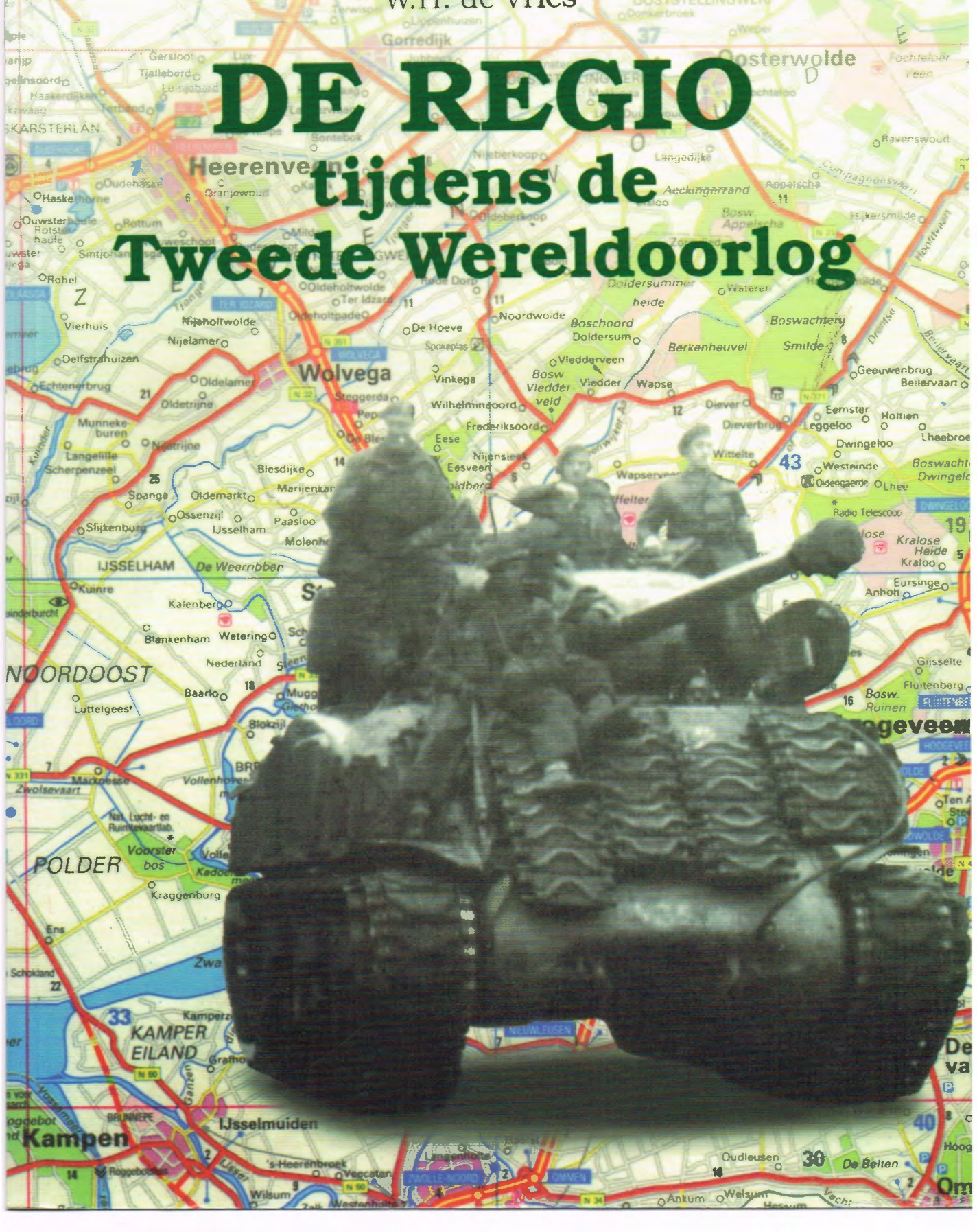

W.H. de Vries

DE REGIO tijdens de Tweede Wereldoorlog

DE REGIO
tijdens de Tweede Wereldoorlog

In 1995 verscheen van dit boek de eerste druk onder twee verschillende titels: *Vijf jaar na vijftig jaar. Kroniek van de Tweede Wereldoorlog in de Stellingwerven en omgeving* (uitgave Uitgeverij Van Nieuwenhoven b.v. Oosterwolde) en *DE REGIO tijdens de Tweede Wereldoorlog* (uitgave Meester Drukkers Wolvega).

Deze nieuwe druk verschijnt in 2003 in een oplage van 500 exemplaren bij de Stichting Stellingwarver Schrieversronte Berkoop/Oldeberkoop.

© 2003 Stichting Stellingwarver Schrieversronte, Berkoop/Oldeberkoop

Druk: Drukkerij v. d. Meer, Oosterwolde

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK. DEN HAAG

Vries, W.H. de

De regio tijdens de Tweede Wereldoorlog / W.H. de Vries. -
Oosterwolde: Stichting Stellingwarver Schrieversronte. -
III.

ISBN 90-6466-078-6

trefw.: Friesland; geschiedenis; Wereldoorlog II.

Niets uit deze uitgave mag opnieuw gedrukt en/of openbaar gemaakt worden op, wat voor manier dan ook, zonder dat daarvoor van te voren schriftelijke toestemming door de uitgever is gegeven.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author.

DE REGIO

tijdens de Tweede Wereldoorlog

door W.H. de Vries

Inhoud

Voorwoord.....	6
Ten geleide.....	7
Hitlers demonische drang naar 'Lebensraum'	8
De capitulatie en de gevolgen	12
De Februari-staking	17
Wir? Wir haben den krieg nicht gewollt	20
Een Halifax in Ter Idzard.....	27
De ommekeer	31
Jonge doden in Munnekeburen en Appelscha.....	35
De Silbertanne-moord.....	42
Een dag luchtstrijd	47
Het persoonsbewijs	50
Een noodlottige aanval op een trein.....	56
'SaraJane' komt neer onder Nijelamer.....	59
Het drama van Havelte	66
Onrust in Nijeberkoop, Frederiksoord, Appelscha en Blesdijke	68
De geheime, groene barak in Spanga	73
Vliegveld Vechta	77
Het recht slaat toe in Kuinre	87
Koenraad van de Arbeidsdienst.....	92
Het wapendropveld in het Katlijker Schar	96
Een brief	102
Het drama in de 'Wigwam' van Diever.....	105
Een groot hok en een klein hondje	108
De moord in Nijeberkoop.....	114
De zaak Roelof Veen	118
Dokter Verdenius pleegt zelfmoord	125
De gevolgen van 29 december 1944	131
Kamp 'It Petgat'	137
Ramp in Meppel en een vliegtuig in Ossenzijl	143
Engelandvaarders.....	145
Onderduiker in Elsloo	151
De gevolgen van een liquidatie	157
Overval in Assen	162
Het ontstaan van 'de Bokploeg'	166
Van hongerkind tot moordenaar	173
SD-terreur op De Meenthe	182
Nico overbluft de Duitsers.....	186
De Canadezen rukken op	190
Operatie Amherst	196
Opdrachten aan de illegaliteit.....	205
Sabotage bij De Tjonger.....	208
De Blessebrug, donderdag 12 april.....	216
Daar zijn de Canadezen	218
Hoofdkwartier Oldeberkoop.....	224
Hinderlaag in Oldeholtgade.....	229
Een Friese Amerikaan.....	237
Executies bij Oldeberkoop	239
Bevrijding van Crackstate	246
Verantwoording.....	255

DE REGIO
tijdens de Tweede Wereldoorlog

ISBN 90-6466-078-6

© 2003 Stichting Stellingwarver Schrieversronte,
Berkoop/Oldeberkoop

*Niets uit deze uitgave mag opnieuw gedrukt en/of
openbaar gemaakt worden, op wat voor manier dan
ook, zonder dat daarvoor van te voren schriftelijke
toestemming door de uitgever is gegeven.*

*No part of this book may be reproduced in any form,
by print, photoprint, microfilm or any other means,
without written permission from the author.*

Vormgeving en druk:
Meester Drukkers, Wolvega

Ontwerp omslag:
Frans Verschoor, Scherpenzeel

Voorwoord

Thans ligt voor u een bundeling van de artikelen die Wiebe H. de Vries uit Wolvega sedert 6 december 1989 voor de 'Regio Expres' heeft geschreven onder de titel 'De regio tijdens de Tweede Wereldoorlog'. Het wekelijks huis-aan-huis blad 'Regio Expres' verschijnt in de gemeenten Weststellingwerf en Vledder en in een aantal omringende dorpen. Doel van de artikelenreeks was een kroniek samen te stellen van de belangrijkste gebeurtenissen uit het verspreidingsgebied van onze krant in de periode 1940-1945.

Wiebe H. de Vries is in de eerste plaats een verzamelaar van gegevens en materialen uit de Tweede Wereldoorlog. Zijn huis, zijn schuur en zelfs zijn tuin zijn een schatkamer vol met oorlogsherinneringen. In een vraaggesprek met Johan Veenstra voor het tijdschrift 'De Ovend', het aprilnummer 1995, geeft De Vries volmondig toe: 'Ik gao d'r mit op bedde en ik komme d'r mit van bedde.' Hij vindt het geen hobby: 'Aandermaans leed kan nooit mien hobby wezen. Wij leggen alles vaaste. Mit aandere meensken he k daelekommen vliegtugen opgreuven, piloten, bemanningsleden burgen, geallieerden en Dutters, dat maekt oons niks uut. Zorgd dat heur persoonlijke bezittings weer bi j de familie weeromme kwammen, zodat d'r weer een raodsel oplost was. Ik helpe mit om raodsels op te lossen.' De Vries beschikt over 3000 foto's, over vliegtuigonderdelen, wapens en uniformen. Eigenlijk beschikt hij over een compleet oorlogsmuseum.

Het is als uitgever een groot voorrecht over de inzet te beschikken van een man, die dag en nacht met zijn onderwerp van studie bezig is. Als uitgever hebben we destijds gekozen voor de geschiedenis van ons verspreidingsgebied. Toch bleek later dat er behoefte was aan een uitbreiding richting het oostelijk deel van de gemeente Ooststellingwerf. Op verzoek van met name de Stichting Stellingwarver Schrieversronte heeft De Vries de belangrijkste gebeurtenissen in Ooststellingwerf in dit boek behandeld zonder overigens volledig te willen zijn. De voorbereidingstijd was hiervoor te kort. Het zwaartepunt van dit boek blijft liggen in Weststellingwerf. Toch lijkt de publikatie, die thans voor u ligt, een belangrijk document voor verdere detailstudies. Het moge duidelijk zijn, dat er geen overzichten gegeven worden van de talrijke personen, die onderduikers in huis hadden. Als we alle belevenissen van alle inwoners uit ons gebied zouden moeten weergeven, zouden we een reeks van boeken van deze omvang kunnen uitgeven. Dat laat onverlet dat zowel schrijver als uit-

die nu in boekvorm met talrijke aanvullingen worden gepubliceerd.

Meester Drukkers in Wolvega wil als uitgever zijn erkentelijkheid betuigen aan de auteur van het boek 'De regio tijdens de Tweede Wereldoorlog', de heer Wiebe de Vries, en hem dankzeggen voor de belangeloze en enthousiaste medewerking gedurende de periode 1989-1995 aan onze krant en nu bij de voorbereiding van dit boek. Zijn inzet om een belangrijke bijdrage te leveren aan de beschrijving van de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in onze regio verdient ons aller repect.

De uitgever.

Wolvega, april 1995.

Ten geleide

In de herfst van 1989 had ik een gesprek met de heer Meester als eigenaar van de gelijknamige drukkerij in Nijensleek (nu in Wolvega), welke o.a. het wekelijks verschijnend blad 'Regio Expres' uitgeeft. In dit onderhoud werden de mogelijkheden besproken om eens per twee weken de serie 'De regio tijdens de Tweede Wereldoorlog' in dit blad af te drukken. De heer Meester kon zich hierin volledig vinden en op 6 december 1989 kwam via de 'Regio Expres' de eerste aflevering van deze serie bij de lezers binnen. Al gauw werd mij duidelijk, gezien de reacties van de lezers, dat de serie goed in de belangstelling stond en sympathiek werd ontvangen. Reden voor mij om op de ingeslagen weg voort te gaan en al gauw werd door de heer Meester de suggestie gedaan om de serie in boekvorm te laten verschijnen.

Ondanks de verscheidenheid van de uitgaven die reeds over de Tweede Wereldoorlog zijn verschenen, hoop ik toch, wat betreft de regio, een leernte te hebben opgevuld.

W.H. de Vries.

Hitlers demonische drang naar 'Lebensraum'

Toen de Nederlandse regering na onherstelbaar getreuzel besloot tot modernisering van ons leger, waren de ontstellende tekorten (door de vele bezuinigingen) niet meer in redelijke normen te compenseren. Alom had bij de al altijd anti-militaire bevolking van ons land de stelling post gevat: 'geen cent voor het militaire apparaat' en de leuze van het gebroken geweepte vierde hoogtij.

Om een goede beschrijving van de Tweede Wereldoorlog te kunnen geven, moeten we verder teruggaan dan mei 1940. Zelfs nog verder terug dan september 1939 (de Duitse inval in Polen). Het Duitsland, dat uit de Eerste Wereldoorlog kwam, was een land vol onlusten en opstanden, mede ook door de van de fronten terugkerende soldaten, die hun illusies vernietigd zagen en terugkwamen in een ontredder land met een regering, die dit alles niet de baas kon.

Is het een wonder, dat een volksmenner als Adolf Hitler, die gouden bergen beloofde, weldra een groot gedeelte van de Duitse bevolking achter zich kreeg?

Langzaam kreeg Hitler in Duitsland de macht in handen, mede door het optreden van zijn geüniformeerde bruinhemden, de SA (Sturm Abteilung, onder leiding van Röhm en van de later zeer bekende Goering). Wie tegen hem was, werd opgeruimd en verdween in een kamp. De stelregel van Hitler werd werkelijkheid: 'Wie niet voor mij is, is tegen mij'. In 1933 kwam Hitler officieel aan de macht met hulp van zijn nazi-aanhang en we kunnen stellen, dat hij toen ook 90 procent van het Duitse volk achter zich had. In een wereld van werkloosheid (de crisisjaren '30) had Hitler dit vraagstuk in de kortste keren opgelost. Niet voor niets trokken veel buitenlanders, ook Nederlanders, naar Duitsland voor werk. Menigeen zal de uitdrukking 'als melknecht naar Duitsland' nog wel kennen uit die jaren.

De Autobahnen

In Duitsland werd door Hitler een wegenplan opgesteld voor een grandioos wegnnet over het gehele land en ook uitgevoerd. Deze objecten en de opbouw van het leger slorpten alle beschikbare mankracht op. Zelfs meer dan dat, en het toen nog vrijwillig naar Duitsland gaan van buitenlandse arbeiders begon. Het opmerkelijke van dit wegnnet was, dat de voornaamste wegen bijna allemaal oost-west liepen en zo later bleek, precies in de gedachten van Hitler paste. Dit plan was helemaal gebaseerd op de toekomst om op een snelle manier zijn leger (de Wehrmacht in opbouw) te verplaatsen van het ene deel van het land naar de andere kant van zijn, naar hij hoopte 'Duitzendjarig Rijk'. We kunnen rustig stellen, dat dit alles al bedoeld was voor militaire doeleinden. Fabrieken werden gebouwd, want voor een groot leger is materiaal nodig. Dit alles stampte Hitler in vijf jaar uit de grond en toen 1938 aanbrak, had Duitsland het grootste en modernste leger en

de grootste luchtmacht. Op zee moest hij toen nog in Engeland zijn meerdere erkennen. De Engelse Navy was de grootste ter wereld, maar grotendeels verouderd. Alleen al over deze periode was veel meer te vertellen geweest, maar dat valt buiten het bestek van dit boek.

Duitse agressie

Zo brak 1938 aan en op 12 maart overschreden Duitse troepen de grens met Oostenrijk (Hitlers geboorteland) en ze werden overal als bevrijders begroet. Oostenrijk hield op een land te zijn en werd bij Duitsland ingelijfd. Hier kwam via Hitler een man aan de macht, waarmee Nederland later te maken zou krijgen, namelijk Seyss-Inquart, door de Nederlanders al gauw omgedoopt in 'Zes en een kwart'.

Na Oostenrijk kwam Tsjecho-Slowakije aan de beurt, want volgens Hitler werden de in de grensgebieden van dat land wonende Duitsers, de zogenaamde Sudeten-Duitsers, door de Tsjechen onderdrukt. Dit echter kon Engeland niet tolereren en Chamberlain, toentertijd premier van Engeland, reisde naar München op 15 september 1938 om met Hitler te praten. Weer kreeg de Führer zijn zin en in het najaar van 1938, in een tijdsbestek van een paar maanden, werd Tsjecho-Slowakije opgedeeld en wat overbleef was het staatje Slowakije, een vazalstaatje van Duitsland.

Nu bleef het rustig, tot de nazomer van 1939, toen het propagandistische en politieke geharrewar met Polen begon. Hitler eiste doorgang over Pools gebied naar Oost-Pruisen voor zijn legers, via de zogenaamde Poolse corridor, een smalle verbinding van Polen met de Oostzee. Dit werd geweigerd door de Poolse regering, die zich gesterkt voelde door toezeggingen van Engeland en Frankrijk. Via allerlei valse beschuldigingen, onder andere een zogenaamde Poolse aanval op een Duitse zender in het Duits-Poolse grensgebied, trokken Duitse troepen op 1 september 1939 Polen binnen, gevolgd door de Russen vanuit het oosten op 17 september.

Inmiddels moesten Engeland en ook Frankrijk hun belofte aan Polen houden en verklaarden op 3 september aan Duitsland de oorlog. Op 28 september was de strijd beslist en werd Polen door Duitsland en Rusland verdeeld.

Op 9 april 1940 volgt dan zonder slag of stoot de bezetting van Denemarken en terzelfder tijd Noorwegen, waar nog heftige strijd moest worden geleverd met een Engels expeditieleger bij Narvik. Weer wint Duitsland en de Engelsen moeten terugtrekken.

De Nederlandse soldaten vermaakten zich op het ijs in de winter van 1939-1940.

Inmiddels was het boven Nederland ook al niet meer zo rustig. Regelmatig werd het neutrale luchtruim van Nederland geschonden door zowel Duitse als ook Engelse toestellen. Omdat Nederland streng neutraal wilde blijven, werd op alle vreemde vliegtuigen geschoten. Het resultaat was, dat bij Roermond en bij Bunde in Limburg en in het Groningerland bij Usquert Duitse neutraliteitsschenders werden neergehaald, evenals bij de Waddeneilanden.

Bij Pernis werd echter een Engels toestel door een Nederlandse Fokker G1 neergehaald.

En dan breekt de tiende mei 1940 aan. Nederland trachtte koste wat het kost zijn neutraliteit te behouden. Om toch op alles voorbereid te zijn, als het mis mocht gaan, werd op 28 augustus 1939 besloten tot algemene mobilisatie. Dit was voorwaar geen kleinigheid. Naast het reeds bestaande leger moest in korte tijd honderdvijftigduizend man onder de wapenen komen. Maar ondanks dat, hoopte iedereen natuurlijk dat Nederland buiten schot zou blijven. Die hoop was mede gebaseerd op het feit, dat Nederland in de oorlog van 1914-1918 ook neutraal was gebleven. Die neutraliteit moest uiterst correct en diplomatiek gevoerd worden om geen der strijdende partijen tegen ons landje in het harnas te jagen. Achteraf gezien is dit zeer naïef geweest, want Hitler had reeds in september 1939 besloten, de lage landen in de strijd te betrekken.

Grensincidenten

Nog afgezien van de grensincidenten die met Duitsland plaatsvonden, onder andere bij Venlo, werd ons luchtruim regelmatig (haast elke nacht of dag) geschonden door vreemde vliegtuigen. Maar alleen als het vreemde toestel voor 100 procent zeker geïdentificeerd kon worden, werd een officiële protestnota naar het betreffende land gezonden. Was het niet zeker, dan werden er geen stappen ondernomen. Wordt er een vergissing begaan, dan werd Nederland verweten, niet stipt neutraal te zijn.

In deze zenuwachtige maanden kwamen er steeds alarmerender rapporten uit Berlijn, van onze daar gestationeerde militaire attaché, majoor Sas, die in Berlijn vriendschappe-

lijke contacten onderhield met een zekere kolonel Hans Oster, een groot tegenstander van Hitler en zijn naziregime. Die waarschuwde zo gauw er iets broeide, zijn vriend Sas. De eerste waarschuwing komt al in november 1939 en vervolgens in januari 1940. In Den Haag werd er bijna geen aandacht meer aan geschonken.

Uitgesteld

Wat Den Haag niet wist, is dat de toestand al vele malen zeer dreigend was geweest en de aanval door Duitsland steeds was uitgesteld, onder andere door slechte weersomstandigheden. Hitler had de aanval, die hij 'Fall Gelb' noemde, in januari 1940 reeds 18 keer uitgesteld, iets waar wij in Nederland niet het flauwste vermoeden van hadden. Onze soldaten zongen rustig hun liedje van Blonde Mientje die een hart van prikkeldraad had, en er werd gemopperd, vanwege de eeuwige rats, kuch en bonen, en ook de suiker en de erwtensoep werden bezongen. Er werd een hamsterverbod ingevoerd en verschillende artikelen gingen op de bon.

In de meidagen komt er nogmaals een waarschuwing van Sas uit Berlijn. Er werd weinig aandacht aan geschonken en toch was het bittere werkelijkheid. Later kwamen de Duitsers achter de rol die hun kolonel Oster had gespeeld en hij eindigde zijn leven in een concentratiekamp.

Meidagen

De strijd in de meidagen kunnen we niet in alle facetten behandelen, dat zou te veel ruimte vergen. Maar Hitler wilde met de bezetting van Nederland, België en Luxemburg bereiken, dat hij de aartsvijand Frankrijk in de rug zou kunnen aanvallen.

Immers de Fransen hadden in het grensgebied met Duitsland, vanaf Zwitserland tot België, een sterke linie gebouwd met ondergrondse kazematten. Deze onneembare linie had echter één gebrek en dat gebrek werd voor de Fransen een catastrofe. De Maginotlinie liep namelijk niet door in het Belgisch Franse grensgebied. Een Duits

leger dwars door Nederland en België zou betekenen, dat de weg naar Parijs open lag, en dat de Franse Maginotlinie nu niet het minste nut had.

In de vroege morgenuren van de tiende mei 1940 werd de Nederlandse bevolking gewekt door ongewoon veel vliegtuigverkeer. En nog had men niets in de gaten en toen men door had, dat het Duitse vliegtuigen waren, dacht men dat deze luchtvloot onderweg was naar Engeland voor een bombardement. Deze verkeerde zienswijze werd versterkt door het feit, dat hele eskaders vliegtuigen over Nederland vlogen en richting zee verdwenen. Even later werd echter duidelijk, dat de vliegtuigen wel degelijk Nederland als doel hadden, want de aanval kwam vanuit het westen en gold in eerste instantie vooral de vliegvelden en hun omgeving in de Randstad.

Uit de zware Junker transporttoestellen kwamen de parachutisten van de zevende Vliegerdivisie naar beneden en de tweeëntwintigste Luchtlandingsdivisie landde met vliegtuig en al op vliegvelden in hun omgeving.

Vele malen ging het niet goed. Menige Junker beet in het stof door de parate Nederlandse luchtafweer en veel toestellen moesten in de weilanden en zelfs op wegen en stranden landen, en grotendeels verongelukt of in brand vlogen. Een Duitse oorlogscorrespondent meldde aan 'de Heimat' op de eerste dag: 'Zeker 260 van onze kostbare machines zijn verongelukt of liggen te branden tussen de grens en de Hollandse duinen'. Een catastrofe voor Hitlers elitekorps. Op het eind van de vijf dagen oorlog had ons leger 1300 man van de eliteparachutisten gevangen genomen, voor de capitulatie op een schip gezet en naar Engeland afgevoerd. En dan te weten dat die Duitse elitetroepen Nederlandse krijgsgevangenen als levend schild gebruikten.

Ondertussen overschreden het achttiende en het zesde Duitse leger (totaal tweeëntwintig divisies sterk) de Nederlandse grenzen. Die waren bezet door de zogenaamde Nederlandse grensbataljons. Ze hadden als enige taak de vijand zo veel mogelijk te hinderen, bruggen op te blazen en dan zo snel mogelijk terug te trekken op de linies. Onze

linies bestonden uit de Maaslinie, de Raam/Peel stelling, de IJssellinie, de Grebbelinie, de Waterlinie en natuurlijk de forten Kornwerderzand in het noorden op de Afsluitdijk.

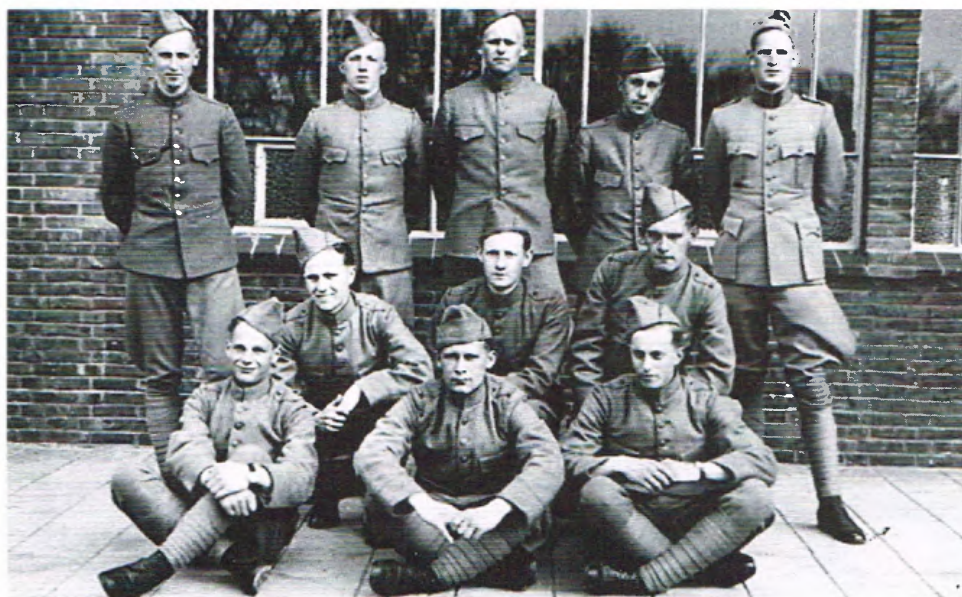
De eerste drie linies bleken al gauw onhoudbaar en de drie noordelijke provincies werden in twee dagen door de Duitsers bezet. Nog zien we ze rijden, die Duitse wielrijders, die later bij de Afsluitdijk zware verliezen zouden lijden, en het paardenvolk en de Duitse legerauto's met die grote oranje doek op de motorkap. In hun ogen moest dit echter geel voorstellen, naar de aanduiding 'Fall Gelb'.

De eerste dag

Op de eerste dag schreef een krant in het westen van het land zijn ontsteltenis uit in de volzin: 'Het krijgsumoer heeft heden in den vroegen morgen ons volk op wrede wijze uit zijn slaap gewekt'.

Maar militair gezien mocht het opperbevel aan het einde van de eerste dag nog niet eens ontevreden zijn. De in eerste instantie verloren gegane vliegvelden in het westen des lands, waren op Waalhaven na, op het eind van de eerste dag weer heroverd, veelal na verbitterde gevechten. Een Duitse pantsertrein, waarmee de Duitsers dachten ons land zo maar even binnen te kunnen rijden, ging met man en muis de lucht in. Tevens was het verlies van zoveel vliegtuigen op de tiende mei een bittere ervaring voor hen geworden en dit aantal zou in die vijf dagen oplopen tot vijfhonderdenvijfentwintig.

Eén van de Duitse vliegtuigen, die neergehaald werden, was een Junker Ju52, een groot driemotorig transporttoestel. Het werd boven Den Haag getroffen door Nederlands luchtafweergeschut en stortte brandend neer in de Tweede Adelheidstraat; de zestien inzittenden vonden de dood. Toen het vuur was geblust, werden de wrakstukken doorzocht en vond men een half verbrande leren kaartentas waarin zich onder andere een zwaar door vuur aangetaste kaart bevond. Na bestudering door de legerleiding kwam men er achter dat de inzittenden van dit toestel onder andere tot taak hadden, de Koninklijke familie gevangen te

Een groepje militairen op de binnenplaats van de Kornputkazerne in Steenwijk tijdens de mobilisatie.

nemen. De kaart bleek namelijk een volledige routebeschrijving te zijn naar paleis Noordeinde in Den Haag. Alle straatnamen en zijstraten en straatjes waren netjes ingevuld en het hoeft natuurlijk geen betoog, dat bij het samenstellen van een dermate gespecificeerde kaart de Duitsers via spionage destijds hulp hebben gehad van pro-Duitse Nederlanders.

De Grebbeberg en Afsluitdijk

Op het einde van de eerste dag zijn de Duitsers voor de Grebbeberg aangekomen en in de nacht van de tiende op de elfde mei begint het gevecht om deze linie met een artillerie-bombardement van de Duitsers. De Grebbelinie strekte zich ongeveer vanaf Rhenen tot Scherpenzeel uit. Diverse aanvallen van de Duitsers op de linie in de daaropvolgende dagen werden met succes afgeslagen, met vrij zware verliezen voor de vijand. Dat onze Nederlandse jongens hier met de moed der wanhoop hebben gestreden, blijkt ook wel uit het feit, dat de Grebbe-linie heeft stand gehouden tot en met de laatste dag. In het noorden zijn de Duitsers ondertussen voor de Afsluitdijk aangekomen en beginnen hun aanval op zondag twaalf mei, met een artilleriebeschieting op de voorposten van de Kornwerderzandstelling, de zogenaamde Wonsstelling.

Deze Wonsstelling was in tegenstelling tot de forten Kornwerderzand, een akelig onbetrouwbare linie, bestaande uit onderkomens van hout en aarde en een enkel verouderd stukje geschut. De Wonsstelling strekte zich uit van Zurich tot Makkum en werd bemand door een bataljon van het 33ste Regiment Infanterie. Het bataljon moest dan ook al gauw wijken voor de Duitse druk en terugtrekken op Kornwerderzand, met achterlating van twintig doden en ongeveer driehonderd gevangengenomen Nederlanders. Op dezelfde dag beginnen de luchtaanvallen op Kornwerderzand, zonder resultaat overigens. De zestien stuks drie meter dikke betonnen bunkers stonden hun mannetje, vooral ook toen ze later hulp kregen van de vrijwillige Leeuwarder luchtafweer met hun twee centimeter luchtafweerkanonnen.

De bezetting van de forten, bestaande uit tweehonderd manschappen, twintig onderofficieren en zeven officieren, onder leiding van kapitein Boers, heeft het tot het laatste uur volgehouden en hoeveel Duitsers hier gesneuveld zijn is niet bekend, maar het moeten er vele honderden zijn geweest. Er zijn hardnekkige, niet bewezen geruchten van nachtelijke dodentransporten met vrachtauto's (door Friesland en Groningen) richting Duitsland in de meidagen van 1940. Mochten er onder de lezers nog exacte gegevens dienaangaande aanwezig zijn, dan horen wij dat graag. Kapitein Boers werd in 1942 opgepakt door de Duitsers wegens illegale activiteiten en hij werd nog datzelfde jaar in het concentratiekamp Oraniënburg gefusilleerd.

Toen op de veertiende mei het Nederlandse leger moest capituleren, waren de soldaten van de Afsluitdijk verbittert. Het grootste gedeelte wilde doorvechten en voelde zich niet verslagen.

Verguisd leger

Na de oorlog is ons leger van de meidagen 1940 door veel critici verguisd en tot weinig daadkracht in staat geacht.

Maar als we het aantal verloren gegane vijandelijke vliegtuigen bekijken (geen tweede keer voorgevallen tijdens de gehele oorlogsduur), we denken aan de tegenstand op de Grebbeberg en de Afsluitdijk, en aan het falen van Hitlers eliteparachutistencorpsen we ook nog bedenken met wat voor middelen het leger dat moest doen, dan is er een flinke prestatie geleverd.

Bij de kanonnen waren er bij, uit achttienhonderd zoveel. Bovendien werd hen het leven ook nog zuur gemaakt door andersdenkende Nederlanders, met andere woorden de met de Duitsers sympatiserende burgers. Deze edele lieden (aldus een verhaal van een Nederlandse soldaat, gelegerd in een stad in het westen des lands) hadden de leuke gewoonte tijdens de verduisteringsuren, tegen alle verboden in, hun verlichting te ontsteken en hun ramen niet te blinderen. Dan moest Jan Soldaat weer uitrukken om te waarschuwen dat dat niet kon. Was je dan via het trapportaal weer beneden, dan kon het gebeuren dat je een bloempot nawaaide, aldus de soldaat.

De laatste dag

Dan breekt de veertiende mei aan en Nederland is op de provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland na, door de Duitsers bezet.

De Koningin en de regering (en ook het prinselijk paar) zijn inmiddels vertrokken naar Engeland en dit viel eerst zwaar te verteren voor veel Nederlanders, maar dit kan op twee manieren bekeken worden. De Belgische koning, die wel bleef, werd dit zo kwalijk genomen door zijn onderdanen, dat hij na de oorlog het recht van troonsbestijging had verspeeld.

De verdediging van de nog niet bezette delen van ons land moest nu plaatsvinden achter de Waterlinie, maar dit plan werd niet uitgevoerd, want dan volgt het verschrikkelijke bombardement van de Duitsers op Rotterdam. Het hart van de stad werd totaal vernield en enige honderden doden waren er te betreuren en dit gaf Generaal Winkelman het inzicht, dat verder strijden zinloos was en alleen maar offers kostte.

Bovendien kwam van de Duitsers de waarschuwing, dat als Nederland zich niet overgaf, Utrecht aan de beurt was. Op de veertiende mei, 's avonds, kwam generaal Winkelman voor de radio zijn besluit meedelen aan het Nederlandse volk. De onvoorwaardelijke overgave van het Nederlandse leger aan de Duitsers, op de provincie Zeeland na. Daar duurde de strijd nog een paar dagen langer. Deze vijf dagen hadden aan Nederlandse zijde de dood van tweeëntwintig honderd militairen tot gevolg gehad, waaronder ook diverse jonge mannen uit onze omgeving en honderden burgers. De Duitse verliezen zijn door de Duitsers verdoezeld, omdat hun doden meestal afgevoerd werden, maar volgens diverse gegevens, moeten het er vele duizenden zijn geweest. Ook over de verbeterde strijd van de Nederlanders in de meidagen van 1940 is veel te vertellen, maar we zullen dit niet doen. De vele herdenkingsmonumenten uit die dagen vertellen genoeg.

De capitulatie en de gevolgen

Na vijf dagen strijd moest ons leger het hoofd buigen en de wapens neerleggen, want de strijd was gestreden tegen een vijand die zich niet ontzag weerloze burgers in de strijd te betrekken.

Na de capitulatie van het Nederlandse leger op 14 mei 1940 rukten de Duitse legers met een verbijsterende snelheid op door België en stormden Frankrijk binnen en in een tijdsbestek van ruim vijf weken was de 'Blitzkrieg' in het westen ten einde. We zullen ze niet verder volgen, want dat valt buiten het bestek van dit boek.

Hoe was de toestand en stemming in ons land ondertussen? Die was van geval tot geval zeer verschillend te noemen. Allereerst waren er de zeer vele huisgezinnen, die vader of zoon hadden moeten afstaan aan het 'veldgrijs' van het Nederlandse leger en nu in het ongewisse verkeerden aangaande het mogelijke lot van hun dierbaren. Dan waren er natuurlijk zeer velen, die er niet zo nauw bij betrokken waren en alleen maar de kat uit de boom keken, zich ondertussen vergaapten aan het voor die tijd zeer moderne legermateriaal en daaruit de conclusie trokken, dat het ook geen wonder was dat ons leger het maar vijf dagen had volgehouden.

Onder de toeschouwers van het voorbijtrekkende Duitse bezettingsleger was weer een categorie (gelukkig niet zo'n grote) die het vertoon van militaire macht van onze bezetters met welgevallen aanschouwde en zo gauw ze een Duitse pet of hakenkruis zagen, al met de gestrekte arm naar de hemel stonden te wijzen en deze mensen hebben het ons veelal in de latere bezettingsjaren flink lastig gemaakt en de sympathie van het overgrote deel der bevolking was niet hun deel. Hierover later meer in dit boek.

Dan was er nog een groepering, die verschrikkelijk verbittert was, dat Nederland de strijd had moeten opgeven. Ze beweerden dat Nederland door verraad aan de vijand was verkocht en veroordeelden Engeland om de in hun ogen laffe houding en onthouding van hulp.

Uit die dagen stamt het volgende liedje, dat furore maakte en ijverig in het verborgene werd gezongen door jong en oud met de volgende tekst:

*Nederland is gevallen, door verraad!
Engeland kwam met zijn hulp,
natuurlijk weer te laat,
en die Hitler is zo'n ploert,
die op kleine landen loert.
Nederland is gevallen door verraad.*

Uit deze eerste dagen van de bezetting stamt echter nog een humoristisch verhaaltje, dat voor de Duitsers nogal rijkelijk voorzien is van galgenhumor. De heren Germanen waren er vast van overtuigd, in een mum van tijd, ook Engeland toe te voegen aan hun serie overwonnen landen en dus is het decor als volgt: Door een Nederlandse stad marcheerde een heldhaftige colonne Duitse 'Wehrmacht'-soldaten, stram in de houding met kadaverdiscipline de Duitsers eigen. Ter opluistering van dit alles zongen ze krijgshaftig het toen bekende Duitse soldatenlied 'Wir fahren gegen England'. Kleine Henkie, een schoolbengel van zes jaar, marcheerde en zong op het trottoir dapper mee.

11 mei 1940.
Een Duitse bom valt
op de hoek Heeren-
gracht/Blauwburgwal.
Amsterdam bergt zijn
eerste slachtoffers.

met een houten geweertje krijgshaftig op zijn nek. Wordt er op een bovenverdieping een raam opgeschoven en moeder buigt zich over de vensterbank en schreeuwt naar beneden: 'Kom in huis Henkie, moet je ook verzuipen!'

Zij die niet terugkeerden

Toen enige dagen na de overgave de verwarrende berichten binnen begonnen te komen, ook in onze regio, bleek dat diverse gezinnen een onherstelbaar verlies hadden geleden door het sneuvelen van man of zoon. In Weststellingwerf waren dat helaas: Hendrikus Antonius Dijkstra uit Peperga; Johannes Hendrikus v.d. Hoef uit Spanga; Heine Andries de Jong uit Oldetrijne; Geert de Vries uit De Hoeve; Kornelis Wind uit Rotstergaast, maar geboren in Oldeholtgade; Sijbrand v.d. Meulen uit Wolvega en Fredrik Wapstra uit Wolvega.

In de gemeente Vledder waren dat: Albertus Veldhuizen uit Vledderveen en W. Otten uit Vledder.

In Ooststellingwerf kwamen niet terug de militairen Rienk v.d. Wal uit Haulerwijk (hij werd op de Grebbeberg begraven); Willem Schurer uit Makkinga, die ook in zijn geboortplaats ter aarde werd besteld. Tot slot de in Ooststellingwerf geboren H. Tabak, die als kind verhuisde naar Drachten. Hij werd in Amsterdam begraven.

De trieste lijst is nog niet vol, want ongeveer 250 Nederlanders zagen het met de Duitsers niet zitten en pleegden zelfmoord, direct na de overgave.

Ondanks alles gaat het leven door...

Ondanks het diepe verdriet in vele huisgezinnen om het verlies en daarnaast bij velen haatgevoelens ten opzichte van de overwinnaars, begon het dagelijks leven toch weer aarzeland op gang te komen. Op 15 mei 1940, één dag na de overgave, maakten de Duitse bezettingsautoriteiten via het 'Feidkommando' bekend dat, indien de Nederlandse bevolking mee zou werken, er geen enkele dwang op hen zou worden uitgeoefend.

Op 24 mei 1940 begon de demobilisatie van het Nederlandse leger. De gedemobiliseerde militairen moesten echter wel kunnen aantonen, dat ze onmiddellijk werk hadden in de burgermaatschappij. Konden ze niet aantonen, dat ze een werkgever hadden, dan werden ze ondergebracht in de zogenaamde 'opbouwdienst'. Deze opbouwdienst was in wezen de voorloper van de latere 'Arbeidsdienst'. De daarin opgenomen militairen moesten dan ook hun Nederlandse uniform blijven dragen en de werkzaamheden bestonden in eerste instantie uit het opruimen van versperingen en alle mogelijke achtergebleven oorlogsobstakels. In het laatst van mei, en wel op de 29ste, werd Dr. Arthur Seyss Inquart geïnstalleerd als Rijkscommissaris van het bezette Nederlandse gebied. Daarnaast werd Hans Albin Rauter benoemd tot General-commissar für das Sicherheitswesen und der SS und SD. Naast deze twee Hitlerknechten kreeg ons land tijdens de bezetting ook nog te maken met een derde stroman van Berlijn. Deze figuur was niemand minder dan de toen gevreesde Wehrmachtbefehlshaber, General der Flieger Fr. Christiansen. In de latere bezettingsjaren werden zij drie gevreesde en bovenal gehate figuren.

De graven van de dpl. soldaten Fredrik Wapstra en Sijbrand v.d. Meulen op de Nieuwe Aanleg te Wolvega.

Bij een speciaal decreet van Hitler werd op 1 juni 1940 bevel gegeven, dat alle in Duitsland verblijvende Nederlandse militairen, die daar als krijgsgevangenen vertoefden, naar huis mochten en gedemobiliseerd moesten worden. Ondertussen hadden de Duitsers heel goed door, dat ze met de bezetting van Nederland strategisch op rozen zaten. Doordat ze nu de beschikking hadden over de vliegvelden in Nederland, lag praktisch geheel Engeland binnen het bereik van de Duitse luchtmacht en ook onze havens waren belangrijk. Die belangrijke functie van Nederland zou nog veel slachtoffers kosten tijdens de bezettingsjaren.

De vliegvelden en de havens

Bovendien waren de nazi's er vast van overtuigd, dat ze via een landing in Engeland ook dat land op de knieën zouden krijgen, zelfs in betrekkelijk korte tijd. Opgemerkt dient echter te worden, dat Hitler eigenlijk helemaal geen oorlog met Engeland wilde, tenminste in de beginjaren veertig niet. Het klinkt misschien vreemd, maar hij had zelfs een diepe bewondering voor de Engelse wereldmacht met zijn vele koloniën en bezittingen. Hij deed zelfs Engeland destijds het aanbod, dat hij zich nooit met de Engelse aangelegenheden zou bemoeien, noch aanspraak zou maken op Engelse belangen, waar dan ook. Als tegenprestatie moest Engeland Hitler de vrije hand van handelen geven op het vaste land van Europa. Gelukkig voor ons is de Engelse regering daar nooit op ingegaan, want dan hadden wij in een heel ander Nederland geleefd.

Voor het samenstellen van de invasievloot werden honderden rijnaken en dergelijke gevorderd en die werden door de Duitsers opgeslagen in de Nederlandse Noordzeehavens en zelfs ook in de IJsselmeerhaventjes, onder andere in Lemmer en Staveren.

De Duitsers begrepen echter terdege dat om met goede afloop een landing uit te kunnen voeren, zulks alleen mogelijk was met steun en overwicht uit de lucht.

De Nederlandse vliegvelden waren nu heel belangrijk, maar veelal veel te klein, volgens de bezetters. Nu was er bij ons in het noorden sinds 1938 ook een vliegveld, en wel bij Leeuwarden. Tenminste, als een aangelegde grasmat van

De Blenheim MK IV. Een dergelijk toestel stortte neer op de Fries/Overijsselse grens bij Willemsoord.

800 bij 800 meter de naam 'vliegveld' kon verdienen in die tijd. De Duitsers zagen de strategische waarde van dit voetbalveldje echter heel goed in en hun uitspraak was: 'Wir werden von diesem Fussballfeldchen mal 'nen richtigen Flugplatz machen'. Ze begonnen reeds in de zomer van 1940 met de uitbouw van het vliegveld, of zo de Duitsers het noemden 'Fliegerhorst Leeuwarden'.

Duizenden arbeiders, ook uit onze regio, werden aange trokken, veelal zonder veel dwang op deze mensen uit te oefenen. De hoge lonen, die de Duitsers aan deze arbeiders betaalden, deed hen over de mogelijke bezwaren heen stappen. Met honderden autobussen werden ze dagelijks (ook zondags) van en naar het vliegveld vervoerd om daar veelal grondwerk te verrichten. Startbanen werden aangelegd en voor de fundering werd het puin van Rotterdam gebruikt. Aan al deze werkers werden helmen uitgereikt, die door de Duitsers waren buitgemaakt tijdens de demobilisatie van het Nederlandse leger. Dat deze helmen nodig waren zal verderop nog blijken.

Via vliegtuigverkenningen boven Nederland was het de Engelsen aan de andere kant van de Noordzee die ongewone drukte in de havens en op de vliegvelden natuurlijk ook niet ontgaan. Het gevolg was, dat bijna dagelijks door de Engelse luchtmacht tweemotorige foto- en verkenningsvliegtuigen werden uitgezonden om deze bedrijvigheden te fotograferen op grote hoogte met automatische camera's, die onderin het toestel waren gemonteerd. Tevens hadden deze toestellen dan een paar bommen bij zich, die op het betreffende vliegveld of haven werden gesmeten.

Bello

Zo ook boven Leeuwarden en dan moesten de arbeiders naar de schuilkelders, veelal miserabele onderkomens van hout en aarde. Het verschijnen van dat eenzame alleen vliegende toestel gebeurde zo vaak, dat er al naar werd uitgekeken door de werkers op de vliegvelden. Het had ook al een naam. Dan werd er geroepen: 'Wegwezen jongens, Bello komt er aan!' Veelal vielen er dan een paar bommen, die één keer heel dicht bij een bommenopslag ontploften. Ook was het al een enkele keer gebeurd, dat een opgestegen Duits jachtvliegtuig door het Engelse toestel werd neergeschoten. Zo verscheen 'Bello' ook weer op 2 augustus

1940 boven vliegveld Leeuwarden tot grote ergernis van een hoge Duitse officier, namelijk Hauptman A. von Ankum Frank, Staffelfkapitän Jagdgeschwader 27.

Hij zou 'Bello' even neerschieten en stapte samen met zijn hondje in zijn Messerschmitt BF109E. Hij hoefde dat nooit weer, want 'Bello' roffelde even en Von Ankum Frank kwakte met zijn hondje bij Jelsum tegen de grond en hij werd op 5 augustus 1940 op het 'Ehrenfriedhof' te Leeuwarden begraven.

Het einde

Dat de Engelse verkenners helaas ook wel eens het onderspit moesten delven, werd ons duidelijk op de 23ste juni 1940, een warme broeierige zondagmiddag, met nogal veel stapelbewolking. Zo omstreeks 15.45 uur werden er plotseling mitrailleurssalvo's gehoord tussen en achter die bewolking, met direct daarop een vliegtuig dat naar beneden kwam en neerstortte op de Fries/Overijsselse grens onder Willemsoord, op het land van veehouder Groen.

Het toestel werd totaal uiteengeslagen en de wrakstukken lagen over een grote oppervlakte verspreid. Tussen de verwrongen toesteldelen werden de vreselijk verminkte stoffelijke resten van de driekoppige bemanning aangetroffen en zo goed als mogelijk geborgen. Op dinsdag 25 juni 's morgens om negen uur werden ze met Duitse militaire eer begraven op de begraafplaats te Willemsoord. Volgens een proces-verbaal van de hand van de toenmalige burgemeester van Steenwijkerwold, de heer F.M. van Panthaleon, Baron van Eck, waren er 30 ruiten in de omgeving gesprongen en van de veehouder Van Bult was 1000 kilogram hooi verbrand. Maar wie waren zij, die daar zo vreselijk aan hun einde waren gekomen en waar kwamen zij vandaan? Hiervoor moeten we gaan naar de vliegbasis Wattisham in het graafschap Suffolk.

Verkenners

Op dit vliegveld was in 1940 gestationeerd het 107e Squadron, 2e Groep RAF Bomber Command, uitgerust met de tweemotorige Bristol 'Blenheim' bommenwerpers en fotoverkenners. Zo omstreeks het middaguur was de Bristol 'Blenheim' MK IV reg.no. R3688 letters OM los

van de startbaan van Vliegveld Wattisham voor een foto- en verkenningsvlucht boven Nederland. De piloot van de R3688 was de 20-jarige Pilot Officer Stephen George Esson uit Banchory in Engeland. Hij was een zeer sportieve jongeman en lichtgewicht bokskampioen van graafschap Kincardineshire. De tweede man aan boord was de eveneens 20-jarige observer (navigator) Pilot Officer James Johnstone Tozer, een Noord-Ier uit Finaghy en de derde man, die de bemanning compleet maakte, was de 21-jarige Schot Sergeant George Ross Murchison uit Edinburgh. Hij had een opleiding genoten voor radiotelegrafist en bediende dus de radio-apparatuur, in geval van nood moest hij dienst doen als luchtschutter achter de boordmitrailleur.

Via hun vlucht vanaf de kust over Midden-Nederland kwamen ze om ongeveer 15.45 uur boven Willemsoord en omgeving en werden daar plotseling geconfronteerd met twee Duitse Messerschmitt BF 109 jagers, die vanuit de zon aanvielen.

Dat de bemanning van de Blenheim zich nog met hand en tand heeft verdedigd, is bewezen door het feit, dat toen we in de na-oorlogse jaren ter plaatse in de grond een onderzoek instelden, door ons afgeschoten Engelse mitrailleurhulzen werden gevonden. Het heeft deze jonge jongens niet mogen baten en ze keerden niet op Wattisham terug. Wij hadden het eerste luchtgevecht in deze omgeving meegemaakt. Er zouden er nog vele volgen!

De eerste maanden

Die eerste maanden van de Duitse bezetting gaven over het algemeen een beeld te zien van een Nederland, dat beruiste in het onvermijdelijke lot en het beste er maar van hoopte. In eerste instantie leek het erop, dat het best mee zou vallen met de Duitsers.

Zelfs het Joodse deel van de bevolking had in het begin nog weinig last van de bezetters, uitgezonderd dan misschien de misselijke pesterijen van de WA (weerafdeling van de NSB). De relschopperij kwam het eerst uit de hoek van de Nederlandse collaborateurs (de NSB) en zeer zeker niet bij de Duitse instanties vandaan. Nog niet!

De Duitsers hoopten nog steeds via Rijkscommissaris Seyss Inquart, die 'reinrassige' Nederlanders, die zij als stamverwanten beschouwden, via mildheid te winnen voor hun ideeën. Ze zouden bedrogen uitkomen.

Onze regio maakt op dit alles geen uitzondering. Er werden nog geen mensen verplicht in Duitsland te werken en er werden nog geen Joden opgepakt, omdat ze Joods waren. De boer hoefde zijn paarden en koeien nog niet te leveren voor een handvol, eigenlijk waardeloos papiergeld. Er moesten zoveel dingen nog niet, maar weldra zou het anders worden. Denkt u bijvoorbeeld maar aan onze geplunderde kerktorens, waaruit de klokken werden gestolen om de bezetter aan grondstoffen voor zijn 'Krieg' te helpen.

Toen onze 'beschermers', zoals ze zichzelf noemden, in de loop van 1940 ontdekten, dat het overgrote deel van het Nederlandse volk (met uitzondering van de NSB van Anton Mussert en het iets gematigder 'Zwart Front' van Arnold Meijer) toch niet zo volgzaam was, werd de toon wat grimziger.

Degenen die dit het eerst voelden, waren de Joden. Joden

mochten geen overheidsbetrekkingen meer uitoefenen en op alle openbare gebouwen verschenen de bordjes 'Joden niet gewenst'. Wie herinnert zich niet de hatelijke (verplichtgestelde) bordjes bij elk dorpscafé 'Voor Joden verboden'. Ook voor het niet-Joodse deel van de bevolking werden er al minder prettige verordeningen uitgevaardigd, die al iets van de ware aard van de bezetter lieten zien. Zo moesten alle postduiven geregistreerd worden en later werd zelfs het houden van postduiven verboden. Het luisteren naar buitenlandse zenders (vooral Engelse) werd ten strengste verboden op straffe van, enz. Wij mochten alleen luisteren naar de Duitse propagandistische zender Hilversum, met onder andere de leugenachtige verhaaltjes van Max Blokzijl.

En niet te vergeten de Duits getinte zondagmiddaguitzendingen van het cabaret van Paulus de Ruiter. Het was vermakelijk te horen, dat hoe dichterbij de bevrijding naderde, hoe neutraler de toon van hun spottentjes werd op bijvoorbeeld het Koninklijk Huis.

De stoorzenders

Daar de Duitsers wel konden bevroeden, dat het gros van de Nederlandse bevolking stiekem toch naar de uitzendingen van de BBC uit Engeland zou luisteren, begonnen ze die uitzendingen te storen door middel van stoorzenders, die alleen maar een ratelend geluid voortbrachten. In principe was deze manier van storen heel simpel. Er hoefde alleen maar een eenvoudige zender gebouwd te worden met een reikwijdte niet groter dan de oppervlakte van Nederland. Via die zender werd het geluid van een verbrandingsmotor uitgezonden en als dan de draaggolf (frequentie) gelijk was aan de golflengte van de Engelse zender, had je een pracht van een stoorzender, die het de luisteraar onmogelijk maakte het gesproken woord te verstaan. Gelukkig is hen dat nooit helemaal gelukt, tenminste niet voor die tijd, dat er nog stroom was, maar ook dat raakten we kwijt verderop tijdens de bezetting.

In juni 1940 raakten veel artikelen op de bon, onder andere koffie en thee, brood, bloem, schoenen, enz. Ook al weer, omdat onze beschermers bij karrevrachten onze voorraden wegsleepten naar de 'Heimat'. Diverse verordeningen en verboden, die de bezetters uitvaardigden, waren soms bij het belachelijke af. Zo werd verordonneerd, dat in het vervolg het oplaten van een vlieger ten strengste verboden was. Op 19 augustus 1940 (vlak voor Koninginnedag, 31 augustus) werd door Seyss Inquart bepaald, dat het van stonde af verboden was een rood-wit-blauw vlaggetje aan de fiets te hebben. Maar de bewoners van de regio waren vindingrijk in die trieste dagen. Zo omstreeks 31 augustus ging er tenminste een hardnekkig gerucht door Wolvega en omgeving, dat de zusters van Huize 'Lycklama' in Wolvega aan het wassen waren geslagen en de kledingstukken in de volgorde 'rood-wit-blauw' op de heg hadden liggen te drogen. Niet vlaggen, maar de was moest drogen.

De Battle of Britain

Op 7 september 1940 begint de 'Battle of Britain', oftewel de luchtslag om Engeland. Nog horen we ze overvliegen 's avonds, de Duitse bommenwerpers op weg naar Engeland. Deze toestellen, meestal Heinkels He 111's, waren dan

*Het Arbeidsdienst-
kamp N.A.D. De
Linde in Wolvega
tijdens de
oorlogsjaren.*

opgestegen van Duitse vliegvelden, omdat de veroverde Nederlandse vliegvelden nog niet 'up to date' waren. Ze vlogen meestal vrij laag met de navigatielichten aan. Boven de regio was immers geen gevaar te duchten. Zo ieder nog zal weten, werd de luchtslag om Engeland een nederlaag voor Hitler en een Duitse invasie in Engeland was toen voorgoed van de baan. We zullen hier verder niet op ingaan, want ook dat valt buiten het bestek van dit boek.

'Koenraad'

6 Oktober 1940 is de datum, waarop de eerder besproken 'opbouwdienst' officieel werd opgeheven en werd vervangen door de later verplichtgestelde 'Arbeidsdienst'. Het welbekende affiche van 'Koenraad van de Arbeidsdienst' verscheen ook in de regio. Meestal werden ze aangeplakt in het centrum van elk dorp op een stuk blinde muur van de dorpsschool, naast verordeningen van Rauter en Seyss Inquart. De betreffende stukken muur waren om beter op te vallen, wit geverfd met een zwarte rand rondom. Er boven stond de hoogdravende tekst geschreven: 'Aanplakgelegenheid voor niet commerciële doeleinden'. Ten behoeve van 'Koenraad' werden de uniformen van het voormalige Nederlandse leger in de kraag iets vermaakt en met poetjes (of beenwindsels) in de verfpot gestopt en grasgroen geverfd. Niet voor niets zongen de arbeidsdienst soldaten op een Duitse (kortaf gebeten) melodie 'Groen als de weide zijn de kleuren van ons kleed'. Deze jongens, gewapend met een schop, moesten meestal ontginningswerkzaamheden verrichten. Al gauw verzezen in de regio Arbeidsdienstkampen, onder andere bij Vledder (verderop in dit boek nog uitgebreid aandacht hiervoor), Fochteloo, Donkerbroek en ook in Wolvega. Het kamp 'N.A.D. de Linde' was gesitueerd daar waar nu de nieuwbouw achter de tegenwoordige ijsbaan is opgetrokken, aan de voormalige Breuninkslaan, nu Sportlaan.

In dezelfde periode van 1940 werd door de bezetter het persoonsbewijs ingevoerd. Iedere Nederlander vanaf 15 jaar moest in het bezit zijn van een persoonsbewijs, compleet met foto en vingerafdruk. Deze PB's werden éénma-

lig verstrekt op de gemeentehuizen. De persoonsbewijzen van de Joden moesten voorzien zijn van een grote letter 'J'. Bij eventuele controles vielen de houders van de 'J' gemerkte persoonsbewijzen onmiddellijk op en daar ging het de slavenjagers nu juist om.

We besluiten 1940 met te vermelden, dat op 22 oktober de 'Winterhulp Nederland' werd opgericht. Dit was een schaduwversie van de Duitse 'Winterhilfe' en dus een honderd procent Duitse instelling met de bekende collectebus en de winterhulplucifers. Maar ja, wij wilden geen Duitse instellingen en dus werd het een fiasco, die Winterhulp. En alweer ontstond er een leuk liedje, waarvan de eerste regel luidde: 'Geen knoop van mijn gulp voor de winterhulp'.

De Februari-staking

'Er zijn duidelijke aanwijzingen dat anti-Duitse ophitsers en Joden hier de hand in hadden'. (Christiansen, general der Flieger).

De staking werd in bloed gesmoord en de avondklok ingevoerd.

Op 10 februari 1932 werd tot hoofd der school te Haulerwijk beneden (nu Waskemeer) benoemd de heer Simon van Hasselt, geboren in 1900 te Siddeburen. De heer Van Hasselt was gehuwd met Geertje Nieweg uit Delfzijl en ze hadden samen een dochter toen ze in Haulerwijk kwamen wonen. nl. Hermi, geboren in 1928. Het gezin behoorde tot de Joodse gemeenschap en in 1933 werd hun nog een dochter geboren, welk kind de naam Sophia van haar ouders kreeg.

Op 28 februari 1941 werd ook dit gezin uit zijn vertrouwde omgeving weggevoerd door de bezetter en keerden nimmer terug. Ze kwamen in Auschwitz terecht en we moeten aannemen, dat ze daar allen op 12 februari 1943 de dood vonden in de gaskamer.

Belangrijke wendingen

Het jaar 1941 zou tijdens de duur van de Tweede Wereldoorlog een jaar worden, waarin beslissingen zouden vallen, die uiteindelijk de afloop van de wereldbrand voor ons in gunstige zin zouden beïnvloeden. Tot nu toe, na de val van West-Europa, had Engeland geheel alleen gestaan in de strijd tegen een oppermachtige vijand en zware offers gebracht. Het enige dat Engeland na de terugtocht uit Frankrijk via Duinkerken had kunnen doen, was de vijand te bevechten in de lucht en op zee.

Het leger was geheel onttrederd en met achterlating van al zijn wapens uit Frankrijk teruggekeerd en het moest geheel opnieuw uitgerust worden. De monsterachtige worsteling, die de Engelsen leverden in de nazomer en herfst van 1940 in de luchtslag om Engeland, was een strijd met de rug tegen de muur geweest. De gehele wereld, ook wij, volgden deze worsteling met hoop en vrees, want uiteindelijk zou het bestaan van de gehele vrije wereld afhangen van het feit, wie als winnaar uit de strijd zou komen. Gelukkig voor ons, werd het een nederlaag voor Hitler, maar achteraf begrepen we pas, dat het op het nippertje was geweest. Het uithoudingsvermogen van de Engelsen, die zowel in vliegtuigen als ook in mankracht ver de mindere van de Duitsers waren, was verbazingwekkend geweest. Na afloop van de luchtstrijd boven de Britse eilanden, benadrukte de toenmalige Engelse premier Winston Churchill dit, door de volgende historische woorden: 'Nog nooit hebben zovelen zoveel te danken gehad aan zo weinigen'.

In 1941 kwam er gelukkig voor Engeland en het naar vrijheid hunkerende West-Europa een einde aan de alleenstrijd van Engeland. Op 22 juni 1941 werd Rusland in de strijd betrokken (door de inval van de Duitsers) en schaarde het zich aan de zijde van Engeland.

Op 7 december 1941 was het weer raak door de aanval van Japan op Pearl Harbor (USA). Dit bracht Japan aan de zijde van Duitsland en Italië en gedrieën vormden die de 'Asmogendheden'.

De Verenigde Staten van Noord-Amerika, de USSR (Rusland) en Groot-Brittannië en de Dominions noemden zich voortaan 'De Geallieerden'. Hiermede was op 7 december 1941 officieel de Tweede Wereldoorlog uitgebroken. Voorheen was het een strijd tussen staten geweest, die allen in hetzelfde werelddeel lagen.

Onze regio

Het oorlogsgeweld ging gelukkig in 1941 nog aan ons voorbij, zonder dat we er veel van vernamen, behalve 's nachts. Dan hoorden we de Engelse bommenwerpers in het donker overtrekken naar hun verre doelen in Duitsland. Hun navigatie-middelen waren nog zeer beperkt in de eerste oorlogsjaren en zodoende gooiden ze wel eens een oriëntatiefakkel of zo wij ze noemden een 'lichtkogel' uit: die dan een tijdje aan een parachute of ballon hing te branden. Je kon er waarachtig 's nachts de krant bij lezen als er hoog in de lucht zo'n ding hing te walmen. Dit was de enige manier voor de Engelsen om te weten te komen waar ze waren in de beginjaren van de oorlog, want voor hen was daar beneden geen lichtpuntje te zien.

Wij moesten verduisteren en er mocht geen sprankje licht te zien zijn door de gordijnen. Weet u het nog, al dat zwarte verduisteringspapier voor de ramen 's avonds? Straatverlichting mocht er niet branden en auto- en fietslampen moesten afgedekt worden door schermkappen. Soms hoorden we kanongebulder vanaf de Noordzee, als daar een zeegevecht gaande was.

De vliegtuigen, die we overdag zagen, waren in 1941 nog alleen maar Duitse toestellen. De Engelse bommenwerpers waren veel te licht bewapend voor dagvluchten en vlogen praktisch de gehele oorlog 's nachts in het beschermende donker. De Amerikaanse bommenwerpers, die we verderop in de oorlog (uitsluitend overdag) in hun machtige formaties over zagen trekken, konden we in 1941 nog niet verwachten. De eerste vlucht van de Amerikanen boven Nederland, op weg naar Duitsland, was pas op 27 januari 1943.

Bommen op de regio

Wel gebeurde het, dat een Engelse bommenwerper 's nachts boven de regio achterna gezeten werd door een Duitse nachtjager en dan zijn bommen liet vallen. Zo vielen er bommen bij de Tjongersluis achter Nijeholtspade, bij

Een trouwerij in de oorlog te Wolvega. Ondanks alles toch een romantische aanleggenheid.

de Tjonger achter Oldelamer, bij het hoge bruggetje te Spanga, op De Hoeve bij IJkenvallaat en bij Pen en in een boscomplex aan de Bovenweg te Oldeberkoop, in Nijberkoop, enz.

Drama's

Een paar drama's, die zich 's nachts afspeelden, willen we onze lezers niet onthouden, alhoewel ze strikt genomen buiten de regio vallen. In de nacht van 6 op 7 november 1941, toen de Engelse bommenwerpers in de nacht terugkeerden van een bomaanval op Osnabrück, werd een tweemotorige Engelse 'Hampden' bommenwerper boven het IJsselmeer plotseling aangevallen en beschoten door een Duitse nachtjager. Deze Hampden van het 408ste Royal Canadian Squadron, had een bemanning van vier personen.

Nu had een Hampden in een gevecht met een Duitse nachtjager weinig kans van overleven, vanwege de veel lichtere bewapening. Het enige dat de piloot kon doen, was de Hampden op zijn neus zetten en via een snelle duikvlucht trachten te ontkomen. Tijdens de duikvlucht schoten de luchtschutters op de Duitse aanvaller. Ze raakten in het donker de aanvaller kwijt, maar plotseling zag de piloot, genaamd Dodson, rook in de cockpit. Dit betekende alleen maar, dat het toestel door de Duitse kogels was geraakt en brandde. Dus parachute aangespen en zo snel mogelijk eruit. De piloot gaf het bevel: 'Prepare to bale out' (klaar maken om eruit te springen). Direct daarop ontdekte de piloot dat hij fout zat, het toestel brandde niet. De rook in de cockpit was teruggeslagen cordietwalm van de eigen mitrailleurs. Hij herriep het bevel, maar het was al te laat. Het ontsnappingsluik in de vloer stond open en er miste een bemanningslid. De Hampden, met een bemanningslid te weinig, landde veilig op vliegveld Syerston in Engeland.

Ondertussen zakte het vierde bemanningslid rustig aan zijn parachute in de nacht naar beneden, maar daar wachtte het koude glinsterende IJsselmeerwater. Enige

dagen later spoelde bij Hindelopen een stoffelijk overschot aan van een Engelse vlieger en werd aldaar begraven. Het was het lichaam van de 21-jarige sergeant Bernard William Palastanga uit Hollington, de navigator van de Hampden, die met een man te weinig op Syerston landde. Dit waren van die drama's, die op het verloop van de oorlog totaal geen invloed hadden, maar voor de persoon in kwestie de dood door een vergissing betekende.

Dan is er de waar gebeurde geschiedenis van de Engelse Wellington bommenwerper, die met een brandende motor boven Nederland huiswaarts vloog. De brandende motor werd stopgezet en de ingebouwde brandblusser in de motor ingeschakeld. Het systeem werkte niet meer en dus viel er aan blussen niet te denken en moesten er andere wegen gezocht worden.

Er werd een gat in de zijwand gemaakt en een bemanningslid ging (met parachute en aan een lijn) op de vleugel om met een dekkleed het vuur te doven, wat nog lukte ook. Kruipende weg trapte hij gaten in de vleugelbekleding om houvast te vinden.

De Wellington landde op één motor veilig, maar verfrommeld, in Engeland en het bemanningslid werd onderscheiden met de hoogste Engelse decoratie, de VC oftewel het Victoria Cross. Hij had er veel voor moeten doen!

De terreur begint

In de eerste maanden van 1941 begint langzaam maar zeker de ware aard van de bezetters en hun handlangers zich af te tekenen in terreuracties speciaal gericht tegen het Joodse deel van de bevolking. Op 3 februari 1941 ontstaat plotseling brand in een Joodse Synagoge in Den Haag en in de avond en nacht van 8 op 9 februari barst de bom in Amsterdam. Hele groepen NSB'ers en Duitsers trokken de Joodse buurt in en houden daar op beestachtige wijze huis, wat zich op 11 februari herhaalt.

Bij deze rellen en gevechten, die met de bewoners ontstonden, werd de NSB'er en WA-man H. Koot dodelijk gewond. Het gevolg was, dat honderden Joden werden

gegrepen, die uiteindelijk allemaal in de concentratiekampen Buchenwald en Mauthausen zouden terechtkomen. De ontsteltenis in Nederland was groot en als antwoord aan de bezetters brak op de 25ste de grote februari-staking uit die op 27 februari eindigde onder Duitse terreur en dreigementen. De eerste doden waren gevallen en de bezetters voerden de avondklok in. Niemand mocht zich na acht uur 's avonds meer op straat vertonen.

Geheime agenten

In de zomer van 1941 werd de omgeving Vledder-Boschoord plotseling betrokken in een gebeurtenis, die voor deze streek heel wel een catastrofe had kunnen worden. In de zomernacht van de 13e juni werden velen in hun slaap gestoord door een laag overkomend vliegtuig, dat met brullende motoren zijn weg zocht boven de regio. De nachtelijke herrieschopper was bezig aan een speciale missie, maar dat konden de wakker geworden bewoners van de streek natuurlijk toen niet bevroeden. Op een enkeling na zou men pas na de oorlog vernemen, wat het doel van dit toestel was geweest. Het vliegtuig, een Armstrong Whitworth 'Whitley' was opgestegen van een geheim vliegveld ergens in Engeland. Dit vliegveld werd alleen gebruikt door de zogenaamde SD-squadrons.

De letters SD hadden natuurlijk niets te maken met de lugubere letters SD, die wij hier zo goed kenden. Voor ons waren ze de afkorting van de gevreesde Duitse Sicherheitsdienst. Een instelling, waar niet veel goeds van te verwachten was. De Engelse letters SD betekenden Special Duties en werden gebezigd bij een paar squadrons vliegtuigen voor speciale geheime opdrachten. Die waren gestationeerd op het zeer geheime vliegveld Tempsford.

Naast het lawaai van het overvliegende toestel gebeurde er ook iets, dat helemaal geen geluid maakte en wat diensgevolge de wakker-geworden slapers totaal ontging. Twee parachutes kwamen naar beneden en even later waren twee jonge mannen geland op Drentse bodem. Beiden waren Nederlanders en na de capitulatie in de meidagen hadden ze kans gezien uit te wijken naar Engeland om daar vervolgens een opleiding te volgen tot geheim agent. Die opleiding tot geheim agent werd in de nacht van de 13e juni 1941 bittere werkelijkheid voor de beide jongemannen en dat wisten ze beiden drommels goed. Als ze door de Duitsers gesnapt zouden worden, zou er geen pardon zijn. Eén van de beide had tevens een opleiding genoten als radiotelegrafist en tot zijn meegedropte uitrusting behoorde een complete zender/ontvanger voor de verbinding met Engeland.

De bedoeling was om zo veel mogelijk gegevens, die militair belangrijk waren, door te spelen naar Engeland. Dege, die de zender/ontvanger zou bedienen, was in dit geval de voormalige marineman Johannes Zomer en de functie van de tweede man Wicher Schrage zou zijn het verzamelen van de gegevens. Na het verstoppertje van de parachutes en de apparatuur kwamen ze terecht op de boerderij van de familie Nijsing, na eerst bij een verkeerde boerderij aangeklopt te hebben. Vervolgens zijn de beide agenten met hun apparatuur uiteindelijk in het centrum van het land terecht gekomen, waar Zomer tijdens het zenden al na een paar maanden door de Duitsers werd ge-

peild en gearresteerd. In 1942 werd hij ter dood veroordeeld.

Later heeft Schrage met nog een agent in een open bootje getracht Engeland weer te bereiken. Zij zijn wel vertrokken, maar nadien heeft niemand ooit weer iets van hen vernomen. Dit alles had later voor de omgeving toch nog een staartje en de oorzaak was één van beide parachutes, die was achtergebleven in een sloot. De bundel zijde werd gevonden door een jongeman, die de hele handel mee naar huis nam. Daar dit gesleep echter te veel in het openbaar was gebeurd, deden de ouders aangifte van de vondst en de Duitsers kwamen er aan te pas. Gelukkig liep het allemaal met een sisser af, maar de beide jonge parachutisten zagen Engeland nimmer weer.

Inlevering metalen

Via de media maakten onze beschermers op 18 juni 1941 bekend, dat alle gebruiksartikelen, die vervaardigd waren van koper, nikkel, tin, enz. moesten worden ingeleverd ten behoeve van de smeltkroes. Meestal werd de dorpschool aangewezen als het centrale verzamelpunt en daar zaten de heren om de koperen lamp van oma in ontvangst te nemen voor de fabricage van patronen. Gelukkig dacht het gros van de inwoners van de regio er niet over om hier gevolg aan te geven. Op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen werden de koperen bloempotten, enz. weggestopt, zelfs in de grond. Dit werd soms zo goed gedaan, dat na de oorlog de hele handel nooit terug is gevonden. Het was wel jammer, maar de mof had het tenminste niet gekregen.

De Duitsers zaten zo dringend om deze metalen verlegen, dat ze besloten al ons bronzen en zilveren geld in te nemen en daarvoor in de plaats kregen wij waardeloze zinken munten als betaalmiddel. Nog later ontzagen ze zich zelfs niet om onze klokken te stelen en werd er een brute aanslag op onze kerk- en klokketorens gepleegd. Mogelijk hebben ze gehoopt met ons koper de oorlog in Rusland te winnen, want vier dagen later, op 22 juni, vielen de Duitsers Rusland binnen. Zou ons koper hen soms zwaar op de maag hebben gelegen of waren het de Russische winsters, die hen daar de das om deden?

Wir? Wir haben den Krieg nicht gewollt

'Het is in het belang van een glorieuze toekomst van het Duitse vaderland dat alle Joden en Communisten vernietigd worden.'
Reichsführer SS Himmler.

In juli begonnen de Engelse radiouitzendingen met de V-actie. Via deze actie werd ook de OZO en Hitler-campagne op gang gebracht. OZO stond voor: 'Oranje zal overwinnen' en Hitler (je zal maar zo'n naam hebben) betekende: 'Het is te laat Engeland regeert'.

Jammer was dat deze campagne van de Engelsen stuk liep, want Goebbels, de minister van propaganda, nam onmiddellijk de actie over en met hulp van de NSB verschenen overal in Nederland spandoeken met de tekst: 'V is Victorie, want Duitsland wint voor Europa op alle fronten' en 'Met Duitsland tegen het Bolsjewisme'.

Thee uit Engeland

En dan nadert de dag, dat Koningin Wilhelmina voor de tweede keer haar verjaardag in ballingschap moet vieren. In overleg met de Engelse regering wierp de Engelse luchtmacht in de nacht van 30 op 31 augustus 1941 vijfenzeventigduizend zakjes thee boven Nederland uit. De verpakking was heel stijlvol in oranje papier. Op aandringen van Wilhelmina bespreekt het uitgeweken kabinet in Londen de mogelijkheid om via een neutraal land hulpgoederen naar Nederland te zenden.

De Minister-President Gerbrandy is daar tegen, omdat het beter is, dat ze het in bezet Nederland slecht hebben. Waarschijnlijk ter compensatie werpen Engelse vliegtuigen omstreeks Sinterklaas pakjes toffees uit. Volgens een berichtje uit die tijd in een krant uit Gaasterland waren paarden ook dol op toffees, want de boer vond alleen de lege verpakking.

Pearl Harbour

Op 7 december 1941 werd ook de Verenigde Staten in de oorlog betrokken door de vernietigende aanval van de Japanners op Pearl Harbour en daarmee eindigde voor ons het oorlogsjaar 1941.

Het mysterieuze vliegtuig van Oldeberkoop

Op de boerderij van de familie Haring de Jong aan de Boevenweg nummer 281 te Oldeberkoop, verlaat de inwonende zoon Hendrik de ouderlijke boerderij en staat, voor hij aan de arbeid gaat, even over de grijze herfstige landerijen te turen. Het is 14 oktober van het oorlogsjaar 1941 en de familie heeft zojuist met elkaar het middagmaal genoten. Terwijl Hendrik zich naar de oostzijde van de boerderij begeeft, hoort hij een vliegtuigmotor hoog in de lucht brommen, welk geluid vanuit het westen nadert. Plotseling realiseert hij zich dat er iets mis is met dat geluid. Dat loopt niet goed! Dan is er niets meer te horen en ziet hij een klein vliegtuig, op zijn neus staande met duizelingwek-

kende snelheid uit de wolken naar beneden komen. Als vastgenageld ziet hij dit alles aan en denkt hardop: recht-trekken piloot, want dit gaat niet goed. Op hetzelfde moment boort het vliegtuig zich in de grond met een daverende klap. Dit alles speelt zich af op een afstand van nog geen vijftig meter. De kluiten grond vliegen in het rond. Het toestel is neergekomen op het erf aan de oostzijde van de boerderij precies tussen een varkensschuurtje en een bosje en laat een rokende krater achter. Dan pas realiseert Hendrik zich, dat er een parachute naar beneden komt zweven, die een paar velden verderop naar het oosten neerkomt achter de boerderij van Tj. Dijk. De piloot blijkt naderhand gewond te zijn aan een arm en heeft een vliegerslaars verloren. De vlieger van Duitse nationaliteit geeft op Feldweibel Stock te zijn en afkomstig van vliegveld Eelde. Zijn toestel was een Messerschmitt BF109E geweest. De gewonde werd door de plaatselijke arts L. Annema verzorgd. Op dat moment verschenen er Duitse Luftwaffe officieren in een auto die de patiënt onder de handen van de arts vandaan haalden. Hendrik de Jong, die vrij goed de Duitse taal machtig was, begreep dat het er niet zo rooskleurig uitzag voor de Feldweibel. Op dat moment werd door de omstanders totaal niet begrepen waarom de officieren ontevreden waren over de piloot. Dit zou pas later blijken. De officieren lieten zich ontvallen dat ze met Stock nog een appeltje hadden te schillen. De Duitsers stelden een bewaking in bij de vliegtuigrestanten en de piloot werd afgevoerd.

Een rapport

Ondergetekende Auke Faber, gemeenteveldwachter te Oldeberkoop, heeft de eer u het volgende te rapporteren: 'Op dinsdag 14 oktober 1941 des middags te omstreeks veertien uur werd mij medegedeeld, dat een vliegtuig was neergestort in de buurt van Nijeberkoop. Onmiddellijk heb ik de heer burgemeester dezer gemeente laten waarschuwen en heb ik een onderzoek ingesteld en mij begeven naar de plaats van het onheil. Ik zag, dat achter ter zijde van het erf van de boerderij van Haring de Jong, oud 51 jaar, van beroep veehouder, wonende te Oldeberkoop no. 281 een vliegtuig was neergestort. Dit vliegtuig was geheel vernield en had een gat in de grond geslagen van ongeveer drie meter diep.

Daar men mij verder mededeelde, dat even verder een Duitse officier (de vliegenier) met zijn parachute was neergekomen, heb ik de jachttopziener, tevens onbezoldigd rijksveldwachter W. van Olphen, wonende te Oldeberkoop, met de bewaking van het vliegtuig belast, opdat geen mensen bij het vliegtuig zouden komen.

Ik heb mij toen begeven naar de vliegenier, die mij mededeelde, dat hij was Feldweibel Stock uit Eelde en dat hij al-

*Messerschmitt BF109
op de Fliegerhorst te
Leeuwarden.*

leen in het vliegtuig (dat neergestort was) was geweest. De bij hem aanwezige geneesheer L. Annema te Oldeberkoop heeft hem ter plaatse onderzocht en met behulp van enige mensen hebben wij de vliegenier vervoerd naar het woonhuis van Tjitse Dijk, wonende te Nijeberkoop no. 61, alwaar genoemde geneesheer hem verder heeft behandeld. Geassisteerd door de veldwachters Meutstege en Rhebergen werd het terrein afgezet. Naar aanleiding van bovenstaande heb ik, na daartoe bekomen opdracht gehoord:

Ie. Hendrik de Jong, geboren 30 december 1916 te Harkema-Opeinde, zonder beroep, wonende te Oldeberkoop no. 281, die als volgt verklaarde: Hedenmiddag, dinsdag 14 oktober 1941, te omstreeks twee uur bevond ik mij op het erf van de boerderij van mijn vader, Haring de Jong, wonende te Oldeberkoop no. 281. Ik hoorde het geronk van een vliegtuigmotor, het vliegtuig zelf kon ik echter niet zien. Plotseling hoorde ik echter de motor niet meer en toen zag ik, dat het vliegtuig, hetwelk uit westelijke richting kwam, in schuinen stand uit de wolken naar beneden stortte. Eveneens zag ik de vliegenier aan een parachute in de lucht zweven. Het vliegtuig, dat niet brandend naar beneden kwam, stortte achter terzijde van het erf van onze boerderij neer. Het gaf een doffe klap. Meer kan ik niet verklaren. Na duidelijke voorlezing en volharding tekent hij zijn verklaring: H. de Jong.

Ile. Jarig de Jong, geboren 20 maart 1915 te Zwaagwesteinde, van beroep veehouder wonende te Noordwolde no. A 12 (Zandhuizen), die als volgt verklaarde: Hedenmiddag, dinsdag 14 oktober 1941, te omstreeks twee uur bevond ik mij op het veld, dat schuin tegenover de boerderij van mijn vader Haring de Jong, wonende te Oldeberkoop no. 281 is gelegen. Ik hoorde het gezoem van een vliegtuigmotor. Plotseling verscheen er een vliegtuig uit de wolken dat op zij draaide. Toen zag ik metéén, dat juist boven het vliegtuig, dat uit westelijke richting kwam, een parachute zweefde, waaraan iemand hing. Het vliegtuig schoot in schuinen stand naar de aarde toe en kwam achter op het erf van mijn vaders boerderij terecht. Toen het vliegtuig naar beneden stortte, brandde het niet. Meer kan ik niet verklaren. Na duidelijke voorlezing en

volharding tekent hij zijn verklaring: J. de Jong. Vervolgens sloot Faber zijn rapport.

De vliegtuigrestanten die op het maaiveld voorkwamen werden door de Duitsers geborgen en na de oorlog is door een schroothandelaar uit Steenwijk geprobeerd het wrak te lichten, wat grotendeels mislukte. In 1980 stelden wij een onderzoek in en toen bleek dat de Messerschmitt BF109E, die op vliegveld Eelde gestationeerd was, op de 14de oktober 1941 teruggevlogen werd door Feldwebel Stock van een reparatiewerkplaats van de Luftwaffe in Duitsland naar de thuisbasis op Eelde. Als reden van het neerstorten in de Duitse lijsten 'Eigen Verluste' stond vermeld: Schwierigkeiten mit dem Kühlsystem. Het vreemde is dus, dat terwijl het toestel vanuit het oosten vliegende die thuisbasis allang voorbij was, uit het westen kwam aanvliegen boven Oldeberkoop. Hierop aansluitend werd de Messerschmitt op 6 augustus 1981 door de documentatiegroep 1940-1945 (uw schrijver) geborgen en daarbij viel op dat de bewapening compleet was geweest, maar de munitie ontbrak totaal. Begrijpelijk, want het vliegtuig kwam uit de reparatie. Dit risico konden de Duitsers in 1941 gerust nemen, want de vijand, de Engelse jachtvliegtuigen, hadden toen nog een te kleine actieradius en werden nog niet boven de regio gesignaleerd. Maar als klap op de vuurpijl werden door ons bij de berging in Oldeberkoop kogelgaten in de resten gevonden, o.a. in het koelsysteem. Door wie werden deze kogels afgevuurd? Misschien door de Duitsers zelf? Hebben ze verondersteld, dat Stock wilde vluchten omdat hij Eelde al ver voorbij was en hem gedwongen terug te keren? Het zijn inderdaad gissingen, maar waarom moest er een appeltje met hem geschild worden? Eén reden weten we waarschijnlijk. Hij had moeten proberen het toestel in een noodlanding aan de grond te krijgen. Bij de berging in Oldeberkoop, op 6 augustus 1981, toonden de Leeuwarder Courant, het Nieuwsblad van het Noorden en de Nieuwe Ooststelling-werwer hun belangstelling.

De werkkampen

Het oorlogsjaar 1942 zette in met een bar koude januari-

De theezakjes die bij duizenden boven Nederland werden afgeworpen, o.a. bij Utrecht en Zwolle.

maand en het zou zelfs tot maart duren, voordat de temperaturen weer een beetje dragelijker werden. Maar koud of niet koud, winter of geen winter, de oorlog duurde onverminderd voort! In Rusland kwamen de Duitsers tot de ontdekking, dat ze de 'Bolsjewiki' nog lang niet verslagen hadden, integendeel zelfs. De Russen begonnen tegenaanvallen uit te voeren.

Deze berichten vervulden ons met vreugde en in menig huisgezin werd 's avonds stiekem de radio 'afgestemd' op de bekende stemmen van 'Radio Oranje' of 'De Brandaris', via de BBC uit Londen. Wie herinnert zich niet de aanvangszin van het 'Oranje kwartiertje'? Natuurlijk weet u het nog, de volzin 'Hier radio Oranje, de stem van strijdend Nederland' en dan weet u ook hoe de Belg uit Londen altijd eindigde met: 'Luisteraars, we zijn weer één dag dicht bij de bevrijding en zonder er op te boffen, we krijgen ze wel, de Moffen'.

Het was in deze koude januari-dagen, dat de Duitse order afkwam, dat alle Joodse werklozen geplaatst dienden te worden in zogenaamde werkkampen. Vledder had sinds kort ook de twijfelachtige eer een dergelijk kamp rijk te zijn. Onder barre omstandigheden kwam op 10 januari 1942 een grote groep Joden in dit kamp aan in de vaste overtuiging, dat ze van deportatie waren vrijgesteld.

Debet aan deze gedachte was de uitspraak van de 'Joodse raad', dat men zich niet ongerust behoefde te maken en dat men dit moest zien als werkverruimingsarbeid. Hoe bedrogen zouden de stakkers uitkomen, die veelal onder barre omstandigheden leefden in die kampen. Veel te weinig en bovendien slechte voeding en tot overmaat van ramp ook nog veelal zware ontginningsarbeid verrichten.

Wat ze niet konden bevroeden, deze landgenoten, was dat ze eigenlijk al aangekomen waren op de drempel van het Durchgangslager Westerbork, wat ook inderdaad in het najaar van 1942 plaats had.

Onze 'beschermers' hadden dit allemaal al lang uitgedokterd om zodoende een gewilde trek van Nederlandse Joden naar die kampen te krijgen. De tewerkgestelden

meenden door arbeid vrijstelling van deportatie te bewerkstelligen, maar in werkelijkheid begaven ze zich in 'het hol van de leeuw'.

Vallende voorwerpen

Volgens een proces verbaal van de hand van veldwachter Klaas de Vries, bevond hij zich op 21 januari 1942 omstreeks 20.45 uur op de openbare weg onder Steggerda, toen er van west naar oost overtrekkende vliegtuigen vlogen, die een voorwerp naar beneden lieten vallen. Toen het voorwerp de grond raakte, achter de boerderij van de heer D. Roorda, explodeerde het met een felle flits. Op de plaats van neerkomen aangekomen, constateerde veldwachter De Vries, dat daar hulsdelen van een lichtfakkel (lichtkogel) lagen, die verzameld werden en naar het politiebureau in Wolvega overgebracht.

Streng winter

De winter '41/'42 kenmerkte zich doordat hij uitzonderlijk streng en langdurig was. Tot in maart bleef de winter duren en doordat de meeste artikelen (ook brandstof) inmiddels nog alleen op de bon verkrijgbaar waren, werd het ongemak steeds groter. Veel mensen (ook gewone burgers) hadden te kennen gegeven naar de grote houtverkoop te willen, die op De Eese zou plaatsvinden op 2 maart 1942 om zo mogelijk een perceeltje brandhout te bemachtigen. Helaas ging de geplande houtverkoop op genoemde datum niet door omdat er sneeuw was gevallen. Geen houtverkoop dus op 2 maart 1942, maar er gebeurde wel iets anders.

Het moet zo omstreeks koffietijd zijn geweest, dat we gebrom van vliegtuigmotoren hoorden, vrij hoog boven de grauwe sneeuwvlucht. Het geluid alleen verwonderde ons niet meer in die dagen dat was dagelijkse kost geworden. Maar dit geluid was anders, dat was duidelijk te horen. Direct daarop werden er in de grauwe lucht mitrailleurssalvo's gehoord, gevolgd door het geluid van een vliegtuig, dat in nood verkeerde. Een groot twee-motorig vliegtuig kwam uit de sneeuwvlucht duiken en stortte neer in een perceel land, ongeveer 200 meter ten zuiden van de Leemweg onder Steggerda. We hebben de overwinnaar of overwinnaars niet kunnen identificeren, omdat we ze niet konden waarnemen wegens het slechte zicht, maar het vliegtuigwrak achter de Leemweg is geïdentificeerd als een Duitse nachtjager, namelijk een twee-motorige Dornier type Do215, fabrieksno. 0086 letters R4+LP, 6e Staffel, 2e Nachtjagd geschwader, gestationeerd op Wirtmundhafen. De bemanning bestond uit drie personen, die allen de dood vonden en op 6 maart 1942 met militaire eer werden begraven op het Ehren-Friedhof te Leeuwarden onder de nummers 84, 85 en 86 waaruit men mag concluderen, dat er nog al eens een Duitse begrafenis plaatsvond in Leeuwarden. Het totale aantal zou aan het eind van de oorlog oplopen tot vierhonderd achteenvijftig. De te Steggerda omgekomen Duitse vliegers waren, Obergefreiter Ludwig Burkhardt, Unteroffizier Ewalt Holsten en Unteroffizier Frits Blessing.

Na de oorlog zijn alle Duitsers, die in Nederland begraven lagen, opgegraven en herbegraven op de centrale Duitse begraafplaats te IJsselstein in Limburg. Daar liggen er nu

ruim 31.000. De Duitse militairen, die nadien de wrakstukken van het vliegtuig bij Steggerda moesten bewaken tot het werd weggehaald, hadden een stuk vleugel overeind gezet om daarachter iets beschermd te zijn tegen de snerpemde wind, zo koud was het toen nog in maart.

Het Engeland Spiel

Op 6 maart 1942 viel geheim agent Lauwers, die ook per parachute in Nederland gedropt was, in Duitse handen. Hij werd door de Duitsers gedwongen via de zender voor hun te werken. Het verschil in de radiocontacten (het ontbreken van de afgesproken 'security checks') werd in Engeland niet opgemerkt en door deze zorgeloosheid is het zogenaamde 'Engeland Spiel' geboren: vele tientallen geheime agenten vallen in Duitse handen zonder dat de inlichtingendienst daar weet van heeft in Engeland.

In diezelfde maand gaf Hitler opdracht tot de aanleg van de zogenaamde 'Atlantikwall' in Nederland. Dit waren kustverdedigingswerken in de vorm van fortificaties, obstakels en mijnenvelden, die een eventuele landing van de geallieerden moest verhinderen. De uitvoering van dit project werd in handen gelegd van de Organisation Todt.

Duizenden Nederlandse bouwvakkers werden gevorderd en te werk gesteld in de kustgebieden. In dezelfde tijd werden in Nederland als één van de laatste artikelen, tabak, sigaren en sigaretten gerantsoeneerd.

Een ballon

Op 24 maart 1942 werd er door een schooljongen in een bos bij Doldersum een weerballon van waarschijnlijk een Duits meteorologisch station gevonden. Van het vinden van genoemd voorwerp, werd rapport opgemaakt door de toenmalige veldwachter Dupont, die er ook al eens aan te pas was gekomen, toen er op 5 augustus 1941 een losgeslagen Engelse sperballon was neergekomen in het Vledderveld.

In april 1942 vaardigde de Duitse bezetter uit, dat voor 30 april 1942 alle jachtgeweren moesten worden ingeleverd,

behalve die van de vergunninghouders, die lid van de NSB waren. Met deze geweren werd nadien de Landwacht blij gemaakt, die dan ook prompt de naam van 'Jan Hagel' aangemeten kreeg. Maar Jan Hagel of niet, Nederland zou hier nog last genoeg van krijgen. De landwachters ontpopten zich als verwoede jagers op onderduikers en hielden er misselijke praktijken op na.

Strooibiljetten

In mei 1942 begon de Engelse luchtmacht (RAF) met het afwerpen boven Nederland van het strooibiljet 'De Werfelwind'. In een eerste oplage van tienduizend stuks zullen wij ze in de regio ook weldra in de landerijen aantreffen. Ze werden gretig verzameld en gelezen, deze lectuur van de overkant van de Noordzee. Maar het in bezit hebben van deze boekjes was vrij gevaarlijk, want het was ten strengste verboden door de bezetter. Het werd beschouwd als opruiende lectuur van de vijand.

Verscherpte maatregelen

Op 13 mei vertrok er een transport van driehonderd Friese arbeiders naar Frankrijk voor werkzaamheden aan de 'Atlantikwall'. Twee dagen later, op de 15e, werden ruim tweeduizend Nederlandse beroepsofficieren van ons voormalige leger teruggevoerd in krijgsgevangenschap. De Duitsers waren veel te bang, dat dit beroepskader zich zou aansluiten bij het opkomend verzet.

Ook op een andere manier werd het leven in ons bezette Nederland steeds moeilijker. Een deel van ons volk ontzag zich niet door van de schaarste aan levensmiddelen en gebruiksgoederen gebruik te maken en deze voor woekerprijzen om te zetten. Twintig- tot dertigvoudige prijzen werden bedongen en ondanks deze belachelijke prijzen tierde de zwarte handel welig, want een fles slaolie, die toentertijd omgezet werd voor f 0,45, bracht in mei 1942 grif dertien gulden op.

Een Duitse begrafenis op het Heldenfriedhof te Leeuwarden. De gesneuvelde Duitse vliegtuigbemanning die omkwam bij Steggerda werd hier tijdelijk begraven.

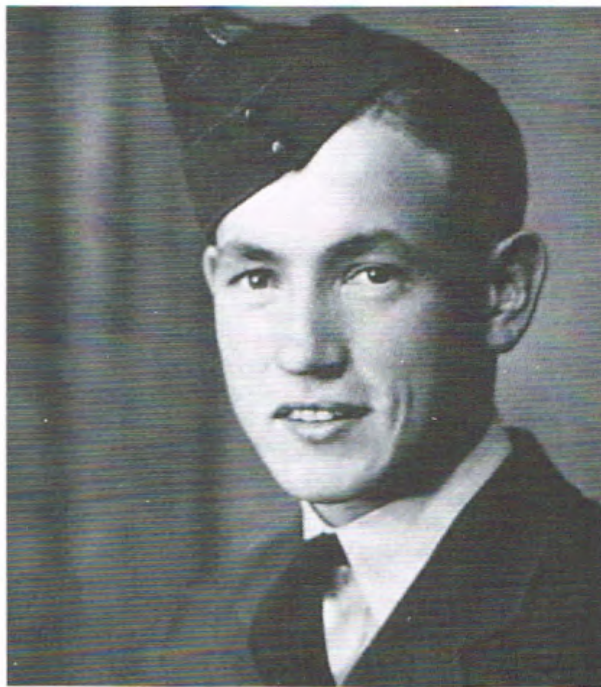
Ondertussen werden wij in de regio 's nachts steeds vaker uit de slaap gehouden door het toenemende aantal Engelse bommenwerpers op weg naar hun doelen in Duitsland. Niet alleen, dat hun aantal steeds groter werd, ook de vliegtuigen zelf werden steeds groter. De tweemotorige toestellen, de Whitley's, de Hampdens en wat later de Wellingtons, verdwenen steeds meer van het toneel om plaats te maken voor de viermotorige Stirlings, de Halifax en vooral de later zo beroemde Lancaster. Dit laatste toestel was eigenlijk per toeval geboren uit een mislukking. Het Air Ministry in Engeland had bij de AV Roe-fabrieken een order geplaatst voor tweemotorige vliegtuigen, die dan de naam Manchester zouden krijgen. De hele Manchester-campagne werd een mislukking. Er gingen meer Manchesters verloren door ongelukken, dan door oorlogshandelingen, wegens storingen in de 'Vulture-motoren', die om de haverklap uitvielen. Het toestel kreeg bij de bemanningen de lugubere naam 'De Weduwe-maker'. Het toestel kwam op de helling, de vleugels werden verlengd en in plaats van twee motoren werden er vier Rolls Royce 'Merlin'-motoren gemonteerd en de allerbeste viermotorige bommenwerper was geboren.

Wij zouden in de regio nog te maken krijgen met de Lancaster, echter meer met de eveneens viermotorige Halifax, die onder andere neerkwamen bij Noordwolde, Diever en Ter Idzard. In het 'Hendon'-museum in Londen staat nog een levensechte 'Lancaster'. Bij onze reis door Engeland langs de voormalige vliegvelden van de RAF en de USAAF, hebben we hem nog even bekeken. Dan is er nog een vliegende Lancaster, die zo nu en dan eens in Nederland komt. Die hebben we al eens kunnen bewonderen op Oud-Schiphol, samen met een Spitfire en een Hurricane.

Met de moordende bombardementen van de Duitse Luftwaffe op onder andere Londen en Coventry nog vers in het geheugen, besliste 'Bomber Harris', de chef van het Britse Bomber Command, dat Keulen in de nacht van 30 op 31 mei 1942 bezoek zou krijgen van duizend bommenwerpers, gevolgd door Essen in de nacht van 1 op 2 juni door eenzelfde aantal. Tenslotte werd ook Bremen getroffen door duizend bommenwerpers en wel in de nacht van 25 op 26 juni. Deze laatste aanval was niet zo'n daverend succes en naar verhouding waren de verliezen hoog, want 49 vliegtuigen keerden niet naar Engeland terug. Wegens het voor de Engelsen teleurstellende resultaat van het bombardement op Bremen, werd deze stad voorlopig boven aan de prioriteitenlijst geplaatst. Het doel werd in de nacht van 27 op 28 en 29 op 30 juni 1942 steeds Bremen. De laatste nacht zou Noordwolde en omgeving zich nog lang heugen.

Noordwolde

Eén van de bommenwerpers, die op weg was naar Bremen, zou die stad nooit bereiken, maar zijn vlucht na een verschrikkelijke explosie bij Noordwolde beëindigen aan de Dwarsvaart. Er is over deze crash al veel geschreven en schrijver dezes heeft er zestien jaar geleden ook al over gepubliceerd, dus kunnen we ons nu gevoelig tot de hoofdzaken beperken. Geheel overslaan zou niet juist zijn, daarvoor hebben nog veel te veel mensen hier bange herinneringen aan. De Handley page 'Halifax', Bll. W1113, LQ-

Pilot Officer H. A. Echin, de captain van de Halifax W1113 die bij Noordwolde neerstortte.

G for George van het 405e RCAF squadron, was inderdaad opgestegen van vliegveld Topcliffe en niet van Pocklington, zoals ook wel eens beweerd wordt.

Het 405e squadron was van augustus 1941 tot oktober 1942 gevestigd op Topcliffe (Public Record Office London). Alle acht bemanningsleden vonden helaas de dood en werden begraven in Noordwolde. Het waren de eerste piloot Pilot Officer Henry Adolphus Echinn, de 2e piloot Flight Sergeant William Jessup Harrell, de schutter Flight Sergeant Reginald Thomas Adams, de radiotelegrafist Sergeant Walter Percy Beare, de navigator/bomber Warrant Officer II James William Bell, de radiotelegrafist Flight Sergeant Paul Dickinson, de radiotelegrafist Flight Sergeant Alexander Augustus Oneson en de boordmecano Sergeant Alexander Simpson. Diverse dingen zijn echter ietwat duister en één daarvan is de tijd van neerstorten. Algemeen wordt aangenomen de tijd van 01.48 uur, maar volgens het rapport van veldwachter Jacob Koom, was de tijd 01.10 uur. Dan komt het achtste bemanningslid nog al eens ter sprake. De Halifax had normaliter zeven bemanningsleden, maar na het vinden van zeven bemanningsleden, bleven de Duitsers hardnekkig zoeken naar het achtste bemanningslid, omdat ze dachten met een Stirling bommenwerper te doen te hebben, zo werd geschreven. Nu vloog in juni 1942 de Stirling inderdaad nog met acht bemanningsleden en later ook met zeven. Maar de veronderstelling dat de Duitsers dachten dat het een Stirling was, is natuurlijk absurd. De Duitsers waren wel degelijk met de Engelse vliegtuigbouw op de hoogte en uit de vele wrakken, die ze opgeruimd hadden, hadden ze veel geleerd. Ze hadden zelfs de squadron-codes.

De letters LQ betekenden voor hun ook, dat ze wisten met een toestel van het 405e squadron van doen te hebben.

Bovendien zegt de bekende foto van het staartstuk al genoeg. met de dubbele stabilo's en dubbele richtingsroeren. Dat is specifiek Halifax en de Stirling had nog het oudere model met één stabilo en één richtingsroer. Veel aannemelijker is, dat de Duitsers al acht parachutes geregi-streerd hadden en zodoende wisten dat er nog een bemanningslid moest zijn. Bovendien vloog de Halifax II met lijnmotoren (vloeistof gekoeld) en de Stirling met luchtgekoelde stermotoren en dat wisten de Germanen ook wel.

Dan is er het verhaal van de heer Dragtsma senior, die de kamer niet wilde verlaten, toen de Duitsers de bom (brandbom) onder de vloer weghaalden en in een schommelstoel toekeek. Na mijn licht opgestoken te hebben bij de Dragtsma's kunnen we dit rustig naar het land der fabelen verwijzen en bovendien kon je bij de Duitsers wel iets niet willen, maar dan gebruikten ze wel geweld.

Het 405e RCAF-squadron leed die nacht gevoelige verliezen. De Halifax, W7714, LQ-K for Kathy, stortte neer bij Speers/Sijbrandaburen, waarbij ook de gehele bemanning werd gedood. De lichamen van zes bemanningsleden werden nooit gevonden in de wrakstukken. Bovendien stortte LQ-S neer in Duitsland.

Op de valreep kregen we wat betreft de voorgaand omschreven Halifax-crash, nog een belangrijke aanvulling toegezonden van de heer B. Dragtsma te Vledder. De heer Dragtsma, voorheen wonende aan de Dwarsvaart te Noordwolde, maakte alles van zeer nabij mee en we geven hiermee zijn ooggetuige verslag van de laatste vlucht van de LQ-G for George en zijn acht bemanningsleden. We vangen het zeer aangrijpende verslag aan op het moment dat 'George' ongeveer ter hoogte van het Sterrebos te Frederiksoord wordt getroffen door de inslagen van de boordwapens van zijn aanvalser, de Duitse nachtjager. De nacht met de verbijsterende confrontatie van de nietsontziende oorlog, noemt de heer Dragtsma:

De nacht van de brandende Halifax

Een jongeman die getuige was in de omgeving van Frederiksoord, zag plotseling felle flitsen van lichtpoormunitie langs de R.C.A.F. bommenwerper. Tegelijkertijd klonk het geratel van een boordwapen. Slechts enkele seconden later zag hij een steekvlam uit een linkermotor komen. De jager verdween met gierende motor in het donker. De brandende bommenwerper vloog rakelings langs het dorp Vledder. Ergens boven de bossen van het 'Vledderveld' klonk een hevige ontploffing en brandende stukken vielen omlaag. Een ander gevolg was een gat in de cockpitwand. Uitrusting, enige parachutes en kledingstukken werden weggeslingerd, tegelijk met delen van een motor. De laatste kilometers van het toestel konden worden getraceerd door allerlei verloren onderdelen, uitrusting en afgeworpen bommen.

Hoe de bommenwerper na dit voorval bestuurbaar en in de lucht is gebleven, moet naar de mening van deskundigen een wonder worden genoemd. De piloot, de tweede piloot, de boordwerktuigkundige en de navigator zullen de schade hebben opgenomen en de onmogelijkheid hebben ingezien om terug te keren naar Engeland. Het hevige vuur en het grote gat in hun vliegtuig moet hen alle hoop hebben ontnomen. Het kwam voor dat een brand vanzelf uitging, maar als dat niet het geval was, bleef er slechts

één mogelijkheid over: het riskeren van een noodlanding. In dat geval was de meest dringende zaak de bomlading zo snel mogelijk te lossen.

Ter hoogte van Boyl maakte het toestel een wending naar links om in westelijke richting naar het dorp Noordwolde te koersen. Men heeft zich afgevraagd: 'Waarom hebben zij niet besloten om met hun parachutes het vliegtuig te verlaten?' Maar zij hadden immers enkele verloren, zodat niet iedereen in staat was om te springen. En mogelijk was er door de geringe hoogte nauwelijks enige kans op overleving. Het moeten momenten van verschrikkelijke emoties zijn geweest, alleen zullen we nooit weten wat daar precies is voorgevallen.

Bij het maken van de keuze tussen het vliegtuig verlaten en een noodlanding is het mogelijk dat in het uur van het noodlot de bemanning eenstemmig is geweest in hun vertrouwen op de gezagvoerder en zijn vliegbekwaamheid. Het afwerpen van drie 'duizendponders' maakte duidelijk dat er gekozen was voor een noodlanding. Vlakbij het dorp maakte de bommenwerper een draai en koerste naar het noorden. 'Was dat om de mensen die daar woonden te ontwijken en hen te sparen?' De brandende Halifax vloog kort daarna dwars over het dorp. Het is welhaast zeker dat er een geschikte landingsplaats was gevonden: in de weilanden ten zuidoosten van het dorp. Zij moesten nu gaan landen vóór het te laat was! Opnieuw werd een hoeveelheid lichte bommen, meest brandbommen, afgeworpen. Bij die handeling moet de navigator/bommenrichter (Bell) uit het vliegtuig gegleden zijn. Hij kwam terecht in het open veld waar hij, liggend in een door zijn val ontstane kuil, om het leven kwam. Intussen zette de reusachtige bommenwerper, die op de rand van leven en dood verkeerde, een noodlanding in...

Maar helaas, zo ver zou het niet komen. Op korte afstand van de Dwarsvaartweg sloeg de machine met een enorme knal uit elkaar. Drie grote delen en een groot aantal kleinere stukken werden in de naaste omgeving verspreid. Volgens de tijd waarop de horloges van enkele vliegers waren blijven stilstaan, vond de crash plaats om 00.48 uur (Engelse tijd). Hoewel sommige rapporten spraken over een tijdstip tussen 1.10 en 1.30 uur Nederlandse tijd, maar dat is in het geheel van de ramp minder belangrijk.

Enkele mensen hadden al een paar klappen als van een onweer gehoord, maar de meesten werden plotseling wakker temidden van een vreemde mengeling van geluiden: het janken en gieren van een vliegtuig in nood, het knallen en denderen van explosies, het ratelen en rinkelen van dakpannen, enz. Overal in het rond was een felle gloed van vuur, veroorzaakt door bomontploffingen. Bij alle opwinding rees de gedachte dat niet ver weg een vliegtuig omlaag gekomen was. Een klagelijk geloei van opgeschrikt vee in de weilanden werd overstemd door voortdurend gedreun van passerende vliegtuigen. Plotse-ling was het rumoer van een oorlog zo dichtbij in die stille zomernacht.

Toen alles een beetje tot rust gekomen was en de hevige branden uitgewoed raakten, werd het tijd om te gaan kijken wat er werkelijk voorgevallen was. Nauwelijks buiten de deur zagen we een vaag, groot voorwerp in de tuin naast ons huis. Het bleek de cockpit van een vliegtuig te zijn. Mijn vader, die er meer van wilde weten, vond twee mannen op de grond liggen. Zij bleken kort tevoren ge-

Resten van de Halifax bij de Dwarsvaartweg in Noordwolde.

sterven te zijn. Toen de brandweer en medische hulp arriveerden, was er echter weinig meer te doen. De kleine branden waren door de bewoners zelf geblust en de grote, die geen direct gevaar opleverden, liet men uitwoeden. Passerende politiemensen gaven opdracht naar binnen te gaan met het oog op gevaarlijke explosieven. Toen er verder weinig belangrijks meer gebeurde, werd in ons gezin besloten om weer naar bed te gaan om nog wat te rusten. Van slapen was natuurlijk geen sprake. Er waren teveel emoties geweest en buiten (door de glasloze ramen) klonken voortdurend geluiden: het praten van mensen, het passeren en stoppen van voertuigen, enz.

In een wijde kring gingen mensen van de eerste hulp en politiemannen op zoek naar vliegers die het ongeluk misschien hadden overleefd. Zij wilden proberen met hen in contact te komen en hen uit handen van de Duitsers te houden. Mensen van het verzet stonden klaar om een veilige schuilplaats te wijzen. Eén van die mensen was de huisarts Verdenius, die ter plaatse was om te helpen waar dat kon. Alle pogingen waren echter tevergeefs; zij vonden slechts mannen die al dood waren.

Toen het dag werd, was de omvang van de ramp pas goed te overzien: een onbeschrijflijke chaos van voorwerpen die overal verspreid lagen. Daarbij de droeve aanblik van vier doden, niet ver van de cockpit. In dat deel was nog een dode, die gedeeltelijk in zijn stoel zat. Het was een stevig gebouwde persoon met een donkere snor, die op het eerste gezicht rustig scheen te slapen. In het staartstuk werd een gesneuvelde schutter gevonden, bijna bedolven door verschoven mitrailleurkogels. Dit wrakstuk lag op korte afstand achter ons huis. Het middencompartiment met de vleugels was in een weiland terecht gekomen, op ongeveer 200 meter naar het oosten. Door de aanwezigheid van brandstoftanks was dit deel volledig uitgebrand. De vier motoren waren losgerukt en werden teruggevonden rond de boerderij van de burens (familie Veen). Toen iemand toevallig een gat in het dak van ons huis ontdekte, was het niet zo moeilijk om te beseffen wat er was gebeurd: een bom (zoals later bleek een fosforbom) was in het losse zand blijven steken onder de vloer van de huiskamer. Het betekende dat iedereen in een zone van 300 meter zo spoedig mogelijk moest evacueren. Men kreeg de opdracht weg te blijven tot de (niet ontplofte)

bom(men) waren verwijderd en alles weer veilig was. Het bleek een karwei van enkele uren te zijn.

In de loop van de morgen arriveerden ongeveer veertig Duitse militairen vanuit Leeuwarden. Zij namen alle taken van de politie over en het eerste wat ze deden was op zoek gaan naar mogelijke overlevenden. Vooral waar zij één of meer parachutes vonden, werd een intensieve speurtocht gehouden. Maar ook zij vonden echter niemand. Zelfs al waren er overlevenden geweest, dan waren deze al veel eerder afgevoerd. Een groep Duitsers begon met het bergen van de doden. De lichamen leken nog goed intact te zijn en droegen geen uitwendige verwondingen. Slechts één man had een pen in zijn pols. Door de vele kogelgaten in het staartstuk was het vrijwel zeker dat de schutter daar gedood moest zijn door vijandelijke kogels. Toen zeven lijken waren geborgen, dachten de Duitsers de gehele bemanning te hebben gevonden. Maar nader onderzoek leerde dat er een extra man was. 'Zou deze dan toch ontkomen zijn?' Opnieuw werd er gezocht en na korte tijd werd de vermiste persoon gevonden in dicht kreupelhout aan de rand van onze tuin. Ook hij was overleden. Net als enkele van zijn kameraden droeg hij een parachute. Daarna waren de Duitsers er zeker van dat iedereen aan boord van de gecrashte Halifax was gesneuveld. Hun bezittingen werden afgenomen. Zoals werd gezegd zouden deze worden bezorgd bij de familie door bemiddeling van het Internationale Rode Kruis. Na de identificatie werden de lichamen in kisten gelegd. Tegen het einde van de middag werden zij vervoerd naar de Nederlands Hervormde Kerk van het dorp. De begrafenis zou plaatsvinden in de avond van 1 juli. Maar toen de Duitsers een groot aantal medelevenenden voor de ingang van de kerk ontdekten, stelden zij de begrafenis uit tot de volgende morgen, mogelijkerwijs met de gedachte dat dan vele werkenden zouden wegblijven.

Na de oorlog (in 1946) schreef mevrouw Verdenius in een brief aan de familie ondermeer: 'Onze dominee kreeg toestemming om de acht kisten in de kleine kerk te plaatsen en daar - op de avond vóór de begrafenis - verbleven we in stilte bij hen. Er klonken zachte klanken van een orgel en er was licht van enige kaarsen voor de Rooms-Katholieken en er waren bloemen. Alles was heel plechtig. Onze gedachten gingen uit naar deze jonge mensen die hun leven hadden gegeven en naar u allen die hen niet meer zouden zien.'

Enkele leden van de kerkeraad hielden de hele nacht de wacht in de kerk. De volgende morgen om half tien vond de begrafenis plaats. Weer was een groot aantal mensen aanwezig. Toen hen verboden werd het kerkhof te betreden, vonden zij een geschikte plaats aan de rand bij de heg. De plichtigheid had een eenvoudige karakter: twaalf jonge Nederlanders droegen de kisten naar het gezamenlijk graf. Ds. Wiersma hield een korte preek (in het Duits) en bad 'Het Onze Vader' (in het Engels). Een Duitse erewacht vuurde drie salvo's af en daarna werden de kisten neergelaten. Toen de Duitsers vertrokken waren, kregen de mensen toestemming langs het graf te lopen. Zij legden bloemen en op die manier bewezen zij de laatste eer aan de jonge mannen die het leven hadden verloren op zo'n tragische wijze en zo ver van hun vaderland. Na enige maanden werden acht witte houten kruisen geplaatst en na de oorlog vervangen door solide grafstenen.

Een Halifax in Ter Idzard

Van 13 op 14 september 1942 stierf de gehele bemanning van een Engels toestel dat neerkwam onder Oudehorne, terwijl dezelfde nacht in Ter Idzard-Oosteinde een Halifax neerstortte. De bemanning werd gearresteerd, maar overleefde gelukkig de oorlog.

In oktober is het weer raak: een Engelse mijnenlegger wordt vernietigd bij 'De Polle' onder Willemsoord.

In dezelfde maand, op haar dertiende verjaardag, begint het Joodse meisje Anne Frank te schrijven aan haar later zo beroemd geworden dagboek, als een aanklacht tegen de onmenselijke Duitse praktijken haar geloofsgenoten aangedaan.

Van de gedeporteerde Joden werd ondertussen alle meubilair, huizen, enz. verbeurd verklaard. De inboedel werd per spoor naar de gebombardeerde steden in Duitsland vervoerd en zo waren op 16 juni 1942 al honderd wagons meubilair geroofd en vervoerd naar Duitsland.

Kamp Ommen

Ondertussen hebben de Duitsers in Ommen een kamp laten bouwen, in eerste instantie voor veroordeelde zwart-handelaars en illegale slachters. Op de 22e juni 1942 komen de eerste veroordeelden aan in dit beruchte strafkamp, dat geleid werd door de Duitse beul Schwier. Van deze gevangenen werd later een deel doorgestuurd naar Duitse strafkampen, waar velen bezweken door de ontberingen en de mishandelingen.

Op de 13e september 1942 zetten de Duitse legers onder aanvoering van Generaal Von Paulus een grootscheepse aanval in op de belangrijke Russische Wolgastad Stalingrad. Mussert gaf alle NSB-ers opdracht, dat ze de vlag uit moesten steken, zo gauw er bericht kwam, dat Stalingrad in Duitse handen was. Jammer genoeg voor hem en gelukkig voor ons, hebben de vlaggen nooit gewapperd. Stalingrad zou het uiterste eindpunt van de Duitse opmars betekenen en eindigen in een bloedige nederlaag voor de Duitsers.

Op diezelfde 13e september stegen 446 bommenwerpers op van de Engelse luchtmacht voor een aanval op de Duitse hanzestad Bremen. Van deze strijdmacht gingen in die nacht 23 toestellen verloren, waarvan twee zwaar beschadigd verongelukten tijdens de landing, terugkerende in Engeland. Een van de bommenwerpers die niet terugkeerde, was de Avro 'Lancaster' BI, fabrieksnr. W4108, van het 1654e Conversion Unit (oefeneenheden), opgestegen van het Engelse vliegveld Wigsley. Het werd op de heenreis om 02.20 uur neergeschoten door een Duitse nachtjager met als piloot de beruchte Oberleutnant Ludwig Becker. Het Engelse toestel stortte met zeven bemanningsleden neer aan de Buitenweg onder Oudehorne. Alle bemanningsleden, vijf Engelsen, een Canadees en een Nieuw Zeelander, vonden de dood en werden in Nieuwehorne begraven. We zullen hier verder niet op ingaan, want het valt buiten de regio.

Het bleef verder een heel onrustige nacht, ook in Nijeholt-

pade, waar wij woonden. Omstreeks 04.00 uur was het weer raak. Na een 20 minuten durend luchtgevecht boven de gemeente, kwam omstreeks 04.30 uur het slachtoffer aanvliegen uit oostelijke richting.

Brandend

Hevig brandend en zeker niet hoger dan een 400 meter was het duidelijk aan zijn laatste vlucht bezig. Achteraf bleek, dat het verscheidene cirkels boven de gemeente had gemaakt, gezien de plaatsen waar de diverse bemanningsleden per parachute waren neergekomen. Uiteindelijk boorde het Engelse toestel zich onbemand in de grond achter het boerderijtje van de heer Bakker, destijds bewoond door de familie Groen van Ter Idzard-Oosteinde, ongeveer 200 meter ten zuiden van de Straatweg. De brandende brokstukken veroorzaakten een begin van brand in een achter de woning staande hooiberg, die gelukkig geblust kon worden. Ook een paard van de familie Groen liep letsel op. Ondanks alles had het een nog veel grotere ramp kunnen worden. Indien het brandende gevaarte in zijn vlucht 200 meter verder de grond had geraakt, was het boven op de kapitale boerderij van de familie Bruinsma gestort, met alle gevolgen van dien. De wrakstukken, die zelfs aan de noordzijde van de weg achter de woning van de familie Punter in een boscomplex werden gevonden, waren van een grote viermotorige Engelse bommenwerper, neergestort op de terugreis naar Engeland, dus gelukkig zonder explosieven.

Het werd na de oorlog door ons, na inlichtingen bij het Public Record Office in Londen, geïdentificeerd als de Handley Page Halifax: type BII, fabrieksnr. BB205, letters NP van het 158e squadron en onderweg naar de thuisbasis East Moor in Engeland. De gehele bemanning kon per parachute het brandende toestel verlaten en kwam zeer verspreid in de gemeente neer.

In de vaart

Zij kwamen allen zonder mankementen aan de grond, alhoewel één bemanningslid geen droge draad meer aan zijn lichaam had, omdat hij uitgerekend precies midden in een brede vaart nabij het stoomgemaal onder Ter Idzard terecht kwam. Hij is nog bij de familie De Vries binnen geweest, die toen de dienstwoning bij het stoomgemaal bewoonde.

Omstreeks zes uur waren de Duitsers reeds aanwezig met in hun midden het eerste gevangen genomen bemanningslid van de neergestorte bommenwerper. Hij mocht

van de Duitsers de wrakstukken van zijn vliegtuig bekijken. Omstreeks 07.00 uur werden weer twee bemanningsleden in Ter Idzard gevangen genomen door de Duitsers en hier onder was ook de man met het natte pak. Volgens een politierapport werd om 07.30 uur één bemanningslid gevangen genomen in Wolvega. Uiteindelijk werden nog drie bemanningsleden gevangen genomen, zodat de voltallige bemanning in een krijgsgevangenkamp terecht kwam. Allen overleefden de oorlog, is ons bekend. Na ruim tweeëneenhalf jaar gevangenschap keerden zij na de overgave van Duitsland in Engeland terug.

Namens de Engelse luchtmacht werd hun in 1945 de vraag gesteld, waar hun Halifax destijds in 1942 was neergekomen. Ze wisten alleen te vertellen: 'Ergens ten noorden van Zwolle en ten oosten van het IJsselmeer'. Via de Doc-groep '40/'45 is de juiste locatie aan Engeland doorgegeven destijds.

Gevangen

De gevangen genomen bemanning bestond uit de piloot, Warrant Officer F. Caldwell, de flightengineer, Warrant Officer R.H.D. Bren, de airgunner, Warrant Officer D.F. Readman, de radiotelegrafist, Warrant Officer R.J. Cantillon (uit Australië), de navigator, Warrant Officer C.A. Hunt (uit Canada), de bomrichter, Warrant Officer J.J. Reid en de airgunner Flight Sergeant L.J. Soper uit de U.S.A. Van de laatste twee weten we iets meer. Hunt kwam per parachute neer in Nijeholtpade vlak bij de boerderij van Oepke Nijholt aan de Hoofdweg naar Oldeberkoop. Hij verstopte zijn parachute en zwemvest in een sloot, verdween richting de Tjonger en werd later in Ter Idzard gevangen genomen. Het weggestopte materiaal werd later door Jan Nijholt gevonden en het zwemvest is nu nog in zijn bezit.

Reid kwam neer op de grens tussen Nijeholtpade en Oldeberkoop. Hij verstopte zijn parachute, zwemvest en vliegercap in een boswal naast de woning van de familie Joh. Oosterhof op het eind van de Binnenweg en moet zich twee dagen en een nacht hebben schuilgehouden in het bosje van Brouwer, vanaf maandagmorgen ongeveer 04.00 uur tot dinsdagavond 20.00 uur. Toen klopte hij aan bij de familie A. van der Schoot, ook op het eind van de Binnenweg. Hij werd binnengelaten en werd door mevrouw Van der Schoot flink aan het eten gezet, maar hij wilde niet blijven slapen en ging weer weg.

Op 16 september 1942 om zes uur werd hij aangetroffen bij de woning van Hendrik de Vries aan de Bovenweg onder Oldeholtpade en kreeg ook hier de nodige verzorging. Uiteindelijk heeft de heer De Vries de politie gewaarschuwd. 'Want ik wist ook niet wat ik er mee aan moest en ik kon hem ook niet verstaan', aldus de heer De Vries, met wie wij destijds spraken over deze gebeurtenis. Omstreeks zeven uur werd Reid door politieman Symon Koopmans naar Wolvega gebracht.

In 1977 hadden wij hierover nog een gesprek met wijlen Johannes Oosterhof, die 's maandagsmorgens heel vroeg, de parachute enz. vond naast zijn woning. Zijn bescheid was: 'Ik heb melding van de vondst gedaan. Ik durfde het niet te houden, want er waren al te veel ogen over gaan'.

De geregistreeerde wrakken van neergestorte vliegtuigen in het IJsselmeer en de polders. Evenzovele drama's die zich hier hebben afgespeeld.

Brief

In november 1977 kreeg ik een brief van de inmiddels geëmigreerde familie Van der Schoot uit Canada, met het verzoek contact te leggen met Reid. Via bronnen in Engeland hebben wij dit toen geprobeerd, maar helaas wenste Reid toen niet te reageren. Daar moeten wij ons bij neerleggen. Het gebeurt herhaaldelijk, dat mensen die zoveel meemaakten, het niet aankunnen dat het verleden wordt opgerakeld.

Enige dagen na het neerstorten van de Halifax verscheen er een Duitse bergingsploeg in Ter Idzard, die ingekwartierd werd in de toen nog lege stallen van de familie Kok en de opdracht had het wrak op te ruimen. Met een lange lier, verbonden aan een op de weg staande kanonnentrekker, werden op een aanhangwagen de resten naar de weg getrokken. In een gesprekje, dat wij jaren geleden hadden, vertelde mevrouw Groen: 'De schrik zat er zo in, dat als ik 's nachts vliegtuigen hoorde, ik helemaal niet meer sliep'. Uit nagekomen mededelingen en politierapporten is als nog komen vast te staan, dat Cantillon per parachute is neergekomen ten noorden van de Tjonger in de gemeente Heerenveen. Hij werd door een boerenknecht, die ging melken, aangetroffen bij het Katlijker Schar. Die nam de vliegenier (inclusief zijn parachute) mee naar Katlijk, waar Cantillon uiteindelijk terecht kwam bij de familie Tadema, die daar een smederij dreef. Hiermee was tevens aan de

vlucht van de Australiër een einde gekomen, want hier werd hij gearresteerd.

Eveneens weten we nu, dat Soper (de Amerikaan) aan de parachute neerkwam achter Ter Idzard in de omgeving van het stoomgemaal. Zijn parachute werd gevonden door de heer Woudberg, die als medewerker van de familie Johannes Kok de in een sloot weggestopte parachute vond in een perceel land, genaamd de '15 Mat'. Op de 23e september ontfermde politieman Koopmans zich over het gevonden attriboot. De bij de parachute behorende vliegenier (Soper) werd in het land aangetroffen door de heer Mulder uit Ter Idzard, die Soper meenam naar zijn woning. Daar werd ook hij gearresteerd.

Bij het ter perse gaan van de gegevens, betrekking hebbende op de BB205, bereikte ons via een collega het verrassende bericht, dat de schutter Warrant/Officer Cantillon, was opgespoord in Australië en evenzo de werktuigkundige Warrant/Officer Bren uit Nieuw-Zeeland. Tevens kwam de tijding door dat de navigator Warrant/Officer Hunt helaas in de jaren '80 in Amerika was overleden.

Ballons

Op de 12e maart 1942 gebeurde er in Nijensleek iets, dat voor enkele inwoners van dit dorp nare gevolgen had. Het gebeurde nogal eens, dat (vooral bij stormachtig weer) diverse kabelballons van hun ankers lossloegen en op drift raakten. Deze kabelballons, die vooral uit Engeland kwamen overdrijven, werden daar als versperring tegen vijandelijke vliegtuigen gebezigd, maar veel effect had het niet. Op genoemde datum kwam een op drift geraakt exemplaar over Nijensleek drijven en bleef daar met zijn kabel aan de afrastering vast zitten. Het dorp liep uit en met verende krachten werd het oorlogstuig naar beneden gehaald. De politie kwam er aan te pas en de vluchteling werd in beslag genomen. Vervolgens werden de Duitse instanties van de aangevlogen vondst op de hoogte gebracht en toen die er aan te pas kwamen, waren de rapen gaar. De ballon was namelijk niet compleet meer. Diverse stukjes waren er afgesneden, bedoeld als oorlogssouvenir, maar dit konden de Duitsers niet waarderen. Het gevolg was dat de souvenirjagers v.d. H., A.R. en S.J. drie maanden detentiecorvee hoorden eisen.

Valse hoop

In de nazomer van 1942, en wel op 19 augustus, wekte het bericht van een geallieerde landing bij Dieppe in Frankrijk grote beroering in bezet Nederland. Zou de invasie gekomen zijn? Helaas meldde 'Radio Oranje' de volgende dag dat het Canadese landingsleger volgens plan weer was geëvacueerd van het strand en teruggekeerd naar Engeland, met medeneming van een schat aan waardevolle gegevens.

De werkelijkheid lag wel iets anders en bestond hieruit, dat de Canadese proeflanding bij Dieppe een bloedige nederlaag was geworden voor de geallieerden. De operatie werd uitgevoerd door ongeveer 5000 Canadezen, 1100 Britse commando's en een tankregiment. Van deze 6100 man kwamen er 3648 niet terug in Engeland. Ze waren óf gesneuveld in het moordende Duitse vuur, óf gewond geraakt óf, in het gunstigste geval, gevangen genomen. Bo-

Ook de klokken van de kerk op de hoogte in Wolvega werden door de bezetter opgeëist.

vendien gingen een Britse kruiser en 33 landingsvaartuigen verloren, benevens 106 vliegtuigen en van het tankregiment kwam niet één terug. De Duitse verliezen waren veel lichter en bestonden uit 297 doden en 48 vliegtuigen. Teleurgesteld leefde Nederland weer verder in een uitzichtloze bezetting, en de ene verordening van de overheerser volgde de ander op.

De railwacht

Op 25 augustus 1942 werd door de Duitsers een zogenaamde 'railwacht' in het leven geroepen. Dit om de Nederlandse spoorlijnen te beschermen tegen illegale sabotagegroepen. Veelal werden hier zelfs burgers voor aangewezen, die patrouille liepen langs de spoorlijn. Er zou maar iets gebeuren op het traject waar je verantwoordelijk voor was! Je was je leven niet meer zeker en kon maar beter verdwijnen. Maar dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan in 1942, want georganiseerde hulp was er nog nauwelijks te verwachten.

Krantjes

Op maandag 28 september 1942 kwam bij de politie van de gemeente Weststellingwerf de melding binnen, dat ten noorden van Peperga in de landerijen vreemdsoortige boekjes waren aangetroffen. De veldwachter (tevens onbezoldigd rijksveldwachter) Johannes Meppelink ging op onderzoek uit en zijn proces verbaal vermeldde, dat hij ten oosten van de spoorlijn en ten noorden van de Pepergaweg tussen de petgaten honderden boekjes had aangetroffen. Ongeveer de helft hiervan was nog gebundeld. Telefonisch werden de Duitse instanties op de hoogte gebracht en de order luidde: 'Onmiddellijk alles verzamelen, want dit is vijandelijke opruiende lectuur'.

De boekjes bleken de eerste exemplaren van de 'Knickerbocker Weekly' te zijn en waren de voorgaande nacht door de Engelse luchtmacht verspreid. Ze werden ook onder andere in Brummen, Culemborg, Doetinchem, Gilzen en Noordwolde gevonden. Het proces verbaal van de genoemde politieambtenaar vermeldde verder, dat ongeveer 720 boekjes werden verzameld en dat zich onder de burgerbevolking waarschijnlijk geen exemplaren bevonden, daar genoemde plaatsen bijna niet bereikbaar waren en zo goed als onbegaanbaar. Aan het eind van het rapport vermeldde de verbalisant, dat het nogal laat indienen van dit bijgaande verbaal als oorzaak had, dat hij als relatant de gehele week met de zwarte handel was beziggeweest. Aldus getekend te Blesdijke, enz.

Distributiekantoren

De hulp aan onderduikers begon in het najaar van 1942 op gang te komen. Via de illegaliteit werden de Nederlanders, die niet in het gareel van de bezetter wensten mee te lopen, geplaatst in vertrouwde gezinnen, veelal onder een valse naam. Maar dat betekende ook weer, dat diverse documenten en identiteitspapieren vervalst moesten worden. Onderduikers hadden niet de beschikking over distributiebonnen en zonder bonn verkrijgt men niets. Dus moesten er koste wat het kost distributiebonnen komen ten behoeve van deze ondergedoken Nederlanders. Dat kon maar op één manier: een distributiekantoor kraken. Dit wordt nu achteloos neergeschreven, maar wat liepen ze monsterachtige risico's deze keiharde Nederlanders en alles uit naastenliefde voor de medemens. Velen hebben het met de dood moeten bekopen. Maar risico's of niet, het moest doorgaan. Want de onderduikers en ook de onderduikadressen moesten geholpen worden. Op 14 oktober werd er een overval gepleegd op het distributiekantoor te Joure en alle beschikbare bonnen stamkaarten en inlegvellen werden meegenomen. Op 21 oktober 1942 volgde Bolsward en op 23 oktober tenslotte werd het distributiekantoor te Wommels met een bezoek vereerd en alle bescheiden werden meegenomen.

Tegenoffensief

In Noord-Afrika begonnen zich tekenen te vertonen van een op handen zijnde Duitse nederlaag. Bij El Alamein in Egypte begon op 23 oktober 1942 het 8e Engelse leger onder aanvoering van de pas benoemde veldmaarschalk Bernard Montgomery een groot offensief. De Duitse en Italiaanse legers, onder aanvoering van de Duitse veldmaarschalk Erwin Rommel, werden verpletterend teruggeslagen. Rommel kon nog juist een totale nederlaag voorkomen door zeer snel terug te trekken. In drie weken rukten de Engelsen 1200 kilometer op. Bovendien kwamen de Duitse legers in een tang te zitten, want op 8 november 1942 voerden de Amerikanen een landing uit in Noord/West-Afrika en wel bij Casablanca, Oran in Algeres.

Kerkklokken

Mede door de nederlagen in Noord-Afrika en de materiaal-verslindende operaties in Rusland, begon de Duitse in-

dustrie (die ook nog alle nachten aan de Engelse bombardementen blootgesteld was) gebrek aan grondstoffen te krijgen. Dat was zo medio november 1942. Een deel van die behoefte aan grondstoffen werd door de sleepkevers gevonden in onze kerktorens. De normen van fatsoen waren bij de heren bezetters al zo ver gezakt, dat ze zich niet ontzagen onze kerktorens leeg te stelen. Met bruto geweld werden de klankgaten opengebroken en de klokken geroofd. Veelal waren dit klokken met een onvervangbare historische waarde.

Mijnenlegger

Op 31 oktober 1942 komt er na een fel luchtgevecht weer een vliegtuig naar beneden in de regio. Het is een verdwaalde Engelse mijnenlegger, die torpedo's had moeten droppen bij de Waddeneilanden en om 13.15 uur neerstort bij 'De Polle' onder Willemsoord. De 5-koppige bemanning werd gedood en begraven te Willemsoord. Wij hebben het toestel kunnen identificeren als de Vickers 'Wellington', MKIII, BK360, letters JN van het 150e Squadron en opgestegen van vliegveld Kirmington. Zo is het al weer de derde Sinterklaas tijdens de bezetting en ondanks de schaarste aan alle grondstoffen tracht men er toch nog iets van te maken. Waarschijnlijk heeft men dit in Engeland ook zo gevoeld, want in de nacht van 4 op 5 december werden boven Nederland door Engelse vliegtuigen chocolade en koffiebonen uit West-Indië gedropt. En zo was weer een bezettingsjaar ten einde.

De ommekeer

Met hulp van de radarpost 'Löwe' bij Trimunt onder Marum werden Duitse jagers op het spoor gezet om Engelse toestellen aan te vallen. In mei 1943 breekt de melkstaking uit, die in Noordwolde gemakkelijk tot een drama had kunnen uitlopen. Op het hoofd van elke ondergedoken Jood stond ondertussen een premie van vier gulden.

Het jaar 1943 zou het jaar worden van de eerste grote Duitse nederlagen. Wij in het bezette Nederland verkneuterden ons, toen de Engelse radiouitzendingen ons verslag deden van de tegenslagen van de tot nu toe zo roemruchte en zegevierende Duitse legers.

Ook op een andere manier kreeg Duitsland het steeds zwaarder te verduren en in dit geval speciaal de burgerbevolking. Tot nu toe was het steeds nog alleen de Engelse luchtmacht geweest, die de Duitsers 's nachts uit de slaap hield. De Engelsen waren reeds lang tot de conclusie gekomen, dat hun betrekkelijk licht bewapende bommenwerpers alleen 's nachts onder bescherming van het nachtelijk duister kans van slagen hadden om hun opdrachten tot een goed einde te brengen. Echter, ook deze redenering liep al weer mank, want ook de Duitse techniek stond natuurlijk niet stil. Zij van hun kant probeerden natuurlijk ook koste wat het kost aan de nachtelijke bombardementen van de Engelse luchtmacht paal en perk te stellen.

Hierin slaagden ze wonderwel en de verliezen aan vliegtuigen van de Royal Air Force liepen onrustbarend op. De kwestie was namelijk, dat het nachtelijk duister de Engelse bommenwerpers helemaal niet meer beschermde. Om dit te kunnen verklaren en te begrijpen, moeten we even binnendringen in de wonderlijke wereld van de electronica.

Het elektronisch oog

Als men per auto rijdt vanaf het verkeersplein te Heerenveen richting de stad Groningen, dan ziet men tussen Drachten en Marum links en rechts van de snelweg restanten van betonnen bunkers. Deze bunkerrestanten zijn de overblijfselen van een geniale Duitse vinding. De auto-weg die dwars door het bunkercomplex loopt, moet hierbij weggedacht worden, want die is van latere datum. Deze onderkomens zijn de restanten van de voormalige Duitse radarpost 'Löwe' bij Trimunt.

Wat hield dit in en wat voor dienst deed een radarpost? Deze vrij moeilijke materie zullen we in een beknopte uitleg trachten weer te geven, ook al omdat het verderop in dit boek nog weer ter sprake komt, als de Engelsen het antwoord op deze bedreiging hebben gevonden.

Een radarpost bestond uit een stelsel van radarantennes en radiomasten. Met behulp van een speciale radarantenne, een zogenaamde 'Freyra' antenne-installatie, werd langs electronische weg een signaal van een bepaalde golflengte (frequentie) de ether ingezonden. Zolang dit signaal onderweg geen moeilijkheden ondervond gebeurde er niets. Maar trof het bedoelde signaal onderweg een me-

talen voorwerp (een vliegtuig of meerdere dus), dan werd het teruggekaatst en via de ontvanger op de post weer opgevangen. Met een tweede radarantenne, een zogenaamde 'Würzburg-Riese' schotelantenne werd de hoogte gemeten van de naderende vliegtuigen. Via ingewikkelde berekeningen, waar we niet verder op in gaan, kon nu precies worden nagegaan hoeveel vijandelijke vliegtuigen er waren, hoe hoog ze vlogen, hun snelheid en hun vliegrichting. Bovendien werden de vliegtuigen als rode punten weergegeven op een radarscherm in de controlekamer.

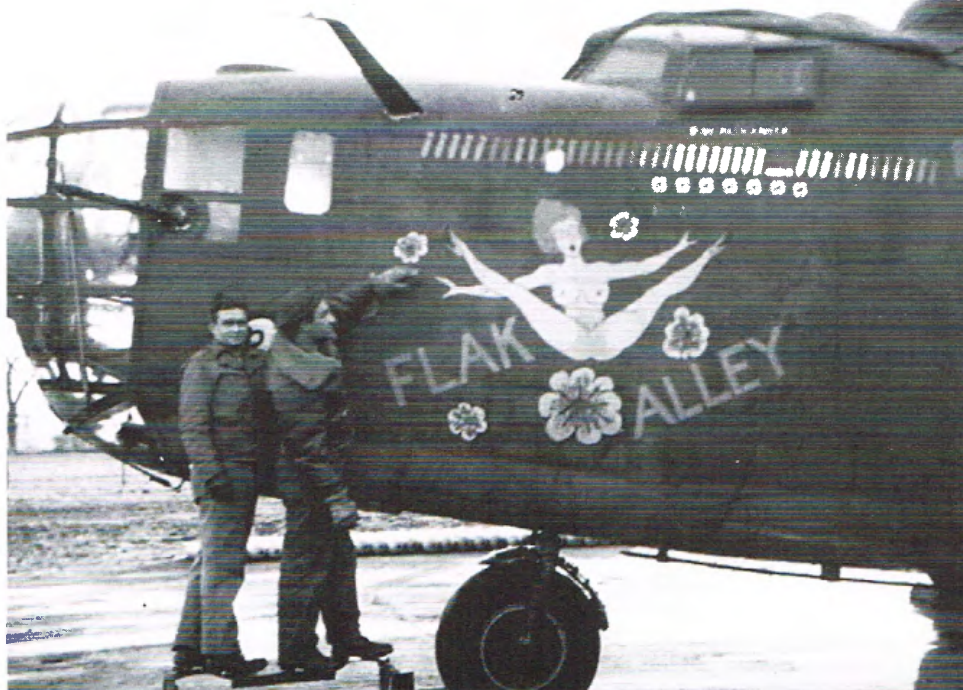
Eigen vliegtuigen

Op datzelfde scherm verschenen Duitse toestellen als groene punten. Via de radioverbindingen was de post verbonden met het vliegveld te Leeuwarden, waar de jachtvliegtuigen opgesteld stonden en via de boordradio ook met de jagerpiloot. Het zal nu duidelijk zijn, na deze vrij summiere uitleg, dat de post via de radio de groene punt naar de rode punt op het scherm kon leiden, met andere woorden: de Duitse jager naar de Engelse bommenwerper. Bovendien had de Duitse bemanning aan boord van het toestel ook nog de beschikking over een 'Lichtenstein' radarapparaat. Kon de Duitse piloot de Engelse bommenwerper zien, dan viel hij aan en wel steeds van onderen, omdat hij wist, dat de onderkant van de vijand onbeschermd was. Veel Engelse toestellen gingen zo verloren.

Kammhuber-linie

De radarposten hadden echter één nadeel, zoals alles een keerzijde heeft. Hun werkingsgebied was namelijk beperkt. De hoogtemeting met de 'Würzburg' schotel had maar een reikwijdte horizontaal van 40 kilometer naar alle kanten. Het te bestrijken gebied was dus maar 80 kilometer en was een bommenwerper dit gebied gepasseerd dan was hij betrekkelijk veilig. Dus bouwden de Duitsers meerdere stations, die elkaar in het werkingsgebied overlaptten. Zodoende verschenen naast Trimunt ook stations te Sondel, Schiermonnikoog, Den Helder, Veendam, enz. Deze radarstations werkten allemaal op verschillende golflengtes. Waarom dit alles zo nadrukkelijk gesteld wordt, komt verderop in het boek tot uitdrukking, want de regio zou er in 1943 nog mee te maken krijgen.

Dit hele stelsel van radarstations noemden de Duitsers de 'Kammhuber-linie', naar de uitvinder Kolonel (later Generaal van de nachtpacht) Joseph Kammhuber.

Meestal beschilderden de vliegtuigbemanning hun toestel met realistische afbeeldingen. Deze 'Liberator' bommenwerper is een veteraan die er al ruim dertig vluchten op heeft zitten en zeven Duitse vliegtuigen heeft neergeschoten (zie de zeven hakenkruisjes onder de bommetjes).

De Amerikanen

Begin 1943 kregen de Engelsen hulp van hun bondgenoten, de Amerikanen, in hun luchtoorlog boven West-Europa tegen de Duitsers. Eerder waren de Amerikanen er nog niet klaar voor geweest, ondanks dat ze al ruim een jaar in de oorlog waren betrokken.

Honderden vliegvelden moesten in Engeland aangelegd worden voor hun gigantische luchtvloot van vliegende forten (Boeing B17) en Liberators (Convair B24) en voor de jachtvliegtuigen.

Yanks are coming

In januari 1943 was het dan eindelijk zover en verschenen de eerste Amerikaanse bommenwerpers boven Noord-Nederland en wel op 27 januari, een stralende winterdag. In tegenstelling tot de Engelsen waren de Amerikanen er namelijk vast van overtuigd dat bombarderen overdag veel meer kans van slagen zou hebben als 's nachts. Je kon dan immers de doelen zien. Gedeeltelijk was dit waar, maar daar stond tegenover dat de Duitsers ook helemaal geen elektronische hulpmiddelen hoefden te gebruiken om hun tegenstanders te vinden.

De Amerikaanse generale staf was er zelfs vast van overtuigd, dat als je de bommenwerper maar zwaar bewapende, hij geen jagerbescherming nodig had. Ze werden door schade en schande wijs, want verderop in de oorlog zien we de bommenwerperformaties steeds omgeven door eigen jachtvliegtuigen.

De eerste missie op 27 januari 1943 werd geen succes. De 23 Liberators, die in een grote groep boven de regio verschenen en op weg waren naar Wilhelmshafen, ver-

dwaalden prompt boven de regio en verdwenen via de Waddenzee en Terschelling weer richting Engeland.

Witte strepen

Het was trouwens een imponerend gezicht die grote formaties vliegtuigen overtrekkend op een hoogte van ongeveer 8000 meter en allemaal een bundel witte condensstrepen achter zich aan trekkende. Die witte strepen waren de 'condensation trails', of de 'contrails', zoals de Amerikanen ze noemden. Zij werden veroorzaakt door het vliegen op grote hoogte, waar de temperatuur tientallen graden onder het vriespunt ligt. Bij verbranding van het gasmengsel ontstaat waterdamp in de motoren, die met het uitlaatgas via de uitlaat naar buiten wordt afgevoerd. In de intense koude van de stratosfeer condenseren deze fijne waterdeeltjes onmiddellijk en vormen strepen, die door de schroefwind uiteengerafeld worden, zodat ze hoe langer hoe breder worden. Een imposant gezicht destijds.

Misdaad

Op de 21ste januari 1943 plegen de Duitse barbaren hun zoveelste misdaad door het beestachtig ontruimen van het Joodse zwakzinnigengesticht 'Het Apeldoornse Bos' door de Ordnungspolizei.

Honderden patiënten worden met 52 verplegers rechtstreeks naar Auschwitz vervoerd en levend verbrand! De paviljoens van 'Het Apeldoornse Bos' werden nadien herstellingsoord voor de gewonden van de Waffen SS. De stakkers werden verbrand en de misdadigers verpleegd.

Hitlers grote nederlaag

Op 3 februari 1943 moest het ingesloten Duitse leger van Generaal Von Paulus zich bij Stalingrad overgeven aan de Russen, ondanks het bevel van Hitler, dat tot de laatste man en de laatste kogel moest worden doorgevochten. Met die laatste kogel waren de ingesloten Duitsers inderdaad bezig, want de pogingen van de Duitse legerleiding om het ingesloten leger door de lucht van voorraden te voorzien, liepen op een mislukking uit. De trage Junkers Ju52 transportvliegtuigen vielen bij tientallen voor de lopen van de Russische jachtvliegtuigen. Dit betekende het einde van het grote Duitse 6e leger. Von Paulus ging met het restant van zijn trotse leger in krijgsgevangenschap. Van het eliteleger van driehonderdduizend man, dat in Polen, België en Frankrijk had gevochten, was nog negentigduizend man over. De dag erna, op 4 februari, werd voor heel Duitsland en alle bezette gebieden de nationale rouw afgekondigd en moesten gedurende drie dagen alle schouwburgen, bioscopen en dancings gesloten zijn. Bij het overgrote deel van de Nederlandse bevolking wekte deze nederlaag echter alleen vreugde en hoopvolle verwachting.

Krijgsgevangenschap

Op 22 februari 1943 besluiten de Duitse slavendrijvers, dat alle gedemobiliseerde Nederlandse militairen teruggevoerd moeten worden in krijgsgevangenschap. Deze order zou op 29 april van kracht worden en wie geen gehoor aan deze oproep gaf, kon op een strenge straf rekenen. Dat betekende dat ongeveer 300.000 man teruggevoerd

zou worden in gevangenschap. Velen dachten er echter niet over om zich te melden en doken onder, veelal met behulp van de illegaliteit. Mede als gevolg hiervan brak nog op dezelfde dag een grote staking uit, die de geschiedenis in zou gaan als de grote Mei-staking van 1943. Tijdens deze Mei-staking speelden zich rond de zuivelfabriek 'De Nijverheid' te Noordwolde gebeurtenissen af, die gemakkelijk op een drama hadden kunnen uitlopen. De fabriek werkte niet meer, omdat de boeren de melk thuisielden. Toen de Duitsers zich aan de fabriek vervoegden, kon hun dan ook medegedeeld worden, dat het personeel aanwezig was, maar zonder grondstoffen kon de fabriek niet werken. De 'heren' gingen hierna 'de boer' op en de eerste veehouder (die ook niet geleverd had), die ze tegen het lijf liepen, werd door hen zwaar mishandeld. Gelukkig bleef het bij dit enkele geval, maar over het gehele land vielen vele slachtoffers. Veel boeren gaven de melk gratis weg of leegden de bussen aan de slootkant. Zo rond de 5e mei is de staking door geweld en terreur gebroken, ten koste van vele doden en gewonden.

Verlaging rantsoenen

Alle levensmiddelen, kleding en schoenen waren inmiddels alleen nog verkrijgbaar op de bon. Het gevolg hiervan was, dat er een levendige handel in bonnen ontstond, die soms voor fabelachtige prijzen omgezet werden. Overigens kon men in de loop van de oorlogsjaren steeds minder kopen op de toegewezen bonnen, met andere woorden, de rantsoenen werden steeds door de bezetter verlaagd.

Zo werd op 18 maart 1943 het vleesrantsoen verlaagd tot

Dit soort borden met een niet mis te verstane tekst waren in die tijd gemeengoed in Nederland geworden.

125 gram per week per persoon. En bon of geen bon, veel artikelen werden zo schaars, dat ze eigenlijk helemaal niet meer verkrijgbaar waren. Zo ook fietsbanden. Door de schaarheid van dit artikel ontstond de 'anti-plof-band' in veel variëteiten, zoals bijvoorbeeld van hout, van een reep autoband of van een stuk tuinslang. De Nederlander was heel vindingrijk om toch te blijven rijden, alhoewel de fiets te gronde ging. Veelal moest ook het versleten artikel ingeleverd worden, zoals bijvoorbeeld bij aankoop van een gloeilamp moest het defecte gloeipeertje teruggeleverd worden.

Rode Kruis

In maart/april 1943 komen 4000 kisten melkpoeder en gecondenseerde melk via het internationale Rode Kruis Nederland binnen. Veelal werd het gedistribueerd ten behoeve van de ziekenhuizen en sanatoria. Rotterdam, één van onze belangrijkste havensteden, welke stad in de meidagen van 1940 al zo zwaar getroffen werd, kreeg het op 31 maart 1943 wederom zwaar te verduren. Op die dag namelijk voerden geallieerde vliegtuigen een aanval uit op de scheepswerven van Wilton-Feijenoord te Rotterdam. Doordat het bombardement vanaf grote hoogte werd uitgevoerd en de lucht zwaar bewolkt was, kwamen de meeste bommen terecht op burgerwijken. Het droeve resultaat was, dat er onder de bevolking 326 doden en ongeveer 400 gewonden te betreuren waren.

Premie

Ondertussen werd het leven voor het Joodse deel van onze bevolking steeds ondraaglijker. Velen waren reeds op transport gesteld om via het Durchgangslager Westerbork overgebracht te worden naar één der vele concentratiekampen ergens in Duitsland of Polen. Welk een vreselijk lot hun daar wachtte, daarvan hadden ze meestal nog geen weet op het moment van het transport, de stakkers. Gelukkig degenen, die met hulp van goede Nederlanders konden onderduiken, alhoewel de angst om alsnog gesnapt te worden door de bloedhonden zenuwslopend moet zijn geweest.

Die angst was begrijpelijk, want de bezetter en zijn handlangers was geen manier te doortrapten en te smerig, om alsnog het ondergedoken Joodse bevolkingsdeel in zijn macht te krijgen en af te voeren. De 'heren' loofden namelijk een aanbrengh-premie uit en hoopten, dat er genoeg liefhebbers voor deze Judaspenningen waren. Uit de hoogte van de premie blijkt wel, hoe weinig een mensenvlees waard was. Zo stond er medio april 1943 namelijk op het hoofd van elke ondergedoken Jood een premie van zegge en schrijve vier Nederlandse guldens. Later zou de aanbrenghpremie oplopen tot veertig guldens.

Opnieuw een nederlaag

Al naar gelang het de Duitsers minder goed ging aan de fronten werd hun gedrag evenredig ondragelijker en onmenselijker. En het ging hun steeds minder goed aan de fronten. Op de 10e mei 1943, precies drie jaar na hun verraderlijke aanval op Nederland, moesten de Duitse en Italiaanse legers in Noord-Afrika zich overgeven aan de

Engelsen en Amerikanen. Wederom was een leger van ongeveer driehonderdduizend man uitgeschakeld. Dat er in Nederland stiekem naar de streng verboden Engelse zender werd geluisterd, was algemeen bij de Duitsers bekend en was hun dan ook een doorn in het oog. Via stoorzenders hadden ze al geprobeerd ons het luisteren naar die verboden uitzendingen onmogelijk te maken. Toen dat niet het gewenste effect had, kwam op 13 mei 1943 de order af: 'Alle radio's inleveren en wie zijn toestel achterhoudt, loopt de kans in een concentratiekamp terecht te komen'.

Onlangs die dreigementen werd toch nog ongeveer een kwart van de radiotoestellen achter gehouden. Op de vreemdste plaatsen werden de toestellen verstopt, maar wel zo, dat ze nog bedienbaar waren. Zelfs onder de vloer en in een dubbele wand werden ze ingebouwd. Verwoede knutselaars bouwden zelf hun radio met een kristalletje en koptelefoon. Ook deze dingetjes werden ingebouwd op plekken, waar je ze nooit zou zoeken. Wij hebben ze gezien in een uitgeholde bijbel. Er zijn vele wegen om 'het woord' te horen.

Jonge doden in Munnekeburen en Appelscha

Jongelui in de Westhoek draaien de Oldelaamsterbrug over de Helomavaart open en krijgen het aan de stok met de regionaal commandant van de Landwacht. De 23-jarige Jan Smid vindt de dood. In Appelscha worden de bruggen ook opengedraaid. Jitze Kiewiet, Melle Bruinsma en Anne de Boer worden dodelijk getroffen. 'Rouwbandjes' storen de Duitse radar, en ds. Van Ginhoven van Nijensleek wordt van zijn bed gelicht.

Ook in de Westhoek werd begin mei 1943 over het algemeen massaal gestaakt, in antwoord op de Duitse order dat alle gedemobiliseerde Nederlandse militairen teruggevoerd moesten worden in krijgsgevangenschap. Praktisch alle boeren hielden de melk thuis, op enkele uitzonderingen na.

Deze enkele uitzonderingen waren meestal NSB-boeren of in ieder geval Duits sympathiserend. Dit was een doorn in het oog van een groepje jongelui uit Munnekeburen en omstreken. Daar moest maar eens iets aan gedaan worden, vonden ze. Dus togen ze naar Langelille, waar een NSB-boer woonde, die de melk wel leverde. De bedoeling was dat hem eens netjes verteld zou worden, dat het uit moest zijn met die melk, of anders.....Dit dorpsgericht zou plaats hebben in de ochtend van de 3e mei 1943, maar door omstandigheden ging de actie niet door.

Helaas was het zo, dat als een actie in die tijd eenmaal aan het rollen was, hij ook moeilijk weer was te stoppen en dit zou nare gevolgen hebben. Bedoelde jongelui waren het er namelijk over eens, dat er toch iets moest gebeuren om hun solidariteit met de staking te tonen. Dus werd besloten om de Oldelaamsterbrug over de Helomavaart open te draaien en dit voornemen werd ook uitgevoerd.

Maar toen waren de rapen gaar, want één van de voertuigen, die er niet over kon, was de lijndienstbus, die de dienst onderhield van Wolvega naar Kuinre. Deze lijndienst werd geëxploiteerd door Lammert de Koe uit Wolvega. De bus verscheen aan de westzijde voor de brug. Op aandringen van de chauffeur en ook de brugwachter om de brug weer dicht te draaien, werd door de jongelui geen gevolg gegeven, althans niet direct. Toen na rijp beraad en overleg de brug weer teruggedraaid was, kon de bus zijn weg richting Wolvega vervolgen, zij het met een aanzienlijke vertraging.

Lammert de Koe, die algemeen gehaat werd door de goede Nederlanders, was tevens regionaal commandant van de Landwacht. In deze functie had hij bij de Duitsers nogal wat in te brengen, dus belde hij onmiddellijk de Duitse instanties, zeer waarschijnlijk in Steenwijk, en lichtte hen in over deze sabotagedaad.

De gevolgen

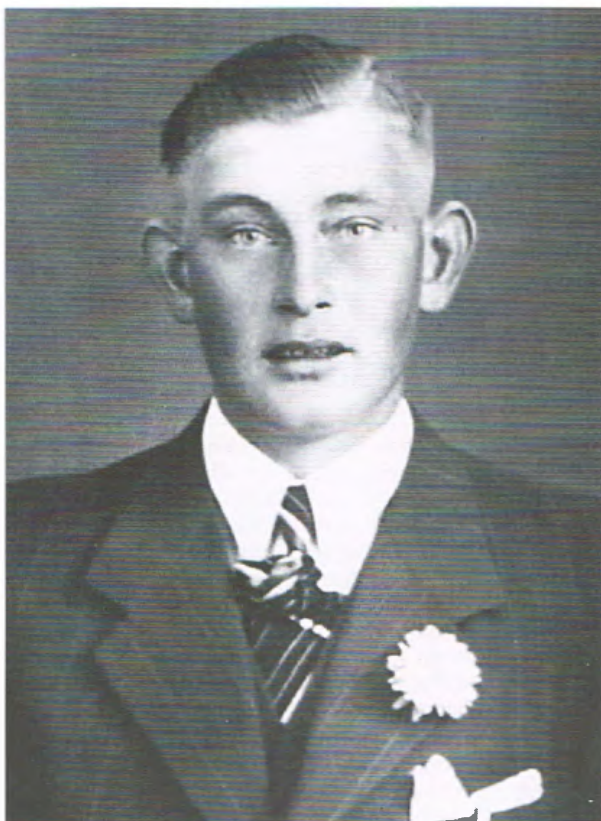
Het resultaat was, dat omstreeks 1 uur in de middag een grote Duitse legerauto in Munnekeburen verscheen met ongeveer 25 Duitsers. Het eerste wat ze deden, was de

brugwachter gevangen nemen, waarschijnlijk voor een verhoor. De inwoners van Munnekeburen, hierdoor ge-waarschuwd, vluchtten gedeeltelijk door de landerijen, richting de Gracht. De Duitsers die dit zagen, begonnen lukraak te schieten, gelukkig zonder resultaat tot dan toe. Op hetzelfde moment fietsten Wieger Smid en zijn 23-jarige zoon Jan over het Voetpad vlakbij de kerk van Munnekeburen. De Duitsers, die zich ophielden op de Hoofdweg, zagen dit en sommeerden vader en zoon onmiddellijk te stoppen. Dit bevel werd waarschijnlijk door de wind niet gehoord. Onmiddellijk werd er geschoten. Jan werd op de fiets dodelijk getroffen en het stoffelijk overschot kwam in de sloot terecht. Jan werd begraven achter de kerk van Munnekeburen, vlakbij de plek waar hij lafhartig was neergeschoten. Zijn graf werd gedekt door een monument, dat bekostigd werd door de inwoners van de Grote Veenpolder. Hopelijk wordt zijn graf op 4 mei niet vergeeten. Op bevel van de Duitsers moest hij 's morgens in alle vroegte worden begraven. Een aantal inwoners werd meegenomen naar de brug en tegen de muur gezet. De brugwachter moest eventuele schuldigen aanwijzen, maar gelukkig voor het dorp liep dit goed af.

Angstig avontuur

Onze informant, die de boerderij naast de kerk bewoonde, begreep in eerste instantie niet wat er gebeurde toen hij mensen zag vluchten. Hij stond voor zijn boerderij met een buurvrouw het vreemde gedoe te bespreken toen hij Duitsers zag en de eerste schoten vielen, die volgens hem ook op hem gericht waren. Onmiddellijk vluchtte hij de boerderij in en vond na veel klauterwerk een schuilplaats boven in de boerderij op een richel. De Duitsers vervoegden zich aan de boerderij en vroegen zijn echtgenote waar haar man was gebleven, want ze hadden hem zien vluchten. Op het ontkennende antwoord, dat ze dat niet wist, werd haar medegedeeld, dat ze haar dan meenamen. Dit werd gelukkig voor het gezin niet uitgevoerd en de Duitsers vertrokken weer. Onze informant heeft zeker drie uren op die richel gelegen, toen de Duitsers waren vertrokken voor hij zich naar beneden waagde.

Toen de rust was weergekeerd na het vertrek van de Duitsers en ieder uit de landerijen terugkeerde bleek er nog een jongeman te ontbreken. Uiteindelijk bleek hij zich in een hoop afvalriet verstopt te hebben, waar de Duitsers met de bajonetten op het geweer in om hadden gestoken

Jan Smid, de 23-jarige jongeman die op 3 mei 1943 lafhartig door de bezetters werd neergeschoten.

om te controleren of er ook iemand in zat. Gelukkig hadden ze hem niet geraakt, maar hij was door het oog van de naald gekropen.

Tijdens de melkstaking in de meidagen 1943 werden ook in Appelscha de bruggen opgedraaid. In de omgeving van de verbroken oeververbindingen stroomden veel stakende en nieuwsgierige omstanders samen. Zo ook op de 4e mei, toen er een Duitse overvalwagen naderde. De inzittenden vonden de samenschooling een bedreiging en openden het vuur op de verzamelde menigte. Voor drie van de omstanders, die alleen maar stonden toe te kijken, had dit zinloze geknal dodelijke gevolgen. De slachtoffers waren Jitze Kiewiet (21 jaar), Melle Bruinsma (19 jaar) en Anne de Boer (35 jaar).

Arbeidsinzet

Op de 17e mei 1943 verscheen in de dag- en weekbladen het bericht, dat alle Nederlandse mannen van 18 tot 35 jaar zich moesten melden bij de arbeidsbureaus. Wie niet kan aantonen in Nederland onmisbaar werk te doen, komt in aanmerking voor arbeidsinzet in Duitsland.

Op de al eerder besproken aanplakgelegenheden voor niet commerciële doeleinden verschenen aanplakbiljetten met onzinnige teksten als 'Hij is tevreden, hij werkt in Duitsland' en dergelijke onzin meer. Begrijpelijk trapte menigeen daar niet in, want op enkele uitzonderingen na hadden de in Duitsland tewerkgestelde Nederlanders het

daar zonder meer slecht, zowel wat het eten betrof als ook de legering.

Slechter werd het ook in Nederland, ook wat betreft de wekelijkse rantsoenen voor levensonderhoud. De rantsoenen bedroegen in het voorjaar en zomer van 1943 per persoon 1800 gram brood, 125 gram havermout of gort, 25 gram vermicelli, 34 gram peulvruchten, 250 gram suiker, 1,5 liter melk, 125 gram margarine of vet, 125 gram vlees en 4 kilogram aardappelen. Daarbij dient opgemerkt te worden, dat dit weekrantsoenen waren. Voor extra zware arbeid kon men dan nog een aanvraag indienen voor toewijzing van zogenaamde toeslagbonnen, maar die aanvraag moest mede ondertekend worden door de werkgever.

Vreemde voorwerpen en hun doel

En nog steeds kwamen er vreemde voorwerpen naar beneden in de zomer van het oorlogsjaar 1943. In de meeste gevallen begrepen wij totaal niet wat het doel er van was. Achteraf werd pas duidelijk dat het experimenten waren, waarvan ook de makers en de autoriteiten in Engeland nog niet wisten of ze wel resultaat hadden.

Zo hadden we ook al de zogenaamde 'brandplaatjes' gehad. Dit waren twee op elkaar geperste micaplaatjes van ongeveer 5 bij 5 centimeter met er tussen een dotje vochtige watten. In die watten was een kleine hoeveelheid zeer brandbare fosfor aangebracht. Wat gebeurde er nu op een

Het graf van Jan in Munnekeburen.

warme zomerdag met veel zon? Inderdaad, onder invloed van de zon droogden de watten van de uitgeworpen plaatjes op en de fosfor kwam spontaan tot ontbranding.

Het rapport

Op de 5e juli 1943 waren er weer vreemde zaken naar beneden gekomen, aldus een rapport van de Groepscommandant der Marechaussee op 6 juli 1943. We geven er een onverkorte weergave van:

'Ter bevestiging van mijn telefonische melding aan de heer Commandant van de Marechaussee Gewest Groningen op heden de 6e juli 1943 betreffende het uitwerpen van flessen gevuld met een licht ontvlambare vloeistof, moge ik U berichten, dat vermoedelijk in de avond van 5 juli of in de nacht van 5 op 6 juli flessen inhoudende een licht ontvlambare vloeistof zijn uitgeworpen uit vliegtuigen. Deze flesjes in vorm en grootte ongeveer gelijk aan een mineraalwaterflesje zijn terecht gekomen bij de dorpen De Hoeve, Steggerda, Oldetrijne en Oldelamer, alle gelegen in de gemeente Weststellingwerf. Het merendeel der flessen is stuk gevallen en de inhoud is verbrand zonder schade aan te richten. In Oldelamer is echter een ongeschonden exemplaar gevonden.

Dit exemplaar wordt onder water bewaard en zal worden overgegeven aan de heer burgemeester der gemeente Weststellingwerf, als hoofd van de luchtbeschermingsdienst in die gemeente, aan wien ook terstond kennis is gegeven van het vinden van de flessen. Niet onwaarschijnlijk is het, dat de flessen hebben gehangen aan ballonnetjes. Bedoelde ballonnetjes zijn in de avond van de 5e juli boven de gemeente Weststellingwerf waargenomen. Ook is er toen vanuit een vliegtuig op die ballonnetjes geschoten. Door de grote hoogte waarop deze vliegtuigen vlogen, kon de nationaliteit daarvan niet worden vastgesteld. Aldus getekend, de onderluitenantgroepscommandant b.a. de hoofdwachtmeester A. Spiekstra.'

Doel

Hieraan kunnen we nog toevoegen, dat behalve uit vliegtuigen, deze flessen ook met de westenwind in Engeland aan ballons werden opgelaten. Waarom alleen met westenwind is natuurlijk een duidelijke zaak. Dan dreven ze naar het oosten, dus naar Duitsland en de door Duitsland bezette gebieden. Aan deze op het oog eenvoudige ballonnetjes was een heel ingewikkelde berekening vooraf gegaan, namelijk de grootte van de ballon, de taaiheid van het materiaal van de ballon, het soortelijk gewicht van de gasvulling, het gewicht der fles, de stijgsnelheid en de windsnelheid enz. De stijgsnelheid moest namelijk zo zijn, dat de ballon pas boven het continent die luchtlag zou hebben bereikt, die het bedoelde effect op de ballon zou hebben. Door de ijelheid van de laag zou het drukverschil de ballon doen knappen en de fles zou naar beneden vallen. Dit gold natuurlijk alleen voor de ballons die werden opgelaten in Engeland. Onnodig te zeggen, dat de experimenten weinig zin en nut hadden voor de oorlogvoering. De vraag is, wat men hiermee voor had in Engeland, die brandplaatjes en die flesjes? Men hoopte hiermee onder andere graanakkers en boscomplexen te kunnen platbranden. Die graanakkers waren belangrijk voor de voedsel-

voorziening en de boscomplexen hadden de Duitsers veelal in gebruik voor hun munitieopslag. De Eese is daar een goed voorbeeld van. Dit hele gebied zat volgestouwd.

Zilverpapier

In de nacht van 24 op 25 juli 1943 werd Hamburg gebombardeerd door enige honderden Engelse bommenwerpers. Toen de aanval was afgelopen, kon men in Engeland spreken van een groot rendement. Veel schade in Hamburg, onder andere aan de haveninstallaties. Naar verhouding waren weinig vliegtuigen verloren gegaan.

Wat was de oorzaak van dit dubbele succes? De veroorzaker van dit succes was de volgende dag overal aanwezig. Het lag in de tuin, het bengelde in de bomen en in de af-rastering, kortom het was overal aanwezig en we begrepen er niets van. Het materiaal werd naarstig door de jeugd verzameld en allerhande veronderstellingen werden te berde gebracht waar dit nu weer voor diende. Totdat iemand beweerde, dat het rouwbandjes waren. Als men een familielid in de oorlog had verloren, dan moest men dit om de mouw spelden. Deze veronderstelling was gebaseerd op het feit, dat het materiaal aan één kant pikzwart was.

Maar wat had het gevonden materiaal werkelijk voor functie en hoe zag het er uit? De 'rouwbandjes', zoals ze genoemd werden, hadden een lengte van ongeveer 40 centimeter en waren 1,5 centimeter breed. Ook bleek dat het bandje uit twee lagen bestond, namelijk één laag zwart papier en een laag uitgewalst bladtin (zilverpapier); beide lagen waren op elkaar geperst. Om de functie te kunnen verklaren, is iets meer uitleg nodig, maar we zullen trachten niet te veel in technische details te treden.

Reeds hebben we kunnen lezen, dat de Duitsers overal radarstations hadden gebouwd om de Engelse bommenwerpers te kunnen peilen en dat die stations elektronisch allemaal op verschillende golflengten werkten. Ook hebben we verteld dat, als het uitgezonden signaal in de lucht een metalen voorwerp trof (vliegtuig of iets dergelijks) dat het signaal teruggekaatst en via een andere antenne weer opgevangen werd. Met andere woorden, de Duitsers wisten precies waar de Engelse vliegtuigen zich bevonden en konden de jachtvliegtuigen er op af sturen. Ook hebben we toen toegezegd, dat we hierop terugkwamen, zodra de Engelsen een antwoord op die bedreigende Duitse radar hadden gevonden.

Het antwoord

Welnu, dit was hun antwoord en het was grandioos. Het hele Duitse systeem lag elektronisch aan diggelen en de Duitsers die de radar in de stations bedienden, trokken zich de haren uit het hoofd. De opgestegen Duitse jachtvliegers joegen op geesten en vonden nooit wat en zeker geen Engelse bommenwerpers. Hoe was dit nu toch mogelijk?

We hebben zojuist gezien, dat één laag van het lintje uit uitgewalst bladtin bestond en bladtin is altijd nog metaal. Dus gooi die bandjes bij duizenden uit en zo'n wolk die naar beneden dwarrelde bracht het hele Duitse radarsysteem in de war. Bovendien dachten de Duitsers dat er duizenden vliegtuigen overvlogen.

*Deze radar peil-
antenne stond in de
oorlogsjaren in de
omgeving van De
Helder/Huisduinen.
De afgebeelde
antenne is een veel-
heid van Freya-anten-
nes, een z.g. Wasser-
man-combinatie.*

Aan het antwoord van de Engelsen op het Duitse radar-systeem was natuurlijk wel een ingewikkelde berekening voorafgegaan. De Engelse technische kopstukken wisten natuurlijk in de kortste keren op welke golflengten de diverse Duitse stations werkten, omdat dit gemakkelijk te peilen was. Nu bleek dat, als het lintje de lengte had, gelijk aan de halve golflengte van het Duitse station, dan waren ze met een duur woord in resonantie en was de werking 100 procent. Elk lintje was dan op het Duitse scherm een vliegtuig geworden.

Dit verklaart tevens, waarom wij storingslintjes van verschillende lengtes vonden. De Engelsen noemden deze lintjes 'Window'. Vertaald betekent dit 'raam'. Zo vreemd is dat niet, als men bedenkt, dat de Engelsen nu het hele Duitse systeem hadden doorbroken en er dus theoretisch dwars doorheen keken.

Hoopgevende uitspraken

Op 30 juni 1943 hield de toenmalige Engelse premier Winston Churchill een toespraak voor de radio en beloofde, dat 'nog voor de herfstbladeren vallen' er gevochten zou worden in het Middellandse zeegebied en elders. Zijn uitspraak wekte hoge verwachtingen, ook in bezet Nederland. Dit was geen grootspraak van de Engelse premier, want op de 9e juli 1943 daaropvolgend berichtte de Engelse BBC dat geallieerde troepen vanuit Noord-Afrika en het Engelse steunpunt Malta waren geland op Sicilië en na de landing snel oprukten naar Palermo. Ruim een maand later was geheel Sicilië van Duitse- en Italiaanse troepen gezuiverd.

Verscherpte maatregelen

Na de meistakingen werd de houding van de Duitsers en hun handlangers steeds grimmiger en onmenselijker. Op 15 juli 1943 gaf Rauter, als Gruppenführer der SS, opdracht aan de Ordnungspolizei elke week in verschillende delen van Nederland een grootscheepse razzia te houden. Het doel van deze razzia's, waaraan ook het SS- und Poli-

zeiregiment 'Todt' moest deelnemen, was het opsporen van onderduikers, die zich aan de arbeidsinzet hadden onttrokken, de zogenaamde weigeraars en contractbrekers. Intussen, luidde de opdracht, moest ook aandacht worden geschonken aan ondergedoken Joden, studenten en politiemensen.

De nadruk kwam te liggen op vooraanstaande prominente Nederlanders. Zo werd in de nacht van 28 op 29 juli 1943, de gereformeerde predikant van Nijensleek, dominee Van Ginhoven, door de bezetters van zijn bed gelicht en overgebracht naar Groningen. Tijdens de verhoren werd hij zwaar mishandeld door de bloedhonden, omdat de dominee tijdens de preek te veel zijn afschuw voor de Duitsers had laten blijken.

Die afschuw kwam ook tot uitdrukking in het vele illegale werk, dat dominee verrichtte voor de goede zaak. Wat al deze mannen en vrouwen (denkt u maar aan de koeriers) destijds hebben gepresteerd, wordt maar al te vaak door ons vergeten. Dominee Van Ginhoven werd ter dood veroordeeld, maar weer waren er zijn vrienden, die hem konden bevrijden uit de gevangenis. Dit wordt nu zo achteloos neergeschreven, maar de moed om destijds dergelijke acties te durven ondernemen tegen de beulspraktijken van de niets en niemand ontziende bezetter kunnen we rustig als een heldendaad omschrijven. We hebben vele gesprekken met illegale werkers uit die tijd gehad, maar veelal werden onze vragen afgedaan met 'Ach, het viel wel mee'. Tussen de regels door lezende, weet je dan wel beter. Een paar nachten later, namelijk van 4 op 5 augustus 1943, was het weer raak in Frederiksoord en omgeving, omdat de bezetters naar verborgen wapens zochten, die niet gevonden werden.

Wilhelminaoord

Als eerste werd de heer Brandsma opgepakt. Deze Fries van geboorte was de leider van de distributiedienst van de gemeente Vledder en hij woonde in Wilhelminaord. Vervolgens werden eveneens gegrepen Berend en Jan Spikman en een kostganger van eerstgenoemde. Na een ver-

Het op de bon verkrijgbare rantsoen tabak werd steeds maar weer verkleind. Steeds meer verstokte rokers begonnen hun eigen tabak te kweken. Hier een privé-tabaksdrogerij.

hoor in Hoogeveen mochten allen, op Brandsma na, weer naar huis. Brandsma kwam uiteindelijk in de gevangenis in Groningen terecht. Zijn illegale activiteiten zijn waarschijnlijk nooit goed bij de Duitsers bekend geweest, want na twee maanden van ontberingen werd hij weer vrij gelaten. Hij kwam als een menselijk wrak terug, maar na verloop van enige tijd begon hij toch weer zijn illegale werk voort te zetten totdat de Duitse bezetters ervan op de hoogte kwamen en hij voor zijn eigen en andermans veiligheid moest onderduiken.

Vondsten

Dezelfde flesjes die op 5 juli 1943 op diverse plaatsen in de gemeente Weststellingwerf werden gevonden, werden op 14 juli ook gevonden in het Nijenslekerveld, aldus een rapport. Alleen was de verpakking nu iets anders uitgevoerd. De flessen met de zeer brandbare fosfor zaten nu verpakt in blikken bussen. In totaal werden door de politie twee blikken bussen, inhoudende 8 flessen fosfor, in beslag genomen en overgebracht naar de Orts-kommandant te Assen.

Om het massaal onderduiken tegen te gaan werd door de bezetters op 4 augustus 1943 uitgevaardigd, dat alle personen boven de zestien jaar, die elders ingeschreven staan zich met ingang van die datum niet meer mogen bevinden in de provincies Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel en Gelderland.

Onnodig te zeggen, dat dit loze kreten waren, die in wezen de onmacht van de bezetter weergaven en het onderduiken niet de wereld uithielpen. Integendeel, hoe langer de bezetting zicht voortsleepte, hoe meer mensen uit hun functie en omgeving verdwenen en onderdoken.

Koninginnedag

31 Augustus 1943. Koninginnedag. Normaal zou Nederland die dag hebben gevlagd, maar ja wij leefden niet onder normale omstandigheden, dus geen vlaggen, want die werden niet geduld door de heren van de nieuwe orde. In de late avonduren, omstreeks kwart voor elf, zagen wij in het westen een vliegtuig in brand vliegen. Het vliegtuig brandde stil, als een grote oranje-rode ster, laag boven de horizon. Direct daarop kwam er een felwitte lichtflits die weer verdween.

Wij hadden het einde gezien van een grote Engelse viermotorige bommenwerper, één van de drieëndertig toestellen die deze nacht niet terugkeerden van hun aanval op Berlijn. Het luchtgevecht had zich afgespeeld nog juist boven het westen der gemeente Weststellingwerf en de bommenwerper stortte neer in de Broeklanden, iets ten zuidoosten van Kuinre. De restanten die bij Kuinre lagen na te gloeien waren van de Handley page 'Halifax' B2 fabrieksnummer HR878, van het 35e RAF Squadron en opgestegen van vliegveld Gravelly.

Het 35e Squadron behoorde tot de zogenaamde Pathfinder Force en behoorde tot de elite van de RAF. Het personeel van de Pathfinder Force was speciaal geselecteerd uit het beste van het beste van de Engelse luchtmacht en had tot taak voor de hoofdmacht uit te vliegen en het doel te merken met doelmerkers. Dit hield in, dat ze boven het doel aangekomen parachute lichtfakkels (merkers) uitwierpen die een bepaalde tijd bleven branden. De hoofdmacht hoefde dan alleen maar boven de merkers de bommen los te laten.

Maar de doelmerkers van de HR878 zouden het doel Berlijn nimmer bereiken, want ze lagen in de wrakstukken te branden bij Kuinre. Drie leden van de zevenkoppige bemanning konden nog op het laatste moment per parachute afspringen en kwamen veilig aan de grond. Dit waren de piloot, Squadron Leader W. Surtees, en de beide Sergeanten G. Wooley, bomrichter, en H. Penny, radiotelegrafist. De eerste twee werden door de Duitsers gevangen genomen, respectievelijk in de gemeenten Oldemarkt en Zwolle. Penny ontkwam met hulp van de illegaliteit en kon via vluchtwegen zelfs Engeland bereiken. De andere vier bemanningsleden vonden de dood in de wrakstukken en waren derhalve verbrand, volgens de heer G.J. Lebbink uit Kuinre, die destijds als gemeente-werkman aanwezig was bij het bergen der stoffelijke resten, die in Kuinre werden begraven. Dit waren de stoffelijke overschotten van de navigator Flight Lieutenant G. Newsham, de Flight Engineer Pilot Officer E.J. Brown, de airgunner Flight Sergeant J.R. Griffin en de airgunner Sergeant T.H. Sutton. Weer vier jonge levens, die opgeëist werden door de zinloze oorlog.

Hoopgevende berichten

Op de derde september 1943 meldde Radio Oranje van-

Op deze plaats bij Boekelte maakte op 26 november 1943 een Duits jachtvliegtuig een noodlanding. Wij hebben het toestel helaas niet kunnen identificeren.

uit Londen, dat een sterke geallieerde troepenmacht vanuit Sicilië was geland op de uiterste zuidpunt van het vasteland van Italië. Dit was het tweede goede bericht uit die richting, want op 25 juli was al melding gemaakt van het feit, dat de Italiaanse dictator Mussolini was afgezet. En nog was de koek niet op, want direct na de landing kwam de tijding, dat Italië zich onvoorwaardelijk had overgegeven aan de geallieerden.

Groot was de vreugde alom, ook in Nederland. Op de Nieuwstad in Leeuwarden werd openlijk feest gevierd, ondanks de aanwezigheid van de Duitsers, die dit met lede ogen aanschouwden. Vreugde-vuurtjes werden ontstoken en verboden vaderlandse liedjes werden gezongen. Dit alles betekende natuurlijk niet, dat met de overgave de strijd in Italië was afgelopen.

De daar aanwezige Duitse troepen capituleerden niet, ontwapenden onmiddellijk alle Italiaanse eenheden en voerden hen af als krijgsgevangenen. Al met al was het echter toch hoopgevend, dat de eerste van de drie asmogendheden (Duitsland, Italië en Japan) was uitgeschakeld.

Onderduiken

Op 13 september 1943 moest de leider van de Friese L.O. (organisatie tot hulp aan onderduikers), de heer J. Russchen uit Wolvega (schuilnaam Peter), uit deze omgeving verdwijnen. Hij dook onder, o.a. bij familie in Ter Aard en later in Drachten. Hij liet zich pas overhalen tot onderduiken, nadat hij herhaalde malen door diverse mensen was gewaarschuwd, o.a. door mevrouw Streefkerk, de echtgenote van de gereformeerde predikant in Wolvega. Haar man, ds. Streefkerk, was enige weken eerder door de SD gearresteerd, op verdenking van illegale praktijken. Mevrouw Streefkerk mocht op gezette tijden haar man bezoeken en bij terugkeer zei ze steeds: 'Peter verdwijnt toch, want er zijn veel te veel sporen, die in jouw richting wijzen'. Na de waarschuwing dat er de volgende dag in Wol-

vega een razzia zou worden gehouden, hield de heer Russchen het voor gezien en verdween van het toneel. Juist op tijd, want de volgende ochtend in alle vroegte was de SD reeds aanwezig en doorzocht de gehele woning, hetgeen gelukkig totaal niets opleverde.

Fatale vergissing

Op 10 oktober 1943 trekt een grote groep Amerikaanse bommenwerpers over Midden-Nederland met als doel de Duitse stad Munster te bombarderen. Het noodlot sloeg toe, want de bommenwerpers verdwaalden boven Nederland. Als alternatief doel (tweede keus dus) was de Duitse grensstad Rheine aangewezen. In de veronderstelling boven Rheine te zijn, liet de formatie de bommen los en bombardeerde, geheel onwetend, de Nederlandse stad Enschede. De verslagenheid was groot, zowel in Nederland als de Verenigde Staten, welk land nu immers een stad in een bevriend land had gebombardeerd, waarbij 151 personen werden gedood. Liefst 400 panden lagen in puin.

Voor de Duitsers was dit koren op de molen. Dat dit bombardement een fatale vergissing was, speelde in hun ogen natuurlijk geen enkele rol. Onder invloed van de Duitse censuur meldde de persmedia, dat de Anglo-Amerikanen willekeurig burgerdoelen aanvielen. Dus was volgens de Duitsers de conclusie, dat je het 'van je vrienden maar moest hebben...' Wat de Duitsers in 1940 in Rotterdam teweeg hadden gebracht, waren ze kennelijk drie jaar later alweer vergeten.

Gearresteerd

Op 14 oktober sloeg het noodlot toe in Wolvega, waar de illegale werkzaamheden na het onderduiken van 'Peter' werden voortgezet door het driemanschap Woudstra-Bosscha-Daniëls. Ze verdeelden de taken en gaven leiding aan de organisatie in zijn geheel.

Op bovengenoemde datum was het driemanschap bijeen voor een bespreking op de kamer van Daniëls ten huize van Iolkema Meubelen aan de Van Harenstraat (thans een juwelierszaak). Tijdens deze bespreking werden ze verrast en overrompeld door de beruchte SD-luitenant Sikke Wolters. Met getrokken revolver stond hij plotseling voor het drietal, dat hij sommeerde zich over te geven. Ze wisten niet, dat de SD'er alleen was en ze gingen er vanuit, dat het hele pand was omsingeld. Derhalve volgde overgave. Het drietal kwam via Heerenveen in Leeuwarden terecht, waar een verhoor volgde door SD-chef Grundmann. Woudstra kreeg vier weken Leeuwarden, Bosscha drie maanden en Daniëls werd veroordeeld tot negen maanden, waarvan een gedeelte in Vught werd doorgebracht.

Sabotage-branden

Alle boeren, die in de oorlogsjaren koren verbouwden, hadden de verplichting dit op een centrale plaats in hun woonplaats te laten dorsen. Daar werd gecontroleerd en exact vastgelegd hoe groot de opbrengst was. Meestal viel met de controleurs niets te 'versieren'. Onnodig te zeggen, dat dit graan aan de bezetters moest worden geleverd

De Focke Wulf FW 190, die op 27 september 1943 een noodlanding maakte bij Donkerbroek-West. De piloot was Hauptmann Eisler.

en derhalve voor een groot deel over de oostgrens verdween. Het was dus een goede zaak als je wist te voorkomen, dat de 'sleepkevers' veel van onze goede landbouwprodukten over de grens brachten.

In de nacht van 22 op 23 oktober 1943 gingen op onverklaarbare wijze in Gaasterland zeventig korenmijten in vlammen op en ook de dorsmachine onderging hetzelfde lot. Het gebeurde in hetzelfde winterseizoen, dat ook de dorsmachine, die in Oldeholtpade stond (vlak naast café Kromkamp: op de plek waar nu de Wilfred Berrystraat begint) in de nachtelijke uren door brand werd verwoest.

Nijensleek

In de nacht van 12 op 13 november werd in Nijensleek de brandstoffenhandelaar J.A. van der Heide van zijn bed gelicht en door de S.D. gearresteerd. Ook het illegale werk van Van der Heide was voor de bezetter niet verborgen gebleven. De Nijensleeker kwam eerst terecht in het concentratiekamp in Vught, maar werd later overgebracht naar Dachau, waar hij op 30 januari 1945 van uitputting om het leven kwam. Weer een Nederlander, die uit liefde voor zijn naasten zijn eigen leven moest geven.

Ook hier geldt de betekenis van de volzin, die we vaak aantreffen op de Engelse begraafplaatsen uit de Tweede Wereldoorlog: 'He died that others might live'.

Noodlanding

Het was in diezelfde novembermaand van 1943 en wel de 26e november, dat er omstreeks het middaguur een Duits jachtvliegtuig laag over Noordwolde vloog (van west naar oost) en duidelijk in moeilijkheden verkeerde. Ongeveer bij de Oosterstreek zwenkte het toestel naar het noorden en de piloot zette het toestel aan de grond via een noodlanding vlakbij de boerderij van de gebroeders Buitenga onder Boekelte. Honderden meters prikkeldraad had het toestel in zijn woeste vaart meegenomen. De piloot stapte ongedeerd uit. De broers Buitenga, juist bezig met het plukken van knollen, waren er meteen bij. De Duitser eiste

op de bekende manier een fiets om te kunnen telefoneren, hetgeen hij moet hebben gedaan bij Blauwbroek in Zandhuizen. Wij hebben het toestel niet kunnen identificeren, noch de naam van de piloot kunnen achterhalen. Zo blijven er altijd raadsels!

Duitse noodlanding op Donkerbroek-West

Op de 27e september 1943 werden circa 300 Amerikaanse bommenwerpers vanuit Engeland uitgezonden om de belangrijke Duitse haven Emden te bombarderen. De weersomstandigheden waren niet al te best, maar toch ging de aanval door en naast het herfstachtige weer was er ook veel oppositie van Duitse jagers. Door hun toedoen kwamen zeven van de uitgezonden bommenwerpers niet op hun 'hardstands' in Engeland terug.

Voor de Duitse jagers echter werd de 27ste een zwarte bladzijde in de annalen. Circa 25 Duitse jachtvliegtuigen gingen verloren, waarvan velen boven zee. Wat de Duitsers volkomen verraste, was het feit dat de 'Task Force' was beschermd door circa 150 Amerikaanse 'Thunderbolt' jachtvliegtuigen, uitgerust met droptanks voor extra brandstof. Eén van de Duitse slachtoffers, een Focke Wulf FW190 jachtvliegtuig van de Staff-Jagdgeschwader I, verscheen omstreeks 10.30 uur duidelijk in moeilijkheden boven de regio en maakte een perfecte noodlanding in Donkerbroek-West. Een proces-verbaal van hoofdwaachtmeester Tjomme Bleeker geeft ons een duidelijk inzicht in deze noodlanding. Een citaat:

'Onmiddellijk begaf ik mij naar de plaats waar het vliegtuig was neergekomen en dit bleek een perceel weiland te zijn, in het vrije veld, en ten N. van de Tjonger, op de grens met de gemeente Heerenveen. Ter plaatse trof ik tevens aan de ongedeerd gebleven piloot, die verklaarde Hauptmann Eisler te zijn en had moeten noodlanden wegens opgelopen motorschade. Tientallen meters prikkeldraad waren door het toestel meegesleept, maar verder geen omgevingschade.' Aldus het rapport.

De Silbertanne-moord

Onder valse voorwendsels werden de slachtoffers hun woning uitgelokt en vervolgens op een eenzame plek koelbloedig vermoord. Zo wordt ook Taeke Schuilenga in et Tiesinga's bosje in de Weper vermoord.

Een 7-persoonsbemanning van een Halifax sterft nabij Diever.

Op 26 november 1943 komt een Messerschmitt neer bij de Balkweg nabij Makkinga. Op 16 december van dat jaar laten 7 bemanningsleden van een Lancaster het leven bij de Sas achter Oldetrijne-Sonnega.

Op de 30e oktober 1943 trachtte de illegaliteit zich door een aanslag te ontdoen van de beruchte landwachter Pier Nobach van Doezum, een bloedhond voor de wijde omgeving. Door een vergissing werd niet Pier, maar zijn zoon gedood. Nobach was des duivels en zwoer wraak. Hij had veel invloed bij de SD in het Scholtenhuis in Groningen en als wraak werd de al eerder opgepakte en weer vrijgelaten beschuifabrikant Taeke Schuilenga uit Surhuisterveen opgepakt en naar het eerder genoemde Scholtenhuis in Groningen gebracht. Nog op dezelfde dag, 4 november 1943, volgde daar een verhoor en later op de dag in donker werd hij weer in de auto gezet met een voor het slachtoffer onbekende bestemming. Bij Fochteloo, in het z.g. 'Tiesinga's bosje', werd gestopt en werd de heer Schuilenga bevolen uit te stappen. Nauwelijks buiten de auto werd hij zonder vorm van proces lafhartig neergeschoten. Het lichaam werd in de bermsloot gerold, waar het de volgende dag werd gevonden door een passant. De zoveelste 'Silbertanne-moord' was gepleegd. Op de plaats van de misdaad staat nu een monument met het opschrift: 'Hjir foel troch leffe moardnershân, foar frijdom, rjocht en Heitelân, T. Schuilenga, Surhûsterfean, 4 Nov. 1943'.

Vliegtuig neergestort in bossen bij Diever

Op de avond van de 22ste november 1943 stegen van diverse vliegvelden in Engeland om precies te zijn 764 bommenwerpers op voor een aanval op de Duitse hoofdstad Berlijn.

Er hing boven het continent een zware bewolking op ongeveer 3000 meter, zodat de gehele vlucht boven de wolken werd gevlogen. Een der bommenwerpers zou Berlijn echter nimmer bereiken, maar zou zijn einde vinden in de staatsbossen bij Diever.

Het bedoelde toestel was een viermotorige bommenwerper van het type Handley page Halifax BII, fabrieksnr. LW231, letters VR-F van het 419e Canadese 'Moose' Squadron en opgestegen van vliegveld Middleton St. George. Aan boord waren zes Canadezen en één Engelsman. Omstreeks zeven uur in de avond kreeg een Duitse nachtjager de Halifax in de omgeving van Diever te pakken en schoot met een welgericht salvo het Canadese toestel in brand.

Hevig brandend stortte het toestel neer, ongeveer anderhalve kilometer ten oosten van de Bosweg tussen Diever en Wateren in de staatsbossen (bosvakken 9 en 11) vlak achter de tegenwoordige speelweide. Door de ontploffing in de lucht waren ook delen van het vliegtuig neergeko-

men in een ander bosvak (61) onder Oude Willem.

Rapport

Het hoofd van de luchtbeschermingsdienst te Diever stelde een onderzoek in en maakte het volgende rapport op (ondertekening onleesbaar). Op maandag 22 november 1943 om ongeveer 20.00 uur, ontving ik de telefonische mededeling van de kokbeheerder van het werkkamp B te Diever, dat in de richting Smilde op gronden van het Staatsbosbeheer in de gemeente Diever een vliegtuig was neergestort en in brand stond.

In gezelschap van den burgemeester dezer gemeente en den gemeente-geneesheer heb ik mij per auto naar de aangeduide plaats begeven. Wij troffen aan ter linkerzijde van het rijwielpad dat van de zogenaamde ringdennen naar Smilde voert, ongeveer twee kilometer vanaf de grens der gemeente Smilde een brandend vliegtuig. Volgens een ooggetuige waren de bommen welke het vliegtuig bij zich had ontploft. Door deze explosie waren brokstukken van de machine her en der weggevoegen. In de staart van het vliegtuig zag ik een lijk liggen en in de romp ook nog één. Het is niet waarschijnlijk, dat er leden van de bemanning uit het toestel gesprongen zijn, aangezien dit volgens een ooggetuige plotseling is neergestort.

Op de romp van het vliegtuig stonden de letters F en VR, de registratietekens waren LW231 en verder waren aangebracht enige cirkels in de volgende kleuren (van binnen uit gerekend) oranje, wit, blauw en geel. (Dit zijn de nationaliteits-tekenen van Engeland/Canada, de zogenaamde roundels - schr.). Ik heb bij het vliegtuig een bewaker achtergelaten, die, volgens toezeggingen van den hoofdwachtmeester der marechaussee Dolfing te Dwingeloo, door politie zou worden afgelost. In de loop van de nacht van 22 op 23 november 1943 is de bewaking door Duitse militairen overgenomen. Naderhand is gebleken, dat het toestel van het type 'Halifax' was en een bemanning van 8 personen had, welke geheel om het leven is gekomen. Het toestel is waarschijnlijk in de lucht reeds uit elkaar gesprongen, want in de wijde omgeving lagen delen van het vliegtuig verspreid. Twee motoren met de propellers lagen 500 à 1000 meter vanaf het toestel. Aldus getekend te Diever, enz.'

Identificatie

Twee bemanningsleden konden er bij de berging geïdentificeerd worden, namelijk de beide schutters Sergeant G.A.

May en Warrant Officer II J.A. Lesage. Dit waren beiden Canadezen. De andere vijf bemanningsleden waren dermate verminkt en verbrand, dat identificatie niet mogelijk was. Zij werden derhalve naast de beide geïdentificeerde schutters als onbekende militairen in Diever begraven. De verminkingen waren van dien aard, dat men zelfs meende niet vijf maar zes niet te identificeren stoffelijke overschotten te hebben geborgen. De stoffelijke overschotten werden dan ook gekist in acht grafkisten en opgebaard in de kerk van Diever.

Gravendienst

Toen dan ook de Engelse Graven- en identificatiedienst na de oorlog voor identificatie op de begraafplaats van Diever kwam, bleken er acht graven te zijn, waarvan maar twee een naam droegen. Men was er snel achter, dat hier een vergissing was begaan en één graf werd geruimd. De andere vijf stoffelijke overschotten konden nu ook geïdentificeerd worden, omdat deze dienst (zelfs nu nog) beschikt over alle medische gegevens, onder andere gebit, enz.

De vijf bemanningsleden, die samen met May en Lesage in de 'Halifax' onderweg waren naar Berlijn en zo jammerlijk omkwamen bij Diever, waren de piloot, Pilot Officer W.L. Hunter, de boordwerktuigkundige Sergeant W.B. Jones de radiotelegrafist Sergeant G.A. Howitson, de bomrichter Flight Sergeant M.A. Mc. Kellar en de navigator Flying Officer R.J. Newman. Jones was een Engelsman en de andere zes Canadezen.

Als u nu op de begraafplaats in Diever komt, vindt u daar niet meer acht, maar zeven graven, maar gelukkig hebben ze wel alle zeven een naam en als u dan de moeite neemt de leeftijden te lezen, dan ziet u, dat de oudste éénentwintig was en de jongste achttien. En al deze jonge jongens moesten hun levens laten omdat een waanzinnige schilder uit het oosten zonodig de wereldheerschappij begeerde, maar die gelukkig niet bereikte, mede dankzij hen...

Ooststellingwerf

Op 26 november 1943 kwam er behalve in Boekelte nog een Duits jachtvliegtuig naar beneden en wel in Makkinga aan de Balkweg, ongeveer 300 m ten zuiden van de Tjongerbrug en aan de oostzijde van genoemde weg, na eerst de bomen van de weg naar Oosterwolde te hebben geraakt. Volgens bepaalde gegevens moet het vliegtuig daar zijn neergestort, maar deze mening werd bestreden door de heer Haanstra uit Makkinga. De heer Haanstra, werkzaam op de zuivelfabriek te Donkerbroek, verklaarde op weg naar zijn werk te hebben waargenomen dat het toestel een noodlanding had gemaakt en dat de piloot op een vleugel een sigaretje zat te roken. Het vliegtuig moet volgens onze gegevens een Messerschmitt BF 109 G6 van Jagdgeschwader 27 zijn geweest. We hebben de piloot kunnen identificeren als Gefreiter Maximilian Soentgerath.

Ook de gemeente Ooststellingwerf ontkwam niet aan de vele bommen, die in de Tweede Wereldoorlog tijdens luchtgevechten uit nood werden afgeworpen. Bommen vielen o.a. in Oldeberkoop in een boscomplex tussen de Bovenweg en de Linde, in Nijeberkoop bij Scheenstra, in Appelscha bij de begraafplaats van Oud-Appelscha, in

Het monument in het 'Tiesinga's bosje' in de Weper.

Makkinga achter de tegenwoordige ijsbaan, en bij Haulerwijk.

De enige bommen die doelbewust in de gemeente neerkwamen, waren tijdens het bombardement op sluis no. 2 tussen Nijeberkoop en Hoornsterzwaag. Tenminste één blindganger is daar nog steeds aanwezig.

November 1943

Deze trieste herfstmaand, in de oorlogswinter '43-'44, zou de geschiedenis ingaan als zijnde de aanvangsmaand van 'de slag om Berlijn' in de lucht. Natuurlijk waren er voor november '43 wel aanvallen op Berlijn uitgevoerd, maar dit waren vergeleken met wat nu te gebeuren stond maar speldeprikken. Het was zo, dat in de herfst- en wintermaanden met de daaraan verwante lange nachten door de Engelse luchtmacht (RAF), die immers des 's nachts vloog, de verre doelen in Duitsland werden aangevallen. De Engelsen beschouwden nog steeds het nachtelijk dui-

De bemanningsleden van de Halifax bommenwerper die allen om het leven kwamen bij Diever.

ter als een beschermende mantel voor hun bombardementsactiviteiten. We zullen hier niet verder op in gaan, omdat dit elders al uitgebreid is besproken. In de zomermaanden met de korte nachten werden meer de nabije doelen in Duitsland aangevallen. Berlijn, in de ogen van de geallieerden het centrum van de nazi-activiteiten, moest kost wat kost vernietigd worden in de winter van '43-'44. Er werd zelfs rekening mee gehouden, dat de vernietiging van dit verre doel zeker een vijfhonderd zware viermotorige bommenwerpers zou kosten. Dat dit tevens vijfhonderd keer zeven bemanningsleden zou kosten, was dan jammer, maar er werd nu een keer in vliegtuigen en niet in bemanningen gerekend. De luchtslag om Berlijn duurde van 18 november 1943 tot 24 maart 1944 en naast lichte aanvallen kreeg het nazi-hoofdkwartier in die periode zestien zeer zware aanvallen te verduren van in totaal ruim achtduizend vliegtuigen. Ettelijke vierkante kilometers Berlijn werden verwoest en enige, duizenden Duitsers verloren het leven, maar Berlijn was niet weggevaagd. Sir Arthur Harris (bomber Harris), de chef van de afdeling Bomber Command van de Britse luchtmacht, had een ernstige misrekening gemaakt. Het beoogde doel was niet bereikt en het had niet 500 zware bommenwerpers gekost maar zegge en schrijve duizend en zevenenveertig. Eén op de acht was niet teruggekeerd en van ruim zevenduizend jonge mannen van gemiddeld negentien tot vijftien-twintig jaar was ruim tachtig procent gedood. Die meer geluk hadden gehad, zaten als gevangenen in een kamp of konden onderduiken via de illegaliteit. Een paar honderd Duitse jachtvliegtuigen hadden de slag evenmin overleefd, maar de Duitse piloten hadden het voordeel bij parachuteafsprong op eigen gebied neer te komen. In deze november-aanvallen was door de Britten voor het eerst als bombardementshulpmiddel de H.2.S.-radar aangewend. In een later stadium zouden de Duitsers pas goed merken wat dit elektronische Engelse radarsysteem voor hun steden betekende.

16 december 1943

De regio ging zijn zoveelste oorlogswinter tegemoet en die oorlog woedde in al zijn hevigheid, zo wij dagelijks konden vernemen aan het waarneembare kanongebulder vanaf zee en de geallieerde luchtvlotten die dag en nacht over ons heen trokken naar Duitsland. Het merendeel van de regio-inwoners, die overdag het imposante schouwspel gadesloegen en des nachts door het indringende gebrom uit de slaap werden gehouden, wenste de onbekende vrienden alle succes en behouden vlucht.

De volgende dag verkneuterden wij ons, als de onder Duitse controle staande zender Hilversum ons wilde doen geloven dat er een schaapje was gedood en een koetje gewond en dat er ook een boerenschuur was beschadigd. De zender Hilversum heette overigens niet meer zo, maar stond bij de schaarse luisteraars bekend als: 'Hier de zenders Bremen, Friesland und Calais'. Vervolgens kwam dan de Nederlandse nieuwslezer aan het woord, die vertelde dat het hoofdkwartier van de Führer bekend maakte, dat de daags tevoren en de afgelopen nacht zwakke afzonderlijk vliegende formaties vijandelijke bommenwerpers hadden getracht het Duitse luchtruim binnen te dringen. Dit was hun natuurlijk niet gelukt. Afijn, wij lazen tussen de regels door en luisterden vervolgens naar Radio Oranje of Brandaris vanuit Londen via onze ondergedoken radio en hoorden dan heel wat anders.

Fiskerton, 16 december 1943

Op die avond werden op tientallen vliegvelden in Engeland in totaal 497 Lancaster bommenwerpers klaargemaakt voor een vlucht naar Berlijn. Dit klaarmaken bestond uit brandstof tanken, bommen laden, toestel checken en voor de bemanning naar de 'briefingroom' voor instructies en parachutes halen.

In totaal zou die nacht 1500 ton explosieven naar Berlijn

worden gevlogen. Op het vliegveld Fiskerton in het graafschap Lincolnshire werden alle beschikbare Lancasters van het 49ste Squadron (16 toestellen) klaargemaakt voor de 'raid' op Berlijn. Het 49ste, met de 'nick-name' 'Sheffield's Own'-squadron, voerde een 'greyhound' in zijn wapen als teken van snelheid, maar die snelheid zou één van die zestien toestellen in de nacht van 16 op 17 december niet helpen. Dit ene toestel was de Lancaster met het fabrieksnummer JB545, met op de romp de letters EA en zijn lading bestond uit een zware bom van duizend kilo, verder een serie fosfor-bommen en een grote lading window radarstoringslintjes (reeds eerder besproken). De weersberichten boven het vasteland van Europa waren niet erg gunstig met een slecht zicht. Bekijken we het Operations Record Book, dat ons op onze aanvraag welwillend werd toegezonden door het Public Record Office te Londen dan lezen we het volgende: 'Fiskerton, 16-12-'43. Weather: 10/10 Cloud (egaal bewolkt W.H. de V.) Slight-mist. Vis (zicht) 1.000 yds. 16 aircraft (vliegtuigen) detailed for ops (operaties). Target Berlin. Dan zien we dat de Lancaster JB545 de startbaan van Fiskerton onder zich liet om 16.27 uur Engelse tijd, ongeveer als achtste van de zestien. Vervolgens sluit het Record Book met de nuchtere volzin: 15 aircraft returned safely, three landing away from base (elders geland) en dan: P/O Ratcliffe and crew missing (Pilot Officier Ratcliffe en bemanning vermist). De JB545 zou Berlijn niet bereiken, maar lag te branden om ongeveer half zeven bij de Sas achter Oldetrijne/Sonnega. Zij hadden het ongeluk in hun vlucht de Messerschmitt BF110 nachtjager met aan de stuurknuppel Ober Leutnant Schnauffer van de IVe Gruppe NJGI van vliegveld Leeuwarden op hun weg te vinden en ze dolven het onderspit tengevolge van hun veel lichtere bewapening. De staart van het vliegtuig brak af en het toestel viel brandend uit elkaar en stortte neer, de complete bemanning in de

dood meesleurende. Dit alles zagen we gebeuren op die 16e december 1943.

De bemanning

De zeven jonge bemanningsleden die met de JB545 ten onder gingen, waren de captain (tevens piloot) Pilot Officer Gordon Lennox Ratcliffe, 23 jaar, uit Sheffield, ongehuwd; de navigator Sergeant Edward Holloway uit Handsworth/Birmingham, 25 jaar, gehuwd en vader van een dochter; de airbomber Sergeant Wilfred Robert Day, 20 jaar, ongehuwd uit Settle, de flightengineer Sergeant Albert Edgar (door de bemanning Arthur genoemd) Marsland, leeftijd en adres niet meer te achterhalen; de wireless operator/airgunner Sergeant William Thomas Rees, 23 jaar, gehuwd, afkomstig uit Blaengarw; dan een Australiër, de airgunner Flight Sergeant Bede James Veitch King, 19 jaar, ongehuwd uit Montefiores, New South Wales en tot slot de airgunner Flight Sergeant Ricardo Losa uit Canada, leeftijd en adres eveneens niet meer te achterhalen.

De Duitsers deden in de eerste dagen na de crash niet de minste moeite om de stoffelijke resten van de omgekomen bemanningsleden te bergen en er was zelfs geen bewaking bij de wrakstukken ingesteld. Het staartgedeelte lag ongeveer 300 meter van de rest van het wrak verwijderd en een grote vleugel lag als een vlonder over een sloot. Eerst op de twintigste december, vier dagen na het neerstorten, werd het stoffelijk overschot van Losa geborgen en begraven op de 'Nieuwe Aanleg' te Wolvega. Twee dagen later werden King en Day begraven, gevolgd op 24 december door Marsland, Rees en Ratcliffe en pas op de dertigste december, twee weken na het neerstorten, werd het lichaam van Holloway gevonden. Losa werd in eerste instantie als Ross begraven en Day, Rees en Ratcliffe als on-

Vijf bemanningsleden van de Lancaster JB 545. Staand v.l.n.r. King en Holloway. Zittend v.l.n.r. Rees, Ratcliffe en Day.

De bemanning van de Duitse nachtjager, die de JB 545 neerschoot. V.l.n.r. Gänslar, Schnauffer en Rumpelhardt.

bekende Engelse vliegeniers. Na de oorlog werden de stofelijke overschotten door de Engelse Graven-identificatiedienst opgegraven voor mogelijke naamgeving van de slachtoffers wat aan de hand van de gebitten ook slaagde. De volgorde van de graven is nu ook anders als ten tijde van de teraardebestelling. Toen bleek ook, dat de lichamen van de piloot Ratcliffe en de bomrichter Day dermate verminkt waren, dat ze door elkaar in twee kisten waren begraven. Bij de nieuwe indeling liggen ze nu ook naast elkaar en hun graven zijn geregistreerd als de 'Joint graven 15 en 16'. De beide stenen, die deze graven dekken, staan ook iets dicht bij elkaar. Uw schrijver en ook de familie Meyer in Heerenveen hebben nog steeds contact met mevrouw A. L. Holloway uit Handsworth/Birmingham, de weduwe van de navigator Sergeant Edward Holloway van de Lancaster bommenwerper JB545. Nog steeds om de zoveel jaar brengt zij een bezoek aan de graven onder andere ook in april 1980. Toen hebben we haar en haar familie vergezeld naar de landerijen van de familie Dijkstra en haar op haar verzoek de plaats gewezen, waar op 16 december 1943 haar man met zijn zes kameraden was neergestort. Deze plaats stond toen bekend als landerijen 'de Pot' en behoorde toe aan de gebroeders De Graaf.

Niet teruggekeerd

Van de 497 Lancasters naar Berlijn keerden er op die 16 december 1943 zesentwintig niet in Engeland terug en bovendien verongelukten er in Engeland bij de landing ook nog twaalf. Van die zesentwintig vielen er twintig boven Duitsland en in de Noordzee. Zes kwamen in Nederland neer en wel om 18.00 uur de Lancaster DS835 bij Heemskerk met zeven slachtoffers, onder andere de piloot Newton, om 18.15 uur de Lancaster JB656 bij Oterleek/Stompvoren met zes doden, onder andere de piloot Rush. De andere vier vielen allemaal in Friesland en werden ook alle vier neergeschoten door dezelfde Duitse nachtjagerpiloot, namelijk de eerder genoemde Oberleutnant Heinz Schnauffer, die met de toevoeging van deze vier zijn overwinningen verhoogde tot veertig slachtoffers. We willen er nog aan toevoegen dat Schnauffer de oorlog

overleefde (wat voor de meeste Duitse nachtjagerpiloten niet was weggelegd) met in totaal honderdeenentwintig luchtoverwinningen, samen met zijn boordschutter en zijn marconist. Een lang leven was hem echter niet meer beschoren, want vrij gauw na de oorlog kwam hij om bij een auto-ongeluk in de omgeving van Bordeaux in Zuid-Frankrijk. Zijn vier slachtoffers in Friesland waren de Lancaster JA853 om 18.05 uur (achter boerderij Bangma in Follega met zeven slachtoffers, waarbij het stoffelijk overschot van de piloot Watson nooit is gevonden), de Lancaster DV300 met zeven slachtoffers (onder andere de piloot Mac Farlane, neergestort bij de Langesloot, noordelijk van Tacozijs; voor uitgebreide details verwijzen we naar het boek 'De luchtoorlog boven Lemsterland' verzorgd door J.J. van der Veer Elahuizen en uw schrijver). Dan volgt om 18.30 uur de Lancaster van Ratcliffe in 'de Pot' bij de Sas en tot slot de Lancaster DS831 met zes doden (onder andere de piloot Fisher) om 18.40 uur tussen Weidum en Wijtgaard, bij de Zwette. Op dezelfde avond vielen er op twee plaatsen brandbommen in Gorredijk. De weg naar Berlijn was lang en het einde van de oorlog nog ver.

Van de oud-politieman M. Jansen uit Zwolle, die in de oorlogswinter '43-'44 als wachtmeester der Marechaussee in Oldelamer was gestationeerd, kregen we een uitgebreid rapport toegezonden betreffende de voren omschreven crash in 'de Pot'. De heer Jansen vertelt dat hij zich de volgende morgen omstreeks 06.00 uur naar de plaats van het vliegtuigwrak begaf, maar wegens de duisternis was er nog weinig waar te nemen. Met een zaklantaarn had hij de wrakstukken bekeken en ontdekte tegen een deel van de romp een bemanningslid, die in zittende houding tegen het wrak aanleunde. Het ogenschijnlijk gave lichaam was met de rug naar hem toegekeerd en toen hij het bescheen met de lantaarn was er niets aan te ontdekken. Toen ik het gezicht van voren bekeek, schrok ik, want die aanblik was afschuwelijk. Er was geen gezicht meer! Later vonden we nog vier heerlijk verbrande lichamen, aldus de heer Jansen.

Een dag luchtstrijd

Richard L. Grow sneuvelt op 22 december 1943 in Haule.
Tussen Ruinerwold en Havelte vernietigt de eigen bomlading het leven van zeven bemanningsleden van een Engelse bommenwerper.
In de Scheenebos vindt men een kist met 40 à 50 brandbommen.

Op de 22e december 1943 (woensdag) werden door de Achtste Amerikaanse luchtmacht vanaf diverse vliegvelden in Engeland bombardementen uitgevoerd op de belangrijke verbindings- en spoorwegknooppunten Osnabrück en Munster in Duitsland. Deze betrekkelijk nabije doelen kregen de twijfelachtige eer van een aanval, omdat de minder gunstige weersomstandigheden verre objecten bij voorkeur uitsloten. Door diezelfde tegenvaller van het weer en een hoge bewolking lagen de verzamelde bommenwerpergroups al belangrijk achter op het programma, wat weer tot gevolg had dat een deel van de begeleidings- en beschermings-jachtvliegtuigen op het ontmoetingspunt de te beschermen bommenwerpers niet vonden en dus een groot deel van hun functie verloren. Niettemin werden de voorgeschreven doelen gebombardeerd met een moeilijk waar te nemen resultaat vanwege de wolkenmassa's. Hier kwam nog bij, dat Duitse jachtvliegtuigen o.a. van het type Me.BF109 verwoede aanvallen uitvoerden op de bommenwerpers en die werden op hun beurt weer belaagd door de Amerikaanse jagers, o.a. van het type Republic 'Thunderbolt'. Op de terugvlucht van de Ameri-

kanen ontwikkelden zich boven Noord-Nederland hevige luchtgevechten, die diverse slachtoffers eisten zowel aan Duitse als Amerikaanse zijde. De Duitse Luftwaffe verloor een Messerschmitt BF109 bij Nieuw-Amsterdam en tussen Eext en Anderen en bij Britswerd en Gaastmeer gingen twee Messerschmitts BF110s (tweemotorig) tegen de grond. Bovendien viel een Messerschmitt BF410 in het Zeijerveld te pletter. De Amerikanen leden een verlies van drie bommenwerpers in de noordelijke provincies en wel bij Noordwijk (gemeente Marum), bij Bolsward en de derde stortte neer op het kerkhof van Mirns.

Haule

Op de terugvlucht waren ook een tweetal Amerikaanse jagerpiloten die op die vlucht felle gevechten moesten leveren met Duitse jachtvliegtuigen. Op een gegeven moment, tijdens een ogenblik van verminderde oplettendheid, werd dat één van de twee Amerikanen noodlottig. Hij kreeg een Duitse Me.BF109 'op zijn staart' die hij niet kwijt kon raken. De Amerikanen waarschuwden elkaar steeds op

1e Lt. Richard Grow, die met zijn Thunderbolt neerstortte bij Haule op 22 december 1943.

*Het wrak van een
Halifax die op Texel
neerstortte.*

een bepaalde manier via de radioverbindingen als ze zagen dat een collega werd belaagd door de vijand. Ze maakten in hun waarschuwingen steeds gebruik van de wijzers van de klok en was derhalve een aanval van recht voor: 'vijand op twelvé o'clock'. In dit geval dus de waarschuwing 'vijand op six o'clock'. Het mocht echter niet meer baten en de salvo's sloegen in en 1e Lt. Preddy moest bij zijn terugkeer in Engeland melden dat hij zijn 'Wingman' had verloren. Het Amerikaanse jachtvliegtuig, een Republic 'Thunderbolt' P47D, fabrieksno. 42-22487 met de 'nickname' 'Topsy II' van het 487e Squadron, behorende tot de 352e Fighter Group en opgestegen vanaf basis Bodney, stortte naar beneden. De piloot zag geen kans het toestel te verlaten. Het vliegtuig sloeg in de grond in het dorp Haule en werd totaal vernield. Naar verluid kwam de Thunderbolt neer in een voorraad kuil met aardappelen achter de garage van Landmeter en op het maai-veld werden fragmenten van een menselijk lichaam aangetroffen. De wrakstukken werden pas na de oorlog, en wel in juni 1946, door Amerikaanse deskundigen geborgen en ook werden stoffelijke resten aangetroffen. Die resten werden geïdentificeerd als zijnde van 1e Lieutenant Richard L. Grow, zodat alsnog een officiële begrafenis kon plaatsvinden. Richard rust thans op een Amerikaanse militaire begraafplaats in België.

Ruinerwold

Gebeurtenissen, die vandaag de dag de voorpagina's van alle kranten dagenlang zouden halen, werden in de oorlogsjaren niet eens vermeld, omdat dergelijke gebeurtenissen toen dagelijks plaatsvonden en - hoe gek het ook klinkt - geen nieuws meer waren.... De autoriteiten gingen hiervan ook zonder meer uit. Zo was er bijvoorbeeld geen krant die vermeldde, dat er in de nacht van de 29e op de 30e december 1943 tussen Ruinerwold en Havelte een vliegtuig was neergestort, hetgeen aan zeven jonge men-

sen het leven had gekost. De totaalscore aan vliegtuigverliezen werd ons de volgende dag door Radio Oranje vanuit Londen gemeld in het kwartiertje voor de Nederlandse luisteraars in het bezette vaderland.

De uitzending van de 30ste december bevatte het volgende bericht 'Ruim zevenhonderd bommenwerpers van de Engelse luchtmacht hebben hedennacht een aanval gedaan op Berlijn, waarvan twintig toestellen niet terugkeerden.' Het werd zo onpersoonlijk door de nieuwslezer verteld, maar twintig toestellen betekende wel twintig drama's voor de betrokkenen. In dit geval de twintig keer zeven jongemannen die de ongelukstoestellen bemanden. Veelal vonden zij de dood in de wrakstukken, omdat ze niet meer de gelegenheid kregen per parachute het brandende vliegtuig te verlaten. Ook gebeurde het vaak, dat de bemanning doelbewust niet per parachute afsprong, omdat er bijvoorbeeld parachutes waren beschadigd door kogelinslag of brand. Waren de beschadigingen van het toestel bovendien van dien aard, dat er nog iets mee te doen viel, dan probeerde de piloot in dat geval een noodlanding te maken, en wel een zogenaamde 'wheels up'-landing, wat inhield, dat het landingsgestel (de wielen dus) ingetrokken bleven. De reden hiervan was, dat het zware vliegtuig met neergelaten landingsgestel onmiddellijk over de kop zou slaan, vooral op een zachte bodem. En men wist immers niet, waar men neer zou komen in de donkere nacht.

Iedere piloot kan u vertellen dat de landing de riskantste onderneming is van de hele vliegreis. En als dan die landing ook nog een noodlanding wordt met ingetrokken landingsgestel en bovendien ook nog in de donkere nacht zonder verlichte landingsbaan, dan werden de risico's huizenhoog met een beschadigd vliegtuig. Maar daarmee was de kous niet af, want wat voor obstakels duiken er plotseling op voor de veelal zeer jonge piloten, die de bommenwerpers bemanden. Dit konden huizen zijn, of bomen, die plotseling opdoken in het donker. Als dan bovendien de

bomlading nog aan boord was, werden de risico's heel groot en de kansen heel klein. Dit nu vond plaats in de nacht van 29 op 30 december tussen Ruinerwold en Havelte. Omstreeks 18.50 uur werd boven die omgeving een grote viermotorige Engelse bommenwerper op de heenvlucht aangeschoten door een Duitse nachtjager. Zwaarbeschadigd trachtte de piloot van het toestel een noodlanding uit te voeren op genoemde plaats in de donkere decemberavond.

Dit gelukte bijna. Met een snelheid van toch nog zeker driehonderd kilometer per uur klapte het toestel op de grond in een 'wheels up' landing en raasde nog honderden meters door. Geen huis of boom stond in de weg en alles was goed gegaan als... ja, als de bomlading deze klap had kunnen verdragen. Maar die kon dat nu net niet hebben en zo dichtbij het happy end sprong de bomlading en vernietigde in één klap het vliegtuig en zeven jonge levens. Niet één van de bemanningsleden overleefde de ontploffing. Van de zeven bemanningsleden konden tijdens de berging maar vier verminkte stoffelijke overschotten geïdentificeerd worden, die in Ruinerwold begraven werden. Dit waren de piloot, Flight sergeant Paul Brian Green, de airbomber Warrant Officer Robert Edward Roos uit Ontario Canada, de navigator Sergeant Andrew Colbourne en de airgunner Sergeant Donald Robert Cox Appleyard. Green, Colbourne en Appleyard waren Engelsen. Twee stoffelijke overschotten waren dermate verminkt, dat identificatie onmogelijk was. Zij liggen derhalve nog steeds als onbekende vliegeniers in Ruinerwold begraven. Het zevende bemanningslid werd nooit gevonden. De drie bemanningsleden, die officieel nog steeds als vermist te boek staan, worden herdacht op de panels van het Runnymede Memorial in Engeland. Dit waren de radiotelegrafist Sergeant S. Webb, de flight engineer Sergeant W.D. Hall en de airgunner Sergeant P.J. Greenmon.

De wrakstukken, die door de Duitsers geborgen werden, werden later geïdentificeerd als zijnde van een viermotorige Engelse bommenwerper en wel een Handley page Halifax B2, fabrieksnummer JD 314, letters ZA-X, van het 10e Squadron Bomber Command en opgestegen van de vliegbasis Melbourne in het graafschap Yorkshire.

Gevonden voorwerpen

Dat het in dezelfde nacht boven de regio ook niet helemaal rustig is verlopen, bewijst een melding uit de zogenaamde 'Scheenebos' onder Oldeholtspade. Deze melding is heel interessant, daarom geven we het onverkort en in de originele stijl weer, inclusief oude spelling:

'Marechaussee-Gewest Groningen. Groep West-Stellingwerf, Post Wolvega, No. 1894. Onderwerp: 'brandbommen'. Wolvega, 30 december 1943. In den voormiddag van donderdag 30 december 1943, omstreeks 9.00 uur, werd mij Harm Brander, Opperwachtmeester behorende tot opgemelde Groep en Post, als waarnemend postcommandant, telefonisch mededeling gedaan door den Opperwachtmeester Caro, dat bij hem aangifte was gedaan van het vinden van een uit een vliegtuig geworpen of gevallen voorwerp, in het zogenaamde 'Bosch' onder Oldeholtspade; in de gemeente West-Stellingwerf. Aangezien hij, Caro, verhinderd was een onderzoek in te stellen, begaf ik mij, relatant, onmiddellijk naar de aangeduide plaats

en zag ik in een stuk weiland voor de woning van de mij bekende Jan Nijholt wonende te Oldeholtspade gemeente West-Stellingwerf, een soort kist liggen. Deze kist was verdeeld in drie vakken. Het middelste vak was ledig, doch de beide andere vakken bevatten ieder nog een groot aantal gewone staaf-brandbommen, zeer vermoedelijk van Engelschen oorsprong. Ik schatte het aantal aanwezige bommen op ongeveer veertig à vijftig stuks. Verder hoorde ik dat er verschillende brandbommen reeds eerder waren ingeslagen en vermoedelijk uitgebrand. Hierna heb ik telefonisch het hoofd van de luchtbeschermingsdienst met het geval op de hoogte gebracht, die, den Heer Verwer, toezegde zorg te zullen dragen dat bedoelde bommen zoo spoedig mogelijk zouden worden opgehaald en de omgeving afgezocht. Schade is door de bommen niet aangericht en persoonlijke ongelukken kwamen voor zover bekend, niet voor. De opperwachtmeester H. Brander.

Een brief

In aansluiting hierop een ontvangen brief met de volgende inhoud: 'Zo was er toen in de bedoelde Scheenebos naast de genoemde kist met inhoud ook een flinke krater ontstaan, door de inslag van één of ander projectiel. Het gat had, wat ons toen zeer vreemd voorkwam, een tapsvormig model, alsof er bijvoorbeeld een enorme trechter was ingeslagen. Later wist men te vertellen, dat dit veroorzaakt werd door het inslaan van een brisantbom.

Dit hele gebeuren moet toen volgens mij in de voornacht van de 30e december 1943 hebben plaatsgevonden. Het was toen regenachtig weer in genoemde nacht en wij konden vanuit de ouderlijke woning de enorme vuurzee van de inslaande brandbommen waarnemen, wat op ons een onvergetelijke indruk maakte als schoolgaande kinderen, ondanks de verstoorde nachtrust. Dit werd mede veroorzaakt door het rumoer van de overtrekkende vliegtuigen.

Verder weet ik mij te herinneren dat de dag daarop door de luchtbeschermingsdienst een interessante demonstratie werd gegeven met de nog in goede staat verkerende brandbommen, speciaal voor de bewoners van de Scheenebos. Van de toen onschadelijk gemaakte oorlogsmaterialen hebben wij nog lang diverse onderdelen in ons bezit gehad, maar jammer genoeg zijn die later verloren gegaan.'

Het persoonsbewijs

Vervalste persoonsbewijzen werden vervaardigd om de ware identiteit van de houder te camoufleren, maar het gevaar van ontdekking bleef bestaan. Dat gevaar heette Huize Kleikamp in De Haag en dat moest bezworen worden. In onze regio vallen veel brandstoftanks van Amerikaanse vliegtuigen. Ook worden de gevolgen 'Fighter Sweep' in ons gebied merkbaar. In Appelscha 3e Wijk vindt de Silbertanne-moord op meester Lok plaats.

Zo was het dan weer 1 januari geworden en wel de eerste januari van het oorlogsjaar 1944. Aan de fronten ging het de Duitsers steeds minder goed. In Rusland moesten ze steeds meer terrein prijsgeven onder de zware druk van de Russische legers. De Duitse steden en industrieën werden in puin gesmeten door de niet aflatende bombardementen van de Engelse en Amerikaanse luchteskaders. Overdag zagen we de Amerikaanse vliegende forten en Liberators hun condensstrepen trekken. Iemand die dat niet gezien heeft, kan zich niet voorstellen hoe een imposant schouwspel dit was. Onverzettelijk kwamen ze in het Westen aan de horizon opzetten in de soms wolkenloze hemel. Steeds telden we zo'n vijftig toesteller bij elkaar in een strakke egelformatie.

Deze formatie werd bij de Amerikanen aangeduid als een 'Group' en een 'Group' was weer onderverdeeld in drie 'Squadrons'. Een dergelijke 'Group' had steeds een eigen vliegveld ter beschikking, voor het merendeel gelegen in Oost en Centraal Engeland. Minimaal zagen we steeds zo'n tien 'Groups' overtrekken en dat betekende vijfhonderd bommenwerpers. Elke bommenwerper had vier motoren van twaalfhonderd PK elk. Een eenvoudig rekensommetje vertelt ons, dat wij in, laten we zeggen, een half uur een Armada over zagen trekken met een motorvermogen van vijfhonderd keer achtenveertig honderd is het lieve sommetje van twee miljoen en vierhonderd duizend PK. Als we bij deze Armada dan ook nog enige honderden Amerikaanse begeleidingsjachtvliegtuigen denken, dan hebben we ongeveer het beeld van wat wij bijna dagelijks zagen.

Des nachts

's Nachts zagen we de formaties van de Engelse luchtmacht niet, maar we hoorden ze des te beter en het klonk ons als muziek in de oren. Nog maar nauwelijks was overdag het Amerikaanse rumoer verstomd of daar kwamen de Engelse Lancasters en Halifaxes bij honderden over de regio dreunen om het nog eens dunnetjes over te doen wat na de Amerikaanse aanval nog overeind stond. Misschien klinkt dat nu hardvochtig, maar het grootste deel van de Nederlandse bevolking van toen had niet het minste medelijden met de Duitse steden. Rotterdam lag ons nog vers in het geheugen. Een niet onbelangrijk deel van de Engelse bommenwerpersbemanningen bestond uit het moederland gevluchte Polen en Tsjechen. Zoveel zelfs dat er speciale Poolse en Tsjechische squadrons gevormd werden bij het Engelse Bomber Command. Deze mensen

waren nog veel fanatieker dan de Engelsen. Als klein voorbeeld moge dienen dat in de oorlogsjaren aan de bemanningsleden van het 300e Poolse bomsquadron honderden decoraties werden uitgereikt wegens betoonde moed en doorzettingsvermogen.

Het Nederlandse verzet

Door de vele tegenslagen en de toenemende verliezen aan de fronten, vooral in Rusland, waren de Duitsers genoodzaakt steeds meer mensenmateriaal aan het thuisfront te onttrekken en te recruteren voor frontdienst. Dit alles op het gevaar af de fabrieken in de Heimat te ontvolken. Dat was ook weer ontoelaatbaar, want praktisch alle fabrieken werkten voor het leger en anders wel voor de voedselvoorziening. Dus moesten ze meer arbeiders ronselen in de door de Duitsers overweldigde en bezette buurlanden. Dus ook Nederlanders! Bedrijven, die niet strikt iets met de 'Krieg' of de voedselvoorziening te maken hadden werden uitgekamd. Vele Nederlanders kregen via de arbeidsbureaus opdracht zich te melden voor tewerkstelling in Duitsland. Een groot gedeelte van de opgeroepen peinsde daar echter niet over, vooral niet meer in de loop van negentienhonderd vierenveertig. Gelukkig waren ook veel personeelsleden van de genoemde bureaus het helemaal niet eens met deze ronselpraktijken en waarschuwden de betrokkenen (ook via de illegaliteit), dat ze een oproep konden verwachten. Velen wachtten deze oproep niet af en doken onder, maar dit mocht geen gevaar opleveren voor het huisgezin. De praktijken van de bezetter kennende, wisten we dat ze niets en niemand ontzagen om hun doel te bereiken. Er zijn gevallen bekend, dat ze het gezin molesteerden, omdat de opgeroepene onvindbaar was. Het ergste was dat er Nederlanders onder ons waren die daar dapper aan meededen, in dienst van de vijand. Veel weigeraars konden onderduiken met hulp van of via de LO (landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers) een onderdeel van de illegale organisaties. Wat deze mensen, met gevaar voor eigen leven, gepresteerd hebben voor de medemens wordt maar al te vaak vergeten. Hulde aan deze werkers en werksters, ook in onze regio, zonder namen te noemen, want bescheiden willen ze ook nog het liefst op de achtergrond blijven. Maar gezegd mag worden, dat ze een loodzware last op hun schouders hebben genomen. Ze kwamen voort uit alle lagen van de bevolking. En het aantal onderduikers nam steeds toe: mensen die zich hadden onttrokken aan de arbeidsinzet in Duitsland, Joden die zich niet wilden laten wegvoeren, on-

BESCHENIGUNG

Es wird hiermit bescheinigt, dass der
Hiermede wordt verklaard, dat

Familienname: [REDACTED]
Naam

Vorname: Arend Johan Cornelis
Voornaam

Geburtsdatum: 16-1-1904 Geburtsort: Bibbergen
Geboortedatum Geboorteplaats

Früherer Beruf: [REDACTED]
Vroeger beroep

Jetziger Beruf: Betriebsführer
Tegenwoordig beroep

Wohnort: Wolvega Strasse u. Nr. Hoofdstraat West 10
Woonplaats Straat, Nr.

bei (Name und Anschrift des Arbeitgebers): Deij en Boekhandel v.h. [REDACTED]
bij (naam en adres van den werkgever):

angestellt ist. Wolvega
werkzamer is.

22

Eén van de vele Bescheinigungen (bewijzen) die men moest hebben om je enigszins veilig te voelen.

dergedoken oud-militairen, die zich moesten hermelden, arbeidsdienstweigeraars en ondergedoken illegale werkers; later kwam daar nog het stakende NS-personeel bij.

Gastgezinnen

Voor al deze mensen moesten gastgezinnen gezocht worden, die het aandurften één of meerdere van deze mensen op te nemen, soms zelfs een heel gezin. Deze gastgezinnen moesten ten behoeve van de onderduikers geholpen worden aan bonkaarten. Soms kon men bonkaarten bemachtigen via de op de distributiekantoren werkende personeelsleden, alhoewel dit zeer grote risico's met zich meebracht bij eventuele ontdekking. Een andere manier om aan bonkaarten te komen was om in het holst van de nacht een distributiekantoor te kraken wat betekende dat dit in 'spertijd' gebeurde. 'Spertijd' betekende de uren tussen tien uur 's avonds (later acht uur) en 's morgens zonsopgang. Die tijd mocht de Nederlandse burger helemaal niet buiten zijn woning vertoeven. Bepaalde beroepen brachten mee, bijvoorbeeld doktoren, kraamverzorgsters, enz. dat hierop uitzonderingen moesten worden gemaakt. Maar dan moest men wel in het bezit zijn van een zogenaamde 'Ausweis', hetwelk voor deze doeleinden door de bezetter was ontworpen en wat aangevraagd kon worden. De illegale werkers liepen dus dubbele risico's bij een kraak. Zo werd op 16 december 1943 het distributiekantoor te Witmarsum gekraakt en de illegaliteit zag kans alle beschikbare bonkaarten mee te nemen. Op 3 februari 1944 werd het gemeentehuis te Bergum gekraakt om zo-doende aan zegels voor persoonsbewijzen te komen.

Persoonsbewijzen

Iedere Nederlander moest met ingang van zijn 15e levensjaar via het gemeentehuis een persoonsbewijs aanvragen.

Dit persoonsbewijs was een tweemaal gevouwen identiteitskaart in een cellofaan-mapje met alle personalia van de houder en bovendien een foto van de linkerkant van het gezicht, een vingerafdruk en tot slot een gemeentezegel, waarbij opgemerkt dient te worden dat het zegel van elke gemeente verschilde door een nummering; bovendien moest op de foto het gemeentestempel aangebracht zijn.

Vervalsingen

Ook moest de LO zorgdragen voor vervalsingen van de persoonsbewijzen van de betrokken onderduikers. Ze moesten immers tijdelijk onder een andere naam voortleven, omdat ze dan bij onverhoopte controle voor iemand anders door moesten gaan. Na verloop van tijd waren de vervalsingen zo goed dat zelfs de expert de vervalsingen niet van de echte kon onderscheiden. Dit kwam mede door het feit dat de illegaliteit via krakingen de beschikking had gekregen over blanco persoonsbewijzen, gemeentezegels, enz. Gemeentestempels namaken gelukte na on-eindige experimenten. Maar ondanks dat men nu de mogelijkheid had een niet van echt te onderscheiden persoonsbewijs te kunnen namaken, kwam er toch een dodelijk gevaar om de hoek kijken. De bezetter wist namelijk in de kortste keren of een persoonsbewijs echt of vals was. En om aan dit gevaar te kunnen ontkomen, moest de illegaliteit de hulp van de Engelse luchtmacht inroepen.

Dubbel

Om vervalsen van persoonsbewijzen onmogelijk te maken hadden de bezetters een effectieve administratie ontworpen, die meestal feilloos werkte, maar wel rampzalig voor de houder uitpakte bij controles. Van elk persoonsbewijs werd namelijk een duplicaatkaart aangelegd, met alle per-

sonalia van de houder, inclusief foto en vingerafdruk. Al deze duplicaatkaarten van alle Nederlanders boven 14 jaar werden opgeslagen in zware metalen kasten in Den Haag in huize 'Kleikamp', een voormalige kunstzaal aan het Carnegieplein vlakbij het Vredespaleis. Dit betekende dat een door de illegaliteit vervalst persoonsbewijs bij controle in het Haagse register ogenblikkelijk door de mand viel, want daar was immers geen duplicaatkaart van aanwezig. Hier moest wat aan gedaan worden, dat was duidelijk, maar wat. Een kraak had geen effect want de zware metalen kasten waren brand- en inbraakbeveiligd. Bovendien werd het pand zwaar bewaakt, 's nachts zelfs met hondenpatrouilles. Maar al was het mogelijk geweest, in het gebouw te komen, dan nog had een kraak geen zin gehad, want in het gebouw brandstichten, dat durfde de illegaliteit niet aan in deze dichtbevolkte wijk van Den Haag. In 'Kleikamp' lagen zeven miljoen duplicaatkaarten opgeslagen, dus was meenemen ook onmogelijk. Daarom werd in december 1943 radiografisch contact gelegd met Londen over deze materie, met het verzoek 'Kleikamp' door de Engelse luchtmacht te laten vernietigen.

Vernietiging Kleikamp

In Londen aarzelden men, heel lang zelfs. Het gebouw lag aan de rand van een woonwijk en een aanval bracht het risico van veel slachtoffers met zich mee. Bovendien moest de aanval overdag plaats vinden, want dan kon men het doel zien en tevens zouden dan de stalen kasten open zijn. Maar in het gebouw werkten 190 mensen, veelal meisjes en heus niet allemaal NSB-ers. Een voordeel was weer, dat het gebouw wit was, dus goed te onderscheiden. Een tweede voordeel was dat het aan een plein stond, want dan moest een eventuele aanval over deze open ruimte plaatsvinden. Pas in maart 1944 gaf de bombardementscommissie haar definitieve fiat: er was geen alternatief. De aanval moest midden op een werkdag plaatsvinden, dan stonden de leggerkasten open en waren de kaartenbakken verspreid over de bureaus. Alleen dan zou een aanval optimaal resultaat hebben. Daaraan zou het personeel van 'Kleikamp' worden opgeofferd, maar zo dacht de commissie, dat waren toch in hoofdzaak 'foute' Nederlanders. Maar deze gedachtengang in Londen lag goed fout. Onder de ambtenaren waren zelfs illegale werkers. Als het beste tijdstip werd gekozen: direct na de middagpauze, want dan zou in de omgeving minder publiek op straat zijn.

11 april 1944

Na een gedegen voorbereiding stegen dan op 11 april 1944, om 13.05 uur Engelse tijd zes tweemotorige Havilland 'Mosquito'-jachtbommenwerpers op voor een precisie-aanval op huize 'Kleikamp' in de residentie. De toestellen waren van het 613e City of Manchester Squadron en opgestegen van de vliegbasis Lasham. Ze waren naast brandbommen geladen met brisantbommen van 500 Engelse ponden, wat overeenkomt met een gewicht van 227 kg. De brisantbommen zouden pas 30 seconden na de inslag exploderen. Deze bomsoort was gekozen omdat het bombardement vanuit een hoogte van maar 15 meter moest plaatsvinden en eenieder kan begrijpen wat er met

het vliegtuig zou gebeuren als het zich op het moment van de explosie precies boven de detonatie zou bevinden. Door de schokgolf zou het uit elkaar worden geslagen.

De aanval

Het in de buurt staande Vredespaleis, een in het oog springend gebouw, diende als oriëntatiepunt. De aanval werd ingezet door het vliegtuig van de Commandant Wing Commander R.N. Bateson, namelijk de LR355, SY-H. De drie bommen sloegen door de voordeur en de grote ramen van de eerste verdieping naar binnen. Laat ons verder volstaan met dat toen de andere vijf toestellen hun aanval hadden beëindigd, van huize 'Kleikamp' weinig meer over was. Maar de keerzijde van de medaille was, dat van de 190 mannelijke en vrouwelijke ambtenaren er 59 het leven hadden gelaten, plus twee toevallige passanten. Naast veel gewonden, namelijk 24 zwaar en 43 licht gewonden, kon de rest na de eerste inslagen het gebouw op het nippertje verlaten. Maar het duplicatenarchief was vernietigd en de illegaliteit kon opgelucht ademen. De controles hadden hun effectiviteit verloren en de valsheid van een bepaald identiteitsbewijs was niet meer aan te tonen. Dit zal zeer zeker op onze regio ook in goede zin van invloed zijn geweest, daarom moesten we dit ondanks dat het buiten de regio valt toch behandelen. De illegaliteit kreeg hierdoor meer armslag. Over de vernietiging van 'Kleikamp' was veel meer te vertellen geweest, maar we zullen het hierbij laten.

Klok

Misschien is het voor de geïnteresseerde lezer wel interessant om te weten hoe dat ongeveer ging, als bijvoorbeeld één van de bemanningsleden van een Amerikaanse bommenwerper constateerde dat uit een bepaalde hoek Duitse vliegtuigen in aantocht waren. Hierbij moet worden opgemerkt, dat aan boord van zo'n bommenwerper alle communicatie plaatsvond via de intercom, een soort huistelefoon dus, waarop ieder bemanningslid via een koptelefoon en keelmicrofoon was aangesloten, met de opmerking dat de koptelefoon was ingebouwd in de vliegerkap en via een plugverbinding werd aangesloten. Werden ze nu aangevallen door vijandelijke vliegtuigen, dan werd dit onmiddellijk doorgegeven aan alle bemanningsleden, met weer de opmerking dat de wireless-operator (radiotelegrafist) weer in verbinding stond met de basis in Engeland. Bij de plaatsbepaling van de aanvallende vijand werd gebruik gemaakt van de cijfers van de klok. Bijvoorbeeld, iets rechts voor was 'one o'clock'. De Duitsers werden door de Amerikanen altijd 'bandits' genoemd, dus was de waarschuwing als volgt: 'bandits on one o'clock' (Duitsers op één uur). De staartschutter zou dus melden, als hij ontdekte, dat ze achtervolgd werden, 'bandits on six o'clock', met andere woorden: Duitsers op 6 uur.

We dwaalden even af en gaan weer terug naar de bewapening, die ondanks alles toch niet voldoende bleek om hun de Duitse jachtvliegtuigen van het lijf te houden, om het maar even populair uit te drukken. Vooral toestellen die door jagers of door Duits luchtafweergeschut (flak) beschadigd waren (en bijvoorbeeld één of twee motoren hadden die niet meer functioneerden), konden op de terugvlucht

Een droptank door de schrijver in Boyl gefotografeerd. Jammer genoeg werd het attribuut gebruikt als veedrinkbak, vandaar de gaten.

de formatie niet bijhouden en werden langzaam vliegende alleenvliegers. Een zeer gevaarlijke situatie, zo'n alleenvliegende achterblijver, die soms ook nog vloog met doden of gewonden aan boord.

Hoge verliezen

De Engelsen hadden de voorspelling reeds gedaan, dat overdag bombarderen absoluut niet kon zonder bescherming van jachtvliegtuigen. Zij zelf stuurden 's nachts altijd zogenaamde 'intruders' uit, die weer jacht maakten op de Duitse nachtjagers die de Engelse bommenwerpers belaagden. Die 'intruders' waren veelal zeer snelle tweemotorige Mosquito jachtvliegtuigen die wat betreft de romp en vleugels geheel van hout waren vervaardigd, wat veel voordelen bood, onder andere op het gebied van radarpeiling. Na de zeer hoge verliezen, die de Amerikanen leden, vooral in het laatst van 1943 en het begin van 1944, begonnen die ook in te zien dat jagerbescherming heen en terug naar het doel bitter noodzakelijk was om de hoge verliezen terug te dringen. Voldoende jagers waren er wel aanwezig, bijvoorbeeld de Mustang, de Thunderbolt en de Lightning. Deze laatste zullen veel ouderen zich nog wel herinneren, want dit was een tweemotorig toestel met twee staartbomen, of zoals wij destijds zeiden: het toestel met de twee rompen, veel gelijkenis vertonende met onze Fokker G1 uit de meidagen van 1940.

Brandstoftanks

De drie bovengenoemde jachtvliegtuigen hadden echter alle drie hetzelfde gebrek (ondanks hun zeer goede kwaliteiten), namelijk hun actieradius was veel te kort: met andere woorden, hun vliegbereik was ontoereikend. Boven Nederland moesten ze tijdens de bommenwerperbegeleiding al terugkeren naar de basis in Engeland, omdat de brandstof dan half op was. Op het gevaarlijkste deel van de vlucht, boven Duitsland, ontbrak dus juist de bitter noodzakelijke jagerbescherming. Al gauw echter, vonden men hier iets op en door die vinding konden de jagers hun

vliegbereik zodanig vergroten, dat een vlucht van en naar Berlijn geen bezwaar meer was. En dat hebben de Duitsers terdege gevoeld, ten hunnen nadele dan wel te verstaan. De oplossing was eenvoudig: geef de jachtvliegtuigen extra brandstof mee en de zaak is geklaard. Dit werd opgelost door onder de romp van het toestel een brandstoftank aan te brengen, die met één handgreep los te koppelen was, want als de inhoud van deze tank was opgebruikt, dan had je er alleen maar last van en werd hij dus gedropt. De droptanks werden in verschillende vormen en grootte gebezigd, afgestemd op de lengte van de vlucht. De kleinste was 75 gallon (ongeveer 300 liter) en de grootste was 200 gallon (ongeveer 800 liter). De modellen waren of plat, de wingtank, of torpedovormig: de belly-tank. Veel jeugd zag je tijdens de oorlogsjaren bootje varen in een doorgezaagde belly-tank. Meestal waren ze van aluminium vervaardigd, maar ook werden er gevonden die waren samengesteld uit geperst karton, overtrokken met aluminiumfolie.

In Nederland werden in die jaren veel tanks gevonden, ook in onze regio, veel meer als bijvoorbeeld in Duitsland. De brandstof uit de wing- of belly-tank werd namelijk eerst opgebruikt (op de heenvlucht dus). Dan werd overgeschakeld op de ingebouwde vleugeltanks en de lege ballast werd afgestoten. De vallende tank produceerde tijdens de val een enigszins vreemd geluid, zoiets als 'zwis-zwis-zwis'. En al wat benen had, spoedde zich naar de plaats waar het ding gevallen was, want veelal bevatte de tank nog vele liters kostbare benzine. En gebruikt werden die liters ook, maar de betreffende motor was helemaal niet dankbaar, want het octaangehalte van deze vliegtuigbenzine was voor de stakker veel te hoog.

Een rapport

Dat ook in onze omgeving de nodige droptanks zijn neergekomen, bewijst het onderstaande rapport. Ondergetekende, Johannes Meppelink, opperwachtmeester, behorende tot bovengenoemde post en groep, tevens onbezoldigd rijksveldwachter heeft de eer u beleefd het navolgen-

de te rapporteren. Op donderdag 3 februari 1944 werd mij door Lammert van Dijk, wonende te Blesdijke no. 97, gemeente Weststellingwerf, mededeling gedaan, dat op zijn bouwland een ledige benzinetank was neergekomen, die door een vliegtuig was afgeworpen. Deze tank was aldaar te ongeveer 11 uur neergekomen zonder schade aan te richten. Tevens werd mij door Christiaan van der Horst, wonende te Peperga no. 41, gemeente Weststellingwerf, eveneens melding gedaan, dat er op zijn woning een ledige benzinetank was neergekomen. Deze tank was te omstreeks 11.15 uur door een vliegtuig afgeworpen. Deze tank was op het dak van het achterhuis van zijn woning terechtgekomen en er dwars door heen gedrongen. Onmiddellijk heb ik het hoofd van de luchtbescherming der gemeente Weststellingwerf, de heer Verwer, met het één en ander in kennis gesteld per telefoon. Deze was spoedig ter plaatse met een tweetal leden der vaste kern der luchtbescherming. De heer Verwer heeft de schade aan het dak opgenomen. Die bedroeg ongeveer f 40,- à f 45,-.

In het rieten dak bevond zich een groot gat waar de tank was doorgedaan, terwijl dakspanten en een draagbalk geheel gebroken waren.

De beide tanks waren vervaardigd van geperst papier en overgebracht naar Wolvega. Gesloten te Blesse de 4e Februari 1944, de opperwachtmeester J. Meppelink.

'Fighter sweep' of vrije jacht

De afwerpbare droptanks hadden tot gevolg dat de begeleidende jagers de bomvliegtuigen nu heen en terug tot het doel bescherming konden bieden. Voor de Duitsers had dit tot gevolg, dat hun verliezen aan jachtvliegtuigen onrustbarend stegen. Dagen van 40 à 50 neergeschoten Duitse jagers waren geen uitzondering meer. De taak van de Amerikaanse jachtvliegtuigen was tweeledig, want naast hun beschermende taak, hadden de piloten de opdracht om tevens een zogenaamde 'vrije jacht' te vliegen, of zoals dat in de USAAF Fighter groups heette: 'een fighter sweep'. Dit hield in, dat uitgaande van de gedachte, dat alle vervoer dat beneden plaatsvond de Duitsers ten goede kwam in welke vorm dan ook, dit zo veel mogelijk gehinderd moest worden, zo niet vernietigd. Daardoor viel alle vervoer over de weg, per rail of te water onder de 'fighter sweep'. Het gevolg was, dat alles wat bewoog de kans liep beschoten te worden, als er Amerikaanse jachtvliegtuigen in de lucht waren. Treinen werden menigmaal beschoten, ook in de regio, en menige stoomlocomotief pufte in de omgeving van Wolvega zijn laatste stoom uit, nadat de kolos zo lek als een mandje was geschoten. Veel data van deze beschietingen zijn niet meer te achterhalen, maar de 15e augustus 1944 was een beruchte datum, want nadat bij het station een locomotief aan diggelen was geschoten, werden de gashouders van de gasfabriek definitief uitgeschakeld op die dag. We komen hier nog uitgebreid op terug.

Schepen en sluisen

Ook de binnenscheepvaart had de speciale aandacht van de Mustangs, de Thunderbolts en de Lightnings. Menige binnenschipper is in onze regio beschoten door de snelle,

wendbare jagertjes. Voor zover wij weten, zijn er gelukkig geen slachtoffers gevallen bij die beschietingen op die binnenscheepjes, tenminste niet in onze omgeving. Het frap-pante met de binnenschippers was meestal, dat ze ergens stiekem lagen ondergedoken, omdat ze niet wilden varen en vervoeren voor de bezetters. Ze waren overtuigd van het feit, dat ze hiermee de goede zaak dienden, als dank werden ze dan vanuit de lucht door de vrienden, die dezelfde goede zaak dienden, beschoten. Veelal waren ook de sluisen een geliefd doel voor de begeleidingsjagers. Veel vervoer voor de Duitsers geschiedde over de Friese waterwegen van en naar de Randstad via het IJsselmeer en Delfzijl naar Duitsland. Toen het beschieten van de schepen niet het nodige nuttige effect vertoonde, werden de vaarwegen onder handen genomen. Deze wegen waren voor de bezetters heel belangrijk vanwege de bevoor-rading oost-west. Er moest iets aan gedaan worden om dit vervoer onmogelijk te maken. De oplossing lag voor de hand en was simpel te bedenken. Gooi de in die waterwegen voorkomende sluisen in puin en de zaak is afgerond. Die sluisen waren en zijn immers nodig om de waterstand in de bovenliggende gedeelten van genoemde waterwegen te beheersen. Van beheersing van het waterpeil kon geen sprake meer zijn als de sluisen vernietigd waren. Dus... werden op de 11e november 1944 de sluisen van Terhor-ne en Gaarkeuken voor dit doel met een bezoek vereerd, door enige Squadrons Hawker 'Typhoon'-jachtbommen-werpers. Na de operatie lagen de sluisen in puin en was het beoogde doel bereikt.

Weer waren enige belangrijke waterwegen voor de Duit-sers heel lang onbruikbaar geworden. We liepen met de behandeling van de sluisen belangrijk op de gebeurtenis-sen vooruit, maar voor een algemeen overzicht in deze operaties was dat even nodig.

De treinen

In Engeland ging men er van uit, dat de treinen in de be-zette gebieden alleen maar Duitse belangen vervoerden en in veel gevallen was dat ook zo. Daarom brak dan ook in september 1944 de algehele spoorwegstaking uit. Ook hierover later meer. Om aan die treinbeschietingen eni-germate het hoofd te kunnen bieden, hadden de Duitsers veelal achter aan de trein een extra wagen laten koppelen. Dit was een platte open wagen met daarop een stuk lucht-afweergeschut, meestal een tweeling 2 cm stuk voor laag-vliegende doelen. Dit snelvuurkanon was een zeer efficiënt wapen, maar als treinbeveiliging hebben ze weinig effect geboekt. De manschappen die het stuk moesten bedie-nen, waren veelal gestoken in vrij opzichtige grijze over-alls. In die overalls, op de donkere ondergrond van de open laadruimte, staken die kerels af als spreeuwen in een kersenboom. Ons zijn gevallen bekend dat ze er inderdaad als de bedoelde spreeuwen afgeschoten werden.

Kuch en melk

Vele auto's werden in de regio aan diggelen geschoten, te veel om ze allen op te noemen. Tussen Langelille en Mun-nekeburen-Scherpenzeel op de Zwartedijk werd een melk-tankauto lens geschoten; op de Rijksweg nabij de Tjonger-brug werd een Duitse auto met kuch doorzeefd en de

De boerderij van de familie Krekt aan de Tjonger, die geheel verloren ging.

jeugd ging er met de kuch van door. In dezelfde omgeving en ook op dezelfde dag legde een paard het loodje, dat voor de wagen weg werd geschoten. Op de gemeentegrens tussen Nijeholtpade en Oldeberkoop ging op een zondagmiddag een Duitse aanhangwagen in vlammen op; de truck ontsprong de dans, omdat die verscholen stond onder de bomen, enz.

29 september 1943

Het is ongeveer half acht in de avond en de Engelse bommenwerpers trekken over de regio op weg naar de Duitse stad Bochum in het Ruhrgebied. Op de boerderij no. 49 aan de Tjonger achter Oldelamer, eigen aan de Wed. Krekt, is de dochter Aaltje nog alleen thuis, omdat ze nog even opgehouden werd. Als ze zich op genoemde tijd van huis begeeft, voor een praatje met de burens bij wie haar moeder zich reeds bevindt, laat een bommenwerper in nood zijn lading, bestaande uit een grote brisantbom en brandbommen, vallen. Aaltje is dan enige tientallen meters van de boerderij verwijderd, als de brisantbom 25 meter vanaf de boerderij ontploft en een groot gat in de grond slaat. Een deel van de brandbommen komt op het rieten dak van de boerderij terecht, waar ze doorheen slaan. Het pand staat onmiddellijk in brand en gaat geheel verloren. Dochter Aaltje, nu mevrouw Koning-Krekt te Spanga, was onze informante in dit stukje oorlogsgeschiedenis aan de Tjonger. Zij ondervond persoonlijk gelukkig geen nadelige gevolgen.

Gevecht in Appelscha

Op de 12e mei 1944 hadden twee landwachters uit Appelscha positie gekozen op de driesprong Ooster Es, Boerenstreek en Wester Es met het oogmerk een intensieve controle te houden op persoonsbewijzen en Ausweisen. Dit ging voor de heren goed, totdat er vier personen (zwaar bewapend en van de K.P. Diever) op de fiets naderden. Teruggaan was niet mogelijk, want ook de landwachters waren bewapend. Dus trokken de vier wielrijders

hun pistolen en al schietende passeerden zij de driesprong en kwamen er goed door. De ene landwachter bleef gewond liggen, de ander werd onmiddellijk gedood. Dit was de landwachter en SS-Sturman Kornelis (Kees) Hartenhof, een zoon van een felle pro-Duitse familie uit Appelscha. Hij werd in zijn woonplaats begraven op 17 mei 1944. Later zou nog een zoon van deze familie tengevolge van de oorlog omkomen.

Wederom een 'Silbertanne'-moord in Ooststellingwerf

Sinds 1930 was werkzaam als hoofdonderwijzer aan de openbare lagere school te Appelscha 3e wijk (na de oorlog omgedoopt tot Ravenswoud) de heer A. (Anje) Lok. De heer Lok die het met de praktijken van de bezetter lang niet eens was, liet dit ook blijken door het vele illegale werk dat door hem werd verzet. Plaatsing van onderduikers, en ten behoeve van deze illegale gasten de verzorging van bonkaarten enz. Voor zijn omgeving de man van het juiste stempel. Van diverse zijden werd de heer Lok gewaarschuwd dat zijn activiteiten opvielen, en hem werd de raad gegeven onder te duiken. Hij weigerde en dit werd hem noodlottig. In de nacht van 19 op 20 mei werd er aangebeld aan zijn woning en twee mannen vroegen 'meester' te spreken, zogenaamd als getuige in een onderzoek. Meester Lok ging in goed vertrouwen mee, maar eenmaal buiten zijn woning werd hij lafhartig door zijn moordenaars neergeschoten. Deze moord, is ons verzekerd, was een reactie van de landwachters, omdat tijdens het gevecht in Appelscha tussen de illegaliteit van Diever en de landwacht, de landwachter Kornelis (Kees) Hartenhof was gedood.

Een noodlottige aanval op een trein

Na een bombardement op Leipzig wordt nabij Kallenkote een Halifax uit de lucht gehaald. Op 24 februari 1944 wordt Fliegerhorst Leeuwarden vernietigd. En op 6 maart raakt Jantje de Roos dodelijk gewond bij een beschieting van de trein, die pas uit Wolvega vertrokken was.

Op de avond van de 19e februari 1944 stegen op de Engelse vliegvelden achthonderd viermotorige bommenwerpers op voor een aanval op het verre Leipzig. Onder deze achthonderd opgestegen vliegtuigen bevonden zich toestellen, die een nieuwigheid aan boord hadden in de strijd tegen de Duitse nachtjagers. De 'Windows' (de reeds eerder besproken storingslintjes) hadden veel van hun invloed verloren, door Duitse tegenmaatregelen, betreffende hun radar.

De ABC (Air Borne Cigar)

De nieuwigheid in de aanvalsmacht naar Leipzig bestond uit een achtste man, toegevoegd aan de normale bemanning van zeven koppen van een Engels bomvliegtuig, veelal een Lancaster-machine. Deze achtste man, een speciaal opgeleide radiotelegrafist (wireless-operator), had een ontvanger en een speciale zender ter beschikking in zijn appartement in het vliegtuig. De bedienaar van deze apparatuur moest onberispelijk Duits kunnen spreken, zonder het minste accent. De zender die hij ter beschikking had, was verbonden met een microfoon, die ingebouwd was in één van de motoren van de bommenwerper. Zodra nu het vliegtuig in het werkingsgebied van de Duitse radarstations kwam, schakelde de ABC-man de apparatuur in op de golflengte van het Duitse radioverkeer tussen enerzijds de in de lucht zijnde Duitse jagerpiloten en anderzijds de Duitse radarpost. Communicatie tussen de Duitse piloot en zijn basis (Leeuwarden) en zijn radarpost (Trimunt bij Marum of Sondel in Gaasterland) was totaal onmogelijk geworden, doordat dit overstemd werd door het gebrul van de vliegtuigmotor, dat via de microfoon en de zender van de Engelsman werd uitgezonden op de Duitse golflengte. Nadat de Duitse verbindingspogingen hadden gefaald, meldde de Engelsman zich via de zender in onberispelijk Duits aan, bij (en op de golflengte van) de Duitse jagerpiloot, na natuurlijk eerst het motorlawaai te hebben uitgeschakeld. Was de radioverbinding met zijn vijand tot stand gekomen, dan gaf hij die in zijn onberispelijke Duits coördinaten op, die zogenaamd naar Engelse bommenwerpers zouden leiden. De meestal fanatieke Duitse piloten, overtuigd van de echtheid van de opgegeven coördinaten, spoedden zich naar de opgegeven plaatsen en... vonden niets. Wederom lag het hele Duitse radarsysteem in diggelen want het storen via het motorgebrul ging onverminderd door tijdens de gehele vlucht.

Kallenkote

Ondanks al die maatregelen vond toch nog een grote viermotorige machine zijn eindstation in onze omgeving en wel bij Kallenkote onder Steenwijk. De bemanning had reeds de bomopdracht boven Leipzig vervuld en had het grootste deel van de retourvlucht volbracht, toen het noodlot toesloeg in de vorm van een Duitse nachtjager en de salvo's onverwachts door de romp en vleugels scheurden. Dit gebeurde om precies half zes op de morgen van de 20e februari 1944. De brokstukken sloegen tegen de grond achter Kallenkote, op land van Reinders; ook kwamen delen terecht op een nabijgelegen heideveldje. Niet één van de bemanningsleden heeft de kans gehad per parachute het vliegtuig te verlaten en alle zeven vonden dienengevolge de dood in de wrakstukken. De stoffelijke overschotten werden op de 23e februari 1944 begraven te Kallenkote (cemetery no. NL410) namelijk van de piloot, Pilot Officer T.H. Smith uit Rainham, de navigator Flying Officer D.A. Riach uit Nokomis, Canada, Pilot Officer I.G. Bunn eveneens navigator (doch dienstdoende als bomrichter) uit Cardiff en als enige gehuwd, de flight engineer Sergeant W.J. Webb uit Northampton de wireless-operator (radio) Flight Sergeant A.C. Hamilton uit Wellington, Nieuw Zeeland, de airgunner Sergeant H. Hemmings uit Tranmere en de airgunner Sergeant R.J. Chaplin (adres niet meer te achterhalen).

De restanten van het vliegtuig, die door de Duitsers opgegraven werden, bleken te zijn van de Handley page 'Halifax': B3, fabrieksno. L.W. 367, code EY van het 78ste Squadron en opgestegen van vliegbasis Brighton, Graafschap York.

Afrekening met Leeuwarden

Op de 24e februari 1944 deden 92 tweemotorige Amerikaanse Martin 'Marauder' bommenwerpers van de 387e en 323e Bomb. Group een aanval op vliegveld Leeuwarden om voor eens en voor altijd af te rekenen met de Duitse vliegbasis, of zoals de Duitsers het zelf noemden: de Fliegerhorst Leeuwarden. Zo we hebben gezien, was deze thuishaven voor de Duitsers heel belangrijk als basis voor hun jachtvliegtuigen. Binnen een kwartier gooiden de 92 Marauders 1968 bommen op de startbanen, de rolbaan, de hangars en de andere gebouwen, waarvan vele plat

Fliegerhorst Leeuwarden, april 1943. Links Major K.H. Leesmann (gesneuveld 25 juli 1943) en rechts Oberleutnant F.W. Hardt (gesneuveld 23 juni 1943).

gingen. Diverse vliegtuigen gingen in de platgegooid hangars verloren en de startbanen zaten vol bomkraters. Jammer genoeg vielen ook enkele van deze bommen in de bebouwde kom van het nabij gelegen dorp Marssum, waardoor zes burgers het leven verloren. Acht Duitse militairen van de Luftwaffe verloren het leven en werden op 29 februari 1944 te Leeuwarden begraven. De Duitsers hebben nog al getracht met behulp van geronselde arbeiders de schade te herstellen, maar in september 1944 deden 48 Engelse Lancasters het nog eens dunnetjes over en daarmee viel voor goed het doek over 'die Deutsche Fliegerhorst Leeuwarden'.

Vrije jacht

De z.g. 'vrije jacht' werd veelvuldig door de Amerikaanse jagerpiloten bedreven. Zo ook op de zesde maart 1944 toen een grootscheepse aanval van de Amerikanen op de Duitse hoofdstad Berlijn op het programma stond. Ruim 1200 viermotorige bommenwerpers stegen in de ochtend op om zich tot één grote strijdmacht boven de Noordzee te groeperen voor de massale aanval. Deze Armada werd begeleid door bijna 1000 jachtvliegtuigen, waarbij onder andere Thunderbolts van de 56e Fighter Group, die tweemaal werden ingezet. Dit hield in, dat deze jagers escorte

moesten leveren tot en met Nederland en dan snel terugvlogen naar de basis in Engeland om opnieuw brandstof te tanken en zonodig munitie aan te vullen en dan wederom boven Nederland verschenen om de terugvliegende bommenwerpers te escorteren. Meestal waren deze escortejagers eerder op de ontmoetingsplaats als de terugkerende bommenwerpers en vooral als het doel het verre Berlijn was geweest.

Deze wachttijd werd gebruikt om in lagere regionen de vrije jacht uit te oefenen en alles wat maar bewoog onder vuur te nemen. Dit zou op die 6e maart catastrofale gevolgen hebben in de omgeving van Wolvega.

De hoofdmacht vloog die maandag in maart zowel heen als terug, iets zuidelijk van ons, ongeveer langs Zwolle. Van deze aanval, die een succes zou worden, keerden 69 bommenwerpers en 11 jagers niet naar 'Good Old England' terug. Aan Duitse zijde verloren 345 burgers het leven in de 'Reichs Hauptstadt' en een kleine honderd Duitse jagers bleven op het slagveld achter, waarvan drie in Zuid-Drenthe neerkwamen bij Erm, Steenwijksmoer en bij Dalen.

Station NS Wolvega

Omstreeks één uur in de middag van diezelfde maandag de 6e maart 1944 stond de stoomtrein richting Zwolle klaar voor vertrek bij het perron van het NS-station te Wolvega. Op het laatste moment, nog net voor de stationschef het vertreksein zou geven, verschenen nog twee verlate reizigers, namelijk twee jonge vrouwen uit Wolvega, die nog graag mee wilden en de spoorman hield voor hun de afgesloten spoorboom even in de hoogte zodat ze het perron konden betreden. Gelukkig hebben we dat nog net gered: zullen de dames waarschijnlijk gedacht hebben, toen ze gauw vlak achter de locomotief en kolentender in de trein stapten om samen naar Steenwijk te gaan. Hun medereizigers waren onder andere Luitje Blokzijl en Dirk Lenstra, eveneens uit Wolvega. Het kunnen er nog wel meer zijn geweest, aldus mevrouw Wagter, nu samen met haar zus wonende in de Lennaflat, die ons steeds weer welwillend te woord stonden op vragen onzerzijds. De jongedames hadden tegenover elkaar plaats genomen. Toen de trein goed en wel reed, vroeg Jeltje aan Jantje of ze wilde ruilen van plaats, want ze kon slecht tegen achteruitrijden en dus werd van zitplaats geruild.

De noodlottige aanval

Op hetzelfde moment, dat even buiten Wolvega de beide vriendinnen van zitplaats ruilden, verschenen twee Thunderbolt jachtvliegtuigen van de 56e Fighter Group, die moesten wachten op de terugkerende bommenwerpers, boven de spoorbaan van Wolvega naar Peperga en namen de rijdende trein onder vuur. Het zwaartepunt van de kogelinslag in de wagons was vlak achter de locomotief, die niet of nauwelijks werd geraakt. De trein kwam tot stilstand vlakbij het zogenaamde 'Zwarte weggetje', bezijden het daar aanwezige uitgeveende petgat. De coupé, waarin de vier genoemde reizigers zich bevonden, had precies in de kogelbundel gelegen en de gevolgen laten zich raden. De beide vriendinnen werden met hulp van medereizigers uit de trein geholpen en gedragen en in de onderbarm

Deze trein in het centrum des lands ontspoorde niet door een vliegtuigbeschiëting, maar werd opgeblazen door de illegaliteit. Deze lijn was al uitgerust met electra-aandrijving.

neergelegd. Jantje de Roos bleek zeer zwaar gewond te zijn onder andere door kogelinslagen in de rug, maar ze was nog volop bij haar positieven. Dat bleek doordat ze tegen vriendin Jeltje zei: 'Ik mis mijn plaatje met kunsttand, zoek dat even, want ik heb vanavond gymnastiekuitvoëring o.i.d.' De stakkerd heeft nooit geweten, hoe onherstelbaar zwaar gewond ze was. Jeltje had diverse hoofdwonden door inslaand glas en houtsplinters. Maar ze mocht ondanks alles nog van geluk spreken, want diverse kogels hadden haar tas en zelfs haar schoenzool doorboord en ze was tijdelijk geheel doof. Luitje Blokzijl was gewond aan de rug en ook Dirk Lenstra had hoofdwonden maar alle drie gelukkig niet onherstelbaar. Onze informante herinnert zich, dat - terwijl ze in de onderberm van de spoorbaan lagen - de vliegtuigen nog een keer terugkwamen, maar gelukkig niet schoten. Ook werden hier Jeltjes hoofdwonden verzorgd door een meelevende medepassagier uit Heerenveen. Hieropvolgend heeft men de gewonden, op Jeltje na, weer in de trein gebracht en die is teruggedreden naar station Wolvega, maar daar bleek de toen éénnentwintigjarige Jantje de Roos helaas al te zijn overleden. Zo jong nog en dan meen je nog een heel leven voor je te hebben en dan moet het zo eindigen. Jeltje Wagter, die absoluut niet weer in de trein durfde, werd door een jonge vrouw op de fiets meegenomen naar dokter Brons, waar haar wonden definitief werden behandeld. Op onze vraag wie deze vrouw was geweest, kon ze geen uitsluitsel geven. Ondanks dat ze al eens geïnformeerd had, was de identiteit van deze onbaatzuchtige helpster niet boven water gekomen. Ruim een jaar later zou een oorlogshandeling op haast precies dezelfde plaats bij de spoorbrug indirect de oorzaak zijn, dat nog een jon-

ge inwoner van Wolvega zijn nog zeer jonge leven verloor. Hierover later meer.

Jeugdig slachtoffer

De zeer jeugdige Jacobus Bekhof uit de gemeente Vledder werd al vrij gauw bij de acties voor de arbeidsinzet naar Duitsland getransporteerd en in het Ruhrgebied tewerkgesteld. In 1943 kwam hij terug (juiste datum is ons niet bekend), zwaar ondervoed en niet meer tot arbeid in staat. Ook de verzorging thuis kon hem niet meer redden en hij stierf als 21-jarige jongeman op 13 januari 1944 in Wilhelminaoord.

'SaraJane' komt neer onder Nijelamer

In dit hoofdstuk de geschiedenis van de 'SaraJane', die een noodlanding maakt onder Nijelamer. De jonge Jakob en Jeep Heida bieden samen met anderen de helpende hand bij een spectaculaire ontsnapping.

Zondagmorgen 7 mei 1944 in de vroege morgenuren op de Amerikaanse luchtmachtbasis Kimbolton. Op dit vliegveld was in de oorlogsjaren gehuisvest de 379e Bomb. Group, onderverdeeld in de squadrons 524 tot en met 527 en uitgerust met de grote viermotorige Boeing B17G bommenwerpers, toen beter bekend onder de aanduiding 'Vliegende forten'. Destijds dachten we werkelijk dat dit grote, robuuste toestel met een spanwijdte van 31.60 meter, een romplengte van 22.65 meter en tot slot een motorvermogen van 4 x 1200 pk, ook inderdaad met een fort te vergelijken was. Niets was minder waar, ondanks de toch zware bewapening van dertien mitrailleurs met een kaliber van twaalf mm, beter bekend onder de naam puntvijftigers.

De rompbekleding, bestaande uit aluminium plaatwerk, bood de inzittenden niet de minste bescherming tegen vijandelijke kogels en zelfs de kleinste granaatscherfjes van ontplofte luchtafweergranaten sloegen er dwars doorheen. Deze risico's moesten genomen worden, daar bij gebruik van zwaardere materialen het totaalgewicht van de bommenwerper veel te zwaar zou worden, want ondanks het gebruik van die lichte materialen bedroeg het totale gewicht, inclusief lading en benzine, toch al 32.500 kg.

De op Kimbolton gelegerde 379e Bomb. Group moest op die 7e mei 1944 zijn volledige vier squadrons inzetten voor een vlucht naar Berlijn. De totale strijdmacht bestond die zondag in mei uit duizend bommenwerpers, begeleid door enige honderden begeleidingsjagers.

Hiervan zouden uiteindelijk acht bommenwerpers en vijf jagers niet in Engeland terugkeren. Een van die acht zou zijn eindstation in de gemeente Weststellingwerf vinden, maar daar zou eerst nog heel wat aan voorafgaan. Van de keurig op een rij staande toestellen op Kimbolton was er één bij die nog geen naam droeg. De Amerikanen waren er namelijk meesters in om in die grauwe oorlogsjaren hun toestellen van welluidende en soms dramatische namen te voorzien.

Onnodig te zeggen dat bij deze doopplechtigheden de vrouwelijke namen een heel grote rol speelden. Was de bemanning heel erg goed onderlegd met penseel en palet, dan werd de naam van het toestel ook nog voorzien van een levensgrote afbeelding van een meestal schaars geklede pin-up girl. Zo gezegd had de B17G 4238161 nog geen naam, alhoewel die al lang bedacht was maar het was er nog steeds niet van gekomen die aan te brengen. Onder de bemanning van negen koppen waren er namelijk twee met de status van zijnde gehuwd, te weten de 1e piloot en de navigator, en diens vrouwen hadden de weluidende namen Sara en Jane. Samengevoegd werd de

naam 'SaraJane' bedacht. Voor de geïnteresseerde lezer willen we even nagaan, wat voor identificatieletters en tekens er op de 'SaraJane' waren aangebracht, toen later op de dag het toestel gekneusd in een weiland in Weststellingwerf lag. Ten eerste was het fabrieksnummer 42-38161 aangebracht op de stabilo, het verticale gedeelte van de staart. Tweeënveertig is het bouwjaar bij Boeing en de andere cijfers zijn het fabrieksvolgnummer. Eveneens op de stabilo een grote triangel (driehoek), soms zwart, soms wit van kleur. De triangel (driehoek) vertelde ons dat de 'SaraJane' tot de eerste divisie behoorde. Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog was de in Engeland gestationeerde 8e USAAF (United States Army Air Forces) verdeeld in drie divisies. Ter herkenning had dus de eerste divisie een triangel op de stabilo, de tweede divisie een circle (cirkel) en de derde divisie een square (vierhoek). In die triangel was een grote letter aangebracht en in dit geval was dat een hoofdletter K. Die K vertelde ons dat de 'SaraJane' tot de 379e Bomb. Group behoorde en op de zijkant van de romp de letters FR. Deze letters duiden erop, dat deze bommenwerper ingedeeld was bij het 525e Bomb-squadron van bovengenoemde Bomb. Group. Tot slot vermeldt zij, dat er in totaal in de States bij Boeing, Douglas en Vega 12.276 van deze toestellen gebouwd werden.

Zondag 7 mei 1944

De lading van de 'SaraJane' bestond die 7e mei bij uitzondering uitsluitend uit een lading propaganda strooibiljetten. Eerst was de bemanning uitermate gebelgd geweest, dat ze hun leven moesten wagen voor een dergelijke, in hun ogen, prullaria lading, maar achteraf werd beseft, dat deze lading bij treffers geheel geen gevaar opleverde. Op de heenvlucht, nog ongeveer twintig minuten voor het doel Berlijn, waarschuwde de zijluikgunner Staff Sergeant L.P. Rule over de intercom de 1e piloot, 2e Lieutenant C.E. Darnell dat motor no. 4 niet deugde, want hij constateerde brede oliesporen op de vleugel achter de bedoelde motor. Onmiddellijk werd motor no. 4 uitgeschakeld en werd getracht de propeller in vaanstad te krijgen, wat inhield dat de propellerbladen met de scherpe zijkant naar voren kwamen te staan. Via oliedruk en het hydraulisch systeem was namelijk de stand van de bladen te regelen en dit was heel belangrijk. Met de propeller in vaanstad (zijkant voor) is de passerende luchtstroom links en rechts van de bladen even groot en het resultaat is, dat de propeller rots vast stilstaat. In dit geval gelukte dit echter niet meer wegens olieverlies. Het resultaat was dat de propeller als een windmolen ging werken en dit was zeer gevaar-

De bemanning van de SaraJane. Staande eerste van links: technical-sergeant J.R. Wilson, die we reeds tweemaal mochten ontvangen.

lijk. Het gevaar was namelijk niet denkbeeldig, dat hij de motor dan los zou scheuren met alle gevolgen van dien, zoals vleugelbreuk, enz.

De terugtocht

Daar de 'SaraJane' op drie motoren en bovendien een weerspannige propeller, die het toestel vreselijk deed trillen, bij lange na niet de formatie bij kon houden, werd de lading strooibiljetten over boord gezet en als alleenvlieger de terugvlucht ingezet. We hebben al eens eerder besproken, dat een halfflamme alleenvliegende bommenwerper in een hachelijke situatie verkeert. De Duitse jachtvliegers loerden er op om deze 'stragglers' af te maken. Ongeveer ter hoogte van de Duits-Nederlandse grens, in de omgeving van Emmen, scheurde de weerbarstige propeller zich los van de motor, sloeg tegen de motor no. 3 en tuimelde naar beneden. Motor no. 3 viel door de beschadigingen onmiddellijk uit, maar gelukkig kon de betreffende propeller nog juist op tijd in vaanstand gezet worden.

Het gevolg hiervan was, dat nu nog maar twee motoren waren die 'SaraJane' in de lucht hielden. Met angst en beven moest de bemanning constateren, dat het toestel langzaam maar zeker hoogte verloor. Ook de snelheid was aanmerkelijk teruggelopen. Om het toestel zo licht mogelijk te maken, werd alles wat maar enigszins gemist kon worden, overboord gezet. Zelfs de draaibare buikkoepel (inclusief twee mitrailleurs en de nodige patronen) werd losgekoppeld en stortte naar beneden. Ondertussen was de 'SaraJane' gezakt tot 500 à 600 meter. Op koers naar het westen kwam het via Oldeberkoop omstreeks 1 uur op die zondag in mei de regio binnenvliegen en vervolgde het zijn weg achter Nijeholtpade en Ter Idzard langs in westelijke richting. Nog steeds had de bemanning de hoop, dat ze Engeland nog zouden bereiken. Zo werden later op de landerijen van de veehouder J. Bangma te Nij-

eholtpade vele meters lange banden met scherpe patronen gevonden, maar veel zou het niet baten zoals even later zou blijken. Bij het overvliegen was duidelijk te zien, dat motornummer 4 geen propeller meer had en dat de propeller van nummer 3 werkeloos stil hing.

Noodlanding

Ongeveer achter Ter Idzard begon plotseling wegens overbelasting één van de twee overgebleven motoren te roken en inmiddels was de SaraJane reeds gezakt tot een hoogte van ongeveer vierhonderd meter. De eerste piloot, tweede luitenant C.E. Darnell begreep dat ze nu Engeland nimmer zouden halen en gaf bevel om per parachute af te springen nu het nog kon. De minimum-hoogte om nog enigszins veilig af te kunnen springen was ongeveer vierhonderd meter. Na de afsprong moest de parachutist namelijk drie tellen wachten voor hij de parachute open mocht trekken. Hield men zich hier niet aan of, wat ook gebeurde, dat de zenuwen de parachutist parten speelden en onmiddellijk aan het trekkoord werd getrokken, dan overleefde de ongelukkige het meestal niet. De onmiddellijk openslaande parachute wikkeld zich prompt om het hoogteroer of de stabilo van het voorbijschietende staartgedeelte van het toestel en de springer hing als een speelbal aan het naar de ondergang vliegende monster. Dat hem hierbij een verschrikkelijke dood wachtte, hoeft geen betoog. De eerste, die afsprong, was de navigator, 2e luitenant Roy M. Bistline, onmiddellijk gevolgd door de flight engineer mid upper gunner Tech. Sergeant James R. Wilson. Beiden kwamen niet ver van elkaar aan de grond en wel één ten zuiden en één ten noorden van de Stelweg onder Oldeholtwolde. Zij werden direct gevolgd door de tailgunner (staartschutter) Staff Sergeant Thomas P. Reilly en na een korte onderbreking door de bomrichter, 2e Luitenant Walter J. Tyson. Reilly kwam neer in de omge-

ving van de spoorbrug over de Tjonger en Tyson nog iets verder naar het westen, ook in de omgeving van de Tjonger. De SaraJane, die steeds dalende zijn weg naar het westen vervolgde met nog vijf bemanningsleden aan boord, te weten de al eerder genoemde 1e piloot, 2e Luitenant Clarence W. Darnell, de 2e piloot, 2e Luitenant John E. Jones, dan de man die meldde dat een motor olie lekte, de zijgunner Sergeant Lewis P. Rule, de radio-operator Tech. Sergeant Tom W. Wilkins en de ball turret (onder gunner), Sergeant William H. Snider. Het toestel was nu zo ver gezakt, dat per parachute afspringen niet meer mogelijk was. Ruim een kilometer westelijk van de spoorbrug maakte het vliegtuig plotseling een scherpe bocht naar het zuiden en bracht grote ontsteltenis teweeg bij de familie Rameyer, wonende in de laatste boerderij aan de Kooiweg onder Nijelamer. De familie zat nog te eten toen het grote vliegtuig na de gemaakte bocht op zeer lage hoogte op de boerderij af kwam stormen. We dachten dat het gebeurd was met ons, aldus mevrouw Rameyer, toen we jaren geleden een gesprek hadden met de familie over deze oorlogsgebeurtenis. Gelukkig heeft de piloot het gevaarte nog om kunnen gooien (een huzarenstukje volgens de later tot de bewaking behorende Duitsers) en na nog een paar bochten en na een landhek van de heer K. van Dijk te hebben geramd, twee sloten en de Kooiweg te hebben genomen voerde 2e Luitenant Darnell een perfecte noodlanding uit. Het gevaarte kwam tot stilstand in een wheels-up-landing op een perceel weiland van de familie Rameyer ongeveer honderd meter vanaf de hoeve. Het betreffende perceel weiland werd later nog steeds het Vliegtuigstuk genoemd. De vijf bemanningsleden kwamen ongedeerd uit het toestel en drie van de vijf namen onmiddellijk de benen, richting de Tjonger.

Gepakt en gevangen

De vluchtelingen, te weten de sergeants Rule, Wilkins en Snider, hadden weinig kans te ontkomen, want de Duitsers van de luchtwachtpost te Nijelamer waren onmiddellijk aanwezig. Bovendien had de Landwacht die zondag in mei een vergadering of bijeenkomst in Oranjewoud en ook die waren spoedig ter plaatse. In de omgeving van de Tjonger werden de drie onderofficieren gepakt en inmiddels waren ook de beide piloten, die bij de gecrashte SaraJane waren gebleven, gevangen genomen en afgevoerd. Alle vijf gingen nog een jaartje gevangenschap tegemoet, maar dat wisten ze toen nog niet.

Later op de middag zorgden de Duitsers voor grote ontsteltenis onder het publiek dat op de Kooiweg samen-dromde, want één van de edelgermanen was in de staartkoepel van de bommenwerper gekropen en haalde de trekkers van de tweelingmitrailleurs over. De kogels sproeiden richting de bebouwde kom van het dorp Oldelamer en het verhaal wil, dat zelfs een kogel over een afstand van ongeveer anderhalve kilometer in de deur van de plaatselijke bakker was blijven steken.

Enige dagen later is het toestel door Belgische Rexsisten (de NSB in België) gesloopt en in gedeelten vervoerd naar het Zerlegebetrieb (sloopbedrijf van de Duitsers) te Utrecht. Bij de sloop bleek ook, dat het toestel aan bakboordzijde geen brandstof meer in de tanks had, aldus vertelde de heer Van der Honing uit Oudeschoot. Genoemde Van der Honing was destijds werknemer bij de familie Rameyer en was er verguld mee, dat hij van de Duitsers het toestel van binnen mocht bekijken. Ook zouden de piloten hebben overwogen het toestel in brand te steken, maar dit hebben ze nagelaten, omdat de boerderij van de familie Rameyer te dichtbij stond.

Hoe het de parachutisten verging

De laatste die afsprong was de bomrichter, 2e Luitenant Walter J. Tyson en hij kwam westelijk van de spoorbrug neer, vlak bij de Tjonger. Hij kwam na wat omzwervingen terecht op de boerderij van Jan Akkerman te Rottum. Vandaar werd hij via de illegaliteit (juffrouw Verhagen) naar Heerenveen gebracht waar hij later zijn drie eveneens ontsnapte kameraden weer ontmoette. Maar voor-

Niet de SaraJane, maar de Sleepy-Lagoon na de noodlanding bij Ossenzijl. De triangel (driehoek) duidt op de eerste divisie en de P staat voor de 184e Bomb.Group.

Roy M. Bistline
5 Elmendorf Drive

Walter J. Tyson
3-21 Concord St.

JAMES R. Wilson
853 1/2 W. 4th St
1. Intero. Iowa

Thomas F. Reilly
8 East 55 St.
LYN, New York

Pasfoto's van vier bemanningsleden van de Sara-Jane. V.l.n.r. Bistline, Tyson, Wilson en Reilly. Zij werden alle vier door de illegaliteit 'weggewerkt'.

eerst, zover was het nog lang niet. De tailgunner (staartschutter) Staff Sergeant Thomas F. Reilly kwam in de omgeving van de spoorbrug neer en hij spoedde zich rechtstreeks naar het café bij de Tjongerbrug, waar de Wed. Bouma samen met haar zoon en dochters een café annex hengstenhouderij dreef. Zijn parachute had Reilly in het weiland achtergelaten. Hij kwam binnen bij de Bouma's en ontdeed zich in de keuken van de vliegeroverall die over het uniform werd gedragen. Ondertussen had zich voor het café een menigte nieuwsgierigen gevormd die de Amerikaan naar binnen hadden zien gaan. De Bouma's begrepen, dat de situatie hierdoor heel gevaarlijk kon worden voor alle partijen, want als de Duitsers of de Landwacht hem hier vonden, waren ze medeplichtig, met alle gevolgen van dien in die tijd. Eén der aanwezigen, die de Engelse taal machtig was, vertelde Reilly heel voorzichtig, zonder hem te willen kwetsen, dat de Bouma's verschrikkelijke risico's liepen als ze hem daar vonden. De Amerikaan verliet hierop het pand met achterlating van zijn overall en spoedde zich in oostelijke richting langs de Tjonger, zelfs nog met behulp van een fiets. Hoe dit precies is gegaan, is niet recht duidelijk, maar het voornaamste is, dat hij herenigd werd (in de omgeving van de Stelweg) met zijn beide kameraden. Dit waren Lieutenant Bistline en Sergeant Wilson, die beiden bij de Stelweg neerkwamen.

Angstige momenten

De familie Bouma bleef ondertussen in angst en vrees achter en het eerste dat gedaan werd, was de achtergelaten militaire vliegeroverall te laten verdwijnen. Juist op tijd, want toen was de Landwacht reeds aanwezig die uit het publiek op straat de tip had gekregen, dat de Amerikaan hier binnen zat. Ontkennen gaf niet meer en de toevoeging dat hij weer was vertrokken werd niet geloofd. De familie werd op een rij gezet met de handen boven het hoofd en alles werd overhoop gehaald. Tot zelfs op de slaapkamer van de dochters werd de kleerkast leeggemaakt. Op dit moment betrad Lammert de Koe uit Wolvega in zijn functie van commandant van de Landwacht het pand. Hij ging naar boven en joeg de hele bende Land-

wachters naar beneden en naar buiten met de woorden: Hier hebben jullie niets te zoeken, hier is geen Amerikaan. Mevrouw Bouma beaamde later dat men van De Koe kon zeggen wat men wilde, maar dat hij daar de situatie had gered en dat het zonder hem niet goed was gegaan in haar gezin.

De meute landwachters die er door De Koe uit waren gestuurd wilden ondertussen in de stallen kijken en dit werd zoon Anne hardhandig aan zijn verstand gebracht en hij moest menige klap incasseren. Dit waren zo de manieren van de heren Hagel. Daar ze de boxen ook wilden controleren, moest Bouma de hengsten één voor één uit hun verblijf halen. Maar de eerste de beste die uit de box werd geleid was zo vurig en maakte zulke rare sprongen, dat de meute het wel voor gezien hield. Gelukkig werd de overall niet gevonden. In de woning achter de piano werd wel een radio gevonden en die namen de sleepkevers dan maar mee, maar verder liep het goed af. De schoonzoon van de familie, de heer Oosterhof uit Oranjewoud, maakte ons deelgenoot in dit stukje geschiedenis aan de Tjonger.

'De Gele bos'

De drie parachutisten, die nog in de omgeving van de Stelweg vertoefden, waren nog lang niet in veiligheid, vooral ook door het feit, dat veel nieuwsgierige omstanders de polder in gingen en door hun nieuwsgierigheid de werkelijke helpers voor de voeten liepen. Niet lang na de hereniging van de drie Amerikanen werden ze opgemerkt door de gebroeders Heida uit Katlijk, waarvan de 17-jarige Jacob de Engelse taal machtig was. De verdere uitermate riskante bemoeienissen met deze zaak werden later door de vader van de broers aan het papier toevertrouwd. Daarom laten we nu de vader, die inmiddels is overleden, aan het woord. We hebben zijn verslag wat moeten bekorten, maar dat doet aan het geheel niets af.

Het verslag

Mijn zoons kwamen met de Amerikanen in contact en Jacob vertelde hen, dat ze zo gauw mogelijk moesten verdwijnen, daar de moffen elk moment konden verschijnen

Restanten van de schuilplaats in Katlijk, waar de drie Amerikanen bijna 51 jaar geleden enige dagen zaten ondergedoken.

en ook al die rondzwervende nieuwsgierigen deden de zaak geen goed. Op de vraag, wat er moest gebeuren, verzocht mijn zoon hen om mee te gaan en ze werden gebracht naar de familie Hartkamp aan de Stelweg, waar ze eten hebben gehad. Ondertussen begaf Jacob zich per fiets naar huis in Katlijk, samen met de zoon van Hartkamp, en haalde zijn vader uit de kerk, om te overleggen wat er moest gebeuren. Na dit overleg werd besloten, dat de Amerikanen ondergebracht zouden worden in het Gele bos, een boscomplex van ongeveer drie hectare aan de Stelweg, mede op advies van Jan Visser, de muddejager die het boscomplex goed kende. Met medewerking van Hartkamp en Hoekstra werden de drie vluchtelingen van andere kleren voorzien en voorafgegaan door Visser bracht de jonge Heida hen kruipende door sloten en greppels naar het bedoelde Gele bos, waar ze ondergebracht werden in een grote uitgegraven kuil en met (ter plaatse aanwezige) opgestapelde takkenbossen gecamoufleerd, zodat er niets meer waar te nemen was van de onderduikers. Jacob had hun ingeprent, dat ze moesten blijven waar ze zaten en dat hij hen 's nachts zou komen halen. Kort daarop hebben de Duitsers het hele boscomplex omsingeld en uitgekamd, maar niets gevonden. De Duitsers begrepen er niets van, want op een paar boerderijen na, was dit perceel bos de enige plaats om onder te duiken en dientengevolge werden overal wachtposten uitgezet, omdat het duidelijk was dat de vliegeniers toch ergens moesten zijn. 's Avonds werd thuis overlegd en de geweldige ri-

sico's besproken. Van der Bosch, de bediener van het gemeen van Mildam/Oudeschoot, werd uitgenodigd om mee te overleggen. Verschillende plannen werden gemaakt en weer verworpen. De vliegers moesten en zouden weg, maar hoe? Er werd vastgesteld, dat ze met geen mogelijkheid des nachts over de brug konden, want daar werd door de Duitsers gepost. Die wachtposten waren onder andere uitgezet op de Mildamsterbrug en op de driesprong Ottersweg-Stelweg.

Ausweis

Van der Bosch had een Ausweis, een vergunning waardoor hij te allen tijde over de brug mocht om bij het gemeen te komen, ook tijdens de nachtelijke speruren. Wel-dra zou blijken, dat de Ausweis van Van der Bosch onbetrouwbaar was. Hem werd verzocht om direct naar de machine te gaan. 'Als de Duitsers je aanhouden, dan zeg je maar, dat je moet malen. Het is allemaal water en daar hebben de Duitsers net zoveel verstand van als een koe van warm eten', zo werd tegen Van der Bosch gezegd. 'Geef je ogen de kost, we moeten een boot hebben.' We hadden eerst nog gedacht, dat zoon Jacob zwemmend over de Tjonger zou gaan, terwijl hij zijn kleren boven water zou houden. Maar dat plan werd direct verworpen, want je wist niet of die Amerikanen dat ook konden en stel je voor, dat ze er voor kwamen en ze konden er niet over. Van der Bosch kwam terug en hij zei: 'Er liggen twee boten in de Tjonger, namelijk achter de weduwe Brouwer (even voorbij de machine) een klein bootje en de boot van de Provinciale Waterstaat ligt vijf- of zeshonderd meter oostelijk van de brug bij de jood (een stuk land van die naam), maar daar ligt anders niet in dan een trilker (een zeer zware vaarboom) en het is oppassen, want de Moffen zijn er nog...'

Het plan

Toen werd het volgende plan in elkaar gespijkerd: Jacob Heida en zijn broer Jeep zouden (Folkert wilde eerst ook nog mee, maar daar werd van afgezien) 's avonds om tien uur bij de Tjonger zijn, bij de Mie (stuk land) van Jacob Rinzes Heida.

Van der Bosch zou om half tien over de brug gaan, maar ja, de Duitsers waren er nog steeds. Was müssen Sie? Wasser, Wasser mahlen en de Ausweis van Van der Bosch van de Ortskommandant in Heerenveen miste zijn invloed niet: ze lieten hem stappen.

Als Van der Bosch eenmaal in de polder was, zou hij een stok opscharrelen om de boot voort te duwen verder oostwaarts, waar de beide jongens zouden zijn aan de kant van de Tjonger, op genoemd stuk land, want ze waren voor huis de weg overgestoken en zo de landerijen door naar de Tjonger. Van der Bosch haalde Jacob en Jeep over de Tjonger en er werd afgesproken, dat Van der Bosch achter de Kanaaldijk zou blijven liggen, tot ze terug waren met de piloten en omdat het ook Duitsers konden zijn, stelden zij een wachtwoord vast. Jeep verstopte zich bij de blikken schuur waar nu S. de Vries woont, en Jacob zou de Otterweg oversteken en het Gele bos ingaan. Het was en bleef een zeer gevaarlijk karwei en er was afgesproken, zo gauw het mis liep en er zou worden geschoten, dat dan

met of zonder de vliegers ieder zijn weg zou zoeken naar de Tjonger en dan zou proberen daar zwemmend over te komen.

Wachtposten

De Duitsers waren er nog. Jacob kroop tussen de posten door en hij was weer in het Gele bos, maar nu had hij pech: zoeken en zoeken en de tijd verstreek, maar met geen mogelijkheid kon hij in het donker ooit het hol vinden en ten einde raad kroop en liep hij (want waar was het vertrouwd) naar Hartkamp (nu vishandel Overwijk). Zoon Bertus ging mee terug, omdat hij daar beter bekend was en tesamen vonden zij de piloten, met nog de takken bovenop zich, ze waren zo stijf als stokvissen geworden. Ze waren blij, dat ze Jacob weer zagen en dat ze weer Engels hoorden. Bertus ging weer op huis aan en nadat Jacob voorzichtigheid had geboden, omdat de Duitsers nog steeds aanwezig waren, zijn ze de Ottersweg overgestoken en bij Jeep langs, die nu ook weer tevoorschijn kwam en toen op de Tjonger aan. De beide jongens hadden op de heenreis de trilker over de bermsloot gelegd vanaf de polderdijk en aan de onderkant eraan hangende (met handen en voeten), waren zij over de ringsloot gekomen. Nu moest de terugreis worden aanvaard op dezelfde manier, maar de Amerikanen was de stijfheid nog lang niet uit de botten. Dat zou één van de knapen noodlottig worden, want boven de ringsloot kon hij zich niet langer houden en hij plofte op de rug in het water. Maar de stemming werd er niet minder om, want één van de anderen riep in het Engels: Kom joh, we varen naar Engeland over.

Wat een nacht en wat een spanning. Uur na uur verstreek, 1 uur, 2 uur, 3 uur en nog steeds geen jongens en de hele nacht zijn we buiten geweest en maar luisteren of we ook hoorden schieten. Van der Bosch had meer dan twee uren achter de polderdijk gelegen, maar eindelijk, daar kwamen ze aan, uit het onzichtbare in de verte, 1, 2, 5 personen. Van der Bosch had zijn taak volbracht en ging naar huis. Het was lichte maan, haast als de dag en dat kon funest worden. Met z'n vijven moesten ze door de landerijen op de Schoterlandseweg zien te komen. De Duitsers konden, als het moest, een kilometer land overzien, maar gelukkig ging het goed. Als vijf grazende pinken zijn ze, voorovergebogen met de armen naar de grond reikende, bij de weg gekomen en die overgestoken.

Schuilplaats

In het bos, achter het huis, was een complete kamer met keuken ingericht in de grond om in tijd van nood te gebruiken en hier werden ze heengebracht. Toen was het bijna drie uur. Toen hebben we er bedden, droge kleren en eten heengebracht en nadien hebben ze zich ter ruste begeven. Maar de ene vlieger, die in de bermsloot had gelegen, kreeg koorts en hier moest de dokter aan te pas komen of één of ander drankje, wat misschien nog veiliger was. Van der Bosch werd weer ingeschakeld en diens zoon ging naar dokter Pelikaan in Nieuwehorne om een drankje, wat de dokter spontaan gaf toen hij wist waar het voor was. De vrouw, die maandag wasdag had, had er een was bij, die niet aan de lijn kon worden gehangen. De Duitsers, die de volgende dag zagen dat de boot van de

Provinciale Waterstaat juist aan de andere kant van de Tjonger lag als de vorige avond en niet op dezelfde plaats, hadden in de gaten dat ze er weer eens tussen waren genomen. Ze hebben huiszoeking gedaan in alle boerderijen en huizen van Oudehorne tot Oudeschoot, maar ze vonden natuurlijk niets.

Tot zover het verslag van de heer Heida sr. uit Katlijk, betreffende de spectaculaire ontsnapping van de drie Amerikaanse bemanningsleden op de 7e mei 1944. Het hoeft geen betoog, dat dit zonder de Heida's, Van der Bosch, Hartkamp, enz. nooit zou zijn gelukt. Hiermede is dit stukje oorlogsgeschiedenis nog steeds niet ten einde, want het zal duidelijk zijn, dat de schuilplaats in de grond en in het bos voor de Amerikanen een noodverblijf was en dat ze zo gauw mogelijk ondergebracht moesten worden. Hoe dit is gegaan, wordt via de notities van de heer Heida duidelijk. Onze tweede getuige was de door heer Heida genoemde "muddeijager" Visser die een belangrijk aandeel had in de verberging van de Amerikanen in het Gele bos. Zijn getuigenis wijkt iets af van Heida's verslag.

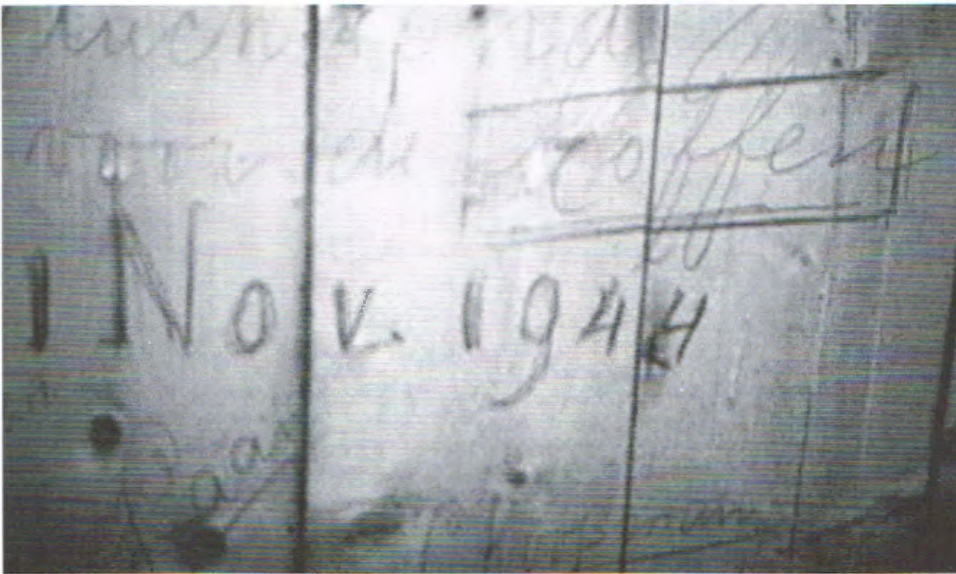
Vissers verslag

De schuilplaats was een onderkomen dat geregeld door de zonen van de Mildamster brugwachter werd gebruikt, als er gevaar voor een razzia dreigde. Dus was van Visser het advies uitgegaan de drie Amerikanen daar voor de eerste uren in onder te brengen, omdat ze daar volkomen veilig waren voor de Duitsers. De ingang werd afgedekt met bladeren enz. en de schuilplaats was voor de niet ingewijde buitenstaander totaal onzichtbaar geworden. Dit verklaarde waarschijnlijk ook, waarom Jacob Heida des nachts de schuilplaats niet kon vinden, toen hij de Amerikanen over de Tjonger moest brengen. Takkenbossen als afdekkmiddel zijn er niet aan te pas gekomen, maar het voornaamste was dat de Duitsers ze nooit gevonden hebben.

Vervolg

Gaarne vervolgen we nu het verslag van de heer Heida sr. betreffende de definitieve onderbrenging van de drie Amerikanen en hij begaf zich daarvoor de volgende dag naar één van de topfiguren van de illegaliteit te Heerenveen, de heer Lambertus Koopmans, koster van de Gereformeerde kerk aan de Burgemeester Falkenaweg en in illegale kringen beter bekend als Grote Bertus: aldus de gegevens ons afgestaan door de familie Heida. Hier was ik terecht, vervolgde de verteller, want ik wil niet geloven dat er één was die meer risico's nam dan Grote Bertus, en alleen al door zijn robuuste voorkomen dwong hij ieders respect af. Hij hield er een compleet spreekuur op na voor onderduikers en ieder die in een kwaai reuk stond bij de Duitsers. Ik heb hem de hele zaak uitgelegd en het antwoord van Koopmans was: 'Er komt iemand bij je thuis in Katlijk om het zaakje te regelen, maar zeg alstublieft niets voor je weet wie je vóór hebt'.

Ik vroeg, hoe ik dat weten kon en hij antwoordde: 'Die man zegt tegen jou: Ik ben een vriend van een kennis van de meester van Jaap en alleen dan zit alles goed'. De volgende avond kwam bij ons de voormalige chef van politie, de heer Kuiper van Heerenveen, wat praten; toen zei hij: 'Dat hebben jullie wel aardig geflikt'. Ik zei: 'Nu begrijp ik

Boven in de Geref. kerk te Heerenveen vindt u dit historisch geschrift. De tekst luidt: 'We zijn voor de Moffen op de vlucht' met vervolgens de datum en de handtekeningen.

er niets meer van en we hebben niks geflikt'. Kuiper antwoordde: 'Ik ben een vriend.....' Hierop nodigde ik hem binnen uit voor de koffie (surrogaat), omdat je zoiets in die tijd binnen moest bespreken, omreden het gevaar en het verraad overal kon schuilen.

Goudmijn

Toen werd afgesproken dat ze op woensdagnacht opgepikt zouden worden in een auto met de ondergrondse in uniform van de politie, alwaar ook Grote Bertus bij zou zijn. Dat zou plaats hebben bij de 'Goudmijn' van Rinze Hoekstra. Dit was een slecht stuk bouwland aan de Aaltjelaan en dat Hoekstra zo welgesteld is geworden, komt daar vast niet van. Toen Jacob er was met de piloten en ze afscheid namen, zagen de Amerikanen dat er politie bij was en dit uniform niet kennende, dachten ze dat ze aan de Duitsers uitgeleverd werden. Maar Jacob vertelde hen, dat dit camouflage was en dat het best meeviel. Het viel ook mee, maar als de auto door de Duitsers aangehouden zou zijn, dan was er nooit aan te ontkomen geweest. Dan zou de politie hen op de openbare weg aangetroffen hebben en meegenomen en dan zouden zij hen overgeleverd moeten hebben aan de Duitsers. Gelukkig werden ze echter niet aangehouden en kwamen ze veilig op het onderduikadres in Heerenveen, waar ze tot hun vreugde het medebemanningslid Lieutenant Tyson weerzagen, die via Rottum in Heerenveen belandde. Even deed zich bij het instappen aan de Aaltjelaan nog een klein incident voor, toen daar plotseling een jongeman met een bakfiets verscheen, die het vreemde schichtige gedoe aanschouwde maar die wijselijk heeft gezwegen. Een kleine loslippigheid kon in die tijd noodlottige gevolgen hebben.

Hier zijn we aan het einde gekomen wat betreft de notities van de heer Heida sr. uit Katlijk. De vier vliegeniers werden alle vier in Heerenveen ondergebracht, namelijk Lieutenant Bistline en Sergeant Wilson bij de familie Hoekstra, die bovendien ook nog een Joods echtpaar onderdak verschaften. Lieutenant Tyson en Sergeant Reilly werden opgevangen door de familie S. v.d. Laan. Sieger v.d. Laan

was onderwijzer aan de ULO school en hij was commandant van de gevechtsgroep Heerenveen van de Binnenlandse Strijdkrachten bij de bevrijding. In die functie zou hij bij de bevrijding op 14 april 1945 bij Tijnje in de strijd tegen de Duitsers sneuvelen. Na de bevrijding werd in Heerenveen een straat naar hem vernoemd.

Slapen

Later werden de vier Amerikanen ondergebracht bij de familie Koopmans, de koster van de Gereformeerde kerk. In een gesprek, dat wij met mevrouw Koopmans in Heerema State hadden bleek, dat één van de vier Amerikanen, namelijk Tyson, niet bepaald een lieverdje was en hij steeds moeilijkheden veroorzaakte. Als er gevaar dreigde, werden de clandestiene gasten des nachts elders ondergebracht. Zo heeft Sergeant Wilson een paar maanden geslapen onder het orgel van de Gereformeerde kerk aan de Burg. Falkenaweg. Die schuilplaats is nog steeds aanwezig. Eén dezer dagen werden we door de koster in de gelegenheid gesteld die onderduikersslaapplaats eens te bekijken. Als je die enge ruimte ziet en je denkt aan de klauterpartij om er te komen, dan kom je tot de conclusie: Wat was het toch een beroerde periode voor heel veel mensen. Wat een ellendig angstige tijd maakten deze jonge mannen hier door, zo ver van huis. Sergeant Wilson werd later door de pilotenhulp op de vluchtlijn naar het zuiden gezet, toen Nederland ten zuiden van de grote rivieren was bevrijd. Hij vertoefde een tijdje in Nunspeet en was juist weer vertrokken, toen daar een inval werd gedaan. Vervolgens maakte hij verschrikkelijke momenten mee bij de grote rivieren, toen ze daar in een Duitse hinderlaag liepen. Ze ontsprongen op het nippertje een arrestatie en uiteindelijk maakte hij de bevrijding mee in Zwijndrecht. Wilson is nog steeds heel dankbaar voor de hulp en het vele goede, dat hij in die angstige tijd van veel Nederlanders heeft ontvangen. Dit kwam ook tot uitdrukking in een nieuwjaarsgroet, waarin hij benadrukte: 'You have wonderful people in your country'.

Het drama van Havelte

Een Amerikaans toestel, dat aangeeft zich te willen overgeven, wordt door de Duitse flak op de vliegbasis Havelte vernietigd. Een typisch Duitse wijze van handelen, die op meerdere plaatsen wordt toegepast en die veroordeeld dient te worden.

Een dag later, na de noodlanding van de SaraJane in de ontginning onder Nijelamer, was wederom Berlijn het doelwit van ongeveer vijfhonderd Amerikaanse bommenwerpers met in hun bomruimen duizend ton aan explosieven. We schrijven dan maandag de 8e mei 1944. Naast deze Armada naar Berlijn vlogen ook nog eens ruim driehonderd bomvliegtuigen naar Brunswijk om deze industriestad met ongeveer achthonderd ton te gedenken. Dit alles wederom onder bescherming van honderden jachtvliegtuigen van de Amerikaanse luchtmacht. Al deze bescherming ten spijt gingen deze dag ondanks alles toch nog zesendertig bommenwerpers en dertien jachtvliegtuigen verloren. Eén van die zesendertig bommenwerpers zou op die 8e mei het drama van Havelte worden en het zou eens te meer het verachtelijke gedrag van het Herrenvolk in die oorlogsjaren tonen, waarin internationaal gemaakte afspraken met voeten werden getreden.

Straggler

Helemaal probleemloos verliep de heenvlucht voor diverse toestellen zeer zeker niet. Voor het bereiken van het doel werden enige bommenwerpers reeds zwaar tot zeer zwaar beschadigd en de betreffende bemanningen wierpen hun bomlading af, indien mogelijk op een alternatief doel. Nadat ze de lading kwijt waren, werd de terugvlucht ingezet en als een halfvlamme alleenvlieger (een zogenaamde Straggler) verscheen omstreeks elf uur, op een hoogte van ongeveer honderdvijftig meter vliegende, een aangeschoten bommenwerper boven vliegveld Havelte. Het toestel was die morgen in de vroegte met de rest van de groep opgestegen van de vliegbasis Thurleigh en behoorde tot het 367e squadron (letters GY) van de 306e Bomb.Group (letter H). Het doel was Berlijn geweest, maar daar waren ze bij lange na niet aan toe gekomen. Door jageraanvallen zwaar beschadigd hadden ze boven Duitsland de bomlading overboord gezet en de terugvlucht met een zwaar gehandicapt toestel was begonnen. Mochten ze eerst nog de hoop hebben gehad dat ze alsnog Engeland zouden bereiken, al snel werd duidelijk dat dit niet zou lukken.

Boven Zuid-Drenthe was het toestel al zover gezakt door het verminderde motorvermogen, dat het zelfs niet meer mogelijk was het vliegtuig per parachute te verlaten.

Dus moest getracht worden een noodlanding te maken, maar waar? Tot op dat moment het Duitse vliegveld, dat bij Havelte was gesitueerd, onder hen verscheen. De pi-

loot moet besloten hebben (we kunnen dit slechts gissen) een landing of anders een noodlanding uit te voeren op dit vliegveld en de hele handel over te geven aan de Duitsers. Hij maakte dit kenbaar aan de Duitsers door het landingsgestel geheel of gedeeltelijk te laten zakken. De wielen uit dus. Internationaal was het een afspraak, dat als het landingsgestel werd neergelaten boven vijandelijk gebied of vliegveld dit betekende: Laat me landen en ik geef me over!

Slachting

Eenieder zou zich daar ook aan gehouden hebben, niet echter de Duitsers, die de lichte flak (Fliegerabwehr Kanone) op de Havelter basis bedienden. Drie batterijen 2 cm-geschut openden een vernietigend vuur op het laagvliegende vliegtuig welk vuur volgens de Duitsers door de schutters in het toestel werd beantwoord. Dit is een wonderlijke zaak en het klinkt heel erg ongeloofwaardig, omdat het één niet met het ander in overstemming is. Als je tot overgave bereid bent en je maakt dat kenbaar, dan schiet je niet, want je brengt je eigen kans tot overleven tot het nulpunt terug door die handeling. Dat de piloot werkelijk de hoop heeft gehad een landing op het vliegveld te kunnen maken, bewijst wel het verslag van een ooggetuige uit Havelte, die zag dat, toen het toestel ver buiten het vliegveld de grond raakte, de landingswielen nog steeds waren neergelaten; dit was aan de gemaakte sporen ook te zien geweest.

Normaliter zou een piloot toen, en nu nog, nooit een noodlanding uitvoeren op onverharde grond (geen baan dus) met neergelaten landingswielen, maar altijd een zogenaamde buiklanding uitvoeren.

Hij kent immers de structuur van de grond niet waarop hij wil noodlanden. Te zachte grond betekent onmiddellijk wegzakken en over de kop slaan, nog afgezien van plotse ling opduikende sloten en obstakels waar je met de wielen in drukt. Het heeft allemaal niet zo mogen zijn, want het toestel raakte op de Eursinger Es tussen Eursinge en Darp de grond, ongeveer vijfhonderd meter ten zuiden van laatstgenoemde plaats.

Het vliegtuig vloog onmiddellijk in brand en sprong direct daarop met een daverende knal uit elkaar (benzine, patroonmagazijnen, enz.) en niet één van de bemanningsleden heeft kans gehad het ongelukstoestel tijdig te verlaten. De brandende brokstukken, die op de Eursinger Es door het vuur werden verteerd waren van de viermotorige Boeing Fortress B17G, fabrieksnummer 4297259. Het

Het Duitse vliegveld Havelte heeft het in de oorlog zwaar te verduren gehad. Eén van de vele bomgaten, die in de omgeving nog terug te vinden zijn.

aantal drama's in onze regio was in die dagen weer met één vermeerderd. De wrakstukken gaven tien geheel verkoolde stoffelijke overschotten van de betreffende inzittenden vrij. Die werden gekist en op 12 mei 1944 te Havelte begraven.

Bemanning

Dit waren de 1e piloot, 2e Lieutenant Darvin A. Smith, de co-piloot, 2e Lieutenant Arthur E. Camosy, de bomber, 2e Lieutenant Anthony J. Laura (is een ring van gevonden), de navigator, 2e Lieutenant Claude R. Hawkins, de wireless operator, Staff Sergeant Jack W. Childers, de flight engineer, Sergeant Maynard M. Miller, de waist gunners, Staff Sergeant Eugene W. Wright en Sergeant William D. Holder, de ball turret gunner, Sergeant George E. Kriekhaus en de tail gunner, Sergeant Robert P. Granberg. Nadien hebben de Duitsers het voor hun waardevolle materiaal van het vliegtuig geborgen en de rest aan het lot overgelaten. Na de oorlog, in december 1945, zijn de stoffelijke overschotten opgegraven (zoals met alle stoffelijke overschotten van Amerikaanse militairen in Nederland is gebeurd) en herbegraven op de centrale Amerikaanse begraafplaats te Margraten.

Niet op zichzelfstaand

Ons zijn meerdere gevallen bekend, zoals bij Havelte

plaatsvonden. Het neerschieten van een vijandelijk vliegtuig, dat te kennen heeft gegeven zich te willen overgeven. Voorbeelden van deze praktijken zijn de volgende gevallen, die we hebben kunnen registreren. We tekenen de 10e februari 1944, omstreeks 12.30 uur. Enige kilometers zuidelijk van Warns in Gaasterland, boven het IJsselmeer, vond op genoemde tijd een luchtgevecht plaats tussen één of twee Duitse jachtvliegtuigen en een Amerikaans jachtvliegtuig, de Thunderbolt 416249 van de 78e F.G.

Op een gegeven moment (zo vertelden ooggetuigen uit Warns) sprong de Amerikaanse piloot per parachute uit zijn toestel en de Thunderbolt stortte een eind uit de kust in het IJsselmeer. De piloot ondertussen zweefde aan zijn parachute richting de kust. Dit is waarschijnlijk de Duitse piloot ook niet ontgaan, want hij begon zijn uiterste best te doen 's mans parachute kapot te schieten en hij slaagde hierin maar al te goed. Als een steen ging de Amerikaan naar beneden en hij plofte ver uit de kust in het IJsselmeer. Deze handelwijze was natuurlijk in strijd met alle normen van fatsoen en tekende alleen maar de strijdwijze van de Duitsers. Een vijand die uit nood uit zijn toestel springt met het oogmerk om alleen maar zijn vege lijf te redden, daar schiet je niet op. Op de 13e februari 1944 spoelde bij Lemmer aan een stoffelijk overschot. Dit werd de dag daarop op Valentijnsdag aldaar begraven. Het bleek te zijn van Lieutenant George W. Jorgov, de Amerikaan die koelbloedig werd vermoord.

Op 3 februari 1945 draaide op lage hoogte een Amerikaanse bommenwerper (zwaar beschadigd) rondjes rond om het waddeneiland Texel. Het werd hierbij zwaar beschoten door de Duitse batterijen op het eiland. Hierop schoot de bemanning van het vliegtuig lichtkogels af ten teken van: We maken een noodlanding en we geven ons over. Dat was tegen dovemansoren gezegd, het knallen ging gewoon door. Daarop maakte de bemanning een paar honderd meter uit de kust bij de Slufter een noodlanding in zee. Toen de inzittenden uit het toestel klommen en op de vleugel plaatsnamen wachtend op hulp, werden ze vanuit de duinen van de vleugel geschoten.

Onrust in Nijebierkoop, Frederiksoord, Appelscha en Blesdijke

Nijebierkoop heeft last van vuile prakrijken van SD-ers en landwachters. Dokter Roelfsema uit Meppel wordt gedood, terwijl in Frederiksoord een varken voor avontuur zorgt. Pé en Rike uit het Blesdijkerveld blijken 'gouden' mensen te zijn.

De maand mei 1944 kenmerkte zich in de regio door verscherpte maatregelen en een toenemende terreur van de bezetter. Overal in den lande werden razzia's gehouden en helaas in veel gevallen met succes.

Bij arrestaties van onderduikers enz. werden onmiskenbaar steeds gruwelijker wreedheden bedreven. De heren schiepen er een groot genoegen in om gepakte personen te mishandelen voor de ogen van hun familieleden, of neer te schieten terwijl verwanten moesten toekijken. Dat ze zich niet ontzagen, om bepaalde doelen te bereiken, zelfs kinderen te mishandelen, tekent alleen maar hun werkwijze. Ons is een geval bekend, van SD-ers (Sicherheidsdienst of SIPO Sicherheitspolizei) die zich bij een boerderij vervoegden waarvan de eigenaar bekend stond als een fervent illegaal werker. Helaas was dit de bezetter ook ter ore gekomen en diens gevolg werd de boerin die hen te woord stond, de vraag gesteld waar haar man was. Daar die op dat moment ver achter de boerderij op zijn landerijen bezig was, antwoordde de boerin naar waarheid dat die niet thuis was. De SD-ers, die dat niet geloofden, grepen daarop haar zoontje (een kleuter) en bonden het kind aan een touw. Of moeder nu maar wilde zeggen waar haar man was, anders... Toen liepen ze met het kind naar een brede sloot. Om haar kind te redden, heeft de boerin bekend waar haar man was...

Razzia in Nijebierkoop

In Nijebierkoop vertoefden in de nazomer van 1944 een paar twijfelachtige figuren bij mevr. H. Genoemde personen werden door de Landwacht aan de tand gevoeld en het resultaat was dat de heren begonnen te praten en de schuilplaats van menige onderduiker in genoemd dorp aan de landwachters en de SD werd verraden. Het illustre stel landverraders besloot om dit groots aan te pakken en naast SD-ers uit Drachten kwamen in het holst van de nacht per auto en per fiets ook landwachters uit Makkinga, Appelscha, Oosterwolde en Wijnjeterp in Nijebierkoop aan. Ze hadden echter pech. Een waakzame hond sloeg aan en uit de genoteerde woningen sloegen diverse jongemannen op de vlucht, het donker en het koren in. Een meute van zeker vijftien man drong de boerderij van de fam. Dijk binnen omdat ook een nog inwonende zoon op het lijstje voorkwam, maar ook die was gevlucht, de korenakker in. De ouders Dijk kregen van de indringers te horen, dat ze in bed moesten blijven, maar de vijftienjarige zoon Jan kreeg te verstaan mee te gaan naar de schuur. Hij kreeg te horen dat hij moest vertellen waar de gezochten waren, maar vooral zijn broer. Als hij zweeg zouden ze de boerderij in brand steken. Jan antwoordde dat niet te

weten, met de toevoeging: en als ik het al wist, zei ik het toch niet. De 'dappere kerels' vergrepen zich hierop aan de jongen en via een koord om zijn hals en een balk trokken ze hem naar boven; dit herhaalde zich diverse keren. De moedige jongen bleef echter zwijgen. Het werd landwachter K.T. uit Makkinga te erg en hij maakte een einde aan dit onmenselijke gedoe. Over beesten gesproken.

Onderduik-eldorado aan de Tjonger

Nijebierkoop nr. 14, een ogenschijnlijk onschuldig boerenbedrijfje aan de Tjonger achter Egypte, alwaar de familie Sierk Wouters trachtte met de vele clandestiene gasten de oorlog door te komen. De één langer, de ander korter, hebben zeker een vijftientigtal onderduikers hier een liefdevol onderdak gevonden. Enkelen waren al zo ingeburgerd dat ze al contact hadden met enige van de Makkinga's. Dat dit altijd de instemming had van de familie Wouters is te betwijfelen, want hoe minder men wist wat er aan de Tjonger plaats vond, hoe beter. Lange tijd ging het goed, tot de 12e juli 1944, toen de waarschuwing doorkwam, dat er een razzia van de landwacht dreigde aan de Tjonger. De vijf toen aanwezige onderduikers vertrokken onmiddellijk met hun hele hebben en houden naar een schuilgelegenheid in de omgeving. De morgen van de 13e juli verschenen de landwachters inderdaad, maar de vogels waren gevlogen. (Dit waren dezelfde Hitlerknechten die ook bij de familie Dijk in Nijebierkoop huisielden). Toen liep het echter fout, want twee van de onderduikers kwamen poolshoogte nemen of de Landwacht al was vertrokken. Ze liepen in de val van de nog aanwezige Jan Hagel. Bij een poging alsnog te ontvluchten, werd Durk Boonstra uit Sebaldeburen door een schot hagel in de hand getroffen, en werden beiden ingerekend. Genoemde Boonstra en de tweede onderduiker Steginga als ook vader Wouters werden naar Oosterwolde gebracht samen met de eveneens gearresteerde kapper Bos en hulpprediker Zijlstra, beiden uit Makkinga. Tijdens de aanwezigheid van de landwacht in huize Wouters kwam de in de buurt wonende jongeman W. v.d. Veen binnenwandelen. Die beet van zich af en gaf de landwachters een grote mond. Dit bekwam hem slecht, want één der 'heren' gaf hem met de kolf van het geweer een klap in het gezicht en het resultaat was dat hij een gebroken kaak opliep. Via Oosterwolde werden de gearresteerden naar Leeuwarden getransporteerd, alwaar vader Wouters, Bos en Zijlstra na zes weken werden vrijgelaten. Boonstra en Steginga gingen via Lager Amersfoort naar Neuengamme, waarvan Boonstra niet terug zou keren. Van Steginga weten we dat hij de oorlog heeft overleefd en van Boonstra dat hij

Stampende Duitse laarzen, een veel voorkomend beeld in die dagen.

volgens het Rode Kruis op 11 november 1944 is overleden in Husum/Schwesing. Dit in tegenstelling met de getuigenis van andere gegrepen Nederlanders, die er van overtuigd waren Durk Boonstra nog in april 1945 te hebben gesproken in de omgeving van Kloppenburg. Onmiddellijk na zijn vrijlating nam de heer Wouters zijn taak weer op en in de kortste keren was de eerste onderduiker weer gearriveerd op nr. 14 aan de Tjonger. Vlak in de buurt leefde nog een onderduiker in een geheim onderkomen. Deze onderduiker, die kost wat kost uit handen van de bezetter wilde blijven werkte bij de Deutsche Bundespost. Of hem dit te tam was, het is mogelijk, want hij kwam bij de S.S. terecht. Na verloop van tijd deserteerde hij en dook onder. Hij werd door de bezetter gegrepen en kwam in het bekende Crackstate terecht en daar zag hij als enige kans uit te breken en te ontkomen. Om niet nogmaals gegrepen te worden, moest hij dus onderduiken.

Zinloze moorden

Ondanks hun brute optredens was duidelijk te merken, dat de zenuwen bij de Duitsers een rol begonnen te spelen, want de door ons gehoopte en verwachte invasie van de geallieerden ergens op de West-Europese kust begon voor hen een nachtmerrie te worden. Waar zou die plaatshebben en wat zouden voor hen, bij slagen van de operatie, de uiteindelijke gevolgen zijn? Door blinde woede gedreven werden zonder vorm van proces willekeurige Nederlanders neergeschoten, die veelal nergens iets mee uitstaande hadden. Deze moorden staan nu bekend als de Silbertanne moorden. De bekende chirurg Dr. E.J. Roelfsema van het Meppeler ziekenhuis was reeds op 28 september 1943 het slachtoffer van de Silbertanne moorden van het Sonderkommando.

Hij werd niet in de deur van zijn woning neergeschoten, maar hem werd verzocht in hun auto plaats te nemen, omdat zijn hulp dringend noodzakelijk was, daar er een ernstig ongeluk had plaatsgevonden. Dr. Roelfsema stapte

zonder te aarzelen in en tussen Ruinerwold en Eursinge, bij de Toldijk, werd hij gedwongen in het donker uit te stappen en hij werd ter plaatse door pistoolschoten vermoord. De volgende dag vonden omwonenden het ontzielde lichaam en op de plaats van de moord staat nu een kei met inscriptie ter nagedachtenis aan deze chirurg. Tevens werd in Meppel de Dr. E.J. Roelfsemalaan naar hem vernoemd.

Het onderduiken

Ondertussen werd het voor de moedige illegale werkers, die het LO-werk uitvoerden steeds moeilijker vertrouwde pleegouders te vinden voor de toenemende stroom van onderduikers. Het zeer gevarieerde gezelschap aan mensen, dat een illegaal onderdak moest worden verschaft, werd steeds groter. Wat de mogelijkheid tot onderduiken ook niet bevorderde was, dat op last van de bezetter in de regio de eerste evacués in onze gezinnen moesten worden opgenomen. Deze eersten uit een toenemende stroom naar de regio waren veelal gezinnen uit Den Helder en het Hollandse kustgebied, waar veel woningen door de Organisation Todt werden afgebroken om plaats te maken voor bunkers en fortificaties van de Atlanticwall. In hetzelfde jaar zouden daar nog de vele gezinnen uit Limburg bij komen, toen het zuiden van ons land in de frontlinie kwam te liggen.

Razzia's aan de lopende band

Op 16 mei 1944 sloegen de beulen toe in Ferwerd, een dorp bovenin Friesland, waar vijftien personen werden opgepakt en afgevoerd. In de nacht van 24 op 25 mei 1944 was het raak in Lions, een dorpje ten zuid-westen van Leeuwarden. Hier werden mensen opgepakt, waarvan twee nooit terugkeerden. In de nacht van 31 mei op 1 juni was Joure aan de beurt, waar veel arrestaties werden verricht. En het hield niet op, want op 26 mei 1944 werd zonder vorm van proces in Drachten de belastingambte-

De woning van Pé en Rike in het Blesdijkerveld, waar in de oorlogsjaren zoveel opgejaagden een liefdevol onderdak kregen.

naar Erich doodgeschoten, terwijl zes collega's werden opgepakt die in Buchenwald terecht kwamen, waarvan drie niet terugkeerden.

Frederiksoord

Het was in hetzelfde jaar namelijk de 27e november 1944, dat de SD een ongezonde belangstelling had voor één van de mooiste dorpen in onze regio, namelijk Frederiksoord en hun speciale belangstelling gold de woning van de veldwachter. Opperwachtmeester der Marechaussee G. Dupon. Veldwachter Dupon had te veel handelingen verricht die in het oog van de bezetter geen genade konden vinden en zodoende hun belangstelling. Dupon zag de heren echter komen en verdween ijlings in zijn geheime schuilplaats op de zolder. De SD-ers doorzochten de woning, maar vonden niets. Verder laten we nu de heer Spikman sr. aan het woord, want genoemde familie zag alles als buren gebeuren. Ze waren verder nauw bij de gevolgen betrokken.

Wij zagen, dat nadat de SD-ers niets hadden gevonden, ze weer vertrokken en direct nadat de kust veilig leek te zijn, spoedde ik mij naar de woning van buurman Dupon. Toen bleek, dat ik een misrekening had gemaakt, want ik werd direct vastgehouden door een paar SD-ers, die achtergebleven waren en die al een paar buurtgenoten hadden vastgezet in de woning van Dupon. Dit waren angstige momenten, ik werd zeker anderhalf uur vastgehouden en mocht pas als laatste vertrekken. Na enige tijd zag ik vanuit de bakkerij dat de laatste SD-ers vertrokken en weer even later dat Dupon de weg overstak en snel per fiets in het Sterrebos verdween. Hij begaf zich, bleek later naar de familie J. Wanningen en dook later onder ergens in Friesland. Ook zijn echtgenote met drie dochtertjes verlieten direct de woning en doken onder. De zoon die hier nog vertoefde stuurde ik er onmiddellijk achteraan en zo gauw mogelijk hebben Dreews en wij de woning leeggehaald en alles verstopt. Het mooiste in deze trieste toe-

stand was, dat we een deel van de inboedel hebben verstopt op de zolder van de woning waar we nu wonen en die toen in gebruik was bij de Duitsers als garage. Toevallig bezat ik een sleutel van een zoldergedeelte. Toen we de woning leeg hadden bleek er nog één ding te zijn, dat weg moest en dat was het vetgemeste varken, dat de familie Dupon hield om te slachten. Des avonds haalden we het beest uit zijn hok en brachten het achterom naar de bakkerij.

De ruil

Bij de bevoegde instanties werd geprobeerd het varken te laten slachten. Zo het zich liet aanzien, zou dit wel lukken. Groot was dan ook de ontsteltenis, toen er een brief kwam, van de SD, waarin werd bevolen dat het varken absoluut niet geslacht mocht worden, maar verder verzorgd moest worden.

Nu woonde er op de molen een familielid als molenaar en die probeerde ook een varkentje te mesten. Dit wilde echter niet lukken want wat er ook ingestopt werd, het scharminkel groeide geen zier. Toen kwam er bericht van de instanties, dat het vette varken geleverd moest worden aan de gemeente, ten behoeve van het gezin van een Oostfrontstrijder, die in het oosten tegen het bolsjewisme vocht. Met de meeste spoed werden toen de varkens geruild en het scharminkel ging naar de hongerige vereerders van het hunkerkruis en de kilo's bleven thuis.

Twee joodse families

In de jaren twintig en dertig waren er in Wolvega drie zeer goed draaiende exportslagerijen, die zich vooral bezig hielden met het slachten van varkens voor de export. De geslachte beesten werden verpakt in kratten en voor het overgrote deel uitgevoerd naar Engeland en gingen nadien dan ook de geschiedenis in als de zogenaamde Londense biggen. Eén van die drie bedrijven was het eigen-

dom van de heren Mendels en Slager en was gevestigd in het pand even ten noorden van de spoorwegovergang, waar later het bedrijf van Algera Pijpleidingen in was ondergebracht.

Toen later de efficiëntie van dit gebouw niet meer aan de verwachtingen voldeed (onder andere te klein), werd de slagerij van de familie Leser overgenomen, die net voor de spoorwegovergang was gevestigd in het pand waar nu de Wolvegaster vleeshandel is ondergebracht. De ene tak van het compagnonschap, de familie Slager, woonde in Steenwijk, maar de andere helft, de familie Emanuel Mendels, was een echte Stellingwerper familie en woonde in Wolvega aan de Helomalaan in het pand, waarin nu een accountantskantoor is ondergebracht. De beide families waren van Joodse bloede. Het echtpaar Mendels, dat geen kinderen had, had wel een pleegzoon, die uit de familie van mevrouw Mendels stamde. Hij was aan het familiebedrijf verbonden als boekhouder. Deze jongeman, Abraham Delmonte, moest in de vooroorlogse jaren zijn militaire dienstplicht vervullen en was zodoende onder de wapenen toen in de meidagen van 1940 de Duitsers ons land binnenvielen. Hij was sergeant bij de bewakingstroepen te Amsterdam. Na de overgave, pleegde hij als jood en uit angst voor de Duitsers zelfmoord op 15 mei 1940. Hij ligt begraven op de joodse begraafplaats te Ouderkerk aan de Amstel. Het vreemde in deze materie is, dat hierover niets is terug te vinden en zijn naam zelfs niet op de officiële verlieslijsten van het Nederlandse leger uit de meidagen van 1940 voorkomt.

Al redelijk gauw tijdens de bezetting werd Emanuel Mendels opgepakt en weggevoerd en kort daarna werd ook de echtgenote, Eva, op transport gesteld. Van het echtpaar is nadien niets meer vernomen en de ontsteltenis in Wolvega was groot, ook al omdat het graag geziene mensen waren, die wars van alle opsmuk aan het dagelijks leven deelnamen.

Keuring

De familie Slager, die in Steenwijk woonde, kreeg in april 1942 bericht van de bezettingsautoriteiten, dat ze gekeurd moesten worden voor uitzending naar een werkkamp. Deze werkkampen, die overal verzezen, waren in wezen niets anders dan voorportalen van het doorgangslager Westerbork met als eindbestemming één van de vernietigingskampen Sobibor, Mauthausen, Bergen Belsen enz. Jaap Slager, een zoon uit het gezin, zullen we nu gaan volgen, omdat hij één van onze belangrijkste informanten over deze lijdensweg is, die veel joden hebben moeten doorstaan. Steeds opgejaagd te worden met dagelijks de angst gepakt te worden. Genoemde Jaap stelde zich in verbinding met Dr. Baarda in Wolvega met de vraag of dokter iets wist om afgekeurd te worden voor genoemde kampen. Dr. Baarda die fel anti-duits was, was hier onmiddellijk voor te vinden en schreef een speciaal recept voor. Overmatig suikergebruik, opvoeren tot anderhalf pond per dag, voor kunstmatig opgewekte suikerziekte, met andere woorden doorgaan tot er suiker in de urine geconstateerd wordt. Bovendien met de ellebogen tegen de muur slaan, voor opwekking van hartkloppingen. Vandaag de dag zouden dergelijke adviezen onvoorstelbaar zijn, maar in die donkere bezettingsjaren werd alles, ook

paardemiddelen, aangegrepen om ergens voor weg te komen. De keuring vond plaats in Steenwijk en ondanks alles volgde goedkeuring.

Onderduiken

Toen begreep ik, aldus Jaap Slager, dat de tijd rijp geworden was om onder te duiken, want naar zo'n kamp zou ik nooit gaan en helemaal niet vrijwillig. Eerst heb ik het geprobeerd door 's nachts mijn slaapstee in te richten in de slagerij te Wolvega in een kamertje van de rijkskeuringsdienst. Op den duur ging dit niet meer en dook ik voorgoed onder, samen met mijn vriend Lowie de Leeuw. Het was toen inmiddels augustus 1942 geworden.

De eerste poging was, verstoep in een vrachtauto van Ouweland mee te rijden naar Boskoop om vervolgens uit te wijken naar Zwitserland. Dit mislukte jammerlijk, dan maar per trein via Meppel, Groningen en Leeuwarden naar Heerenveen. Niet via Steenwijk, want dat werd te gevaarlijk, want men miste ons daar reeds. Na ongeveer vijf maanden moesten we (mijn vriend en ik) weer weg en zijn we één nacht bij de familie Koning aan de Spoorlaan in Wolvega geweest en toen via Steenwijk kwamen we terecht bij de familie Otte de Boer in Blesdijk.

Hier zat al een Joods echtpaar ondergedoken en in de zomer van 1943 kwamen er de gebroeders Boogaards (broers van mevrouw De Boer) bij, die een boerderij hadden in de Haarlemmermeer. Hier hadden ze veel onderduikers, onder andere 30 Joodse kinderen. Bij een razzia werden alle onderduikers gepakt en de volwassenen zijn nooit meer teruggekomen. De kinderen werden op transport gesteld onder leiding van een Duitse militair. De gebroeders Boogaards schoten hierop uit een hinderlaag de Duitser dood en konden alle kinderen redden. Maar nu moesten ze verdwijnen, want de SD loofde f 10.000,- uit als beloning als ze gegrepen konden worden, en hun boerderij werd platgebrand. Door deze hoge beloning werd ons de grond te heet onder de voeten, aldus Jaap Slager, en we vertrokken naar Giethoorn, waar we twee adressen hadden. Daar heeft burgemeester Voetelink (later burgemeester van Steenwijk) ons het leven gered. Het was hem ter ore gekomen, dat de SD een inval zou doen en de burgemeester ging alle woningen langs (onder het mom van gemeentelijke schouw en controle op alle bruggetjes en vlonders) hij kon iedere onderduiker waarschuwen. Wij hebben de nacht doorgebracht tussen de koeien in het veld.

Pé en Rike

De volgende dag werden we weer naar Blesdijk gebracht waar we terecht kwamen bij de familie Schotman en na enige tijd bij Joh. de Vries aan de Eikenlaan, waar ook een Amerikaanse vliegenier ondergedoken zat (hierover later meer): Lowie de Leeuw ging naar Munnekeburen. Dit waren onze laatste adressen en hier konden we gelukkig de bevrijding meemaken. Nu kwamen er nog twee Joodse onderduikers uit Giethoorn en die kwamen op 18 juli 1943 terecht in het Blesdijkerveld en wel bij Pé en Rike (Deze prachtige mensen bedongen uit bescheidenheid dat de achternaam niet genoemd zou worden).

De onderduikers Mozes Slager en Bram Krammer werden

eerst aanvaard voor drie weken maar je kunt een mens toch niet wegsturen, aldus Pé, waar we een gesprek mee hadden. Begin 1944 kwamen daar nog twee Joodse onderduikers bij, want ja, je laat toch niemand buiten staan, was weer het bescheid. Nieuwelingen waren Mieke Krammer en een Pool Grimsbergen, en dezen werden gevolgd door de Joodse onderduikers Jaap en Cobie Brilleman, die bij Joh. de Vries aan de Eikenlaan waren geweest.

De bonkaarten werden verzorgd door een onderwijzer uit Oldemarkt en als er gevaar dreigde, bracht politiemann Meppelink uit De Blesse bericht.

Terwijl Pé naar zijn werk was, maakten de onderduikers een schuilplaats onder de vloer, maar dit ging bijna verkeerd, want ze hadden de fundamenteën ondergraven. Bovendien was er nog een schuilplaats in het veld.

In maart 1945 vond Pé in het veld twee totaal verwaarloosde vluchtelingen, die lopende uit Duitsland waren gekomen.

Deze Rotterdammers, Jan Broekhuizen en Arie Konijnen-dijk, werden ook liefdevol opgenomen en bleven tot de bevrijding, want och, was het bescheid, een paar aardappelen meer en wat melk meer op het vuur en het was weer gered. Wat deze bovenstebeste mensen hebben gepresteerd, uit naastenliefde, is met geen pen te beschrijven; we realiseren ons, dat ons verhaal totaal ontoereikend is, om duidelijk te maken, wat deze mensen gepresteerd hebben.

De familie Slager in Steenwijk benadrukte dit, door te zeggen: 'Als er mensen zijn die de hemel verdienen, dan zijn zij het wel.' Als dank mochten Pé en Rike in 1972, toen ze veertig jaar getrouwd waren, een bezoek aan Israël brengen.

Tweede Pinksterdag 1944, Appelscha-Oost

Op deze zondag in mei werden de verre doelen Tütow en Politz, gelegen in het oosten van Duitsland gebombardeerd door de Amerikaanse bommenwerpers. De luchtmacht kreeg zoals gebruikelijk (op weg naar de olie-installaties van synthetische olie) veel jager-bescherming mee, maar ondanks dat gingen boven het continent twintig viermotorige bommenwerpers verloren. Tevens gingen diverse jachtvliegtuigen verloren, zowel van de Amerikanen als van de Duitse Luftwaffe. Het doel was echter vernietigend geraakt, en de productie lag twee maanden stil, en daar ging het om in deze nietsontziende strijd. Op de terugvlucht werd in het grensgebied boven Emmen één der begeleidingsjagers geraakt door de daar opgestelde Duitse flak (Flieger Abwehr Kanone). De piloot werd door de granaatslag vrij zwaar gewond aan een been en mogelijk zijn achterwerk. Boven Appelscha-Oost (het tegenwoordige Ravenswoud) ging het niet langer en moest de gewonde piloot zijn toestel in een buiknoodlanding aan de grond zetten in een korenveld omstreeks 12.45 uur. De noodlanding was noodzakelijk geweest, omdat zijn parachutepak eveneens door de explosie was beschadigd. Het toestel werd aan de grond gezet aan de Lijcklamavaart op de landerijen van Johannes Huberts, de zesde stichtingsboerderij vanaf het tegenwoordige Ravenswoud. Naar verluidt, heeft de piloot na de noodlanding brand gesticht in zijn vliegtuig. We weten nu precies hoe dat vliegtuig er uit zag, en wie de piloot was geweest die het op de akker

Sergeant George W. Rex, die twee nachten door de sneeuw baggerde en in Oldeberkoop terecht kwam.

neerzette. Het toestel was een éénmotorig jachtvliegtuig en wel een Republic Thunderbolt, P47D, fabrieksnummer 42-76320, van het 350e Fighter Squadron, behorende tot de 353e groep en gestationeerd op vliegveld Raydon. Het droeg de naam 'Trijette' en was voorzien van een afbeelding, voorstellende een meisjesfiguur met een kluwen garen. Deze naam en afbeelding waren zeer zeker niet aangebracht door de piloot die de 'Trijette' in brand stak, omdat hij het toestel op die Pinksterdag had geleend van een andere vlieger. De piloot, die volgens zeggen een donker uiterlijk had, was tweede luitenant J.C. McDonald. Hij werd door de Duitsers gevangen genomen en afgevoerd richting Oosterwolde. Overigens kwam er in de bossen van het latere Ravenswoud nog een piloot aan de grond, maar dat merkte niemand. Dit gebeurde ruim twee jaar eerder, en wel in de nacht van 8 op 9 maart 1942, ver na middernacht. Deze parachutist was een bemanningslid van een Engelse bommenwerper die in de nacht neerstortte bij Oranje aan het gelijknamige kanaal, waarvan vijf bemanningsleden voor eeuwig rusten op de begraafplaats van Hoogersmilde. De jongste was pas achttien jaar. Die meer geluk had en neerkwam in de zwaar besneeuwde voornoemde bossen, was de radiotelegrafist Sergeant George W. Rex van het ongelukstoestel, een Avro "Manchester" bommenwerper. Zich zoveel mogelijk overdag schuilhoudende baggerde Rex in twee nachten en gedeeltelijk overdag naar Oldeberkoop waar hij terecht kwam bij Hendrik Nijholt aan de Meulereed. Volgens geruchten heeft men de politie gewaarschuwd, omdat men bang was dat een zeer slecht bekend staande en dicht in de buurt wonende landwachter iets had gezien. Rex werd gevangen genomen en overleefde de oorlog. In 1974 was hij onder betere omstandigheden terug in de regio.

De geheime, groene barak in Spanga

Ergens in de wildernis staat een groene barak die veel had te verbergen. 'Van onze fabriek gaat niemand naar Duitsland,' was de uitspraak van de directie te Twello en een verhuizing naar Spanga is het gevolg. In juni 1944 wordt door de KP Echten het distributiekantoor van Kuinre gekraakt. De illegaliteit in Heerenveen liquideert Sikke Wolters. Verzetsman Dirk de Ruiter uit het Nijenslekerveld sneuvelt. Luite Middendorp uit Donkerbroek komt niet meer terug uit Bergen-Belsen.

Misschien was als titel van dit hoofdstuk: 'Het geheim van Spanga tijdens de Tweede Wereldoorlog', het meest toepasselijk geweest, want we kunnen gerust stellen, dat negentig procent van de Stellingwerwers nooit heeft geweten noch bevroed wat daar in de Westhoek gaande was. Het is zelfs zo, dat de meeste mensen nooit hebben geweten dat er ooit tussen de bebouwde kom van Spanga en de Gracht een houten gebouw heeft gestaan, dat wel degelijk iets, of zelfs zeer veel, met de oorlog had uit te staan.

Al eerder hebben we besproken, dat de Duitse fabrieken, en vooral de wapenindustrie, in de Heimat een chronisch gebrek aan arbeidskrachten hadden. Dit werd mede veroorzaakt doordat de oorlogsinspanning aan de fronten (vooral Rusland) onnoemelijke mensenmassa's opslokte. Duizenden Duitsers werden aan die industrie-bedrijven onttrokken en naar de fronten gestuurd. De opengevallen plaatsen moesten weer aangevuld worden met mensen uit de bezette landen, die het dwangbevel tot vertrek voor de arbeidsinzet thuis gestuurd kregen. Ook de bedrijven, zelfs die voor de voedselvoorziening werkten, werden uitgekamd. Degenen, die met hulp van de illegaliteit een goede schuilplaats konden vinden, doken onder, maar niet ieder had die gelegenheid en zodoende vertrokken er velen een ongewisse toekomst tegemoet.

Station Deventer

Zo ook een groep jonge mannen, die in de zomer van 1943 op het station van Deventer klaar stonden om per trein naar hun bestemming in Duitsland te vertrekken. Ze hadden bevel gekregen, na een medische goedkeuring, dat ze naar Berlijn moesten. Op het perron in Deventer werden ze aangesproken door een heer, die zich verder niet bekend maakte en hun alleen vroeg, of ze allemaal voormalige personeelsleden van de Lindhorst Vleeswarenfabriek te Wilp bij Twello waren. Op hun bevestigend antwoord werd gevraagd waarom ze dan met zo'n grote groep op het perron vertoefden. Na enig aarzelen (je kon immers niemand zomaar vertrouwen in die jaren) werd hem duidelijk gemaakt, dat ze naar Duitsland moesten en dat ze eigenlijk helemaal niet wilden. Dat de man volledig met de gang van zaken op de hoogte was, wisten ze toen nog niet. Tot hun verbazing hoorden ze toen de man zeggen: 'Dat is prima, jullie reis naar Duitsland gaat niet door, want je neemt niet deze trein, maar die straks aan de andere zijde van het perron komt; je stapt in Zwolle over en

in Wolvega er uit.' De onbekende man sprak zo overtuigend, dat de hele groep zonder aarzelen de trein naar het noorden nam.

Naar Spanga

Teruggaande naar de voorbereidingen van deze hele operatie moeten we concluderen, dat de genoemde vleeswarenfabriek te Wilp een directie had, die fel anti-Duits was. Uit deze overtuiging was een plan geboren, dat op zich vele risico's in hield en nooit is geëvenaard. De genoemde directie was namelijk tot de conclusie gekomen, dat zolang zij er ook maar iets aan kon doen, niet één van hun personeelsleden in de Duitse wapenfabrieken of waar of hoe dan ook voor de Duitsers zou werken. Tot dit doel werd via een relatie in Wolvega grond gekocht in het toen nog wilde terrein tussen Spanga en de Gracht en in dit toen nog vrij natte ontoegankelijke gebied werd een barak gebouwd, compleet met keuken en slaappleatsen. Het onderkomen was via een landweggetje vanaf de Gracht bereikbaar en bood onderdak aan tenminste 20 à 25 personen. Toen de groep uit Deventer in Wolvega aankwam, was het al donker en hebben ze overnacht op wat stro in de toen nog bestaande rijwielloots (inmiddels afgebroken). De volgende ochtend werden ze met een veewagen van Dragt naar Spanga gebracht. Hier hebben ze tegen een redelijke beloning en de kost ontginningsarbeid verricht en via de directie in Wilp en de illegaliteit werden ze zelfs voorzien van waterdichte Ausweisen met de onontbeerlijke Duitse stempels. Deze Ausweisen bewezen hun deugdelijkheid doordat de houders nooit moeilijkheden hebben gehad en zelfs om de zoveel tijd een weekeindje naar huis konden.

Buurjongetje

Pal tegenover de barak van Lindhorst bij Spanga stond (en staat nu nog) een woning, de enige in de naaste omgeving en die werd bewoond door de familie De Weerd. Genoemde familie was destijds benaderd door de illegaliteit, in de persoon van Jan Visser, thans wonende te Heerenveen, toen een fervent illegaal werker in de Westhoek van Weststellingwerf.

Via Visser werden bij de familie De Weerd twee onderduikers geplaatst, een moeder en een zoon (een jongetje van zeven jaar) van Joodsen bloede.

Twee andere kinderen, een jongen en een meisje, waren elders in Friesland ondergebracht. Moeder en zoon in Spanga, waren de echtgenote en zoon van Opperrabijn Abraham Levisson uit Leeuwarden, die in Amsterdam werd gepakt en nooit terugkeerde. Moeder Levisson werd weinig buiten gezien en leidde een teruggetrokken leven, verteerd door angst omtrent het lot van haar man en leefde in het ongewisse wat betreft de beide andere kinderen, die elders ondergedoken zaten. Het jongetje, Salamon (een naam, die hij nooit mocht noemen) zwierf zolang alles veilig was vrolijk door de naaste omgeving en voortaan zou hij heten: Flip Kind, zoon van het echtpaar Kind-Van der Vegt, wonende te Spanga aan de Lindedijk. Onnodig te zeggen dat deze familie helemaal niet bestond en gelukkig voor alle betrokkenen is alles goed gegaan. Flipje sloot al gauw vriendschap met de burens in de Lindhorst barak, maar zijn echte vriendschap bewaarde hij voor de kok van de jonge landontginners uit Twello, een zekere heer Uden. Zo gingen de oorlogsmaanden voorbij in de betrekkelijke eenzaamheid achter Spanga en het was inmiddels augustus 1944 geworden.

21 augustus 1944

Flipje was veel bij de kok in de keuken te vinden en waarschijnlijk heeft hij hem op een zekere dag in augustus verteld, dat hij de volgende dag, de 22e augustus, jarig zou zijn en acht jaar zou worden. Dat hij die dag onder heel andere omstandigheden, en op een heel andere plek zou zijn, kon hij toen nog niet bevroeden. Op die bewuste dag voor zijn verjaardag is hij waarschijnlijk gestruikeld in de keuken en dit had tot gevolg, dat een gamel kokende melk van de tafel, of het fornuis, viel (de juiste toedracht is niet echt duidelijk). De inhoud van de gamel stortte zich over het kind uit en hij verbrandde deerlijk aan het onderlichaam, borst en benen.

Het kind leed verschrikkelijke pijn en werd met een taxi uit Langelille vervoerd naar het ziekenhuis in Heerenveen. Omdat daar problemen konden ontstaan, gingen als begeleiders mee een wijkverpleegster en Jan Visser. De moeilijkheden, die men had gevreesd, ontstonden gelukkig niet, maar wel had men daar onmiddellijk door, tijdens het onderzoek, met een Joods jongetje te doen te hebben. Hij werd onder zijn schuilnaam ingeschreven en hij werd ondergebracht op de afdeling besmettelijke ziekten. Dit was verreweg de veiligste afdeling voor een dergelijk geval en alles is goed gegaan, vertelde later een verpleegster, die zich persoonlijk erg met het lot van het jongetje verbonden voelde.

In alle gesprekken, die hij had met het verplegend personeel, heeft hij nooit zijn schuilplaats achter Spanga genoemd en de verpleegster, die veel aan zijn bed had gezeten, kreeg een tijdje na de bevrijding een kaart met de ondertekening: Flipje Kind, Salamon Levisson.

Dinsdag 6 juni 1944

Eindelijk was het zo ver. De door ons zo lang verwachte invasie was begonnen. In de vroege morgenuren waren de eerste geallieerde troepenonderdelen ontscheept in Normandië, na een voorbereidend bombardement vanuit de lucht en beschietingen vanuit zee.

Een gigantische Armada van in totaal 5339 schepen stoorde op naar de Franse kust, ondersteund door 10500 vliegtuigen, waarvan 3467 viermotorige bommenwerpers, die de bunkers van de Duitse verdedigingsgordel, de Atlanticwall, murw sloegen. De overmacht van de geallieerden was overweldigend, want de Duitsers hadden maar de onmiddellijke beschikking over 419 vliegtuigen, waarvan het grootste deel al tijdens de eerste dagen verloren ging.

Oudere soldaten van de Duitse Wehrmacht drukten het als volgt uit tegen de groene rekruten die naar het front kwamen: Als je een wit vliegtuig ziet, dan is het een Amerikaans vliegtuig, als je een zwart vliegtuig ziet, is het van de Britse RAF en als je géén vliegtuig ziet, dan is het van onze Luftwaffe.

De weersomstandigheden waren niet bijzonder gunstig en de Duitse legerleiding was dan ook in eerste instantie volledig verrast door de niet verwachte invasie. Bovendien werd hun gevechtskracht ondermijnd, doordat één van hun grootste bevelhebbers aan het Westelijk front, Veldmaarschalk Erwin Rommel, op dat moment thuis bij zijn vrouw in Ulm vertoefde.

In Nederland vlamde de hoop op. Zou de oorlog nog voor de winter afgelopen zijn? Toen wisten we nog niet, dat een groot deel van ons land nog een beroerde winter tegemoet ging vol onpeilbare ellende van angst en razzia's en voor velen in het westen de hongerdood.

De regio

Ook in de regio waren de gevolgen van D-Day (de invasie dus) voelbaar, want tengevolge van de enorme Duitse troepenverplaatsingen werden alle nog rijdende autobussen, met of zonder gasgenerator, gevorderd en de chauffeurs werden gedwongen de wagens naar het zuiden des lands te rijden. De ouderen zullen zich zeer zeker de gasgenerator nog herinneren, die in de oorlog zijn intrede deed, toen de benzine niet meer, of nauwelijks, was te verkrijgen. De generatoren waren soms achterop het voertuig gemonteerd, maar werden soms ook op aparte aanhangwagentjes meegevoerd. Ze leken wel wat op uit de kluiten gewassen potkachels. Meestal werden die dingen gestookt met blokjes berkenhout en het ontstane gas werd naar de motor toegevoerd. Ook zal men zich herinneren dat sommige taxi's reden met flessen samengeperst gas op het dak en met gashouders die groter waren dan de taxi zelf. Onnodig te zeggen, dat al die ondingen een bron van ellende vormden en meestal weigerden als de chauffeur snel ergens moest zijn.

Schuttersputjes

In dezelfde periode begon de OT (Organisation Todt) arbeidskrachten uit de burgerbevolking te ronselen voor het verplicht graven van schuil- en schuttersputten, eerst langs de belangrijkste rijkswegen, onder andere bij Heerenveen en Oudeschoot. Later kwamen ook de gemeentelijke wegen aan de beurt. Deze schuttersputjes werden gegraven ter weerszijden van de straten, vooral buiten de bebouwde kommen, hadden een diepte van ongeveer 75 centimeter en boden ruimte aan één persoon.

De functie is duidelijk en was tweeledig: geweer- en mi-

Een onderduikershut in de Westhoek van Weststellingwerf tijdens de oorlogsjaren.

trailleerschutters konden er in plaats nemen en zo met hun vuur een straat bestrijken: bij eventuele beschietingen vanuit vliegtuigen op bijvoorbeeld Duitse colonnes konden ze dienen als schuil- en dekkingsruimten en dat gebeurde nog al eens. Ook voor hun voertuigen vorderden de bezetters alle geschikte ruimten om in geval van nood hun rolend materieel in order te brengen.

Zo herinnert de schrijver zich persoonlijk, dat er langs de weg vanaf Oldeberkoop, ongeveer 500 meter voor het voormalige café Veurman in Nijeholtpade, een groot bord was geplaatst door de Duitsers met de tekst: Nach 500 meter, Kraftfahrzeugedeckung. Hier werd dan de doorreed van het café mee bedoeld en men was verplicht die ruimte vrij te houden. In het laatst van de oorlog waren de Germanen zo bang geworden voor de geallieerde vliegtuigen, dat ze zelfs bepaalde trajecten alleen maar 's nachts durfden te rijden, uit angst voor de Tommy's. Zo stond er bij Staphorst, richting De Lichtmis en Zwolle, een Duits bord met de tekst: Achtung! Tiefflieger, nur nachts fahren.

De illegaliteit

Ondertussen zaten de stille, maar onvervaard werkers van de illegaliteit ook niet stil. In de nacht van 13 op 14 juli 1944 kraakte de knokploeg (KP) van Echten het distributiekantoor van Kuinre. Dit in tegenstelling tot de vele geschriften, die vermelden, dat de kraak heeft plaats gehad in de nacht van 13 op 14 juni 1944. Dit is zeker niet waar! De buit aan bonkaarten was omvangrijk en veel onderduikers konden weer geholpen worden.

Op de 27e juni 1944 sloeg de illegaliteit in Heerenveen toe en liquideerde de beruchte nazi-politieman, onderluitenant Sikke Wolters, dezelfde die op 14 oktober 1943 in Wolvega ten huize van de familie Lolkema de Weststellingwerfse verzetsmensen Daniels, Bosscha en Woudstra arresteerde.

Deze figuur had al een hele tijd een ellendige reputatie opgebouwd en kreeg dus het loon, dat hem toekwam. Hij wist drommels goed dat er op hem geloerd werd en nam de nodige tegenmaatregelen in de vorm van een kogelvrij vest. Het mocht hem niet baten en op genoemde datum werd hij bij het NS station in Heerenveen uit de weg geruimd. De omgeving werd hiermee een grote dienst bewezen.

Nijenslekerveld

In het laatst van juni 1944 kreeg het huisgezin De Ruiter in het Nijenslekerveld in de nacht bezoek van de Landwacht uit Meppel, die hoopten zoon Dirk thuis te treffen om hem dan vervolgens te kunnen arresteren. Dirk, die tot de nek in het illegale werk zat, was benoemd bij de distributiedienst in het Groningerland en bij een poging hem en zijn kostbaas te arresteren, schoot hij een landwachter dood. Hij kon ontkomen en dook elders onder. Toen de heren uit Meppel hem niet thuis troffen, vernielden ze uit wraak de halve inboedel en namen zij zijn moeder en zijn zusters mee naar Meppel. Na verloop van tijd werd zijn moeder vrij gelaten, maar zijn zusters bleven tot de bevrijding vast zitten. Triest is dat Dirk een maand later in een vuurgevecht met Jan Hagel levensgevaarlijk gewond werd en enige uren later aan de gevolgen van verbloedingen overleed. Een dapper man was niet meer en hij stierf voor zijn ideaal: een vrij Nederland.

Tot slot, een mop uit de oorlogsjaren, die tijdens de bezetting te lezen was in een illegaal blaadje over de landwacht en nogal wat hilariteit veroorzaakte: Zondag aanstaande, half drie, zaklopen, uitsluitend voor leden van de Landwacht op 't Zaailand te Leeuwarden. 1e prijs, autopod met houtgas generator. 2e prijs, proppenschietter met gebruiksaanwijzing, speciaal voor domme mensen, en de 3e prijs, een blik Jan Hagel.

Deze autobus was al uitgerust met een houtgas-generator, toen de benzine niet meer leverbaar was.

Razzia te Donkerbroek

Tijdens de zomer van 1944 had het joodse meisje Hennie een liefdevol onderdak gevonden bij de familie Midden-dorp te Donkerbroek. Op de één of andere manier kwam dit de Hitler knechten ter ore en een inval volgde op de 24e juni 1944. Het meisje werd weggevoerd en ging de weg zoals zovelen van haar lotgenoten. Als speciale straf voor het huisgezin, werd de toen twintigjarige zoon Luite eveneens opgepakt en op transport gesteld. Hij heeft Donkerbroek nimmer weergezien. We moeten aannemen dat hij op 14 april 1945, (één dag na de bevrijding van zijn woonplaats), in het concentratiekamp Bergen Belsen is overleden. Tot zijner nagedachtenis is bij de ingang van de begraafplaats te Donkerbroek een eenvoudig gedenkteken geplaatst.

Autobeschieting op de Statendijk Slijkenburg en Schoterzijl

Op zaterdagmiddag de 5e augustus 1944 reed de heer Wieger Schotanus, aannemer en werkzaam in de N.O.-Polder in zijn personenauto met aanhangwagen over de Statendijk tussen Slijkenburg en Schoterzijl. Genoemde Schotanus, geboren op 18 januari 1917 te Franeker, was nu woonachtig in Ittersum bij Zwolle, vanwaar hij per auto pendelde naar zijn werkzaamheden in genoemde polder. Aangezien ook voor hem de zeer kostbare autobrandstof "benzine" niet was te bemachtigen, had hij achteraan zijn auto een aanhangwagentje gekoppeld met daarop de toen veel gebruikte houtgasgenerator, als voedselbron voor de motor. Daar hij toen in de provincie Overijssel woonachtig was, had zijn auto een kentekenplaat met een toen nog gangbare provincieletter, in dit geval een E en het num-

mer 38785. Ongeveer tussen genoemde plaatsen in, werd het voertuig opgemerkt, door de piloot van een Amerikaans jachtvliegtuig en dit nu zou de heer Schotanus fataal worden. De juiste tijd van de onderschepping was 14.15 uur en tevens werd op dit tijdstip het einde van het leven van Schotanus ingeluid. Er werd tweemaal over het doel gevlogen, waarvan de eerste keer als waarschuwing aan de chauffeur dat er geschoten zou worden, maar waarschijnlijk heeft de heer Schotanus dit niet opgemerkt. We kunnen dit slechts gissen, want ondanks de waarschuwing reed de heer Schotanus door. Mogelijk heeft de Amerikaan gedacht, dat het een Duitse legerauto was die daar reed. De salvo's sloegen in de auto en de chauffeur moet onmiddellijk dodelijk getroffen zijn, want de auto schoot aan de oostelijke zijde van de oude zeedijk bij het hoge talud neer en dook de sloot in. Toen diverse in de buurt wonende omstanders arriveerden, bleek de heer Schotanus reeds te zijn overleden en het stoffelijk overschot hing uit de stuk geschoten ramen. De heer J. de Wolff, wiens boerderij zich in de onmiddellijke nabijheid bevond, heeft het stoffelijk overschot per boerenwagen naar het lijkenhuis in Kuinre vervoerd, alwaar het is gekist en naar Ittersum vervoerd. De augustusmaand 1944 staat en stond bekend als een zeer droge maand en het water stond laag in de sloten. Door het inslaan van de 2 cm granaten en waarschijnlijk lichtspoorruit in het dorre gras en de uitgedroogde veengrond ontstond een veenbrand in het perceel weiland, dat toebehoorde aan Poepjes. De veenbrand was zo hardnekkig, dat de te hulp geroepen brandweer van de Westhoek er zich drie dagen de tanden op stuk beet en volgens zeggen moest de brandweer van Wolvega zelfs nog assistentie verlenen.

Vliegveld Vechta

Een castastrofale ontmoeting boven de regio. Opluchting mag niet in zorgeloosheid omslaan. Een Liberator wordt onder Wapserveen neergehaald. Bij Oude Willem, bij de Tilgrupsweg, en op Oldengaerde gingen Duitse toestellen ten onder.

We schrijven 15 augustus 1944, een stralende en vrij warme oorlogsdag in de nazomer van het vijfde bezettingsjaar. De strijd in Frankrijk begon resultaat op te leveren voor de geallieerden. Nadat ze vanaf D-Day betrekkelijk vast hadden gezeten in Normandië, dreven ze nu de Duitsers in een snelle opmars voor zich uit. Bij Falaise werd een groot Duits leger ingesloten en de Amerikaanse artillerie vuurde een moordend bombardement op de ingesloten en af en doodde duizenden Duitsers. De met raketten uitgeruste Hawker Typhoon jachtvliegtuigen van de Engelse RAF veroorzaakten ware slachtingen onder de Duitse Pantzereenheden. Ondertussen gingen ook de dag- en nacht bombardementen op het Duitse Reich onverminderd door en hoorden we ze 's nachts en zagen we ze overdag over de regio denderen, op weg naar hun doelen in Duitsland. Zo ook op bovengenoemde datum. Voor die dag was er een aanval gepland op het Duitse vliegveld Vechta, circa vijftig kilometer ten noordwesten van Bremen. De totale formatie bestond die dag uit ruim 1200 bommenwerpers geëscorteerd door ongeveer 800 jachtvliegtuigen, voor het merendeel Mustangs en een groep Lightnings. Onder de formatie bommenwerpers op weg naar Vechta bevond zich ook een formatie viermotorige Liberator B24 toestellen van de 466e Bomb. Group, opgestegen van het vliegveld Attlebridge bij Norwich in het graafschap Norfolk. De 466e Bomb. Group (letter L) was weer onderverdeeld in de squadrons 784 (code T9), 785 (code 2U), 786 (code U8) en het 787e squadron met de code 6L. Het 786e en 787e squadron waren gedoemd die dag zware verliezen boven onze regio te incasseren: vier van hun toestellen zouden hier hun einde vinden na zware luchtgevechten. Op dit moment hadden de bemanningen daarvan nog geen weet en de heenvlucht, die over de Noordzee en de provincie Groningen naar het doel voerde, verliep heel rustig. Naast de aanval op Vechta stonden nog diverse andere vliegvelden in NW-Duitsland die dag op het programma om te worden gebombardeerd. Honderdenvijftig Engelse bommenwerpers bombardeerden dezelfde dag vliegveld Deelen bij Arnhem. Tussen 12.30 en 13.00 uur werd het bombardement op Vechta uitgevoerd en in die luttele tijd regende er bijna 400 ton aan brisantbommen op de Duitse basis neer. Oppositie van Duitse jagers was er geheel niet. Het vliegveld werd in poeier achtergelaten en opgelucht begonnen de bemanningen zonder schade geleden te hebben aan de terugvlucht.

De catastrofe

Opgelucht zijn was niet erg in die oorlogsjaren, maar opluchting mag niet overslaan in onvoorzichtigheid. En dit

nu vond juist wel plaats onder de bemanningen van de Liberators van de 466e Bomb. Group toen ze op de terugvlucht via Drenthe op die 15e augustus 1944 boven de regio verschenen. Vanaf de grond was er geheel geen flakvuur geweest en Duitse jagers waren niet gesignaleerd. Omdat het boven verwachting allemaal zo gemakkelijk was gegaan, vervielen ze ietwat tot zorgeloosheid. Dit wreekte zich onmiddellijk in dit geval in de vorm van ongeveer 25 Duitse jachtvliegtuigen die van boven en met de zon in de rug omstreeks 1 uur in de middag de formatie terugkerende Liberators aanvielen, precies boven de regio. Op het moment van de aanval waren ter bescherming van de bommenwerpers alleen enige Lockheed Lightning jagers boven de regio aanwezig, maar die waren op dat moment juist bezig een paar gronddoelen in Wollega aan puin te schieten (hierover later meer).

De Duitse jagers waren Messerschmitts type BF109 van het 53e Jachtgeschwader, onder leiding van Majoor Franz Gotz, en van het 5e Jachtgeschwader onder leiding van Leutnant Ernst Scheufele.

Scheufele is de enige van de toen aanvallende Duitsers die thans nog in leven is. Deze toestellen waren niet, zoals wel eens beweerd wordt in geschriften, opgestegen van Havelte, maar wel degelijk in Duitsland, onder andere van vliegveld Sachau. Dit kwam duidelijk tot uitdrukking door de verklaringen van Scheufele, toen hij in augustus 1989 ons land bezocht. Wel waren ze na het luchtgevecht op Havelte geland om te tanken en direct daarna weer opgestegen om terug te vliegen naar Duitsland. Met uitzondering van de zes Messerschmitts, die in en om de regio door de Amerikanen werden neergeschoten en hier de grond in doken (hier komen we op terug).

Totaal verrast

De Amerikanen waren totaal verrast door de aanval en de gevolgen deden zich onmiddellijk gelden. De Consolidated Liberator B24H, fabr.no. 42-52597 - met de nick-name No feathered Engines van het 787e squadron werd vol getroffen en het gehele staartgedeelte met de dubbele stabilo's en richtingsroeren brak af. In een tol ging het staartloze toestel naar beneden en stortte neer vlakbij de provinciegrens onder Nijensleek, bij de Steenwijker Aa en het staartgedeelte stortte neer onder Wapserveen.

In de omgeving van het staartgedeelte werden later drie stoffelijke overschotten gevonden, die op 17 augustus 1944 in Havelte werden begraven (nu Amerikaanse begraafplaats te Margraten). Dit waren de lichamen van de staartschutter Staff Sergeant Robert R. Abbott, de zijschutter Staff Sergeant Lowell D. Stiles en de onderkoe-pelschutter Staff Sergeant Jerome Samburg. In de wrak-

De gedenksteen op de Brink in Vledder.

stukken bij de Aa werden de heerlijk verbrande resten van de 1e piloot, 1e Luitenant John Suchiu gevonden en hij werd tijdelijk in Vledder begraven. Ook zijn naam komt voor op de steen, die de brink van Vledder siert en tevens een blijvend monument is, ter nagedachtenis aan al die personen, wier namen op de aangebrachte gedenkplaat staan vermeld.

Zes bemanningsleden konden op het laatste moment via de parachute het vege lijf redden en kwamen behouden aan de grond. Voor vijf van hen was hiermee hun geluk ten einde, want ze werden kort na elkaar door de Duitsers gevangen genomen. Dit waren de 2e piloot, 2e Luitenant J. Ransom, de bomrichter, 2e Luitenant A. Palladino, de navigator 2e Luitenant W.B. Gatlin, de bovenschutter Tech. Sergeant E. Piazza en tot slot de zijschutter Staff Sergeant E. Dobran. De enige, die zich aan gevangenneming door de Duitsers kon onttrekken, was de radiotelegrafist technical Sergeant Fred Gerritz.

Na zijn parachutesprong en -landing heeft hij zich eerst schuil gehouden en tijdens de nacht daaropvolgend heeft hij zich verplaatst in oostelijke richting. Dit is zeer bevreemdend en eigenlijk onlogisch, want de praktijk heeft wel uitgewezen dat neergekomen vliegers, zolang ze nog op zichzelf aangewezen waren (nog geen contact met de illegale beweging), zich altijd verplaatsten in westelijke richting en vooral zuidelijke richting. De reden zal duidelijk zijn, de vluchtlijn terug naar Engeland liep via België en Frankrijk.

De volgende dag werd hij iets ten oosten van Vledder in een bosje opgemerkt door de gebroeders Kok. Via de illegaliteit, onder andere politieman Dupont en Joop Tuut, kon hij onderduiken en via Steenwijk, Witte Paarden en De Bult kwam hij bij jachtopziener Hol in De Baars terecht en maakte daar de bevrijding mee. Na de oorlog was Gerritz diverse keren terug in Nederland.

Voordat de Amerikaanse Liberator bommenwerper zo rampzalig werd getroffen en neerstortte bij de Steenwijker Aa onder Nijensleek, hadden de boordschutters toch nog met de moed der wanhoop het vuur kunnen openen op de talrijke aanvallers. Ook de andere bommenwerpers gaven een goedgericht vuur af, en wie wie heeft neergeschoten is moeilijk meer na te gaan, maar reeds in het begin van het luchtgevecht gingen diverse Duitse jachtvliegtuigen omlaag.

Duitse verliezen

De Messerschmitt BF109G6, fabrieksnr. 166043, 11e Staffel vierde Gruppe, Jagdgeschwader 53, stortte neer in een dennenaanplant, behorende tot een heidecomplex tussen Boschoord en Zorgvlied/Wateren vlakbij de zogenaamde jachthut. De piloot zag kans zijn vliegtuig per parachute te verlaten, maar zijn parachute opende zich niet en hij verloor het leven. Het stoffelijke overschot van de ongelukkige vlieger werd gevonden bij de Hoeve aan de weg in Oude Willem.

Dit was Ofhr. Horst Starzinski, een 20-jarige vlieger uit Schloppe. De tweede, die naar beneden ging, was de Messerschmitt BF109 G6, fabrieksnr. 165544, eveneens van de 11e Staffel, vierde Gruppe, Jagdgeschwader 53, die neerstortte te Westeinde op het landgoed Oldengaerde tussen Dwingeloo en Wittelte. Ook deze piloot, Uffz. Karl Lampen, sprong per parachute af, maar hij verongelukte doordat het valschermscherm weigerde en hij werd gevonden in de landerijen te Wittelte-Noord.

Starzinski en Lampen werden in eerste instantie beiden in Groningen begraven en na de oorlog overgebracht naar de centrale Duitse begraafplaats te IJsselstein (gemeente Venray). De derde Duitse piloot die verongelukte kreeg tijdens het afspringen een klap van zijn rondtollende toestel. Dit was later aan zijn verwondingen te zien. Het was Uffz. Ernst Thomas en zijn toestel, de Messerschmitt BF109 G6 Gelbe12 fabrieksnr. 440051 van de 6e Staffel, tweede Gruppe, Jagdgeschwader 5, kwam neer in het buurtschap Benderse bij Ruinen.

De andere drie die neergeschoten werden, hadden meer geluk, want ze kwamen levend aan de grond, weliswaar gewond. Luitenant Paul Weitzberg kwam aan de parachute op een dak neer in Ruinerwold Oosteinde, terwijl zijn toestel, de Messerschmitt BF109 G6 van de 6e Staffel, Jagdgeschwader 5, neerkwam aan de Madeweg in die plaats. De vijfde die het loodje legde was Uffz. Rudolf Schierghofer. Hij kwam aan de parachute neer in de omgeving van de Christelijke school te Nijensleek, terwijl zijn toestel, de Messerschmitt BF109 G6, fabrieksnr. 441988, eveneens van de zesde Staffel en hetzelfde Jagdgeschwader, zich met tomeloos geweld in de grond boorde in een sloot ongeveer 200 meter voor genoemde school.

De Duitsers hebben destijds nooit kans gezien het toestel te bergen, omdat het te diep was weggeslagen en zodoende zit het daar nog steeds tot de dag van vandaag.

De zesde en laatste Duitse jager die niet op zijn basis terugkeerde, was eveneens een Messerschmitt BF 109 G6, van een Geschwader dat wij helaas niet hebben kunnen identificeren. Het toestel werd volgens een getuige achterna gezeten door een geallieerde jager en de bomen in ge-

dreven nabij de Tilgrupsweg onder Appelscha. De BF 109 werd totaal vernield en had in zijn dolle vlucht hele rijen naaldbomen onthoofd. De vrij zwaar gewonde piloot werd op een ladder vervoerd naar het jeugdhuis "Us Blauhiem" te Appelscha. Na een noodverband werd hij overgebracht naar het ziekenhuis in Assen. Het enige dat we hebben kunnen achterhalen is dat de piloot een Oostenrijker is geweest.

Omgeving Steenwijk

Het nog steeds voortdurende luchtgevecht verplaatste zich ondertussen in westelijke richting boven Steenwijk en omgeving. Het werd wederom een Amerikaanse bommenwerper fataal getroffen, waarschijnlijk in de benzinetanks of munitiemagazijnen. Door een fatale ontploffing werd het gehele toestel uiteengereten en stortte zeer verspreid neer in de Gieterse polder, even ten westen van Steenwijk aan de Leyweg, op landerijen van de veehouders Schippers en Potiek.

Vanwege de zeer verspreid liggende wrakstukken meende men eerst dat er meerdere vliegtuigen waren neergestort. De uiteengeslagen delen van het ongelukstoestel waren van de Consolidated Liberator, B24H, fabrieksnr. 41-29499 met de nickname True Love van het 786e Bomb. squadron (code U8), en evenals de Liberator die bij de Aa neerstortte van de 466e Bomb. Group.

Van de bemanning vonden vijf man de dood, die in Kerkbuurt begraven werden. Vier van de omgekomenen waren dermate verminkt en verbrand dat ze in eerste instantie als onbekend begraven werden en pas na de oorlog, tijdens de overbrenging naar de centrale begraafplaats te Margraten gelukte het de identiteit vast te stellen.

De volledige bemanning van de True Love bestond uit de 1e piloot, 1e Luitenant J.S. Archer, de co-piloot, 2e Lui-

tenant Th.L. Bell, de navigator, 2e Luitenant N. Peck, de bomber, Luitenant Leslie, de operator Tech. Sergeant, D.E. Mc Cartie, de flight engineer Tech. Sergeant W.A. Lowen en de airgunners Staff Sergeant J.M. Caps, Staff Sergeant E.B. Philo, Staff Sergeant H.A. Clark en Staff Sergeant R.J. Lehman.

Van de twee laatstgenoemden, van wie Clark via de parachute de crash overleefde maar Lehman de dood vond, kwamen we wat betreft Clark voor een raadsel te staan waar hij gebleven was. Voor de familie Lehman in Amerika mochten we de bringer zijn van een kostbaar kleinood dat sergeant Lehman had toebehoord.

Kleinood

In de herfst van 1983 stelden wij op verzoek van de heer Schippers een onderzoek in op de landerijen van de heer Potiek en de verzoeker aan de Leyweg (crashplaats True Love). Met de diepzoekdetector liepen we de landerijen af en kregen op een stuk bouwland van de heer Potiek een sterke reactie op een diepte van ongeveer 1 meter.

Na enig graafwerk kwamen drie zware mitrailleurs naar boven, waarvan twee zeer gaaf, en honderden 12 mm mitrailleurpatronen.

Na controle van de hele handel bleken uit een ontplofte mitrailleurpatroon een paar zilveren schalletjes te steken, die na verwijdering uit de koperen huls, bleken te behoren tot een complete zilveren kettingarmband. Na reiniging aan de slootkant had de schrijver op zijn hand een gave zilveren armband met aan de ene zijde de inscriptie Robert J. Lehman en op de andere zijde Love Kay. Het kleinood had toebehoord aan de gesneuvelde schutter Staff Sergeant Robert Lehman en is hem waarschijnlijk tijdens de ontploffing in het toestel van de pols gerukt. Kay hebben we niet kunnen vinden, maar na enig speurwerk in de

De bemanning van de True-Love. Derde van links geknield Staff-Sergeant Robert J. Lehman. Vierde van links Staff-Sergeant Harry A. Clark, alias Dolph. (In juni 1994 overleed hij in Amerika).

staat Oklahoma, USA, en wel in Konawa, een broer van Robert, namelijk Bill Lehman.

Toen was de zaak gauw rond, want toevallig hadden we samen met een collega van Doc, 40-45 een veteraan van de Amerikaanse luchtmacht uit de oorlogsjaren op bezoek, namelijk Sergeant Bill Lundy, 44e Bomb.Group uit San Bernardino. Die bezorgde voor ons de armband in de States en de reactie van broer Bill was overweldigend.

We hebben vaker meegemaakt, dat een kleinood dat na vele jaren teruggevonden wordt, emoties oproept, zowel bij Duitsers alsook bij Engelsen en Amerikanen. In dit geval was er in Amerika in The Ada Sunday News een halve pagina aan gewijd.

Raadsel van de naam

Nadat de airgunner Staff Sergeant Harry A. Clark per parachute aan de grond gekomen was kon hij zich voor de Duitsers verschuilen en via de illegaliteit, onder andere de vermaarde pilotenhelper Peter van Hurk uit Meppel, kon hij onderduiken en zelfs wapeninstructeur bij de illegaliteit worden. Na de oorlog vertrok Harry Clark weer naar de States en hiermee zou de historie afgelopen zijn als...

Ongeveer vier jaar geleden kregen we contact met de toen bijna 90-jarige heer Koster uit Diever, in de oorlogsjaren een overtuigd illegaal werker. In een gesprekje vertelde hij onder andere dat hij in de oorlog een Amerikaan had helpen onderduiken, onder andere in de onderduikershut te Diever (deze hut is later in de oorlog door de SD gevonden en de bewoners werden lafhartig vermoord). De hut in de bossen bij Diever is er nog steeds en is gerestaureerd als een blijvend eerbetoon aan de bewoners die de bevrijding en de vreugde daarvan niet mee mochten maken.

Genoemde heer Koster vertelde, nog steeds contact met de Amerikaan te hebben en dat die Harry Dolph heette. Die naam zei ons niets en op onze vraag waar Dolph zijn vliegtuig dan was neergestort kon hij geen uitsluitsel geven en volgens onze gegevens was er in de oorlog in het noorden des lands nooit een Dolph neergekomen.

Totdat in 1989 Dolph ons land bezocht om via Peter van Hurk zijn vroegere vijand Leutnant Ernst Scheufele te ontmoeten. Toen pas bleek, dat Harry Clark en Harry Dolph een en dezelfde persoon waren. Na de oorlog had hij in Amerika de achternaam van zijn moeder aangenomen. Helaas is Harry op 12 juni 1994 in de States overleden.

Onmiddellijk na het neerstorten van de brokstukken van de 'True Love' in de Gieterse polder werd weer een bommenwerper getroffen door de 2 cm granaten van de aanvallende Messerschmitts. Het grote 4-motorige vliegtuig ging op zijn neus staan en als een vallend boomblad ging het naar beneden, tollend om zijn lengte-as. Enige honderden meters boven de grond trok het als door een wonder zichzelf weer in een horizontale baan en stortte in een min of meer glijvlucht neer vlak bij het kanaal Steenwijk/Ossenzijl achter Thij (nu Steenwijkerwold).

Aan boord van het neerstortende toestel bevonden zich op dat moment alleen nog de stoffelijke resten van drie bemanningsleden, die reeds tijdens het luchtgevecht dodelijk waren getroffen. Het waren de lichamen van de airgunners Staff sergeant Chester Zyb, de tailgunner, vervolgens Staff sergeant William M. Julian, de waistgunner, en tot slot Staff sergeant Tice L. Jones, topgunner, tevens

De navigator van de Ramblin-Wreck II, 2e Lt. Robert G. Borst, die bij de familie Joh. de Vries aan de IJkenlaan in Blesdijke onderdook.

flight-engineer.

Zij werden naast hun gesneuvelde kameraden van de 'True Love' begraven op de begraafplaats te Kerkbuurt. De brokstukken bij het kanaal achter Thij waren de restanten van de Consolidated Liberator B24H, fabrieksnr. 41-28932 met de nickname 'Ramblin Wreck II' van het 787e Bomb. squadron (letter/cijfercode 6L), weer behorende tot de 466e Bomb. Group van de vliegbasis Attlebridge.

De overlevenden

Zeven bemanningsleden zagen nog kans per parachute het ongelukstoestel te verlaten en bereikten levend de grond. Twee van hen waren min of meer zwaar gewond o.a. aan borst, benen en zitvlak. Dit hadden ze te danken aan een Duitse jagerpiloot, die de euvelde moed had opgebracht op hen te gaan schieten terwijl ze weerloos aan hun parachutes hingen.

We hebben al eerder gezegd dat deze manier van oorlog voeren van de Duitsers in strijd was met alle normen van fatsoen en door de Conventie van Genève was veroordeeld.

Drie van de zeven overlevenden, waaronder de beide gewonden, vielen al gauw in Duitse handen. Ze werden gevangen genomen, terwijl een dokter bezig was één van hen de eerste hulp te verlenen. Dit waren de 2e piloot 2e

luitenant J. E. Miller, de radio-operator Staff sergeant L. Palermo en de ball turret gunner Staff sergeant L. O. Kelly. Van deze laatste weten we, dat hij vrij ernstig gewond was in de borst door kogels die de Duitse piloot op hem afvuurde toen hij aan zijn valscherf hing.

De onderduikers

Vier bemanningsleden waren zo gelukkig dat ze contacten kregen met de illegaliteit en konden onderduiken, zodat de Duitsers het nakijken hadden. De 1e piloot, 2e luitenant R. W. Harrington werd door de illegaliteit (o.a. politiemans Van Olphen) weggevoerd en kwam bij G. Kiezebrink in Steenwijk terecht. Voor al deze werken werd na de oorlog naar genoemde politiemans in een nieuwbouwwijk van Steenwijk een straat vernoemd. Jaren geleden hadden we hierover met mevrouw Van Olphen een gesprek en konden we deze gebeurtenissen op een rij zetten. Ook de airgunner, sergeant W. K. Meyer kon weggeholpen worden, maar zijn vluchtweg is niet helemaal duidelijk. Aangezien er tegenstrijdigheden zijn, laten we dit verder rusten en volgen we de waistgunner, sergeant W. H. Rye, die aan de parachute neerkwam vlakbij de boerderij van de veehouder Potiek aan de Leyweg, dus vlakbij de plek, waar de True Love neerkwam. Hij spoedde zich weg in zuidelijke richting naar Giethoorn en na contact met de illegaliteit kwam hij uiteindelijk terecht bij jachttopziener Hol in De Baars, dezelfde waar ook de radio-telegrafist technical sergeant Fred Gerritz zo'n goed onthaal had gevonden. Het verhaal wil, dat ze elkaar nog nooit hadden gezien, ondanks dat ze beiden van hetzelfde vliegveld Attlebridge kwamen. Wel kunnen we aannemen dat ze hier in den vreemde de nodige steun aan elkaar gehad hebben. Op een gegeven moment moeten ze zelfs met z'n drieën zijn geweest en moet ook Lt. Harrington, die bij Kiezebrink terecht kwam daar tijdelijk zijn geweest.

Gemengde gevoelens

Ondertussen had de omgeving wat (betreft de heer Hol) zo zijn twijfels en werd met argusogen het gedrag van hem gewikt en gewogen. Het was niet te voorkomen dat de jachttopziener sympathieën had in de richting van de Duitsers, meende men. Dat het gezin onderdak bood aan ondergedoken Amerikanen was natuurlijk iets dat niet van de daken kon worden geschreeuwd, m.a.w. dat wist alleen de ingewijde. Wat de omgeving wel wist en zag, was dat de jachttopziener met de Duitsers op jacht ging en dat ze na de jacht genoeglijk in diens woning koffie zaten te drinken. Dat op datzelfde moment de Amerikanen boven zaten of later in de schuilplaats buiten, dat wisten de Duitsers natuurlijk niet; en nog minder dat in tijd van nood de illegaliteit daar ook nog een liefdevol onderdak vond. Wat wel duidelijk is, dat je geen zenuwen moest hebben in zo'n geval: Amerikanen op zolder en Duitsers in de keuken. Maar een voordeel was, dat de Duitsers totaal geen argwaan koesterden.

De vierde - en laatste - Amerikaan die ook ontkwam, was de navigator 2e luitenant Robert G. Borst, die via diverse tijdelijke plaatsen (o.a. in Steenwijk) uiteindelijk terecht kwam bij de familie Joh. de Vries aan de Eikenlaan in Blesdijke, die ook al Joodse onderduikers had. Hier bleef

luitenant Borst tot de bevrijding en hij vertrok met de Canadezen.

Enige jaren geleden was Borst terug in Nederland en bezocht hij o.a. Blesdijke en de Eikenlaan, waar hij bijna acht maanden had vertoefd. In 1977 kwam de Liberator-bommenwerper 'Ramblin Wreck II' nogmaals in het nieuws, toen schoolkinderen op de crashplaats bij het kanaal achter Thij wrakdelen en patronen opgroeven. Hierna werd een onderzoek ingesteld en werden de nog aanwezige restanten opgeruimd om ongelukken te voorkomen.

Station NS Wolvega

Onwetend van dit alles waren de Amerikaanse begeleidingsjagers op die 15e augustus bezig wat gronddoelen aan puin te schieten. Zo kwamen er op die dag 6 à 7 Lightnings van de 479e Fighter Group laag over de velden aanrazen en namen een goederentrein te grazen die langs het perron in Wolvega stond. Het gebeurde namelijk veelvuldig dat treinen uit het noorden in Wolvega moesten wachten op treinen uit het zuiden. Tussen Wolvega en Steenwijk was namelijk maar één lijn beschikbaar omdat onze 'beschermers' (de sleepkevers uit het oosten) de westelijke lijn tussen de genoemde plaatsen hadden gesloopt en afgevoerd naar Duitsland. Het NS-personeel in Wolvega schrok zich wezenloos en kon maar nauwelijks het vege lijf redden. In de matrassenfabriek van Bijkerk en Van de Meer (nu V.d. Veens caravanhandel) waren nog lang de kogelgaten in de muren zichtbaar. Ondanks dat niet alle schoten treffers waren geweest, kon de locomotief niet meer gered worden. Die had voorgoed de laatste stoom uitgeblazen.

De gashouders

Het volgende doel was de dubbele gashouder van de gemeentelijke gasfabriek aan Schipsloot te Wolvega. Die was reeds vaker vanuit de lucht beschoten, maar op de 15e augustus werd hij definitief afgeschreven. Laag vanuit het noordwesten aankomende, werden de salvo's op de houders afgevuurd en het gros van de 2 cm-granaten en de 12 mm-kogels trof doel. Een vergiet was er niets bij en doordat het gas door de gaten verdween zakte de gashouder in elkaar. Een gashouder bestond namelijk uit grote hulzen die om elkaar heenschoven, met dien verstande dat het onderste deel dubbelwandig was, waartussen het enkelwandige deel (het bovenste) in en uit kon schuiven. In de dubbele wand van het onderste deel stond een waterkolom ter afsluiting. Bij beschieting liep dus ook het water weg en de houder zakte in elkaar. Aan de totale hoogte van de gashouders kon men dus zien hoe groot de inhoud was. Ook hier troffen niet alle projectielen het doel, want toen de rust was weergekeerd, bleken diverse kogels bij de familie Niehaus (die aan de zuidzijde van de Haulerweg woonde) door het dak te zijn geslagen en werden de projectielen in de dakbalken teruggevonden. Het mag een wonder heten dat de bewoners van de Haulerweg ter plaatse er goed afkwamen.

Enige rapporten

Bij het doorzoeken van ons archief vonden we een paar

verbalen, die betrekking hadden op de beschietingen van de goederentrein en de gemeentelijke gashouders te Wolvega op de 15e augustus 1944. Ze zijn vrij omvangrijk, maar toch wilden we ze de geïnteresseerde lezers niet onthouden, omdat ze ten eerste de sfeer uit die oorlogsjaren naar voren brengen en ten tweede er namen worden genoemd, die velen nog bekend in de oren zullen klinken.

Marechaussee, gewest Groningen, Post Oldelamer, van de groep Weststellingwerf no.48
Proces-verbaal betreffende het beschieten van een goederentrein te Wolvega, gemeente Weststellingwerf.
Naar aanleiding van het beschieten van een goederentrein te Wolvega, in de gemeente Weststellingwerf, op 15 augustus 1944, des namiddags te omstreeks 12.45 uur, is door mij, Lambertus Schelte Carper, opperwachtmeester, tevens onbezoldigd Rijksveldwachter, behorende tot opgemelde Post en Groep, ter plaatse een onderzoek ingesteld, waarbij mij het volgende bleek: op plaats en tijd voornoemd, vlogen over het spoorwegemplacement, drie vliegtuigen van onbekende nationaliteit, waarbij een zojuist binnengelopen goederentrein, welke uit de richting Steenwijk kwam, werd beschoten.
Deze vliegtuigen vlogen in totaal tweemaal over, waarbij de locomotief werd doorzeefd, zodat deze niet verder kon rijden. Persoonlijke ongelukken kwamen hierbij niet voor.

Opname van de grote gashouder van de gemeentelijke gasfabriek te Wolvega na de beschieting vanuit de lucht op 15 augustus 1944.

Op de genoemde trein, gemerkt 5017 bevonden zich de machinist Pieter Dijk, geboren 9 maart 1897 te Sneek, van beroep machinist, wonende te Zwolle, Narcisstraat no.3, Hendrik de Jong, geboren 1 juni 1920 te Zwartsluis, van beroep leerlingmachinist, wonende te Zwolle, Soendastraat 4 en Pieter Tijdeman, geboren 2 februari 1914 te Zwolle, van beroep conducteur wonende te Zwolle, Assendorperstraat 74, welke genoemde trein reeds hadden verlaten, daar zij de vliegtuigen reeds aan hadden zien komen. Bij het beschieten van deze trein werden tevens enige woningen getroffen staande aan de Spoorsingel, welke straat evenwijdig loopt met de spoorbaan, aldaar ter plaatse. Hierbij kwamen ook geen persoonlijke ongelukken voor, doch werd er nogal enige materialen schade aangericht.

In de navolgende woningen werd schade aangericht:

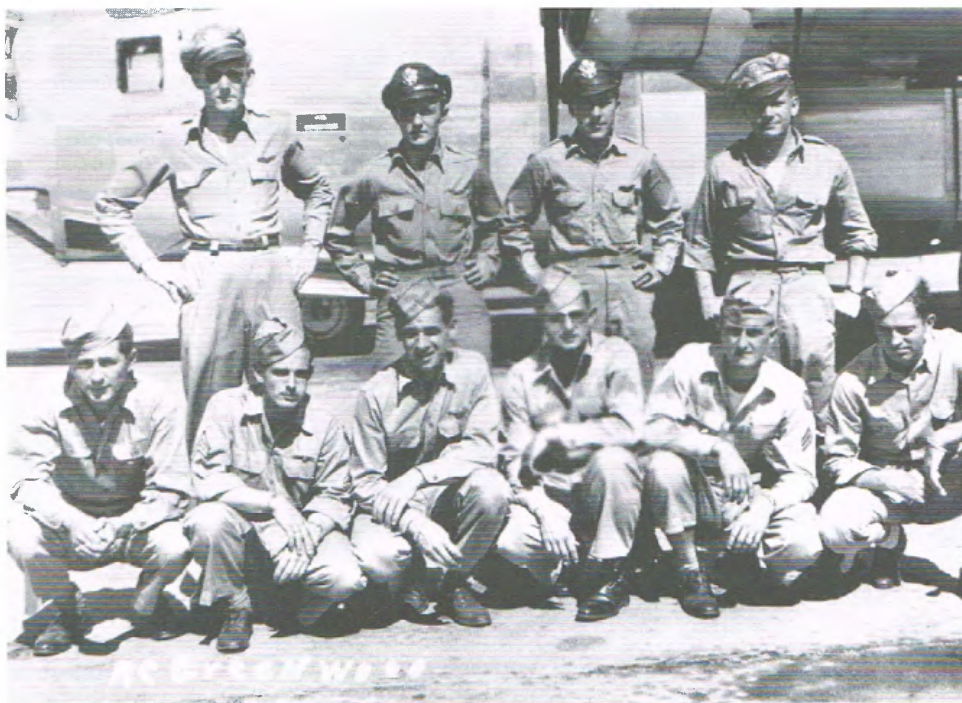
1e woning. Spoorsingel 53, bewoond door Eelke Steigstra geboren te Dirksborn, van beroep beambte Nederlandse Spoorwegen, schade aan twee ruiten, een stel gordijnen (vitrage), beeldje (hondje), twee stoelen, twee gordijnen (handweefstof), een clubfauteuil en een zeiljumper (wol). 2e woning. Spoorsingel 51, bewoond door het gezin van Jacobus Pieter Biersma, geboren 9 februari 1881 te Wolvega van beroep bode van het Ziekenfonds. Hier werd een ruit een stoel en een kist vernield. 3e woning. Spoorsingel 49, bewoond door Hendrik Engelman, geboren 5 september 1897, te Munnekeburen, zonder beroep, met zijn gezin. Hier werden twee ruiten, een gordijn (vitrage) en behang vernield. 4e woning. Spoorsingel 47, bewoond door Hendrikus Rudolphus Scheltinga, geboren 18 april 1912 te Ter Idzard, van beroep los werkmans en zijn gezin. Hier werd vernield in de slaapkamer beneden een ledikant, een spreij, een wollen deken, twee lakens, een stel kapokmatrassen, een gordijn (handweefstof), een kastje en een stoel. In de achterkamer een gordijn (vitrage) en een zonnescherm. In de kast in de achterkamer een koffiepote, zes bekers, 6 kopjes en schotels, 5 weckflessen met suiker, 1 puddingvorm, en verder waren twee kilo suiker, drie pakjes pudding en een paar pond gort en verschillende kleinigheden vernield. In de voorkamer waren twee vitragegordijnen, twee wollen overgordijnen en een bloempot vernield. In de slaapkamer boven werden twee poten van een wastafel stukgeschoten en een kastje.

Waarvan door mij, opperwachtmeester, persoonlijk is opgemaakt dit proces-verbaal op den eed, bij den aanvang mijner bediening afgelegd, overgegeven aan den Heer Groepscommandant der Marechaussee te Wolvega, om te worden verzonden aan den Heer Leider van de luchtbeschermingsdienst te Wolvega. Gesloten te Wolvega, 16 augustus 1944. De opperwachtmeester L.S. Carper.

Om geen afbreuk aan het geheel te doen, hebben we het proces-verbaal onverkort weergegeven.

In een zeer geanimeerd gesprek, dat we reeds diverse keren met de familie Carper mochten hebben in hun woning in Sickenga-oord, kwam steeds weer ter sprake, hoe voorzichtig je moest zijn in de oorlogsjaren en dat vooral met kleine kinderen oppassen de boodschap was. Eens te meer bleek weer, dat kleine potjes en grote oren ook toen precies bij elkaar pasten.

De heer Carper, die uit hoofde van zijn functie als politiemans veel dienst had op het distributiekantoor (voorschrift van hogerhand), had diens gevolg de beschikking over

De bemanning van de Liberator, die op 15 augustus neerstortte bij De Scheene onder Nijetrijne. Derde van links (geknielt) de radioman technical Sergeant Steve Reiter, die door de illegale werker Jan Visser werd weggewerkt.

een sleutel van genoemd kantoor (huize Lindenoord). 's Avonds werd de sleutel ingeleverd op het bureau, maar tijdens de middagpauze werd het attribuut gewoon mee naar huis genomen. Op een gegeven moment werd de heer Carper benaderd door mensen van de illegaliteit van buiten de gemeente. Het ging namelijk om een afdrukje van de betrokken sleutel. Dit werd gedaan met behulp van zeep. De hele handeling had plaats ten huize van genoemd politiegezin. Waarom de illegaliteit van genoemd kantoor een valse sleutel wilde bezitten zal ieder duidelijk zijn.

Het gezin Carper, dat het met de richtlijnen en voorschriften van de bezetter helemaal niet eens was, handelde daar ook naar en de illegale sleutel was dus gauw gemaakt, maar onder de aanwezigen waren ook toeschouwertjes (de kinderen Carper) die het zeer interessant vonden. Het resultaat was, dat de jeugd het spel 'Valse sleutels maken' speelde en dat kon nu net niet in die tijd.

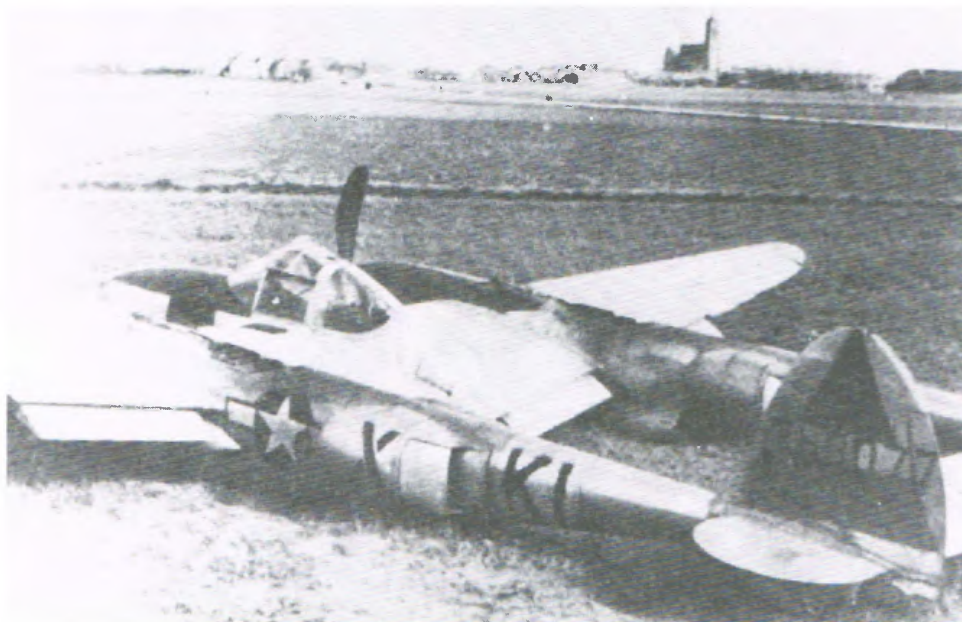
Voor mij ligt het illegale blad 'De Koerier' no. 99 van 2 mei 1945, één van de laatste nummers die van de pers is gekomen, omdat de persvrijheid was hersteld in onze regio. In zijn afscheidswoord memoreerde de redacteur, dat de Wolvegaaster Koerier is ontstaan door de arbeid van de heren W. Keetman (schuilnaam Tommy) en L.S. Carper (schuilnaam Nico) en dat ook mevrouw Carper voor haar arbeid in de goede zaak niet vergeten mocht worden. Eén en ander betekende wel dat het gezin daar in de oorlog zo sterk bij betrokken was, dat ze moesten onderduiken en dan is het hartverwarmend te weten, dat je burens hebt die voor je spulletjes zorgen, als je dat zelf niet meer kunt.

Tweede verbaal

Marechaussee, gewest Groningen, Post Wolvega, Groep Weststellingwerf, no. 479. Proces-verbaal betreffende het

beschieten der gasfabriek te Wolvega, gemeente Weststellingwerf. Naar aanleiding van het beschieten van de gasfabriek te Wolvega in de gemeente Weststellingwerf, op 15 augustus 1944, des namiddags omstreeks 12.45 uur, is door mij, Martinus Olivier, opperwachtmeester der Marechaussee, behorende tot bovengenoemde Groep en Post, ter plaatse een onderzoek ingesteld, waarbij het navolgende bleek: Op plaats en tijd voornoemd vloog over de gasfabriek driemaal een vliegtuig van onbekende nationaliteit, waarbij de beide tanks der fabriek werden beschoten. Door deze beschieting werden de kuipen en klokken van deze tanks in ernstige mate beschadigd, tengevolge waarvan ongeveer 1000 kubieke meter gas ontsnapte en gedeeltelijk verbrandde. De bevolking te Wolvega zal vermoedelijk de eerste dagen zonder gas zitten. Eén der tanks kan vermoedelijk over ongeveer twee dagen hersteld zijn, de ander later. Tijdens de beschieting bevond zich slechts één man, namelijk de stoker van de fabriek op het terrein. Persoonlijke ongelukken vonden niet plaats. Waarvan door mij, Opperwachtmeester voornoemd persoonlijk is opgemaakt dit proces-verbaal op den eed, bij den aanvang mijner bediening afgelegd, hetwelk na ondertekening zal worden overgegeven aan den Heer Groepscommandant, teneinde te worden verzonden aan den Heer Hoofd der luchtbeschermingsdienst in de gemeente Weststellingwerf, te Wolvega. Gesloten te Wolvega, 15 augustus 1944.

Op één punt bleek de veronderstelling van de verbalisant onjuist te zijn, want de bevolking van Wolvega zat veel langer zonder gas dan de genoemde twee dagen. Bij nauwkeurige controle van de gashouders bleek, dat genoemde houders dermate waren beschadigd, dat reparatie op korte termijn ondoenlijk was. De geplaatste foto laat de grote gashouder zien, na de aanval van de 15e augustus 1944. Duidelijk is het verschil te zien tussen de inslagen van de 2 cm granaten en de gewone 12 mm-mitrailleurkogels.

De hier afgebeelde Lockheed Lightning is identiek aan de machine die bij Uffelte neerstortte. Dit toestel maakte op 10 april 1944 een geslaagde noodlanding bij Oud-Gastel.

Eindstation Nijetrijne

De vierde en laatste Liberator die op de 15e augustus 1944 niet in Engeland zou terugkeren, zou zijn einde vinden in de gemeente Weststellingwerf en wel in Nijetrijne. Ongeveer ter hoogte van Steenwijk kreeg het diverse voltreffers van 2 cm granaten die onder andere de ene verticale staartvin tot de helft reduceerden. Twee bemanningsleden (beiden luchtschutters) werden tijdens het luchtgevecht gedood. Door het niet meer functioneren van het staartgedeelte raakte het toestel in een vrille en tollend om zijn lengteas dook het naar beneden zijn ondergang tegemoet.

Zeven bemanningsleden zagen toch nog kans het neerstortende vliegtuig per parachute te verlaten, maar van die zeven zouden uiteindelijk vier de aarde veilig bereiken. De tweede piloot kreeg tijdens het afspringen een klap van een propellerblad en werd later vreselijk verminkt bij het voetpad in Munnekeburen gevonden. De bomrichter en de navigator verlieten het toestel, terwijl het al te laag was en hun parachutes kregen niet meer de tijd zich volledig te ontplooiën. Ze gingen als een steen naar beneden en toen ze later gevonden werden, waren hun ontzielde lichamen gedeeltelijk in de weke veenbodem geslagen. De bommenwerper stortte neer ongeveer honderdvijftig meter ten zuiden van de Scheene, precies achter de boerderij van Cornelis Atze van Stralen in Nijetrijne.

De wrakstukken, die daar lagen te branden, waren van de Consolidated Liberator B24H, gebouwd bij Ford, met het fabrieksnummer 42-95157, van het 786e Bomb Squadron (Code U8), behorende tot de 466e Bomb Group (letter L) en opgestegen van vliegbasis Attlebridge.

De bemanning

De bemanning van het ongelukstoestel bestond uit de beide schutters (airgunners) die tijdens het luchtgevecht gedood werden, namelijk Staff Sergeant Gerald D. Boles en

Staff Sergeant Dale R. Estle. Van de laatste kregen we enige jaren terug familie op bezoek om inlichtingen, net toen de schrijver met vakantie was. De tweede piloot, 2e luitenant Harry E. Haseman, was het bemanningslid dat bij het voetpad werd gevonden. Buiten de wrakstukken werden de ontzielde lichamen gevonden van 2e Luitenant T.H. Crowley en 2e Luitenant C.D. Welde, respectievelijk de navigator en de bommenrichter. In de wrakstukken werd ook aangetroffen het stoffelijk overschot van de flight engineer Technical Sergeant Frank K. Kadayden. Alle zes omgekomenen werden op 18 augustus 1944 op de 'Nieuwe Aanleg' te Wolvega begraven, nadat de Duitsers de stoffelijke overschotten 48 uur onbeheerd hadden laten liggen. Sergeant Boles werd in eerste instantie als onbekende vliegenier begraven, omdat hij onherkenbaar verbrand was. Op 26 oktober 1945 werd de begraafplaats afgesloten en werden de resten door de Amerikaanse identificatiedienst opgegraven en overgebracht naar de centrale Amerikaanse begraafplaats te Margraten. Sergeant Estle en Luitenant Welde liggen daar nog steeds, de anderen werden nogmaals opgegraven en overgebracht naar de States.

De overlevenden

De vier overlevenden, die veilig per parachute aan de grond kwamen, waren de 1e piloot, 1e Luitenant Verdun W. Monroe, de zij-gunner Staff Sergeant William J. Weisner en ball turret gunner Staff Sergeant James A. Ehredt. Nog dezelfde middag werden ze alle drie door de Duitsers gevangen genomen. Daar de beide sergeanten Weisner en Ehredt vrij zwaar gewond waren belandden ze in een ziekenhuis. We hebben helaas niet kunnen achterhalen of dit Meppel of Heerenveen is geweest. Maar ze hebben wel alle drie in krijgsgevangenschap de oorlog overleefd. De vierde die veilig aan de grond kwam, was de Radio Operator Technical Sergeant Steve N. Reiter. Bijna was het nog misgegaan, want Reiter landde aan zijn parachute op de

boerderij van De Haan in Munnekeburen, althans hij kwam met de dakgoot in aanraking. De radioman kon zich van zijn parachute ontdoen, die onmiddellijk door toegestroomde omstanders werd weggewerkt in een haverveld aan de overzijde van de weg, ongeveer waar nu het mechanisatiebedrijf V.d. Wal is gevestigd. Evenwel werd later op de dag de parachute door de Duitsers gevonden en toen werd de toestand even kritiek, want de Duitsers hadden door, dat er een voortvluchtige vijand moest zijn die hulp had gehad.

Verschillende inwoners werden tegen de muur gezet, maar gelukkig liep het verder met een sisser af. Reiter spoedde zich onmiddellijk richting het Voetpad omdat hij daar een collega aan de parachute had zien neerkomen. Dat de andere parachutist was verongelukt wist hij toen nog niet, maar toen hij zag hoe vreselijk verminkt de man was, had hij moeite met zichzelf. Wij weten nu, dat deze man Haseman was, die een klap van de propeller had gekregen.

Jan Visser

Reiter kwam hier bij het Voetpad in aanraking met Jan Visser, de illegale werker uit de Westhoek. De heer Visser is ook onze voornaamste informant in deze zaak betreffende Reiter. We hadden hierover in Heerenveen, waar het echtpaar Visser nu woont, een uitvoerig gesprek. Nadat de toegestroomde omstanders was duidelijk gemaakt dat ze met de meeste spoed moesten verdwijnen, spoedde Visser zich met de Amerikaan richting de Scheene en verstopte hem daar tussen het struikgewas. Vervolgens zag hij kans een boot en burgerkleding en een melkbus te lenen. Met de kleding in de melkbus roeide de onverschrokken Visser weer naar de weggewerkte Amerikaan en een verkleedpartij volgde ter plaatse. De melkbus, met als inhoud een compleet Amerikaans vliegeruniform, werd in het riet gedumpt en de nieuwbakken burger werd tijdelijk ondergebracht bij de familie S. Veenbaas van de illegaliteit, afdeling de Westhoek. Na een paar dagen werd Reiter definitief ondergebracht bij de familie Stuiver te Oldeholtgade, die op het waterleidingpompstation woonde, aldus de heer Visser. Dit is niet helemaal correct; waarschijnlijk is dit de heer Visser ontgaan of vloeiende voort uit het feit dat, hoe minder men wist in die beroerde tijd, hoe beter.

Reiter werd namelijk via de illegaliteit geplaatst bij de familie Haye Bethlehem op de boerderij aan de Binnenweg in Nijeholtpade. Dit was helemaal niet zo verwonderlijk, als men bedenkt, dat zoon Jan Bethlehem zelf veel illegaal werk verrichtte, onder andere de uiterst riskante nachtelijke wapentransporten met paard en wagen ten behoeve van de illegaliteit (hierover later meer).

Na verloop van tijd werd Reiter inderdaad overgeplaatst naar de genoemde familie Stuiver op het pompstation te Oldeholtgade en maakte daar de bevrijding mee. Op 12 april 1945 vertrok hij met onze bevrijders, de Canadezen.

Proces-Verbaal

Ook van het neerschieten van deze bommenwerper hebben we een politieverbaal ter beschikking dat we nu laten volgen:

Marechaussee, post Scherpenzeel, groep Weststellingwerf, no. 400. Proces Verbaal van een neergeschoten vliegtuig te Nijetrijne, gem. Weststellingwerf.

Naar aanleiding van een op dinsdag 15 augustus 1944, te omstreeks 13.00 uur boven Nijetrijne, gemeente Weststellingwerf plaats gehad hebbend luchtgevecht, waarbij een vliegtuig zou zijn neergeschoten, hebben wij, Jeen de Vries en Anne Johannes Gruben, beiden opperwachtmeester, behorende tot opgemelde Post en groep ons be-geven naar de boven omschreven plaats, alwaar we te omstreeks 15.00 uur arriveerden.

Aldaar ter plaatse zagen we in het land van Cornelis Atze van Stralen, wonende te Nijetrijne, no. 36 een geheel verwoest en brandend vliegtuig liggen, vermoedelijk van Amerikaanse nationaliteit. In dat vliegtuig bevonden zich nog twee leden van de bemanning, die grotendeels verbrand en verkoold waren, terwijl op ongeveer 50 meter van het vliegtuig verwijderd, in het weiland, nog twee leden van de bemanning op de grond lagen, die overleden waren. Het vliegtuig en de beide lijken stonden reeds bij onze aankomst onder bewaking van Duitse militairen.

Vervolgens begaven wij ons, verbalisanten, naar Munnekeburen. Aldaar werden we aangehouden door een patrouille Duitse militairen. De commandant hiervan deelde ons mede, dat in een rietveld, gelegen achter Munnekeburen ook nog een lijk, afkomstig van de leden van de bemanning van het neergeschoten vliegtuig lag. Dit lijk, hebben wij, verbalisanten, in opdracht van bedoelde commandant overgebracht naar het lijkenhuis op de algemene begraafplaats te Munnekeburen. Mocht er op het lijk nog iets gevonden worden, dan moest dit door ons tot nader order zorgvuldig bewaard worden, totdat hierover nader bericht zou komen. Bij een door ons verbalisanten gedaan onderzoek op het lijk, werd alleen een identiteitsplaatje (en een gouden ring) gevonden, met het opschrift: Harry Haseman O820758 T4142A. Het neergestorte vliegtuig heeft geen schade aangericht aan gebouwen te Nijetrijne en omgeving. Ook zijn er geen burgers bij gedood of gewond geraakt.

Hiervan door ons verbalisanten opgemaakt, enz.

Gesloten te Scherpenzeel 15 augustus 1944. Getekend J. de Vries.

De verbalisanten maken één foutje: er werden namelijk niet twee, maar drie stoffelijke overschotten in de wrakstukken aangetroffen, te weten de beide airgunners en de flight-engineer.

De Lightnings

Op dit moment realiseerden de piloten van de begeleidingsjagers (onder andere Lockheed Lightnings van de 479e Fighter Group) zich, dat er ander werk aan de winkel was. Dat er toen reeds vier Amerikaanse Liberators en zes Duitse Messerschmitt-109-jagers waren neergeschoten is hun waarschijnlijk ontgaan.

Diverse Lightnings (de ouderen zullen ze zich zeker herinneren als het vliegtuig met de twee rompen) doken neer op de Duitse Messerschmitts, die juist bezig waren te landen op vliegveld Havelte om bij te tanken.

Een Duitse jager moet tijdens de landing zijn vernietigd, maar we hebben dit toestel niet kunnen identificeren. Echter ook de Duitse lichte flak (luchtafweergeschut) was pa-

raat op Havelte en twee Amerikaanse Lightning-jagers werden neergeschoten.

Het ene toestel was de Lockheed 'Lightning', P38J, fabrieksnummer 43-28376, van het 434e Fighter Squadron, behorende tot de 479e Fighter group en opgestegen van vliegbasis Wattisham in Engeland. De jager kwam neer bij Veeningen, ten westen van Zuidwolde in Drenthe. De piloot, Kaptein H.G. Turner Jr., sprong per parachute uit het brandende toestel toen het eigenlijk al te laag was en hij brak bij de landing een been. Hij werd gewond door de Duitsers gevangen genomen en overleefde de oorlog. De iets mank lopende Turner Jr. was na de oorlog terug in Veeningen om herinneringen op te halen met toen aanwezige omstanders.

Bij Uffelte

Het tweede toestel, dat neergeschoten werd, was de Lockheed 'Lightning', P38J, fabrieksnummer 44-23169, van hetzelfde Squadron en group als de Lightning, die bij Veeningen neerkwam. Het stortte neer vlak achter en tegen de woning van de fam. Kuil te Uffelte, welke woning tengevolge van de crash geheel afbrandde.

De piloot werd gedood en het stoffelijk overschot werd bij de wrakstukken aangetroffen. Dit was 2e Lieutenant James L. Wallace. Hij werd op 17 augustus 1944 te Havelte begraven in rij 15, grafnummer 13. Zoals met alle Amerikaanse oorlogsgraven na de oorlog gebeurde, werd ook dit stoffelijk overschot opgegraven en herbegraven op de centrale Amerikaanse begraafplaats te Margraten.

Het is misschien wel pakkend om in een Duits rapport te lezen dat het bedienend personeel op de vliegbasis te Havelte in totaal 1880 2 cm-granaten en mitrailleurpatronen had verschoten om deze beide Lightnings neer te halen.

Jong meisje

In een gestencild blaadje, genaamd 'Diever en de Tweede Wereldoorlog', troffen we een verhaal aan van een mevrouw die als jong meisje het neerschieten van de Lightning bij Uffelte van nabij had meegemaakt. Deze mevrouw heeft haar herinneringen aan het papier toevertrouwd, zoals zij het toen als kind meemaakte en hoe zij in die tijd bepaalde details als vreselijk schokkend in zich opnam en verwerkte.

Deze mevrouw zal het ons wel niet euvel duiden, als we enige citaten uit haar verhaal overnemen, maar wel moeten we jammer genoeg opmerken dat de vertelster zo nu en dan kleine vergissinkjes maakt. Maar ja, het is ook al zo lang geleden en dat is dan een excuus. Zo stortte de Lightning niet neer op een zaterdagmiddag, maar op een dinsdagmiddag. De 15e augustus was namelijk een dinsdag, wat natuurlijk niet wegneemt dat we het verhaal van de schrijfster onaangeroerd laten wat nu volgen:

'Op deze zonnige zaterdagmiddag is het weer raak. De Engelse vliegtuigen zijn er weer en dit keer gebeurt er iets heel vreemds. Een van de vliegtuigen komt heel laag overvliegen. Gaat dit vliegtuig alleen het vliegveld bombarderen of heeft het misschien motorpech? Het meisje zit in de ingang van de schuilkelder en kijkt naar het laagvliegende vliegtuig. Ze hoort hoe er vanaf het Duitse vliegveld met kanonnen op het vliegtuig wordt geschoten. Plotseling ziet

ze hoe het vliegtuig in brand vliegt. Het maakt een vreemd geluid en stort dan naar beneden. Het meisje hoort een enorme knal en ziet een hoge steekvlam boven de bomen uitkomen. Dan is het plotseling heel stil. Het meisje is hevig geschrokken en probeert te raden waar het vliegtuig kan zijn neergestort. Het moet een eindje buiten het dorp zijn, denkt ze. Als later de sirenes het sein veilig geven, komen alle mensen weer uit hun schuilkelders te voorschijn en hoort het meisje al gauw waar het vliegtuig ligt. Het hele dorp loopt uit om te gaan kijken en ook het meisje en andere kinderen gaan op weg. Ook zij zijn natuurlijk nieuwsgierig, maar er is nog een andere reden waarom ze naar dat neergestorte vliegtuig willen. De ramen van de vliegtuigen zijn gemaakt van plexiglas, een soort plastic en dat willen de kinderen gaan zoeken. Van dat vliegtuigglas maken ze namelijk ringetjes en ze maken er ook hangertjes van om aan een halsketting te hangen. Je kon dat 'glas' met een zaagje in stukjes zagen en met een vijl kan je er dan het goede model aan vijlen. De randjes werden glad geschuurd en klaar was je hangertje. Of eigenlijk nog niet helemaal. In de oorlog was er Duits geld en dat was erg lelijk. De meeste mensen hadden ook nog wel wat Nederlands geld bewaard, stiekem, want dat mocht niet van de Duitsers. Die hangertjes van 'vliegtuigglas' werden versierd met een dubbeltje met koningin Wilhelmina erop. Je maakte zo'n dubbeltje flink warm en legde het dan op het hangertje. Het 'glas' smolt dan een beetje en je dubbeltje zat muurvast. Je droeg je hangertje steeds onder je kleren, want je mocht geen beeltenis van de koningin zichtbaar dragen van de Duitsers. Ook deze zaterdagmiddag gingen we dus op pad om dat vliegtuigglas te zoeken. Het vliegtuig lag gedeeltelijk op een huis en gedeeltelijk in een weiland. Om in dat weiland te komen kropen we onder het prikkeldraad door. Daar lagen de resten van het verongelukte vliegtuig. Plotseling kwam er een Duitse soldaat om de hoek van het kapotte huis. Hij had een zwart ding in z'n hand en schreeuwde in het Duits tegen de kinderen. Het meisje dacht dat de Duitser een revolver in de hand had en op hen wilde schieten. Ze vloog weg en nam niet de tijd om onder het prikkeldraad door te kruipen. In volle vaart probeerde ze er overheen te springen. Helaas... het prikkeldraad was te hoog! Het meisje scheurde haar rechter bovenbeen helemaal open.

De wond was zeker tien centimeter en bloedde hevig. De Duitser stond nog steeds met dat zwarte ding in z'n hand te schreeuwen en doodsbang zette het meisje het op een lopen. Het bloed stroomde langs haar been en na een tijdje kon ze alleen nog maar strompelen. Toen ze thuis kwam, stond het bloed in haar klomp. Snikkend vertelde ze haar moeder wat er was gebeurd en dat die Duitser haar wilde doodschieten. Moeder troostte het kind en de gapende wond werd netjes verbonden. Toen de andere kinderen wat later kwamen kijken, zat zij met haar been omhoog op een stoel.

Waarom rende je toch zo hard weg, vroeg één van de kinderen. Wel, zei het meisje, zag jij die revolver van die Duitser dan niet? Welnee, zei het andere kind. Dat was geen revolver, dat was een fototoestel.'

Dit verhaal is zuiver historisch en verteld door een oud-inwoner van Uffelte en ze ondertekent met Janet van Uffo.

Het recht slaat toe in Kuinre

Een gevaarlijk sujet moest verdwijnen. De ontvoering slaagde wonderwel, maar de gevolgen waren niet te overzien. Hessel Postma uit Oldeholtspade vertelt over zijn ervaringen. En verder het verhaal over een wapendropping in het Fochteloërveen. De politiemensen Wijma, Carper, Caro en Koopmans uit Wolvega verrichten goed werk.

De augustusmaand 1944 kenmerkte zich als een maand waarin het Nederlandse volk (en dus ook onze regio) steeds dieper gebukt ging onder de toenemende terreur en onmenselijke wreedheden van de bezetter. Deze terreur en onmenselijke handelwijze ontsproten aan het verziekte brein van de Germanen en hun handlangers in de bezette landen en werd mede veroorzaakt door de wetenschap, dat hun heerschappij ten einde liep. Het ging in razendsnel tempo bergafwaarts met het 'Dritte Reich', zowel aan de fronten alsook bij het thuisfront.

Op de 23e augustus 1944 verlaat Roemenië de gelederen van de asmogendheden Duitsland en Japan. Italië was reeds op 25 juli 1943 met het afzetten van Mussolini uitgetreden. Op de 17e augustus van genoemd jaar gooiden twaalfhonderd Engelse bommenwerpers maar liefst zeventigduizend brandbommen op Kiel en Stettin.

Op de 3e van dezelfde maand werd in Engeland Prins Bernhard benoemd tot commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) en bereikten de Russen in Litauen de Duitse grens van Oost-Pruisen. De fundamenten van het hakenkruis begonnen te scheuren.

In onze omgeving werd op 3 augustus het distributiekantoor te Workum voor de tweede maal gekraakt door leden van de KP (Knok Ploeg) van Sneek en de buit werd opgeslagen in Koudum. Maar helaas vond de Sipo (Sicherheitspolizei) de schuilplaats en arrestaties volgden. Op 12 augustus daaropvolgend kwamen er vergeldingsakties in de vorm van razzia's in Appelscha, Balk en de omgeving van Sneek.

Kuinre

Op de 17e augustus 1944 (en niet op de veertiende, zoals diverse verklaringen vermelden) werd op klaarlichte dag om 13.15 uur in Kuinre de leider van het distributiekantoor aldaar, te weten Harm Jan Huls, afkomstig uit Oude Pekela door de KP van Echten gevangen genomen en ontvoerd. De thans in Eerbeek wonende gepensioneerde hoofdonderwijzer Jan de Lange, destijds wonende te Kuinre en ambtenaar bij de distributiedienst, maakte alles van nabij mee en is onze belangrijkste getuige in deze destijds geruchtmakende zaak. Wij willen dan ook gaarne gebruik maken van de door de heer De Lange gemaakte notities, die hij voor ons aan het papier toevertrouwde:

'Half augustus 1944 kreeg de KP van Echten opdracht om de leider van het distributiekantoor te Kuinre, de bovengenoemde H.J. Huls, binnen tweemaal vierentwintig uur gevangen te nemen en over te brengen naar een plaats waar hij verhoord kon worden. Twee leden van de

KP Echten namen contact op met de Kuinderse politie-man, wachtmeester F. Hielkema, die hen ook geholpen had bij de overval op het distributiekantoor een maand daarvoor, maar deze keer weigerde de wachtmeester. Hij en de meeste dorpsbewoners vonden Huls een prima vent en dus moest er een vergissing in het spel zijn. Toch handhaafde de KP-leider zijn opdracht: de man moest onmiddellijk ontvoerd worden, omdat hij een verrader was. Nu ze geen medewerking kregen van een deskundige insider was de taak van de KP-ers niet eenvoudig. Ze kregen één à twee nachten onderdak bij de familie Dubbelt Postma, op hun boerderij tussen Slikenburg en Schoterzijl, bij de driesprong met de Nieuweweg. Hier komen we nog op terug, want ook de gebr. Postma waren voor ons zeer waardevolle getuigen, die door deze geschiedenis uiteindelijk gegrepen werden en met hun vader in Crackstate terecht kwamen. Ook werd bij de Postma's een auto ondergebracht, die de KP bij deze actie nodig zou hebben. Genoemde Huls had zijn intrek genomen in het Hotel-café annex kapperszaak Semplonius in het midden van het dorp. Hij wandelde elke dag een paar keer ongeveer driehonderd meter die hem van het kantoor scheidde. De KP-ers kwamen tot de conclusie dat de beste methode zou zijn de distributieleider op klaarlichte dag te overvallen en in een auto te duwen. Om niet al te zeer op te vallen zou er op hun auto een bordje met de letters NOP (Noordoostpolder) moeten worden aangebracht. Hun aanvankelijke plan, Huls vanuit café Van Ens tegenover het gemeentehuis neer te schieten, lieten ze al snel varen wegens het grote risico van represailles ter plekke.

Het distributiekantoor in Kuinre was in de oorlogsjaren ingericht in de voormalige burgemeesterswoning in het midden van de Dorpsstraat. Het was warm die ochtend en we waren blij toen de middagpauze was aangebroken. Om één uur ging iedereen naar huis. De meesten linksaf, ik rechtsaf de Dorpsstraat in. Voor mij was de afstand van kantoor naar huis ruim honderd meter. Huls had de gewoonte vijf à tien minuten na het personeel te vertrekken naar zijn kosthuis.

Controleurs van de distributiedienst, die die dag toevallig op het kantoor aanwezig waren verklaarden later dat Huls hen had uitgenodigd met hem mee te gaan, maar zij waren niet op die uitnodiging ingegaan. Toen ik vlak bij huis was, zag ik dat er twee mannen tegen een dikke boom zaten, vlakbij ons huis. Achteraf realiseer ik mij dat zij opstonden, vlak nadat ik gepasseerd was. Zij liepen richting het kantoor. Op dat moment zette zich een personenauto in beweging met een bordje NOP erop, de beide mannen tegemoet. De auto had al een tijdje geparkeerd gestaan

Niet de distributiedienst van Kuinre, maar het voltallig personeel van de afdeling Weststellingwerf op het bordes van Huize Lindenoord, inclusief drie marechaussees. V.l.n.r. Onbelet, Carper en Brander.

voor de Nederlands Hervormde kerk. Er zijn aanwijzingen dat een derde man voor Huls uit fietste. Die zou zijn pet afgenomen hebben en zich het hoofd gekrabbd, als sein voor de chauffeur van de auto, de distributieleider tegemoet te rijden. Voor het huis van bakker Van der Veer werd Huls beetgepakt, hij kreeg een klap met een gummi-knuppel en werd vervolgens niet al te zachtzinnig in de auto gewerkt. Die reed het dorp uit, richting Slijkenburg. Ter hoogte van de begraafplaats, net buiten het dorp, werd de bovengrondse telefoonleiding onklaar gemaakt. Weldra kwam er in het rustige dorpsbeeld verandering. Zelf spoedde ik me naar het distributiekantoor, waar op dat moment ook politiemann, wachtmeester J. Boeve, arriveerde. Kuinre had in die tijd geen burgemeester. Hendrik Willem Dijkstra uit Giethoorn nam die functie waar. Na verloop van enige tijd arriveerde ook die ter plekke, vergezeld van zijn in uniform gestoken neef, de Oostlandboer Hendrik Jan Dijkstra. Er werd een onderzoek ingesteld, medewerkers werden ondervraagd, maar niemand wist iets te vertellen. Aan Tiny van Dijk uit Langelille werd de dagelijkse leiding opgedragen.

Wat was er ondertussen met de auto en de inzittenden gebeurd? In snelle vaart was men naar Echtenerbrug gereden, de thuisbasis van de knokploeg. Daar werd Huls gefouilleerd en vertelde men hem, dat hij in handen was van de KP. Een voor hem weinig benijdenswaardige positie. Uit de op hem gevonden papieren bleek duidelijk, dat hij een gevaarlijk man was voor de Nederlandse zaak. Al eerder was een door hem samengestelde lange lijst van door de Duitsers verdachte personen in handen van het verzet gevallen. Ook werd duidelijk dat hij sinds 26 oktober 1940 lid was van de NSB en een aanstelling had als postcommandant van de landwacht.

In de loop van de dag veranderde er veel in het rustige dorpsleven. De stemming werd nerveuzer. De mensen vreesden represailles. In de late namiddag verliet een aantal personen, onder wie postkantoorhouder Steenbeek, hervormd predikant Pol en bovenmeester Poel, het dorp. Boeren die op de gewone tijd waren geen melken, keerden niet naar huis terug.

In de vroege ochtend van vrijdag 18 augustus kwamen de Duitsers. Om vijf uur reden een overvalwagen en een motor met zijspan het dorp binnen en de Duitsers arresteerden de middenstanders De Jong, Pen, Van der Veer, Koopmans en Postma en diverse huiszoekingen volgden. Tevens werden in Blankenham gearresteerd ds. Van Gelder en de timmerman Brandsma. Na twee weken in Vught doorgebracht te hebben, kwamen ze weer vrij, behalve de dominee, die bij Arnhem tewerk gesteld werd. In het dorp waren ondertussen bekendmakingen aangeplakt, waarin de bevolking werd opgeroepen mee te werken aan het opsporen van de daders en het vrijkomen van Huls. Zo niet, dan werd gedreigd met executie van de gijzelaars. Bij zijn verhoor op de 17e augustus ontkende de 26-jarige Huls alle beschuldigingen maar tegen de overvloed van bewijzen kon hij niet op en hij noemde diverse informanten en bekende de contacten met de SD en zijn deelname aan razzia's. Het proces-verbaal van het verhoor werd door de KP opgesteld. De uitslag werd Huls medegedeeld en het vonnis werd op 21 augustus om 01.30 uur voltrokken door de kogel. Het lijk werd begraven achter de boerderij van Jan Toering in Echtenerbrug, samen met de brandkast die in de nacht van 13 op 14 juli 1944 uit het distributiekantoor in Kuinre door de KP-Echten was weggehaald.

Een brief

We hebben kunnen lezen, dat de KP-ploeg van Echtenerbrug voordat ze op de zeventiende augustus 1944 Huls uit Kuinre ontvoerden, een nacht onderdak had gekregen bij de familie Dubbelt Postma bij de driesprong tussen Schoterzijl en Slijkenburg. Ook de auto die bij de ontvoering nodig was, werd bij de familie ondergebracht. Wij hadden hierover diverse gesprekken met de Postma's, maar onze voornaamste informant is wel de thans in Oldeholtspade wonende rustend veehouder Hessel Postma, één der zoons uit het genoemde gezin.

De heer Postma vertelde ons dat de ontvoerders in de morgenuren ook al naar Kuinre waren gereden om een

poging te wagen genoemde Huls te ontvoeren, maar dat dit toen onuitvoerbaar bleek te zijn. In de middaguren gelukte dit wel en in eerste instantie werd de man ondergebracht in een goed afsluitbaar hok bij de boerderij van de familie Kraak te Echtenerbrug. In onze gesprekken kwam ook heel duidelijk naar voren, waarom de gekidnapte persoon moest verdwijnen en uiteindelijk werd geliquideerd na een veemgericht.

De illegaliteit had namelijk op de Veluwe een eveneens voor de vrije wereld gevaarlijke NSB'er (een politieman) onschadelijk gemaakt en op het lijk werd een lijst aange troffen waarop 82 personen voorkwamen, onder andere een broer van onze informant, de heer Johannes Postma, wegens LO werk (hulp aan onderduikers). Deze lijst moest naar de SD, maar gelukkig voor de betrokkenen heeft de lijst de SD nimmer bereikt. Tegen deze bewijzen kon de in eerste instantie alles ontkennende Huls niet op en dit had uiteindelijk zijn dood door de kogel ten gevolg.

Huls werd tot en met de 20ste augustus 1944 op de boerderij van genoemde Kraak gevangen gehouden. Hij moest een opgestelde brief ondertekenen, dat hij in goede welstand verkeerde en dat represailles op de Kuunderse bevolking uit moesten blijven. Deze brief werd geadresseerd aan de toenmalige waarnemend burgemeester van Kuinre, de uit Giethoorn afkomstige Hendrik Willem Dijkstra, die op 25 januari 1943 burgemeester Batjes had opgevolgd.

Dit heeft waarschijnlijk tot gevolg gehad dat de op de 18de augustus in Kuinre opgepakte personen zo gauw weer vrijkwamen.

In de nacht van de 20ste op de 21ste augustus werd Huls door de landerijen overgebracht van de boerderij van Kraak naar die van Jan Toering, eveneens in Echtenerbrug. Hier werd hij in de middag van de 21ste gedood door de kogel en ook begraven op het erf achter de boerderij.

Bonkaarten

Door het kraken van diverse distributiekantoren had de illegale groep van Echtenerbrug de beschikking gekregen over vele duizenden complete bonkaarten voor levensmiddelen, die bestemd waren voor onderduikers. Deze bonkaarten waren echter op last van de bezettingsautoriteiten ongeldig verklaard, omdat die er natuurlijk van op de hoogte waren, dat van genoemde serie zoveel in handen van de illegaliteit was terechtgekomen. Dit waardeloze, zeer gevaarlijke materiaal moest dus vernietigd worden. Verbranden durfde men niet, want er kon eens een stuk wegwaaien. Dus werd besloten de bonkaarten maar met Huls mee te begraven. Later zou alles aan het licht komen, toen zeven maanden later in maart 1945 alle leden van de KP Echten waren gegrepen en ook de familie Postma (vader en drie zoons) waren opgepakt. Toen namelijk moesten de gearresteerden (ook onze informant, de heer Postma) het lichaam onder dwang van de SD opgraven en reinigen. De boerderij van de familie Toering was toen reeds door de SD in brand gestoken en platgebrand. We komen hier later op terug, omdat we anders te veel op de gebeurtenissen vooruitlopen. Gebeurtenissen die voor vader en zoons Postma diverse keren zeer gevaarlijk en ris kant zijn geweest.

Een na-oorlogse foto van één van de ergste SD-beulen uit Crackstate, de Belg Emile Steylaerts.

Radio's

Op de 30ste augustus stond in Joure een vrachtauto afge laden met 253 ingeleverde en in beslag genomen radio's klaar om te vertrekken. Uiteindelijke bestemming het 'Heimatsland' waar door de vele bombardementen zoveel radio's verloren gingen. Hierdoor zou het thuisfront verstoken zijn van de berichtgeving over de vele verbloemde nederlagen. Een ding was echter jammer voor de heren in Berlijn. Deze muziekkastjes zouden nimmer de brallende stem van Hitler, noch de propagandistische leugens van Goebbels in de Duitse huiskamers ten gehore brengen. Ze kwamen zelfs Joure niet uit. Op een gegeven moment stond de vrachtauto, inclusief de radio's, te branden dat het een lust was. Liever verbranden, dan ze af te staan aan de vijand, was het devies.

Spoedig werd echter duidelijk, dat dit muisje een staartje kreeg. De wachtmeester der Marechaussee Geert Knol werd door de SD gegrepen en aangewezen als de dader. Op 9 september daaropvolgend werd zijn lijk gevonden bij Groningen in het Damsterdiep. Dat waren zo de manieren en handelwijzen van de Sicherheitsdienst.

Dolle dinsdag

Zo zou de 5de september 1944 de geschiedenis ingaan. Nederland stond op zijn kop. De BBC meldde uit Londen dat een voorhoede van Engelse tanks de Nederlandse grens was gepasseerd en de buitenwijken van Breda was

binnengedrongen. De hoop bij de goede Nederlanders vlamde op. Zou de oorlog nog voor de winter zijn afgelopen? Er was ook een groep Nederlanders die met angst en beven de toekomst tegemoet zag. Dat waren de NSB-ers. Zou het voor hen 'bijltesdag' worden? Zeker zeshonderd NSB-ers vertrokken uit het westen des lands en namen in Amsterdam de nachtboot naar Lemmer en vandaar met de tram met extra aangekoppelde wagons richting Heerenveen. Direct daarop bleek echter, dat de BBC voorbarig was geweest met deze ondoordachte berichtgeving. Er waren nog helemaal geen geallieerde troepen de Nederlandse grens gepasseerd en de NSB kon (voorlopig althans) opgelucht ademhalen. Toch had dit alles wel gevolgen want na de bevrijding van Frankrijk volgde een snelle opmars door België. Grote delen van het land der zuiderburen werden bevrijd en dit had gevolgen voor ons. Het daar vertoevende schuim der Belgische natie, in de vorm van Commando's Sipo und SD (Sicherheitspolizei en Sicherheitsdienst), werd de grond te heet onder de voeten in België en verplaatste zijn werkterrein naar Nederland, met alle gevolgen vandien. Deze commando's bestonden voor een deel uit Duitsers, maar ook Belgen, Roemenen, Tsjechen en Nederlanders behoorden tot deze criminele horde die in onze omgeving neerstreek. Zo kwam er een Commando 'Sipo' onder leiding van SS-Hauptsturmführer A.W. Albrecht, in Leeuwarden terecht.

Crackstate

In de loop van oktober 1944 kwam in Heerenveen een afdeling aan van de Sipo und SD. Dit 'Commando zur besonderen Verwendung' stond onder leiding van de Oostenrijkse beul SS Hauptsturmführer Kronberger. De horde nam bezit van het aloude Crackstate en de naam van dit imposante gebouw kreeg in die tijd een sinistere en meedogenloze klank. Veel goede Nederlanders uit onze regio hebben daar helaas in het laatste bezettingshalfjaar vertoefd en velen zijn nooit teruggekeerd. We zullen in het verdere verloop van de geschiedenis de naam 'Crackstate' dan ook helaas maar al te vaak tegenkomen. Het merendeel van hen die daar in die angstige tijd door de beulen naar toe zijn gesleept, zijn daar nog steeds mee bezig en zullen dat ook hun hele verdere leven blijven doen.

Vliegveld Havelte

In de loop van september 1944 kreeg vliegveld Havelte, en ook de naaste omgeving, het zwaar te verduren. In de nacht van 5 op 6 september vallen er bommen bij Holtिंगe. De schade blijft gelukkig beperkt tot glasscherven. Door vliegtuigbeschietingen brandde op de 6de september een woning af in Uffelte, toebehorende aan de familie Warnders. Ook hier was gelukkig alleen materiële schade. In de nacht daarop is het weer raak. Er vallen bommen in Havelte. Veel woningen hebben glasschade en de nacht is nauwelijks voorbij of het is weer raak in Holtिंगe, waar de boerderij van Willems afbrandde door bommen en de boerderij van de familie Snoeken in Havelte door beschietingen. Vervolgens in de nacht van 16 op 17 september komt de grote klap. In die nacht bombardeerden 26 Engelse bommenwerpers het Duitse vliegveld bij Havelte. Er was veel schade, ook weer bij de burgers. De familie

Lefferts verloor zijn woning en aan veel woningen was weer glasschade. Op de 24ste maart 1945 werd definitief afgerekend met de vliegbasis Havelte, toen meer dan honderd Amerikaanse vliegende fort en de startbaan in poeier gooiden. Hier komen we nog op terug.

In dezelfde nacht van de 16e op de 17e september werd ook vliegveld Leeuwarden uitgeschakeld. Op het vliegveld werden 960 bommen gegooid door 48 Engelse Lancasters. Het bleek de definitieve afrekening.

Tenslotte een mopje uit de oorlogsjaren. 'Die Engelse bommen zijn ontzettend slecht!' 'Waarom?' 'Als ze op de grond terechtkomen gaan ze altijd stuk'.

Mislukte contacten

Volgens diverse geschriften was er in oktober 1944 een wapendropping die bestemd was voor het dropveld te Veenhuizen. De juiste datum is in geen dezer geschriften terug te vinden ook niet in de officiële rapporten van de 'Special Duty's' vanuit Engeland. Door een technische storing in het mechaniek van de afwerpinrichting kwamen de wapens niet neer bij de ontvangstploeg in de omgeving van de schietbaan te Veenhuizen, maar enige kilometers verder in het Fochteloöerveen. Hier vonden veenarbeiders de volgende dag de containers met wapentuig en verstopt in een karrevracht turf verdwenen enige van deze wapens van het toneel. De voermansknecht A. Veen uit Haulerwijk, die opdracht had ter plaatse een vracht turf te laden, zag tot zijn verbazing talloze parachutes en grote metalen containerbussen liggen die na inspectie wapens, munitie en etenswaren bleken te bevatten. Samen met zijn helper A. Hoks, eveneens uit Haulerwijk hebben ook zij een greep in de containers gedaan en het nodige mee naar huis genomen. Deze toeëigeningen kwamen gelukkig maar alleen de illegaliteit ter ore en dit had tot gevolg dat een heel klein deel van het wapentuig op de juiste plaats terecht kwam. De NSB-er H.J.P. uit Oosterwolde verscheen in het veen en waarschuwde de Duitsers. Dit had tot gevolg dat praktisch al het kostbare wapentuig bestemd voor de illegaliteit, in Duitse handen viel. Daarmee was de kous echter nog niet af, want er vielen namen en dit had tot gevolg dat arrestaties volgden o.a. in Een en Haulerwijk. Ook Veen en Hoks werden gegrepen en keerden nimmer terug. We moeten aannemen dat Veen op 28 oktober 1944 in het kamp te Westerbork is gefusileerd en Hoks die later door verraad alsnog werd gegrepen op 8 maart 1945 met vele anderen bij Woeste Hoeve werd vermoord.

Dit was echter niet de eerste keer dat getracht werd wapens af te werpen bij Veenhuizen. Het veld met de officiële codenaam 'Rummy 4' en de afgesproken codezin 'Napoleon heeft het ook gedaan' werd in de nacht van 24 op 25 september 1944 aangevlogen door een wapendropvliegtuig, maar de afgesproken codeletter via een seinlamp van de ontvangstploeg bleef uit. Flight Sergeant Parsons kwam met de wapencontainers terug in Engeland. Een nacht later probeerde Flight Lieutenant Stark het met zijn bemanning opnieuw, met hetzelfde negatieve resultaat. Toen volgde in de nacht van 9 op 10 oktober 1944 een dropping met goed resultaat bij Veenhuizen. De piloot van het droptoestel, een viermotorige 'Halifax' bommenwerper van het 644e Squadron, dropte met goed

Een trouwerij in Wolvega tijdens de oorlogsjaren.

gevolg 15 containers met wapens en vier geheime agenten. De piloot was Squadron Leader Rymills, volgens gegevens uit Engeland. Deze wapens zouden later voor Veenhuizen verschrikkelijke gevolgen hebben, want de hele aktie kwam de Duitsers ter ore en op 16 december 1944 werd de hele wapenontvangstploeg opgepakt, waarvan niemand terugkeerde. Een van deze slachtoffers kwam uit Noordwolde, namelijk de gestichtsveldwachter Marten Veldhuizen.

Rehabilitatie

Op de 1e maart 1943 werden de gemeentepolitie en de marechaussee in opdracht van de Duitse bezettingsautoriteiten opgeheven en gingen ze over in de Staatspolitie, aldus vertelde ons oud-politieman Lambertus Schelte Carper. De toenmalige chef Kuipers in de rang van chef-veldwachter, werd overgeplaatst naar Makkum en als zijn opvolger werd geïnstalleerd de veldwachter KI. Wijma, die bij de installatie de rang van onderluitenant kreeg toegewezen. Het was het korps bekend dat hun nieuwe chef lid van de NSB was (op Duitsland georiënteerde Nationaal Socialistische Beweging) en ook kunnen we aannemen dat de Weststellingwerfse bevolking hier van op de hoogte was.

De benoeming ging uit van de gewestelijke commandant der Staatspolitie, de kolonel Oosterhof, die in Groningen resideerde en het bevel voerde over de drie noordelijke provincies. Genoemde Oosterhof was een overtuigde en felle NSB-er en onder diens druk en pressie werd Wijma lid van de NSB, omdat hij om een ons bekende niet nader te noemen reden gewoon niet anders kon. Dat het totaal tegen zijn principes indruiste is ons ook bekend en daar heeft hij naar gehandeld op overtuigende wijze. Zijn ondergeschikten die eerst dachten dat elke verandering geen verbetering zou zijn, waren al gauw in hun nopjes met de nieuwe chef, aldus onze informant.

Razzia's

In de meeste gevallen als er razzia's dreigden, wist de heer Wijma dit vroegtijdig, waarop hij onmiddellijk tegenmaatregelen nam. Hij waarschuwde zonder uitzondering steeds wachtmeester Carper, die op zijn beurt de collega's Koopmans en Caro instrueerde. Genoemd driemanschap (overtuigde illegalen) toog direct op pad om al die mensen die gevaar liepen te waarschuwen dat ze direct moesten verdwijnen. Zo kon veel leed worden voorkomen. Het was zelfs zo dat, als er tijdelijk voor een onderduiker geen goed onderduikadres voorhanden was, hij door genoemde politiemensen naar Wijma werd gebracht, die voor een schuilplaats zorgde, veelal in eigen woning. De heer Carper vertelde ons, dat hij buiten dienst zijnde en in zijn eigen gezin vertoevende, diverse keren door zijn chef werd bezocht die dan steeds de vraag stelde: 'Geen dienst Carper?' Onze informant antwoordde hierop: 'Inderdaad geen dienst, er moet iets anders gebeuren'. Het antwoord zonder verder vragen te stellen was steeds: 'Man man, denk er om, je hebt een gezin.' Het drukken van de geheime krantjes, de Koerier, werd mede door Wijma verzorgd, die driftig meehielp de blaadjes te stencillen. Deze krantjes werden samengesteld met hulp van een onderduiker (ten huize van het gezin Carper) die veel talen kende en de hele dag de berichten uit Londen beluisterde.

In ons gesprek stelde de heer Carper uitdrukkelijk dat, als het korpschef Wijma niet had gehad, er in de Stellingwerfen verscheidene doden zouden zijn gevallen. We meenden dit even naar voren te moeten brengen, omdat dit ook gebleken is uit het vonnis dat na de oorlog door de tribunaalrechter is uitgesproken en dat luidde: 'De heer Wijma wordt van gerechtsvervolg ontslagen.'

Koenraad van de Arbeidsdienst

De toen welbekende affiche deed opgang met de groen-geüniformeerde figuur van Koenraad, de altijd gediensstige sukkel, die een oud vrouwtje over de straat loodste. In de regio duiken arbeidsdienst-mannen onder. De 95-jarige verzetsman Geert Koster uit Diever vertelt een treurig verhaal. Zes jonge arbeidsmannen vinden de dood.

Reeds eerder hebben we de arbeidsdienstkampen in de regio aangehaald. Deze door de bezetter in het leven geroepen kampen werden bevolkt door Nederlandse jonge mannen, piepjonge knapen van 18 jaar. De arbeidsdienst was verplicht, nadat een poging van de bezetter om een vrijwillige arbeidsdienst uit de grond te stampen op niets was uitgelopen. De opleiding in die kampen op Duitse leest geschoeid hield in, dat naast een vrij strenge, op militaire begrippen getoetste opleiding ook arbeid moest worden verricht.

De arbeid was voor elk kamp verschillend en werd bepaald door de omgeving waarin het kamp was gelegen, bijvoorbeeld bosbouw of landontginning. Het 'wapen' van de arbeidsdienstmannen was dan ook de schop. Hiermee werd ook exercitie bedreven en wacht gelopen. De arbeidsdienstman moest ook geüniformeerd worden, maar dat was voor de bezetter geen probleem. Er waren immers uniformen genoeg buitgemaakt, toen het Nederlandse leger in de meidagen van 1940 moest capituleren. Het buitgemaakte veldgrijs werd in de verfpot gestopt en het groene kleed voor 'Koenraad van de arbeidsdienst' was gereed. Niet voor niets zongen ze: 'Groen als de weide zijn de kleuren van ons kleed, arbeidssoldaten ten strijde gereed!'

Of ze allemaal wel zo gereed waren, kunnen we rustig betwijfelen, want in september 1944 verdwenen velen uit de kampen en doken onder. In Blesdijke was ook een kamp, maar dat had niets met de arbeidsdienst uitstaande. Hier hopen we nog op terug te komen.

Kamp Vledder

Zoals we reeds zagen, verdwenen veel arbeidsdienstmannen uit de kampen en doken onder. Vooral toen de BBC uit Londen op de 5e september de voorbarige conclusie trok, dat de strijd in Nederland wel niet lang meer zou duren, omdat de Engelse legers al in Breda waren. Het onderbrengen van al die jonge knapen bezorgde de illegaliteit onnoemelijke hoofdbrekens en dat het helaas wel eens mis ging, hoeft geen betoog. Bovendien gebeurde het nog al eens dat een onderduiker in het gastgezin waar hij ondergebracht was, totaal niet te handhaven was, omdat bijvoorbeeld de partijen totaal niet bij elkaar pasten. Hierdoor ontstond veel spanning tussen de betrokkenen en de LO-mensen moesten weer op pad. Een excuus voor die situaties was natuurlijk wel, dat de onnoemelijke spanning van die tijd de zenuwen behoorlijk parten speelde. Het zal dan ook duidelijk zijn, dat bij ontdekking door de Sipo of

de Landwacht niet alleen de ondergedokene maar ook het gastgezin werd ingerekend. Kamp Vledder maakte op dit alles geen uitzondering. Ook hier was het algemene beeld dat diverse arbeidsmannen uit het kamp verdwenen en elders onderdoken. De schrijver herinnert zich dat betrekkelijk veel arbeidsdienstmannen uit kamp Vledder in Nijeholtpade ondergedoken zaten. Bijna huis aan huis kon je ze vinden en bij sommige gezinnen zelfs meerdere. Gelukkig is het goed gegaan, ondanks dat de jonge onderduikers het met de voorzichtigheidsnormen soms op een onaanvaardbare manier op een accoordje gooiden.

Stoelendans in Nijeholtpade

Op een mooie herfstavond van 1944 waren zeker twintig à vijftientig jonge onderduikers langs allerlei bospaadjes bij elkaar gekomen op de, zoals wij dat noemden, 'Bethlehem's heide'. Met behulp van een accordeon werd flink wat muziek geproduceerd en dit alles had tot gevolg, dat een complete stoelendans werd weggegeven. Op hetzelfde moment stonden drie SD-ers met een herdershond (die per fiets uit Wolvega waren gekomen) op de hoek bij het toenmalige café Lapstra naar de verre muziek te luisteren. De ouders van de schrijver, die vanwege de mooie avond een boswandeling wilden maken, hoorden de muziek ook en zagen ook de SD-ers. Ze begrepen direct het gevaar van deze situatie en langs een omweg, ongezien voor de SD, bereikten ze genoemd heideveldje. In de kortste keren was alles vertrokken.

Gelukkig is het dus goed gegaan, alhoewel op het nipper-tje. Dat heeft Nijeholtpade en hebben wij allemaal toen nooit geweten. Het kwam na de bevrijding pas aan het licht, toen bij een onderzoek op Crackstate in Heerenveen complete lijsten tevoorschijn kwamen waarop praktisch alle onderduikers (zowel ingezetenen alsook de gastonderduikers) voorkwamen. Deze lijsten waren samengesteld door een ingezetene van Nijeholtpade, waarvan we de naam niet noemen, maar die ons wel bekend is. Het voor-naamste is, dat Nijeholtpade toen een catastrofe bespaard is gebleven. Dat het ook wel eens op een vreselijke manier mis kon gaan, wordt duidelijk in de volgende regels over kamp Vledder en de heide van Doldersum. Toen in het laatst van de bezetting praktisch alle arbeidsmannen uit de kampen waren gevlucht, werden de restanten van de bewoners bijeengebracht in Dwingeloo en ingezet voor het schuttersputten en tankgrachten graven. In het kamp in Wolvega werden landwachters (onder andere uit Drenthe) ondergebracht voor frontopleiding. Gelukkig voor de stak-

Op deze plaats werden op 8 september 1944 zes jongemannen van de Arbeidsdienst door de SD lafhartig vermoord.

kers is het nooit zo ver gekomen want dan hadden ze wel iets anders tegenover zich gekregen als een jachtgeweer-tje. We komen hier nog op terug maar wel kunnen we stellen, dat de 'heren' de schrik om het hart sloeg. Die enkelen zagen het niet zitten en pleegden zelfmoord.

Gesprek in Diever

Reeds diverse keren hadden wij een gesprek in Diever met de thans vijftienjarige heer Geert Koster, die in de oorlogsjaren leiding gaf aan de illegale groep 'Diever en omstreken'. De groep hield zich bezig met het LO-werk (hulp aan onderduikers) en KP-activiteiten (gewapende acties tegen de bezetters). Begin september 1944 werd ik benaderd door vier jonge leden van mijn KP-ploeg uit Diever, die met een (in mijn ogen) vrij ondoordacht en te overhaast plan op de proppen kwamen, aldus vertelde genoemde heer Koster. De groep van vier, die bestond uit de jongemannen Roelof Egging, Mans Vos, Hilbert Gunink en mijn zoon Gerhardus Koster, had een plan opgevat een aantal arbeidsdienstmannen uit het kamp Vledder, die daartoe genegen waren en het aandurfd, te laten onderduiken.

Ze hadden hiertoe de beschikking gekregen over een aantal schuilplaatsen in de bossen bij Wateren en Doldersum. Roelof Egging zou reeds contacten hebben gelegd met verschillende jongemannen uit kamp Vledder, zowel op de arbeidsprojecten alsook in de vrije buitendiensturen van de

arbeidssoldaten. Bij een voorzichtige peiling dienaangaande hadden een zeker aantal van de mannen te kennen gegeven graag te willen onderduiken, omdat ze bang waren te worden afgevoerd voor stellingbouw en dergelijke. Ook bleek uit dit gesprek, dat ze een paar arbeidsdienstmannen de schuilplaatsen hadden laten bezichtigen, die als hun tijdelijke onderkomens moesten dienen. Ik was totaal tegen dit plan, aldus de heer Koster, en zei hun dat ook. Genoemde schuilplaatsen waren volgens mij totaal niet geschikt en er moesten eerst goede onderduikadressen voor die jonge mannen worden gezocht.

Vrij Nederland

De genoemde jongens van mijn illegale groep konden echter dat geduld niet opbrengen en tegen mijn wil zijn zij met de mijns inziens onverantwoorde uitvoering van hun plannen doorgestaan.

Ook is mij bekend dat zij voor de uitvoering van de operatie contacten hebben gehad en gelegd met een naar mijn idee enigszins wilde illegale groep, die voor zover ik weet, ook betrokken is geweest bij een overval op de melkfabriek in Elsloo. Die groep stond onder leiding van een zekere Sjors. ('Sjors' is P. Blom uit Drachten en hij verdrong op 26 november 1944 in de Waddenzee, toen hij piloten hielp om te vluchten). In combinatie met die (volgens zeggen) Friese Sjors groep hebben de vier genoemde jonge leden van mijn sectie begin september 1944 diverse keren

Twee van de Arbeidsdienst-soldaten liggen nog steeds in de regio begraven en wel op het R.K. kerkhof in Wilhelminaoord. Dat zijn de stoffelijke resten van Gerard van Corstjanje en David Oomens.

onopvallende contacten gehad met arbeidsdienstmannen uit het kamp die wilden onderduiken. Hoe de uitvoering echter precies heeft plaatsgevonden kan ik niet zeggen, omdat ik er niet bij ben geweest. De jongens van mijn groep wisten dat ik er tegen was en daarom werd er ook verder met mij niet over gesproken. Of de door mij genoemde Sjors of leden van die groep nog in leven zijn weet ik niet en ik heb daarover ook nooit meer iets vernomen, aldus de heer Koster.

Na enig onderzoek onzerzijds (en wat de heer Koster niet wist) vernamen we dat de uit Friesland opererende groep, waarmee de vier jonge illegalen uit Diever contact hadden gelegd en de operatie uitvoerden, zich de groep 'Vrij Nederland' noemden. Toen bleek ook dat Sjors was verdronken.

Kamp Vledder

In de nacht van 7 op 8 september 1944 werd het plan uitgevoerd en omstreeks middernacht werd het kamp te Vledder overvallen door ongeveer 15 illegalen, waaronder de vier jongemannen uit Diever. De jongens, die die nacht wacht hadden in het kamp, werd het zwijgen opgelegd onder bedreiging van een revolver. Vervolgens werd het wachtlokaal overvallen en de verbindingen met de buitenwereld ontklaar gemaakt door vernieling van de telefoon. Op de slaapzalen werden de jongens gewekt en hun werd

de vraag gesteld of ze wilden onderduiken. Nu was het gerucht, dat er mogelijkheden tot onderduiken zouden komen reeds op het kamp doorgedrongen, verspreid door de jongens die de schuilplaatsen hadden mogen bezichtigen. Het grootste deel van de gewekte slapers voelde niets voor onderduiken, tenminste nog niet. Zij voelden zich nog wel veilig in de beslotenheid van het kamp en durfden de risico's van onderduiken niet te nemen. Het uiteindelijke resultaat was dat waarschijnlijk achttien jonge arbeidsmannen genegen waren mee te gaan om onder te duiken. Dit aantal werd diverse keren genoemd, maar helaas was dit niet meer na te trekken.

Schuilplaatsen

Direct buiten het kamp werden negen aspirant-onderduikers in de omgeving van Doldersum in schuilplaatsen ondergebracht. We zullen deze negen jongemannen niet verder volgen, want die zijn uiteindelijk goed terecht gekomen, ondanks dat de Sipo alles heeft geprobeerd hen te vinden. Mogelijk is dat deze schuilplaatsen niet waren getoond aan de jongens uit het kamp, want later bleek, dat een paar arbeidsmannen die de grootste schuilplaats hadden mogen bekijken, niet genegen waren geweest mee te gaan en dus in het kamp waren achtergebleven. De heer Koster bestrijdt dan ook ten stelligste het destijds verspreide gerucht als zouden arbeidsmannen tegen hun wil door

de illegalen zijn meegenomen uit het kamp. De andere negen jongens gingen onder geleide richting Wateren naar de grote schuilplaats, die zich tussen Doldersum en Wateren bevond, ongeveer 150 meter zuidelijk van de openbare weg, vlak bij de Aa. Ze kregen het consigne het hol absoluut niet te verlaten, ook al omdat het betrekkelijk dicht bij de openbare weg lag. Vervolgens werden de jongens alleen gelaten, na de belofte dat er hulp zou komen.

In het kamp

Het zal duidelijk zijn dat de overval op het arbeidsdienstkamp te Vledder voor de kampleiding niet lang verborgen bleef. Nog dezelfde nacht werd de postcommandant, opperwachtmeeester Reinders, uit zijn bed gebeld en op de hoogte gebracht van de overval. Die nam de mededeling voor kennisgeving aan en ging weer naar bed. Pas de volgende ochtend vervoegde hij zich in het kamp. Veel kwam er niet uit de bus tijdens de verhoren van de jongens uit het kamp die de afgelopen nacht met de overvallers in contact waren geweest. Hij was daar helemaal niet rouwig om, want hij was uit het goede hout gesneden. Wat hij echter niet wist was dat ook de Sicherheitspolizei (Sipo) uit Assen was gewaarschuwd. Toen die in het kamp arriveerden, werden de ondervraagden onder een verschrikkelijke druk gezet. Tijdens de verhoren, die voor het grootste deel door twee met de vijand heulende Nederlandse politiemensen werden gevoerd, kwam er al gauw aan het licht, dat een paar van de ondervraagden één van de schuilplaatsen hadden gezien, namelijk die bij de Aa. Triomfantelijk konden de beulsknechten, de wachtmeester Lamberts en Van Droffelaar, hun eveneens aanwezige baas, de Duitser Ohloff, meedelen dat de zaak praktisch rond was.

Bij de Aa

De beide jonge arbeidsmannen die bekend hadden te weten waar de schuilplaats zich bevond (en ook wachtmeester Reinders) werden omstreeks het middaguur gedwongen in te stappen en mee te gaan naar de Aa. Ter plaatse aangekomen moeten de beide jonge jongens toch nog op één of andere manier getracht hebben de beulen om de tuin te leiden, maar helaas voor de negen jonge onderduikers in het hol is dit niet gelukt. De ingang naar het hol werd gevonden door de moordenaars en de bewoners werd gelast naar buiten te komen.

Duitse praktijken

Bij het hol moeten zich beestachtige praktijken hebben afgespeeld toen de beide Nederlanders de jongens ondervroegen, omdat ze namen wilden horen wie de overvallers waren geweest. Ondanks de zware mishandelingen konden de slachtoffers die niet noemen, omdat ze die eenvoudig niet wisten. Twee van de negen mishandelden, die bekeerden tegen hun wil gedwongen te zijn door de ontvoerders tot onderduiken, mochten uittreden en de andere zeven werden zonder vorm van proces neergeschoten door de Sipo. De zoveelste moord! Toen verlieten 'de heren' het terrein. Gelukkig voor één van de slachtoffers, De arbeidsman Roeland Jsselstein bleek zwaar gewond te

zijn en in die toestand heeft hij zichzelf naar een woning gesleept en heeft het overleefd, gelukkig. De zes doden, genoemd op de herdenkingskei op De Brink te Vledder, waren Gerard van Corstjanje, Pieter Groenhuis, Willem Kloonen, David Oomens, Chris van Tongeren en Jan van Dijk. De twee, die het geluk hadden te mogen uittreden tijdens de mishandelingen bij de schuilplaats, waren Johannes Boot en Henk van Hurk. Allemaal jonge achttienjarige jongens die het slachtoffer van de hunnenhorde en hun handlangers werden, omdat ze zich in het kamp niet meer veilig voelden en zich lieten overhalen tot onderduiken. Op de plaats van de misdaad is een monumentje opgericht dat vanaf de openbare weg Doldersum/Wateren zichtbaar is. Het is een eenvoudig kruis met de tekst: '7 september 1944 zijn hier 7 Nederlanders gefusilleerd'. We moeten constateren dat er twee fouten in de tekst zijn geslopen. De datum blijkt niet juist te zijn en het uiteindelijke aantal doden blijkt gelukkig één lager te zijn. De beide Nederlandse moordenaars kregen de straf die hen toekam en leven sinds 16 november 1949 niet meer.

Heer Koster

De hele rampzalige geschiedenis heeft mij verschrikkelijk aangegrepen en tot nu toe is het nog steeds pijnlijk, maar ik kon er niets tegen doen. Ik ben er steeds tegen geweest maar toch waren er vier jonge jongens uit mijn groep bij betrokken waaronder mijn zoon. Die zes jonge mensen zijn dood en de vier van mijn groep, die het toch goed meenden, zijn later door de SD beulen gegrepen en ook die zijn alle vier nooit teruggekeerd.

Het wapendropveld in het Katlijker Schar

'Bericht voor Sideboard: Geen meisje of het lacht lief', luidt een wapendropping in. Als vergeldingsmaatregel worden Nicolaas Veltman, Roelof Algra en Marcel Leiser bij de spoorwegovergang in Nijeholtwolde vermoord, omdat de aanslag op de spoorlijn bij Stadsburen is ontdekt.

Op 17 september 1944, samengaande met de bombardementen van de Duitse vliegelden Leeuwarden en Havelte, volgden de Engels/Amerikaanse luchtlandingen bij Eindhoven, Grave en Arnhem (operatie Market Garden). De opzet van deze operaties was, door middel van verrassing de bruggen over de grote waterwegen in het zuiden en centrum van het land in handen te krijgen om zodoende een snelle opmars van de geallieerde legers vanuit België naar het noorden te bewerkstelligen.

Tegelijkertijd werd door de Nederlandse regering vanuit Londen de algehele spoorwegstaking uitgeroepen. Spontaan reageerde het voltallige NS-personeel en het werk bij de spoorwegen werd stilgelegd. Ook in het noorden des lands en dus ook in de regio waren de stations verlaten en reed er geen trein meer. Dit alles betekende wel, dat het personeel, inclusief hun gezinnen, moest onderduiken en huis en goed moesten verlaten. De Duitsers hebben nog wel geprobeerd met eigen kracht de zaak draaiende te houden om zodoende hun bevoorrading veilig te stellen, maar dit was maar een fractie van het geheel.

De luchtlandingsoperaties slaagden wonderwel op één na en wel de verste, namelijk de Rijnbrug bij Arnhem. Die brug was werkelijk te ver. Nog wel hebben de Engelsen getracht door het sturen van versterkingen (onder andere een Poolse luchtlandingseenheid onder leiding van generaal Sosabowski bij Driel), maar het mocht niet baten.

Op 25 september 1944, na 9 dagen strijd, trekt Generaal Urquhart met het schamele restant van zijn luchtlandingsdivisie met achterlating van al het materieel over de Rijn terug. Het zuiden van ons land werd bevrijd, maar het noorden en westen gingen een rampzalige winter tegemoet, die vooral voor de Randstad bittere gevolgen had.

Vergeltungswaffen

In de loop van 1944 waren de Duitsers begonnen hun vliegende bommen naar Engeland en wel speciaal naar Londen te sturen. Dit wapen, aangeduid met de code V1 (afkorting van Vergeltungswaffe einz.) werd afgeschoten van een verhoogde rails. Dit wapen kan men zich het beste voorstellen als een klein vliegtuigje met aan boord een springlading van 1000 kilogram en een raketmotor, die er bovenop was gemonteerd. We zullen niet teveel in technische details treden, maar we kunnen wel stellen dat het wapen nog lang niet volmaakt was. Veel V1's gingen ten onder in de Noordzee en soms kwamen ze terug. Zo is het gebeurd dat zo'n geval rammelend en ratelend in noordoostelijke richting over de regio denderde en bij Nijbeets de grond in dook zonder te ontploffen. Op de dertiende

juni 1944 komt de eerste Duitse V1 in Engeland neer zonder schade aan te richten in het open veld bij het dorpje Swanscombe aan de Theems. De Engelsen namen onmiddellijk tegenmaatregelen en begonnen de lanceerinrichtingen te bombarderen, die zich toen vooral in Noord-Frankrijk bevonden.

Later, vooral toen Frankrijk van Duitsers was gezuiverd, kwamen de lanceerinrichtingen meer in de buurt van onze regio en wel onder andere in Twente. In zuidoostelijke richting zagen we dagelijks Hitler zijn klapsigaren opstijgen en een lange sliert rook als staart achterlatende in de wolken verdwijnen.

Na de V1 werd de V2 door de Duitsers in gebruik genomen. Deze raket verschilde in veel opzichten van zijn voorganger, zowel in vorm alsook in de manier van lancering. Deze raket was namelijk mobiel en werd afgeschoten via een installatie die op een zware legertruck was gemonteerd. Dat had vele voordelen. Doordat de afvuurinrichting snel van plaats kon veranderen, was hij moeilijk te lokaliseren voor de Engelse piloten van de Typhoon-jagers die jacht op de installaties maakten.

Rijsterbos

Omstreeks 21 september ontdekten de bewoners van de Zuidwesthoek van Friesland dat er veel Duitsers in het Rijsterbos waren gearriveerd. Het zwaar rollend materiaal, waarmee ze waren gekomen, werd geïnstalleerd onder de oude beukebomen van het Rijsterbos en van stonde af aan mocht niemand zich meer in het boscomplex vertonen. Wat de omwonenden echter niet was ontgaan, was dat een paar trucks waren voorzien van een neergelaten constructie, die mechanisch in vertikale stand kon worden geplaatst. Wat dit allemaal behelsde werd pas later duidelijk en wel op de 25e september daaropvolgend, toen gepaard gaande met een hels lawaai een V2 raket werd afgevuurd. De eerste van in totaal zesenvoertig stuks die vanuit het Rijsterbos werden afgevuurd.

Lang niet alle kwamen in Engeland neer. Vele verdwenen voor altijd in de Noordzee, enkele in het IJsselmeer en één kwam maar een kilometer ver. Het ongeluksding tuimelde terug naar beneden en sloeg met een daverende klap uit elkaar aan de rand van het Rijsterbos, gelukkig zonder ongelukken aan te richten. Volgens diverse omwonenden werden de Duitse militairen die de lanceerinrichting bedienden, rijkelijk voorzien van sterke drank, omdat ze anders te veel tijd hadden om na te denken over mogelijke catastrofale onvolkomenheden van de helse machines. Dat deze onvolkomenheden hun dood kon zijn, mocht

Hier het eerste geheime wapen van Hitler, namelijk de VI of een Diver, zoals de Engelsen hem noemden. De foto werd door de auteur genomen op het Engelse vliegveld Old-Warden (Beds).

geen probleem zijn. vandaar het offer aan Bachus. De afvuurinrichtingen bleven tot 20 oktober in het Rijsterbos en verhuisden toen naar Den Haag.

Proces-verbaal

Zo gingen we de herfst van 1944 in en na het mislukken van de geallieerde poging om de Rijnbrug bij Arnhem in handen te krijgen, was het offensief gestikt in de modder van de Betuwe. De grote rivieren waren frontlinie geworden en voorlopig zou dat zo blijven, zodat onze hoop op een spoedige bevrijding in rook opging. Stond het front te land stil, het luchtfront denderde zonder onderbreking door. Natuurlijk ging er wel eens iets mis, als een bommenwerper in nood zijn lading kwijt moest. Over zo'n in nood afgeworpen lading vonden we een proces-verbaal wat hier onverkort volgt. Diverse namen zullen de lezer misschien bekend in de oren klinken.

Post Wolvega. Groep West Stellingwerf, proces verbaal no. 556.

In den nacht van den achtentwintigste op den negenentwintigste October 1944 omstreeks 4 uur werd door mij Arjen Spiekstra, hoofdwachtmeester, postcommandant behorende tot bovengemelde postengroep, gehoord dat vliegtuigen over de gemeente Weststellingwerf vlogen. Op voormeld tijdstip werd door mij een vrij zware ontploffing gehoord in westelijke richting. Waar deze ontploffing plaats vond, was op dat moment niet vast te stellen. Op den 29e October omstreeks 8.30 uur werd mij, hoofdwachtmeester, medegedeeld dat onder Sonnega, gemeente Weststellingwerf twee bommen waren gevallen. Bij het onmiddellijk daarop door mij, hoofdwachtmeester ingestelde onderzoek bleek mij dat er twee bommen waren gevallen op een perceel weiland gelegen onder Sonnega, gemeente Weststellingwerf. In dat weiland waren twee kraters geslagen van ongeveer zeven meter middellijn, terwijl de grootste diepte ongeveer drie meter bedroeg. De uitgeworpen aarde was over grote afstand verspreid. Het perceel weiland was in gebruik bij veehouder Jan Bult, geboren 17 januari 1887 en wonende te Sonnega 8, gemeente voormeld. De in dat weiland lopende koeien hadden geen letsel bekomen, zodat de schade hier alleen was veroorzaakt aan het weiland. Bij het verdere onderzoek is gebleken, dat in de woning, bewoond door Jan Nijholt, geboren 25 november 1903 staande te Oldelamer no. 65

gemeente Weststellingwerf een ruit van 1 m bij 75 cm door de luchtdruk was vernield. In de woning bewoond door Jan Bakker, geboren 26 februari 1920 staande te Oldelamer no.76, waren twee ruiten van 125 bij 45 cm. vernield. In de woning bewoond door Wolter Schokker, geboren 12 augustus 1906, staande te Oldelamer no. 77, waren drie ruiten van 50 bij 35 cm vernield. In de woning bewoond door Grietje Bakker (wed. v/d Woude), geboren 5 October 1885, staande te Oldelamer no. 78 waren twee ruiten van 60 bij 45 cm vernield. In de woning van Jan Pieter van der Gaast geboren 14 november 1896 staande te Oldelamer no. 72 waren twee ruiten van 60 bij 45 cm vernield. Verder is in de woning bewoond door Arend Zondergeld, geboren 23 mei 1881, staande te Sonnega no 38 een ruit vernield. Overigens is bij het onderzoek niet gebleken dat er verder materiële schade was aangericht. Persoonlijke ongelukken zijn door het ontploffen van de bommen niet veroorzaakt.

Waarvan door mij hoofdwachtmeester, persoonlijk is opgemaakt dit proces verbaal op den eed bij den aanvang mijner bediening afgelegd om te worden verzonden aan het hoofd van de luchtbeschermingsdienst in de gemeente Weststellingwerf te Wolvega voor verzending aan de rijksdienst luchtbescherming.

Gesloten te Wolvega, 30 October 1944. De hoofdwachtmeester A. Spiekstra.

Gedropte wapens

In de nacht van 19 op 20 oktober 1944 werden voor de eerste keer boven Friesland wapens gedropt ten behoeve van de illegaliteit. Dit gebeurde in de omgeving van Witmarsum op percelen weiland, genaamd 'de Pankoeken'. Eén van de belangrijkste terreinen in de omgeving van de regio, waar in de oorlog door vliegtuigen wapens werden gedropt, was gelegen in het 'Katlijker Schar' onder Katlijk. De afgesproken codenaam voor dit veld was 'Sideboard'. Hoe dit allemaal precies in zijn werk ging, willen we gaarne duidelijk maken.

Toen Prins Bernhard op 3 september 1944 in Engeland benoemd werd tot opperbevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten, begreep hij terdege, dat hij hiermee een zeer zware en ogenschijnlijk niet uitvoerbare taak op zijn schouders nam. Aan hem was de taak toebedeeld, door deze benoeming te trachten het veel te losse contact dat

Wapencontainers, zoals die na de oorlog werden gevonden in een meertje bij Zwaagdijk in Noord-Holland. De illegaliteit had ze daar gedumpt ter voorkoming van ontdekking. Duidelijk is de bergplaats voor de gevouwen parachute te zien.

tussen de verschillende groepen illegale werkers bestond te verstevigen en alle diverse groeperingen onder te brengen in één orgaan, namelijk de NBS.

Door zijn bemoeienissen is hier langzaam maar zeker enige tekening in gekomen, zij het moeizaam, want ondanks dat al deze groeperingen één gemeenschappelijke vijand bestreden, namelijk de Duitsers, waren hun instellingen en politieke kleur soms totaal verschillend.

Bovendien was er een tweede mogelijk nog groter probleem. Als bevelhebber van een in te zetten binnenlands leger begreep hij ook, dat wilde je aan een dergelijk leger iets hebben, je deze mensen van deugdelijk wapenmateriaal moest voorzien, en ze bovendien met dit materiaal vertrouwd moest maken, met andere woorden de wapens leren bedienen en het aanbrengen van springstoffen en de werking daarvan enz. Een voordeel was, dat een groot deel van de toegetreden soldaten voorheen in het Nederlandse leger had gediend en dus de nodige ervaring dienaangaande hadden opgedaan. Bovendien waren hieronder betrekkelijk veel kaderleden die het vereiste onderricht konden geven. Het levensgrote probleem was hoe in het geheim deze groepen van wapens konden worden voorzien, zonder dat de bezetters dit zouden merken en in zouden grijpen.

De Special Duty

Noordoostelijk van de stad Bedford in Engeland lag in de oorlogsjaren een militair vliegveld, één van de vele die Great Britain in die jaren rijk was. Deze basis, hermetisch afgesloten van de buitenwereld, omdat hij zeer geheim was, had de naam Tempsford gekregen. Mensen die na een gedegen en zeer zware opleiding dit vliegveld betraden, deden dit meestal maar één keer. Ze kwamen namelijk niet terug, want ze werden boven bezette landen, onder andere Nederland, per parachute gedropt, meestal met radioapparatuur voor de verbinding met Engeland. Deze geheime agenten moesten contacten leggen met illegale organisaties, spionagediensten verrichten en ook wa-

penonderricht geven aan illegale organisaties, als dit nodig bleek. Hun bevindingen werden via de radio aan Engeland doorgegeven. Onnodig te zeggen dat de Duitsers alles in het werk stelden om deze agenten te liquideren en helaas is hen dit wel eens gelukt. Op Tempsford waren twee squadrons bommenwerpers gestationeerd, namelijk het 138e en het 161e, beide vliegend met Halifax bombers. Deze onderdelen en hun werkzaamheden werden aangeduid met de letters SD (Special Duty).

De wapens

De SD-squadrons nu werden aangewezen voor het droppen van wapens en springstoffen ten behoeve van de Binnenlandse Strijdkrachten. De droppings bestonden o.a. uit geweren, stenguns, ontstekers, bandenbommen enz. Hoe ging dit in zijn werk? Via de staf van de verzetsbeweging werden veelal afgelegen terreinen uitgezocht, die geschikt waren om in het geheim wapens te droppen. Deze in kaart gebrachte terreinen werden via coördinaten overgeseind naar Engeland. Volgde daar via een retoursein de goedkeuring, dan kreeg het veld een codenaam en werd een volzin afgesproken die via de BBC werd uitgezonden, als de nacht daarop de wapens werden gedropt.

Het dropveld van onze regio was gelegen in het Katlijker Schar en een tweede bij Haskerhorne/Ouwsterhaule. Het Katlijker Schar had de codenaam 'Sideboard' en de volzin luidde: 'Geen meisje, of het licht lief'. Werd er via de radio gemeld: 'Bericht voor Sideboard, geen meisje of het licht lief' dan wisten de betrokkenen wat er stond te gebeuren. Om veiligheidsredenen moest later de codezin veranderd worden in: 'Hoe gaat het met Jack en zijn vrienden?' Andere geheime volzinnen waren onder andere: 'Bericht voor Jan. Henk zegt dat het water kookt' of 'Oproep voor Piet, de zuurkooloogst is mislukt'.

De verpakking

Het zal duidelijk zijn dat aan een dropping heel wat werk-

zaamheden voorafgingen op de basis in Engeland en dat het afwerpen boven het afgesproken veld niet een kwestie was van, daar komt een vliegtuig overvliegen en daar vallen wat geweren uit. Het te droppen materiaal werd verpakt in openklapbare containers met een middellijn van 35 centimeter en een lengte van één meter en 75 centimeter en voorzien van handgrepen. In het ene uiteinde zat de opgevouwen afremparachute en op het andere 'zware' uiteinde zat een stootkussen ter voorkoming van beschadigingen bij het neerkomen op harde grondsoorten. Er werden drie uitvoeringen containers gebruikt en men kon aan het type zien wat de inhoud was. Bovendien hadden de van metaal uitgevoerde containers verschillende kleuren, die de ontvangstploeg de nodige informatie verschaffen over de inhoud.

De dropping

Kreeg men via de radio vanuit Engeland de afgesproken volzin door, dan wist de ontvangstploeg dat ze die nacht actie hadden en dit vereiste de nodige voorbereidingen. Het veld werd klaargemaakt voor de ontvangst en de ploeg moest zeker uit twintig mensen bestaan. De vier hoeken van het veld werden bemand en de posten kregen opdracht geen risico's te nemen bij onraad. Direct schieten was het consigne. Op het veld werden vervolgens met onderlinge afstanden van honderd meter, drie zijwaarts goed afgeschermdde lampen opgesteld, die in lijn moesten staan met de windrichting. Was de wind bijvoorbeeld noord, dan moest de brandende keten lampen zuiver noord-zuid staan. De piloot moest namelijk bekend zijn met de windrichting, want hij moest droppen tegen de windrichting in. Zou hij dit doen met de wind mee, dan viel de lading ver voorbij het veld, met als risico dat de wapens in verkeerde handen vielen. Opgemerkt dient te worden, dat de afspraak was, dat de lampen één en drie een rood schijnsel moesten hebben en nummer twee wit. Kwam dan het vliegtuig in het donker overvliegen, dan werd de keten ontstoken, terwijl links van de eerste lamp iemand met een zaklantaarn een letter naar de piloot seinde. Deze letter was meestal de eerste letter van de naam. De piloot wist dan, dat hij boven het goede veld zat en ook dat er boven het terrein een noordenwind stond. Vervolgens werden, vanuit het zuiden overvliegend, de wapens gedropt. Onnodig te zeggen dat de ontvangstploeg 's nachts wel eens tevergeefs in het veld toefde, omdat de piloot het veld niet kon vinden. Ook is het voorgekomen dat een zending wapens, bestemd voor de illegaliteit in Friesland, nooit aangekomen is omdat het vliegtuig bij Venhuizen in Noord-Holland in het IJsselmeer stortte. Een vracht wapens voor het verzet in Drenthe eindigde de reis in het IJsselmeer bij Stavoren. Bij het dropveld 'Sideboard' in het Katlijker Schar staat nu een bord met de tekst: In het weiland hierachter zijn vier maal wapens gedropt. Volgens onze gegevens is vier maal niet juist, maar moet dat drie keer zijn en wel op 18, 21 en 23 november 1944. Wat betreft het vliegtuig met wapens dat bij Stavoren in het IJsselmeer zonk, kunnen we vaststellen, dat de Halifax in 1953 is gelicht. De wapens zaten er nog steeds in. Om de lezer enigszins een beeld te geven, wat er al niet aan materiaal in de oorlogsjaren boven Nederland ten behoeve van de illegaliteit is gedropt, even een kleine opsomming:

20.055 stenguns (licht-automatisch handwapen) met 7584939 patronen, 4205 Lee Enfield-geweren en 726 Lee Enfield-karabijnen met 629.450 patronen voor deze beide wapens, 787 Brenguns (lichte mitrailleur), 2.842 pistolen met 145.550 patronen, 580 bazooka's, 25.710 handgranaten type Mills 36 en zelfs 2 Piats (Projector Infantry antitank) een geducht wapen tegen pantserwagens, enz. Daarnaast werd er radiozend- en af luisterapparatuur gedropt. De schrijver was zo gelukkig van het laatste een volledig apparaat te bemachtigen, een zogenaamde 'Receiver' voor ontvangst van de codezinnen uit Engeland. Ook werden gedropt 553 mistsignalen; dit waren ontstekers die op spoorrails werden geklemd.

Rest nog te vertellen dat de illegaliteit van Weststellingwerf wapens heeft ontvangen van het dropveld 'Sideboard' in het Katlijker Schar, alsook van het terrein 'Ingram' te Ouwsterhaule/Haskerhome. Hierover later meer.

Putten

In de avond van 30 september op 1 oktober 1944 neemt een Veluwe verzetsgroep tussen Putten en Nijkerk een Duitse militaire auto met twee officieren en twee onderofficieren onder vuur vanuit een hinderlaag. De aanslag mislukte in zoverre, dat drie van de vier inzittenden konden ontsnappen waarvan één zwaar gewond. De gevluchte Duitsers bereiken Harderwijk en slaan alarm. Reeds om acht uur 's morgens (het is dan zondag 1 oktober) is het hele dorp Putten omsingeld en bij de arrestatie en het schieten op vluchtende burgers vallen reeds twaalf doden. Alle vrouwelijke inwoners worden in de kerk samengebracht maar 's avonds weer vrijgelaten. Op maandag 2 oktober worden ruim zeshonderd mannelijke Puttenaren tussen achttien en vijftig jaar afgevoerd en per trein naar Amersfoort gebracht. 's Middags wordt door de Duitsers Putten in brand gestoken. Als later de balans wordt opgemaakt blijken 105 woningen te zijn platgebrand. Uit Amersfoort worden in de loop der dagen 52 Puttenaren vrijgelaten en 589 gijzelaars op transport gesteld richting Duitsland, met eindbestemming Neuengamme, het beruchte concentratiekamp bij Hamburg. Na de oorlog blijkt, dat van de 589 gijzelaars die naar Duitsland werden gesleept, 540 hun dorp Putten nimmer terug hebben gezien.

Putten ligt ver buiten de regio, maar deze massamoord door de bezetters bedreven, was zo beestachtig, dat alleen al het noemen van de naam Putten bij veel Nederlanders, vooral oudere mensen, huivering oproept.

Sabotage aan de rails en de verschrikkelijke gevolgen

De luchtlandingen bij Arnhem en de daarop aansluitende landelijke spoorwegstaking kwamen reeds ter sprake. De spoorwegstaking was voor de Duitsers een tegenslag van de eerste orde, want de bevoorrading van hun troepen, die tegenstand moesten bieden aan de geallieerde legers die gestaag naar het noorden oprukten, liep gevaar. Onmiddellijk namen de Duitsers tegenmaatregelen. Enige duizenden Duitse personeelsleden van de 'Deutsche Eisenbahn' werden naar Nederland getransporteerd om het stil-

Monument te Nijeholtwolde ter nagedachtenis aan Algera, Leiser en Veldman.

staande materieel weer aan het rollen te krijgen, maar de opzet gelukte maar ten dele. De totale capaciteit was maar een fractie van de totalen van voorheen. Het gevolg was dat deze spontane actie uiteindelijk uitliep op een catastrofe voor een groot deel van de Nederlandse bevolking.

De Duitsers verordenden namelijk dat de schaars rijdende treinen alleen zaken mochten vervoeren die voor hen van belang waren. Daardoor kwam voor de Nederlanders het vervoer van levensmiddelen en de aanvoer van kolen voor de komende winter stil te liggen. Uiteindelijk zou hierdoor de verschrikkelijke hongervinter 1944-1945 ontstaan, die rampzalige gevolgen voor het westen van ons land had. Duizenden mensen zouden daar gedoemd zijn de hongerdood te sterven. Maar daar had niemand toen nog weet van, want ieder dacht toen, of hoopte, dat de oorlog nog voor de winter afgelopen zou zijn. Helaas mocht dat niet zo zijn. Ondertussen was ook de illegaliteit er van overtuigd, dat de enkele treinen die er passeerden, specifiek Duitse belangen vervoerende eenheden waren. Hieruit ontsproot de gedachte van min of meer spontane railsabotage in de vorm van het aanbrengen van drukspringstoffen op de rails, die door middel van een ontstekers tot ontploffing werd gebracht. Deze ontstekers, die de onbegrijpelijke naam van 'mistsignalen' droegen, detoneerden door de druk van het wiel.

Railwacht

We bespraken reeds de zogenaamde railwacht, die de bezetters in het leven hadden geroepen om de spoorwegen tegen de aanslagen van 'terroristen' te beschermen. Deze railwachtpatrouilles controleerden de rails op ongeregelde tijden ter voorkoming van aanslagen en vernielingen aan de spoorlijn. Het bestaan van deze patrouilles zou uiteindelijk tot gevolg hebben dat drie mensen die van niets wisten en niets hadden misdaan, op beestachtige wijze werden vermoord en alleen uit wraakgevoelens door dit soort misdadigers werden neergeschoten.

11 oktober 1944

Een ietwat mistige, grauwe troosteloze herfstdag. In de ochtenduren werd door controle van de spoorlijn bij de Stadburen in Nijeholtwolde ontdekt, dat ter plaatse de spoorlijn door een ingreep onklaar was gemaakt. Dit moet waarschijnlijk op de avond van de voorgaande dag of de afgelopen nacht zijn gebeurd, want door de uitgevalen treinen en de onregelmatige loop waren er in de tussentijd nog geen treinen gepasseerd.

Achteraf bleek inderdaad dat enkele leden van een niet te identificeren groep op eigen houtje aan de rails hadden gewerkt in de hoop een Duitse trein te laten ontsporen. Of deze mensen inderdaad tot een officiële illegale organisatie hebben behoord is nog steeds niet bewezen en zal ook wel een raadsel blijven. Volgens diverse notities zou de handeling door de leiding van de Binnenlandse Strijdkrachten zijn betreurd, omdat de operatie geen resultaat had opgeleverd en er bovendien onschuldige slachtoffers waren gevallen. De spoorlijn werd hersteld, maar daarmee was de kous niet af. Volgens de beulen moest er een voorbeeld gesteld worden. Bovendien had Hitler verordend, dat in de strijd tegen de saboteurs in de bezette landen rechtspraak achterwege gelaten kon worden. Dit soort figuren vielen volgens hem buiten de wet en mochten zonder meer ter plaatse neergeschoten worden. Dat de eventuele slachtoffers met dit sabotagegeval niets van doen hadden, omdat ze op het moment van de aanslag al in een door de Duitsers gecontroleerde gevangenis vertoefden, speelde natuurlijk totaal geen rol. Duitsland vocht voor zijn bestaan en daardoor zijn alle middelen geoorloofd volgens Hitler. De order werd uitgevaardigd dat de volgende dag, 12 oktober 1944, uit de strafgevangenis te Leeuwarden drie gevangenen moesten worden overgebracht naar de spoorwegovergang te Nijeholtwolde en ter plekke moesten worden neergeschoten.

Slachtoffers

Onkundig van dit alles vertoefden de slachtoffers, die nog aangewezen moesten worden, in de strafgevangenis te Leeuwarden en hoopten met al hun mede-gevangenen nog steeds op het wonder van hun vrijlating. Voor drie van hen werd op die dag alle hoop de bodem ingeslagen door een lukrake aanwijzing van de opperbeul.

Dit waren Nicolaas Veltman, gehuwd en wonende te IJnsum, waar hij een winkel dreef in galanterieën; daarnaast is hij petroleumhandelaar en bezorger van de Leeuwarder Courant. In de meidagen van 1940 deed hij als soldaat zijn plicht op de Grebbeberg en als uitermate gelovige Katholiek vond hij het zijn plicht toe te treden tot de illegaliteit en deed hij L.O. werk (bonkaarten voor onderduikers enz.). In de nacht van 4 op 5 oktober 1944 werd hij samen met een in het gezin vertoevende onderduiker door de SD gegrepen en overgebracht naar Leeuwarden.

Het tweede slachtoffer was Roelof Algra, weduwnaar, landarbeider en wonende te Rinsumageest. Deze rechtgeaarde gereformeerde man kon alleen maar verweten worden, dat hij naar de Engelse (door de Duitsers verboden) zender luisterde, maar niettemin werd hij in de nacht van 12 op 13 juni 1944 door de Landwacht gegrepen. Via het politiebureau in Murmerwoude kwam ook hij in de gevangenis van Leeuwarden terecht. Hier genoot hij het schamele voorrecht, dat hij het eten voor de medegevangenen mocht rondbrengen.

Uiteindelijk werd als laatste slachtoffer aangewezen de 21-jarige Marcel Leiser, een bloemkweker/koopman uit Gouda, die als ondergedoken Jood onder de naam Jaap van der Loo onderdak had gevonden bij de familie Sybrandy, veehouder te Bozum. Burgers die bij de boeren om melk kwamen, hadden hem uiteindelijk verraden en ook hij kwam in het Huis van Bewaring in Leeuwarden terecht.

Gevangenis Leeuwarden

De SD-sadist S.S. Hauptsturmführer A.W. Albrecht, een gruwelijk iemand moest de slachtoffers aanwijzen en gezien zijn aard deed hij dat met genoegen. Bij de afdeling administratie in de gevangenis wijst hij op de lijst achtereenvolgens drie namen aan, in de volgorde Veltman, Algra, Leiser. In de vroege morgen van de 12e oktober 1944 worden ze alle drie gewekt met de opdracht 'aankleden en meekomen'. Vooral Veltman heeft eerst nog de gedachte gehad vrij te komen. Hij moet afscheid van zijn celgenoten hebben genomen met de woorden: 'Ik zal ze thuis de groeten doen'.

Stadburen Nijeholtwolde

De drie slachtoffers worden in twee auto's samen met de nodige SD-ers naar Nijeholtwolde vervoerd, waar ze om ongeveer tien uur in de morgen aankomen. Er moet daar gewacht worden, omdat de commandant van de Grüne Polizei, Fucks, die met zijn ondergeschikten de intrek heeft genomen in hotel-café Speckman bij de markt (later gemeentewerken), nog niet aanwezig is. Hij heeft de opdracht de drie slachtoffers neer te schieten; de stoffelijke

overschotten moeten 24 uur blijven liggen. De ondergeschikten van Fucks zijn al aanwezig en één van hen ging per fiets naar Wolvega om zijn baas te halen. Volgens de berichten arriveert Fuchs omstreeks half elf bij de overweg, vergezeld van zijn onafscheidelijke hond.

De Moord

Het vuurpeloton staat dan klaar onder leiding van de SS-er Untersturmführer Voght. Wat nu volgt, is moeilijk te reconstrueren, want een getuige, die verscholen in de woning de executie volgde, verklaarde aan de schrijver, dat de drie ongelukkigen aanéén geketend de auto moesten verlaten. Maar volgens andere berichten is Algra de eerste die uit de auto wordt gehaald en vervolgens door het vuurpeloton aan de noordzijde van de weg naast de spoorbaan wordt neergeschoten. Daarna moet Veltman zijn gevallen en als laatste Leiser.

Volgens diverse getuigenverklaringen moet de stakker nog getracht hebben richting spoorbaan te vluchten maar het mocht hem niet baten. Bij het talud van de baan wordt ook hij neergeschoten. Hieruit zou men kunnen concluderen, dat ze toch individueel moesten uitstappen en niet geketend waren.

De misdaad moet omstreeks 13.00 uur hebben plaatsgehad, wat weer niet klopt met de overlijdensakten, die 11.00 uur aangeven. Hoe het ook zij, drie mannen, één heel jong en twee in de kracht van hun leven, waren weer geofferd aan een zinloze oorlog en vermoord door hysterische Hitler-knechten. De SD-er Albrecht, die de drie ongelukkigen in de gevangenis in Leeuwarden aanwees, werd na de oorlog ter dood veroordeeld. Veltman ligt op de RK begraafplaats te IJnsum begraven en Algra bij de NH kerk te Rinsumageest. Leiser werd in eerste instantie begraven op de 'Nieuwe Aanleg' te Wolvega. Zijn graf is daar zeker 20 jaar gehandhaafd om daarna alsnog overgebracht te worden naar de Joodse begraafplaats te Leeuwarden.

Het monument

Tijdens hun verblijf in het Huis van Bewaring in Leeuwarden hadden de drie slachtoffers niet in dezelfde cel vertoefd. Een celgenoot van Veltman, de heer Y. Damsma (later wethouder van Rauwerderhem), heeft destijds het initiatief genomen om te komen tot oprichting van een monument op de plaats van het misdrijf. Dit monument, als blijvende herinnering aan de drie Nederlanders die hier werden vermoord, kunnen we vinden in de Stadburen te Nijeholtwolde en is geadopteerd door leerlingen van de basisschool 'De drie dorpen' te Oldeholtwolde.

Tijdens de 4 mei-herdenking van 1991 werd de schrijver er op attent gemaakt, dat daar ook aanwezig was de hoogbejaarde heer Sybrandy (nu Hardegarijp), die destijds liefdevol onderdak had verleend aan Marcel Leiser als de onderduiker Jaap van der Loo.

Een brief

Een lezer aan het woord en een afdoend antwoord.
In Haulerwijk stort een bommenwerper neer.

Tijdens het verschijnen van de oorspronkelijke kranteserie 'De Regio tijdens de Tweede Wereldoorlog' ontving de schrijver een anonieme brief van een lezer die het met het geschrevene lang niet eens bleek te zijn.

Mijnheer de Vries. 'Ja, mijnheer de Vries, ik lees altijd met belangstelling uw artikelen over de gebeurtenissen in de oorlogstijd ('40 - '45) in deze regio. Ben het niet in alles met u eens hoor, het is mij allemaal te veel zwart-wit. De heldendaden zijn mij, en mij niet alleen, teveel opgeschroefd en soms flink bezijden de waarheid. Onder de zogenaamde verzetsstrijders zaten evenals bij de Duitsers ook een flink aantal schurken: alleen uit op eigen gewin. Vooral bij de distributiebinnenjatters had je van die ellendelingen die de bonnen, bestemd voor onderduikers, voor veel geld verkochten aan de rijken der aarde. Zodoende waren ze na de 5e mei ineens gepromoveerd tot bezitters. Ja, gladdede jongens hoor, en soms ook nog met een medaille op hun jasje.

U schrijft ook over Putten, al die mensen die afgevoerd werden en slechts weinigen keerden terug. De oorzaak? De lafbekken, die de aanslag pleegden op de Duitse auto. Rauter zat er geloof ik in. Zij waren te schijterig om voor hun daad te staan. Te laf om zich te melden, waardoor de stakkers, die er niets mee te maken hadden, rustig de dood tegemoet lieten gaan. Over karakter gesproken. Onschuldigen lieten ze er voor opdraaien. Ja, zo kan ik ook de held spelen. Wat verschrikkelijk laaghartig allemaal. U schrijft ook over Prins Bernhard. Zou ik maar niet meer doen als ik u was. Want iedereen, of bijna iedereen, die nu zo'n jaar of zestig is, weet toch dat die Bernhard, voormalig prins-gemaal, de luchtlanding bij Arnhem aan de Duitsers heeft verraden! Freek de Jonge zei het twee jaar geleden toch openlijk in zijn oudejaars-conference. Is nooit op gereageerd, zelfs niet door de Minister van justitie. Net doen of je niks gehoord hebt, dacht men. Niet in stront roeren, laat maar zitten. Ja, zo gaat het in het hypocriete Nederland. Ja, mijn naam zal ik er maar niet onder zetten, want ik heb weinig zin om de bak in te draaien wegens Majesteitsschennis. Want de waarheid mag nog altijd niet gezegd worden. De groeten.'

Reactie

Tot zover de anonieme briefschrijver. Nu kunnen we er ons met een Jantje van Leiden van af maken door bijvoorbeeld te zeggen, dat het ene dat de anonieme schrijver beweert totaal niet klopt met een tweede uitlating. Eerst wordt beweerd, dat hypocriet Nederland zich alles laat

aanleunen wat betreft de Prins der Nederlanden in oorlogstijd, en direct daarop heeft de schrijver niet de moed de brief te ondertekenen, omdat hij of zij bang is, de bak in te draaien wegens Majesteitsschennis. Nu was het niet de bedoeling om van de serie 'De Regio tijdens de Tweede Wereldoorlog' een discussierubriek te maken, maar nu heeft de schrijver toch gemeend, enkele punten uit de brief van de onbekende schrijver van de nodige kritiek te moeten voorzien.

Antwoord aan de briefschrijver

De briefschrijver begint met kritiek te hebben op de schrijfwijze, namelijk zwart-wit. Met andere woorden de persoonlijke sympathie van de schrijver zou in de serie teveel op de voorgrond worden geplaatst voor de geallieerde zijde van de strijdende partijen. Nu is het inderdaad zo, dat zeker negentig procent van de Nederlandse bevolking het oorlogsgebeuren in die beroerde jaren heeft bekeken door een zwart-witte bril. Met andere woorden, het overgrote deel van de bevolking haatte de Duitsers met hart en ziel; dat er natuurlijk ook goede Duitsers waren werd totaal over het hoofd gezien. Er werd van uitgegaan dat wij ze hier niet geroepen hadden en dientengevolge waren het onze vijanden. De schrijver tracht de serie bij de lezer te brengen, zoals de hoofdmoot van de bevolking het toen in de jaren veertig-vijfveertig aanvoelde, dus zwart-wit.

Een groepje onderduikers op boerderij Het Klokhuis bij Langedijk in de herfst van 1944.

De beide piloten te paard bij de familie Russchen te Donkerbroek. Voor: 1e piloot 1e Lt. John R. Stevens en achter: 2e piloot 2e Lt. Stanley E. Johnson.

Het volgende punt, dat de briefschrijver aanvoert, is dat de heldenverhalen opgeschroefd zijn en bezijden de waarheid. Het antwoord hierop kan kort zijn, dat voor elke aflevering diverse getuigen model staan die alles van nabij meemaakten en notabene zelfs aan den lijve moesten ondervinden hoe goed onze Oosterburen wel waren. Wat betreft de aantijgingen, die de Prins der Nederlanden voor zijn vermeende gedrag in de oorlogsjaren door de briefschrijver krijgt toegemeten, kunnen we ook kort zijn. Die aantijgingen raken kant noch wal. Om een heel lang verhaal heel kort te maken, kunnen we volstaan met te zeggen, dat toen de Duitsers op 3 september 1944 voor de oprukkende geallieerde legers de Belgische hoofdstad Brussel verlieten, zij hun spion Christiaan Antonius Lindemans beter bekend onder de naam 'King Kong' daar achterlieten met de opdracht dat hij zich moest aanbieden als spion bij de Engelse Geheime Dienst. De Engelse Geheime Dienst vertrouwde de zaak niet helemaal en vroeg inlichtingen bij de Nederlandse staf. De Nederlandse staf meende dat 'King Kong' te vertrouwen was en ook de Prins als hoofd van de Staf kon het tegendeel niet bewijzen. 'King Kong' werd betrokken bij de Engelse spionage, maar ondertussen verzamelde hij gegevens voor de Duitsers.

Dubbelspion

In de nacht van 14 op 15 september 1944 ging Lindemans, alias King Kong, weer terug door de linies naar de Duitsers, zogenaamd om te spioneren voor de Engelsen, maar in werkelijkheid met door hem afgeluisterde gegevens over de aanstaande operaties bij Arnhem op 17 september daaropvolgend. In het nog door de Duitsers bezette gebied vervoegde hij zich in Driebergen bij de Duitse majoor Kiesewetter en deelde hem mee, dat hij volledig op de hoogte was van de aanstaande operaties bij Arnhem. Kiesewetter echter nam zijn gegevens niet serieus en er werden geen buitengewone maatregelen genomen. Het verraad van King Kong heeft niets aan de uiteindelijke uitslag van de strijd bij Arnhem toe of af gedaan. De uiteindelijke uitslag van de strijd werd bepaald, door de oprukkende geallieerde legers in Brabant niet snel genoeg

Arnhem konden bereiken en ook speelde de aanwezigheid van de negende SS-tankdivisie 'Hohenstaufen' en de tiende SS-tankdivisie 'Frundsberg' in de buurt van Arnhem een grote rol in de uiteindelijke overwinning van de Duitsers. King Kong pleegde, met hulp van een verpleegster, zelfmoord in gevangenschap in de cellenbarakken te Scheveningen door het innemen van Luminal op 26 juli 1946.

De Prins der Nederlanden

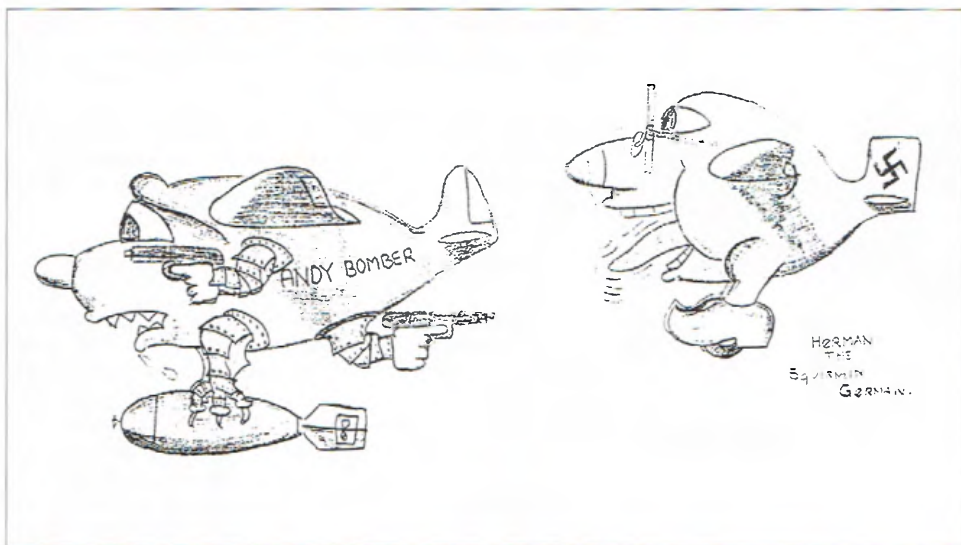
De aantijgingen, als zou Prins Bernhard Arnhem hebben verraden, heeft een heel andere achtergrond. Het is namelijk zo dat de Duitse propagandamachine herhaaldelijk heeft geprobeerd tweedracht te zaaien tussen de eensgezind strijdende geallieerden door een in wezen vuil politiek spel te spelen. Zo werd in de loop van de oorlogsjaren door de Duitsers beweerd, dat Prins Bernhard in Engeland herhaaldelijk contact had met zijn neef in Duitsland, namelijk met de Oberleutnant bij de Luftwaffe (later bevorderd tot Majoor) Egmont Prinz zur Lippe Weissenfeld. Leuk bedacht door de Duitsers, maar het ging niet op, want het is helemaal geen familie. De enige overeenkomst was, dat Lippe Biesterfeld en Lippe Weissenfeld beide aan het rivierte 'de Lippe' liggen. Zur Lippe Weissenfeld stortte neer in de Ardennen met zijn Messerschmitt op 12 maart 1944 en werd gedood. Hij ligt nu begraven op het Duitse soldatenkerkhof te IJsselstein, gemeente Venray. Hij had toen 51 luchtoverwinningen bevochten.

Putten

Wat betreft Putten neemt uw schrijver aan, dat je een vijand die je land overweldigt en daarna uitmergelt en landgenoten bij duizenden ombrengt in kampen, mag bestrijden met de middelen die je ten dienste staan. Maar dat gaf de Duitsers nog niet het recht, daarvoor honderden mensen op te pakken, die hier niets mee te maken hadden en die zelfs al op de vlucht werden neergeschoten. De Duitsers in de auto, die heus niet onbewapend waren, werden bestreden met het soort wapens, dat ze zelf hanteerden. De illegalen overvielen in ieder geval geen ongewapende mensen, een werkwijze die de Duitsers wel hanteerden. Maar daar hoeft u het niet mee eens te zijn, onbekende briefschrijver. Niemand verplicht u dat. Overigens zat Rauter niet in de auto. Dat gebeurde bij Woeste Hoeve op 6 maart 1945. U betitelt deze mensen als lafbekken, maar een brief schrijven en die niet ondertekenen daar is ook niet zo veel moed voor nodig!

Een herfstige zondag in november 1944

Een druilerige, kille zondag, de 26e november 1944, in Haulerwijk. De mensen die ter kerke waren geweest, zaten thuis zich wat op te warmen bij een kop surrogaat-koffie. Het was niet zo warm geweest in de kerk. Ook daar kampfden ze met brandstofschaarste. Maar zondag of geen zondag, kerk of geen kerk, brandstof of geen brandstof, de oorlog ging onverminderd voort. Zo ook de luchtoorlog met al zijn angstaanjagende luchtgevechten, ook boven de regio. De Duitse eskaders jachtvliegtuigen begonnen in het laatst van 1944 al belangrijk aan waarde en aantal in

Johnson was een fervent karikatuur-tekenaar. Hier een scheping van zijn hand, voorstellende een gevecht tussen een Amerikaanse bommenwerper en een Duitse jachtvliegtuig.

te boeten wegens schrikbarende verliezen in de strijd tegen de geallieerde luchtvloten. Zo ook op deze zondag. De 26e november 1944, zou het Duitse luchtwapen bijna honderd jachtvliegtuigen kosten. Allemaal éénmotorige toestellen van het type Messerschmitt BF109 G en Focke Wulf FW190. Voor het merendeel kwamen ze neer in Duitsland. Om ongeveer half twaalf, misschien iets later, gebeurde het onverwachts boven Haulerwijk en omgeving. Te zien was er niets wegens het grauwe gesloten wolkendek, maar te horen des te meer. Ononderbroken was er het doordringende gebrom van formaties Amerikaanse bommenwerpers. Volgens enkele getuigen kwamen de toestellen omstreeks het middaguur al aanvliegen uit het Oosten, alweer op terugvlucht naar Engeland. Dit lijkt ons gezien de tijd zeer onwaarschijnlijk, daar de doelen die dag in centraal Duitsland waren gelegen. Maar hoe dan ook, van een luchtgevecht werd niets vernomen, noch van verwijderd schieten boven het wolkendek. Toch was daar plotseling hoorbaar een bommenwerper in hoge nood. Dit toestel kwam wel degelijk uit het Oosten aanvliegen maar kan ook een terugkerende, op de heenvlucht beschadigde bommenwerper zijn geweest. Op het moment dat het angstaanjagende gehuil van de motoren van dit ten ondergaande toestel werd gehoord, was de gehele bemanning waarschijnlijk al per parachute afgesprongen. Ze kwamen zeer verspreid neer, o.a. in Veenhuizen (ten noorden van de strafkolonie), bij Een. Allardsoog en de laatste in en bij Haulerwijk. Tenminste één van hen werd door de Landwacht gegrepen en ingerekend. De anderen werden allen door de illegaliteit voortgeholpen en konden op diverse plaatsen onderduiken. Wat gebeurde er onder tussen met de ten dode opgeschreven bommenwerper? Het toestel kwam plotseling op zijn neus staande uit de grijze wolken duiken en explodeerde vlak onder het grauwe zwerk. De brokstukken lagen daardoor zeer verspreid in de landerijen ten zuiden van Haulerwijk, en wel een hoofdmoot bij veehouder R. Dijkstra, maar ook lagen er stukken op de landerijen van v.d.Veen en bij het kerkhof. Uit de restanten kon men al gauw afleiden dat het wrakstukken waren van een viermotorige Amerikaanse bommenwerper. Het uiteengeslagen vliegtuig was de Boeing

'Fortress'. B 17 G, fabrieksnummer 42-37913, van het 323e Bomb. Squadron, letters O.R., behorende tot de 91e Bomb. Group en opgestegen van het vliegveld Basingbourn. De bemanning bestond uit tien, soms negen man. Achter Veenhuizen kwamen drie parachutisten terecht, nl. 2e luitenant M.D. Barker (toggalier), een nevenbenaming voor bomrichter, Tech. Sergeant Q.D. Reed, de bovenschutter, tevens mecano, en tot slot de zijschutter Staff Sergeant R.A. Trombley. Hij was gewond aan een been. Ze werden alle drie voortgeholpen door de fam. Woering te Veenhuizen. De naam Woering zullen we later weer tegenkomen bij de kraak op de gevangenis te Assen op 11 december 1944. Per toeval kwamen we achter de verdere lotgevallen van Sergeant Trombley, toen we in Lemmer een gesprek hadden met Mevr. de Bruin, de weduwe van Dirk de Bruin, de distriktsoperatieleider (DOL), een naam die we veelvuldig in deze uitgave tegen zullen komen. Uit dit onderhoud bleek, dat de genoemde sergeant uiteindelijk terecht kwam bij de illegaliteit in Nieuweschoot/Oudehaske en hen alle steun verleende. We kregen zelfs een advertentie uit een Amerikaanse Courant uit de oorlogsjaren in handen waaruit bleek dat in Amerika de tijd was aangekomen via het Rode Kruis dat Sergeant Richard A. Trombley was vermist. Verdere parachutisten waren o.a. 1e Lt. J.R. Stevens, de 1e piloot, 2e Lt. S.E. Johnston, copiloot, de staartschutter Staff Sergeant H.M. St. George. Van beide piloten Stevens en Johnston weten we dat ze terecht kwamen bij de familie R. Russchen op Donkerbroek West, alwaar ze zes weken verbleven. Toen werden ze ondergebracht in Steenwijk, bij de familie Lugt-meyer. In het onderbrengen van diverse bemanningsleden heeft de aannemer Van der Meer uit Donkerbroek een grote rol gespeeld. Dergelijke moedige onverschrokken Nederlanders waren er gelukkig in die dagen in de regio. Van de rest van de bemanningsleden is weinig bekend, met uitzondering van luitenant Barker en Sergeant Reed. Zij kwamen terecht bij familie De Vries in Oudehorne, achter bakkerij De Vos. Toen de Canadezen op 12 april in Oldeberkoop aankwamen, zijn ze onmiddellijk naar de andere zijde van de Tjonger vertrokken.

Het drama in de 'Wigwam' van Diever

Ze komen berooid en verwaarloosd binnen bij honderden op boerenwagens en en ze moesten toch geholpen worden deze ontheemden uit eigen land. De eerste groep evacués komt uit Arnhem.

Een arrestatie in Oosterwolde leidt tot het 'Wigwam'-drama van Diever. Van alle gearresteerden keerde slechts één man terug.

In de late herfst van 1944, na het débâcle van Arnhem, bleven de bevrijdingslegers van de geallieerden in het centrum van ons land bij de grote rivieren steken en kwam dat gebied in de frontlinie te liggen. Onnodig te zeggen dat dit noodlottige gevolgen had voor de bewoners van onder andere Limburg, waar de Maas frontlinie werd, en verder naar het noorden waar de Betuwe het scheidsgebied werd tussen bevrijd en niet bevrijd gebied van ons koninkrijk. Op bevel van de bezetters moesten de bewoners van deze gebieden huis en haard verlaten en werden onder erbarmelijke omstandigheden op transport gesteld naar de noordelijke provincies. De gemeentelijke instanties werden aansprakelijk gesteld voor het vervoer van de evacués en die op hun beurt wezen onder het agrarische deel van de bevolking diegenen aan die voor het vervoer moesten zorgen in de vorm van paard en wagen.

Andere middelen van vervoer waren niet meer voorhanden want auto's reden er zo goed als niet meer, onder andere wegens het ontbreken van benzine. Zo trokken de stakers, veelal in verwaarloosde toestand van gemeente naar gemeente naar hun uiteindelijke bestemming, waardoor hele gezinnen uiteengetrokken werden, doordat ze aan verschillende gastgezinnen werden toegewezen. Wolvega, gelegen aan de grote invalsweg vanuit het zuiden, nam een belangrijke plaats in de keten in. Er werden hier gelukkig vanuit diverse richtingen de nodige maatregelen getroffen, zodat ondanks de distributie en de schaarste de ontheemden van het nodige konden worden voorzien.

Zo moeten er destijds in Wolvega al een drietal comité's hebben gefunctioneerd, maar dat bleek in de praktijk niet te voldoen, omdat men dan te veel langs elkaar heen werkte. Zo werd besloten tot het vormen van één organisatie, onder auspiciën of als onderdeel van het Nederlandse Rode Kruis. Tot het laatste werd besloten en op 30 oktober 1944 had de oprichtingsvergadering plaats ten huize van de Wolvegaster huisarts, dr. P.H. Brons. Als aanvangsbestuur werd gekozen dr. Brons en J. van Schoot, terwijl het secretariaat werd bemand door de heren Maathuis, Feenstra, Baas en Havinga. Diverse dames, onder andere mevrouw Feenstra, togen op pad voor een ledenwinactie. In de kortste keren had het bestuur een ledental van rond de vierhonderd achter zich, vertelde ons één van de oude pioniers uit die tijd, de thans in de Lennaflat wonende mevrouw Feenstra. Dezelfde dames hielden daags ook zitting in café Troost op de Hoek voor de opvang van losse vluchtelingen, die op eigen houtje vanuit het zuiden Wolvega binnenkwamen.

Evacués

Op 6 november 1944 kwam de eerste grote groep van zevenhonderd evacués uit de omgeving van Arnhem onder erbarmelijke omstandigheden en verwaarloosd in Wolvega aan. Ze waren met paard en wagen uit Steenwijk gehaald en werden ondergebracht in het arbeidsdienstkamp aan de Breuningslaan voor de nodige verzorging. Na een warme maaltijd werden ze met een colonne wagens uit Heerenveen, die gereed stond, verder getransporteerd. Later moest men gebruik maken van gebouw 'Irene', omdat de bezetter het NAD-kamp opeiste voor de Landwacht (hierover later meer). Als we het verslag zo eens doornemen, dat in de herfst van 1945 (na de oorlog dus) door de voorzitter van het Rode Kruis, afdeling Wolvega, is opgemaakt dan kom je tot de ontdekking, dat dit groepje mensen met hun tientallen helpers een schier onmogelijke prestatie hebben geleverd. In colonnes kwamen uit Arnhem en omgeving niet minder dan 8729 vluchtelingen binnen, die een maaltijd werd verstrekt en dan verder naar Heerenveen doorgesluisd werden. Via Duitsland, Leeuwarden en Heerenveen kwamen 1253 vluchtelingen de gemeente binnen uit Roermond, Venlo, Swalmen en Herten, die gereinigd moesten worden en daarna voor het grootste gedeelte bij gastgezinnen in de gemeente werden ondergebracht. In totaal kwamen 7500 losse vluchtelingen de gemeente binnen, die een maaltijd werd verstrekt en/of logies werd verleend. In ons gesprek met mevrouw Feenstra, vertelde ze ons, dat de dames, die de meldingspost in hotel Troost 'bemanden' al gauw doorhadden dat zich onder de vluchtelingen ook veel onderduikers bevonden, die van de Duitse werkobjecten bij Zevenaar waren gevlucht en via de vluchtelingenstroom probeerden thuis te komen. De helpsters lieten niets blijken en alles ging goed, totdat enige vrouwelijke leden van de NSB de lijsten controleerden en alarm sloegen. Door hen werd een fel protest aan het adres van de heer Feenstra gericht en volgens mevrouw Feenstra was dat één van de redenen waarom haar man op 3 januari 1945 door de SD werd gegrepen en naar Crackstate in Heerenveen gebracht. Gelukkig was haar man na zes weken weer thuis, maar hij, en de eveneens opgepakte heer Koop Kooi moesten lopende maar zien Wolvega weer te bereiken. Ze zullen het opgelucht en met gaagte gedaan hebben.

Arrestaties te Oosterwolde

In oktober 1944 overviel een groep landwachters de boerderij van Sinkgraven aan de Grietmanswijk te Smilde. De

Een cel in Crackstate met gevangenen zoals Jan Hachmer uit Noordwolde-Zuid zich direct na zijn vrijlating herinnerde en als schilderij vastlegde.

op de boerderij aanwezige K.P.-ers van de groep Smilde lieten zich niet verrassen en in het hierop volgende gevecht werden twee landwachters gedood. Het gevolg was wel, dat de boerderij voor hen nu niet meer veilig was. Toen de aanvallers de aftocht bliezen, vluchtte de groep weg met medeneming van de wapens. Twee K.P.-ers van genoemde groep, nl. Tjitze Wallinga (s.n. Sietse) en Henk de Jonge (Henk) vertoefden op de 24e oktober 1944 in Oosterwolde en onwetend liepen ze in de fuik. Oosterwolde genoot namelijk de twijfelachtige eer een afdeling Feldgendarmarie in z'n midden te hebben en die vertoefden in de gevorderde burgemeesterswoning 'De Balhof' op het Oosteinde onder de heldhaftige leiding van Sturmführer Diehl. Dit illustere gezelschap hield op genoemde datum in Oosterwolde controle op alle passanten d.m.v. persoonsbewijs- en Ausweis-vordering in gezelschap van hun onafscheidelijke honden. Sietse en Henk, die de controle tijdig opmerkten, onttrokken zich vliegensvlug van hun wapens en smeten die van zich af. Met hun goede papieren dachten ze ongestoord de controle te kunnen passeren, maar ze hadden buiten de aanwezigheid van de honden gerekend. De dieren werden door hun bazen op het spoor gezet en kwamen met de wapens in de bek terug. De 'Grünen' wisten toen meteen wat voor vlees ze in de kuip hadden en een verhoor (op hun eigen manier) in Oosterwolde volgde op 'De Balhof', met o.a. de gevreesde badkuip. Hierna werden de beide K.P.-ers gescheiden.

Henk kwam terecht in het Huis van Bewaring te Assen waar hij op 11 december 1944 werd bevrijd. Sietse werd op transport naar Crackstate in Heerenveen gesteld, waar de ondervragingen werden voortgezet. Na diverse behandelingen ging Sietse 'door het lint'. Dit zou verschrikkelijke gevolgen hebben voor Diever en 'De Wigwam', want Sietse wist de ligging van het hol in 'Berkenheuvel' en kende ook de bewoners en hun helpers. Op de 22e november 1944 werd hij in de auto gezet en hiermee

begon het drama van Diever, want ter plaatse werd hij geconfronteerd met de 'Wigwam'-bewoners en de andere gearresteerde personen. Is het hem kwalijk te nemen dat hij doorsloeg, de methodes van de S.D. kennende?

Drama

Op de 22e november 1944, 's morgens omstreeks zeven uur, werd bij de politieambtenaar wachtmeester G. Temmingh te Diever op de deur gebonsd en na open gedaan te hebben werd hij op hetzelfde moment naar buiten getrokken. Zijn woning was geheel omsingeld door de SD uit Heerenveen, onder leiding van Hauptsturmführer Kronberger en Hauptscharführer Rosenthal. Hem werd te verstaan gegeven, dat hij in de overvalwagen moest plaatsnemen. Daar ontmoette hij de eveneens reeds opgepakte politiemann Feenstra uit Dwingeloo. Vervolgens werd de Diverse huisarts dr. S. van Nooten in zijn woning door het tuig gearresteerd en letterlijk in de overvalauto gesmeten. Hiermede begint op 22 november 1944 het drama van Diever, dat onvoorstelbaar veel leed zou veroorzaken en diepe rouw in de gezinnen in Diever, Dwingeloo en Wapse teweeg bracht.

Wigwam

De vader van één der latere slachtoffers, de onder de schuilnaam 'Ome Joop' opererende Geert Koster sr. uit Diever legde de verzetsgroep Diever/Wapse omstreeks de jaarwisseling 1943/1944 het plan voor in de bossen van het landgoed 'Berkenheuvel' onder Diever een schuilplaats te bouwen. Ergens in het 4000 hectare grote gebied van dennen, sparren en heide bepaalde Ome Joop de plaats. Een onopvallende zandheuvel in een dennencomplex, strategisch goed gelegen en langs vier verschillende zandwegen te bereiken. De Knokploeg (KP) groef de heuvel uit,

bouwde van dennestammen een hol en herstelde de zandheuvel in de oude vorm. Het gehele onderduikcomplex werd 'de wigwam van Ome Joop' genoemd.

Het was een karwei van enkele maanden geweest en de boswachters van Berkenheuvel liepen er met een boogje omheen. De leden van de knokploeg verdwenen onder de grond en ook diverse onderduikers die moesten verdwijnen, werden in de Wigwam ondergebracht. Zelfs twee neergeschoten geallieerde piloten, een Amerikaan en een Canadees, hebben tijdelijk in de Wigwam vertoefd. De politiemans Temmingh was de vertrouwensman van de groep in het hol en offerde veel nachtrust op om in de nachtelijke uren naar het hol te sluipen en vervolgens de bewoners van berichten en proviand te voorzien. Ook werden vanuit de Wigwam nachtelijke acties uitgevoerd, onder andere de overval op het distributiekantoor te Dwingeloo, enz.

Verraad

De piloten waren voor de leden van de KP welkome gasten, want deze militairen waren goed op de hoogte van het gebezigde wapentuig. Zodoende konden ze gedegen onderricht geven aan de groep illegalen, die weinig of geen kennis van wapens en springstoffen hadden. Zo hielp de ene partij de andere. De piloten waren geborgen en de KP kreeg wapenonderricht. Toch zou de Amerikaan uiteindelijk een twistpunt worden tussen diverse groepen illegale strijders, want ook die andere groepen wilden gebruik maken van de wapenkennis van de Amerikaan. Zo kregen de bewoners meermalen in de nacht bezoek van een afgevaardigde van een andere groep met het verzoek de Amerikaan over te mogen nemen, welk verzoek herhaalden malen niet werd ingewilligd. Het ongeluk wilde, dat de teleurgestelde afgevaardigde enige tijd later in Friesland door de SD werd gegrepen en, om zichzelf te ontlasten, begon te praten. De piloten waren toen net vertrokken.

22 november 1944

De politiemans Temmingh werd direct na de arrestatie de vraag gesteld: 'Waar is Ome Joop (Koster) en waar is het hol?' Temmingh heeft geprobeerd hen om te leiden, maar het mocht niet baten. Twee vrachtwagens met circa 50 SD-ers reden de bossen in en de inzittenden hadden in de kortste keren de Wigwam omsingeld, waar op dat moment vier KP-ers vertoefden. Dit waren Mans Vos, Hilbert Gunnink, Roelof Eggink en Gerhardus Koster (zoon van Ome Joop).

De KP-ers werd gesommeerd naar buiten te komen en door een opening werd met een pistoolmitrailleur naar binnen geschoten. Met opgeheven handen kwamen de jongemannen naar buiten, waarbij ze met de kolf van de pistoolmitrailleur werden bewerkt. Vooral Hilbert moet zwaar aan het hoofd gewond zijn geweest. Twee broers van Roelof Eggink, namelijk Th. en J. Eggink, werden alsnog gearresteerd (waarvan de eerste nog getracht heeft de Wigwambewoners te waarschuwen), de laatste enige dagen later op zijn boerderij. Diezelfde dag werden ook nog arrestaties in Dwingeloo verricht, namelijk een hoofd der school en een politiemans. Alle opgepakte personen werden naar Crackstate in Heerenveen gevoerd en via Amersfoort naar Duitsland.

Van alle gearresteerden keerde uiteindelijk alleen Temmingh terug en van de anderen heeft men nooit weer iets vernomen.

Ome Joop (Koster) was onze belangrijkste informant in deze oorlogstragedie van Diever.

8 december 1944: De overval

Een trieste grauwe winterdag omstreeks 17.45 uur in het volledig verduisterde Leeuwarden. Eenieder die niet per sé naar buiten moest, zou zeer zeker binnen blijven, ook al omdat de twijfelachtige veiligheid van de woning te verkiezen was boven de onveiligheid van de straat. De Sipo en de SD waren bijzonder actief in de laatste maand van het oorlogsjaar 1944. Zo ook op deze avond zo te zien.

Twee zwart-geüniformeerde politiemensen drijven drie aan hun overgeleverde gevangenen voor zich uit over de houten brug, die de toegang vormt tot het Huis van Bewaring te Leeuwarden. Hun komst was reeds telefonisch gemeld, dus had de portier niet de minste argwaan toen er op genoemde tijd langdurig werd gebeld aan de poort. De papieren betreffende de arrestanten kloppen, dus gaat de poort open om de gevangenen op te nemen. De begeleiders drijven de gevangenen hardhandig naar binnen en de poort valt achter hun dicht. Een ieder zou verwacht hebben van de begeleiders een zucht van opluchting te horen omdat het vrachtje waar zij verantwoordelijk voor waren zonder moeilijkheden veilig was afgeleverd. Zo niet in dit geval! Niet alleen de beide politiemensen trekken hun wapens, ook de drie gevangenen blijken opeens bewapend te zijn. Onder bedreiging van de wapens worden de aanwezige gevangenisambtenaren waaronder de administrateur in een hoek gedreven en krijgen ze het consigne zich rustig te houden, omdat dit een overval is. Het tafereel, dat zich bij de balie afspeelt, is uiteindelijk het begin van de kraak op het Huis van Bewaring te Leeuwarden, waar veel goede werkers uit de illegaliteit gevangen zitten, onder andere van de razzia's in Leeuwarden op 10, 12, 14 en 17 november 1944. Uiteindelijk zullen door deze actie (zonder dat er ook maar één schot is gelost) 51 gevangenen van de SD hun vrijheid herkrijgen. Uit onze regio kregen door deze actie twee illegale werkers hun vrijheid terug, namelijk de heren S. Veenbaas uit Munnekeburen en S. Brandsma uit Wolvega. Deze kraak door de illegaliteit op het Huis van Bewaring te Leeuwarden was een prestatie van de eerste orde en is na de oorlog veel in de publiciteit geweest. Zelfs de SD moest erkennen, dat de kraak meesterlijk was uitgevoerd. Onmiddellijk werd een razzia in Leeuwarden bevolen, maar niet één van de 51 werd gevonden, terwijl ze allemaal op dat moment nog in Leeuwarden vertoefden. Een zwarte dag voor de 'Hitlerknechten'.

Een groot hok en een klein hondje

Het trieste verslag van een wachtmeester van politie, die de grillen van de S.D. en Crackstate moest ondergaan. Verder de inhoud van een klein boekje van wachtmeester Wijnalda. Na zijn arrestatie keerde hij nimmer terug. Het boekje is een uniek document, dat in Crackstate geschreven moet zijn. We publiceren hier integraal de tekst.

Op patrouille zijnde in zijn standplaats Boyl fietste opperwachtmeester J.W.H. Vinke langs de halteplaats van de tram in genoemd dorp. Het moet in het najaar van 1944 zijn geweest dat hij genoemde plek passeerde. Tijdens de passage werd zijn aandacht getrokken door een vrij groot hondehok dat op de laadplaats ter verzending gereed stond. 'Bij controle bleek het grote hok een naar verhouding zeer klein hondje te bevatten en bleek ook de binnenruimte van het hok veel kleiner te zijn dan de buitenkant deed vermoeden. Toen ik de naam van de afzender (F. v.d. W. te Boyl) in gedachten noteerde, was mijn argwaan ten opzichte van de zending geheel gewekt. V.d. W. stond bekend als een clandestiene slager en handelde volgens geruchten zelfs met de vijand. Samen met mijn collega, opperwachtmeester M. Wijnalda, hebben wij het hok gesloopt en toen bleek de dubbele wand van het hok een grote hoeveelheid klandestien vlees te bevatten, en het hondje bleek dus maar camouflage te zijn. Collega Wijnalda heeft zich toen ten huize van V.d. W. vervoegd en hem gesommeerd deze praktijken onmiddellijk te beëindigen daar er anders na de oorlog met hem afgerekend zou worden. Op de 16e december 1944 heel in de vroege vervoegden zich S.D.-ers van Crackstate bij de woning van V.d.W. en na enig overleg werd v.O., eveneens te Boyl, uit bed getrommeld met de opdracht bij de woning van v.d. W. te verschijnen. Daar werd hij geconfronteerd met de S.D.-ers en hem werd bevolen de woning van Wijnalda aan te wijzen.'

Op de 15e december (tegen bedtijd) vervoegde zich ten huize van wachtmeester Meile Wijnalda, wonende te Boyl, een manspersoon, die aangifte deed dat zijn rijwiel was ontvreemd. De familie Wijnalda bewoonde destijds in Boyl een woning (die het eigendom was van de familie Marks) tegenover de openbare lagere school, aldus vertelde ons mevrouw Wijnalda, thans wonende te Wolvega. Daar het reeds vrij laat in de avond was, gaf wachtmeester Wijnalda de door de diefstal benadeelde eigenaar van de fiets te kennen, dat hij dan de volgende morgen even terug moest komen voor de nodige formaliteiten. De gedupeerde ging hiermee akkoord.

De S.D.

De volgende morgen, omstreeks zeven uur, werd er op de deur gebonsd en de heer Wijnalda, die nog in de slaapkamer vertoefde, ontsloot het raam in de veronderstelling

daar in alle vroege de man van de fiets aan te treffen. Tot zijn ontsteltenis ontdekte hij, dat zijn huis omringd was door SD-ers, die toegang tot de woning eisten. Zich verstoppen had geen zin meer want ze hadden hem toch al gezien. Drie onderduikers, afkomstig uit Harlingen, die in het gezin vertoefden, konden nog in de schuilplaats duiken en die hadden alle geluk van hun leven. Toen de SD-ers in de buurt van de schuilplaats zochten, begon de baby te huilen en de beulen werden hier zeker door vertederd, want ze zochten niet verder.

Dit redde de onderduikers, maar wachtmeester Wijnalda moest zich aankleden en werd naar Crackstate in Heerenveen gevoerd. Dit was tevens het afscheid voor het leven, want mevrouw Wijnalda heeft haar man nooit teruggezien. De zoveelste misdaad van het 'Herrenvolk'. De latere beschuldiging van de SD moet zijn geweest, dat wachtmeester Wijnalda iemand een wapen zou hebben verstrekt en iemand die meende dit te kunnen bewijzen, moet dit aan de SD hebben verraden. Wachtmeester Vinke, eveneens wonende te Boyl, moest ook gearresteerd worden, eveneens op beschuldiging van illegale activiteiten, maar hij werd juist op tijd gewaarschuwd. Hij verdween van het toneel en dook onder. Hij kwam uiteindelijk terecht bij de familie Aant Heida in Nijelamer, maar dat wilde niet zeggen dat hij zich niet meer in het openbaar durfde te vertonen. Hij moet zelfs herhaalde malen in Wolvega zijn geweest, maar dan wel in vrouwenkleden.

Crackstate

Wachtmeester Wijnalda werd via Crackstate, Lager Amersfoort naar concentratiekamp Neuengamme gevoerd, waar hij overleed op 9 april 1945. Wij kunnen slechts bevroeden hoeveel leed er achter dat ene zinnetje schuilgaat: 'Afgevoerd en niet teruggekomen'. Weer één van de velen! En degene die achterbleef, wat maakte die door? In de vele interviews merken we steeds weer dat diverse wonden nog steeds niet geheeld zijn en dat bij het leven ook niet zullen doen.

Direct nadat de oorlog afgelopen was, werd door de Engelsen in Duitsland een wagon met kleding aangetroffen, die bij controle bleek toe te behoren aan gevangenen die in concentratiekamp Neuengamme hadden vertoefd en waarschijnlijk daar allen waren overleden. Tussen de kleding vond men een politie-uniform met in één der tuniekzakken een aantekenboekje en een stompje potlood.

Onbegrijpelijk is, dat dit bewaard is gebleven en nooit in handen van de beulen is gevallen. Het boekje bleek toe te behoren aan wachtmeester Wijnalda. Via het Rode Kruis kwam men achter het adres van mevrouw Wijnalda, en zij werd in het bezit gesteld van het kostbare en ook unieke kleinood. Het met potlood geschreven relaas is vrij uitgebreid en beslaat verscheidene pagina's. Over eventuele mishandelingen wordt gelukkig niet gerept.

Mevrouw Wijnalda gaf ons toestemming tot inzage van het geschrevene en ook gaf ze haar fiat aan het opnemen van de inhoud in de 'Regio Serie'. In het verslag komen ons inziens ietwat pijnlijke passages voor, maar omdat het vermoedens (en dus geen bewijzen) van de schrijver zijn, laten we het manuscript onveranderd. Het boekje moet in Crackstate geschreven zijn.

Het boekje

'16 december 1944 's morgens om 7.15 uur uit bed gelicht. Huiszoeking, ongeveer acht man, waarvan twee in burger. Moest daarna de woning aanwijzen van Vinke. Aldaar is toen huiszoeking gedaan door de twee in burger geklede personen. Ook hier werd evenwel niets gevonden. Vinke was niet thuis. Volgens zijn vrouw was hij op dienst. (Dit was des morgens omstreeks 8.00 uur en volgens het dienstboek moest Vinke om 7.30 uur in velddienst). Ik moest daarna met de twee burgers naar Heerenveen. Na gefouilleerd te zijn werd mij, op een zakdoek en een haar-kam na, alles wat in mijn zakken zat afgenomen en werd ik in een cel (cel 5) in Crackstate opgesloten, geheel alleen. Dit was des voormiddags omstreeks 10.30 uur. Wij waren voor de middag per rijwiel naar Heerenveen vertrokken. Ik had het rijwiel van Foppe Hoogeveen, welke ik de vorige dag had geleend, daar ik met mijn eigen banden pech had. Des middags, omstreeks 12.00 uur, kreeg ik een kom warm eten, bestaande uit ongeveer 1 liter stampot (aard-appelen met rapen) en daar ik die dag nog niets had gegeten en een geweldige honger had liet ik mij dit eten goed smaken. Vettigheid zat er in dit voedsel zo goed als niet, zodat ik met een goed uur alweer trek had. (later hoorde ik, dat het middageten voor de gevangenen uit de centrale keuken kwam). Omstreeks 6.00 uur in de namiddag kreeg ik drie met boter besmeerde sneden brood en één kroes koffie (bruin vocht) van ongeveer een kwart liter. Daarna kon ik op een brits van hout, waarop een dunne strozak en twee dunne dekens, gaan liggen slapen. De cel was echter onverwarmd en de brits hard, zodat er van slapen niets kwam, deels door emotie door kou en door de harde ligging. De volgende morgen omstreeks 7.00 uur, was het opstaan. Daarna kon ik me onder de pomp in de zogenaamde keuken een beetje op een vlugge manier wassen. Omstreeks 8.00 uur kreeg ik weer drie sneden brood met een weinig boter en een kroes koffie van ongeveer éénvierde liter. Daarna mocht ik niet meer op de krib onder de dekens liggen. De cel was niet verwarmd en omdat op de krib zitten te koud was moest ik noodgedwongen in de cel welke een lengte van ongeveer vier meter en een breedte van ongeveer twee meter had, heen en weer blijven lopen. Er was in deze cel één raam, bestaande uit zestien kleine raampjes in rijen van 4x4. De eerste, tweede en vierde rij waren van matglas doch de derde rij was van helder glas. Door dit glas zag ik echter tegen een muur aan, doch wan-

De rollen omgedraaid. Een NSB-er wordt in Heerenveen na de bevrijding door de illegaliteit opgebracht naar Crackstate.

neer ik omhoog zag, dan zag ik een gedeelte van de RK kerk met torens te Heerenveen en kon ik op de klok aan-gebracht in één dezer torens zien hoe laat of het was. Om de tijd te doden liep ik nu 1000 pas heel langzaam in mijn cel en kwam tot de ontdekking dat er 20 minuten waren verstreken. Uit dit alles kan men afleiden dat de dagen mij lang vielen. Het eten verliep verder weer als de vorige dag omstreeks 12.00 uur, stampot, nu aardappelen met uien en wortelen en een gehaktballetje en omstreeks 5 uur drie stukjes brood met boter waarvan één belegd met een stukje kaas. Later bleek mij dat dit zondagskost was daar wij alleen zondags één balletje gehakt en soms één of twee belegde boterhammen kregen.

Daarna kon ik weer gaan slapen. Daar het echter steenkoud in de cel was (die geheel van steen en beton was) ging ik met mijn overjas aan op bed. Desondanks kon ik ook deze nacht van de kou niet slapen. De volgende dag (maandag 18 december 1944), omstreeks 10.30 uur, werd ik door een bewaker uit mijn cel gehaald en naar een kamer voorin Crackstate gebracht, welke de verhoorkamer bleek te zijn. Hier werd mij een verhoor afgenomen. Ik hoorde hier wat mij ten laste werd gelegd en wel een viertal feiten

en wie en welke personen het waren die mij dit hadden aangedaan.

Deze personen werden en worden nog steeds in verband gebracht (via een hardnekkig gerucht) met enige jeugdige personen in Noordwolde. Deze jonge mannen zouden de beschuldigingen geuit hebben. We zullen proberen dit gerucht eindelijk eens een keer de wereld uit te helpen, door eraan te herinneren dat genoemde personen op 29 december 1944 tijdens de razzia's te Noordwolde in handen van de SD vielen.

De conclusie is, dat genoemde personen nooit de betreffende beschuldigingen kunnen hebben geuit, omdat het bovengenoemde verhoor plaatsvond op 18 december 1944. We weten nu, dat de aanwijzing van de woning van Wijnalda dus in Boyl gezocht moet worden.

Drie feiten kon ik echter als geheel onwaar weerleggen en het vierde gedeeltelijk. Voor dit vierde feit werd echter tegen mij proces-verbaal opgemaakt, dat ik moest en heb ondertekend (feit: luisteren naar Engelse zender). Daarna werd ik weer in mijn cel opgesloten. Zo gingen de eerste dagen eensgelijk en langzaam voorbij. In de morgen van vrijdag 22 december 1944 stond, na het wassen, mijn celdeur even langer open dan gewoonlijk. Ook van de cel tegenover mij zag ik, dat de deur openstond en dat twee mensen van de SD daarvoor tesamen stonden te praten. Eén dezer personen riep mij bij zich en ik moest toen tesamen met hem de inhoud van die cel, bestaande uit een krib, een krukje en een omschot van een wc ton overbrengen naar de cel waarin ik was opgesloten. Genoemde persoon werd daarna bij mij in de cel opgesloten. Ik hoorde toen van hem, dat hij Reinier was genaamd en een Belg van nationaliteit was, afkomstig uit de provincie Wallonië, gelegen aan de Franse grens. Van zijn vak was hij oorspronkelijk kleermaker. Hij deelde mij mede, dat hij reeds negen weken in Heerenveen in de cel zat. Nu werd het voor mij iets beter daar ik wat aanspraak had, hoewel wij elkaar moeilijk konden verstaan, daar Reinier ook de Duitse taal niet vlot kon spreken. Ook werd het eten voor mij iets beter, want ik kreeg te weinig eten en Reinier kreeg boven de gevangenskost per dag ook nog een halve Duitse kuch, waarvan dan voor mij ook wel iets afviel. Na de Kerstdagen kwamen echter de eentonige dagen voor mij weer, daar Reinier iedere dag op de zogenaamde wachtkamer zat te kleermaken voor zijn makkers. 's Avonds had hij dan echter soms een beetje tabak, een paar sigaretten of een stukje brood, waarvan ik kameraadschappelijk mee moest delen. Soms kwam hij 's nachts om elf of twaalf uur in de cel terug, maakte hij me wakker en gaf mij een sigaret, welke ik dan eerst moest oproken. De beide zondagen met oud en nieuw bleef hij echter weer bij mij in de cel. Onze cel lag vlak tegen de wacht of zogenaamd verhoorlokaal aan. Oudjaarsdag had ik dubbel eten, daar Reinier eten uit de keuken kreeg en ik zijn gevangeniseten van hem kreeg. Wij hadden toen twee bewakers. De een noemde Reinier 'De Wagter en de andere Stijlhard Emiel'. (Wachtmeester Wijnalda bedoelt hier de Belg S.S. Sturmman De Wachter en de Belgische Reconsist Emile Steijlaerts, een SD-er).

Het nieuwjaar

'Twee en drie januari 1945 was ik weer alleen in de cel.

Reinier was weer in de wacht aan het kleermaken. Des morgens van de 4e januari 1945 ging hij de cel weer uit doch kwam even later weer terug met een naaimachine en stof voor een tuniek en een parachute plus het twee/derde gedeelte van een pakje Belgische shag met vloeitjes. De vorige avond toen ik reeds op bed lag was hij ook nog aan het knippen enz. in de cel geweest en toen had hij ook wat shag en had ik reeds een paar sigaretten van hem gehad. Nu had hij echter ook wat werk voor mij, namelijk het met een veiligheidsscheermesje uit elkaar tornen van de parachute, daar hij van deze stof korte onderbroeken moest maken voor de commandant. Met dit uit elkaar halen van de parachute heb ik zowat de gehele dag werk gehad. En wij hebben tezamen het twee/derde pakje Belgische shag opgerookt wat een waar genot was. In de nacht van 4 op 5 januari 1945 heeft dokter Verdenius zich in de cel van het leven beroofd door met zijn brilleglas zijn hals en polsslagaders door te snijden. Door hevig gebons op de celdeur hebben celgenoten alarm geslagen. Des avonds gingen wij als gewoon, omstreeks zeven uur naar bed. Midden in de nacht (4 op 5 januari), hoe laat het was weet ik niet, werd ik echter door de bewaker Stijlhard van mijn krib gehaald en moest ik in het wachtlokaal voor verhoor komen.

Aldaar werd mij medegedeeld dat de SD in Noordwolde verschillende personen had opgepakt en dat enkele hiervan tegen mij verzwarende verklaringen hadden afgelegd. Ik heb deze verklaringen welke mij werden medegedeeld ontkent. Later is de SD volgens hun mededelingen ook gebleken, dat deze verklaringen vals waren. De mensen van Noordwolde die een verzwarende verklaring tegen mij hadden afgelegd waren Thijs Menger, Jan Beugeling en Roelof Veen (hierover later meer). Menger en Beugeling zijn later met ons op transport gegaan naar Amersfoort en later naar Duitsland, doch Roelof Veen is in Heerenveen gebleven. Vermoedelijk om reden dat hij met Wibier, destijds een smid in Makkinga had doodgeschoten om reden deze aan hen geen karbid wilde geven (hier maakte wachtmeester Wijnalda een vergissing, want dit gebeurde niet in Makkinga, maar in Nijeberkoop en ook hier komen we op terug). In de morgen van 5 januari 1945 (vrijdag) werd er in Crackstate een transport samengesteld volgens geruchten voor arbeidszaken in Nederland daar de meeste jongens van dit transport onderduikers waren. Later bleek dat een gedeelte van dit transport naar Havelte en een gedeelte naar Amersfoort is gegaan. Reinier moest des morgens van 5 januari omstreeks elf uur voor bewaking van dit transport zich klaarmaken en verliet na afscheid van mij te hebben genomen cel 5. (Bij deze laatste volzin plaatst de schrijver een vraagteken, omdat het hem verwonderlijk voorkomt dat de SD gevangenen zou hebben ingeschakeld voor bewakingsdiensten. Mogelijk moest bedoelde Reinier gewoon mee op transport en heeft tegenover zijn celgenoot zeer misplaatst gefantaseerd Dit zal wel altijd een raadsel blijven). Wachtmeester Wijnalda vertelt verder, dat hij in eenzaamheid alleen in de cel achterbleef.

Nieuwe celgenoot

'In de morgen van 5 januari 1945 (na het vertrek van Reinier) omstreeks zeven uur ging plotseling mijn celdeur weer open. Iets waarop ik in het geheel niet had gerekend. De commandant van Crackstate (dit moet de SS-er Haupt-

Deze afbeeldingen van leden van het Koninklijk Huis in ballingschap werden tijdens de oorlogsjaren door geallieerde vliegtuigen bij duizenden boven Nederland afgevoerd.

sturmführer Kronberger zijn geweest) zeide tegen mij: 'Ik zal u maar weer wat gezelschap geven Wijnalda' en hij liet meteen iemand de cel binnen, die zich, nadat de celdeur weer was gesloten voorstelde als Van der Meer, conciërge van het ziekenhuis te Heerenveen. Deze deelde mij mede, dat hij met de directrice van het ziekenhuis was gearresteerd. Voorts deelde hij mij mede dat er net nog een persoon Crackstate was binnengebracht die verklaarde Den Oever te heten, wonende te Boschoord (wachmeester Wijnalda bedoelt hier de boswachter L. ten Oever), die gegrepen werd door de SD na afloop van de begrafenis van zijn zoontje. Bedoelde boswachter stelde onder andere een schaffkeet in de bossen ter beschikking aan wachmeester Hermanus Dikkers, gestationeerd in de kazerne te Noordwolde. Dikkers in zijn functie als commandant van de derde sectie der NBS, afdeling West-Stellingwerf had die ruimte nodig voor het geven van wapeninstructies, samen met de groepscommandant wachmeester Jacob W.H Vinke uit Boijl. Wachmeester Dikkers spoorden we op in zijn woonplaats Den Helder en het resultaat was een zeer geanimeerd en uitgebreid gesprek, dat in bepaalde facetten

ook wat betreft de razzia in Noordwolde nieuwe gezichtspunten laat zien, afwijkend van andere getuigenissen. Hierover later uitgebreid meer. Wachmeester Wijnalda vervolgt dan door te vertellen, dat hij nu weer gezelschap had en kon praten over alle onderwerpen. 'Daar Auke van der Meer in zijn jongere jaren aan de kaatssport en hardrijden had gedaan, gingen de eerste dagen vlug om.' Ook kan Van der Meer 's middags zijn eten niet allemaal op en daar ik altijd honger had, lustte ik het wel. Eén ding had Van der Meer tegen. Hij zeide dat hij voor een ander onschuldig zat en hierover begon hij 's morgens en eindigde hij 's avonds te zeuren, zodat ik dit op het laatst zo zat was, dat ik tegen de dag begon aan te zien. Overigens gingen de dagen weer eentonig voorbij. Van der Meer was vroeger machinist geweest in Dronrijp, 's-Hertogenbosch en Leeuwarden en soms kon ik hem wel eens overhalen om daar iets van te vertellen. Op vrijdag 19 januari 1945 gebeurde er echter iets bijzonders in ons celleven. Des morgens stond Van der Meer met een zeer pessimistische bui op. Het was dan ook de gehele voormiddag klagen over zijn lot. Om goed 12 uur kwam er echter middageten, stampot van aardappelen en rapen. Van der Meer had echter een paar happen van zijn eten gedaan, toen hij het mij overgaf en zeide: 'Eet jij het maar op, ik lust het niet'. Na nog een paar maal de cel op en neer te hebben gelopen viel hij echter schreiend op zijn krib neder.

Ik probeerde hem te troosten, doch dit hielp niet. Daar mijn eten echter koud werd en ik een dubbele portie had, heb ik dit eerst maar opgegeten. Ik heb mij toen weer met Van der Meer bemoeid die klaagde over pijn in de buik en vermoedde dat hij blindedarmonsteking had. Toen de bewaking kwam om de borden weg te halen, verzocht ik deze om een dokter bij Van der Meer te laten komen, daar hij klaagde over erge buikpijnen. Deze (een inmiddels nieuwe bewaker), een zekere Kies, die in de plaats was gekomen voor De Wagter (wachmeester Wijnalda bedoelde hier de SS Sturmmann Kiss, een Roemeen, die bij de SD in Heerenveen terecht kwam). Hij beloofde mij, dat hij een dokter zou waarschuwen. Wij hadden namelijk in Crackstate gevangenen die dokter waren en één hiervan was aangesteld als gevangensarts.

Hoewel wij de gehele middag op een dokter wachtten kwam deze niet. Van der Meer bleef de gehele middag op zijn krib liggen en klaagde steeds over buikpijnen.

's Avonds omstreeks zes uur werd er brood en koffie bij ons in de cel gebracht. Ik vroeg toen weer aan de bewaker Kies (moet zijn Kiss) om een dokter voor Van der Meer. Hij mompelde echter wat en sloot de cel weer af. Juist was ik met mijn brood aan het eten toen de celdeur weer open ging en de bewaker Stijlhard (moet zijn Steijlaerts) de cel binnen kwam en mij meedeelde, dat ik terstond mijn eigendommen bij elkaar moest zoeken en buiten de cel moest wachten. Van mijn drie dekens, ik had van Reinier een deken gekregen, daar die er vier had, mocht ik de lichtste meenemen. Ik deelde deze bewaker toen de toestand van Van der Meer mede en verzocht om bij deze een dokter te zenden. Hij beloofde dit te zullen doen. Werkelijk hoorde ik dat diezelfde avond nog twee dokters bij Van der Meer waren geweest en dat beiden blindedarmonsteking constateerden en dat Van der Meer diezelfde avond voor operatie naar het ziekenhuis te Heerenveen was overgebracht.

Ik heb echter iets belangrijks vergeten, namelijk wat zich op vrijdag 12 januari 1945 afspeelde. Op genoemde datum omstreeks 9.45 uur, werd ik uit mijn cel gehaald door de wachtcommandant en binnengebracht in het wachtlokaal. Bovendien een drietal leden van de SD waren daar ook twee burgers die Hollands spraken en ook Hollanders bleken te zijn. Deze twee personen namen mij toen een verhoor af en begonnen met het volgende: 'Kijk eens Wijnalda, als je ons nu alles vertelt, al is het nog zo erg, dan zullen wij proberen, wat wij voor je kunnen doen'. Wij hebben namelijk de volle medewerking der Duitse autoriteiten gekregen, doch dan moet de volle waarheid worden gesproken en dan zullen wij proberen dat je niet wordt doodgeschoten, doch in een buitenlands concentratiekamp wordt opgesloten. (Dit hield dan verband met de mij reeds eerder genoemde verklaringen van Menger, Beugeling en Veen). Daar ik echter niets van de zaak afwist kon ik met een gerust hart zeggen dat ik onschuldig was en dus niets had te verklaren. Mij werd toen medegedeeld dat, nadat zij verschillende papieren hadden omgebladerd, er verschillende personen waren die tegen mij hadden getuigd, onder andere Menger en Roelof Veen. Ik werd toen met het gezicht in een hoek geplaatst en er kwam toen iemand achter mij staan welke, zoals later bleek, Thijs Menger voor- noemd was.

De beschuldiging

Deze noemde toen heel wat feiten op welke ik mede zou hebben gepleegd (Leeuwarden, Heerenveen, Assen, Oosterwolde, Katlijk, Nijeholtpade en Boschoord). Daar ik van al deze feiten niets afwist ontkende ik dit alles. Zelfs werd de uitvoering van de zaak Leeuwarden volkomen uitgestipeld. Toen werd Menger weggeleid en een andere persoon (welke, zo later bleek, Roelof Veen was) kwam achter mij staan. Deze moest mij eerst ook herkennen en noemde mij 'Winaldie' van Boyl. Daarna somde hij een hoop feiten op, die ik mede zou hebben gepleegd, namelijk Leeuwarden, Heerenveen, Assen, Oosterwolde, Meppel en Boschoord. Leeuwarden moest hij in bijzonderheden noemen, doch dit klopte lang niet met Menger zijn verklaring. Ook Meppel klopte niet, want mij bleek later dat dit van 23 op 24 december 1944 was gepleegd en ik was 16 december 1944 ingesloten. Veen kon toen weggaan. Ook werd Veen in mijn tegenwoordigheid nog gevraagd of hij zoals in Boschoord ook wachtwoorden wist, zoals Oude taaie, schoen, klomp. Hiervan wist Veen echter niets af daar hij enkel voor bewaking op de weg had gestaan en volgens hem nooit in het veld was geweest. (Hoe Veen hier met illegale activiteiten als straatbewaking en dergelijke in verband werd gebracht, is uw schrijver een raadsel en is volgens hem geheel onjuist).

Mij werd toen door de heren gevraagd of ik meer bewijs nodig had. Ik deelde hen toen mede, dat Menger en Veen alles wat ze hadden gezegd, hadden gelogen en dat ik onschuldig was. Mij werd toen gezegd dat zij wel meer getuigen tegen mij hadden, want dat veearts De Boer en dokter Hoeksema hetzelfde hadden verklaard en of ik wilde beweren dat zulke intellectuelen ook zouden liegen. Ik deelde hen toen mede dat wanneer zij dat in mijn tegenwoordigheid konden en durfden verklaren, ook zij logen en

Twee krijgsgevangenen genomen Russen ontsnapten uit het gevangenenlager in Duitsland en kwamen bij de illegaliteit van Vollenhove terecht. Links Iwan Andreiwisch Zubanow en rechts Sergei Iwanowits Sokolow.

dat zij die mensen dan moesten halen. Zij deden zich toen eerst voor of zij dit ook zouden doen, maar toen zeiden zij dat er ook bewijzen genoeg tegen mij waren, zodat het onzin was. Ik verspeelde zo met mijn houding mijn enigste kans. Door één der heren werd mij toen medegedeeld, dat zij de vorige dag ook bij mijn vrouw om inlichtingen waren geweest en dat deze nog tegen hen had gezegd, dat zij maar tegen mij moesten zeggen dat ik de volle waarheid moest zeggen, al hoe erg of het ook was wat of ik had gedaan. Ik deelde hen echter nogmaals mede dat ik niets had gedaan, waarop ik ten antwoord kreeg dat er nog grotere leugenaars geboren moesten worden dan dat ik was en dat ik als politieman wel mooie processen verbaal zou hebben gemaakt. Nadat mij toen werd gevraagd hoeveel kinderen ik had en hoeveel dienstjaren ik had, werd mij medegedeeld dat mijn vrouw dan wel een mooi pensioentje zou krijgen. Ik kon toen naar mijn cel terugkeren.

Cel 15

Toen ik in de cel terug was zag ik, dat het 11.10 uur was, zodat ik haast anderhalf uur voor verhoor was geweest. Terstond daarna werd ik weer uit de cel gehaald (Ik was in de vier weken dat ik in Crackstate was nog niet geschoren). Ik werd toen naar een lokaal gebracht waar een barbier zat. Hier werd ik geschoren en het haar werd mij geheel kaal van het hoofd geknipt. Volgens het haar dat aldaar over de grond lag zag ik dat ik de enige niet was en hier was dan ook het spreekwoord van toepassing: 'Buurmans leed is troost'.

Daarna kwam ik weer in de cel terug en zag ik, dat Van der Meer bij mijn verschijning rare ogen opzette. Ik werd toen door de bewaker naar boven op de tweede verdieping gebracht. Daar werd ik met wachtmeester Themming uit Diever in cel 15 gestopt. Dit was een grote cel waarin reeds negentien personen aanwezig waren. Toen wij pas in de cel waren gelaten, werden er nog drie personen ingelaten, namelijk ouderling T. Feenstra uit Dwingeloo, Slettenaar, plaatsvervangend distributeider uit Wolvega en een zekere De Vries, opgepikt bij zijn moeder te Steggerda

Kopstukken van de S.D. te Heerenveen:

v.l.n.r. Sturmscharführer Warning (Duitser), Sturmscharführer Dolzanski (Duitser), Untersturmführer Dr. Schlegel (Tsjech), Hauptscharführer Rosenthal (Duitser), Scharführer Hanot (Belg).

doch wonende te Groningen zodat wij met 24 man in deze cel zaten, welke zes bij vier meter was. Er naast was echter nog een ruimte waar twee tonnen, een grote en één voor kleine boodschappen stonden en waar ieder zijn hebben en houden kon opbergen, bijvoorbeeld dekens en jassen. Dit was voor mij een hele ommekeer daar de onderduikers er een pretje van maakten en allerlei liedjes zongen. Ik hoorde toen van wachtmeester Themming dat de SD mede door het onderzoek van de twee Hollanders tot de ontdekking was gekomen dat alles wat Menger, Beugeling en Veen hadden verklaard op fantasie berustte en dat de zaak in een nieuw onderzoek was gekomen en dat genoemde personen hun afgelegde verklaringen hadden herroepen. Volgens de bewaker was het voor ons ook een goed teken, dat wij in een gemeenschappelijke ruimte waren geplaatst. Hier eindigt het trieste verhaal van wachtmeester Wijnalda. We kunnen slechts gissen wat hier de oorzaak van is geweest. Werd hij op dit punt van het verhaal gekomen

overgeplaatst naar Amersfoort? En heeft hij verder de kans niet gehad of kon hij de moed niet opbrengen zijn deerniswekkende verslag te vervolgen? We weten het niet. Als je dit relaas aan het papier toevertrouwt, is het niet te voorkomen dat je je inleeft in de gemoedstoestand en gedachtengang van de betrokken persoon, met alle angsten en onzekerheden en overgeleverd aan een stel beulen. Beulen die alle middelen aangrepen om een bekentenis uit een gevangene te wringen. Desnoods bekentenissen en beschuldigingen die kant noch wal raakten, maar alleen maar geuit werden om althans even niet mishandeld te worden. In dit licht moeten dan ook de bekentenissen en ook de beschuldigingen gedaan door Menger en Beugeling, gezien worden. De folteringen die speciaal deze beide jonge mannen hebben moeten doorstaan, zijn met geen pen te beschrijven, en tenslotte murw gemaakt ging de gevangene alles verklaren wat de beulen verlangden.

De moord in Nijeberkoop

Smid Meindert Land wordt neergeschoten in zijn smederij in Nijeberkoop. Zoon Boele zet samen met Fokke de Jong op de fiets de achtervolging in. Later volgt een arrestatie in Koekange, die weer leidt tot een razzia met afschuwelijke gevolgen.

Op dezelfde datum, dat wachtmeester Wijnalda in Boyl door de SD werd gegrepen en weggevoerd (16 december 1944), voltrok zich in Nijeberkoop een drama dat uiteindelijk veel mensenlevens zou kosten en onvoorstelbaar veel leed zou veroorzaken in Nijeberkoop, Oldeberkoop, Noordwolde en Wolvega. Omstreeks twee uur in de middag van genoemde datum vervoegden zich twee mannen in burger in de smederij van Meindert Land te Nijeberkoop, waar Land en zoon Gosling aan de arbeid waren, aldus vertelde ons de andere zoon van het echtpaar. De heer Boele Land is thans wonende in Jelsum. De beide voor de familie Land totaal onbekende personen vroegen om carbid, een artikel dat gebruikt werd voor verlichting, maar in de oorlogsjaren zeer schaars was. Mede waarschijnlijk om deze reden werd hun dit geweigerd, waarop één der mannen een pistool trok en vader en zoon Land hiermee bedreigde en hen sommeerde 'Handen omhoog en tegen de muur.' De andere man probeerde ondertussen een vat te openen waarin hij waarschijnlijk veronderstelde carbid aan te treffen. Zoon Gosling die bij het aambeeld bezig was, greep een voorhamer en sloeg naar de man met het pistool. Hij raakte de man op het hoofd, die op dat moment even afgeleid werd, omdat moeder Land de smederij binnen kwam. Omdat Gosling (in zijn haast) de hamer verkeerd beet had, namelijk helemaal bovenaan zat er niet de volle kracht in de slag en ging de man wel onderuit maar herstelde zich direct weer en schoot op zijn aanvalser.

Fataal schot

Hij raakte echter niet zoon Gosling, maar vader Meindert Land in de buik, die zwaar gewond op de grond viel. Land heeft nog circa twee uren geleefd en is toen ondanks doktershulp overleden, aldus vertelde ons zoon Boele Land in Jelsum. De beide overvallers sloegen op de vlucht en gingen er per fiets vandoor in oostelijke richting, waarbij ze buiten de smederij zijnde nog een paar schoten losten, waarschijnlijk ter afschrikking. Zoon Boele, die op het moment dat de schoten vielen in de woonkamer vertoefde, greep onmiddellijk een fiets en begon de daders te volgen die richting Elsloo verdwenen.

Achtervolging

Door het lawaai van de schoten waren al diverse mensen op de been en Boele riep hun aan en vertelde dat zijn vader was neergeschoten door twee mannen die zojuist per fiets waren gepasseerd. De heer Fokke de Jong uit Nijeberkoop vertelde ons desgevraagd, dat hij direct zijn transportfiets greep en samen met Boele de achtervolging inzette, richting Elsloo. In Tronde, op de hoek bij de boerderij van Brouwer, zagen ze de daders op de weg staan en wetende

dat in ieder geval een van de twee gewapend was, stapten zij ook af. De overvallers hadden direct in de gaten dat ze geschaduwd werden en keerden terug, richting achtervolgers, waarop De Jong zijn fiets keerde en terugreed, richting Nijeberkoop. Je weet maar nooit wat zulk slag mensen ging doen, aldus de heer De Jong.

Boele liet zijn fiets liggen en vluchtte het land in om zo aan de misdadigers te ontkomen. Volgens de ietwat verschillende getuigenverklaringen van de beide heren is er door de gewapende daders tijdens de vlucht op hem geschoten, hetwelk door de andere getuige ten stelligste werd ontkend. Direct daarop vervolgden de nog steeds onbekende daders hun weg richting Elsloo en toen Land en De Jong terugkeerden bij de fiets van eerstgenoemde, bleek die onklaar te zijn gemaakt doordat de beide ventielen waren verwijderd. Waarschijnlijk tesamen op de fiets van De Jong (niet een van de beide heren herinnert zich dat meer precies) achtervolgden ze nu uitermate voorzichtig de vluchtenden tot in Elsloo waar ze aangifte deden van het neerschieten van Meindert Land door twee onbekende daders bij opperwachtmeester A. Meutstege aldaar.

Het spoor

Opperwachtmeester Meutstege zegde toe de zaak ter hand te zullen nemen, alhoewel deze toezegging enigszins schoorvoetend werd gegeven volgens de beide heren. Deze aarzeling is begrijpelijk, omdat deze politiemans ook niet wist in wat voor wespennest hij zijn hoofd zou steken, als hij er zich mee bemoeide. Eén der daders was gewapend en vuurgevaarlijk en bovendien kon een onderzoek in de richting van de bezetters wijzen met alle gevolgen van dien. In het kader van de zogenaamde 'Silbertanne-moorden' werden in die tijd diverse Nederlanders klakkeloos door de bezetters neergeschoten, alleen uit wraakzucht en haat: meestal waren dit vooraanstaande burgers. Uit onze regio waren dat onder andere de heer Schuilinga uit Surhuisterveen, neergeschoten in het Tiesinga Bosje bij Oosterwolde, de heer Lok te Ravenswoud en dr. Roelfsema, een bekend chirurg verbonden aan het ziekenhuis te Meppe. In een gesprekje met de inmiddels gepensioneerde opvolger van dr. Roelfsema, namelijk dr. Van Brederode, konden wij dit alles noteren.

De fiets

Waar de daders van de moord precies gezocht moesten worden was vooralsnog volkomen onduidelijk, alhoewel er een klein aanknopingspunt was. Eén van de daders had namelijk een voor die tijd totaal ongebruikelijke fiets bereiden, aldus de heer De Jong uit Nijeberkoop. Het moest een dure sjeke bruin-rode fiets zijn geweest, waarschijnlijk met

De smederij van de familie Land in Nijeberkoop tijdens de oorlogsjaren. In dit pand werd Meindert Land door Wibiër neergeschooten.

nikkelen velgen. Ondertussen was men ook in de politiekazernes te Noordwolde op de hoogte gebracht van de moord in Nijeberkoop. Per toeval ontdekten twee patrouillerende politiemensen een man die een soortgelijke fiets bereed. Voorzichtig volgde men de man en zodoende kwamen ze op De Meenthe terecht, bij de familie Veen. In de woning sloeg de achtervolgde echter alarm en twee in de woning aanwezige mannen sloegen op de vlucht en konden ontkomen. Bij een verhoor van de huisgenoten bleek, dat de beide vluchtelingen dezelfde waren als de daders van de moord te Nijeberkoop. Hun identiteit was nu gauw bekend en het bleken te zijn Johannes Bernardus Wibiër, ex-politieman en premiejager op Joden in Amsterdam en ondergedoken 'Schalkhaar'-politieman (door de Duitsers opgezette politieopleiding), gehuwd met de in Hengelo wonende Hongaarse Katalin Toth. De tweede verdachte was de zoon des huizes Roelof Veen, volgens de gegevens eveneens ondergedoken 'Schalkhaar'-politieman. Volgens een artikel in 'Aanpakken' van 4 mei 1945 was hij onderduiker van de arbeidsinzet Duitsland. Beiden waren ondergedoken bij de ouders van Roelof Veen op De Meenthe. Volgens de heer H. Visser, opperwachtmeester en postcommandant te Noordwolde, werd een algemeen opsporingsbevel van kracht, hetwelk moest leiden tot aanhouding van de beide verdachten. De woning van de familie Veen werd scherp in de gaten gehouden, maar het kwam niet tot een arrestatie.

Aanhouding en verhoor

Toen kwam plotseling van hogerhand het bericht dat het aanhoudingsbevel was ingetrokken, aldus de heer Visser, die ons vertelde op dat moment totaal onkundig te zijn wat hier de oorzaak van kon zijn. Achteraf bleek, dat de beide gezochten op weg van Noordwolde naar Enschede (omdat hen hier de grond te heet onder voeten werd), bij Koeke door de Landwacht waren aangehouden en opgebracht naar Meppel voor verhoor. Hier bleek ook, dat ze nog steeds in het bezit van het wapen waren.

Bij het verhoor door de Landwacht in Meppel bleek al spoedig, dat de beide verdachten naast de moord op Land ook nog onderduiker waren. Het verhoor werd geleid door de Stormleider bij de Landwacht Van de Berg, die na het onderzoek oordeelde dat de beide verdachten overgehe-

veld moesten worden naar de SD te Meppel, die enigszins andere methodes toepasten tijdens het verhoor. Veen zou later verklaren dat hij bij die verhoren zwaar was mishandeld, welke verklaring hij later weer in zou trekken. Deze verhoren werden uitgevoerd onder leiding van de opperbeul, de commandant van de SD te Meppel, de Kriminalsekretär Paul Thümmel uit Dresden. Thümmel zou later na de oorlog voor deze praktijken elf jaar gevangenisstraf toebedeeld krijgen. Al gauw tijdens die verhoren bleek, dat de beide onderduikers tijdens hun verblijf in Noordwolde van de illegaliteit bonkaarten hadden ontvangen voor het dagelijkse levensonderhoud. Hiermede was het hek van de dam want toen vielen er al gauw namen van ingezetenen van Noordwolde. De namen van Thijs Menger en Jan Beugeling waren spoedig als eersten bij de 'heren' bekend en ook dat de bron van de bonkaarten gezocht moest worden in Wolvega bij het distributiekantoor. Hiermede waren de voorwaarden aanwezig die uiteindelijk zouden leiden tot de razzia's met de gruwelijke gevolgen op 29 december 1944 te Noordwolde en op 3 januari 1945 daaropvolgend in Wolvega. Maar eerst werden de beide van moord betichte onderduikers overgebracht naar Crackstate in Heerenveen. Op de 13e januari 1945 werd de van moord beschuldigde ex-Schalkhaar politiemann Bernardus Johannes Wibiër door de SD te Heerenveen door middel van een nekschot geliquideerd onder het mom dat hij een besmettelijke ziekte zou hebben opgelopen. Roelof Veen bleef in de cel. In de ogen van de SD was hij een kostbare inlichtingenbron geworden.

Nijeholtwolde

Reeds hebben we de sabotage aan de spoorlijn onder Nijeholtwolde (Stadburen) besproken en ook de verschrikkelijke gevolgen op 12 oktober 1944 daaropvolgend zijn genoemd. In dit verslag heeft de schrijver verklaard dat hij helaas niet meer kon achterhalen wie verantwoordelijk waren voor de aanslag op de spoorlijn en ook dat hij niet wist of deze mensen tot een officiële organisatie hadden behoord. Per toeval heeft de schrijver alsnog de gebeurtenissen die plaatsvonden in de nacht van 10 op 11 oktober 1944 op een rij kunnen zetten en ook de redenen kunnen achterhalen waarom in de bedoelde nacht de aanslag werd gepleegd. Er werd namelijk een Duitse munitietrein ver-

wacht en de order was wel degelijk van de officiële organisatie uitgegaan. Op 10 oktober 1944 kreeg de KP van Echten namelijk opdracht met een groep van acht man in de nacht van 10 op 11 oktober 1944 een aanslag te plegen op de spoorlijn tussen Wolvega en Heerenveen. Deze groep van acht man kwam op de bewuste avond bijeen in de woning van Filippus Spitse te Echtenerbrug, aldus onze informant om een plan de campagne op te maken. Aanwezig waren de volgende personen (waarvan we alleen de schuilnamen noemen): Wim (leiding), Piet, Zwarte Jan, Gerrit, Toon, Hans, een onbekende en Harrie (onze informant). 'Om acht uur 's avonds (het was herfst, dus al goed donker) vertrokken we per fiets - natuurlijk zonder verlichting - in de richting van de Tjongerbrug tussen Echtenerbrug en Langelille. De meesten van ons waren nog al zwaar beladen met materialen, onder andere zware moersleutels en grote bossen touw. Ik reed voorop, en een paar honderd meter voor de bedoelde brug zag ik ineens midden op het brugdek een flauw lichtje opglimmen en vage grijze gestalten. Ik begreep onmiddellijk wat er loos was, want op hetzelfde moment dacht ik: Dat zijn Duitsers! Ik maakte een scherpe bocht en reed zonder iets te zeggen terug richting Echtenerbrug en de anderen volgden zonder iets te vragen. Dat was een duidelijke afspraak: doen wat je voorganger doet en niet om uitleg vragen, want dat hoor je later wel als het tenminste goed afloopt. Terug naar de woning van Spitse vertelde Harrie wat hij vermoed had. Er volgde overleg: Wat nu? Onder leiding van Wim gingen we per fiets eerst oostwaarts en via een pad later richting de Tjonger en kwamen bij het bedoelde water, ongeveer één kilometer oostelijk van de brug waar we de Duitsers aantroffen. 'Dit moet volgens de schrijver ongeveer op de plek zijn waar op 29 september 1943 door brandbominslag de boerderij van de Wed. Krect geheel afbrandde.' Aan de oever van de Tjonger lag een bootje en met fiets en al werden we overgeroeid, maar aangezien de roeier maar één man met fiets en bagage kon meenemen duurde dit allemaal nogal even. Een schipper die daar afgemeerd lag, werd wakker en kwam aan dek. Pottelkijkers konden we niet gebruiken en hij kreeg het bevel 'dekken schipper en verdwijnen'. Toen langs een hobbelig pad naast een diepe tochtsloot het zuiden in en we kwamen op de hoofdweg bij Oldelamer. Via dit dorp en de brug van Nijelamer kwamen we bij de spoorbaan in de Stadburen.

Bij de spoorbaan

Ik kreeg de wacht bij de overweg, en de bossen touw, ongeveer 150 meter lang, werden afgerold. Ik ging in dekking en hield het ene touwuiteinde bij me. Op het eind van het touw zou de ingreep op de rails plaats hebben en vandaaruit ging een tweede man met het andere bos touw verder de rails langs tot ook dat uitgerold was en zocht daar dekking. Mocht er nu op de overweg onraad zijn, dan moest ik een ruk aan het touw geven en de collega verderop moest hetzelfde doen als er via de lijn onraad zou komen, bijvoorbeeld de lijnwacht, die dag en nacht de lijn controleerde op sabotage.

Wij hadden geen springstoffen ter beschikking om de lijn te saboteren, want dit werd te riskant bevonden. 'Het zal de lezer duidelijk zijn, dat een op de rails aangebrachte springlading, die pas ontploft door de druk van het wiel snel door

Een man in vrouwenkleren. De vermomde ondergedoken politieman wachtmeester J.W.H. Vinke, standplaats Boyl, in de oorlogsjaren. Zijn pistool bevindt zich in het damestasje.

een eventuele lijnpatrouille zou zijn gelokaliseerd en onschadelijk gemaakt.' Met de meegebrachte zware moersleutels werden de bouten van een paar raillassen losgedraaid en verwijderd en vervangen door meegebrachte en doorgezaagde 'bouten compleet met moer' van hetzelfde kaliber. Ogenschijnlijk zou er dus niets aan de hand zijn en dat de lijnwacht de ingreep toch heeft ontdekt, is onbegrijpelijk. Het is verschrikkelijk dat door onze werkzaamheden drie onschuldige mensen die er niets mee te maken hadden het leven hebben verloren. Maar wij kregen ook onze orders en we hoopten op de munitietrein. Aan dit alles dacht ook uw schrijver op 4 mei 1992 tijdens de dodenherdenking bij de spoorlijn in de Stadburen te Nijeholtwolde. Niet te voorkomen is, dat je onwillekeurig denkt: Als die ingreep nu eens niet was ontdekt en er was inderdaad een munitietrein via die onklare koppeling ontspoord en waarschijnlijk ontploft, wat was er dan met de Stadburen gebeurd en hoeveel slachtoffers waren er dan geweest? Nu pas, tientallen jaren na de oorlog, nu we weten dat het om een munitietrein ging, beseffen we pas dat Nijeholtwolde aan een ramp is ontsnapt.

Mevrouw Land

De heer Boele Land, wonende te Jelsum, deed ons toekomen een brief, die door zijn moeder na de oorlog geschreven werd en verzonden aan de Procureur Generaal bij het Gerechtshof te Leeuwarden, inhoudende een verzoek tot strafvervolgning betrekking hebbende op Roelof Veen. We laten hier de brief volgen.

'Nijberkoop, Nov. 1947. Edelgrootachtbare heer, Ik, ondergetekende, Antje v/d Heide, geboren 12 oktober

1900 te Surhuisterveen, zonder beroep, weduwe van Meindert Land, wonende te Nijebork, no 50A, gemeente Ooststellingwerf, moge u beleefd verzoeken het navolgende onder uw aandacht te mogen brengen. Op 18 februari 1947 stond voor het bijzondere gerechtshof te Leeuwarden terecht Roelof Veen, wonende te Noordwolde, thans gedetineerd als politiek gevangene verdacht van verraad. Dit verraad is een uitvloeisel van een strafzaak, welke vermoedelijk tot op heden nog niet is vervolgd. Dienaangaande het navolgende: op 16 december 1944 werd mijn man Meindert Land, geboren 11 juni 1897 in de gemeente Achtkarspelen, beroep smid, wonende te Nijebork no 50A, gemeente Ooststellingwerf door een zekere Wibiër doodgeschoten. Hierna beschreef mevrouw Land uitvoerig de gebeurtenissen op 16 december 1944, zoals die plaatsvonden in de smederij te Nijebork, waarbij haar man dodelijk werd getroffen. De lezer heeft hier uitvoerig kennis van kunnen nemen. Mevrouw Land vervolgde na die uiteenzetting met een verzoek aan de Procureur-Generaal hetwelk hieronder is weergegeven: 'Ik moge u derhalve beleefd verzoeken na te doen gaan of hier reeds een strafvervolgning tegen Roelof Veen is ingesteld, terzake moord of doodslag (afpersing of diefstal). Mocht zulks nog niet het geval zijn, zo verzoek ik u dringend als nog terzake vorenstaande een strafvervolgning tegen Roelof Veen te doen aanvangen.

Uw. dw.dn. A. v/d Heide/ Wed. M. Land.'

Humor uit een angstige tijd

Uit het verslag van wachtmeester J.W.H. Vinke hebben we kunnen vernemen, dat hij aan een arrestatie in Boyl kon ontkomen en verder als 'man in vrouwenkleren' toch nog op beperkte schaal als onderduiker kon deelnemen aan het dagelijks leven.

Overigens moet ons van het hart, dat Vinke niet alleen staat als informatiebron uit zijn politieperiode. Herhaalde malen hebben we reeds gebruik kunnen maken van de vele belangrijke getuigenissen die we uit de mond van opperwachtmeester L.S. Carper (standplaats Oldelamer/Wolvega) konden optekenen. Sinds kort konden we contacten leggen met wachtmeester H. Dikkers (standplaats Noordwolde in de oorlogsjaren) en wonende in Den Helder, wachtmeester Temmingh, toen standplaats Diever, en wachtmeester M. Olivier (eveneens Wolvega). De laatste woont al tientallen jaren in Canada. Terug komende op de titel van dit artikel 'Humor uit een angstige tijd' vernamen we het volgende uit de mond van wachtmeester Vinke en hieruit zou men kunnen constateren dat men via de angst van die tijd toch in koddige situaties verzeild kon raken. Vinke vertelde ons dat hij onderdook en in Oldelamer terecht kwam en van daaruit geregeld in vrouwenkleren in Wolvega, Noordwolde en Boyl verscheen zonder ooit herkend te zijn. Hij was hier tijdelijk ondergedoken bij smid Stroop, die veel illegaal werk verrichtte. Hij was daar echter niet lang, want er was de landwacht iets ter ore gekomen en dus kreeg hij van Stroop te horen: Je moet hier direct weg, want ondanks je vermomming is Lammert de Koe (hoofd Landwacht Wolvega) je op het spoor. We vertrokken direct, vertelde de politiemann, en gingen per fiets richting Nijelamer. We gingen een woning binnen, welke woning ik dus uiteraard als vrouw binnenstapte. De heer

Stroop, die het woord deed, vertelde het huisgezin dat hij een persoon meevoerde die voor de nacht onderdak moest hebben, in ieder geval eerst voor één nacht. Snel werd overeengekomen dat dit wel kon en moeder, die ook een duits in het zakje wilde doen, stelde voor dat de dame dan wel bij de dochter des huizes in bed kon slapen. De getrouwde Vinke zag dit niet zo zitten en vond dat het tijd werd dat hij zijn incognito liet varen en het resultaat was dat ik in het hooi belandde en Stroop dubbel lag van de lach.

Na de oorlog werden bij de berechting van de beulen door de Bijzondere Strafkamer te Leeuwarden door de getuigen en slachtoffers taferelen uit Crackstate voor de rechter gebracht die een beeld gaven van de verschrikkelijke mishandelingen. Bij de berechting van één van de topfiguren van Crackstate waren 26 slachtoffers gedagvaard. De verdachte werd ten laste gelegd, dat in de winter van 1944 op 1945 toen het hard vroom de gevangenen met één deken in wat stro op de betonnen vloer de nacht moesten doorbrengen. Verdachte gaf toestemming dat gevangenen bij het verhoren tot bloedens toe werden geslagen en dat herdershonden tegen hen werden opgehitst. Een andere getuige vertelde, dat zijn cel vol zat met luizen, omdat het vertrek nooit werd gereinigd en gelucht. Hij was eens mishandeld alleen omdat hij zich bukte om een schoenveter vast te maken. Een ander slachtoffer vertelde, dat hij vier dagen alleen in een cel had doorgebracht zonder eten en drinken met de handen aan de enkels vastgebonden op de betonnen vloer. Er werd een gevangene binnengebracht, die zo met de karwats was bewerkt, dat hij niet meer kon zitten. Op de valreep van de bevrijding werden door de beulen gevangenen uit Crackstate gehaald en op 17 maart 1945 bij Doniaga vermoord. Enkele van de slachtoffers behoorden tot de nachtelijke ontvangstploeg van de wapens die in het Katlijker Schar werden gedropt. In de nacht van 12 op 13 april 1945, enkele uren voor de bevrijding van Heerenveen en Crackstate, werden nogmaals twee gevangenen uit Crackstate gehaald en vermoord bij de Spitsendijk onder Luinjeberd. Ook één van deze slachtoffers behoorde tot de wapenploeg van het Katlijker Schar.

In de schuilplaats onder de geitenstal

In zijn notities vertelde wachtmeester Wijnalda, dat hij na zijn arrestatie op 16 december 1944 de SD de woning van zijn collega wachtmeester Vinke moest wijzen, die eveneens in Boyl woonachtig was. Gelukkig was Vinke niet thuis, maar op dienst, dus kon hier een drama worden voorkomen doordat oplettende burens Vinke reeds hadden gewaarschuwd. Een paar dagen na het verschijnen van het geschrevene werden we opgebeld uit de plaats Neede bij Borculo. Dan blijkt de wereld maar klein te zijn, want we hadden oud-wachtmeester Vinke aan de lijn.

Per toeval had die het bedoelde artikel in handen gekregen en hij verklaarde desgevraagd op bedoeld tijdstip helemaal niet op dienst te zijn geweest, maar de schuilplaats onder de geitenstal was ingedoken. Waarschijnlijk heeft Wijnalda bewust in zijn geheime notities opgenomen dat ik op dienst was, want hij moest er altijd rekening mee houden dat het geschrevene in handen van de SD zou vallen. We wisten namelijk van elkaar dat we beiden een geheime schuilplaats hadden, aldus Vinke.

De zaak Roelof Veen

Het na-oorlogse verhoor en de vele getuigen.

De arrestatie van Wibiër en Veen vond plaats op de eerste Kerstdag 25 december 1944. Enige dagen eerder (dus toen het opsporingsbevel betreffende bovenstaande voortvluchtige verdachten nog van kracht was) kreeg wachtmeester Hermanus Dijkers op de kazerne in Noordwolde een telefoontje van zijn collega in Oldeberkoop, namelijk opperwachtmeester Auke Faber.

In dit telefoontje bracht Faber naar voren, dat hij onmiddellijk naar Noordwolde kwam, omdat hij een tip had binnengekregen waar op datzelfde moment Wibiër mogelijk zou vertoeven. Hem was namelijk ter ore gekomen, dat Wibiër vergezeld van zijn vrouw, de Hongaarse Katalin Toth, op bezoek was bij de pastoor in Wilhelminaoord, om nog voor de kerstdagen hun burgerlijk huwelijk kerkelijk bevestigd te krijgen. Faber en Dijkers vervoegden zich bij de pastoor, die zich echter in eerste instantie beriep op het beroepsgeheim. Maar toen Faber benadrukte, dat het om moord op een vader van twee kinderen ging erkende de geestelijke dat het paar inderdaad op de pastorie was geweest. Ze waren echter tien minuten geleden weer vertrokken en hun bestemming was niet genoemd.

Na de oorlog, op 2 december 1947, volgde de rechtzaak tegen de gedetineerde Roelof Veen (Wibiër leefde niet meer omdat hij door de SD werd geliquideerd). In dit proces werd behandeld hetgeen Veen in Meppel had verklaard. Deze verklaringen en ook de beschuldigingen aan het adres van diverse inwoners van Noordwolde raakten veelal kant nog wal, maar niet te min of juist daarom moesten ze in de procesvoering worden behandeld. We laten hier diverse citaten volgen uit het genoemde proces en danken hierbij de heer J. Beugeling, gerechtsdeurwaarder te Heerenveen (familie van de gebroeders Beugeling die niet terugkeerden), voor de inzage.

Leeuwarden, 2 december 1947

In naam der koningin. Het bijzonder gerechtshof te Leeuwarden 1e kamer heeft de navolgende sententie gewezen in de zaak van Roelof Veen, geboren 14 mei 1922 te Noordwolde, thans verblijvend in het interneringskamp 'Westvaart'. NOP.

Verslag verhoor

Het verslag van het verhoor dat op 25 december 1944 bij de landwacht opperstormleider N.A.J. van den Berg. Zijn binnengebracht in de landwachtkazerne te Meppel en verhoord in het bijzijn van de SS Oberscharführer Helmuth, de arrestanten Roelof Veen, geboren te Noordwolde, en Ber-

nardus Johannes Wibiër. Dat Roelof Veen verklaart heeft dat hij sinds anderhalf jaar was ondergedoken geweest en gedurende dien tijd zijn levensmiddelenbonnen had ontvangen (door bemiddeling van zijn vader) van Thijs Menger, distributie-ambtenaar, wonende te Noordwolde, die lid was van een illegale organisatie, welke staatsgevaarlijk was. Dat deze Thijs Menger samenwerkte met Jan Menger, onderwijzer, en de politie-opperwachtmeester Visser, beiden wonende te Noordwolde, die eveneens leden waren van die staatsgevaarlijke organisatie; dat de opperwachtmeester Visser de onderduikers bij onraad waarschuwde; dat de geallieerde piloten verblijf hielden bij de arts dr. Verdenius, de arts dr. Hoeksema; de veearts De Boer, gebroeders Schulting, Piet Schulting, rietmeubelfabrikant, Jan de Jong, kruidenier, allen wonende te Noordwolde, dat mevrouw Schulting optrad als bemiddelaarster bij het onderbrengen van die piloten. Dat als leider van de illegale beweging fungeerde: Thijs Menger, bijgestaan door Jan Beugeling, eveneens werkzaam bij het distributiekantoor. Dat in de eerste helft van de maand december 1944 te Assen een overval is gepleegd op het huis van bewaring hetgeen uitgevoerd is door gebroeders Menger en de veearts De Boer en waarbij ook aanwezig waren Jan Beugeling en Jan de Jong, terwijl Jan Menger de aanvoerder van dit komplot was. Dat van de toen ontvluchte gevangenen zijn ondergebracht bij De Vries Eikenweg drie ontvluchten, Gijs Bijl Eikenweg: 5 man, G. Koerts Eikenweg: 1 man, Veldhuizen Eikenweg: 2 ontvluchten, Kleenstra Eikenweg: 2 man en Krips gehucht De Hoeve: 5 ontvluchten.

Oosterwolde

Dat ongeveer drie weken tevoren in Oosterwolde een overval is gepleegd op het distributiekantoor aldaar, welke overval geleid werd door Jan Menger en waaraan verder deelnamen Thijs Menger, Jan de Jong, veearts De Boer en de politieambtenaar Schokker, dat bij bakker Boonstra zich twee onderduikers bevonden welke gevlucht waren uit het kamp van de arbeidsdienst te Vledder. Dat twee andere onderduikers zich bevonden ten huize van Jetze Das te Noordwolde. Dat zich ook een onderduiker bevond bij Jan Henkema wonende te Noordwolde dat Hendrikus Giesberg, L. Donker, H. Boverhof, Elias de Jong, Elias Hinkema, Egbert de Jong, Jan Lem, Roelof Regtop, Gerard Haven, Jan Bos, Hendrik Zuil, Jan Bakker, R. Lem en Klaas Blauwbroek onderduikers waren en dat bij boeren in het Westerse Veld, het Roode Dorp bij Noordwolde, de Eikenweg te Noordwolde en te Oldeberkoop zich onderduikers bevonden.

Conclusie

Overwegende dat ter terechtzitting heeft verklaard de getuige Jacob Egbert Caro, dat op 29 december 1944 door de Duitse Sicherheitsdienst een grote razzia is gehouden te Noordwolde waarbij een groot aantal personen werd gearresteerd, waarvan acht personen zijn overleden of wel tot heden niet zijn teruggekeerd, terwijl vele andere personen tengevolge van de razzia geruime tijd in de gevangenis en in concentratiekampen hebben doorgebracht.

Wolvega

Dat op 3 januari 1945 wederom een razzia door de Duitse Sicherheitsdienst te Noordwolde en omgeving is gehouden, waarbij weer vele mensen zijn gearresteerd, waarvan zes personen zijn overleden of tot op heden niet zijn teruggekeerd uit Duitse concentratiekampen, zodat aangenomen moet worden dat zij allen zijn overleden. Deze zes personen zijn de distributieambtenaren B. Slettenaar en Hendrik Mulder te Wolvega, de politieambtenaar Albert Schokker te Noordwolde/Oosterstreek en de politieambtenaar Johannes Meppelink te Blesse, de opperwachtmeester Auke Faber uit Oldeberkoop, alsmede Gijs Krol te Noordwolde, die wel uit Duitsland is teruggekeerd, doch hier aan de gevolgen van het verblijf in het concentratiekamp is overleden.

Dat in totaal 14 personen tengevolge van de gehouden razzia's om het leven zijn gekomen. Overwegende dat bij de processtukken aanwezig zijn drie uittreksels uit het register van overlijden der gemeente West-Stellingwerf, respectievelijk inhoudende dat op 5 januari 1945 te Heerenveen is overleden de arts Thomas Hendrik Verdenius. Dat op 10 mei 1945 in het hospitaal Ludwigslust in Duitsland is overleden de winkelier Jan Folkert de Jong. Dat op 13 april 1945 in de omgeving van de plaats Wolterdingen/Hannover (Duitsland) is overleden de veearts Andries de Boer. Overwegende, dat bij de processtukken aanwezig is een op ambtsead opgemaakt proces-verbaal door Jacob Egbert Caro, opperwachtmeester der Rijkspolitie te Oldeholt-pade, gedagtekend 27 augustus 1947 no. 47 waarin ten overstaan van deze wachmeester hebben verklaard,

de getuige Jan Albert Hoeksema:

Dat hij op 29 december 1944 te Noordwolde door de SD is gearresteerd en met vele andere personen, onder andere dr. Verdenius en veearts De Boer, naar de Duitse gevangenis Crackstate te Heerenveen is gebracht, als verdachte van illegaal werk en verdacht van het verbergen van Engelse en Amerikaanse piloten en dat dr. Verdenius op 5 januari 1945 aldaar zelfmoord heeft gepleegd, naar aanleiding van zijn arrestatie. Dat hij, getuige, na zeven weken in Crackstate gevangen gezeten te hebben, is overgebracht naar Amersfoort en van daar naar het concentratiekamp Neuengamme in Duitsland. Dat veearts De Boer aldaar van uitputting is overleden en dat hij, getuige, hem heeft begraven. Dat hij tot zijn bevrijding in mei 1945 gevangen heeft gezeten en tengevolge van honger en uitputting in ernstig levensgevaar heeft verkeerd. Dat hij niet illegaal heeft gewerkt.

de getuige Anna Veen:

Dat op 29 december 1944 haar echtgenoot Jan Folkert de Jong te Noordwolde is gearresteerd door de Duitse SD en vervolgens met alle andere gearresteerden is overgebracht naar Crackstate te Heerenveen en later naar Amersfoort en van daar naar het concentratiekamp Neuengamme in Duitsland is gevoerd alwaar hij is overleden. Dat haar man illegaal gewerkt heeft.

de getuige Grietje Hoornstra:

Dat haar zoon Thijs Reint Menger die tijdens de Duitse bezetting het contactpunt was van de landelijke organisatie tot hulp aan onderduikers te Noordwolde, op 29 december 1944 door de SD is gearresteerd en overgebracht naar Crackstate te Heerenveen en via Amersfoort is overgebracht naar Duitsland. Dat zij aanneemt, hoewel zij officieel geen bericht heeft ontvangen, dat haar zoon Thijs in Duitsland is overleden.

de getuige Johannes Beugeling:

Dat op 29 december 1944 zijn beide zoons Jan Beugeling en Bertus Beugeling te Noordwolde door de SD zijn gearresteerd en overgebracht naar Crackstate te Heerenveen en via Amersfoort naar Duitsland zijn gevoerd en dat hij op 6 augustus 1947 bericht heeft ontvangen van het informatiebureau van het Nederlands Rode Kruis te 's-Gravenhage, dat zijn zoon Jan Beugeling op 19 mei 1945 te Ludwigslust in Duitsland is overleden. Dat hij omtrent zijn zoon Bertus Beugeling geen bericht heeft ontvangen doch dat voor hem vaststaat, dat deze eveneens is overleden.

de getuige Jetske Braaksma:

Dat haar man Yme Krips te Noordwolde op 29 december 1944 door de SD werd gearresteerd en dat deze na eerst in Crackstate gevangen te hebben gezeten, via Amersfoort naar Duitsland werd getransporteerd, alwaar hij in Neuengamme terecht kwam. Dat zij nadien niets meer van hem heeft gehoord, zodat zij aanneemt dat haar man aldaar is overleden. Dat tegelijk met haar man haar schoonzoon Gerard Weening in haar huis te Noordwolde is gearresteerd en 7 weken door de Duitsers in Crackstate te Heerenveen is gevangen gehouden en daarna is vrijgelaten. Het zal duidelijk zijn dat in de rechtszaak tegen de verdachte Veen beschuldigingen werden behandeld, die helemaal niet met de beschreven personen vereenzelvigd mochten worden.

We hebben dan ook duidelijk gesteld, dat de gearresteerde Roelof Veen in Meppel ten overstaan van de landwacht en de SD beschuldigingen tegen Noordwoldenaren had geuit, die kant nog wal raakten.

de getuige Jan de Vries:

Dat hij en zijn broer Hendrik de Vries op 29 december 1944 eveneens door de Duitse SD te Noordwolde zijn gearresteerd en vervolgens met veel anderen zijn vervoerd naar Crackstate te Heerenveen; dat de Duitsers hem en ook zijn broer blijken de hem door de Duitsers afgenomen

Een groep illegale strijders uit Noordwolde en omgeving.

verhoren, verdachten van het verbergen van Engelse en Amerikaanse piloten; dat zij geen piloten hebben verborgen; dat hij zeven weken in Crackstate is gevangen gehouden, daarna een week te Leeuwarden en toen naar Duitsland is getransporteerd, alwaar hij te werk is gesteld en dat hij is gevlucht en op 3 maart 1945 weer in Noordwolde is teruggekeerd. Dat zijn broer Hendrik via Amersfoort eveneens naar Duitsland is getransporteerd, alwaar hij in een concentratiekamp is terechtgekomen en dat hij nooit weer iets van hem gehoord heeft, zodat hij aanneemt, dat zijn broer Hendrik in Duitsland is overleden.

de getuige Hendrikje de Boer:

Dat zij op 29 december 1944 in haar woning te Noordwolde/Oosterstreek door de Duitse SD is gearresteerd en met vele anderen is overgebracht naar Crackstate te Heerenveen; dat de Duitsers om haar man, de opperwachmeester der marechaussee Albert Schokker, aan haar woning waren gekomen om deze te arresteren; dat de Duitsers, toen ze haar man niet thuis troffen, haar hebben meegenomen en dat haar man zich drie weken later op Crackstate bij de Duitsers heeft gemeld, teneinde haar ontslag uit de gevangenis te bewerkstelligen; dat zij toen in vrijheid is gesteld en dat haar man via Amersfoort naar Duitsland is getransporteerd en aldaar in een concentratiekamp is overleden.

de getuige Gijb Bijl:

Dat hij op 29 december 1944 door de Duitse SD in zijn woning te Noordwolde is gearresteerd en naar Crackstate te Heerenveen is overgebracht; dat hij tijdens een verhoor aldaar werd beschuldigd Engelse en Amerikaanse piloten te hebben verborgen en voortgeholpen en wapenen in zijn bezit te hebben; dat hij zeven weken later uit Crackstate is ontslagen en te werk gesteld is bij de bunkerbouw te Havelte.

de getuige Gerrit Koers:

Dat hij op 29 december 1944 door de Duitse SD te Noordwolde is gearresteerd en met anderen is overgebracht naar de Duitse gevangenis Crackstate te Heerenveen; dat hij tijdens een verhoor aldaar is beschuldigd van het verbergen en voort- helpen van Engelse en Amerikaanse piloten; dat hij na zeven weken gevangenschap is vrijgelaten.

de getuige Antje de Vries:

Dat op 29 december 1944 de Duitse SD aan haar woning te Noordwolde is gekomen en tot haar gezegd heeft, dat zij onderduikers verborgen hield en dat zij om haar man kwamen en haar hele huis hebben doorzocht; dat haar man Albert Veldhuizen niet thuis was, waarop zij is meegenomen en overgebracht naar Crackstate te Heerenveen en dat zij na vier weken is vrijgelaten.

de getuige Gerrit Schulting:

Dat hij op 29 december 1944 door de Duitse SD in zijn woning te Vinkega is gearresteerd, evenals zijn vrouw Antje Menger en dat zij met vele anderen zijn overgebracht naar Crackstate te Heerenveen, alwaar ze verhoord zijn over het verbergen en voorthelpen van Engelse en Amerikaanse piloten en het verbergen van wapenen in huis; dat hij na ruim zeven weken in Crackstate gevangen gezeten te hebben is vrijgelaten en dat zijn vrouw na drie weken gevangen gezeten te hebben is vrijgelaten en dat zij geen piloten of wapenen verborgen hadden.

de getuige Johan Visser:

Dat hij op 3 januari 1945 door de Duitse SD te Oldemarkt is gearresteerd en is overgebracht naar de Duitse gevangenis Crackstate Heerenveen; dat hij aldaar is ingesloten in een cel waar onder andere ook de verdachte Roelof Veen

vastzat: dat de verdachte Veen hem toen verteld heeft, dat hij in een verhoor door leden van de Landwacht in Meppel gezegd had dat vier of vijf boeren in de omgeving van Noordwolde geallieerde piloten verborgen hielden, dat hij het zo maar gezegd had en dat hij hem, getuige Visser, had aangeraden de beschuldigingen in te trekken, waarop verdachte heeft geantwoord, dat het toch maar boeren waren; dat verdachte ook aan getuige verklaard heeft, dat hij tijdens de razzia te Noordwolde met de Duitsers was meege-weest om de door hem genoemde personen aan de Duitsers aan te wijzen.

de getuige Miena Veldhuizen:

Dat haar man Hendrik de Vries op 29 december 1944 door de Duitse SD te Noordwolde is gearresteerd en dat hij nooit is teruggekomen en dat voor haar vaststaat dat hij in Duitsland is overleden.

de getuige Hendrik Veen (vader van de verdachte):

Dat hij ten tijde van de Duitse bezetting voor twee onder-duikers onder wie zijn zoon, verdachte Roelof Veen, gere-geld distributiebonkaarten heeft gekregen van Thijs Men-ger die lid was van de ondergrondse beweging.

de verdachte Roelof Veen

Dat hij te Meppel bij een verhoor door de Landwacht om-streeks de kerstdagen van 1944 in de Landwachtkazerne aldaar, veel te veel heeft gezegd, en van de ondergrondse heeft verteld, hetgeen door een typiste getypt is: overwe-gende dat bij de processtukken aanwezig is een proces-ver-baal van aanhouding en in bewaringstelling van de ver-dachte Roelof Veen, op ambtsead opgemaakt d.d. 26 mei

1945 te Noordwolde door de opperwachtmeester der Koninklijke Marechaussee Hendrik Visser waarin (ten overstaan van de verbalisant) verklaren dat de verdachte tij-dens het verhoor te Meppel beschuldigingen heeft inge-bracht tegen: 1. Schulting, Vinkega, organisatiewerk en wapensmokkelen; 2. dr. Verdenius, Noordwolde, organi-satiewerk en het verbergen van Amerikaanse vliegers; 3. J. Beugeling, Noordwolde organisatiewerk. 4. dr. Hoeksema Noordwolde, organisatiewerk; 5. Visser en Dijkers, in de marechausseekazerne, organisatiewerk en wapensmokkel; 6. Th. Menger, Noordwolde, organisatiewerk; 8. veearts De Boer, Noordwolde, wapensmokkel en Amerikaanse vliegers verbergen; 9. opperwachtmeester A. Schokker, Noordwolde/Oosterstreek, organisatiewerk en wapen-smokkel; 10. Gijs Bijl, Noordwolde, Amerikaanse vliegers verbergen; 11. A. Veldhuizen, Noordwolde, Amerikaanse vliegers verbergen; 12. Kleenstra, De Meenthe, Ameri-kaanse vliegers verbergen; 13. Krips, De Meenthe, Ameri-kaanse vliegers verbergen, 14. De Vries De Meenthe, organisatiewerk en Amerikaanse vliegers verbergen. Dat de verdachte R. Veen mogelijk nog wel meerdere namen genoemd heeft, maar dat hij zich die niet meer herinnert. Dat hij 29 december 1944 te omstreeks zeven uur des morgens door de Duitsers in de auto werd meegenomen naar Noordwolde, waar hij al de woningen moest aanwij-zen van de personen, die hij genoemd had: dat hij daarna naar Heerenveen is gebracht.

de getuige Hendrik Visser:

(Verbalisant): dat op 29 december 1944 en op 3 januari 1945 in totaal te Noordwolde en omgeving 35 personen door de SD zijn gearresteerd. Overwegende dat de ver-dachte opzettelijk deze personen heeft blootgesteld aan, door of vanwege de vijand te verrichten opsporing en ver-volging, hetgeen tengevolge heeft gehad de dood of ver-

*Mei 1945.
De eerste dodenher-denking die na de oorlog onder leiding van de heer Mulder op de Nieuwe Aanleg werd gehouden.*

missing, waaruit redelijkerwijze de dood is af te leiden van Thomas Hendrik Verdenius, Andries de Boer, Jan Folkert de Jong, Thijs Menger, Jan Beugeling, Bertus Beugeling, Yme Krips, Hendrik de Vries en van Albert Schokker en te Wollega van Barend Slettenaar en Hendrik Mulder en bovendien velen door zijn toedoen voor meer dan een maand van hun vrijheid werden beroofd. Opzettelijk de vijand hulp heeft verleend bij de opsporing van genoemde personen.

Rechtdoende

In de naam der Koningin verklaart het bijzondere gerechtshof verdachte schuldig aan het hierboven bewezen misdrijf en acht hem deswege strafbaar. Veroordeelt verdachte te dierzake tot gevangenisstraf voor de tijd van tien jaren met bepaling dat deze straf in een rijkswerkinrichting zal worden ondergaan met dien verstande, dat de in voorarrest doorgebrachte tijdsduur hierop in mindering zal worden gebracht. Ontzet de veroordeelde van het recht om te kiezen of verkozen te worden bij een krachtens wettelijk voorschrift uitgeschreven verkiezing, voor de duur van het leven. Uitgesproken ter openbare rechtzitting van voornoemd bijzonder gerechtshof te Leeuwarden, de 2e december 1947.

Wibiër

De tweede verdachte, Bernardus Johannes Wibiër, werd op 13 januari 1945 te Heerenveen in Crackstate door de SD door middel van een nekschot geliquideerd. Toen zijn vrouw Katalin Toth zich voor de tweede maal bij Crackstate vervoegde om haar man schone kleren te brengen, werd haar verteld door de heren van de SD dat haar man was doodgeschoten.

29 december 1944

In een gesprekje, dat wij destijds hadden met de toenmalige

commandant te Noordwolde, de heer H. Visser, werd ons medegedeeld, dat hij op de vooravond van die rampzalige decemberdag een anoniem telefoontje kreeg, mogelijk uit Meppel. De juffrouw, die zich niet bekend maakte, waarschuwde dat er zeer waarschijnlijk gevaar dreigde, uitgaande van de SD. Ze gebruikte ongeveer de woorden als: 'De SD is aan het vergaderen en steeds valt de naam van Noordwolde. Meer kan ik niet zeggen, maar dit moet voor u voldoende zijn'. Volgens de heer Visser is hij onmiddellijk naar dr. Verdenius gefietst om die te waarschuwen voor de mogelijke gevaren. Het was een publiek geheim in Noordwolde (waarvan praktisch iedere inwoner op de hoogte was) dat dr. Verdenius de spil in het verzet was, waar alles om draaide.

De huisarts, die waarschijnlijk de ernst van de zaak heeft onderschat, moet geantwoord hebben, dat hij dan nog eerst het eerstvolgende spreekuur met afspraken wilde afmaken voor hij ging onderduiken. Aan dit spreekuur is hij helaas nooit toegekomen, want met vele anderen was hij toen reeds door de SD gegrepen. Bij al deze arrestaties maakte de SD gebruik van de reeds eerder genoemde gearresteerde Roelof Veen. Hij was in een auto gezet en moest de woningen aanwijzen van alle tijdens het verhoor door hem genoemde personen. Vervolgens moet de heer Visser zich vervoegd hebben bij de smederij van Johannes Beugeling om de zonen Jan en Bertus te waarschuwen van wie we weten dat Jan (sinds kort benoemd tot onderwijzer aan de OL school te Hattemerbroek) tot zijn nek in het illegale werk zat en Bertus onderduiker van de arbeidsinzet. Tijdens dit onderhoud moet het nog al hard zijn toegegaan tussen vader Beugeling en de politieman, die door Beugeling sr. werd verjaagd.

Volgens de postcommandant moet hij vervolgens de collega opperwachtmeester Auke Faber te Oldeberkoop hebben gebeld om ook hem te waarschuwen. De rechtgeaarde Faber, die al eerder moeilijkheden met de Duitsers had gehad, moet laconiek geantwoord hebben dat hij bij een eventueel treffen die rotmoffen wel te woord zou staan. Dit heeft hem helaas niet geholpen, want ook hij werd op 3

Bloemlegging op de graven van de Wolvegaster Militairen die sneuvelden in de meidagen van 1940.

Dodenherdenking in Oldeberkoop 1945 bij het tijdelijke graf van de Canadese trooper/driver Wilfred Berry. Achter het graf de weduwe Faber met haar beide kinderen.

januari 1945 door de SD gegrepen op verdenking van illegaal werk en wapenvervoer. Hij werd weggevoerd en keerde helaas nimmer terug.

Auke Faberlaan

Na de oorlog werd in Oldeberkoop naar de dappere politiemann een nieuwe straat vernoemd, namelijk de Auke Faberlaan. Het is goed te horen, dat de naam van deze mensen onder ons voortleeft tot in de eeuwigheid door er een straat naar te vernoemen. Minder prettig is, dat tijdens de openingsspeech in Oldeberkoop twee andere eveneens dappere illegalen over de hekel werden gehaald. In de genoemde speech werd aangehaald, dat Faber verraden zou zijn door bekentenissen van Thijs Menger en Jan Beugeling, die beiden tijdens de razzia's te Noordwolde werden opgepakt. Maar zojuist hebben we gelezen, dat Faber al voor 29 december door Visser werd gewaarschuwd dat er gevaar dreigde, welk gevaar door Faber van de hand werd gewezen. De aantijgingen aan het adres van de twee Noordwoldenaren vinden wij zeer misplaatst en als ze het al hadden gedaan, dan nog was deze aantijging misplaatst zeer zeker uit de mond van een hoge ambtsdrager. Wij hebben al eerder gesteld dat speciaal deze beide jonge mannen in Crackstate door een hel zijn gegaan en onder invloed daarvan werden bekentenissen afgedwongen, die kant nog wal raakten, maar dat geeft ons niet het recht een beschuldigende vinger op te steken. Per toeval kregen wij een artikel in handen waarvan wij de herkomst niet konden natrekken en dat vlak na de oorlog is geschreven door een medegevangene van Faber, die overleed in Neuengamme/Ludwigslust. Hij werd op transport gesteld via Crackstate en Amersfoort naar genoemd concentratiekamp. De medegevangene van Faber schrijft: 'Het leven was daar hard, het was gruwelijk en kleurloos. Er was geen greintje van levensblijheid en vreugde. Iedereen dacht alleen aan eten en hoe kan ik mijn bestaan rekken. Wat kan ik organiseren en het

was bedrevend te zien hoe ook de meer ontwikkelden eenvoudigweg in die geest vervielen en zakten, van de hoogten waarop ze zich eens bewogen. Maar ik moet er direct aan toevoegen dat er ook mooie dingen in Amersfoort te beleven vielen voor hem, die er oog voor had. Ik denk aan een man die sprak over zijn huis: over zijn vrouw, over het besef van die man, dat hij wist zijn vrouw tekort te hebben gedaan, aan zijn huis niet die aandacht besteed te hebben, die hij er aan moest besteden en die zich vast voornam dat, als hij weer vrij was, anders te doen.

Ik denk aan mijn beste vriend en 'mentor in het kamp' Auke Faber uit Oldeberkoop, die helaas in Neuengamme is gestorven. Het was deze man mogelijk zelfs van zijn brood nog een dun sneetje weg te geven. Elke avond deelde hij met mij zijn 'overschep', die hij als voorman bij de zagerij 'genoot'. Een blik van die man gaf ons weer kracht en moed want zoals pastoor Tepe het zeide: 'Wie hier de moed verliest, verliest het leven', was maar al te waar. Auke, jij met je mooie geest, was de zon in het kamp van Amersfoort. Jij hebt je geest zo hoog weten op te voeren, dat je op het laatst alleen de bovennatuur van de dingen zag. Je offerde je leven voor je huis, voor je lieve vrouw en je twee kinderen. Voor het vaderland, waarvan je zo hield en waarvoor je gedurende de gehele bezetting als illegaal politiemann gewerkt hebt. Ik weet dat alles, want ik was bij je al die tijd, dat we samen in Amersfoort waren. Ik sliep naast je en sprak met je, we werkten samen en studeerden nog samen tijdens de schaarse uren van rust in de Latijnse spraakkunst, de taal, waarvan je zoveel hield, omdat je de beschaving beminde. Jij was de motor van het verzet in Oldeberkoop en omliggende plaatsen. Jij hebt tijdens je gevangenschap in Scheveningen een priester, die met jou de cel bewoonde, kunnen redden van een geestelijke ondergang, jij was, in al je bescheidenheid degene, die de mensen tijdens het laatste transport naar Neuengamme moed heeft weten in te spreken. Want wat zei men, toen jouw lichaam bezweek onder de ontberingen in Ludwigs-

lust: 'Nu Auke dood is, vinden we geen kracht meer! Jij Auke, was een waardig vertegenwoordiger van de Friezen, die ik in Amersfoort heb leren kennen. Jij verpersoonlijkte de Friese aard en de goede Friese koppigheid, want het is mij bekend, hoe je daarvoor door de SD in Heerenveen geslagen en mishandeld bent. Auke jongen, nooit zal ik je vergeten. Rust in vrede, daar in de vreemde grond. Iemand uit de Stellingwerven, die Faber goed gekend moet hebben, voegde hieraan toe: 'Ook wij hebben Faber leren kennen en waarderen als een hoogstaand mens en als een 18-karaats Nederlander. Hoe vaak heeft hij ons weten te bezielen met zijn optimisme, overtuigd als hij was van de spoedige en algehele ondergang van het 'Derde Rijk'. En hij kon optimist zijn, omdat hij leefde maar dan ook met zijn hele gemeente en speciaal de Oldeberkopers. We zijn er van overtuigd, dat je dierbaren dat ook zullen blijven merken. Daar heb je immers recht op!

Hoe graag hadden we je zien terugkomen. God heeft het anders beschikt. En daarom, Faber, we weten, dat het zo goed is. We menen in jouw geest te handelen, wanneer we dit artikel besluiten met een gedicht van Jan de Boer uit 'De Vrije Pers':

*Wij willen nooit vergeten,
hen die gestorven zijn,
die zuiver van geweten,
in folterende pijn,
het hoogste offer brachten,
dat men te geven heeft,
de ziel, de teerste krachten,
de bron voor al wat leeft,
wij willen altijd werken,
in hun verheven geest,
een volk steunt op de sterken,
ook wie zijn geweest,
in onze oprechte rouwe,
die diep 't gemoed beroert
gaan wij een wereld bouwen
die naar de vrede voert.'*

Wij hadden in het verleden veel gesprekken met familieleden en nabestaanden, onder andere met die van de familie Beugeling, die twee zonen moest verliezen tengevolge van de gebeurtenissen op 29 december 1944. In al deze gesprekken kwam tot uitdrukking, dat niemand iets wist van een eventuele waarschuwing uitgaande van de post-commandant Visser. Ook wachmeester Dikkers, eveneens wonende in de kazerne te Noordwolde tijdens die bange dagen, verklaarde ons in een interview dat wij met hem in Den Helder hadden, nooit een waarschuwing uit die richting gehad te hebben. Dikkers verklaarde desgevraagd, dat hij op de morgen van de 29e december werd opgebeld door de heer Willem de Vries, ambtenaar van de distributiedienst (de latere zuivelwinkel), die waarschuwde: 'Dikkers, ze zijn op weg naar de kazerne om je in te rekenen, maak dat je wegkomt nu het nog kan'. Dikkers vluchtte naar de burens en zag vanuit zijn schuilplaats dat een veeauto bij de kazerne stopte en de achterklep werd neergelaten en 10 à 12 man SD omsingelden de kazerne. Het gezin Visser was volgens Dikkers reeds vertrokken. Een mitrailleur werd in de achtertuin geplaatst en via inge-

slagen ruiten werden honden naar binnen gestuurd. Op dat moment waren in de woning van Dikkers nog aanwezig mevrouw Dikkers en een dochtertje en de onderduikers, de familie Heinz uit Hoogezand met dochter en zoon. Alle aanwezigen werden door de SD-ers opgesloten in één der cellen zonder dat ze gelukkig door hadden dat het gezin Heinz onderduikers waren. Ik heb mijn leven te danken aan de heer Willem de Vries, aldus de heer Dikkers. Het was voor hem een teleurstelling, toen we hem moesten mededelen dat de heer De Vries inmiddels was overleden.

Bijzonder trieste gevolgen had de razzia naast Noordwolde ook op de Oosterstreek. Daar werd de echtgenote van wachmeester Albert Schokker na zware mishandelingen door de SD meegenomen, omdat haar man, die ze moesten hebben, niet thuis werd aangetroffen. Na een zware inwendige strijd meldde de heer Schokker zich na enige tijd op Crackstate, in de hoop zo zijn vrouw vrij te krijgen. Ze kwam inderdaad de volgende dag weer vrij. Schokker moest deze vrijwillige aangifte echter met de dood bekopen en overleed te Neustadt op 29 april 1945.

Dokter Verdenius pleegt zelfmoord

Mevrouw Verdenius vertelt in een getuigenverklaring over de dood van haar man, die in de nacht van 4/5 januari 1945 overleed, en over hoe zij behandeld werd. Veearts De Boer op De Oosterstreek wordt opgepakt en overlijdt op 13 april 1945 in Duitsland. Wachtmeester Temmingh - in Diever opgepakt - verhaalt van de mishandelingen in Crackstate, maar ook andere gevangenen doen verslag.

Mevrouw Verdenius

Na de oorlog werd op verzoek van de rechtspleging door mevrouw Verdenius te Noordwolde een getuigenverklaring op schrift gesteld, die een zuivere weergave was van de gebeurtenissen zoals die hadden plaatsgevonden in haar woning te Noordwolde op 29 december 1944. Het vreemde is, dat ook hierin helemaal niet tot uitdrukking komt, dat haar man op de vooravond van de razzia een waarschuwing zou hebben ontvangen uit de richting van de postcommandant, opperwachtmeester Visser. Dat het gezin Verdenius niet echt in angstige spanning heeft geleefd, blijkt overduidelijk in deze getuigenverklaring uit het feit, dat het doktersechtpaar nog niet eens gekleed was toen de meute SD-ers aanbelde.

We laten nu volgen hetgeen mevrouw Verdenius destijds getuigde en op schrift liet stellen als een replica van het gebeurde:

'Mijn man was gedurende de bezettingsjaren van ons land arts te Noordwolde. Hij was eveneens gedurende de Duitse bezettingsjaren van ons land in dienst van de illegale beweging. Hij was lid van de orde van dienst. Het was op 29 december 1944, 's morgens omstreeks kwart over acht dat er verschillende Duitsers, die zoals ik later bemerkte tot de Sicherheitspolizei van Heerenveen behoorden, bij onze woning kwamen. Op bovengenoemd tijdstip werd er hard aan onze woning gebeld en nadat het dienstmeisje had opengedaan, kwam vrijwel direct daarna een Duitser bij ons op de slaapkamer. De naam van deze Duitser zou ik niet kunnen vertellen, maar ik ben van mening dat hij verschillende malen daarna in de woning is geweest om het instrumentarium in beslag te nemen. Deze Duitser trad vrij brutaal op en nadat mijn man en ik ons hadden aangekleed moesten alle personen die op dat moment in ons huis verbleven in de woonkamer plaatsnemen onder bewaking. Mijn man werd in een aparte kamer door, naar ik meen, een officier in het kort verhoord. Deze officier, die naar mijn mening ook met de leiding was belast, vroeg mij op een gegeven moment of ik het ontbijt van mijn man even wilde brengen, terwijl hij daarna vroeg of ik de kleren van mijn man ook even wilde brengen, aangezien mijn man even met hem mee moest. Op de vraag of dit lang zou duren vertelde hij mij dat mijn man even mee moest naar het bureau en dat het in het geheel ongeveer een half uur of een uur zou duren. Kort daarna zijn de Duitsers met medeneming van mijn man vertrokken. Later op de dag bemerkte ik dat mijn man naar de ULO-school in Noord-

wolde was overgebracht en vandaar met verscheidene andere gevangenen, waaronder dokter Hoeksema, naar Heerenveen was getransporteerd. In de avond van dezelfde dag heb ik naar de gevangenis Crackstate gebeld en gevraagd of mijn man aldaar was ingesloten. Er werd mij gezegd dat zij daar geen antwoord op konden geven en dat ik zelf maar eens moest komen. De volgende dag (dit was dus op een zaterdag) ben ik naar de gevangenis Crackstate gegaan en vernam daar dat mijn man was ingesloten. Daarna ben ik naar de Dienststelle van de Sicherheitspolizei gegaan en heb daar een deken voor mijn man afgegeven. Met wie ik daar heb gesproken is mij niet bekend. Op vrijdag de vijfde januari 1945 wilde ik weer naar Crackstate om een pakje af te geven voor mijn man. Het was de gewoonte om, voordat ik naar Crackstate ging, eerst even naar een zekere juffrouw Schotanus, die in Oranjewoud woont, te gaan. Toen ik daar was, kwam er een vrouw van een dokter uit Heerenveen en vertelde dat mijn man in de afgelopen nacht was overleden. Mijn man had zelfmoord gepleegd. Ik heb later van verschillende gevangenen vernomen, dat mijn man tot deze daad is gekomen, omdat de mensen, die verhoord werden, zo verschrikkelijk mishandeld werden en mijn man bang was dat hij een dergelijk verhoor niet zou kunnen doorstaan zonder namen te noemen van medewerkers. Nadat mij deze boodschap was gebracht ben ik naar de politie in Heerenveen gegaan die mij mededeelde dat mijn man was overleden en in opdracht van de Duitsers (Sicherheitspolizei) naar het lijkenhuisje staande op de begraafplaats in Oranjewoud was overgebracht. De toenmalige korpschef van de gemeentepolitie, Wagenaar genaamd, deelde mij mede dat mijn man de volgende zaterdag in opdracht van de Sicherheitspolizei in Oranjewoud begraven moest worden onder de voorwaarde dat er alleen enkele nabestaanden bij de begrafenis vertegenwoordigd mochten zijn. Daarna ben ik naar het bedoelde lijkenhuisje gegaan in het bijzijn van een politieambtenaar en heb daar mijn man gezien en herkend. Toen ik daarna naar huis terugkeerde werd ik vlakbij mijn woning opgehouden door burgers, die mij vertelden, dat ik nog maar niet naar huis moest gaan, aangezien er Duitsers in waren. Na een tijdje te hebben gewacht zag ik enkele Duitsers met de auto en motor van mijn man rijden. Toen ik daarna naar mijn woning ben gegaan bleek dat de Duitsers, wederom leden van de Sicherheitspolizei van Heerenveen, mijn gehele huis hadden doorzocht. Er was letterlijk geen kast overgeslagen waar ze niet in hadden gezocht. Mijn dienstmeisje bevestigde het één en ander. De chef Wage-

naar had mij ook nog verteld dat ik de bezittingen van mijn man op de Dienststelle van de Sipo kon terugkrijgen. De reeds eerder genoemde juffrouw Schotanus vond het niet juist dat ik er zelf naar toe ging en stelde voor, dat zij er naar toe zou gaan om de bezittingen van mijn man op te halen. Zij is er dezelfde vrijdag nog heengegaan en kwam na enige tijd hevig ontsteld terug. Volgens haar hadden de leden van de Sicherheitspolizei haar voor alles uitgemaakt en vreselijk op haar gescholden. Zonder iets van mijn man terug te krijgen werd zij weggestuurd. Dan herinner ik mij nog dat enkele dagen voor de bevrijding van Friesland Duitsers bij mij kwamen. Eén van deze Duitsers, ik meende dat het een officier van de Sicherheitspolizei was, begon direct met te zeggen, dat hij één praktijk in Noordwolde genoeg vond en dat hij in verband daarmee het instrumentarium van mijn man in beslag kwam nemen. Deze Duitser, waarvan ik later hoorde, dat hij ook bij mevrouw Van Nooten (echtgenote van de gearresteerde huisarts uit Diever) was geweest om het instrumentarium in beslag te nemen, trad zeer brutaal op en was voor geen rede vatbaar. Dit is Nauhein geweest (mevrouw Verdenius heeft hier bedoeld de Duitser SS Sturmscharführer Nauhein). Hij was ook aanwezig bij de moord op de tien illegale strijders die op 17 maart 1945 bij Doniaga werden neergeschoten (hierover later meer). Mevrouw Verdenius vervolgt haar verslag als volgt: 'De andere Duitser, waarvan ik later hoorde dat hij apotheker was en Vester was genaamd (mogelijk werd hier bedoeld SS Scharführer Verwee), was wel voor rede vatbaar en vertelde mij dat de Duitsers een lazaret in Heerenveen hadden ingericht en in verband daarmee verschillende instrumenten en verbandstoffen nodig hadden. Het was deze Vester, die ik zou zeggen tegen de zin van eerstgenoemde Duitser in mij verschillende dingen van mijn instrumentarium heeft laten houden, alsmede een groot deel van mijn verbandstoffen. Dat ik zo zeker weet dat die Duitser die zo brutaal optrad ook bij mevrouw Van Nooten is geweest komt hierdoor, omdat deze Duitser door mevrouw Van Nooten werd opgebeld op het ogenblik dat hij bij mij thuis was. Het gesprek ging toen, meen ik, over een instrumentarium van haar dat ze hadden meegenomen. Deze Duitser was echt Duits in zijn optreden en kon niet anders dan te keer gaan en zoals ik al heb gezegd was hij niet voor enige rede vatbaar. Uit de foto's die u mij toont, herken ik hem niet, doch zoals ik u al reeds heb verklaard meen ik dat hij bij de arrestatie van mijn man is geweest. Meer kan ik u terzake dienende niet verklaren.' Na duidelijke voorlezing volhardt zij in haar verklaring en tekent deze in concept. 'Aldus getekend, enz.'

De ULO school

Zo we weten, werden alle gearresteerde personen samengebracht in de ULO-school aan de Oosterstreek. Hier bleek reeds, dat door Veen namen waren genoemd en op zijn advies waren gearresteerd, die nimmer daadwerkelijk aan het verzet hadden deelgenomen. Echter in die groep gearresteerden zat een kleine kern die wel degelijk tot de illegaliteit behoorde. Iedere oudere lezer weet, dat we Verdenius, Jan Beugeling en Thijs Menger bedoelen. Na een eerste verhoor in de ULO werden enkele ondervraagden weer losgelaten, maar de grote meerderheid werd meegevoerd naar Crackstate. Ook nadat Veen in Heerenveen zijn

verklaringen betreffende de gearresteerde personen had ingetrokken, bleven de arrestanten in gevangenschap en verscheidenen daarvan zouden nimmer terugkeren. Zo we weten, heeft de heer Verdenius zijn lot in eigen handen genomen door zich met behulp van een brilleglas van het leven te beroven. Echter, hij was niet de enige die in Crackstate een poging tot zelfmoord deed en gezien de folteringen die menigeen daar moest ondergaan kunnen we misschien begrijpen, dat je zover komt, dat je de hand aan jezelf slaat.

Bijzonder tragisch was het drama dat zich ten huize van Yme Krips afspeelde. Het was eenieder bekend, dat de beide inwonende zonen een technische knobbel hadden en wel speciaal in elektronica. Daar werd heel wat afgesleuteld als een clandestiene radio werd binnengebracht voor reparatie. Zelfs complete radio's werden daar gebouwd. Wat eenieder ook wist, was dat de beide zonen zwaar invalide waren en menigmaal zagen we ze aan het verkeer deelnemen in hun tweepersoons door een motor aangedreven invalidewagen. Toen de Duitsers zagen wat voor vlees ze in de kuip hadden, namen ze de bejaarde vader mee, zogenaamd op verdenking dat hij radiocontact met Engeland zou hebben gehad. Ook hij kwam niet terug: zijn leven werd beëindigd op de Oostzee waar diverse schepenolgepropt met gevangenen per vergissing door de geallieerden tot zinken werden gebracht. Dit was bijzonder triest, maar de Duitsers waren hetzelfde van plan om zich van lastige getuigen te ontdoen, nadat ze toch wel wisten dat de oorlog op zijn eind liep. Op een enkeling na kwamen allen die niet terugkeerden om in Neuengamme/Ludwigslust. Wie dat waren, hebben we reeds gezien. De enige die terugkeerde in Noordwolde was de heer Jan de Vries (naar verluidt, door uit een rijdende trein te springen), terwijl zijn broer Hendrik omkwam in Wöbbelin. Ook Gijs Krol keerde na de oorlog in Noordwolde terug, maar zwaar ziek door de ontberingen overleed hij alsnog op 30 november 1945. In Frederiksoord keerde de directeur van de Maatschappij van Weldadigheid, de heer J. van Leenhof, terug ondanks de doorstane emoties. Tijdens zijn verblijf in Crackstate had hij al blijk gegeven daar niet langer tegen te kunnen. Gelukkig wisten zijn medegevangenen ergere dingen te voorkomen. Zeer zeker niet alle onderduikers uit Noordwolde en omgeving vielen die 29ste december 1944 in handen van de SD. Velen zagen kans via De Meenthe en over de Barten naar de noordkant van de Linde te vluchten. Vlak na de oorlog werd dit de schrijver reeds verteld door de familie Stuurman, die destijds de boerderij bewoonde bezijden het 'Bartenpad' op De Meenthe. De SD-ers stonden op de kruiplank op de mestvaalt bij bedoelde boerderij de vluchtelingen na te kijken en zij hadden gelukkig in dit geval echt het nakijken.

De Oosterstreek

Ten huize van veearts De Boer op de Oosterstreek hadden ten tijde van de razzia drie onderduikers - naar ze meenden - een veilig onderdak gevonden, namelijk de toenmalige burgemeester van Opsterland en diens zoon en een familielid van de familie De Boer. Toen men ontdekte dat er onraad was, vluchtte een ieder naar buiten, waarschijnlijk in de hoop een voor noodgevallen gemaakte schuilplaats, gelegen achter De Boers woning, nog op tijd te bereiken.

Dokter Verdenius, de huisarts, aan wie Noordwolde zoveel te danken heeft gehad.

Deze schuilplaats was een soort gangenstelsel, aangelegd in een boswal die vrij hoog boven de omgeving uitstak.

De SD-ers echter ontdekten de vluchtpoging en openden het vuur op de vluchtenden, die inzagen, dat ze de schuilplaats niet meer zouden bereiken en zich over gaven. De drie onderduikers werden gearresteerd en ook de veearts en diens zoon werden ingerekend.

Vier van de vijf gearresteerden kwamen uiteindelijk weer thuis, maar veearts De Boer, die alleen maar verweten kon worden, dat hij onderduikers onderdak had verleend, kwam via Crackstate en Amersfoort in Duitsland terecht en overleed daar op 13 april 1945, dezelfde dag dat onze bevrijders van de RCD (Royal Canadian Dragoons) Wollega binnenreden en één dag na de bevrijding van Noordwolde/Oosterstreek.

De thans in Boyl wonende heer G. Jager was als dertienjarige knaap op het moment dat de schoten vielen (die voor de onderduikers van veearts De Boer bedoeld waren) onderweg naar zijn vriend Andries Meyer. Daar het in het

laatst van december vóór dat het kraakte, volgens de heer Jager, was hij met zijn schaatsen onder de arm op weg naar Andries om een baantje te trekken. De ouderlijke woning van Gerke stond ongeveer 400 meter van de openbare weg in Oosterstreek, aldus onze zegsman en op dat traject floot een kogel heel dicht langs hem heen. 'Hoe dicht, beseften we pas later, toen mijn moeder een kogelgat vond in de kraag van mijn jekker. Ik wierp mij plat neer, maar ja, ik kon daar ook niet eeuwig blijven liggen. Dus stond ik na verloop van tijd op en begon te rennen richting ouderlijk huis. Op dat moment werd er van een afstand van ongeveer 250 meter weer geschoten, waarschijnlijk door een scherpschutter, want de kogel trof mij in de wang en via de kaak verliet hij bij de neus mijn lichaam weer. Ik was dus zwaar gewond en dokter Verdenius, die reeds gearresteerd was en in de ULO school vertoefde, mocht van de SD'ers eerste hulp verlenen. De arts concludeerde, dat ziekenhuisopname noodzakelijk was. Ik realiseerde me later, dat ik vrij zeker de laatste patiënt van dokter Verdenius ben geweest... De SD-ers schreven een vrijgeleidebiljet uit en met dit papier als veiligheidswaarborg mocht taxibedrijf Piet Verra van de Nieuweweg mij vervoeren naar het ziekenhuis in Heerenveen, waar ik geopereerd ben. Ik kreeg daar een patiëntje naast mij, een jongen die op dezelfde dag in Wollega was aangereden door een Duitse auto. We hebben niet kunnen achterhalen wie dit patiëntje is geweest. De heer Jager vertelde vervolgens, dat hij in het ziekenhuis bezoek kreeg van de SD-er, die op hem geschoten had en die zijn spijt betuigde met het gebeurde en veel wroeging betoonde. Jager werd overladen met kleine attenties vanuit Crackstate. Na al die jaren die verstreken zijn na het gebeurde kunnen we rustig stellen, dat die schutter een sadist is geweest, want hij heeft bewust geschoten op een kind van dertien jaar, wat met attenties nooit is te rechtvaardigen. Hier eindigt het verslag van de heer Gerke Jager uit Boyl, één van de vele verhalen, die benadrukken hoe angstig en onzeker deze periode voor de meeste Nederlanders, en de regio inwoners in het bijzonder, is geweest en wat de handelwijzen waren van onze Oosterburen en hun medetrawanten.

Nog een slachtoffer die niet terugkeerde, was de kruidenier Jan Folkert de Jong, die volgens onze informatie de opslag en transport van de clandestiene bonkaarten voor de onderduikers op zich had genomen. Via Crackstate en Amersfoort kwam ook hij terecht in Neuengamme/Ludwigslust, waar hij op 13 mei 1945 overleed. Op dezelfde plaats overleed ook Jan Beugeling op 19 mei 1945. Zijn broer Bertus, die evenmin terugkeerde, moet volgens informatie omgekomen zijn in Bergen Belsen en als datum werd opgegeven 31 mei 1945. Dezelfde datum werd ook opgegeven als overlijdensdatum van Thijs Reint Menger en als plaats van overlijden concentratiekamp Neuengamme, maar volgens andere berichten was hij op die datum niet meer in bedoeld concentratiekamp. De juiste plaats van dit trieste gebeuren zal wel een eeuwig raadsel blijven.

Slachtoffers

De totale lijst van Noordwoldenaren die tengevolge van de Tweede Wereldoorlog helaas niet terugkeerden, is hiermee nog steeds niet compleet. De eerste die wij noemen woonde op het moment van overlijden niet meer in Noord-

en wel op 22 februari 1945. Tijdens hun werkzaamheden verongelukten in Duitsland twee Noordwoldenaren, namelijk Piet de Vries en wel op 3 november 1943 (nu begraven in Noordwolde), en Arend van Weert op 14 februari 1943 (volgens de opgave die wij binnenkregen 14 februari 1945, maar dit is waarschijnlijk een vergissing, nu begraven in Wilhelminaoord). Op 15 mei 1943 overleed Hendrik Roders in een hospitaal in Neuenkirchen. Nadat hij in Frankrijk had gewerkt ging hij met verlof thuis zijnde niet terug. Hij werd gegrepen en kwam in Bremen terecht (nu begraven in Noordwolde). De niet uit Noordwolde, maar uit Nijeholtpade afkomstige Sjoerd Pijlman overleed op 18 maart 1943 in Kassel. De berichten over de doodsoorzaak zijn tegenstrijdig, want volgens de ene opgave is hij overleden tengevolge van een bombardement op Kassel, maar volgens een Duitse verklaring uit 1943 van de hand van de 'Leiter Büroo Arbeitsamt Heerenveen' overleden tengevolge van longtuberculose. Hij werd op 20 maart 1943 begraven op het Hauptfriedhof Carolinenstrasse te Kassel. Volgens de Kriegsgräfe-Versögerung te Kassel rust het stoffelijk overschot van Sjoerd Pijlman daar nog.

We beschreven reeds de razzia in Diever op 22 november 1944 en ook dat de toen gearresteerde wachtmeester G. Temmingh uiteindelijk als enige terug zou keren. De heer Temmingh, die thans in Gieten woont, heeft destijds zijn lotgevallen aan het papier toevertrouwd en wel speciaal over de mishandelingen die hij in Crackstate moest ondergaan:

'In de eerste twee maanden zat ik in Crackstate alleen in een cel. In de middag van de dag dat ik gevangen genomen werd moest ik het eerste verhoor ondergaan van Rosenthal, die de leiding had met Czunzceleit, die de leiding had over de gevangenis en de Vlamingen Emile Steylaerts en De Wachtere. Men beschuldigde mij van vervoer van Amerikaanse piloten, Joden, wapens, deelneming aan overvallen, het laten ontsnappen van gevangenen en het aanwezig zijn bij het afwerpen van wapens in de duinen van Appelscha.

Ik ontkende alles, al was van een enkel punt wel iets waar. Toen ik ontkende, sloeg men mij met een stok bewusteloos. Na een tijdje kwam ik weer bij en toen schopten de onverlaten mij weer overeind. Omdat ik bleef ontkennen, moest ik met mijn buik op een stoel gaan liggen. Eén der aanwezigen nam mijn hoofd tussen zijn benen zodat ik mij niet meer kon verroeren. Een ander trok daarop mijn beide broeken naar beneden en toen bewerkten afwisselend Rosenthal en Steylaerts mijn ontblote rug en achterwerk met een gummiknuppel of zoiets. Geen plekje werd overgeslagen tot mijn knieholten toe. Deze mishandeling ging zo een uur door. Af en toe werd ik bovendien op mijn hoofd geslagen waardoor een litteken ontstond. Trouwens, toen ik een half jaar later naar huis terugkeerde kon mijn huisarts de mishandelingen op mijn rug nog duidelijk waarnemen. Een week lang werd ik iedere dag op deze wijze door mijn beulen verhoord, soms ook wat minder erg dan de eerste keer. Soms gebeurde het overdag, soms in de nacht. Na afloop werd ik dan weer in mijn cel geworpen, waarin de eerste week geen strozak en geen dekens waren. Bij het derde verhoor werden mij vier verklaringen voorgelegd. Ze waren ondertekend door de jongens die in het hol hadden gezeten en met bloed bevekt. Waaruit ik opmaakte dat die jongens ze pas na zware mishandelingen

hadden afgelegd. Dit feit was inderdaad waar. Ik had de piloten naar Diever gebracht. Ontkennen had toen geen zin meer en ik heb het feit toegegeven. Kennelijk hebben de Duitsers anders niets uit de jongens gekregen en ik bleef de rest, die voor het grootste deel ook onwaar was ontkennen. Het zal ongeveer half december geweest zijn dat SS Hauptsturmführer Kronberger (de grote baas) bij mij in de cel kwam met enkele andere Duitsers, waarvan er één hoger in rang was dan Kronberger. Laatstgenoemde vertelde mij dat ik zeker de kogel zou krijgen tenzij ik dienst wilde nemen bij de Waffen SS of de Kriegsmarine. Ik heb Kronberger toen gevraagd of hij de ene dag als Duitser wilde vechten en de andere dag tegen de Duitsers. Nee, riep hij. Welnu, zei ik, hetzelfde is mij ook onmogelijk. Als Nederlander kan ik niet tegen mijn eigen land en volk strijden. Niet lang daarna kwam Emile Steylaerts bij mij in de cel en vertelde mij dat ik geluk had, zelfs in tweeërlei op zicht. Er was een beslissing afgekomen dat personen die zich schuldig hadden gemaakt aan illegaal werk niet meer geëxecuteerd zouden worden maar naar een concentratiekamp in Duitsland zouden worden overgebracht. En verder was er een nieuwe zaak aan de rol gekomen: de Zaak Noordwolde, die de aandacht van de beulen toen bijna geheel in beslag nam.

Vervolg getuigenverklaringen

In de vele processen die na de oorlog door de bijzondere straffkamer te Leeuwarden tegen de beulen van Crackstate zijn gevoerd werden vele getuigen gehoord die allen de mishandelingen (die de sadisten uitdachten) hadden moeten ondergaan. Mishandelingen, die velen die het geluk hadden het te overleven maar gebroken thuiskwamen, nog steeds met zich meedragen en waaraan ze een syndroom hebben overgehouden.

In de procesvoering tegen de SS-Unterscharführer Walter Czunzceleit kwam door de vele getuigenverklaringen, die vaak sterk geëmotioneerd door de slachtoffers onder woorden werden gebracht, naar voren hoe de vandalen te werk waren gegaan om bekentenissen af te dwingen. De president belichtte het verleden van de beul (de voormalige bakker uit Groszräschen), die via de politie bij de Sipo (Sicherheitspolizei) in Brussel terecht kwam en vervolgens Unterscharführer in Mechelen werd. Toen de grond hen daar te heet onder de voeten werd (de bevrijding van België) kwam hij in Heerenveen terecht, waar hij onder zijn directe chef, Hauptsturmführer Erich Kronberger, de leiding en het toezicht kreeg over de gevangenen van Crackstate. In wezen werd hij gevangenisdirecteur, aldus memoreerde de president en kon hij dus aansprakelijk worden gesteld voor de misstanden die daar hadden geheerst en de mishandelingen die hadden plaatsgevonden. Bij deze praktijken werd hij geassisteerd door enige secondanten, waarvan de Belgen Steylaerts en De Wachtere wel de voornaamsten waren en tevens ook mee van de grootste beulen. De president beschuldigde Czunzceleit dat de gevangenen werden mishandeld en dat hij daar zelf aan had meegedaan, wat door de verdachte werd ontkend. Er zijn 26 getuigen gedagvaard, aldus de president, die u precies zullen vertellen wat er is gebeurd. Als gevangenen het geluk hadden in vrijheid te worden gesteld, werd hun verboden te vertellen dat ze waren mishandeld. 'U maakte op een schandalige

Een paar onderduikers uit de Westhoek, die met de waterfiets even thuis kwamen in de gracht achter Munnekeburen. De drijvers waren gedropte vliegtuigbrandstoftanks.

mishandeld en dat hij daar zelf aan had meegedaan, wat door de verdachte werd ontkend. Er zijn 26 getuigen gedagvaard, aldus de president, die u precies zullen vertellen wat er is gebeurd. Als gevangenen het geluk hadden in vrijheid te worden gesteld, werd hun verboden te vertellen dat ze waren mishandeld. 'U maakte op een schandalige manier misbruik van uw macht. Het is te allen tijde in strijd met de oorlogswetten, gevangenen te mishandelen.' De president bracht vervolgens naar voren, dat in november/december 1944 twee grote razzia's hadden plaatsgehad in Diever en Noordwolde en vervolgens in Wolvega en Echten/Echtenerbrug. 'Tientallen mensen zijn van deze acties nimmer teruggekeerd en de overlevenden daarvan zullen u nu vertellen welke mishandelingen zij van u hadden te ondergaan en wat zij van anderen hoorden, die niet terugkeerden.' Op een gegeven moment meldde de verdachte aan zijn directe chef, dat een gevangene bij een verhoor ernstig was mishandeld. Een dokter (ook gevangene) werd er bij gehaald, die opname in een ziekenhuis adviseerde. U gelastte, aldus de president, de patiënt niet in een burgerziekenhuis te doen opnemen. Dan zouden de Nederlanders dit zien en u en uw commandant achtten overbrenging naar een militair hospitaal wenselijk. Verdachte werd door de strafkamer verweten (en dat werd ook bewezen geacht) dat tijdens de verhoren de gevangenen tot

bloedens toe werden geslagen. Herdershonden werden tegen de gevangenen opgehitst.

Overlevenden als getuigen

Van de overlevenden verschenen vele getuigen en de eerste getuigenis kwam uit de mond van de heer C. van de Bijl, landbouwer te Nijehorne, die 27 maart 1945 werd gearresteerd en in Crackstate werd opgesloten, tot de bevrijding kwam. Naar zijn oordeel was er geen aanleiding voor de mishandelingen. De volgende getuige was de heer D. de Jong die op 14 februari 1945 als onderduiker werd gearresteerd en ook in Crackstate terecht kwam. Zijn cel zat vol met luizen. Het vertrek werd nooit schoongemaakt en gelucht werd er niet. Er was geen reden voor mishandelingen. De heer H. de Ruiter, zuivelarbeider te Oudehaske, werd op 8 februari 1945 met zijn vader en broer gearresteerd. Hij werd met drie zware bossen sleutels op het hoofd geslagen. Zijn cel zat vol luizen en vlooiën. Als de voorgeleide verdachte kwam om de cel te inspecteren, durfde niemand te klagen. Zijn vader en broer werden verschrikkelijk geslagen. Zijn broer in die mate, dat alle ribben werden gebroken. Getuige had men vier dagen in een cel laten doorbrengen, zonder voedsel, drinken en ligging en beide handen aan de enkels gebonden. De verdachte gaf te kennen hiervan niets te weten. 'U diende te weten, wat in uw gebouw gebeurde', aldus de strafkamer-president. 'Toen u wist, dat getuige's vader en broer zouden worden doodgeschoten, stond u niet toe, dat de zoon zijn vader en broer toewuifde.' (Inderdaad werden de vader en de broer van de heer De Ruiter, te weten de heer Dirk de Ruiter, geboren in 1882 en de heer Siebe de Ruiter, geboren in 1912 samen met nog acht anderen op 17 maart 1945 bij Doniaga gefusilleerd. (We komen hierop terug.)

De heer J. Feenstra uit Wolvega werd op 3 januari 1945 een cel in Crackstate ingetrapt. Bij zijn komst in de gevangenis werd hij door een stelletje Belgen mishandeld. Met z'n vieren werden ze in een éénpersoons cel opgesloten, zonder verwarming en geen stro om op te liggen. Getuige had nog om stro gevraagd, hetgeen hem werd geweigerd. In februari was hij vrijgelaten. Nacht en dag werd op een beestachtige wijze huisgehouden en dat moet verdachte geweten hebben. De heer J. Jelsma, schilder te Heerenveen, kwam 23 februari 1945 met 30 man in een vierpersoons cel terecht. De urine liep over de ton. Er was meer zand dan stro op de vloer. Hij maakte mee dat veel van zijn celgenoten werden mishandeld. Een wasgelegenheid was eigenlijk niet aanwezig, of zeer primitief. Getuige zag dat iemand bewusteloos werd geschopt en hij zag mensen met gaten in de benen. De heer P. Cuipers, veehandelaar te Echten, maakte van 8 februari tot 14 april 1945 kennis met deze SD-gevangenis. Een celgenoot vertelde, dat hij ernstig werd mishandeld. Deze gevangene moest met zijn buik op de zitting van een stoel gaan liggen en daarna werd zijn blote zitvlak met een karwats bewerkt. Hij was zo geslagen, dat hij niet kon zitten. Voorts hoorde deze getuige erbarmelijk gekerm van mensen. De president lichtte nog toe, dat een gevangene geprobeerd had zelfmoord te plegen. Wanneer gevangenen drie dekens van huis kregen, werden hun twee afgenomen. De heer H. van der Goot, veehouder te Oudemirdum, werd eveneens 14 februari 1945 opgesloten en door de Hongaar SS-Sturmmann

Bertus Beugeling. Evenals zijn broer Jan kwam ook hij helaas niet terug. Rond het overlijden van Bertus zijn er steeds raadsels gebelevens. Diverse plaatsen van overlijden zijn verondersteld (Lubeck, Bergen-Belsen) en de overlijdensdatum 31 mei 1945 is zeer onwaarschijnlijk.

Kiss, mishandeld (volgens uw schrijver was dit een Roemeen). De heer Van der Goot hoorde van de heer Krol dat deze met allerlei voorwerpen was geslagen door 4 à 5 man en toen werden hem de handen aan de voeten gebonden en werd hij in een cel geworpen waar hij op een betonnen vloer zonder eten en drinken moest verblijven. De wachmeester Temmingh te Diever, die reeds op 22 november 1944 in Crackstate werd opgesloten werd bij zijn verhoor mishandeld, waaraan verdachte deelnam. Een stok werd op zijn hoofd stukgeslagen en toen volgde de mishandeling van zijn zitvlak. Op zekere dag werd de heer Jan Beugeling (Noordwolde) bij hem in de cel getrapt. Door een ernstige mishandeling trachtten de Duitsers bewijsmateriaal tegen getuigen in handen te krijgen. Na een verhoor werd de heer Beugeling bewusteloos in de cel teruggebracht met een open rug. Hem waren tien overvallen ten laste gelegd. Bij een verhoor van de heer J. Tuut, koopman te Willemsoord, werd hem het neusbeen stukgeslagen, de bovenarm door de voorgeleide verdachte gebroken. Bovendien onderging deze getuige ook de mishandeling op zijn zitvlak. Dokter De Graaff, chirurg te Heerenveen, ook arres-

tant, had hem voorlopig verbonden. Je gaat niet naar het ziekenhuis, beval de verdachte. Dokter Van Nooten (Diever) had hem verder behandeld. Dokter J.A. Hoeksema te Noordwolde, werd op 29 december 1944 gearresteerd en kwam bij dokter Van Nooten in de cel. Getuige was door een hond gebeten. Ook hij onderging de mishandelingen met de karwats. Hoeksema kreeg een aantal beschuldigingen te horen. Als hij ontkende zou hij naar een concentratiekamp worden gebracht. Na zeven weken kwam getuige te Amersfoort terecht met 26 anderen. Van deze 27 personen werden 14 in vrijheid gesteld. Van de rest was de dokter de enige overlevende. De heer J. van Leenhoff, hoofddirecteur der Maatschappij van Weldadigheid, werd in 1944 gearresteerd en door Rosenthal en De Wachtere mishandeld. De heer G.J. Schulting, onderwijzer te Noordwolde, was met f 75,00 in Crackstate gekomen. Toen hij werd vrijgelaten kreeg hij f 40,00 terug. De heren maakten de heer Schulting duidelijk dat die f 35,00 pensiekosten waren. De timmerman G. Schulting te Vinkega werd op 29 december 1944 met zijn vrouw gearresteerd. Op een gegeven moment kreeg Schulting de heer Faber (Oldeberkoop) als celgenoot. Na een verhoor kwam Faber in de cel terug en viel huilend in stro, waarop hij Schulting vertelde dat hij was mishandeld door de beulen met een stuk touw ter dikte van een pols op het blote zitvlak. De heer L. ten Oever, boswachter te Boschoord, werd gearresteerd door de SD tijdens de begrafenis van zijn zoontje en bij een gewelddadig verhoor werd hij met ontbloot lichaam tegen de brandende kachel geduwd. Een andere getuige kreeg beschuldigingen te horen waar hij part noch deel aan had, maar bij elke ontkening kreeg hij 25 stokslagen. Roelof Knol (schuilnaam Wim Reinders) liep zo 200 stokslagen op. Deze Roelof Knol werd eveneens met de eerder genoemde vader en zoon De Ruiter bij Doniaga gefusileerd. Nog vele getuigen werden gehoord, onder andere de heer W. Hoornstra, ambtenaar op het Arbeidsbureau te Oosterwolde en de heer F. Onbelet, opperwachtmeester te De Blesse (dit komt nog ter sprake). Tevens las de president een verklaring voor van dokter Brouwer te Heerenveen die op verzoek van de Canadezen een lijkschouwing had verricht op het stoffelijk overschot van Bouwe van Ens te Nijehorne, die door de SD bij Luinjeberd werd gefusileerd. De dokter constateerde acht schotwonden. Voorts achtte hij de vermoedens juist dat de neergeschoten Van Ens ernstig was mishandeld. Alle ribben vertoonden niet geheelde breuken. Het gebit was gedeeltelijk uit elkaar geslagen, enz, enz.

Requisitoir

De officier begon met zijn grote deelneming te betuigen aan de nagelaten betrekkingen der omgekomenen en eindigde met te memoreren, dat de verdachte directeur is geweest van een gevangenis, waaraan de meest gruwelijke herinneringen blijven verbonden. De eis werd tien jaar met aftrek van voorarrest. De schrijver wil hierbij het pakket beschuldigingen beëindigen die tegen de beulen van Crackstate tijdens de processen door hun slachtoffers werden uitgesproken, want ze kwamen uiteindelijk allemaal op hetzelfde neer: bruut geweld en weerloze gevangenen.

De gevolgen van 29 december

Na de arrestaties in Noordwolde kan de SD het spoor volgen richting De Blesse, Echtenerbrug en Wollega. Meer razzia's en arrestaties volgen. Opperwachtmeester Meppelink laat wachtmeester Olivier onderduiken met twee topfiguren uit de illegaliteit. Meppelink wordt ook gearresteerd.

Na de arrestaties van 29 december 1944 in Noordwolde was het de SD-ers van Crackstate al gauw duidelijk dat deze actie nieuwe sporen opleverde. Sporen die onmiskenbaar in de richting van Wollega en Echten/Echtenerbrug wezen. Na het combineren van de gegevens die hun via zware mishandelingen van de gevangenen ter ore waren gekomen, was hun al gauw duidelijk dat de bonkaarten voor levensmiddelen, die in Noordwolde via de illegaliteit aan de onderduikers werden verstrekt, uit en via Wollega en Echtenerbrug kwamen. Hiermee was het hek van de dam want deze wetenschap had tot gevolg, dat nog meer razzia's en arrestaties volgden.

Deze razzia's hadden plaats op 3 januari 1945 en wel op diverse plaatsen. De meute schurken vervoegde zich nogmaals in Noordwolde onder aanvoering van Sturm-scharführer Dolzanski. In de eerste instantie arresteerden ze de distributieambtenaar Willem de Vries, dezelfde die op 29 december wachtmeester Dikkers waarschuwde dat de SD onderweg was naar de kazerne. De heer De Vries werd naar de kazerne gebracht in Noordwolde-Zuid en aldaar ingesloten. Vervolgens reden de SD-ers, ongeveer 8 à 10 man met een kleine legervrachtwagen en een personenauto naar de Zuiderweg en vervoegden zich ten huize van de familie Hachmer en hetgeen toen volgde hebben we kunnen optekenen uit het verslag dat de heer Jan Hachmer aan de Zuiderweg ons deed. 'Op het moment dat die lui ons erf betraden (dezelfde woning waar ik met mijn vrouw nu nog woon) was ik thuis. Mijn vader ging naar de deur en stond hen te woord. Ze vroegen naar Heinrich Hachmer, mijn broer. Mijn vader antwoordde dat die hier niet woonde maar vier huizen verderop, in de veronderstelling dat de getrouwde zoon Heinrich niet thuis was. In tegenstelling tot vader en zoon Jan die beiden in het LO-werk (hulp aan onderduikers bonkaarten enz.) zaten, kon Heinrich niets verweten worden. Mijn vader moest met de SD-ers mee om de woning van mijn broer aan te wijzen. Die was jammer genoeg wel thuis en hij werd op de zolder gegrepen. Hij moest mee, maar toen kwamen ze tot de ontdekking dat ze de terrorist Jan Hachmer, dus mij, moesten hebben. Ondertussen, toen het even rustig was, was ik via de achterdeur de ouderlijke woning ontvlucht en had mij op ongeveer 200 meter afstand in het veld verscholen. Mijn zuster, die wist waar ik zat, kwam even later bij me en vertelde dat ze Heinrich hadden opgepakt, maar dat ze mij moesten hebben. Na beraad besloot ik me onnozel te houden en ik stapte naar een SD-er die tussen onze woning en de Puntersweg patrouille liep. Ik vroeg hem wat er gaande was en dat ik Jan Hachmer was. Hij gaf natuurlijk geen uit-

leg en ik moest mee. Ook wij werden naar de kazerne gebracht, maar we werden niet direct ingesloten. We mochten eerst buiten blijven en waarschijnlijk om ons te imponeren, of bang te maken, losten ze schoten zonder doel de lucht in. Later moesten we met de reeds gearresteerde De Vries in een vrachtwagen plaatsnemen, waar we een paar gearresteerde politiemensen aantroffen, en werden we naar Crackstate gevoerd. Op 29 januari 1945 werden mijn broer en ik na alle ontkenningen onzerzijds gelukkig weer losgelaten. Wie deze politiemensen zijn geweest, hebben we niet kunnen achterhalen, omdat op genoemde datum meerdere politiemensen zijn gearresteerd". Jan Hachmer besloot zijn verhaal met een ietwat vreemde ervaring die hij in Crackstate had opgedaan met een medegevangene, althans hij ging door voor een medegevangene. Bij binnenkomst in de grote gemeenschappelijke cel werd hij direct al door medegevangenen voor deze figuur gewaarschuwd. Denk erom, die man komt bij je zitten met een vreemd verhaal dat hij aan ieder doet. Hij zou een Duitse militair uit het water hebben gered, maar hij zat nu vast, omdat de SD dacht dat hij bedoelde militair er eerst in had geduwd. Vervolgens tracht hij je uit te horen, waarom je gearresteerd bent en wat je op je geweten hebt. De voorspelling kwam precies zo uit. De man kwam bij me, deed zijn vreemde verhaal en vroeg toen waarom ik daar was, wat ik natuurlijk zogenaamd helemaal niet wist. Bovendien was het vreemd dat deze figuur om de haverklap uit de cel werd gehaald, om te worden verhoord. Werkte deze man voor de SD? Ik weet het niet,' aldus Jan.

Oldeberkoop

Zoals we reeds schreven, werd ook de opperwachtmeester Auke Faber uit Oldeberkoop op 3 januari 1945 door de SD gegrepen en als terrorist afgevoerd. Ook hij mocht helaas de oorlog niet overleven.

De Blesse/Blesdijke

Eveneens werd op 3 januari door de SD gearresteerd de politiemans opperwachtmeester Johannes Meppelink, standplaats De Blesse/Blesdijke. De reden van de arrestatie van Meppelink was op verdenking van LO-werk, maar voor de hoofdmoot van de door de SD geuite beschuldigheden moeten we teruggaan naar de 20e augustus 1944. Toen het Joodse echtpaar Emanuel Mendels, mede-eigenaren van de exportslagerij Mendels en Slager te Wollega, waren gearresteerd en weggevoerd, werd het bedrijf op

bevel van de Duitsers onder toezicht en beheer gesteld van de Verwalter en Treuhänder (gemachtigde), de Leeuwarder Clasinus Reede. Onnodig te zeggen dat deze Reede de Duitse zaak een warm hart toedroeg. Genoemde stroman van de Duitsers ontdekte op die 20ste augustus 1944 in de trein van Leeuwarden naar Wolvega twee mannen die hij heel goed kende. Hij wist dat de SD er veel voor over zou hebben om deze twee achter slot en grendel te krijgen. Vanaf station NS Heerenveen belde hij het politiebureau te Wolvega, dat toen gevestigd was aan de Eikenlaan, met de opdracht dat er onmiddellijk een politieman naar het station in Wolvega moest komen om uit de aankomende trein vanaf Heerenveen twee manspersonen in ontvangst te nemen en te arresteren.

Gelijktijdig belde hij naar de Duitsers in Leeuwarden met het verzoek een auto te zenden. Toen de beide mannen in Wolvega aankwamen moesten zij op aanwijzing van Reede worden ingerekend. Toen ze een vluchtpoging wilden ondernemen, wist Reede door gebruik van een pistool dit te verhinderen. Toen werden ze op het perron overgedragen aan opperwachtmeester Meppelink, die toevallig op het bureau aanwezig was en die toen hoorde, dat hij verantwoordelijk werd gesteld voor twee topfiguren uit de illegaliteit, namelijk ds. Wijbenga uit Friesland, hoofd van de LO (werkende onder de schuilnaam De Groot) en een zekere heer Wagenaar, die in het zuiden des lands werkte aan de vluchtlijn naar België, ten behoeve van neergeschoten geallieerde vliegers. Aangekomen op de Marechausseekazerne droeg Meppelink de beide gevangenen over aan wachtmeester M. Olivier (nu wonende in Canada), omdat hijzelf dienst had in De Blesse.

Goede raad was duur

Voor de op de kazerne aanwezige politiemensen was toen goede raad duur. Wat te doen? Deze mensen mochten in geen geval in handen van de Duitsers of de Sipo (Sicherheitspolizei) vallen en er was weinig tijd, want de auto uit Leeuwarden was misschien al onderweg. In overleg met de gevangenen werd besloten, dat de wachtmeester Olivier, de enige toen nog ongehuwde politieman, met de beide gearresteerden zou onderduiken. Olivier spoedde zich naar de smederij/rijwielzaak van Van der Veer om twee fietsen, die door Van der Veer naar het Oostende van Wolvega bij het begin van de Bovenweg (toen zandweg met rijwielpad, nu Stellingenweg) werden gebracht. De heer Olivier vertelde tijdens zijn bezoek uit Canada aan Wolvega, dat hij nog samen met de beide heren een nacht geslapen heeft in Nijeholtpade, maar hij wist niet meer waar. De volgende dag zijn ze doorgereden naar Boyl, waar de eerder genoemde wachtmeester Vinke zijn bemiddeling aanbood voor verdere veiligheid van het drietal. Ze werden alle drie aan een onderduikadres geholpen. In eerste instantie verbleef Olivier bij Vinke in Boyl. De heer Olivier vertelde, dat de Sipo als wraakneming zijn gehele familie had opgepakt, maar dat gelukkig allen de oorlog hebben overleefd. Wachtmeester Olivier was dus voor de Sipo niet meer te bereiken, maar opperwachtmeester Johannes Meppelink werd op 3 januari 1945 door de Sipo gearresteerd. Hij had de gevangenen niet mogen overdragen aan Olivier en dientengevolge werd hem vrijlating van de gevangenen ten laste gelegd. Ook hij keerde helaas nimmer terug. Op het

moment, dat Meppelink werd gearresteerd, had hij een hongervluchteling in huis die toevallig een nacht bij de familie Meppelink verbleef. De man, een zekere Busschoten, werd voor onderduiker aangezien en eveneens ingerekend. Volgens onze gegevens werd hij later weer vrijgelaten. De verrader, Clasinus Reede, kreeg na de oorlog voor zijn bemoeienissen tien jaar en ontzegging van het kiesrecht. Wat er verhandeld is op het bureau van de Marechaussee-kazerne te Wolvega, toen de auto uit Leeuwarden kwam, hebben we niet kunnen achterhalen.

Wolvega

En nog hadden de gruwelijke praktijken van de Sipo op die dag hun einde nog niet gevonden. Het spoor van de bonkaarten van Noordwolde, wees immers ook naar Wolvega. Omstreeks half tien op die 3e januari 1945 reed een SD-wagen tot voor het bordes van huize 'Lindenoord' waar toendertijd het distributiekantoor gevestigd was en de SD omsingelde het gebouw. Op dit moment was daar ook aanwezig opperwachtmeester F. Onbelet van de Staatspolitie Wolvega. In opdracht van de Duitsers moest daar namelijk steeds een politieman aanwezig zijn om het distributiekantoor te beschermen tegen overvallen van de illegaliteit. Bij zijn leven hebben we nog diverse gesprekken (betreffende deze overval) met wijlen de heer Onbelet kunnen hebben. 'De leidinggevende SD-er klampte mij onmiddellijk aan,' aldus Onbelet, 'en het vreemde was, dat hij onmiddellijk vroeg naar vier personen, wier namen hij op een briefje had staan. Op dat briefje kwamen voor de namen Jansen, Slettenaar, Mulder en Pen. De heer Jansen (de algehele leider) was gelukkig niet aanwezig uit veiligheidsredenen en Pen zat in de buitendienst, dus ook niet aanwezig. Hendrik Mulder (gehuwd) was helaas wel aanwezig (want die zat ook veel in de buitendienst) en die werd gearresteerd. Barend Slettenaar, de plaatsvervangend leider, was er ook en ik heb nog geprobeerd die officier om de tuin te leiden door steeds met hem naar kamers te gaan waarvan ik zeker wist dat Slettenaar er niet was. Maar die kerel kreeg mij door en hij was woest en dat moest ik bezuren. Uiteindelijk werd ook de plaatsvervangend leider op zijn bureau gearresteerd en beiden werden naar de auto afgevoerd.

Toen werd ik ontwapend en moest ik ook instappen, omdat ik mij de haat van die officier op de hals had gehaald. Ik heb het overleefd en ben later weer losgelaten. Mulder en Slettenaar zijn helaas nimmer teruggekomen. We weten dat Slettenaar in Heerenveen vreselijk is mishandeld. Hendrik overleed op 27 april 1945, het bericht kwam door via het Rode Kruis op 10 september 1945. Barend overleed op 1 mei 1945, en wel beiden in Neuen-gamme. Een tweede bericht vermeldt echter, dat beiden zouden zijn omgekomen op 3 mei 1945, en wel op de 'Cap Arcona', één van de schepen die in de Lubeckerbocht werden getorpedeerd.

Met de arrestatie van de drie genoemde personen (waaronder onze informant), was de arrestatiegolf die over Wolvega spoelde nog niet ten einde. Daarna werden gegrepen de heren K. Kooij, W. Hornstra en J.J. Feenstra. Over de arrestatie van wijlen de heer Feenstra hadden wij een gesprek met mevrouw Feenstra, thans wonende in de 'Lennaflat'. Zij vertelde dat de zaak, waarin haar man een

meubel en klompenhandel dreef, precies tegenover het gemeentehuis was gelegen.

'Op een gegeven moment kwamen er SD-ers uit het gemeentehuis en die staken rechtstreeks de weg over, wat mijn man het gezegde ontlokte: 'O vrouw, nu ben ik aan de beurt'. Helaas, het was maar al te waar. Mijn man werd gearresteerd en meegevoerd,' aldus mevrouw Feenstra.

De Blesse

In De Blesse werd na de arrestatie van wachtmeester Mepelink ook nog gearresteerd de heer Berend Veurman. Ook hij kwam helaas niet terug, want ook hij werd via Crackstate en Amersfoort naar Duitsland gevoerd. Meer geluk had commies Brouwer, want die was (gelukkig voor hem) niet thuis, toen de Hunnen hem wilden arresteren. Dat geluk was echter niet beschoren aan de KP (knokploeg) van Echten/Echtenerbrug. De sporen wezen immers ook in die richting en ook daar deed de SD op de 3e januari een inval. De SD-ers hadden hier echter maar één adres en dat was de woning en winkel van Wiepke Hof aan de Duimstraat te Echtenerbrug.

Wiepke was één van de topfiguren van de illegaliteit in die regio. Die kennis hadden de SD-ers van Crackstate ook opgedaan tijdens hun verhoren. Dat ze echter zo'n grote slag zouden slaan, konden ze nog niet vermoeden toen ze in de morgen van de 3e januari de woning van Hof omsingelden. Tot de naaste medewerkers van Wiepke Hof in de KP van Echtenerbrug behoorden onder andere diens zwager Albert Koopman, Flip Spitse, Luitjen Mulder, Roelof Knol, Henk Akse, Wiebren en Johannes Kraak, enz. Roelof Knol uit Meppel was als zodanig een onbekende in Echtenerbrug, maar als Wim Reinders was hij geen onbekende. Evenzo was Henk Akse daar bekend als Arie van der Pol. Luitjen Mulder, een boerenzoon uit de Brekkenpolder, sliep normaliter samen met Roelof Knol bij Koopmans, maar wegens gezinsuitbreiding in huize Koopmans waren ze nu tijdelijk ondergebracht bij Wiepke Hof. Dit werd hen noodlottig. Tijdens het omsingelen van de woning werd een lastige hond van de burens overhoop geschoten. Hof, Mulder en Knol werden gearresteerd en naar Crackstate gevoerd waar ze op een vreselijke manier werden verhoord. Ondanks de mishandelingen heeft Luitjen Mulder nooit ook maar één bekentenis gedaan. Dit had tot resultaat, dat de beulen al hun lusten op hem botvierden. Vijf dagen na zijn arrestatie overleed hij in Crackstate, omdat zijn beurs geslagen lichaam bezweek aan inwendige bloedingen. De SD-ers ontteden zich van het lichaam door het met ijzer te verzwaren en in een kanaal in de omgeving van Langweer te gooien. Per toeval werd het lichaam door een schipper gevonden, doordat een vaarboom er aan bleef haken. Het onherkenbare zwaar mishandelde lichaam werd als onbekend in Langweer begraven. Na verloop van tijd werd het in verre staat van ontbinding verkeerde overschot in Langweer weer opgegraven, maar er was niets meer aan te herkennen, met uitzondering van het gebit. Nadien volgde herbegravenis te Langweer, tot de tandarts die Mulder altijd had behandeld, in Lemmer werd gevonden. Opnieuw werd in augustus 1945 het stoffelijk overschot van de onbekende te Langweer opgegraven, nu in het bijzijn van de betreffende tandarts. Deze herkende vullingen, die hij aangebracht had en hiermede was het

bewijs geleverd, dat het onbekende stoffelijk overschot te Langweer het lichaam was van Luitjen Mulder uit de Brekkenpolder. Na de vereiste vergunningen werd het lichaam in Langweer voor de derde keer opgegraven en op de begraafplaats te Lemmer definitief ter ruste gelegd. Het zoveelste slachtoffer van Crackstate, en nog velen zouden volgen. Wiepke Hof en Roelof Knol (Reinders) verbleven nog met vele anderen in Crackstate. Hierop komen we terug.

Nieuwjaarsdag 1945

Het zal veel oudere lezers bekend zijn, dat het stuiptrekkende en bijna verslagen Hitler-Duitsland door al zijn reserves aan te spreken een laatste krachtsinspanning deed om alsnog in het westen het tij te doen keren. De op 16 december 1944 begonnen operatie, die onder leiding stond van Oberbefehlshaber Von Rundstedt, werd door de Duitsers 'Operatie Herbstnebel' genoemd. De bedoeling van deze actie was een snelle doorbraak in de Amerikaanse linies in de Ardennen te forceren en op te rukken richting Bastogne en de haven van Antwerpen.

De Ardennen stonden bekend als een zeer moeilijk terrein voor oprukkende legers. Dientengevolge werd hier door de geallieerden allerminst een Duitse tegenaanval verwacht. In dit gebied lagen vrij zwakke Amerikaanse legerafdelingen. Hiervan maakten de Duitsers gebruik. In eerste instantie was de verrassing voor de Amerikanen compleet en walsten de Duitsers hun winterstellingen plat, kwamen ze voor Bastogne en omsingelden de Amerikanen. Precies tien dagen duurde de Duitse glorie. Toen verbraken verse Amerikaanse troepen onder Generaal Patton de omsingeling en de Duitsers werden op hun uitgaansstellingen teruggesmeten. Aan beide zijden waren zware verliezen geleden. Hitler was razend en broedde onmiddellijk een nieuw wanhoopsplan uit. Deze operatie moest plaatshebben op nieuwjaarsdag 1945 en die datum was speciaal gekozen, omdat de Duitsers hoopten, dat door de nieuwjaarsborrel de vijand minder accuraat zou zijn en in zekere zin hadden ze nog gelijk ook. Deze operatie heeft veel minder bekendheid gekregen dan het Ardennenoffensief en de meeste lezers zullen er wel nooit van gehoord hebben. Het valt ook allemaal ver buiten de regio maar de gevolgen waren dermate, dat het voor onze bevrijding belangrijk is geweest. Daarom willen we het de lezers niet onthouden. De nieuwjaarsoperatie werd door de Duitsers 'Operatie Bodenplatte' genoemd.

Bodenplatte

In de vroege morgenuren stegen van diverse vliegvelden ruim 800 Duitse jachtvliegtuigen op van het type Messerschmitt Bf109 en Focke Wulf FW190 voor een verrassingsaanval op de Engelse en Amerikaanse vliegvelden in Zuid-Nederland (Limburg en Brabant waren toen al bevrijd), België en Noord-Frankrijk. De operatie was in het diepste geheim voorbereid en de piloten kregen de opdracht zeer laag te vliegen om zodoende de Engelse en Amerikaanse peilapparatuur te ontlopen. Het grootste deel van de Duitse piloten wist niet eens precies wat het doel van de operatie was, want ze kregen 'gidsen' mee. De jachtvliegers werden langs vooraf bepaalde routes naar hun

*Het niet meer
bestaande cellenge-
bouw van Crackstate
te Heerenveen, waar
onnoemelijk veel leed
is geleden.*

doelen geleid door tweemotorige vliegtuigen, zoals de Junkers Ju88 en de Messerschmitts Bf110, die waren uitgerust met blindvliegapparatuur. De Engelse en Amerikaanse luchtverdediging bij de doelen werd volkomen verrast. Ze hadden niet gedacht, dat de Duitse Luftwaffe nog tot een dergelijke operatie in staat was en nog zoveel jachtvliegtuigen met piloten ter beschikking had. Op en bij de aangevallen vliegvelden gingen ongeveer 500 hoofdzakelijk jachtvliegtuigen van de geallieerden verloren. Dat was een zwaar verlies, maar op de totale sterkte van de geallieerde luchtmacht viel het nog wel mee. Uit de aanvoer konden de verliezen ruim gecompenseerd worden. Door het verrassingseffect waren de meeste toestellen op de grond (staande op de hardstands) vernietigd; zodoende ging weinig vliegend personeel verloren. Hoe verging het echter de aanvallende Duitse eskaders?

Dat de operatie zeer geheim was geweest en dat laag tot zeer laag moest worden gevlogen had zeer zeker zijn voordelen gehad, vooral het effect van de verrassing. Maar de Duitse hogere leiding had één ding over het hoofd gezien en schromelijk onderschat. Men had namelijk niet ingecalculeerd dat de aanvallende vliegtuigen een bepaald stuk van de route over eigen terrein moesten vliegen en ze hadden nagelaten de eigen luchtverdediging te informeren over de operaties. Omdat de vliegtuigen zeer laag vlogen, bij tijden 'huisje, boompje, beestje', kreeg de Duitse luchtverdediging geen kans tot herkenning van de types vliegtuigen die overraasden. Het resultaat was dat de Duitsers achter de stukken en vooral de luchtdoelmitrailleurs en 2-centimeter kanonnen er lustig op los knalden en pas later tot de ontdekking kwamen, dat ze eigen toestellen hadden neergehaald. Alle piloten gingen de dood in, omdat de vlieghoogte te laag was. Van de 800 Duitse jachtvliegtuigen gingen 300 verloren en zeker de helft daarvan werd vernietigd door de eigen luchtverdediging en deze aderslating kon de verzwakte Duitse Luftwaffe niet meer verwerken, ook al, omdat de produktie drastisch terugliep doordat veel fabrieken tijdens de geallieerde luchtaanvallen platgebombardeerd waren.

Volgens onze gegevens kwamen die dag 28 Duitse toestellen in ons land neer, namelijk 14 keer een Focke Wulf en 13 keer een Messerschmitt en 1 keer een Junkers Ju88 (bij Utrecht). Deze operatie bleek een fiasco te zijn geworden en de luchtverdediging van het Duitse Rijk was hiermee bijna ter ziele. De laatste restanten jachtvliegtuigen werden samengevoegd in het zogenaamde 'Ramm Commando Elbe' en de piloten kregen de opdracht de vijandelijke bommenwerpers te rammen in de vlucht. Het was niet de bedoeling dat de piloten zelfmoordaanvallen zouden doen, zoals bijvoorbeeld de Japanse kamikaze-piloten. Vlak voor de botsing met de bommenwerper zouden ze uit hun toestel moeten springen. Waartoe een tenondergaand regime zijn minderen ook al niet kan verplichten.

Reeds is door ons behandeld de arrestatie van de distributie-ambtenaar Willem C. de Vries uit Noordwolde op de 3e januari 1945. Deze vrijheidsberoving, gepleegd door de Sipo uit Heerenveen, kunnen we nog weer nader toelichten omdat we uit Groningen opgebeld werden door de zoon van wijlen de heer De Vries. De heer De Vries jr. vertelde ons, dat de SD-ers bij de overval op de ouderlijke woning gebruik maakten van een afgerichte speurhond. Deze hond nu had op het erf gelopen op een plek waar even eerder een privaatton was gelegeerd. De nu niet bepaald fris ruikende hond moest in opdracht van de SD-ers door zijn moeder schoongemaakt worden. Deze opdracht zal waarschijnlijk mede het gevolg zijn geweest van het feit dat zijn vader weigerde antwoord te geven op de vraag, waar in de omgeving van Noordwolde de heer Jan de Vries woonde. Tengevolge van deze weigering moet zijn vader zijn geslagen, aldus onze gezegsman en De Vries sr. werd ook gebeten door de hond. Zelfs na zijn vrijlating waren de hondebeten op de bovenbenen nog zichtbaar geweest.

Steggerda

Ondanks de weigering van de heer De Vries hebben de SD-ers op dezelfde dag toch de woning van de familie Jan de

Vries in Steggerda-Oosteinde gevonden. Na de arrestatie van Opperwachtmeester Meppelink in Blesdijke verscheen de auto met enige SD-ers vanaf De Blesse komende voor de boerderij annex kruidenierszaak van de familie De Vries. Wat er toen gebeurde hebben we kunnen optekenen uit het verhaal dat mevrouw De Vries ons deed:

'Mijn man deed LO-werk (hulp aan onderduikers) en had tussen de 70 en 80 onderduikers te verzorgen. Dit verzorgen hield onder andere in, dat mijn man de taak had de gastgezinnen, waar de ondergedokenen vertoefden, van levensmiddelen-bonkaarten te voorzien, die via clandestiene wegen werden verkregen. Ook hadden wij vervalste persoonsbewijzen. Op het moment dat die kerels het erf opkwamen (ik geloof dat het drie mannen waren), lag ik op bed met een verbrand been tengevolge van kokende koffie, met onder het matras bonkaarten en persoonsbewijzen, terwijl mijn dochter bonkaarten verstoopt onder haar kleding met zich meedroeg. Bovendien hadden wij twee onderduikers in huis. De ene was nog heel jong, namelijk 14 jaar, maar heel gevaarlijk. Want Jan Carel Zadoks was van Joodse bloede en dat was duidelijk te zien. Op het moment dat die lui ons huis binnendrongen, was hij in de stal bezig. De andere onderduiker, Jan Moene uit Amsterdam, dook het hooi in op de koezolder en ondanks dat ze met de bajonet op het geweer tussen de planken van de koezolder doorstaken, hebben ze hem niet gevonden, gelukkig! Een nichtje uit Hilversum, dat door de oorlogsomstandigheden uit Holland was gevlucht, was bij ons als hongervluchteling. Ze werkte als koerierster bij de illegaliteit, maar ze was toen niet thuis. Mijn man, die ze moesten hebben, was op dat moment bij onze burens, de smid Trompetter, aan de overzijde van de weg. Aan Jan op de stal, die ze gelukkig voor een zoon aanzagen, werd gevraagd: 'Waar is je vader?' 'Die zit in Duitsland,' antwoordde Jan. Waarschijnlijk was het een zware teleurstelling voor die lui, dat mijn man er niet was, want een ander nichtje, dat toevallig binnenkam (namelijk Anna de Vries, een dochter van een broer van mijn man) kreeg na een paar gestelde vragen een klap in haar gezicht van een Belg, de SD-er Steylaerts. Ik weet zeker dat hij het was, want ik herkende hem duidelijk van de foto. Mijn dochter, die de bonkaarten onder haar kleding had, wilde hij eerst arresteren en meenemen, maar dat liep gelukkig voor Antje en ons goed af. Deze zelfde SD-er is nog enige tijd bij ons gebleven, toen de anderen al waren vertrokken, in de hoop zeker dat mijn man thuis zou komen.' De heer De Vries, die ondertussen bij de burens aan de overzijde van de weg allang had waargenomen dat het thuis lang niet pluis was, vluchtte achteruit het land in, richting De Hoeve. Op die vlucht kreeg hij gezelschap van de zoon van schilder Bosma, die het ook maar beter vond tijdelijk te verdwijnen en toen naar een oom vluchtte. De zoon, thans Nederlands Hervormd predikant in ruste, woont nu in Nolvega. De Vries dook onder in het eigen dorp, na eerst in De Hoeve een paar dagen de kat uit de boom te hebben gekeken.

Frederiksoord

Eerst nu, na een telefonisch gesprekje met de heer G. Reinders, thans wonende te Beilen, konden we een reeds lang lopende onduidelijkheid betreffende enige SD-arrestaties in genoemde plaats reconstrueren en historisch verant-

woord vastleggen. De heer Reinders was destijds postcommandant der Staatspolitie en in de rang van opperwachtmeester gestationeerd in Frederiksoord. Hij kreeg daar van de Duitsers de minder prettige opdracht mensen te arresteren en op te brengen die aan bepaalde Duitse oproepen geen gevolg hadden gegeven, bijvoorbeeld oproep Arbeidsinzet Duitsland, Arbeidsdienst, enz. Onnodig te zeggen dat de heer Reinders het altijd zo speelde, dat de betreffende persoon altijd van te voren gewaarschuwd werd voor hij verscheen en hij de adspirant-arrestant dus nooit aantrof. Dit ging een tijdje goed, totdat de Duitsers tot de conclusie kwamen dat dit een onwillige politieman was. Dus volgden maatregelen en wel op 2 december 1944. Achteraf bleek, dat op die datum enige SD-ers in burger in Frederiksoord hadden rondgehangen om de zaak te observeren. Ze sloegen hun slag, precies 5 dagen nadat ze geprobeerd hadden de opperwachtmeester Dupon te arresteren. Ze arresteerden opperwachtmeester Reinders en met hem de heer Leenhof, directeur van de Maatschappij van Weldadigheid. De heren SD-ers hadden zich tijdens deze actie verzekerd van de hulp van een paar Luftwaffe-officieren van vliegveld Havelte, die in hotel Wolters in Frederiksoord ingekwartierd waren. De beide arrestanten werden voor een nacht ingesloten in de school in Wilhelminaoord en de volgende dag per fiets naar Crackstate gebracht. Volgens de heer Reinders zijn ze daar beiden door de schurken mishandeld en vooral de heer Leenhof zag het niet meer zitten. Vervolgens zijn ze met andere arrestanten via Amersfoort naar Neuengamme in Duitsland gebracht en via diverse plaatsen, onder andere Brunswijk, kwamen ze in Ludwigslust terecht en. Vandaar was de bedoeling naar Lübeck. Maar daar is gelukkig niets van gekomen, aldus het verslag van de heer Reinders. 'We konden gelukkig steeds bij elkaar blijven, de heer Leenhof en ik en we hebben het beide overleefd. Ik heb gelukkig weer in Frederiksoord terug mogen keren; dat was op 25 juni 1945.'

Echtenerbrug

In ons verslag over de arrestaties in Echtenerbrug hebben we onder andere als medewerker van Wiepke Hof in de KP van Echten genoemd de heer Henk Akse, daar werkende onder de naam Arie van der Pol. Wij meenden dat daarmee alles dienaangaande verteld was, maar sinds kort weten we, dat ook achter dit gegeven een drama schuil gaat. Via een telefoontje uit Joure waarin de heer G. Grooters ons vertelde in de oorlog evenals de heer Akse in Meppel in dezelfde buurt heeft gewoond. Door omstandigheden kwam Akse in Echten terecht. Wat wij echter niet wisten, was dat Akse, alias Van der Pol, op 20 maart 1944 door de Landwacht in Steenwijk was gegrepen en op transport gesteld naar Duitsland. De op 2 juli 1919 in Kolderveen geboren heer Henk Akse overleed, waarschijnlijk ten gevolge van ontberingen, op 8 april 1945 in Marburg aan de Lahn in Duitsland. 'Wat mij enigszins irriteert', aldus de heer Grooters, 'is dat in de fotogalerij van het Verzetsmuseum te Leeuwarden, waarin alle in Friesland destijds gewerkt hebbende en gesneuvelde verzetsmensen worden herdacht, zijn foto niet voorkomt.' Het frappante in dit gegeven is, dat wij van dit alles geen kennis hadden, maar dat ook het Verzetsmuseum in Leeuwarden verstoken is

Bij de begraafplaats van Oud-Appelscha waren bommen gevallen, waaronder een blindganger. Het dochtertje Marianne van boswachter Van Emst poseerde temidden van de waarschuwingsborden.

gebleven van informatie over het trieste einde van het leven van deze verzetsman. Hier is nog aan toe te voegen, dat in het Rienplan te Lemmer naar alle gesneuvelde verzetsmensen een straat is vernoemd, maar dat een straat met de naam Henk Akse of Arie van der Pol ontbreekt. Een van de vele oorlogstragedies. De eveneens genoemde Albert Koopman, KP Echten/Echtenerbrug, die zich vooral verdienstelijk maakte door het geven van wapeninstructies, werd door de Sicherheitspolizei gegrepen, toen ze een inval in zijn woning deden om naar wapens te zoeken, op 19 februari 1945. Ze vonden echter niets en uit wraak staken ze toen de woning in brand, die geheel afbrandde. Koopman werd naar Crackstate gevoerd en ook hij stierf voor het vuurpeloton te Doniaga op 17 maart 1945. Koopman werkte op C.Z. Delfstrahuizen, maar de SD-ers die hem wilden arresteren, kwamen per vergissing op de C.Z. Langelille terecht. De zoon van directeur Yska en de zuivelbewerker G. Pijlman luisterden op het zelfde moment boven de stoomketel in de balken naar de Engelse zender, wat niet werd ontdekt. Dat de SD-ers zich vergisten heeft Koopman dus niet kunnen redden, omdat hij alsnog thuis gearresteerd werd.

Verkeerscontrole

Een taak van de illegaliteit, waar we tot nu toe weinig van wisten, is de verborgen nachtelijke controle op het Duitse militaire verkeer langs de weg. Vooral in de laatste maanden van de oorlog vond dit vervoer steeds meer in de nacht plaats, omdat de Engels/Amerikaanse jachtvliegers alles wat maar enigszins wilde rollen van de weg schoten. Deze verborgen posten waren bij voorkeur gesitueerd bij belangrijke kruisingen van wegen. Het zal duidelijk zijn, dat het helemaal niet ging om een enkele Duitse legerwagen die toevallig passeerde, maar dat speciaal gelet moest worden op grote verplaatsingen. Die konden dan via de illegale verbindingen doorgegeven worden aan de geallieerde bevrijdingslegers, die daar dan eventueel hun voordeel mee konden doen. Het was steeds belangrijk alle bewegingen van de vijand op de voet te kunnen volgen om zodoende op de juiste tijd de vereiste tegenmaatregelen te kunnen nemen. Een zo'n post, die in de voorkamer van de familie Hendrik de Haan (hoek Veurman) in Nijeholtpade was ingericht, hebben we met hulp van diverse oud-leden van de wachtgroep kunnen doorlichten aangaande het doen en laten en functioneren van het geheel. De post was alleen des nachts bezet en bij voorkeur bemand door twee personen, die elkaar per toerbeurt aflosten. Het geheel functioneerde onder leiding van een persoon die ondergedoken zat in café Heida in Ter Idzard en zich presenteerde onder de schuilnaam Penning. (Achter de schuilnaam Penning ging schuil de heer Jonker uit Sneek, een belastingambtenaar). Bij Heida zat ook ondergedoken de koerierster Ymie Struikmans, die werkte onder de schuilnaam 'Dora'. Leden van de groep waren onder andere Folkert, Albert en Thijs Menger, Geert Damstra (nu Groningen), Jan Nijholt (nu Elslloo), Piet Oosterhof, een student Eduard Dekker (ondergedoken bij de familie Los) en een zekere Keuning (ondergedoken bij familie Arend Damstra). De heer Nijholt vertelde ons dat ze in de boerderij van De Haan een heel angstige nacht hadden doorgemaakt, toen er tijdens hun nachtwake voor de boerderij een Duitse vrachtwagen stopte, waarvan de inzittenden zich vervolgens naar De Haan's boerderij begaven. 'Het eerste wat je denkt: we zijn verraden! In een mum van tijd verhuisden we naar de koezolder, maar gelukkig viel het mee. De Haan werd uit bed geklopt en hem werd gevraagd: 'Können Sie sagen, wie wir nach Oosterwolde fahren müssen?' Zeer wel mogelijk zijn er in de regio nog meer van dergelijke posten geweest.

Kamp 'It Petgat'

In Blesdijke is het kamp een voorportaal voor Westerbork geweest. Op 2 oktober 1942 worden de Joden uit 'It Petgat' afgevoerd. Verder het verhaal van een duif. Bureauhouder Damstra houdt een dagboek bij.

Het moet in 1934 zijn geweest dat er in Blesdijke, ongeveer één kilometer ten noorden van de Markeweg, in opdracht van de Staatsdomeinen een kamp werd gebouwd, eenzaam gelegen te midden van petgaten en wildernis. Uit deze wildernis zou later de zogenaamde 'Nijks-polder' ontstaan. Het kamp bestond uit een grote woonbarak met diverse slaapzalen en een wasplaats. Verder was er een kantine, een keukenbarak, pomphok, transformatorhuisje en tot slot een woning voor de beheerder. In eerste instantie werden ten behoeve van de Nederlandse Heide-maatschappij werklozen uit de grote steden in werkverschaffingsverband in het kamp geplaatst. De arbeid bestond uit het in cultuur brengen en aanmaken van het omliggende landschap onder leiding van een uitvoerder, in dienst van genoemde maatschappij. In de weekeinden mochten de bewoners hun gezinnen bezoeken en stond het kamp dus leeg. Mede om deze reden werd de heer S.J. Pen (thans wonende te Wollega) en zoon van de Heidemij-uitvoerder, benoemd tot nachtwaker. Deze benoeming vond plaats in 1941, toen Nederland dus reeds door de Duitsers was bezet. Ook 'It Petgat' in Blesdijke, zou met de bezetters te maken krijgen, want in januari 1942 werden alle Heidemij-kampen aan Domeinen onttrokken en werden onder beheer van de bezettingsautoriteiten geplaatst. In deze regio waren dat onder andere de kampen te Fochteloo, Elsloo, Ruinen, Diever, Vledder en het kamp te Blesdijke. Wat betreft het kamp te Fochteloo wordt hier bedoeld 'Kamp IJbenhaer'. Het later onder Duitse auspiciën gebouwde A.D.-kamp (na de oorlog herdoopt in 'Kamp Oranje') valt buiten deze categorie.

Bezetter

Wat had de bezetter voor met de vordering van genoemde kampen? De omwonenden zouden het gauw genoeg weten en de toekomstige bewoners eveneens. In de eerste maand van 1942 werden enige duizenden werkloze mannelijke joden uit vooral de grote steden (in eerste instantie Amsterdam) opgeroepen voor plaatsing in genoemde kampen. Het merendeel der opgeroepen gaf gehoor aan deze order, omdat de Duitsers de belofte deden, dat in genoemde kampen arbeid verricht zou worden onder Nederlandse begeleiding en toezicht en dat deze objecten gecreëerd werden ter bestrijding van de landelijke werkloosheid. Als we ons bepalen tot 'It Petgat' te Blesdijke, dan is het inderdaad zo dat het kamp tijdens de Joodse periode altijd open is geweest en er nooit gewapende personen, noch prikkeldraadafscheidings aan te pas zijn gekomen. De bewoners konden zelfs vele contacten leggen

met de inwoners van Blesdijke. Daar de rantsoenen in het kamp nou niet waren om over naar huis te schrijven, verhuisde menig litertje melk (en ook piepers) naar het kamp. De bewoners voelden zich betrekkelijk veilig in 'It Petgat', omdat de verraderlijke adder onder het gras nog niet voelbaar was. Nog niet! De ware bedoeling van de Duitsers was namelijk door middel van deze werkkampen voor Joden meer grip op dit deel van de bevolking te krijgen. In wezen waren het voorportalen van Westerbork en ook daarin heeft het kamp in Blesdijke een rol gespeeld. Maar dat wisten de stakkers toen nog niet en ook de leiding en de begeleiders konden dit niet bevroeden. Daar de leiding geheel in handen was van Nederlanders, werd het personeel dat aangetrokken werd, ook door deze leiding aangesteld.

Begeleiders

Ongeveer 10 man begeleiders werden aangesteld, die de bewoners van en naar de werkobjecten moesten begeleiden. Aan deze mensen hebben de bewoners, zo kunnen we stellen, veel te danken gehad. Zonder uitzondering droegen ze de Joden een warm hart en een luisterend oor toe. In de meeste gevallen hadden ze deze functie aanvaard om zichzelf te vrijwaren voor uitzending naar Duitsland. Zelfs oud-mariniers en uitgeweken havenloodsen zaten er onder. De auteur had het geluk drie van die begeleiders van het voormalige kamp 'It Petgat' te Blesdijke om de tafel te krijgen en hun verhaal te mogen optekenen. Dit waren de heren S.J. Pen (nu Wollega), Gj. de Vries (nu Slagharen) en B. Bosma (nu Oldemarkt). Volgens deze heren hebben ongeveer 45 à 50 Joden in kamp 'It Petgat' vertoefd. Velen van deze mensen waren absoluut niet geschikt voor dit vrij zware werk, omdat ze te enen male geen grondwerker waren. Ontvluchttingsgevallen kwamen praktisch niet voor, ondanks dat het kamp open was. Waarschijnlijk was dit ook ten dele het gevolg van angst, want ondanks de goede verstandhouding tussen begeleiders, werkleiding en bewoners, nam in de rij van de kampen 'It Petgat' toch een bijzondere plaats in. Het was namelijk in het geheel van het Duitse programma een strafkamp. De bewoners van het kamp te Blesdijke waren namelijk Joden die uit andere kampen ontvluchttingspogingen hadden gedaan en weer waren gegrepen. Voor straf werden ze dan in 'It Petgat' geplaatst. In de loop van 1942 werden de leefomstandigheden voor de joden in de werkkampen steeds slechter. De rantsoenen werden steeds kleiner en de leiding kon er niets tegen inbrengen. In de gewone werkkampen mochten de bewoners zelfs nog wel eens een weekendje naar huis maar allengs kwam daar verandering in. De bezetters begonnen

Kamp 'It Petgat' te Blesdijke tijdens de Tweede Wereldoorlog. Rechts de barak met de slaapzalen en links het pomphok. De foto is vanuit het westen genomen.

de teugels strakker aan te trekken en hun ware bedoeling werd voelbaar, namelijk uiteindelijk te komen tot de totale uitroeiing van het Joodse volk.

Het was duidelijk, dat de Joodse inwoners van de door de Duitsers bezette landen uiteindelijk dezelfde weg op zouden gaan als hun rasgenoten in Hitler-Duitsland: de totale vernietiging in de gaskamers, of zoals de Duitsers het zelf noemden 'die Endlösung der Untermenschen'. Zo we reeds eerder schreven, moesten de Joodse inwoners in het openbaar hun 'Jood-zijn' zichtbaar aantonen door het op de kleding dragen van een Jodenster, wat inhield een lapje oranje-gele stof, waarop een Davidster was aangebracht. In Duitsland was het na een jarenlange propaganda-actie, door Goebbels en zijn medetrawanten gevoerd, reeds in 1938 gekomen tot een massale uitbarsting gericht tegen het Joodse deel van de bevolking. Deze actie, die uitgevoerd werd door Hitlers speciaal opgeleide knokploegen, de zogenaamde SA, werd ingezet in de nacht van 9 op 10 november 1938 en deze nacht van bruto geweld zou de geschiedenis ingaan als de zogenaamde 'Kristalnacht'. De horden van Hitler konden ongestraft Joodse inwoners mishandelen, hun winkels en woningen tot ruïnes herschepen en synagogen (Joodse kerken) platbranden. De plaatselijke politiekorpsen kregen de opdracht dat ze niet in mochten grijpen.

2 oktober 1942

Op 2 oktober, en ook in de voorafgaande nacht, sloeg het net dicht over de Joodse inwoners van de werkkampen in Nederland. Ook van de genoemde kampementen in de regio. De inwoners van 'It Petgat' moesten onder toezicht van de Grüne Polizei met hun hebben en houden naar de Markeweg lopen en werden daar in vrachtwagens geduwd

om afgevoerd te worden naar het Doorgangskamp Westerbork. Een groot deel van de Joodse bevolking was nog vol vertrouwen op de goede afloop, omdat ze volgens de Duitse voorlichting in Westerbork herenigd zouden worden met hun familieleden. Zo werd er tot het bittere einde met de stakkers gesold, tot ze eindigden in één van de vernietigingskampen in Duitsland of het voormalige Polen.

Nieuwe bewoners

Na afvoer van de Joden kreeg 'It Petgat' in Blesdijke nieuwe bewoners. Uit de gesprekken die we hadden met de heren begeleiders voornoemd, bleek dat de toestand in het kamp nu wel enigszins anders kwam te liggen. Een groot deel der nieuwelingen bestond uit asociale zonder vaste woon- of verblijfplaats; er zaten zelfs spiritusdrinkers onder. Deze mensen werden door de Duitse bezetters, op veel plaatsen met volle medewerking van de politie, van de straat geveegd en in het kamp te Blesdijke geplaatst. Het kamp bleef open en het gevolg was, dat er nogal eens een bewoner verdween en onderdook. Ook was de omgang met deze mensen vaak wat moeilijker en de aanwezigheid van de Duitse herder 'Baldo' en zijn of haar metgezel, de Belgische herder 'Rigo', waren soms heus van belang om het noodzakelijke overwicht te herstellen.

Na de oorlog

Tot slot kreeg 'It Petgat' na de oorlog opgepakte NSB-ers als bewoners. Deze nationaal-socialistische gevangenen werden na de bevrijding in kampen geplaatst tot aan hun veroordeling door een tribunaal, onder andere te Leeuwarden. Na de veroordeling moesten ze hun opgelegde straf

uitzitten in een Rijkswerkinrichting, onder andere in Veenhuizen 2 (Esserheem) of Veenhuizen 3 (Bergveen). Later is het kamp afgebroken en herinnert nog slechts een bosje en een betonnen sintelbak aan het wel en wee van het kamp 't Petgat' in de Nijkspolder te Blesdijke.

Een duif

Het moet in het laatst van de oorlog zijn geweest, dat een doodvermoeide postduif neerstreek in de omgeving van het kamp te Blesdijke en zonder veel moeite door één van de getuigen van de landing kon worden gevangen. Voor een nadere uitleg van deze landing moeten we eerst overgaan tot een kleine voorbeschouwing over het object duif en over het gegeven oorlogstijd. Het was namelijk zo, dat de Duitsers in de loop van de bezetting, en wel op 4 augustus 1942, verordenden, dat alle postduiven afgemaakt moesten worden. Ze waren doodsbenauwd, dat deze beestjes gebruikt werden voor het overbrengen van berichten. Bij nadere beschouwing van de duif in de Nijkspolder bleek, dat de vogel aan één zijner pootjes een klein kokertje met zich meevoerde, waarin zich een papertje met vragen bevond. Door een onbekende waren de vragen beantwoord. Die hadden betrekking op Duitse troepenconcentraties en SS-eenheden in de omgeving van Hoogeveen. Daar de duif oververmoeid was, had het geen zin hem weer los te laten en dus werd de illegaliteit in Oldemarkt ingeschakeld. Die ontfermde zich over het beestje. Maar hoe kwam nu die duif in Blesdijke? Dat kan in een paar woorden gezegd worden namelijk via Hoogeveen uit Engeland. We hebben al eerder verteld, dat er in Engeland mensen opgeleid vliegen. Van grote hoogte zou de duif wegens zuurstofgebrek immers reeds dood zijn voor hij de grond raakte. En nu maar hopen dat iemand de duif vond en uit zijn tijdelijke gevangenis verlostte, het briefje met vragen invulde en de duif losliet. Onnodig te zeggen dat een onstellig aantal duiven nooit in Engeland terugkeerde, doordat bijvoorbeeld het vliegtuig werd neergeschoten, de duif verongelukte, nooit werd gevonden en dus verhongerde, verdronk, in Duitse handen viel, op de terugweg verdwaalde of verongelukte, enz. Deze duif was dus neergekomen en gevonden bij Hoogeveen. Het is ons bekend, dat een duif is neergekomen achter Munnekeburen-Scherpenzeel en ook weer is losgelaten met inlichtingen uit Wolvega en omgeving.

De Plaatselijke Bureauhouder

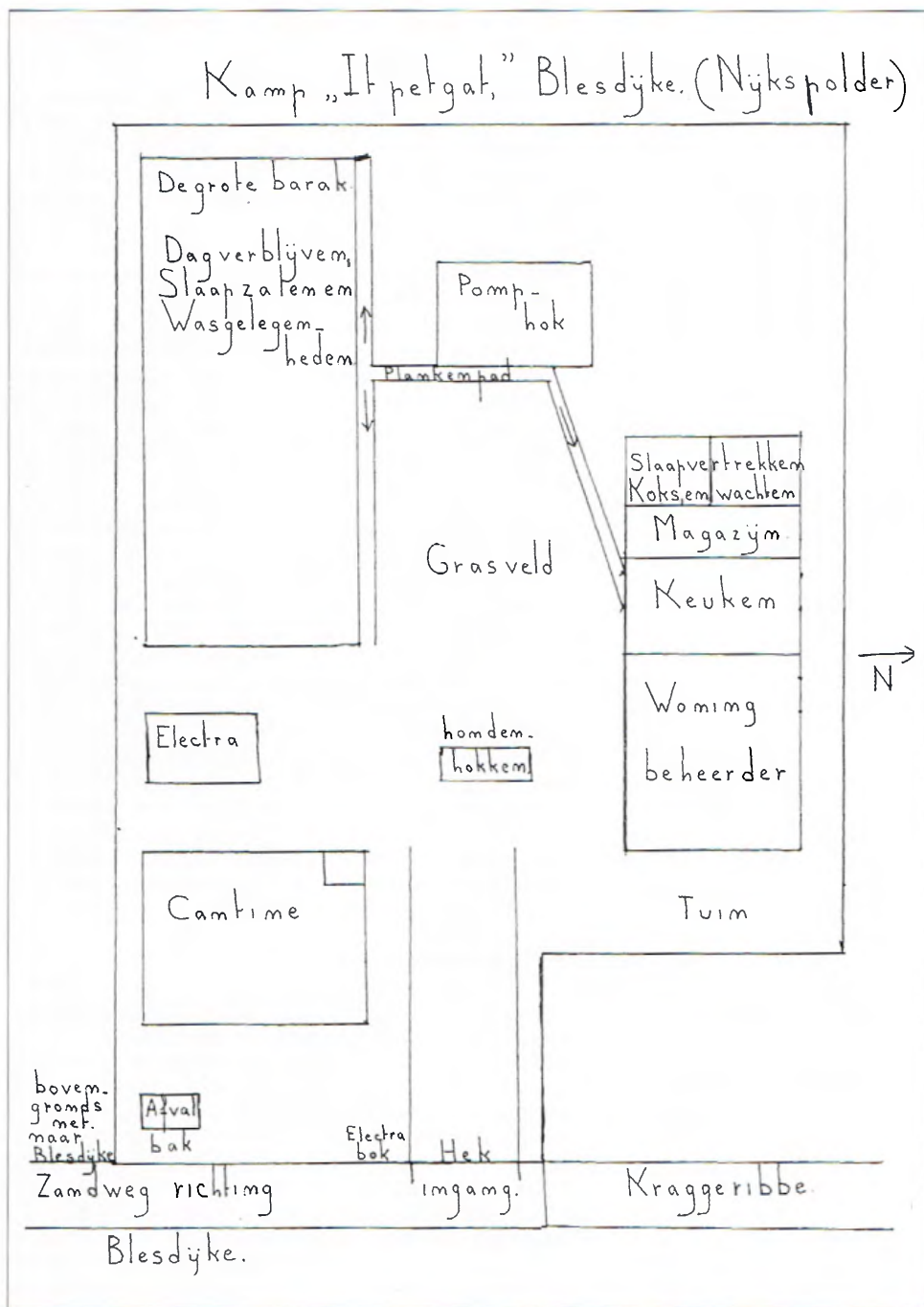
In de jaren dertig werden onder auspiciën van de Friesche Mij en de ABTB bureaus ingericht met aan het hoofd een zogenaamde plaatselijke bureauhouder. Deze bureaus ont-

stonden in die jaren uit armoede, tengevolge van de crisis, die Nederland in die tijd teisterde. Zo werd bijvoorbeeld de gemeente Weststellingwerf verdeeld in drie districten, namelijk het Westeinde als district 34, het Oosteinde als district 35 en tenslotte het centrum of midden van de gemeente als district 36. Aan het hoofd van district 36 werd aangesteld de heer Harm Damstra te Ter Idzard, die in de eerste instantie zijn werkzaamheden (die bestonden uit agrarische belangen) uitvoerde in de voorkamer van zijn woning te Ter Idzard-Oosteinde. Al gauw bleek, dat de beschikbare ruimte daar te enen male ontoereikend was en bovendien niet centraal gelegen in het district. Dus werd het bureau met medewerkers overgeplaatst naar het RK-parochiehuus te Wolvega. In eerste instantie bestonden de werkzaamheden uit controle op de varkenshouderij en het bevorderen van de export van levende en geslachte varkens naar het buitenland als stimulans op de doorgaans slechte omstandigheden, waaronder de fokkers gebukt gingen tengevolge van de crisisjaren 30. Het merken van biggen werd ingevoerd en vervolgens kwam de rundveehouderij onder controle, wat ook inhield het schetsen van kalveren. Op reeds voorgedrukte formulieren met het silhouet van het dier moest het kleurpatroon ingetekend worden, wat natuurlijk voor elk beest verschilde. Zodoende ontstond een identiteitsbewijs waar niet aan viel te tornen. Toen in de nazomer van 1939 de grote wereldbrand uitbrak door de Duitse inval in Polen, werden ten behoeve van het Nederlandse leger paarden gevorderd. Ook deze handelingen verliepen via het bureau van Damstra en zo kon het gebeuren dat op 29 augustus 1939 vanuit De Blesse de eerste paarden vertrokken naar Jan Soldaat. Het bureau kreeg het toen steeds drukker, want de veevoerbinnen werden ingevoerd en voor de paarden van ons leger moest hooi gevorderd worden bij de boeren in het district; en dit hooi moest geleverd worden in Wolvega of Peperga, waar de persen stonden.

De bezetting

Tijdens de bezetting werd het bureau tegen wil en dank door de Duitsers belast met de paardenvordering ten behoeve van de Duitse Wehrmacht. Het gevolg was dat op 10 en 11 december 1940 paarden uit district 36 de grens overgingen. Daarmee was de maat nog lang niet vol, want in het voorjaar van 1942 moest via het bureau het eerste rundvee aan Duitsland geleverd worden en in juli 1942 volgden weer nieuwe orders. Het bureau werd verplicht de boeren aan te zeggen, dat ze naar gelang de grootte van het bedrijf, een bepaald deel grasland moesten scheuren ten behoeve van de voedselvoorziening voor de verbouw van onder andere aardappelen en granen. In de herfst van 1942 werd de belasting nog zwaarder, want graan dorsen mocht toen nog alleen onder controle geschieden, wat inhield dat de boeren hun graan moesten leveren op een centrale plaats in het dorp waar met een controleur achter de dorsmachine de opbrengst van elke boer werd genoteerd. Op 15 april 1943 kwam bij Damstra het bericht binnen, dat de PBH-bureaus de Ausweisen voor de landbouw moesten verzorgen. Dit betekende dat een ieder die in de landbouw werkte of er mee van doen had, bijvoorbeeld de smid, de wagenmaker, enz. een dergelijk bewijs moest hebben, compleet met stempel van het bureau en van de Land-

Schets van kamp 'It Petgat' te Blesdijke.

stand (Duits getinte landbouw organisatie). Veel extra Ausweisen werden uitgegeven als waarborg tegen uitzending naar Duitsland, maar al spoedig werd Damstra op de vingers getikt door de heren van de Landstand (allen leden van de NSB), onder andere T.v.d.V., M.K. en S.H. Dit maakte voor Damstra echter niet veel uit, want er waren vele wegen naar Rome en het bureau had blanco Ausweisen genoeg. De illegaliteit werd ingeschakeld en niet veel later waren stempel en de handtekening van de Landstand nagemaakt en zij konden ook aan mensen die niets met de

landbouw van doen hadden zo'n fel begeerd Ausweis verspreken. Uit de gegevens blijkt, dat Damstra hierbij veel hulp had van Jan v.d. Veer, die bij zijn bureau woonde. In de herfst van 1944, toen Weststellingwerf als het ware overspoeld werd door evacués, waaronder veel doortrekkende groepen die in Wolvega van een maaltijd werden voorzien, werd ook bureau Damstra ingeschakeld voor onder andere de inkoop van de grondstoffen. De maaltijden werden gekookt in de Lijempfabriek in Oppers, die wegens brandstofgebrek was gesloten. Dat de heer Dams-

In aansluiting op voorgaande foto nu een foto van het werkkamp te Ruinen.

tra het naar de zin van de Duitsers meestal nooit goed deed bewijst wel de brief, die de bureauhouder kreeg toegezonden op 7 februari 1945, die aldus luidde: 'Van den Militair-verwaltungsrat Dr. Rademann kreeg ik de klacht, dat door u aan de Sonderführers niet voldoende inlichtingen worden verschaft, wanneer die door hen gevraagd worden. Daar dit tot moeilijkheden aanleiding kan geven, gelieve u in 't vervolg te zorgen, dat dergelijke klachten voorkomen worden. Ondertekend: de Voedselcommissaris.'

Dit blijkt ook wel uit het dagboek dat de heer Damstra bijhield over de oorlogsjaren waarin zijn werkzaamheden als bureauhouder een grote rol spelen. Dit dagboek nu werd ons welwillend ter inzage aangeboden door de zoon, de heer Geert Damstra, thans in Groningen woonachtig. Wij willen gaarne enige citaten uit dit dagboek opnemen om de lezer een indruk te geven hoe in deze functie geschipperd moest worden. Aan één kant werd getracht zoveel mogelijk personen te helpen en anderzijds moest je je niet de haat van de bezetter op de hals te halen.

Citaat I: 'Wij krijgen het op kantoor flink druk met alles, want er is een paardenvordering op komst voor de Duitse weermacht. Wij moeten dat uitvoeren met eigen mensen dus. Maar dat gaf ook voordelen. Als de Duitsers het zelf zouden doen, namen ze natuurlijk het allermooiste van het aangevoerde materiaal. We moesten de touwtjes zo veel mogelijk in eigen hand houden en zorgen dat het goede fokmateriaal niet wegging. De knoet waar we onder zaten zoveel mogelijk verlichten om ons eigen volk te sparen.

Opstand kon geen baat brengen. Dus meewerken tot op zekere hoogte en stiekem tegenwerken. Deze methode, die mijns inziens de juiste was, werd niet door iedereen begrepen' (dit citaat speelde november 1940).

Citaat II: 'Des nachts vallen er nog al eens bommen. Maar soms worden de Duitsers bij de neus genomen, bijvoorbeeld in Nijeholtwolde, waar ook een bom in het land lag, onontploft en die moest gedemonteerd worden. En dus de Duitsers er bij, en wat bleek? Het was een opgepompte koeblaas die daar lag te glimmen. Op de exportslaggerij zal men er wel meer van hebben geweten'.

Citaat III: 'Zo in het begin van 1944 kregen wij nog al eens controle op het bureau van de zogenaamde Sünderführers en ons voorschrift was, dat wij die lui in alles ter wille moesten zijn. Nu, dat kon wel, maar tot op zekere hoogte. Wij konden hun niet alles aan de neus hangen, want dan werd die veel te lang. Soms begonnen ze gewoon te dreigen en speciaal de paarden in het district hadden hun uitgesproken belangstelling, omdat ze die wilden hebben voor het Duitse leger. Van de beschikbare dieren in het district moesten wij lijsten aanleggen en die wilden zij dan inzien. Ik heb het altijd klaar gespeeld ze uit hun handen te houden en steeds door een aannemelijke smoes te verzinnen. Een keer, daar waren ze weer, en wij zagen ze komen. De opzichter Dedden, die zij niet kenden, was toevallig op het bureau. Vlug stak Dedden de lijsten in de zak en wij konden zeggen: Ze zijn bij de opzichter op het moment. En dus logen wij ook nog niet eens. Soms moesten we toch wel iets ter inzage verstrekken en dan gaven we oude lijsten

waar niets meer van klopte en als ze dan ergens om een paard kwamen, was dat al lang weg. Het is gelukt, maar het was nogal gevaarlijk en het had niet lang meer moeten duren, dan was het spaak gelopen.'

Dit waren enkele citaten uit het dagboek van de heer Harm Damstra uit Ter Idzard in zijn functie van plaatselijk bureauhouder. Achteraf zou blijken dat Damstra op het nippertje is ontsnapt aan een arrestatie door de SD. Na de bevrijding bleek uit een onderschepte brief van de NSB-er, tevens Landstand-commissielid S.H. uit de gemeente Weststellingwerf, dat aan de SD drie namen werden genoemd van personen, die opgepakt moesten worden. Dit waren de heren Th. Vonk, F. Dedden en H. Damstra. Gelukkig voor de heren liepen de Duitsers en ook de NSB-ers op hun laatste benen en was de bevrijding nabij. Het ontbrak de SD aan tijd en dat was hun geluk.

Brief uit Vledder!

Per toeval vonden wij een verslag over het kamp te Vledder. Wij hopen niemands 'copyright' geweld aan te doen door dit artikel te publiceren.

De heer S. Wurms (een tewerkgestelde Jood) ondergebracht in het kamp te Vledder, schrijft op 1 juni 1942 een brief aan de Amsterdamse arts F. Grewel (namen misschien gefingeerd): 'Heer Grewel, ik ben sedert 10 januari jongstleden (1942) in het werkkamp Vledder tewerkgesteld, maar heb tot het verlof (dat was 28 maart, toen wij drie dagen verlof kregen) niet gewerkt, daar het met die barre temperatuur niet mogelijk was. Op 1 april keerden wij weder naar het kamp terug, waar wij nu weer negen weken zijn, al waar wij toen direct aan het werk gingen. Direct daarop werden de rantsoenen verminderd tot bijna op een derde, dat wil zeggen tachtig gram boter per week, ongeveer tweehonderd gram brood per dag en één soeplepel warm eten per dag, hetgeen soms meer lijkt op een vloeibare massa, dan op een stevig maal. U zult wel direct daarop laten volgen: Wij hebben het in Amsterdam ook zo rooskleurig niet, maar bij een zeer zware arbeidsdag van negen en een half uur is het niet om uit te houden. Op zo'n rantsoen moeten wij van 's morgens half zes tot 's middags half zes leven. U, als medicus, kunt wel begrijpen, dat het veel van mijn zenuwen vergt en slopend werkt. Niet alleen de voeding, maar ook de behandeling en de vrijheid is tot het uiterste beperkt. Wij mogen het kamp niet meer verlaten, alleen om naar het werk te gaan. 's Zondags staan wij gelijk met geïnterneerden. Ook het loon is hopeloos, het bedraagt in doorsnee tien tot elf gulden. Ook de hygiëne laat veel te wensen over. Indien iemand naar de dokter gaat en hij is van oordeel, dat hij simuleert, krijgt hij een strafpunt, dat wil zeggen, hij moet dan werken zonder loon. Wij zijn maar... Joden'. De brief van de heer Wurms geeft een indruk van de situatie in het werkkamp.

Joden isoleren

Het was doelbewuste tactiek van de Duitsers (zoals wij reeds in kamp 'It Petgat' beschreven) om de Joden van de andere inwoners van Nederland te isoleren, vervolgens bij elkaar te brengen en hen vanuit die concentratie naar de vernietigingskampen te sturen. Vooral in de provincies Groningen en Drenthe kwamen veel werkkampen tot

stand. Er is weinig fantasie voor nodig om te bedenken, waarom de keus van de Duitsers op de twee noordelijke provincies viel. De heren hadden immers allang uitgemaakt, dat Westerbork (dat in dezelfde omgeving was gesitueerd) het eindstation van de Joden zou zijn. De (door allerlei maatregelen van de bezetter zelf) werkloos gemaakte Joden moesten in ontginningsprojecten werken. De honderdtachtig 'werklozen' in Vledder moesten een weg aanleggen, die nog steeds Jodenweg heet. Op 2 oktober 1942 is de heer Wurms met de andere dwangarbeiders weggevoerd uit het kamp Vledder. Op dezelfde dag werden ook andere Joodse werkkampen ontruimd en ruim achtduizend Joden uit die oorden werden overgebracht naar het Doorgangslager Westerbork, een dag later gevolgd door hun familieleden, die onder het mom van en de valse belofte van de gezinshereniging werden opgepakt. De barakken van kamp Vledder zijn vanaf oktober 1942 tot het einde van de bezetting in gebruik geweest bij de Nederlandse Arbeidsdienst. Eén barak van het vroegere werkkamp Vledder aan de Middenweg staat er nog steeds en heeft nu een heel andere bestemming.

Ramp in Meppel en een vliegtuig in Ossenzijl

In Meppel sterven 16 mensen door bommen uit een Amerikaans toestel, dat landt nabij Ossenzijl. De bemanning ontkomt deels.

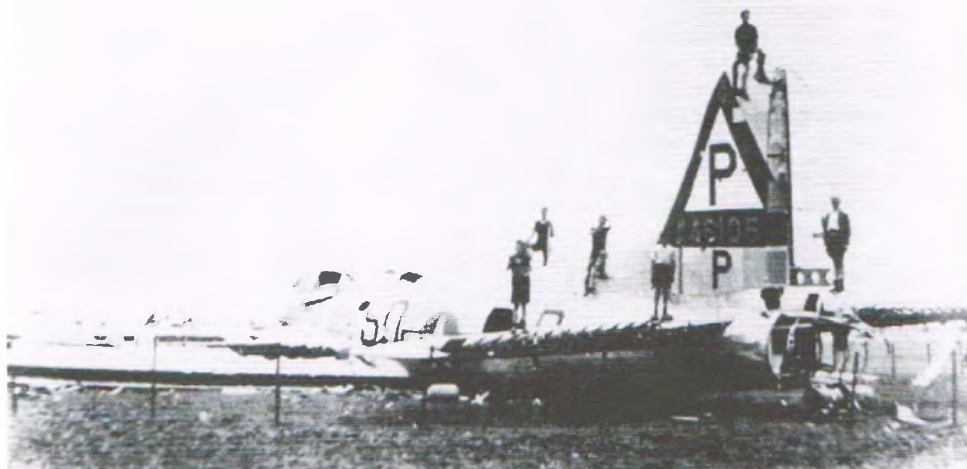
Een winterse dag en er was wat sneeuw gevallen op deze zondag van de 28ste januari 1945. Het is omstreeks 1 uur in de middag en in de meeste gevallen zal het middagmaal reeds genuttigd zijn. Zo zal het in Meppel ook wel geweest zijn, als omstreeks die tijd de sirenes beginnen te loeien, ten teken dat er vliegtuigen in aantocht zijn. En dat zijn er nogal een paar. De in Engeland gestationeerde Amerikaanse luchtmacht trekt er die zondag op uit, met circa 1000 viermotorige bommenwerpers en enige honderden jachtvliegtuigen om doelen in Keulen en verkeersdoelen in Dortmund en Gremberg te bombarderen. Op zichzelf werd dit niet meer als ongewoon ervaren, want zowel het dagelijks overtrekken van de Amerikaanse eskaders alsook het jankende geloei van de sirenes was dagelijkse kost geworden. Het was zelfs zo, dat het grootste deel van de Nederlandse bevolking de Armada's met genoegen over zag trekken en met vermaak werd geconstateerd, dat de Mof er weer behoorlijk van langs kreeg. Wij waren Rotterdam nog niet vergeten om maar te zwijgen van Warschau, Londen en Coventry. Duitsland kreeg alleen maar een koekje van eigen deeg. We hebben dan ook met verbazing kennis genomen van het feit, dat de Engelse koningin bij haar bezoek aan de Duitse stad Dresden door de bevolking werd uitgenodigd, omdat de Engelse Luchtmacht de stad zwaar had gebombardeerd, terwijl daar geen militaire doelen

waren. Wat voor militaire doelen waren er dan in de Wieringermeerpolder, toen de Duitsers op het laatste moment nog gauw even de dijken doorstaken? Om nog maar te zwijgen van de Duitse V-1's en V-2's, die klakkeloos op Londen werden afgevuurd en burgers troffen. Hitler zei toch in 1940 al, dat hij de Engelse steden zou 'ausradieren', wat letterlijk wegvagen of verwoesten betekent. Het zal ongeveer half twee zijn geweest, dat de inwoners van Meppel met enige verbazing zagen, dat een groot viermotorig vliegtuig (alleen vliegend) op de terugweg vrij laag zijn weg boven de stad zocht, terwijl er ogenschijnlijk uitwendig aan het toestel niets mankeerde.

De ramp

Het volgende moment is waarschijnlijk de verbazing omgeslagen in verbijstering, want het overvliegende toestel liet vier bommen los die in de stad terecht kwamen en ontploften. De gevolgen waren: 16 mensen gedood (8 vrouwen, 4 mannen en 4 kinderen). Een ander bericht spreekt van 17 doden, maar ons zijn 16 namen bekend. De grootste schades waren in de Emmastraat. De Remonstrantse kerk werd totaal vernield. Bij de Emmabrug sloeg een bom in de kade. Onder de slachtoffers waren twee honger-vluchtelingen uit Amsterdam. Een gedenksteen in de muur van één der

De lieve jeugd van Ossenzijl heeft bezit genomen van de Sleepy-Lagoon en sloopt het wrak.

nieuwgebouwde woningen, is het enige in Meppel, dat nu nog herinnert aan de ramp van 28 januari 1945.

Het raadsel opgelost

Jarenlang bleef het een raadsel, wat de bemanning van het vliegtuig had bewogen om juist boven Meppel hun lading los te laten en wat was er van het toestel geworden? Bovendien wie waren zij, die het ongelukstoestel bemanden en hoe kwamen zij er af? Sinds een paar jaar is dit voor ons geen raadsel meer en hebben we de ramp van Meppel kunnen ontraadselen en de feiten op een rij kunnen zetten. Het toestel dat op die winterse dag in januari zo'n ongelukkige plaats uitkoos om zijn bommen af te werpen was op de heenreis naar Keulen zwaar beschadigd, mogelijk door jageraanvallen. De bemanning heeft onmiddellijk de terugvlucht ingezet om nog een kans te hebben Engeland, in dit geval vliegveld Grafton Underwood, te bereiken. Ze verloren echter zeer snel hoogte en het werd duidelijk dat ze Engeland nooit zouden halen, zelfs de Noordzee niet om daar de bommen te droppen. Toen de bommenwerper in de omgeving van Meppel verscheen, was de vlieghoogte al zozeer afgenomen, dat het risico al te groot was om er nog uit te springen, althans voor de volledige bemanning. We moeten namelijk niet vergeten, dat het veilig springen per parachute aan een bepaalde minimumvlieghoogte is gebonden. Bovendien verloopt er vrij veel tijd, voordat de volledige bemanning het toestel heeft verlaten, en daar komt bij, dat na de sprong drie tellen gewacht moet worden. In die drie tellen was men ver genoeg van het toestel verwijderd. Boven Meppel was het toestel al beneden de minimumhoogte. De conclusie was dus: een noodlanding, wat wil zeggen: een wheels-up-landing. Met ingetrokken wielen dus. Dit werd steeds op die manier gedaan, want een landing met de wielen uit (wheels-down) had een veel te hoge risicofactor, in die zin dat de piloot de gesteldheid van de grond niet kende. Maar een 'wheels-up'-landing met de bommen aan boord zou zelfmoord zijn, dus afwerpen die lading! Hoe dit in hemelsnaam precies boven Meppel kon gebeuren, is ons een raadsel. De bemanningen hadden het zeer strenge consigne te allen tijde de burgerbevolking van bevriende naties te sparen. Hebben ze verondersteld nog boven Duitsland te zijn? Boven Duitsland gold dit consigne natuurlijk niet, want Duitsland was de vijand. Een vergissing of niet, de gevolgen waren verschrikkelijk. Het toestel vervolgde ondertussen (aanmerkelijk lichter geworden) zijn weg richting Lemmer. Daar ongeveer maakte het een bocht, het IJsselmeer kwam in zicht en die plaats was ongeschikt voor een noodlanding. Men vloog daarom weer het oosten in en daar werd een geschikte plaats gevonden voor een noodlanding.

Ossenzijl

De bommenwerper werd in een perfecte wheels-up-landing aan de grond gezet omstreeks 13.45 uur, ongeveer 1 kilometer ten westen van Ossenzijl en ongeveer 100 meter ten noorden van de Lageweg, in de sneeuw. Wie vlogen deze bommenwerper en hoe zag de machine er uit? Het was de Boeing 'Fortress' (vliegend fort) B17G 44-6105, 'Sleepy Lagoon' van het 547e Bomb. Squadron. Letters SO-P waarvan de letter P de radioroepletter is, namelijk

voor Peter. Tevens behoorde de machine tot de 384e Bomb.Group wat inhield dat het toestel een grote letter P op de staart droeg, gevat in een driehoek, wat weer betekende, dat het tot de eerste divisie behoorde. De bemanning (in dit geval 9 man) kwam er heelhuids uit, behalve de onderkoepelschutter, die een verwonding aan een been opliep. Dit bemanningslid, plus de bovenschutter die samen waren gebleven, werden door de Duitsers gepakt in Muggenbeet bij de familie De Jonge, terwijl een dokter eerste hulp verleende. Toen de bemanning, na de noodlanding in de broeklanden, het toestel verliet, zijn ze onmiddellijk de kraggen ingetrokken ongeveer richting Kalenberg om te ontkomen aan de Duitsers. Helaas... er lag sneeuw en lopen in de sneeuw maakt sporen. De Duitsers hoefden dus de sporen maar te volgen om de Amerikanen in te rekenen. Maar... Ossenzijl stak daar een stokje voor en hoe! Diverse inwoners hadden ineens behoefte aan een frisse neus en het was zondag, dus wandelen; dat was nog niet verboden door het Herrenvolk. Eenieder trok de kraggen in en toen later de Duitsers kwamen, hadden ze het nakijken, want er waren zoveel sporen gemaakt die alle kanten uitliepen, dat ze wel tot de conclusie moesten komen, dat de Amerikanen overal konden zijn. Het vliegtuig is niet door de Duitsers opgeruimd en is blijven liggen tot na de bevrijding. Wel werd het steeds kleiner, want er is veel afgesloopt, wat niet zonder gevaar was, want er is vanuit de lucht veel op geschoten. We hebben van alle bemanningsleden de verdere lotgevallen kunnen volgen, ook al omdat in 1991 twee van hen hier terug zijn geweest. Laten we volstaan met hier hun namen te noemen en hoe het hun verging, namelijk de 1e piloot, 1e Lieutenant O.H. Jackson (ontkomen via de illegaliteit), de 2e piloot, 2e Lieutenant J.B. Calkins (ook ontkomen), de navigator 1e Lieutenant L.E. Lucas (ook ontkomen), de staartgunner Staff Sergeant J.N. Phelps (ook ontkomen idem), de zijschutter Staff Sergeant V.J.L. Kelly (ontkomen idem), de radioman, tech. sergeant P.S. Senchuk (ook ontkomen), de bovenschutter tech. sergeant A.E. Ziner (gepakt bij Muggenbeet), de onderschutter Staff Sergeant G.T. Cappiello (gewond en gepakt bij Muggenbeet) en de bomber (of toggaliër zoals de Amerikanen deze functie noemden), Staff Sergeant K.R. Haight (ook ontkomen).

Engelandvaarders

Korporaal S.M. Marks verhaalt over zijn belevenissen bij de 'Prinses Irene Brigade'. De lezer volgt de route, die Marks met de brigade heeft gemaakt.

Toen de Duitse legers in de meidagen van 1940 ons land overspoelden, week een aantal Nederlandse militairen uit naar België en Frankrijk. Overwegend waren dit soldaten, die ten tijde van de Duitse inval in Noord-Brabant en Limburg gelegerd waren geweest en daar de eerste Duitse aanvallen hadden moeten doorstaan, onder andere in de Maaslinie en de Peel-Raamstelling. Op 19 mei weken ook de in Zeeuws-Vlaanderen aanwezige Nederlandse troepen naar deze nog niet bezette gebieden uit. Na lange omzwervingen vertrokken ze via Duinkerken tenslotte naar Engeland. Ook waren er militairen, die via Brest en Bordeaux in Engeland terechtkwamen. Zo we weten, werden via operatie 'Dynamo' met allerhande schepen en scheepjes tot motorbootjes toe meer dan 330.000 Engelse, Franse en ook Nederlandse soldaten van de Franse stranden gered en naar Engeland overgebracht. Dat zich daarbij huiveringwekkende taferelen hebben afgespeeld, is te bewijzen uit het feit, dat tot in november 1940 toe via de Zuid-Noord golfstroom de stoffelijke overschotten bij tientallen aanspoelden op de Nederlandse Waddeneilanden. Volgens de destijds op de eilanden opgemaakte rapporten en proces-verbaal, die we bij archiefonderzoekingen op de eilanden tegenkwamen, werden zeker meer dan honderd daar vervolgens begraven. In totaal kwamen uit Nederland ongeveer 120 officieren, 360 onder-officieren en 980 korporaals en soldaten van het Nederlandse leger in Engeland aan. Ze waren afkomstig van de luchtvaartafdeling, de politietroepen en de Koninklijke Marechaussee. Het bovenstaande had natuurlijk niets met de regio van doen, als niet onder die bijna vijftienhonderd Nederlanders vier militairen afkomstig uit onze regio in Engeland waren aangekomen, namelijk de heren Meyer (De Hoeve), Hofman (Rode Dorp, Noordwolde) en tot slot K. Menger en S.M. Marks, beiden uit Vinkega.

Het Nederlandse legioen

Het detachement Koninklijke Nederlandse troepen in Great-Brittain, ofwel het Nederlandse legioen, werd na aankomst gelegerd in tentenkampen in Porthcawl (Wales). Om de sterkte van deze troepen op te voeren nam de Nederlandse regering in ballingschap een aantal maatregelen. Er werd een algemene dienstplicht ingesteld voor alle Nederlanders tussen 20 en 35 jaar vertoevende in Engeland, Noord-Ierland, de VS, Canada, Zuid-Afrika en Zuid-Amerika. Alle recruten uit het werelddeel Amerika, totaal

1093 man, werden samengebracht in een trainingskamp te Stratford, Canada, voor twee maanden basistraining. Vervolgens werden ze als de zogenaamde 'Maple Leaf'-dragers overgebracht naar Engeland, samen met 600 manschappen uit Zuid-Afrika, de zogenaamde 'Springbokken'.

Koninklijke Nederlandse Brigade

In december 1940 werd door de Nederlandse regering in Londen besloten om een Nederlandse brigade te vormen. Die werd op 11 januari 1941 officieel opgericht. Men dacht een sterkte van 5000 man te halen, maar later zou blijken, dat dit aantal te hoog was ingeschat. Op dit moment verbleven de Nederlandse troepen in Congleton, ingekwartierd in leegstaande fabrieksgebouwen. Intussen werd al gewerkt aan een betere behuizing voor de nieuwe brigade. Op last van de Nederlandse regering werd een nieuw kamp gebouwd, vier kilometer ten westen van de stad Wolverhampton. Dit kamp 'Wrottesley-Park' was uitermate modern voor die tijd, met goede huisvesting, verharde wegen, elektriciteit, enz. Op 27 augustus 1941 brachten koningin Wilhelmina en prins Bernhard een bezoek aan de brigade in Wrottesley Park. Tijdens dit bezoek kreeg de brigade officieel de naam 'Prinses Irene brigade'. Uiteindelijk zouden drie van de vier regio Engelandvaarders de brigade weer verlaten, doordat de heer Hofman vertrok naar het toen nog niet door de Japanners bezette Nederlands Indië. Meijer werd overgeplaatst naar West-Indië en tot slot werd Menger alsnog afgekeurd en hij werd geplaatst bij de onderhoudsdienst, ten behoeve van de door de Nederlandse regering in gebruik zijnde gebouwen in Londen.

Zodoende bleef Marks als enige over bij de brigade. Hij heeft dit onderdeel tot en met de bevrijding gediend en werd ondertussen bevorderd tot korporaal 1e klas. Velen verlieten de brigade door onder andere dienst te nemen bij het inmiddels opgerichte 'Dutch' 322e Squadron als onderdeel van de Engelse Luchtmacht. Op 1 januari 1943 werd een volledige reorganisatie doorgevoerd. Het onderdeel werd een totaal gemotoriseerde eenheid en in juli van hetzelfde jaar volgde de indeling bij de 21e legergroep van Veldmaarschalk Montgomery. Toen begin 1944 bleek, dat de sterkte nog steeds te gering was, volgde een aanvulling met 100 mariniers onder leiding van Kapitein Arends.

1941.

Korporaal Marks hier gefotografeerd in Engeland.

Frankrijk

Op 4 augustus 1944 kon de Irene-brigade onder commando van luitenant-kolonel De Ruiter van Steveninck worden ingescheept. De 1205 militairen met hun 274 motorvoertuigen, 83 motorrijwielen en 4 fietsen gingen aan boord in de havenplaats Tilbury. Op 7 augustus 1944 landde de Irene brigade in Frankrijk. De gevechtsgroepen ontscheepten zich in de kunstmatige haven bij Arromanches en het andere deel werd met landingsboten afgezet op het strand in de omgeving van Courseulles sur Mer en kwam daarbij onder bevel van de commandant van de zesde Airborne Division. Op 12 augustus werden de Nederlandse militairen voor het eerst ingezet in de frontlijn. Dit gebeurde bij het plaatsje Bréville aan de Orne, in de buurt van het kasteel St. Côme. Deze plaats werd door de Engelsen de 'Hell Fire Corner' genoemd, omdat de Duitsers dit gebied regelmatig met hun artillerie beschoten de aangekomen Irene brigade kreeg hiervan haar deel. Op 14 augustus werd het hoofdkwartier van de brigade, gelegen in de bossen, zwaar beschoten. De granaten ontploften in de bomen, waardoor een zware scherfwerking ontstond. De wachmeester Lammers werd door een scherp dodelijk getroffen en de eerste gesneuvelde van de brigade was een voldongen feit. Op de 23e van dezelfde maand bezocht prins Bernhard de brigade en op de 27e augustus 1944 werd het stadje Pont Audemer op de Duitsers veroverd, wat tevens betekende dat het eerste belangrijke wapenfeit van de brigade was gepasseerd. Eind augustus stond de brigade voor de Seine en op 2 september 1944 staken de Nederlanders de rivier over. In de nacht van 5 op 6 verplaatste de brigade zich op Belgisch gebied naar de omgeving van St.-Pieters Leeuw bij Brussel, trok door de pas bevrijde Belgische hoofdstad en passeerde Leuven. In de buurt van het dorpje St.-Joris kreeg de colonne vijandelijk artillerievuur te verwerken, diverse voertuigen werden getroffen en raakten in brand. Het duurde twee uur voordat de eigen artillerie en mortieren met deze hinderlaag hadden afgerekend. Drie brigadeleden sneuvelen, zestien

raakten gewond en de materiële schade was enorm. Op 8 september kreeg de brigade opdracht het bruggehoofd van Beringen te bezetten. Dezelfde nacht nog werd het zeer onrustig. Verschillende Duitse patrouilles openden aanvallen op het bruggehoofd. Ook overdag, op 9 september, werd zwaar gevochten om het behoud van het vitale bruggehoofd. Pas in de avond werd de tegenstand minder. Er werden ruim 45 krijgsgevangenen gemaakt. De volgende dag, de 10e september, verplaatste de brigade zich naar Houthalen.

De Nederlandse grens

De heer Marks, nu woonachtig te Noordwolde, vertelde ons: 'Naarmate het de Duitsers in hun oorlogvoering minder goed ging en ze de ene nederlaag na de andere in zowel het oosten als ook in het westen moesten incasseren, werd hun gedrag steeds inmoreler. Dat daarbij alle gemaakte afspraken, vastgelegd in de conventie van Genève, met voeten werden getreden, deerde hun blijkbaar niet. Genoemde Conventie schreef de strijdende partijen onder andere voor, gemaakte krijgsgevangenen coulant en correct te behandelen. Voorwaarde was dan uiteraard wel, dat de gemaakte gevangenen op het moment van gevangenneming hun uniform droegen en zich niet achter een burgerklofje verschuilden. Dergelijke afspraken deerden de Duitsers blijkbaar niet en op wie ga je dan je woede om de nederlagen koelen? Juist, op de weerloze krijgsgevangenen! Tijdens hun opmars in Noord-België werden de mannen van de brigade geconfronteerd met een wraakactie van het 'Herrenvolk'. Twaalf gevangengenomen Engelse chauffeurs waren zonder vorm van proces om het leven gebracht door ze in de bomen op te hangen. In de nacht van 20 op 21 september 1944 passeerden de mannen van de Irene brigade de Nederlandse grens, aldus de heer Marks, en wel net ten zuiden van Valkenswaard. De brigade maakte deel uit van de 'Garden'-grondtroepen, die volgens het 'Market Garden' plan zouden moeten oprukken in de richting van Arnhem, langs een door Amerikaanse en Britse parachutisten opengehouden 'corridor'. De eindbestemming van de brigade zou Apeldoorn moeten worden. De opmars ging via Eindhoven en Son naar Grave, dat om 14.00 uur bereikt werd. Op 22 september werd de beveiliging van de Maasbruggen bij Grave door de brigade overgenomen. Nadat gebleken was dat de Nederlanders hun bestemming (Apeldoorn) nooit zouden bereiken door een gedeeltelijk mislukken van 'Market Garden' (de geallieerden kwamen niet verder dan Nijmegen), bleef het Nederlandse onderdeel belast met de bewaking. Tevens werd door de verkenningafdeling gepatrouilleerd in het land van Maas en Waal. Deze situatie bleef voortduren tot 17 oktober. Vanaf 17 oktober tot en met 25 oktober bezette de brigade de zuidoever van het Wilhelminakanaal van Best tot Oirschot. De noordelijke oever was nog in Duitse handen. Dit bleef zo tot 24 oktober, toen patrouilles van gevechtsgroep I meldde dat Oirschot vrij was van Duitsers. Toen verliet de brigade de stellingen en maakte zich klaar voor de volgende opdracht: de aanval op Breda. Op 25 oktober rukten ze op langs de weg Hilvarenbeek-Tilburg. In het moerassige terrein bij het riviertje de Ley raakten de Britse tanks (ter ondersteuning meegegeven) en de pantserwagens van de brigade in moeilijkheden. Drie

mannen sneuvelden. De hele volgende dag werd felle strijd geleverd. De artillerie werd gehinderd door dichte mist en de tanks konden geen steun leveren. Verschillende keren slaagden infanteristen er in de Ley over te steken, maar telkens werden ze teruggeslagen. Op 27 oktober nam de 44ste infanteriebrigade van de 15de Schotse Divisie het front van hen over. Nog dezelfde avond werd Tilburg bevrijd. Er waren zes gesneuvelden en ruim 45 gewonden.

Zeeland

Op 11 november vertrok de brigade naar een nieuwe bestemming: Walcheren en Noord- en Zuid-Beveland. Ze moesten de eilanden bewaken om de toegangsweg naar de havenstad Antwerpen veilig te stellen. Tot 10 april 1945 bleef de Irene-brigade op de Zeeuwse eilanden. Enkele malen werd een Duitse patrouille teruggeslagen of een Duitse éénmans-onderzeeboot tot zinken gebracht.

Elf mensenlevens

Toch kostte deze periode nog elf mensen het leven, voornamelijk door mijnen en boobytraps. Mogelijk zijn er lezers die uitleg wensen over het verraderlijke wapen boobytrap en de werking daarvan. Het is een springlading in vele variëteiten, die via een verborgen draadverbinding verbonden wordt aan ogenschijnlijk onschuldige voorwerpen, bijvoorbeeld een deurkruk, aan het contactslot van een achtergelaten auto, enz. In de periode van 10 tot 14 april betrokken ze nieuwe posities aan het Maasfront ten noorden van Den Bosch, in Vlijmen aan de zuidkant van de Maas. Het uiteindelijke doel zou de plaats Hedel zijn, aan de noordzijde van Maas. Hier zou de brigade Irene in de periode van 22 tot 25 april 1945 haar laatste verbitterde

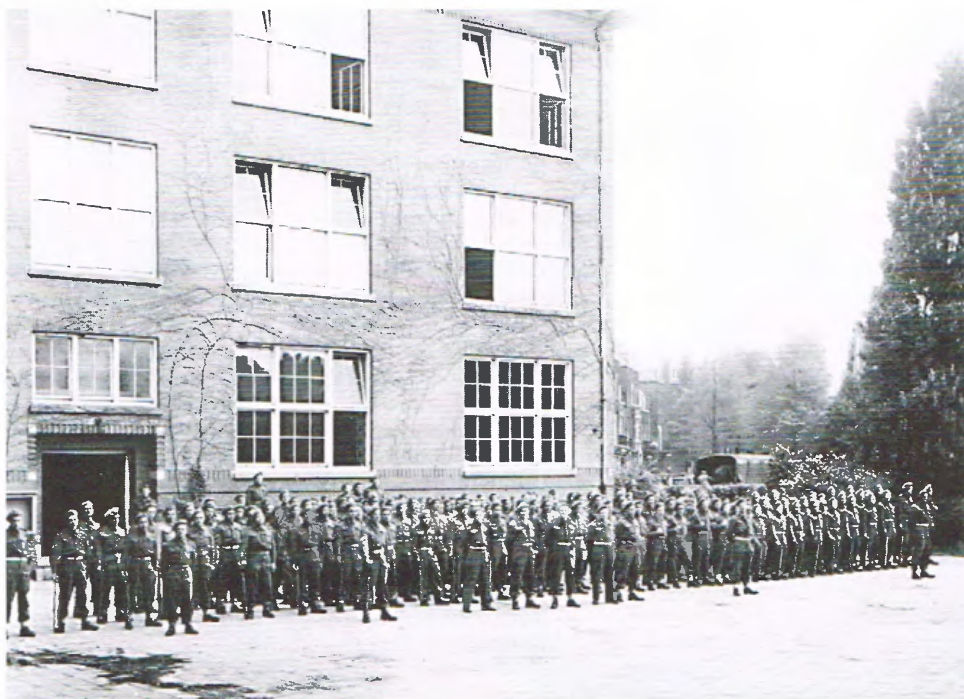
gevechten leveren tegen de Duitsers met als doel de bevrijding van het eigen vaderland.

Bij het ter perse gaan van het aangrijpende verslag van Korporaal Marks, betreffende de lotgevallen van de 'Prinses Irene Brigade' bleek ons, dat we wat betreft het aantal uitgeweken regiosoldaten naar Engeland, niet helemaal correct zijn geweest.

Na een telefoontje van de heer Groen uit Blesdijke, werd ons duidelijk, dat nog een vijfde militair uit de regio de Duitse overheersing niet wenste te ondergaan en via operatie 'Dynamo' in het vrije Engeland aankwam. De toen eveneens in Blesdijke woonachtige (zwager van onze informant) Johannes van der Bult diende in de meidagen als miliciën bij het grondpersoneel van de Koninklijke Luchtmacht op de vliegbasis Haamstede op Schouwen-Duiveland. Ook hij kwam via België en Frankrijk aan de overzijde van de Noordzee terecht en kon na vijf jaar strijden met de brigade weer voet op vaderlandse bodem zetten om daar vervolgens zijn dochttertje van vijf jaar, die hij nog nooit gezien had, in zijn armen te drukken.

Hedel

Ondertussen had de Prinses Irene brigade stellingen betrokken aan de zuidzijde van de Maas bij Vlijmen. In de nacht van 22 op 23 april 1945 stak gevechtsgroep no. 1 de Maas over met als doel het innemen van het dorp Hedel. Het was de bedoeling dit dorp als bruggehoofd bezet te houden. Door middel van dit steunpunt zouden dan eenheden van de Britse mariniers uitbreken en doorstoten in de richting van Zaltbommel. De brigade verwachtte op grond van ervaringen van eerdere patrouilles over de Maas niet veel Duitse tegenstand. En inderdaad, de eerste groep die die nacht landde, kon ongestoord het cen-

Parade van brigade Prinses Irene 3e gevechtsgroep in Amsterdam.

Brigade Prinses Irene afdeling mortieren 3e Unit Staf Compie op weg naar Grave.

trum van Hedel binnendringen. De volgende dag echter werd de toestand wel iets anders. Zware beschietingen en sterke Duitse patrouilles probeerden de Irene-militairen uit het centrum van het dorp te verdrijven. De volgende dag werden versterkingen van de zuidzijde van de Maas aangevoerd en kwam de derde gevechtsgroep de gelederen versterken. Op 25 april kwam echter het bevel van de commandant van de 116e brigade om het bruggehoofd aan de noordzijde van de Maas, inclusief Hedel, te ontruimen. De operatie van doorstoten richting Zaltbommel werd, gezien de enigszins veranderde toestand in Nederland, afgelast. De Canadezen en de Polen hadden ondertussen het gehele oosten en noorden van ons land bevrijd en zodoende waren de Duitse eenheden in het westen van ons land een omsingelde en afgesneden eenheid geworden. De geallieerden speculeerden er op, dat de strijd in het westen spoedig beslecht zou zijn. Inderdaad, zo zou later blijken, zouden de ingesloten Duitsers tien dagen later het bijltje er bij neergooien. Daarmee was Nederland op 5 mei 1945 geheel bevrijd (na vijf jaar onderdrukking) van de Duitse overheersing. In de avond van 25 april trokken de mannen van de gevechtsgroepen 1 en 3 zich weer terug aan de zuidzijde van de Maas. De verliezen bedroegen helaas twaalf gesneuvelden en 39 gewonden.

Capitulatie

In de vroege morgen van 5 mei 1945 ontvingen de groepscommandanten het volgende bericht van de brigadecommandant: 'Dit is mijn laatste bevel - om acht uur vanochtend wordt het vuren gestaakt.' Op 6 mei vertrok de brigade naar Wageningen. Daar kregen ze van de comman-

dant van het 1ste Canadese legerkorps te horen, dat de brigade op 8 mei als eerste geallieerde eenheid Den Haag zou mogen binnentrekken om daar de koninklijke paleizen te bezetten. Op de genoemde 8e mei vertrok de brigade om 12.30 uur uit Wageningen naar Utrecht, om daarna via Leiden, Den Haag binnen te rijden. De ontvangst door de inwoners van Den Haag, die hen ten deel viel, was overweldigend en de enthousiaste menigte bestormde de wagens en de carriers om uiting te geven aan hun blijdschap en dank.

Ontbinding

Met de bevrijding was tevens een einde gekomen aan het bestaansrecht van de Irene-brigade. Alle mannen uit 27 landen kregen de gelegenheid te demobiliseren. Op 13 juli 1945 werd de brigade officieus ontbonden. Op de binnenplaats van de Julianakazerne in Den Haag werd een afscheidssparade gehouden. Prins Bernhard hield een afscheidstoespraak. Hij maakte hierin bekend dat het vaandel van de brigade werd onderscheiden met de Militaire Willemsorde 4e klasse. Tevens mochten de plaatsnamen St.-Come 1944, Pont-Audemer 1944, Beringen 1944, Tilburg 1944 en Hedel 1945 in het brigadevaandel gevoerd worden. Op 24 december 1945 hield de brigade officieel op te bestaan en de tradities van de brigade gingen over naar het Garderegiment-Fuseliers 'Prinses Irene'.

Persoonlijke ervaringen van korporaal Marks

'Als mortier- en mitrailleursschutter zat ik veel in een bren-

carrier', aldus de heer Marks, 'en 's nachts, wanneer de toestand het toeliet, sliepen we op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen, zelfs in schuttersputjes (gegraven gaten in de bodem)', aldus onze informant. 'Zo hebben we wekenlang in de open lucht geslapen met alleen maar twee dekens om een beetje warm te blijven. Ik had echter wat extra dekking in de carrier meegenomen, maar dat was niet bedoeld om de kou te weren, maar wel om me te beschermen tegen de kogels van mogelijke 'Snipers' (vijandelijke sluipschutters). Ik sleepte namelijk een baal stro in ons voertuig mee, wat absoluut niet mocht, maar ja, je moest ook wat om jezelf denken. Die baal stro legde ik voor de veiligheid aan het hoofdeinde van mijn slaapplek als extra dekking. Mijn collega's van de gevechtsgroep vroegen in het eerst wel eens: Marks, wat doe je nou, wat stelt dat voor? Mijn antwoord was dan steeds: 'Schiet er maar eens op'. De kogels smoorden in de baal en er is er nooit één door heen gekomen.'

Paarden

Zo hebben we via korporaal Marks veel persoonlijke ervaringen uit zijn opmars met de brigade Irene kunnen vastleggen. We kunnen zeker stellen, dat het merendeel minder prettige passages waren, die je niet graag nog een keer

zou willen doormaken. Maar toen stonden we er voor en we moesten er door, graag of niet! Toch deden zich soms onverwachts dingen voor, die even de spanning van alle dag verbraken. 'We waren de Franse rivier de Seine gepasseerd en we joegen de Duitsers voor ons uit, richting België. Toen vonden we op een open ruimte in een bos, vlakbij de rivier, ongeveer 35 paarden, die daar door de Duitse cavalerie waren achtergelaten. Toen ben ik samen met een commandant nog een half uurtje wezen paardrijden', vertelde Marks.

Beringen

'Na het passeren van de Seine ging het snel noordwaarts, eigenlijk zonder noemenswaardige Duitse weerstand. Van een duidelijk front was geen sprake meer in die dagen. Over het gehele front werden veel krijgsgevangenen gemaakt, maar in de buurt van het Albertkanaal in België werd dat plotseling wel even anders. De Duitsers hadden zich bij Beringen terdege achter het genoemde kanaal verschanst en ten koste van zware gevechten hebben we met wisselend succes toch kans gezien een bruggehoofd aan de overzijde te vormen. We konden de Duitsers daar niet goed bestrijden en toen hebben we een tunnelgangetje onder een school door gegraven en vervolgens onze mortieren

Feestelijke intocht in Amsterdam op 31 mei 1945. Korporaal Marks, gezeten in een bren-carrier, werd bedolven onder de bloemen die de enthousiaste menigte hem in de handen drukte.

daar opgesteld. Dit verbeterde onze positie aanmerkelijk. De winterperiode 44-45 vertoefde de brigade in Zeeland en uiteindelijk kwam ik terecht in Kattendijke aan de Oosterschelde op Zuid-Beveland. Daar kregen we de taak de plaatselijke sluis te bewaken, en dat bleek achteraf een goede zaak te zijn geweest. Op een nacht wilden de moffen die sluisdeuren in de lucht laten vliegen, maar ze zijn gegrepen. Eerst waren we ingekwartierd in een onverwarmde school, maar dat was geen harden. Toen werden we bij burgers ingekwartierd en ik sliep op een bovenkamertje. Als ik 's nachts op bed lag, dan had ik een touw aan mijn voet. Dat hing door het raam naar beneden. Wanneer er dan onraad was, konden ze me zo wekken. Na de betrekkelijk rustige tijd in Zeeland, werden we in april 1945 weer ingezet. We kregen de opdracht de Bommelerwaard boven Den Bosch op de Duitsers te veroveren. Het werd een zware strijd. Daar werden we op een zware proef gesteld en van het dorpje Hedel bleef bijna niets overeind. Het enige dat nog overeind stond was het oude kerkje. De Duitsers hadden aanvoer van verse troepen gekregen en aan overgeven dachten ze daar nog niet. Wij dachten het gauw te klaren, maar dat liep wel even anders. Met handgranaten en stenguns (automatisch wapen voor de korte afstand) moest om elk huis strijd geleverd worden. Onze verliezen waren zwaar. Dit heeft zo geduurd tot 25 april, want toen gingen we terug over de Maas. Het bruggehoofd Hedel had geen zin meer, omdat het eind van de strijd spoedig werd verwacht. Toch zou dit nog tien dagen duren.

Met een man of wat kregen we op 5 mei 1945 opdracht om naar hotel 'De Wereld' in Wageningen te rijden, maar wat we daar moesten, daarvan hadden we geen flauw vermoeden,' aldus de heer Marks. 'We kwamen op wacht te staan bij de deur van het genoemde hotel en toen begon het schouwspel. Eerst kwamen de geallieerden onder leiding van Lieutenant Generaal Charles Foulkes, de bevelhebber van het 1ste Canadese Legercorps. Ook Prins Bernhard nam met enkele stafleden aan de capitulatiebesprekingen deel. Daarna arriveerden vanuit de vesting Holland de Duitsers onder leiding van Lt. Generaal Reichelt, die om 11.00 uur arriveerde in een Kübelwagen, getooid met een witte vlag. Hij ging snel akkoord met de capitulatietvoorwaarden en keerde om 12.00 uur terug naar het hoofdkwartier van Generaloberst Johannes Blaskowitz. De grote baas van de Duitsers arriveerde in de middag en om 16.30 uur tekende Blaskowitz de algehele overgave van 125.000 Duitsers gelegerd in de vesting Holland.' We kunnen gevoeglijk aannemen dat korporaal Marks als enige uit de regio dit van nabij heeft meegemaakt en dat hiermede voor hem de oorlog als zodanig een einde had genomen.

Intocht in Den Haag

'Na de capitulatie zette de brigade koers naar Den Haag, waar we op de 8ste mei een glorieuze intocht beleefden, precies negen maanden nadat we op de Normandische kust waren geland. Velen van de Prinses Irene-brigade hebben dit helaas niet mee mogen maken, want tussen de stranden van Arromanche en Courseulles-sur-Mer en hotel 'De Wereld' in Wageningen zijn velen van ons achtergebleven. Ik heb ook wel eens gedacht: Kom ik hier ooit weer uit? Ik heb de ontbinding van de brigade op 24 december 1945 niet afgewacht en ben in het laatst van

september afgezwaaid.' Vele onderscheidingen zijn de heer Marks ten deel gevallen en het gros daarvan verdiende men maar niet zo. Eénmaal per jaar, namelijk op 4 mei, verruult de heer Marks het burgerkostuum voor de militaire battledress (met al de hem toekomende ordetekenen) om vervolgens in Noordwolde voor te gaan in een herdenkingsplechtigheid, die mede vooral door zijn toedoen zeer stijlvol wordt ervaren en tot herdenking en bezinning maant.

Onderduiker in Elsloo

Karel Eichhorn uit IJmuiden heeft zijn herinneringen aan zijn onderduik in Ooststellingwerf vastgelegd. Als één van de vele voorbeelden is dit verhaal illustratief voor de ervaringen van onderduikers in de Tweede Wereldoorlog.

In de loop der jaren hebben wij (voortvloeiende uit onze interesse voor de jaren 40/45), ontelbare gesprekjes en interviews mogen hebben met onnoemelijk veel Nederlanders en vooral dus regio-inwoners, die door hun vaderlandslievende houding in welke vorm dan ook van het toneel moesten verdwijnen, omdat ze bijvoorbeeld niet naar Duitsland wensten te gaan om daar in de oorlogsindustrie te werkgesteld te worden of niet in de Duits getinte arbeidsdienst wilden dienen enz. Veel spoormannen met hun gezinnen, die na de algehele spoorwegstaking in september 1944 van huis en haard werden verdreven en onderdoken of omdat hun alleen maar verweten kon worden dat ze van Joodse bloede waren. Voor al deze gezinnen en alleenstaanden moest een pleeggezin gezocht worden. In het onderbrengen van al deze voor de mof voortvluchtige Nederlanders heeft de illegaliteit een zeer grote rol gespeeld en zonder die hulp en ruggesteun waren zeer zeker veel van die clandestiene gasten in handen van de Sipo (Sicherheitspolizei) gevallen. Ook met die hulp zijn er nog velen gesnapt, waarvan diversen nooit terugkeerden en ook onder de helpers zijn slachtoffers gevallen. De door ons vastgelegde verhalen en belevenissen van al die onderduikers zijn zo veelvuldig, dat we ze onmogelijk allemaal in dit boek kunnen opnemen en bovendien lijken vele van deze trieste verhalen in grote lijnen op elkaar. Bovendien hebben we diverse onderduikers moeten beloven, dat hun verhaal alleen maar in ons archief mocht worden verwerkt en dat het nooit gepubliceerd mocht worden, en jammer is dat ook diverse illegale werkers uit die beroerde tijd niet met naam genoemd willen worden. Jammer, maar we moeten het respecteren.

Deze ervaring komen we ook tegen bij de Engelsen en ook bij de Duitsers. Een voorbeeld hiervan is, dat wij door het bergen van een Duits vliegtuigwrak in het bezit kwamen van veel persoonlijke bezittingen van de piloot, onder andere goed bewaard gebleven fotomateriaal. Het bedoelde wrak werd door ons geborgen in de omgeving van Vollenhove. Via de zoekdienst in Berlijn kwamen wij achter het adres van de familie en we hebben nu leuke contacten met deze familie die dankbaar is, dat veel vragen geen vraag meer zijn en dat hun vermiste familielid niet meer vermist is. Maar we moesten de belofte doen, dat hun adres in Holland nooit bekend zou worden, waar wij ons dan ook aan zullen houden.

Voor één verhaal van een onderduiker willen wij een uitzondering maken. We laten de onderduiker zelf zijn belevenissen uit de oorlogstijd vertellen. Die spelen zich voor een groot deel in de regio af.

Het voorspel

'Mijn verhaal laat ik beginnen medio 1942. De oorlog

woedde op z'n hevigst. Van Spanje tot Noorwegen werd door de Duitsers koortsachtig gewerkt aan de Atlantik-wall, ook wel Westwall genoemd. Een zware kustverdediging om een eventuele invasie van de geallieerden te keren. IJmuiden (onze woonplaats) nam daar helaas een belangrijke plaats bij in. Het was (en is) een open zeehaven en tevens de vaarweg, het Noordzeekanaal, naar Amsterdam. Er werden in de duinenrij tientallen zeer zware bunkers gebouwd en één van de havens van IJmuiden werd door een zeer grote bunker overkapt als duikbootbasis. Nog steeds is deze bunker, die onverwoestbaar was, in gebruik bij diverse bedrijven. In het genoemde jaar werd door de Duitsers besloten dat IJmuiden 'Sperrgebiet' zou worden. Dat hield in, dat de hele plaats ontruimd moest worden. Iedereen die niet op enigerlei wijze bij de bunkerbouw of zware industrie (Hoogovens) betrokken was diende naar elders in 't land te vertrekken. Dit lot trof echter niet alleen IJmuiden. Vele plaatsen in Noord- en Zuid-Holland verging het net zo. 'Het woord evacuatie doemde op. Terloops wil ik hier opmerken, dat het de bezetter niet alleen om de kustverdediging ging. Door een grootscheepse verplaatsing van burgers naar andere delen van het land hoopte men het georganiseerde verzet ook te breken. (Uw schrijver is het hier met onze informant niet helemaal eens en plaatst een vraagteken bij de laatste zin, omdat er van een landelijk georganiseerd verzet in Nederland in 1942 nog nauwelijks sprake was). Eind 1942 moest het één en ander gerealiseerd zijn. Zij, die elders bij familie konden intrekken of voor ander eigen onderkomen konden zorgen, werden daarin vrijgelaten. Ons gezin, mijn moeder, broer en ik (man/vader hadden we niet meer) moesten met de grote groep mee naar het noorden. Zij, die wegens eerder genoemde werkzaamheden mochten blijven, dienden naar vrijgekomen woningen buiten IJmuiden te vertrekken. IJmuiden werd afgegrensd. In de loop van 1943 werden ongeveer 2000 woningen, gebouwen en kerken afgebroken. De bezetter wenste een ruim schuts- en gezichtsveld op de kust te hebben. Daardoor werd IJmuiden vrijwel de zwaarst getroffen plaats in Nederland, wat het verlies aan woonruimte betreft. Eind december 1942 (het was een barre winter) werden we min of meer op transport gesteld. Onze bestemming was Friesland. In die tijd een provincie waar je alleen van wist, wat je er op school van geleerd had, onder andere dat men daar een heel andere taal sprak.

Friesland

'Via de kerk en het maatschappelijk hulpbetoon werd bepaald, dat ons gezin in Akmarijp zou worden ondergebracht, een dorp tussen Joure en Akkrum en gelegen bij de Terkappelster Poelen. Het werd een barre reis. We moesten des morgens al vroeg (ongeveer 9 uur) in de trein zitten.

Een hele lange sleep getrokken door een stoomloc. Overal vertraging en oponthoud, onder andere door luchtalarm. We waren al met al ongeveer 10 uur onderweg. 's Avonds arriveerden we in Heerenveen. Pikdonker (verduistering), storm en regen. We werden ergens in één of ander logement ondergebracht. De andere dag met tram en bus naar Akmarijp. We waren in een totaal andere wereld beland, waar we bovendien niemand konden verstaan. We kwamen in een boerengezin zonder kinderen. Privacy hadden we niet. We leefden met hen in een woonkeuken. Met z'n drieën hadden we een slaapkamer. Het was vooral voor onze moeder een harde zaak. Ze had een zwakke gezondheid. Het zware boerenvoedsel kon zij eigenlijk niet verdragen. De taal vormde ook een grote barrière. Van gesprekken kon zij niets verstaan en Hollands spreken kon men in die tijd, zeker in dat deel van Friesland, niet of nauwelijks. (Ook met die uitspraak is de schrijver het niet helemaal eens. Het is bekend, dat de Fries zich graag in zijn eigen taal uitdrukt maar ook in de oorlogsjaren was in het LO-onderwijs (ook in Friesland) Nederlands lezen en schrijven een verplichte taak). Moeder was daardoor erg eenzaam en had heimwee. Wij waren overdag afwezig. Mijn broer, twaalf jaar oud, ging naar school. Ik, 17 jaar, had werk gevonden in een meubelfabriek in Joure. Wij, jongeren, redden ons wel en hadden vrij snel de taal te pakken. We konden al gauw Fries lezen en spreken en kregen onze vrienden via de verenigingen. Het is niet mijn bedoeling over deze nare tijd verder uit te weiden. We zijn nog al eens naar andere adressen overgebracht en moeder werd in die tijd ziek en kwam enkele malen in het ziekenhuis in Sneek terecht. Geestelijk en lichamelijk gebroken overleefde zij de oorlog maar één jaar. September 1946 overleed zij. Tot nu toe speelt het verhaal van onze verteller (de heer Eichhorn uit IJmuiden) zich nog steeds buiten de regio grenzen af, maar er komt duidelijk in tot uitdrukking, dat de door de bezetter uitgevaardigde evacuatie van de kustgebieden veel leed, ellende en ongemak veroorzaakte.

De Arbeidsdienst

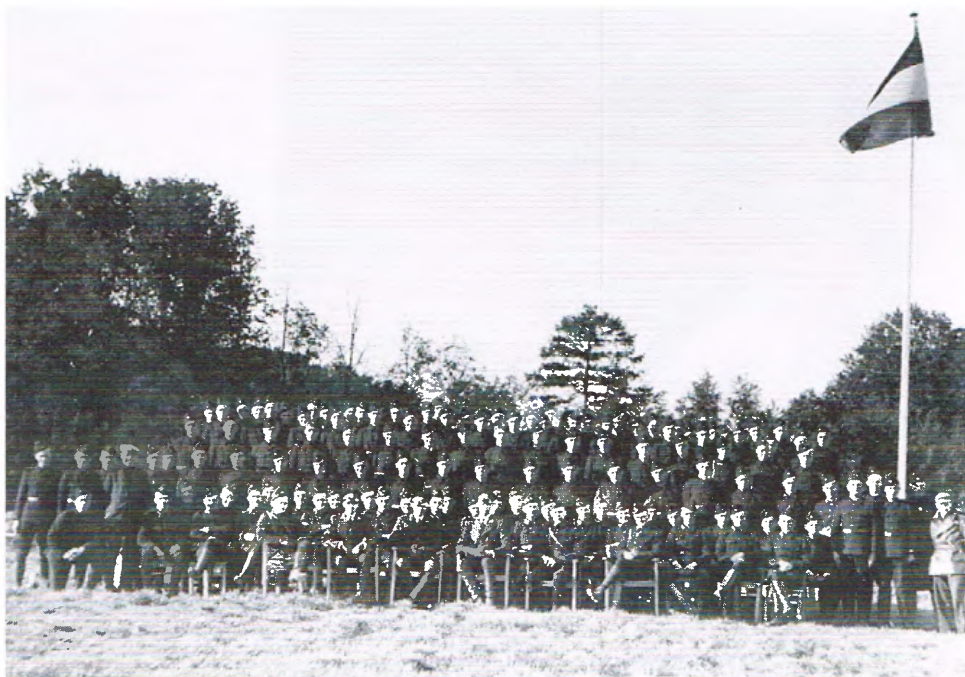
Inmiddels was door de bezetter, ik meen al in 1941, de zogenaamde 'Arbeidsdienst' ingesteld. Eigenlijk een verkapt militaire instelling. Iedere jongen van 18 jaar en ouder diende op te komen. Eerst werd je medisch gekeurd en dan een half jaar later een oproep. In 1943 kreeg ik samen met nog twee jongens uit het dorp waar we geëvacueerd waren een oproep tot keuring. Al vroegtijdig werden we benaderd door iemand van de LO met de vraag of we wilden onderduiken, wat door ons met 'Ja' werd beantwoord. Ons werd aangeraden de keuring rustig af te wachten en daar ook gevolg aan te geven. Dus gingen we op een gegeven moment naar Heerenveen om gekeurd te worden. Alle drie goedgekeurd! Ongeveer december zouden we een oproep krijgen om op te komen. Dat gebeurde ook inderdaad. De plaats van opkomst was Appelscha. Op de dag van indiensttreding gingen we onder begeleiding van iemand van de LO met de tram naar Oosterwolde. Daar gingen we niet verder en kwamen in een hotel terecht. Ik geloof dat het hotel 'De Zon' heette. Daar werden in een apart vertrek onze persoonsbewijzen veranderd. Er kwam als beroep 'landarbeider' op te staan. Daarna gingen we uit elkaar. Ik bleef in Oosterwolde en kwam in het

gezin van de familie Wieberdink, die timmerman/aanwerker was. Daar werkte ik tijdens mijn verblijf mee in het bedrijf. Ik herinner me enkele weken handvatten voor borstels te hebben geschuurd. Voorzover ik had begrepen was dit voor mij een tijdelijk adres tot dat er een vaste plek elders zou zijn.

Ik kon mij in Oosterwolde vrij redelijk bewegen zonder de angst te hebben door de SD of de Landwacht te worden gepakt. Door de week ging ik ook mee op karwei en ging zondags naar de kerk. Ik kan me eigenlijk ook niet meer herinneren, dat er Duitsers waren in O. en dientengevolge zag men het zeker ook niet zo zwaar zitten. Ik kan me ook niet meer indenken, dat ik ooit bang ben geweest, ook niet op de momenten dat het toch echt spannend werd. Ik was jong en had gelukkig toch al wel een sterk geloof, waarvan ik de kracht dagelijks ondervond. Op een avond, ik denk ongeveer zes weken later, was het dan weer zover: vertrekken, afscheid nemen dus en weer met iemand van de LO op pad. Het was voor mijn gevoel een lange fietstocht langs pikdonkere buitenwegen. Tenslotte arriveerden we ergens achteraf bij een boerderij van een zekere Fokke Brouwer en tot mijn verrassing trof ik daar de beide dorpsgenoten uit het dorp waar wij geëvacueerd waren en die met mij onderdoken. Zij zijn voor de rest van de tijd die, de oorlog duurde, daar ook gebleven. Voor zover ik me nog kan herinneren ben ik daar een weekend geweest, althans, er was een zondag bij. 's Maandagsavonds weer op de fiets, nu met de heer Brouwer en hij bracht mij op het adres, waar ik voor de rest van de oorlog zou blijven.

Naar Elsloo

'Opnieuw dus de donkere avond in naar een nieuwe bestemming. Weer een flink stuk op de fiets langs een pad en dan een lange rechte weg naar mijn idee. Op een gegeven moment een soort van oprit en dan doemt het silhouet van een grote boerderij in het donker op. Mijn begeleider klopt bij een zijdeur aan en er klinkt gestommel in huis. De deur gaat open en een mannenfiguur verschijnt in het vage licht. 'Kom d'er mar in', klinkt het. Even later sta ik knipperend tegen het lamplicht in een huiskamer waar naar het lijkt en later ook blijkt, het gehele gezin plus knecht aanwezig is. Brouwer wisselt nog een paar woorden met de heer des huizes Jan Roeles en vertrekt dan weer. We maken wat schuchter kennis met elkaar, want het is allemaal nog wat onwennig. We praten wat over de oorlog, mijn herkomst en de onderduikerij. Vanaf toen was ik dus landarbeider/knecht op een boerderij. Weer een heel nieuwe ervaring, want van boerenwerk wist ik totaal niets af. Later werd mij mijn slaapplek gewezen. Gewoon in het tweepersoonsbed bij de knecht, op de grote zolder van het huis. Je kon er het stro en de koeien ruiken. Ik heb het overigens altijd een prima plek gevonden en heb er best geslapen. Ik herinner me nog de volgende morgen. De stem van Jan Roeles: 'Hendrik, Hendrik', waarmee de knecht bedoeld werd, die onmiddellijk het bed uitschoot. Ik besloot hem te volgen, hoewel ik op mijn benen stond te tollen van de slaap, maar mijn gastheer maakte me duidelijk, dat dat in het vervolg niet hoefde. Na het melken was vroeg genoeg en na de ochtendbroodmaaltijd begon dan voor mij de werkdag. De eerste dag zal ik nooit vergeten.

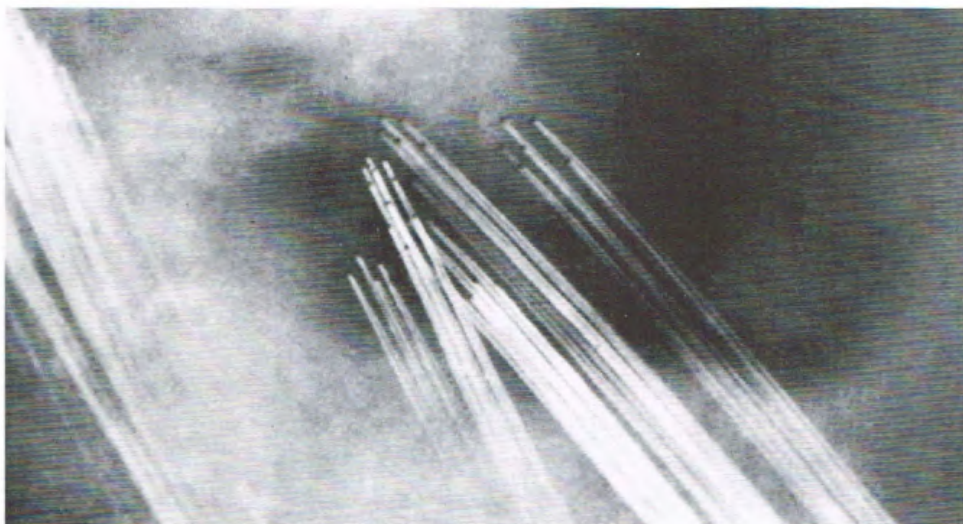
Statie-portret van de volledige bezetting arbeidsdienst-soldaten van het NAD-kamp De Linde in Wolvega.

We moesten kafhopen verstrooien over het land. Bij Roeles op het voorterrein was de centrale dorsplaats van Elsloo, zodat er na de oogst en het dorsen een enorme kafhoop achterbleef. Daar stond ik dan in mijn nieuwe job midden op het land in de toch wel frisse februariwind. Tegen de middag was ik al aardig moe en 's avonds gebroken. Maar alles went en zo ook het toch voor mij wel zware en onbekende boerenwerk. Jan Roeles was een heel rustige, evenwichtige en vriendelijke man. Hij had veel geduld met mij en viel er nooit over, als het niet wilde lukken. Er zijn dingen geweest, die ik beslist niet onder de knie kon krijgen, zoals het opzetten van een voer hooi of rogge, maar maaien met de zeis had ik gauw in de slag, zodat ik heel wat konijnengras heb gemaaid. Zo goed als mogelijk draaide ik zo op het bedrijf mee. Ook in het gezin was ik al gauw ingeburgerd, of ingeboerd zou je eigenlijk moeten zeggen, want ik was een burger, een 'stadser' en het bleek mij al gauw, dat die niet zo'n beste naam hadden in de boerenstand. Gelukkig had ik een groot aanpassingsvermogen en zo kon ik me al snel helemaal voegen naar de gewoonten en het leven op een boerderij. Al gauw deed ik alle werkzaamheden mee, tot aardappelen rooien en in de herfst knollen plukken, wat ik slecht en koud werk vond. Ik zou ook nog kunnen vertellen over het koolzaadpersen voor de olie, de tabaksverbouw en ons probeersel om in een venig stukje grond turf te maken. Dat was niet zo best. Het was meer zand dan turf en het wilde dus ook niet best branden, plus de stank ervan. Ook hebben we (de knecht en ik) des winters veel tarwe en rogge gedorst op de deel met de vlegel. Het was natuurlijk klandestien werk want je onttrok dat gedeelte zaad aan de verplichte levering. Maar het was gewoon nodig. Niet alleen voor onszelf, maar voor de velen die bij ons aanklopten om wat te kunnen kopen. De mensen uit de echte hongergebieden. Wij waren één van de eerste boerderijen in Elsloo, gerekend vanaf richting Steenwijk, Noordwolde en Boyl. Vele tientallen gingen bij

ons vandaan met een paar pond rogge of tarwe. Ik weet, dat Jan Roeles daar niet beter van geworden is. Hij verkocht het eigenlijk voor een vriendenprijsje, dat vond hij niet meer als een christenplicht, zoveel mogelijk mensen te helpen. Van wat we voor onszelf achterhielden, bakte bakker Van der Heide dan brood, zodat wij een aanvulling hadden op ons dagelijks brood. Wat dat betreft zal Hans van der Heide ook wel veel voor zijn dorpsgenoten hebben gedaan, in de oorlogsjaren. In het dorp Elsloo zelf ben ik maar één keer geweest, toen we met de wagen naar de smid moesten. Mijn leven speelde zich voornamelijk af in Zorgvlied waar we ook ter kerke gingen en ik sloot al gauw vriendschap met de zoon van de evangelist. Veel gezellige uren heb ik doorgebracht in de pastorie die er nog altijd staat. Behoudens enkele spannende momenten van mogelijke razzia's en het verraad van een zekere G.J. heb ik een goede, rustige tijd gehad. Bij onraad kon ik steeds terecht bij de ouders van de knecht, die een klein boerderijtje bewoonden en ik hoefde alleen maar door het land achteruit te lopen om er te komen.

De ondergrondse

'Wat betreft het werk van de 'ondergrondse' daar heb ik tot vandaag nog steeds diep respect voor. Naast de naam van de heer Slim, herinner ik me ook nog de naam Pepping. Ik meen, dat zij samenwerkten in veel dingen. En dan natuurlijk de heer Fokke Brouwer. Met grote regelmaat bracht hij de benodigde bonnen voor mij. Ook de tabaksbonnen kreeg ik, maar ik rookte niet, dus had ik daar een prachtig ruilmiddel aan. Voor een paar klompen bij de klompmaker in Zorgvlied, of een paar schoenzolen bij Haisma de schoenmaker. Maar ook dit alles was alleen maar mogelijk door het werk van al die mensen die op één of andere manier het waagden dit werk te doen en zeker niet zonder gevaar voor eigen leven of dat van hun gezinnen. Als er

We hebben heel wat omhoog staan kijken en ze waren niet meer te tellen, aldus Karel.

enig onraad dreigde, werden we onmiddellijk gewaarschuwd. Ook weer zo'n staaltje van perfecte en gedurfde organisatie. Afijn, dan sliepen we bij de ouders van Hendrik de knecht in het hooi, want veiligheidshalve ging hij dan zelf ook maar mee. Ook heb ik me eens moeten verstoppen op de deél naast de paardestal. Het paard dat links in de stal stond, naast het hooivak, kon daar bij komen en had daar een flink gat uitgegeten. Op een gegeven moment was er onraad en moest ik snel weg. In dat gat gekropen en wat hooi over me heen gestrooid, waar echter het paard onmiddellijk aan begon te knabbelen. Dus volkomen onopvallend lag ik daar. Hier zouden ze me niet zoeken. Echter ook dit maal bleek het gelukkig loos alarm te zijn. Echt tot huiszoeking is het nooit gekomen. Ook zijn de verwachte razzia's in Elsloo gelukkig nooit gehouden.

In de laatste twee zinnen maakt Karel een kardinale vergissing en hierop wil de schrijver inhaken. Volgens de inlichtingen die wij kregen, is er wel degelijk tijdens de melkstaking in mei 1943 een razzia in Elsloo en omgeving geweest. Tijdens deze razzia zijn diverse personen opgepakt, die echter dezelfde dag weer op vrije voeten werden gesteld op één jongeman na. Uit het gezin Veensma werd een zoon gegrepen en meegenomen, die in eerste instantie onder arrest bleef. Toch is ook hij na verloop van tijd in zijn dorp teruggekeerd.

De heer Eichhorn vervolgt: 'Echt spannend werd het toen bleek dat er verraad in het spel was. Zo kreeg Jan Roeles een dreigbrief en in een door de postbeambte onderschepte brief moet gestaan hebben dat J. Roeles een Jood in huis had. Hoewel ik geen Jood ben had ik er in die tijd wel het uiterlijk van. Vrij donker haar en een bruine tint. Daar men niet wist of er toch nog niet iets zou zijn uitgelekt, werd besloten dat ik naar een ander nog nader te bepalen adres zou gaan. Dus koffer pakken en afscheid nemen, helaas. Die nacht sliep ik weer bij de knecht zijn ouders in het hooi. In de loop van de volgende ochtend echter kwam Jan Roeles met de boodschap dat het gevaar wel was afgewend. Hij zei: 'Karel ie kun wel bi'j oons blijven heur. Gao mar mit terogge naor huus'. Wat was ik 'bliede'. Ik hoorde er al zo echt helemaal bij en zag er tegenop om weer ergens anders heen te moeten. Nog een echt angstig moment wil ik noemen. Dat was 9 juli 1944.

Er waren tegen de avond weer geruchten van een mogelijke razzia: dus er maar weer vandoor. Het hooi stond op het land in oppers en in één ervan groef ik een hol en bracht daar de nacht in door. Het was er best wel behagelijk en het was een mooie zomernacht. Veel geslapen heb ik niet die nacht. Af en toe loerde ik eens naar buiten of er ergens wat te zien was. Eénmaal meende ik in de verte lichten te zien, maar die verdwenen ook weer. Ook toen is er verder gelukkig niks gebeurd. Des morgens kwam Jan Roeles al over de akker en ben ik weer mee naar huis gegaan. Ik was die dag jarig en zodoende heb ik de datum goed onthouden. Behoudens genoemde feiten, verliep het leven eigenlijk vrij rustig. Er waren zelfs aangename momenten bij als onderduiker, zoals onder andere het luisteren naar de Engelse zender met Radio Oranje. Natuurlijk was het radiotoestel niet ingeleverd. Eerst stond het in een kast, maar dat werd te link, maar de juiste oplossing werd gevonden. Een pak stro werd uitgehold en daar werd het toestel in opgesteld. Vervolgens werd het pak stro met inhoud weer in de stapel geplaatst in de schuur en klaar was Kees. En dan was daar alle dagen het overvliegen van de steeds groter wordende aantallen vliegtuigen voor de bombardementsraids op Duitsland. Op het laatst waren ze niet meer te tellen, maar we hebben heel wat omhoog staan te kijken. Des avonds keken we dan naar de zoeklichten die probeerden de nachtvliegers te vangen. Ik kan me niet herinneren dat wij er ooit één hebben zien vallen in onze omgeving. Er kwam echter weer een probleem. Er werden vliegveldbouwers bij ons ingekwartierd. Eerst mensen uit Groningen en Assen. Het waren nu niet bepaald erg nette mensen, nogal ruig volk. Het was voor hen ook niet prettig natuurlijk, want ze moesten bij ons in het hooi slapen, daar er vijftien man bij Roeles werd ingekwartierd. We moesten ze ook nog gedeeltelijk te eten geven en soms hadden ze daar nog aanmerkingen op. Moeder Roeles had op een keer boerenkool gekookt, maar enkelen was dat niet naar de zin, dus mopperen. Dat was wel ergerlijk. Bovendien moesten we ze ook nog erg in de gaten houden, want ze rookten, genoeglijk achterover liggend in het hooi. Dat kon beslist niet! Dus lucifers inleveren 's avonds en dan maar hopen dat er niet stiekem toch wat werd uitgehaald. Ook moesten we een nood-WC bouwen op de koestal,

want ons 'huussien' op de deel was totaal ontoereikend. Van pakken stro en planken hebben we boven de groep iets in elkaar geflanst. In het weekend gingen ze naar huis en het gebeurde regelmatig dat enkelen niet meer terugkwamen. Dat tekort werd later aangevuld met geronselde gravers uit Den Haag, wat wij een wonderlijk samenraapsel noemden en er was ene August bij (een buitenbeentje) die beslist niet honderd procent was. Maar honderd procent of niet, ze moesten allemaal voor de Wehrmacht werken; dat bestond uit palen sjouwen en schuttersputjes graven. Ze waren bezig een schijnvliegveld aan te leggen.'

Een schijnvliegveld

Voor de duidelijkheid gaat de schrijver hier even de verteller onderbreken om even dieper in te gaan op het gegeven 'schijnvliegveld' en het doel van dergelijke velden. Het is algemeen bekend, dat de bezetter na de verovering van Nederland al onze beschikbare vliegvelden in gebruik nam ten behoeve van de Luftwaffe (het Duitse luchtwapen). De bestaande vliegvelden werden aanmerkelijk uitgebreid (onder andere Leeuwarden) en daarnaast werden ook nieuwe vliegvelden aangelegd, bijvoorbeeld in Havelte. De Duitsers waren er natuurlijk van doordrongen, dat die vliegvelden geregeld het doelwit zouden worden van de vijandelijke luchtmacht, dus in dit geval de Engelse en Amerikaanse bommenwerpers en jachtvliegtuigen. Nu was het zo dat getracht werd die aanvallers op een verkeerd spoor te brengen door de aanleg van schijn- of satellietvliegvelden. Deze vliegvelden waren vanuit de lucht duidelijk zichtbaar, terwijl de operationele vliegvelden zo veel mogelijk gecamoufleerd werden. Vliegtuighangars werden bijvoorbeeld zo beschilderd, dat ze vanuit de lucht net op boerderijen leken. Zelfs werden proeven genomen met groen geschilderde startbanen. Daarentegen werden op satellietvliegvelden veelal heel duidelijk een paar houten fopvliegtuigjes geplaatst in de hoop dat de vijand daar zijn bommen en mitrailleurkogels op zou verspillen, terwijl het operationele vliegveld dan onaangeroerd zou blijven. Er is een hardnekkig verhaal, daterend uit de oorlog, dat de Engelsen de truck met de houten fopvliegtuigjes al lang door hadden en op een gegeven moment de houten gevalletjes bombardeerden met... een paar houten namaakbommetjes. Hiermede wilden ze dan de Duitsers duidelijk maken: Hou maar op met dat onnozele gedoe, dat hebben we al lang door. Dit verhaal van die houten bommen berust op louter fantasie, want de Engelse vliegbasisleiding peinsde er niet over kostbare machines en even kostbare bemanningen aan gevaar en verlies bloot te stellen in dergelijke vluchten zonder rendement. Even hardnekkig is het verhaal van de z.g. kettingbommen. De projectielen waren dan door middel van een ketting aan elkaar verbonden en bij het neerkomen zou de explosie van de eerste bom de rest van de keten een eind weg slingeren en dit zou zich herhalen tot het eind van de keten. Ook dit gegeven berust op louter fantasie, maar in de talrijke gesprekken komen we deze verhalen veelvuldig tegen. Het fenomenale verhaal is ontstaan naar aanleiding van het Duitse woord Ket of Kette wat wil zeggen, dat de bommen in het bommenruim van het vliegtuig niet één voor één, maar in series werden losgelaten. Een Kette bestond meestal uit drie projectielen. Terugkerende naar de schijnvliegvelden kunnen we vaststellen, dat dus ieder

operationeel vliegveld één of soms twee schijnvliegvelden had.

Zo was het schijnvliegveld van de vliegbasis Eelde bij Peest gesitueerd en ten behoeve van de nieuwe basis Havelte werd bij Elsloo (richting Appelscha) gewerkt aan een dummy of satelliet. Maar dummy's of niet, de Engelse en Amerikaanse oorlogsvliegers konden Havelte heus wel vinden, wat dan ook op 24 maart 1945 de genadeslag kreeg.

De piloot

De schrijver had het genoeg jaren na de oorlog in de kerk te Emmeloord voorgesteld te worden aan een Engelse heer, die daar als leider van een brassband (muziekkorps) in bedoelde kerk diverse marsen ten gehore bracht. Deze heer vertelde in de Tweede Wereldoorlog als piloot bij de Engelse luchtmacht te hebben gediend en herhaalde malen boven de regio te hebben gevlogen. Het bleek, dat we kennis hadden gemaakt met Flight Lieutenant Trevor C. Walmsly DFC, welke letters staan voor de hoge Engelse militaire onderscheiding 'Distinguished Flying Cross' wegens betoonde moed. Hij vertelde twee keer met zijn tweemotorige Havilland 'Mosquito'-bommenwerper (samen met zijn navigator/bomrichter) een nachtelijke aanval op vliegveld Havelte te hebben gedaan en naar hij meende met goede resultaten.

'De Landweer'

We willen nog aan het verhaal van de heer Eichhorn toevoegen, dat niet alleen de bij de familie Roeles ingekwartierde gravers aan dit schijnvliegveld werkten, maar ook de werklozen die in het werkkamp 'De Landweer' aan de Kloosterweg te Elsloo waren ondergebracht. Karel vervolgt dan: 'Toch kwam aan deze situatie op een gegeven moment weer een eind. De oorlog vorderde en de Duitsers concentreerden zich steeds meer op het zuiden van het land. Daardoor kwam er in het noorden een eind aan deze werkzaamheden en kwam er voor ons een eind aan de overlast en onvrijheid door de inkwartiering. Echter al snel deed zich weer een ander probleem voor. Door de toenemende oorlogsactiviteiten kwamen er evacués uit Limburg. In september 1944 was Zuid-Limburg al bevrijd, maar de strijd verplaatste zich meer noordwaarts. Dit leidde er toe, dat de Duitsers overgingen tot ontruiming van dorpen en steden hogerop in Limburg. Eind januari kwamen er zodoende evacués uit Roermond naar Elsloo. Een dochter uit een bakkersgezin werd bij ons gehuisvest en dus hadden we er weer een gast bij. Ook deze mensen waren weer van huis en haard verdreven en leefden in hoop en vrees hoe of ze hun huis en bedrijf zouden terugvinden, maar gelukkig is dat goed afgelopen. Zij konden al snel na de capitulatie weer naar Roermond terugkeren en vonden alles nog in redelijke staat terug. Aan alle berichten kon je merken dat langzamerhand de eindfase van de oorlog bereikt was. We volgden met spanning de berichten die we via de weggestopte radio of langs andere wegen hoorden, o.a. de illegale krantjes of van koeriers, enz. De spanning steeg ten top toen eenmaal de definitieve doorbraak naar het noorden een feit was. Op een dag kwam er een groep Duitsers langs sjokkend achter een paard en wagen met hun schamele spullen er op. Een triest beeld van een eens zo

Een goed voorbeeld van vliegveld-camouflage. Ogenscheinlijk een boerderij, maar wel degelijk een Duitse vliegtuighangar op de Fliegerhorst te Leeuwarden.

geduchte legermacht. En dan plotseling de namiddag van de 13e april... Herrie, geratel en geschreeuw op de weg. Het melken was net gedaan en we stonden ons op de stal bij de kraan te wassen.

Elsloo's bevrijding

We holden zo in onze onderbroek naar de weg, want het gerucht dat de Canadezen werden verwacht deed al de ronde. En ja hoor, daar waren ze, de Canadese tanks met zwaaiende soldaten er bovenop. Dol waren we. Al spoedig hing er een nog natte vlag te wapperen. Moeder Roeles had er van een laken en bewaarde verf snel één gemaakt. Eindelijk vrij! We hoorden al vlug dat er in Dwingeloo een groot Canadees kamp was opgesteld. Hendrik de knecht en ik mochten er op de verstopte fietsen naar toe, want zo was Jan Roeles. Hij gaf ons, jongens, de voorrang. We keken onze ogen uit, want het was daar één en al feest. Zo een feest en zo een sfeer is er nooit meer geweest en dat kon ook niet. Tevens is mijn verhaal nu eigenlijk uit. De spanning was weg. Langzamerhand kwam het normale leven weer op gang. De tram, die dwars door onze voortuin reed, kwam weer met enige regelmaat voorbij. Die tram was voor mij zo'n beetje het symbool van de vrijheid geworden. Ooit was ik met die tram op weg gegaan om onder te duiken. Ooit hoopte ik er weer mee te kunnen terugkeren in vrijheid.

Die vrijheid was er nu. Wat echter nog niet betekende, dat we direct konden terugkeren. De 'Vesting Holland' werd nog niet direct vrijgegeven. Maar in de nazomer was het eindelijk zover. Mijn evacuatie- en onderduiktijd zat er op. Zo is dit verhaal tot stand gekomen, mede dankzij moeder Roeles, die mijn vele telefoontjes betreffende deze materie getrouw heeft beantwoord. De heer Karel Eichhorn uit IJmuiden (de voormalige onderduiker uit Elsloo) heeft aan zijn duik-memoires een naschrift toegevoegd als welgemeende dank aan de toen achter de schermen werkende stille hulpverleners: 'De oorlog '40-'45 zal onze generatie nooit meer kunnen vergeten. Ieder heeft haar of zijn herinneringen. Wij zullen en kunnen nooit vergeten wat verzetsmensen en zij die ons verborgen voor de vijand, voor ons hebben betekend. Zij deden dit met al hun inzet. Vaak met gevaar voor eigen leven en dat van gezin en bedrijf. Het

waren geen 'helden' in de betekenis van dat woord. Maar ze deden in stilte, vaak met angst, datgene wat er van hen werd gevraagd. Mijn verhaal was maar simpel, maar na het lezen van het krantenartikel, ik meende dat het nu moest gebeuren. Vandaar!

Gevangenen uit Veenhuizen

De door Karel genoemde L.O.-werker Fokke Brouwer uit Elsloo (nu wonende te Norg) verklaarde ons, dat er aan het vliegveld Havelte en de satelliet te Elsloo zelfs nog gevangenen uit Veenhuizen gewerkt hebben. Deze in bruine pilow-pakken gestoken gevangenen stonden ook tijdens de werkzaamheden onder strenge bewaking van gewapende gestichtswachters. Ondanks deze strenge bewaking, zagen medio november 1943 drie gevangenen kans aan die bewaking te ontsnappen. 'In de vroege morgen klopten zij aan bij onze boerderij in Elsloo,' aldus de oud-illegale werker Brouwer. 'Ze hadden al diverse keren elders aangeklopt, maar werden telkens afgewezen, wat misschien wel begrijpelijk was met die gevangenispakjes. Ze vroegen onderdak voor de dag en ik bracht ze onder in de graan-kapschuur. Des avonds wilden ze eigenlijk niet vertrekken en ze vroegen te mogen blijven en naar huis te schrijven om burgerkleding. Ik stond hun dit toe, en twee verklaarden uit Rotterdam te komen en B. en v.d. M. te heten. Volgens hun zeggen hadden ze steenkool van de Duitsers gestolen en waren gesnapt. Gevangene nummer drie kwam uit Aalten en noemde zich S.; hij zat voor smokkel. De brieven werden verzonden en drie dagen later waren er al kleren voor de Rotterdammers. Voor S. verliep het niet vlot, maar met medewerking van de plaatselijke caféhouder werd ook hij gekleed. Onze 'gasten' vertrokken en er kwam een brief uit Arnhem dat ze daar zonder problemen waren gekomen. S. werd al gauw gearresteerd, en hij ging retour Veenhuizen. Tijdens een tweede vluchtpoging werd hij in Veenhuizen door de Landwacht dood geschoten en aldaar op 28 juni 1944 begraven. De beide Rotterdammers werden ook gegrepen en in Noord-Brabant te werk gesteld voor de Duitse Wehrmacht. Ze werden aldaar in september bevrijd. De echtgenote van B. is later in de oorlog met haar twee kinderen door ons opgenomen als hondergervluchteling.'

De gevolgen van een liquidatie

Op 8 februari probeert de SD familie Toering in Echtenerbrug te arresteren, maar ze worden op tijd gewaarschuwd. Op 19 februari komt de SD terug en brandt de boerderij helemaal plat. Hessel Postma vertelt over hun arrestatie. Op 17 maart 1945 vallen uit louter wraakzucht in Doniaga tien mensen.

In een voorgaand hoofdstuk is de ontvoering van de distributeur van Kuinre behandeld, de landverrader Harm Jan Huls, afkomstig uit Oude Pekela. Ook is in dit verslag duidelijk geworden, dat de KP-ers, die de kidnapping uitvoerden (inclusief hun auto), een nacht ingekwartierd waren geweest bij de familie Dubbelt Postma aan de Statendijk onder Schoterzijl. Dit alles vond plaats op 17 augustus 1944 en op de 21ste augustus daaropvolgend werd Huls op het erf van de veehouder Jan Toering te Echtenerbrug door middel van de kogel geliquideerd. Vervolgens is gebleken, dat het stoffelijk overschot, te zamen met duizenden buitgemaakte (maar ongeldig verklaarde) levensmiddelenbonkaarten, op het bedoelde boeren-erf werd begraven. Ook de brandkast waarin de bonkaarten opgeslagen waren geweest, werd als gevaarlijk bewijsmateriaal in een kuil begraven. Kast en inhoud waren van de kraak op het distributiekantoor te Kuinre, eveneens gepleegd door de bedoelde KP op 13 juli 1944 en niet de 13e juni 1944, zoals in diverse rapporten werd vermeld. Onze voornaamste informanten in deze tragedie waren de heren Jan de Lange te Eerbeek en Hessel Postma, thans wonende te Oldeholtade. Bovendien is behandeld de arrestatie van drie topfiguren van de KP Echten/Echtenerbrug op 3 januari 1945 door de beruchte SD van Crackstate te Heerenveen. Deze arrestaties vonden plaats ten huize van Wiepke Hof (één van de drie), groenteboer te Echtenerbrug. Tevens werden gearresteerd Luitjen Mulder (schuilnaam Louis Molenaar) en Roelof Knol uit Meppel (schuilnaam Wim Reinders). Tenslotte werd de arrestatie van Albert Koopman (eveneens KP Echten) en het afbranden van diens woning door de schurken uit Heerenveen uitvoerig besproken. Deze mensen werden in Crackstate verschrikkelijk mishandeld en Luitjen Mulder zou dan ook tengevolge van inwendige bloedingen bezwijken. Aangezien de SD-ers nog steeds zochten naar de wapens die in Echtenerbrug verborgen zaten, werd de zwaar mishandelde Roelof Knol in een auto gesmeten en op zijn aanwijzing werd een inval gedaan in de boerderij van Johannes Kraak, maar wapens werden gelukkig niet gevonden. De heer Kraak werd niet aangetroffen, daar die al ondergedoken was. Wel een broer van de boer en twee onderduikers die alle drie in de boeien werden geslagen en later op bevel de hele meshoop moesten omkeren, omdat verondersteld werd dat daarin de wapens verborgen lagen. Wederom werd er niets gevonden en het tuig koelde zijn woede op Knol in de auto. De in eerste instantie gearresteerde drie

mannen werden (gelukkig voor hen) weer losgelaten. Dit alles vond plaats op 4 januari 1945, een dag na de arrestatie van Knol, Hof en Mulder. Ondertussen gingen de mishandelingen in Crackstate onverminderd door en volgens een getuige liet Knol op een gegeven moment zijn opengetrapte rottende beenwonden zien aan Hauptsturmführer Kronberger, de grote baas van Crackstate. De eveneens aanwezige Belg Emil Steijlaerts werd hiervoor door Kronberger aangesproken en kreeg een standje, dat dit te erg was. Direct na het verdwijnen van Kronberger moet Steijlaerts de cel zijn binnengekomen en Knol schoppende waar hij hem raken kon toegeschreeuwd hebben: 'Lap dat nog eens, je beklag bij de grote baas te doen.' Is het een wonder dat, gezien de mishandelingen, er langzamerhand namen werden genoemd in verband met de verborgen wapens? Wie de namen heeft geuit is niet belangrijk meer, want van al de hier genoemde KP-ers heeft niet één Crackstate overleefd en wie geeft ons het recht te oordelen? Je moet maar meemaken wat zij hebben meegemaakt. Waar de gevangenen op dat moment vreselijk over inzaten, was de vraag: 'Hoe kunnen we die mensen waarschuwen, voor we hun namen noemen, zodat ze weg kunnen zijn vóór de SD komt?'

Waarschuwingen

Hoe deze waarschuwingen uit Crackstate zijn gesmokkeld, is niet echt duidelijk en verschillende methodes moeten zijn uitgeprobeerd, maar wel is gebleken dat ze voor een deel wel degelijk hebben gewerkt. Voor een ander deel echter ook niet, gezien de gevolgen voor de betrokkenen, die de waarschuwing niet kregen. Dit had tot gevolg, dat op de 8e februari, toen de SD-ers wederom in Echtenerbrug terechtkwamen (en de gevangenen met zich meevoerden) mevrouw Hof een paar woorden heeft kunnen wisselen met haar man Wiepke Hof. Hierbij moet Wiepke haar een vijftal namen in het oor hebben gefluisterd en via Flip Spitse moet die waarschuwing op de plaats van bestemming zijn aangekomen. Bovendien moet Knol aan een celgenoot, die in vrijheid werd gesteld ook een vijftal namen hebben meegegeven. De razzia's op de bedoelde 8e februari waren het gevolg van twee belangrijke arrestaties in Tjerkwerd, waarbij het gehele archief van de wapenvoorraden en bergplaatsen in handen van de SD viel. De wapenrazzia's vonden plaats in acht verschillende plaatsen. De dichtstbijzijnde voor de regio zijn in dit geval Echten, Hee-

De boerderij van de familie Postma aan de Statendijk onder Schoterzijl zoals die er toen uitzag en waar de SD-ers vader Postma en zijn drie zoons arresteerden op 8 maart 1945.

renveen en Balk. Terugkomende op de uit Crackstate gesmokkelde waarschuwingen, heeft de auteur tevens van verschillende zijden kunnen vernemen, dat er van tevoren in Echtenerbrug bepaalde afspraken moeten zijn gemaakt, die belangrijk waren bij een eventuele arrestatie. Voor de juistheid kunnen we echter na veelvuldig navragen niet instaan, omdat het bewijs niet werd geleverd. Nu was het zo, dat op verzoek van de familie en/of de gevangene de naasten zich op Crackstate mochten vervoegen met schoon wasgoed en dan tevens de vuile was mee terug mochten nemen. Onnodig te zeggen, dat zowel de inkomende als de uitgaande goederen aan controle onderhevig waren. Nu moet er in Echtenerbrug de afspraak zijn gemaakt dat de familie thuis bij de vuile was goed op de zomen van de kledingstukken moest letten, omdat daar mogelijk een papiertje met een boodschap in verwerkt zou zijn. Zo moet er volgens geruchten ooit uit Crackstate een briefje naar Echtenerbrug zijn gesmokkeld, waarin vermeld werd dat de veehouder Jan Toering (op wiens erf Huls en de bonnen begraven lagen) gewaarschuwd moest worden en moest onderduiken, omreden bij zware beproevingen en mishandelingen misschien zijn naam zou worden prijsgegeven en ook wat er op zijn erf verborgen lag. Het resultaat was dat de familie Toering onderdook. Ze bleken op 8 februari, toen de SD kwam, niet meer aanwezig te zijn, evenals de heer Albert Koopmans, die echter alsnog op 19 februari werd gegrepen. Toen de SD bij de boerderij van Toering aankwam, was daar niemand meer aanwezig en sloegen de 'welopgevoede' SD-ers als gekken aan het plunderen. De koeien werden naar een buurman gedreven en die kreeg de opdracht het vee te verzorgen. Vervolgens sleepten de onverlaten een paar pakken stro in de woning en staken die in brand. Na deze heldendaad verdwenen de 'heren'. Onmiddellijk na hun verdwijning zagen attente burens, in welk gevaar de boerderij verkeerde en zij drongen het gebouw binnen en blusten de brand. Dat hun dit lukte was te danken aan het feit, dat de brandstichters nagelaten hadden de pakken stro los te maken. Zodoende was het

nog geen uitslaande brand geworden. Vervolgens sloten de burens de woning af. Opnieuw volgden die dag arrestaties, namelijk van de caféhouder Vrieling en LO-medewerker Cuiper.

Nogmaals Toering

Op 19 februari verscheen de horde uit Heerenveen nogmaals in Echten/Echtenerbrug, waar ze op zoek naar de wapens (die in de kerk opgeslagen waren geweest) bij Albert Koopmans terechtwamen, die nu toevallig thuis was. Vervolgens nogmaals naar de door de burens afgesloten boerderij van Jan Toering, omdat ze inmiddels doorhadden, dat deze boerenhoeve iets met de verdwenen en doodgeschoten NSB-er en landwachter Huls uit Kuinre te maken had. Ze braken in en doorzochten nogmaals de boerderij (zonder iets te vinden) en kwamen tevens tot de ontdekking, dat de door hen gestichte brand op 8 februari duidelijk geblust bleek te zijn. Opnieuw staken ze de hoeve in brand en bleven er bij, tot er niets meer te redden viel. De boerenhoeve brandde in zijn geheel uit.

Schoterzijl 8 maart 1945

Bij stukjes en beetjes konden de SD-ers (door middel van hun manier van ondervragen) erachter komen (via de arrestanten uit Echtenerbrug), hoe zich de ontvoering van distributieleider Huls had toegedragen op 17 augustus en zijn doodvonnis op de 21e daaropvolgend. Ook werd hun duidelijk, dat de ontvoerders (die zij gevangen hadden), inclusief hun auto, een nacht in de omgeving van Kuinre onderdak hadden gevonden. Dit was de nacht geweest voorafgaande aan de ontvoering. Maar waar? Om dit te weten te komen gebruikten ze maar één methode en het is niet noodzakelijk dit nogmaals te herhalen. Na de behandeling werd Knol (alias Reinders) in een auto gewerkt, in de vroege morgen van de 8e maart en werd richting Schoterzijl gereden waar hij een bepaalde boerderij aan moest wij-

zen, als zijnde de plek waar ze een nacht onderdak hadden gehad. Over hetgeen nu volgt, hebben wij diverse keren een uitvoerig gesprek mogen hebben met de heer Hessel Postma te Oldeholtgade.

Hessel Postma

'Het zal ongeveer half acht in de morgen zijn geweest en we wilden net aan de ochtendbroodmaaltijd beginnen. Op hetzelfde moment verscheen er een SD-er met geweer voor het raam en hadden die lui de boerderij omsingeld. Vervolgens stormden ze naar binnen en mijn vader, mijn broer Johannes en ik werden gesommeerd tegen de muur te gaan staan met de handen omhoog. Ondertussen doorzochten ze de hele boerderij van voor naar achter en van beneden naar boven. Daar vonden ze mijn broer Hendrik die met reuma te bed lag. Hij werd van zijn bed gelicht en moest mee naar beneden. Een geluk bij een ongeluk was, dat een Joodse onderduikster die we in huis hadden gehad, juist was overgeplaatst naar een ander gastgezin in Echtenerbrug. Moeder kreeg opdracht het trouwboekje te tonen, omdat ze de samenstelling van ons gezin wensten te weten. We moesten in de auto plaatsnemen en we reden richting Echtenerbrug. Moeder bleef achter en heeft gelukkig met hulp van familie en goede vrienden de boerderij draaiende kunnen houden. Tussen de Tjongerbrug en de Kempenaersweg aan het Krompad stopten de SD-ers en sprongen uit de auto. Wij bleven onder bewaking achter. Daar deden ze nog een inval in een boerderij en arresteerden daar de KP-er Sybren Sietsma uit Hemelum. Ook hij zou later, toen zijn KP werk bij de SD bekend werd, vreselijk mishandeld worden en hij overleefde de oorlog helaas niet. Hij zou, samen met de eerder genoemde Bouwe van Ens op de valreep van de bevrijding als een lastige getuige worden vermoord door de SD op 13 april 1945 aan de Spitsendijk onder Luinjeberd. Vervolgens reden die lui met ons verder, richting Echtenerbrug, en stopten bij de afgebrande boerderij van Jan Toering. Diverse omwonenden zagen de gevreesde auto's komen. Eén daarvan was de Joodse onderduikster, die bij ons ondergedoken was geweest en die meende daar een veilig onderdak te hebben gevonden. Zij, maar vooral wij, wisten toen nog niet wat ons bij de ruïne van Toering's boerderij te wachten stond.

Toen we op het boerenerv van de fam. Toering waren aangekomen, moesten we allemaal de auto verlaten. Het was een triest gezicht, dat kale erf met de ruïne van de verwoeste boerderij. Wij wisten nog steeds niet wat hier te gebeuren stond. We vreesden een wraakactie, maar dat viel voor ons naderhand gelukkig iets mee. De 22-jarige Knol (alias Reinders) werd gedwongen een bepaalde plaats op het erf aan te wijzen en de beulen volgden hem op de voet, toen hij achter de puinhopen langs naar een uithoek van het erf liep.

De stakker liep kromgebogen vanwege de vele mishandelingen en het moet voor hem een vreselijke gang zijn geweest, want uiteindelijk zou hij door deze aanwijzingen zijn eigen doodvonnis tekenen. Op een bepaalde plaats, bij een boswallepje, wees hij twee plekken aan waar volgens hem het stoffelijk overschot van Huls en ook de brandkast moesten liggen. De zojuist gearresteerde Sietsma en onze informant kregen het bevel op één der aangewezen plek-

Het Joodse meisje Annie (schuilnaam Dinie v.d. Ploeg), het onderduikstertje van de Postma's die juist was vertrokken toen de SD-ers binnenvielen.

ken te graven. Inderdaad kwam daar de brandkast uit Kuinre te voorschijn, maar het lukte niet hem uit het gat te tillen. De SD-ers reden een auto tot bij het gat en we moesten een dik touw aan de deurkruk van de kast bevestigen en toen gas geven. Het resultaat was alleen maar, dat de kruk afknapte en de stemming van de SD-ers er natuurlijk niet beter op werd. Ze wilden weten wat er in de kast verborgen was en nu lukte dat niet. Knol werd ondertussen gedwongen op de andere door hem aangewezen plaats te gaan graven. De heren SD-ers vermaakten zich ondertussen door over onze hoofden heen te gaan prijschietsen op een blikken busje dat ze op een hekkepaal hadden geplaatst. Wat er op dat moment door je heen gaat is niet te beschrijven en nu, zoveel jaren later, is dat ook moeilijk meer voor te stellen. De angst, dat het verkeerd zou gaan. Knol werd gedwongen het stoffelijk overschot bloot te leggen en het op de rand van de kuil neer te leggen. Gezien de tijd (ruim een half jaar) dat het stoffelijk overschot hier al had gelegen, kan men bedenken wat een corvee dit voor Reinders is geweest. Mijn broer Johannes kreeg bevel naar de burens te gaan en daar emmers en een borstel te halen. Toen die materialen aanwezig waren, moest Knol het stoffelijk overschot schoonmaken met water en borstel. Toen het stoffelijk overschot op de rand van de kuil lag, ontlokte dat één van de SD-ers de opmerking: 'Zo, die NSB-er er uit, en julie er maar in!' Op het erf van Toering stond nog een hooimijt. Volgens geruchten, hebben we later vernomen, moesten daarin wapens en patronen verborgen zijn geweest en die moeten er nog gezeten hebben, toen wij daar met die SD-ers waren. Na de reiniging moesten we weer in de

auto's en reden ze ons naar Crackstate, waar we gevangen hebben gezeten tot zaterdag 14 april 1945, toen de heldhaftige Heerenveense broodbakker De Wolf samen met zijn knecht Hendrik Kooi ons uit de cellen heeft bevrijd. Toen we de kerk van Echterbrug passeerden, lieten de SD-ers de auto heel langzaam rijden en werd Knol toegebeten: 'Bekijk die kerk maar goed, want je ziet hem van je leven nooit weer.' Onze voormalige Joodse onderduikster, die gelukkig de oorlog heeft mogen overleven, vertelde ons na de bevrijding dat ze vanuit haar verborgen verblijf in Echterbrug alle handelingen op het erf van Toering heeft kunnen volgen.'

Doniaga 15 maart 1945

Een willekeurige boerderij in het dorp Doniaga, bewoond door de familie Schotanus. De aanhef toont aan, dat we weer even buiten de regio zijn aangeland, maar voor goed begrip van het geheel is dit onvermijdelijk. Vooral in de laatste maanden voor de bevrijding zag men steeds vaker soldaten van het eens zo glorieuze Duitse leger, zowel te voet als ook per fiets, er op uit trekken ten behoeve van de fourage. Je kwam ze overal tegen, vooral in de omgeving van boerderijen. De rantsoenen van de Duitsers werden er niet beter op, zodat de 'Herren Heinrich, Fritz oder Sepp' er zelf op uit trokken voor de nodige aanvullingen op de allengs kariger wordende rantsoenen. Alles was van hun gading. Spek, vlees, boter en eieren hadden hun speciale belangstelling. Het moet gezegd worden, daar wilden ze dan ook een goede prijs voor betalen als ze een goed humeur hadden. Op de bedoelde dag in maart waren de Duitse Oberwachtmeister Platt en de Nederlander Unterwachtmeister Kootstra van het Wasserschutzkommando IJsselmeer er samen vanuit Lemmer op uitgetrokken om te fourageren in de omgeving van Doniaga. Zo kwamen ze terecht bij de boerderij van Schotanus, en dat was nu net voor hen de verkeerde boerderij. Toen ze in het uniform van de Duitse rivierpolitie de schuurdeur opentrokken, waren daar juist een slager en twee BS-ers bezig illegaal een koe te slachten ten behoeve van de illegaliteit. Voor beide partijen was de schrik groot en ook beseften een ieder dat hier aartsvijanden tegenover elkaar stonden met het klandestiene vlees er tussenin. De beide gewapende indringers kozen echter eieren voor hun geld en eisten een groot deel van het vlees op. Ze eisten de bouten verpakt in zakken achter op de fiets en slager Spijkerman moest hen vergezellen richting Follega/Lemmer. In eerste instantie lieten de BS-ers hen, vergezeld van de slager, vertrekken maar toen sloeg de twijfel toe. Wat gebeurde er met de slager en waren ze zelf hier op de boerderij nog wel veilig? Met nog een paar inmiddels aangekomen BS-ers werd overleg gepleegd en gewapend werd de achtervolging ingezet. Halverwege Follega haalden ze de beide kerels en hun gevangene in. Die lieten onmiddellijk hun fietsen en de gevangene in de steek en renden al schietend elk een kant uit. De Nederlander Kootstra werd in een nabij gelegen weiland doodgeschoten en de Duitser Platt trachtte te ontkomen op een fiets die hij een passerende vrouw ruw afhandig maakte. Dit lukte hem niet en een nekshot betekende ook voor hem het einde. De lijken werden zo goed mogelijk verstopt en toen was goede raad duur. Wat nu? De slager dook onder, maar die werd per toeval gegrepen. Hij kwam

op Crackstate terecht waar hij werd mishandeld. Gelukkig werd hij door de SD-ers als een licht geval gezien. Al gauw was Lemmer in opschudding toen de fourageerders niet terugkeerden. Nog dezelfde avond werd de Nederlander Kootstra gevonden en de SD in Heerenveen kreeg een telefoontje. Die kwam nog dezelfde avond en zeer waarschijnlijk is er verraad gepleegd, want hun eerste daad was de boerderij van Schotanus in brand steken. De Duitser Platt werd de volgende dag gevonden.

De wraak

In Lemmer zwoeren de lui van de Wasserschutzpolizei om wraak op die partizanen en ze eisten vergelding van de SD in Heerenveen en daar hadden die figuren natuurlijk helemaal geen moeite mee. Helaas zouden er dus represaille maatregelen genomen worden. Op dezelfde dag dat bij Doniaga de schoten vielen die een eind maakten aan het leven van de twee Wasserschutzpolizeimannen, was vanuit Crackstate een transport van twintig zware gevallen vertrokken richting Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort. De uiteindelijke bestemming was dan meestal concentratiekamp Neuengamme. Om de één of andere reden bleef dit transport in Meppel steken, waarschijnlijk omdat het wegverkeer voor de Duitsers al totaal ontworicht was, wegens luchtgevaar en bovendien verloor Lager Amersfoort zijn waarde wegens het oprukken van de geallieerden. Ook moet Doniaga een rol hebben gespeeld toen werd besloten het transport uit Meppel terug te laten komen naar Heerenveen.

Zaterdag 17 maart

Des morgens omstreeks zeven uur werden uit het teruggekomen transport uit Meppel tien man uitgezocht en opgesloten in een aparte cel. Omstreeks half elf werden de ongelukkigen gedwongen in een vrachtauto plaats te nemen en werd richting Doniaga gereden. De SD-ers uit Heerenveen hadden opdracht gekregen alleen maar toezicht te houden op de wraakneming. 'De eer' van de vergelding (op onschuldigen) wilden de heren uit Lemmer voor zichzelf houden. Aangekomen op het erf van Schotanus waren daar reeds twintig man uit Lemmer aanwezig als zijnde het toekomstige vuurpeloton. Precies twee jaar na de fusillade te Doniaga, in 1947, heeft een zekere 'V' de lafhartige moord waarheidsgetrouw gereconstrueerd en opgetekend. Wij nemen hierbij de vrijheid hem woordelijk te citeren en volgen zijn verslag: 'Schoten knallen... maar niemand was geraakt. Nog schiepen de Hitlerknechten er behagen in om hun weerloze slachtoffers voor de laatste maal schrik aan te jagen. Maar op hen, die als helden hadden gestreden, had dat weinig invloed meer en als helden ook zijn ze de dood ingegaan. Want toen vlak voordat de dodelijke schoten vielen bevel werd gegeven, dat de tien mannen 'Heil Hitler' moesten roepen, klonk in plaats daarvan 'Leve de Koningin'. Met die uitroep hebben ze als het ware nog eenmaal willen uitdragen de woorden, die één der gefusilleerde slachtoffers op zijn boerderij had staan: het simpele maar in die tijd zo veelzeggende 'Håldt Moed'. Het was tot geen dovemansoren gezegd, want hoe zwaar de slag ook was, met een grimmige verbetenheid hebben de makkers uit het verzet volgehouden tot de dag der

Het graf van Jelle Boersma te Nieuwe-horne, de man die op het dropveld Katlijkerschar (code Sideboard) de wapens naar beneden zag komen, die gedeeltelijk in Weststellingwerf terecht kwamen. Ook hij werd vermoord in Doniaga op 17 april 1945.

bevrijding. Tien nog meest jonge mannen, kerels uit het verzet, hadden het hoogste offer gebracht voor de zaak der vrijheid. Op last van de Duitsers mochten ze niet eens worden gekist, maar een meelevende bevolking zorgde er voor dat ze toch nog op een fatsoenlijke wijze werden begraven. Later, na de bevrijding, heeft in eigen woonplaats een herbegravenis plaatsgehad. De schrijver besluit dan met de woorden: 'Nu, na twee jaar dat de bevrijding achter ons ligt, wordt het verzet maar al te vaak gekleineerd en in sommige kringen nauwelijks meer erkend. Zou het dan toch worden, zoals A. den Doollaard het eens heeft uitgedrukt: 'Dit is het loon der partizanen: tien regels in een geschiedenisboek, een kuil in een vergeten hoek en hier en daar herdenkingstranen!', aldus 'V'. Aan dit trieste relaas kan de auteur nog toevoegen dat de SD-er Scherneck, die toezicht moest houden op de fusillade nadien de stoffelijke overschotten langs ging en zichzelf zekerheid verschaftte door elk lichaam nog een nekschot te geven. Bij deze moordpartij waren naast Scherneck onder andere uit Heerenveen aanwezig de Duitse SS-er Casimir Warzewski, de Roemeense SS-er Eugen Polianski en de Duitse Sturmscharführer Carl Friedrich Warning, plus enige Belgen, onder andere Verwee en De Reijk.

Slachtoffers

Blijft over de vraag: Wie waren de tien voor het merendeel jonge mannen, die op dat boerenerf in Doniaga louter en alleen uit wraakzucht zonder vorm van proces werden ver-

moord? Het waren vader en zoon Siebe (63) en Dirk (23) de Ruiter uit Oudehaske, Jeen Hornstra (44) uit Wijckel, Hotze Brouwer (34) uit Haskerhorne en zijn onderduiker Thomas Kuurstra (21) uit Harlingen, IJde Bouke Yntema (43) uit Hemelum, Jelle Boersma (35) uit Katlijk (hij hoorde bij de wapen ontvangstploeg van het Katlijker Schar, welke wapens voor een deel bij de illegaliteit van Weststellingwerf terecht kwamen) en tot slot drie namen die we reeds herhaaldelijk tegenkwamen, namelijk Albert Koopman (28) uit Echtenerbrug en zijn zwager Wiepke Hof (28) uit Echtenerbrug en Roelof Knol (22) uit Meppel, de man die in Echten/Echtenerbrug op bevel van de SD het stoffelijk overschot van Harm Jan Huls op moest graven bij de ruïne van Toerings boerderij. Ook hij werd na de oorlog in zijn geboortestad herbegraven.

Overval in Assen

'Mieke' vermomt zich in een Duits uniform en is één van de chauffeurs, die richting Friesland gevangenen laten ontsnappen. In Weststellingwerf worden drie verzets- of KP-groepen gevormd.

In een eerder hoofdstuk hebben we de gedurfde kraak die de illegaliteit op de 8e december 1944 uitvoerde op de strafgevangenis annex Huis van Bewaring te Leeuwarden besproken. Deze overval slaagde wonderwel en had uiteindelijk tot gevolg dat in totaal 51 gijzelaars van de SD (merendeels zware gevallen) hun vrijheid herkregen, zonder dat er ook maar één schot was gelost. Het slagen van de gehele operatie was voor het overgrote deel te danken aan de gedegen voorbereiding en het moedige en kordate optreden van de uitvoerders van deze actie.

Assen

Drie dagen later, om precies te zijn maandag 11 december 1944, herhaalde de vermetele geschiedenis zich nogmaals in het noorden des lands en wel op de strafgevangenis te Assen. Ook deze operatie slaagde in alle details. Door deze eveneens goed voorbereide kraak zouden 29 politieke gevangenen aan de Duitsers worden ontruikt. In een groot deel van de regio zal de kraak in Assen misschien iets minder bekendheid genieten dan die in Leeuwarden, maar dat neemt niet weg, dat de organisatie en gedurfdheid even spectaculair waren als die van de Friese KP. Bovendien moesten de KP-ers van Noord-Drenthe er ernstig rekening mee houden dat de Duitsers lering trokken uit hun nederlaag in Leeuwarden (drie dagen eerder), in Assen de nodige veiligheidsvoorzieningen zouden hebben getroffen om te voorkomen dat ze nogmaals het nakijken zouden hebben. Toch zijn er in de uitvoering van de beide overvallen belangrijke verschillen aan te wijzen. Eén van de belangrijkste daarvan is wel de afvoer van de gelukkigen die met de meeste spoed weggewerkt moesten worden naar een veiliger omgeving. In Leeuwarden werden de vluchtelingen in eerste instantie allemaal in de stad ondergebracht via verschillende routes en die hele operatie moest lopende worden afgewerkt. In Assen daarentegen stonden op enige afstand van de gevangenis twee auto's te wachten, die de vluchtelingen naar veiliger oorden moest brengen.

Auto's en chauffeurs

Wederom zijn we weer enigszins buiten de regio aangeland. Normaliter hadden we aan de overval op de strafgevangenis te Assen niet die aandacht willen besteden als nu het geval is. Maar elke uitzondering heeft weer een reden en de reden in deze is dat één van de kranige chauffeurs wel degelijk iemand uit de regio was, die alles wilde wagen, als hij de Duitsers maar een hak kon zetten. We spreken over een man, waarvan de oprichter van de KP Noord-Drenthe (de heer S. Schoon), destijds werkende als Gerrit, zei: 'Hij is fel tegen alles wat Duits is en bijzonder koelbloedig. Hij durft schier alles te wagen en moet nog al eens

afgeremd worden. Hij is goedlachs en een trouw kameeraad. Dit is een predikaat, dat nog wel eens genoemd mag worden. Wie was die chauffeur die moest zorgen, dat de door hem bestuurde auto inclusief de dolgelukkige passagiers veilig op de verschillende adressen in Friesland aan zou komen? We hebben het over de in de gemeente Heerenveen geboren KP-er, de heer L. v.d. Wal uit Oldeberkoop, die zich destijds onder de schuilnaam 'Mieke' aansloot bij de KP-ploeg uit Smilde. Samen met een paar collega's van de KP Smilde hadden ze, gestoken in Duitse uniformen, destijds een vrachtauto van een kaashandelaar in Oudehorne in beslag genomen voor de goede zaak. Daarmee waren ze de Duitsers een slag voor geweest, die ook belangstelling aan de dag hadden gelegd voor dit voertuig. De wagen werd gestald bij veehouder De Boer op hoeve 'Ter Haule' bij Haulerwijk. Daar was nog een auto ondergedoken, namelijk een voormalige NSKK-wagen (National Sozialistischer Kraftfahrer Korps). Dit onderdeel herbergde het wagenpark van de Wehrmacht. Wie herinnert ze zich nog, die Duitse legenummerborden beginnende met de letters W.H. (Wehrmacht Heres = is leger) en W.L. (Wehrmacht Luftwaffe = is luchtmacht). Het Nederlandse volk was het daar helemaal niet mee eens en volgens hun sarcastische uitleg betekenden de letters W.H. en W.L. 'Wij halen en wij lenen.' De kaasauto kwam er langzaam maar zeker uit te zien als een Duitse legerauto in de legerkleuren en de NSKK-auto had nu de kentekenen van de Gestapo (Geheime Stats-Polizei). Over deze materie en de werkzaamheden van de KP Smilde, die zich later aansloot bij de KP Noord-Drenthe, was veel meer te vertellen geweest, maar dat valt buiten het bestek van de regiogeschiedenis. Laten we volstaan met te vertellen dat in de vroege morgen van de 11e december 1944 in de boerderij 'Ter Haule' vijf mannen in diverse Duitse uniformen, gewapend klaar stonden om te vertrekken richting Assen, gezeten in Duitse auto's. Hierbij dient opgemerkt te worden dat Mieke de gecamoufleerde kaasauto bestuurde. Alles gaat goed en om ruim zeven uur stallen ze de auto's op de Zuidersingel, niet ver van de gevangenis. Dan begint het zenuwachtige wachten. Een ploeg van zes man ligt ondertussen verborgen in de struiken bij de gevangenispoort en dringt met een aankomende bewaarder het gebouw binnen. Verder willen we volstaan met te vertellen dat door deze actie 29 gijzelaars vrij komen en vlug naar de wachtende mannen bij de auto's worden gevoerd die de wagens inmiddels voor de gevangenis hebben gereden. Bij het zien van de Duitse uniformen bij de auto's schrikken de gevangenen zich echter wezenloos en sommigen willen zelfs terug, de poort in. Worden ze toch nog door de Duitsers afgevoerd om ergens te worden doodgeschoten? Het kost moeite om de gemoeienden te sussen, hen gerust te stellen en de mensen in de auto's te krijgen. Er is afgesproken, dat de open NSKK-

Tijdens de bezettingsjaren hadden de Duitsers op diverse plaatsen z.g. Flugwaches (luchtwachtposten) ingericht als een onderdeel van de Luftwaffe. In de regio onder andere posten te Nijelamer, Vinkega, Oldeholtspade, Oldeberkoop en Appelscha. Hier de manschappen van Flugwache Appelscha.

auto Drenthe in zal rijden en dat Mieke met de omgebouwde kaasauto via Veenhuizen naar Friesland zal gaan. Verreweg de meeste vluchtelingen kiezen voor de Drentse auto die daardoor eigenlijk overbelast wordt, omdat veel mensen er in plaats namen. We zullen deze wagen verder niet volgen en er mee volstaan te vertellen, dat allen zijn ontkomen en het geluk gehad hebben uit handen van de SD te blijven.

Richting Friesland

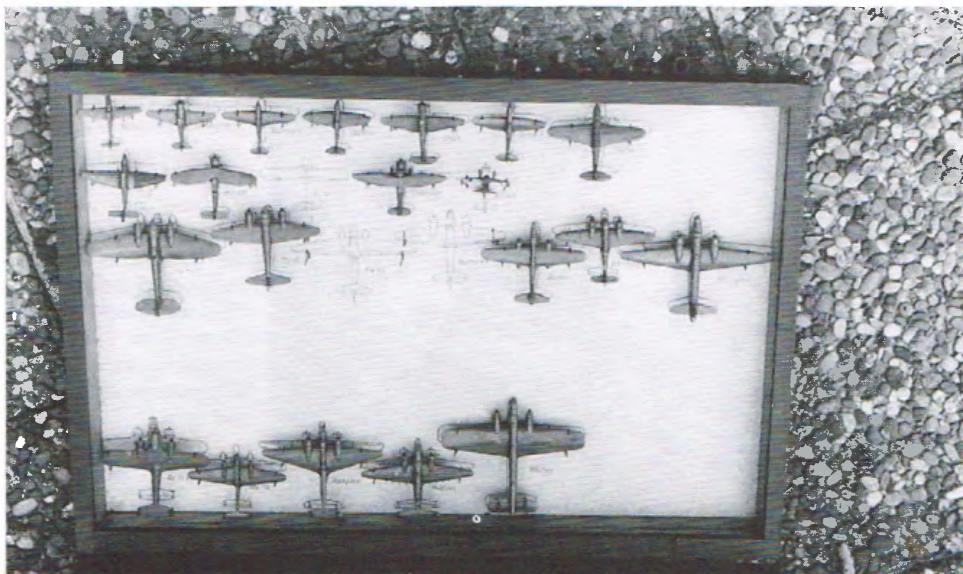
De Friese auto had 14 of 15 man aan boord, waaronder waarschijnlijk negen of tien ontsnapte gevangenen. Het juiste aantal is moeilijk meer na te gaan en is niet meer zo belangrijk. Wat wel belangrijk was, was zo snel mogelijk weg te komen uit Assen, want elk moment konden de Duitsers of SD-ers verschijnen. Op dat moment sloeg echter het noodlot toe, want de motor van Mieke zijn wagen sloeg af en pas na eindeloos slingeren van hem startte die weer. Toen snel weg. Via de Drentse Hoofdvaart naar Veenhuizen, waar de eersten de wagen verlieten. Dan via Haulerwijk en Bakkeveen, waar ook mensen werden afgezet, naar de omgeving van Oldeberkoop, waar de laatsten werden ondergebracht. Nu na zoveel jaren, kunnen we ons moeilijk meer voorstellen wat deze mensen hebben meegemaakt in die tijd. Het verhaal is zo gauw geschreven. Daar en daar langs rijden en ontsnapte gevangenen onderbrengen, net of het een probleemloos plezierritje is. De werkelijkheid is wel even anders. Men moet wel stalen zenuwen hebben om een dergelijke taak op zich te nemen en tot een goed einde te brengen. Op elke kilometer van de af te leggen weg schuilen immers even zovele gevaren, die elk moment en na elke bocht op kunnen duiken in de vorm van controlerende Duitsers of SD-ers. Is het een wonder dat de KP-er Gerrit destijds van deze man zei: 'Hij durft schier alles te wagen, is koelbloedig, maar vooral is hij een goed kameraad'.

Mieke dook na veel omzwervingen onder in Oldeberkoop bij Arend Nooij die een boerderij bewoonde tussen de Oostervoldseweg en het Schuinpad.

Gepakt door de SD

Enige tijd ging dit goed, maar op een dag in maart - een zondag - was het goed mis. Toen hadden de beulen het schuiladres van de 'terrorist' ontdekt en omsingelden de boerderij van Nooij. Mieke vluchtte via een deur vanaf de stal het hooivak in en hield de klink van genoemde deur stevig vast. Op een gegeven moment probeerden de Duitsers aan de stalszijde de deur te openen en ontdekten dat die tegengehouden werd. Volhouden had toen geen zin meer, want de houten deur zou geen bescherming bieden tegen kogels, dus gaf Mieke zich over.

Hij werd afgevoerd en uiteindelijk onder bewaking gevangen gezet in een doodlopend steegje tegenover de kerk aan de Willinge Prinsstraat. Zijn gastheer Nooij werd ook gevangen genomen en eveneens in de steeg geplaatst. Op een moment dat de bewakers even door een vrouw afgeleid werden - mevrouw Sofie Brandsma, een hongervluchteling, ondergebracht bij de familie H. van Buiten - sprong Mieke vliegensvlug over de schutting en vluchtte, terwijl hij nageschoten werd, richting de boerderij van Heida. Hier kon hij nog net waarschuwen, dat de Duitsers met een speurhond in aantocht waren. Hij vluchtte toen de boerderij aan de andere zijde weer uit en ontkwam. De heer Nooij werd naar Crackstate gebracht. Daar ontmoette hij na enige tijd per toeval Lammert de Koe uit Wolvega, de regiopleider van de Landwacht. De Koe, die Nooij heel goed kende, beloofde hem dat hij hem vrij zou krijgen, echter op één voorwaarde. Wat in die tijd al duidelijk was, De Koe zag dat ook in en dat was, dat de Duitsers op hun laatste benen liepen.

Vitrine van vliegtuigmodellen. Ter herkenning van overvliegende toestellen hing deze vitrine in de luchtwachtpost van de Flugwache Appelscha.

Voor wat hoort wat

'Ik zal zorgen, dat jij vrij komt,' aldus De Koe, 'maar als de rollen zijn omgedraaid, doe jij dan een goed woordje voor mij?' Hiermee ging Nooij akkoord. De heer Nooij werd inderdaad door de SD vrijgelaten, op voorwaarde dat hij de volgende dag terug zou komen met een paar pond roomboter voor de SD-ers, waarschijnlijk vergezeld gaande van de nodige bedreigingen als hij niet zou verschijnen. De heer Nooij heeft het belofde inderdaad naar Heerenveen gebracht.

In de boerderij van Heida zijn de onderduikers (waaronder een burgemeester) inmiddels de hooizolder op gevlucht, als de beulen arriveren en de boerderij binnendringen. Ze vinden gelukkig niets, mede doordat de hond van Heida de hond van de SD-ers naar de strot vloog. Er werd gedreigd de boerderij in brand te steken en Heida werd tegen de muur gezet, maar tenslotte droop het rapalje af, zonder de bedreigingen uit te voeren gelukkig. Het zou namelijk niet de eerste keer zijn dat de onverlaten brand hadden gesticht in Oldeberkoop. Zo ging door hun toedoen het gehele pand van de firma A. van der Wagen en Zn. in vlammen op, omdat het wagenpark onvindbaar was. De bedreigingen voor het rollende materieel kwamen echter van twee zijden, want op een gegeven moment werd een voor de garage staande melk-tankauto van de firma Kuiters en Zwier door geallieerde jagers zo lek als een mandje geschoten. Niet alle kogels troffen echter doel. De rest vloog voor een groot gedeelte bij Arend Nooij door de dakpannen. Mieke kon gelukkig de dans ontspringen en het was waarschijnlijk deze keer dat hij in de avond op sokken aanklopte bij de gebroeders Menger in Nijeholtpade, die toen nog hun taxibedrijf-annex-sloperij uitoefenden achter de Bovenweg. Hij kreeg daar die nacht veilig onderdak. Hij vertrok na de oorlog naar de Randstad, maar woont nu weer in de regio.

Soms wat lastig

Het was niet altijd koek en ei in de verhoudingen tussen de

gastgezinnen en de bij hen ondergebrachte (van huis en haard verdreven) clandestiene gasten, zo bleek ons. Tot deze conclusie kwamen we toen we een gesprekje hadden met mevrouw Wapstra-Oosterhof, wonende in Noordwolde. De voormalige Groene Kruis-kraamverzorgster vertelde ons dat haar gezin tijdens de oorlogsjaren woonde aan de Hellingstraat van genoemde plaats. Op een gegeven moment, zo vertelde ze, werden ze benaderd door een plaatsgenoot, namelijk de heer Klaas Kraan, die plaats zocht voor twee Joodse vrouwen (moeder en dochter Nieweg), oorspronkelijk afkomstig uit Steenwijk, maar nu wonende in Voorburg. De beide vrouwen zaten nu ondergedoken bij de familie Stuiver op het waterleidingpompstation te Oldeholtpade, maar door omstandigheden moesten ze daar weg.

'Na rijp beraad gingen mijn man en ik akkoord en de afspraak was, dat mijn man naar de Kontermansbrug tussen De Hoeve en Oldeholtpade moest komen om daar de vrouwen van iemand over te nemen. Toen mijn man daar kwam, bleek dat de heer Stuiver zich daar zelf vervoegde in gezelschap van de beide vrouwen. Mijn man nam de dames onder zijn hoede en kwam er behouden mee thuis. Met de beide vrouwen hadden wij een zeer goede verhouding en in de kortste keren waren ze bij ons ingeburgerd en dat is altijd zo gebleven, ook na de oorlog. De moeilijkheden, die ontstonden, kwamen uit een heel andere hoek. Na verloop van tijd ontdekten we, dat in Noordwolde het gerucht liep dat er Joden op de Hellingstraat verborgen moesten zitten. Dat was gevaarlijk en goede raad was duur. Mede hierdoor zijn we verhuisd naar Steggerda in een achteraf gelegen boerderijtje en moeder en dochter Nieweg zijn met ons mee verhuisd. Daar hebben we veel steun gehad van bakker Van der Wal, die ook wist dat wij gasten hadden die het daglicht niet konden velen. Veel laatste nieuwtjes betreffende de oorlog kwamen via Van der Wal bij ons binnen en op het laatst keken onze clandestiene gasten al uit of de bakker bijna kwam. Daar in Steggerda kregen we er nog een derde gast bij. Oom Max, een Tsjechische Jood, die ondergedoken had gezeten bij de familie Harm Dams-tra op Ter Idzard.' (We kunnen hier nog aan toe voegen,

dat dezelfde Max waarschijnlijk ook heeft ondergedoken gezeten bij de familie Joh. van Huizen in Nijeholtpade). Hij heeft veel plekken gehad en was moeilijk te handhaven). Mevrouw Wapstra vervolgt dan door te vertellen dat ze met deze man veel te stellen heeft gehad. 'Hij was zondermeer lastig en soms bij het gevaarlijke af. Het is zelfs voorgekomen, dat als de PTT-besteller aan de deur kwam, hij de post aannam. Toen heb ik hem de les gelezen, dat zulke onvoorzichtigheden niet te tolereren waren. Het was nu één keer een angstige tijd en voorzichtigheid was geboden', aldus de nog krasse mevrouw Wapstra.

Oorsprong illegaliteit

Voorgaande is al herhaalde malen de illegaliteit aangevoerd, zowel wat betreft de gemeente Weststellingwerf als ook Vledder. Diever en het westen der gemeente Ooststellingwerf (Oldeberkoop en omgeving), zonder verder op de details in te gaan. We hopen hier in volgorde op terug te komen. Onder de verzamelnaam (mogen we het zo even noemen?) illegaliteit gingen taken en diensten schuil die totaal van elkaar verschilden, zowel wat betreft het beoogde doel alsook de aanpak van de diensten en werkzaamheden, waar de stille strijders zich voor hadden ingezet. Op één punt liepen ze echter wel parallel, namelijk de gedachte om de bezetter zo veel mogelijk afbreuk te doen en te bestrijden waar en wanneer dan ook, met alle middelen. Uit deze gedachte is ook eigenlijk de illegaliteit ontstaan, voortgebracht door Nederlanders uit alle lagen van de bevolking, arm of rijk, van elke politieke kleur, kerkelijk of onkerkelijk. Er was maar één vijand, en dat was de Mof en ergste aanhangers. In die tijd was het mogelijk dat twee uitersten elkaar vonden en de grootste communist bij de pastoor of de dominee ondergedoken zat. Het prille begin van de illegale beweging ligt al direct na de meidagen van 1940 in de vorm van eenvoudige illegale blaadjes, die meestentijds hun oorsprong vonden in studentenverenigingen, enz. Veel van die prille beginners werden door de bezetter gesnapt en de straffen werden steeds zwaarder. Dit nam niet weg, dat er steeds meer geheime krantjes verschenen, onder andere De Bazuin, Trouw, De Waarheid, Je Maintiendrai, De Koerier, enz. Later groeide hier de LO uit, de eerste tak van de illegaliteit. Het veelomvattende werk bestond uit het vinden van onderduikadressen voor mensen, die om wat voor reden dan ook van het toneel moesten verdwijnen, het verzorgen van bonkaarten, het vervalsen van stamkaarten en persoonsbewijzen en Ausweisen, enz. Nauw verbonden aan de LO waren 'de koeriers', Dit waren meestal vrij jonge vrouwen, die in weer en wind per fiets van adres naar adres traptten met bovengenoemde papieren veelal onder hun kleding verstopt. Een ander onderdeel van de illegaliteit was de OD (ordedienst). Deze dienst zou pas in werking treden als de bevrijding een voldongen feit was. Dan waren er nog de KP-ploegen (knokploegen). Deze groepen waren gespecialiseerd in sabotage-aanslagen, gericht tegen de bezetter, en het daadwerkelijk gewapend meehelpen aan de bevrijding van de regio.

De KP-pelotons

In Weststellingwerf werden drie verzets- of KP-groepen

Helaas staat ons geen foto ter beschikking van zo'n luchtwachtpost uit de regio. Ter compensatie hier een foto van Flugwache Gorredijk.

gevormd. Aan het hoofd van deze drie groepen werd als commandant geïnstalleerd Arnold (werkelijke naam Kooistra). De drie groepspelotoncommandanten werden Jerry (Gerrit Spiele, ondergedoken in Oldelamer), Johnny (Jan Bosscha) en uiteindelijk voor de derde groep, Noordwolde en omstreken, Peter (Hermanus Dikkers), wachtmeester aldaar. Tevens was in de Westhoek een groep ontstaan onder leiding van Pier Tjaarda. Van deze laatste groep werden Sjouke Veenbaas en zijn twee zonen door de SD opgepakt en naar Steenwijk getransporteerd. Daar vertoefde ook de opperwachtmeester Harmen Visser, uit Vollenhove, de man, die 16 april 1945, vlak voor de bevrijding van het westelijk gedeelte van Weststellingwerf, bij Schoterzijl op de Statendijk zou sneuvelen. De zonen van Veenbaas kwamen al gauw weer vrij en Visser wist te ontsnappen zodat een op touw gezette bevrijdingsactie van de KP Vollenhove/Sint Jansklooster gelukkig niet uitgevoerd hoefde te worden. Veenbaas werd ondertussen naar Leeuwarden gebracht, waar ook Steven Brandsma (de bekende radio centrale-exploitant), opgepakt in Wolvega, terecht kwam. Zij beiden werden echter bevrijd tijdens de gevangenskraak te Leeuwarden (december 1944).

Het ontstaan van 'de Bokploeg'

Bosscha geeft tekst en uitleg over het ontstaan van 'de Bokploeg'.
Het verhaal wordt verteld van een wapentransport van 'de Bokploeg'.

Na diverse gesprekjes met de heer J. Bosscha (Johnny) en inzage en overname van hem ter beschikking staande rapporten en op schrift gestelde herinneringen kregen we enig inzicht in het hoe en waarom van 'de Bokploeg' achter Oldelamer in het najaar van 1944. We citeren hier woordelijk, hetgeen Johnny destijds aan het papier toevertrouwde: 'Op 6 oktober 1944 riep de vijand alle mannen beneden 36 jaar op om voor hen te werken op het vliegveld Havelte. Jerry beschikte over een 'woonschuit' en daar trokken wij met enige leden der verzetsgroepen naar toe. Wij vormden daar een KP-ploeg waarvan lid waren: Gerrit Spiele, Henk Oord, Willem Keetman, Roelof Koning, Bouke Span (ook ondergedoken geweest bij Bethlehem, Nijeholtpade) en ik (Johnny). Van daaruit hebben wij verschillende wapentransporten enz. gedaan.' We willen hier nog graag aan toe voegen, dat volgens onze gegevens ook Gerrit Kuipers (zoon van de chef van politie) tot 'de Bokploeg' behoorde en dat daar later tijdelijk ook nog bij kwam Jan Visser van de Grachtsluis, behorende tot de groep Tjaarda uit de Westhoek. Gerrit Spiele, zo we gezien hebben ondergedoken in Oldelamer bij Van Essen, kwam in contact met Slumps-verveners te Echternerbrug, die een turfmachine en een daarbij behorende woonbok aan de Tjonger bij de Zevenbuurt achter Oldelamer hadden liggen. De boot lag in de veenderij van Anne Vledder, ongeveer 300 meter vanaf de Tjonger en ongeveer op eenzelfde afstand van de boerderij (voormalige sluiswachterswoning) van de Kemme's en bewoond door Klaas Ziel. De heer Ziel vertelde ons, dat de KP-ers geregeld bij hem verschenen om melk te halen. In een gesprekje, dat wij hadden met de heer IJska te Wolvega (zijn vader was destijds in de oorlogsjaren directeur van de zuivelfabriek Langelille), werd ons duidelijk, dat leden van 'de Bokploeg' om de zoveel tijd aan de fabriek kwamen om boter en kaas in te slaan. De heer IJska wist zich te herinneren dat dat maar een zenuwachtig gedoe was, want ze kwamen steeds gewapend. Met een bootje via de Tjonger was de fabriek gemakkelijk te bereiken, maar toch waren de risico's groot, vooral bij het passeren van de brug bij de driesprong.

Inval Hoekstra

Op 24 december 1944 's avonds omstreeks 10.00 uur deed de SD (Zoll Polizei) onder leiding van Fucks uit Wolvega (hotel Speckman) een inval in de boerderij van Wiebe Bartels Hoekstra te Oldelamer. De hele boerderij werd

doorzocht zonder dat ze iets vonden. Waarschijnlijk is er verraad in het spel geweest want waarom werd nu net deze boerderij uitgekozen voor een inval? De boerderij van Hoekstra aan de Hogeweg lag namelijk precies naast het paadje dat naar de Tjonger en dus ook naar de 'bok' met de KP-ers leidde. De heer Hoekstra kreeg opdracht zich te kleden en hen (zes man SD) voor te gaan over het paadje en de bok te wijzen. Nu hadden ze voor hun doen geen slechter en voor 'de Bokploeg' geen beter moment uit kunnen kiezen, want volgens de berichtgeving sneeuwde het. De heer Hoekstra, die zeer goed wist waar de bok lag, wist dat ze op gegeven moment (na ruim een kilometer) linksaf moesten om bij de woonbok te komen. Hij liep echter rechtdoor en in het donker en in de sneeuw was de bok in het petgat niet zichtbaar. Zo kwamen ze bij de Tjonger, waar ook een woonboot lag, waar een gezin in woonde. De SD-ers die dachten, dat ze de buit binnen hadden, kwamen al gauw tot de ontdekking, dat hier niet te halen viel wat ze hoopten. Ook lag daar een turfschipper met een vracht turf (ingevroren in het ijs) in de Tjonger. De SD-ers gingen over het ijs naar het schip en trommelden de schipper uit bed en doorzochten de schuit. Vervolgens kreeg de schipper te horen dat hij zo gauw mogelijk moest gaan varen, want niet gaan varen rook naar sabotage. De schipper vroeg toen heel vriendelijk hoe hij moest varen als zij over het ijs naar zijn schip liepen. Na enig nadenken moesten ze toegeven dat daar wat in zat. Omstreeks drie uur in de nacht was Hoekstra met de meute Zoll-beambten weer bij de boerderij. De volgende ochtend waarschuwde de turfschipper de heer Klaas Ziel waar de SD-ers gelukkig niet waren geweest. Hij had namelijk vijf onderduikers. De heer Ziel waarschuwde onmiddellijk de 'Bokploeg' en de boot werd ontruimd. Na hun vertrek heeft de heer Ziel de boot leeggehaald en alles bewaard voor de rechtmatige eigenaren.

Jan Visser

We hebben gezien dat Jan Visser van de groep Tjaarda uit de Westhoek ook zijn intrek had genomen in de woonboot en tot de bokploeg van Oldelamer was gaan behoren. Jan verklaarde ons dat, toen de heer Ziel de alarmerende tijding had gebracht dat de Zoll beambten uit Wolvega in de afgelopen nacht naar de bok hadden gezocht, hij onmiddellijk was vertrokken. Hij herinnerde zich dat hij dwars door de velden gaande de dichtgevroren Van Helomavaart was

De woonbok van Slump te Echtenerbrug in de veenderij/petgaten van Anne Vledder achter Oldelamer. Het hoofdkwartier van de KP-ers van 'de Bokploeg' (zie de camouflage van de bok).

overgestoken, richting de ouderlijke woning bij de Gracht-sluis en dat het ijs nog nauwelijks betrouwbaar was. Toen ik thuiskwam, vernam ik daar dat de Landwacht aan de deur was geweest en op een broer en een neef van mij had geschoten zonder hen te raken en dat ze waren ontkomen. Het bleek dus dat het thuis voor mij ook niet meer vertrouwd was en na enige tijd ben ik vertrokken, richting Echtenerbrug. Ik was juist vertrokken, toen de SD bij ons thuis een inval deed en ik dus ten tweede male op het nippertje de dans ontsprong te worden gearresteerd. De heer Visser ziet het nog steeds na al die jaren als een beschikking van hogerhand, dat hij op het juiste moment thuiskwam en ook op het juiste moment weer was vertrokken en zodoende tweemaal de dans was ontsprongen.

Brood voor de Bokploeg

Via een telefoontje van mevrouw Hofstra-Kerkstra uit Wolvega bleek dat ook de boerderij van haar ouders (familie Sibold-Kerkstra) een rol had gespeeld in het wel en wee van 'de Bokploeg'. Onze informante, toen zes jaar oud, wist te vertellen dat hun boerderij (gelegen naast die van de familie Hoekstra) in Oldelamer een verbindingspunt vormde tussen de bewoners van de bok en hun relaties elders. Zodoende kwam er geregeld een koerierster bij hen over de vloer, en die herinnerde zij zich nog zeer goed. Ook werd de Bokploeg via haar ouders voorzien van het dagelijks brood en de bakker die het bracht, vroeg nooit waarom de Kerkstra's zoveel nodig hadden. Hij heeft waarschijnlijk wel begrepen wat hier gaande was. Ondanks de angstige tijd heeft de boerderij, wat betreft de bok en zijn bewoners, voor één van hen zelfs nog voor enige romantiek kunnen zorgen. Bouke, die kennis had aan een jongedame, kwam 's zondagsmiddags voorzichtig naar voren en ontmoette dan zijn meisje op de boerderij. Ze mochten dan een paar uurtjes samen in de voorkamer zitten. 'Ik herinner me nog goed dat ik hun dan een kop thee mocht brengen.' Waarschijnlijk zijn al die activiteiten de bezetter niet helemaal ontgaan, want bij een inval in de boerderij kon de

heer Kerkstra maar ternauwernood in de schuilplaats verdwijnen, waar hij een dag en een nacht heeft doorgebracht. Tengevolge van een verkleuming heeft hij daar een blijvende kwaal aan overgehouden. Een paar van die lui zijn nog enige tijd bij ons op de boerderij gebleven, in de hoop mijn vader te kunnen arresteren. Mijn vader is onmiddellijk ondergedoken, maar na drie weken wilde hij graag even bij ons thuis zijn. Zeer waarschijnlijk is hij verraden, want daar waren ze weer en hij werd gearresteerd. Gelukkig was hij na een paar weken weer thuis.

Koerierster

De koerierster Leida K. (Annie) vertelt: 'Een groep jongens had zich teruggetrokken in een 'woonschuit', gelegen in één van de petgaten achter Oldelamer, te bereiken via een paadje en gelegen tussen rietkragen en struikgewas. Deze verzetsgroep zou onder andere voor de bevrijding optreden tegen de Duitsers. Ik ging naar de ouders van de jongens (die ook niet wisten waar hun zonen zaten) om schone kleding en etenswaren. Met een geelrieten koffer achter op mijn fiets ging ik richting Oldelamer, grindpaadje af, om even later door een roeiboortje afgehaald te worden om de jongens hun spullen te kunnen overhandigen. Dit werk deed ik van oktober tot december 1944.' Tevens vertelde Annie dat in Oldelamer ook veel onderduikers zaten. 'Eén van hen moest daar weg en zou naar Ter Idzard gaan. Ik kreeg de opdracht om hem te halen en te zorgen dat hij via Wolvega in Ter Idzard kwam, alles per fiets. Ik had dameskleding, hoofddoek, make-up en schoenen met hoge hakken meegenomen en zo werd hij 'opgetut'. Toen we in Wolvega aankwamen, waar een ander het van mij zou overnemen, zag men twee meisjes fietsen, wel wat gehaast maar toch niet opvallend. Hij kwam veilig ter plaatse.'

De wapens

Zo we al eens hebben gezien werden ten behoeve van de KP ploegen van de illegaliteit (NBS) door speciale

Drie dappere koeriers van district III afdeling Heerenveen, v.l.n.r. Corrie, Martha en Hilda (schuilnamen van toen). Let op de armband van Martha: oranje NBS.

squadrons van de Engelse Luchtmacht (RAF) op afgesproken plaatsen in containers verpakte wapenzendingen gedropt. Deze squadrons behoorde tot de zogenaamde 'special duties'. Naast wapens werden door dit onderdeel ook geheime agenten geparachuteerd. Dit gebeurde op dezelfde droppingsvelden en altijd gecombineerd met wapens. De organisatie van deze tak van de totale oorlogvoering was een gigantisch gebeuren en de gewone burger (de buitenstaander) had en heeft nu nog geen flauw vermoeden van wat er allemaal aan voorafging voordat een KP-groep behoorlijk bewapend was. Na inzage van de beschikbare gegevens kwamen we tot de conclusie dat er over heel Nederland verspreid 85 geregistreerde dropping-terreinen waren. Nu was het wel zo dat ze niet tegelijkertijd functioneerden. Het ene veld kwam bijvoorbeeld in gebruik omdat een ander veld te gevaarlijk werd, bijvoorbeeld door ontdekking en peilingen van de Duitsers. Op deze 85 terreinen werden in totaal 207 keer wapens geparachuteerd waarvan op 39 velden maar één keer. De meeste wapens kwamen neer op het dropveld 'Mandrill' bij Spanbroek in Noord-Holland. Ze kregen daar twaalf zendingen te verwerken. Elke zending bestond uit 10 tot 15 containers en elke container had een inhoud van ongeveer 175 kilo. Dit even, om de lezer een kleine indruk te geven wat er also ten behoeve van de KP in Nederland neerkwam. Ongeveer een derde deel van deze wapens viel in Duitse handen. Alle velden waren in Engeland bekend en ieder veld had een codenaam en codezin. De wapens voor de illegaliteit van deze regio kwamen van twee velden, en wel van dropveld Haskerhorne/Ouwsterhaule, code 'Ingram' (soms 'Frying Pan'), en van Katlijk (in het Schar), code 'Sideboard'. Werd er nu via een Engelse radiuitzending een bepaalde codezin uitgezonden (het luisteren naar een Engelse zender was overigens door de Duitsers verboden), dan wisten de insiders dat er wapens in de eerstvolgende nacht kwamen. De codezin voor Haskerhorne was: 'Wie de schoen past, trekke hem aan' en voor Katlijk: 'Geen meisje, of het lacht lief', later gewijzigd in 'Hoe gaat het Jack en zijn vrienden?'

Hoe het op de dropvelden toeging, hebben we reeds gezien, maar voor de duidelijkheid willen we toch nog even vertellen, dat als het wapenvliegtuig laag over het afgesproken terrein vloog, de ontvangstploeg met een sterk afgeschermd zaklantaarn een bepaalde codeletter moest seinen naar de piloot, zodat die zeker wist, op de goede plek te zitten. Kwam de letter niet, dan mocht hij niet droppen. De codeletter was de eerste letter van de codenaam van het veld. Voor Haskerhorne was het dus de 'I' van Ingram en voor Katlijk de 'S' van Sideboard.

Wapenvervoer

De conclusie is, dat er in onze regio nimmer wapens zijn gedropt. Het gevolg hiervan was, dat het materiaal van elders moest worden aangevoerd met alle risico's van dien. Een deel van de wapens moest worden aangevoerd uit Oudehaske (afkomstig van 'Ingram' Haskerhorne). Deze krachtoer werd uitgevoerd door vier leden van de KP, waarvan drie tot de Bokploeg behoorden. Voor ons ligt het rapport van Johnny (J.B.), die als één van de vier deze operatie van A tot Z meemaakte en uitvoerde en wij citeren gaarne zijn verslag.

'Begin november 1944 hebben Jerry (G.S.) en ik een gehele dag wapeninstructie ontvangen van Arie (Lt. De Koning) in Luinjeberd. Daar leerden wij geweer, stengun, bren (lichte mitrailleur), bazooka (anti-tankwapen) en springstoffen kennen en het werken daarmee. Het grootste wapentransport is gedaan door Arnold, algeheel commandant (J.K.), Jerry (G.S.), B. Sp. (schuilnaam niet bekend) en mij, toen voor een 50-tal mensen wapens werden gehaald van Oudehaske via St. Johannesga, Delfstrahuizen naar Oldelamer (ligplaatsdijk). De volgende geschiedenis deed zich hierbij voor. Met Dirk (later DOL, is districtsoperatieleider) was afgesproken des middags op een bepaalde tijd op een bepaald adres in Oudehaske te komen.' We hebben over deze materie uitvoerige gesprekken mogen hebben met zijn nu in Lemmer woonachtige

weduwe, mevrouw De Bruin, de echtgenote van de D.O.L. We weten nu, dat de SD-ers van Crackstate innerlijk doodsbang waren voor deze legendarische Heerenvenner afkomstig uit Den Helder. Johnny vervolgt dan: 'Op dit adres zou ons duidelijk worden waar de wapens gehaald konden worden. Arnold en ik waren per fiets en Jerry en Bauke kwamen ons met een boot achterna. Toen we aan het einde van de Badweg kwamen, stond daar plotseling een zestal moffen voor ons met het geweer in de aanslag. Tijd om te keren was er niet, daar dit hun argwaan opgewekt zou hebben. Wij besloten om rustig door te fietsen, voor zover dit natuurlijk rustig ging en spraken af, als ons dit gelukte maar door te fietsen, daar er iets 'loos' scheen te zijn. En wij konden doorfietsen. Wij werden wel vuil nagekeken, maar dat was alles. Na een bocht in de weg en geen moffen meer ziende wilden wij toch nog naar de afgesproken plaats gaan. Bij het huis aangekomen zijn wij daar binnengegaan. Het verwonderde ons evenwel dat niemand aanwezig was. Wij doorzochten het hele huis. Beneden in de stal, boven op zolder, niemand aanwezig. De trap afgaande was er een meisje van ongeveer 17 à 18 jaar. Haar verschillende vragen gesteld hebbende kregen wij telkens een ontwijkend antwoord. Toevallig een venster uitkijkend zag ik een mof en (op zo'n ogenblik denk je niet na) Arnold aan de mouw meetrekkend verlieten wij het huis. Wij op onze fietsen, langs de mof en weg. Het huis bleek omsingeld te zijn. Wonder boven wonder liet de mof ons lopen. Een paar honderd meter verder werden wij door vrouwen opgevangen en die deelden ons mede dat het dorp afgezet was en het bewuste huis omsingeld. Na vlug overleg besloten wij te zien uit het dorp te komen. Weer dezelfde moffen voorbijgefietst, die weer niets deden. Jerry en Bauke opgezocht, die net aan het Nannewijd met hun boot waren aangekomen. Onder stromende regen de toestand besproken en de eerste tijd maar afgewacht. Tegen een uur of acht hebben Arnold en ik de omgeving verkend en bleken de moffen vertrokken. Samen zijn we toen weer voor het bewuste huis langsgefietst en daar zagen wij Dirk (DOL) staan. Deze bracht ons naar een ander adres. Na Jerry en Bauke gehaald te hebben, ontmoetten wij daar de KP-groep uit Joure met de zending wapens. Daar zij vijf nachten in de weer waren geweest en zij aan slaap toe waren, bleven wij vieren achter, maakten vier stenguns schoon en gereed voor gebruik en zijn doornat nog enige uren in het hooi gaan pitten. 's Morgens om vijf uur wapens overladen in de boot en weer vertrokken. Bauke in de lijn, Jerry als stuurman en Arnold en ik als begeleiding. En verdraaid, in Delfstrahuizen was de Landwacht bezig met een razzia. Ook daar zijn we doorheen gezwijnd en tegen één uur 's middags waren we op de plaats van bestemming (de bok bij de Zevenbuurt achter Oldelamer). Daar hebben we de wapens ontvet en schoongemaakt en in de bok opgeslagen. Na enige tijd is het materiaal gedistribueerd naar verschillende plaatsen in de gemeente. Hierbij ontvingen wij veel steun van drie politiemannen, namelijk Caro, Carper en Koopmans', aldus Johnny (J.B.).

Wapendistributie

Aangezien de ligplaats van de bok niet centraal gelegen was in de regio, moest gezocht worden naar andere tijdelijke onderbrengmogelijkheden. De heer L.S. Carper, toen

opperwachtmeester van politie, samen met zijn collega's Caro en Koopmans behorende tot de vertrouwenskern van de illegaliteit, verklaarde ons hierover het volgende: 'Caro, Koopmans, Van der Veer en ik kregen bericht dat we per fiets naar Oldelamer moesten om daar van de 'Bokploeg' een zending wapens over te nemen. In de stromende regen zochten wij onze weg. Langs een smal polderpaadje gingen wij naar de bok en daar aangekomen, zagen we tot onze verwondering dat er niemand aanwezig was. Langs hetzelfde smalle paadje weer terug naar de Hoofdweg en ondertussen hoosde de regen naar beneden. In de bocht voor Oldelamer (waar later de gemeentelijke stortplaats is geweest) zagen wij in de regen enige figuren achter het hek. Die figuren bleken de bewoners van de bok te zijn, die met een bootje, geladen met wapens, via een brede sloot naar voren waren gekomen. Hier bleek dus weer eens te meer, dat de afspraken niet goed waren gemaakt. En als wij dachten, dat daarmee de maat vol was, dan hadden wij ons schromelijk vergist. Toen we namelijk bij het bootje kwamen, was het ding er niet meer. Door de overvloedige regen en het gewicht was het gezonken en lag op de bodem van de sloot. Met man en macht de boot op de wal getrokken en leeg gekiept en het natte wapentuig er maar weer in. De jongens hebben de hele handel meegenomen naar de bok om te drogen en opnieuw in te vetten, en wij kwamen doorweekt thuis.'

Tweede poging

Over een tweede poging om de wapens naar elders over te brengen vertelt ons de heer J. Kroondijk, thans in Zuidhorn wonende en toen groepscommandant in de sectie van Johnny (J.B.). 'Op een bepaald moment in het laatst van oktober 1944,' aldus J.K., 'werd ik benaderd door Arnold (Kooistra), de algehele commandant, die mij uitnodigde met hem een namiddag-fietsstocht te maken naar Oldelamer. Toen we dit dorp gepasseerd waren, gingen we een smal paadje op van schelpen in noordelijke richting. We kwamen terecht tussen water en rietkragen en verstopten onze fietsen. Na wat dwalen in de mist kwamen we bij een stukje open water. Arnold floot drie keer en na enkele minuten kwam een roeier met zijn bootje op ons af. We waren geen onbekenden voor elkaar en we belandden even later in een woonark, die daar tussen de rietkragen een ligplaats had gevonden. Een gezellig stel onderduikers, die ik reeds kende, of spoedig leerde kennen. We aten een pil eigen gebakken brood en dronken iets dat voor koffie moest doorgaan. Het was er gezellig. De mist trok op doch de schemering begon te vallen. Arnold en ik vertrokken met de roeiboot, waarin tevens een vrachtje werd ingeladen. Bij de fietsen gekomen hebben we de pakketten op de dragers geladen. Het was nogal zwaar en rijden was er vooreerst niet bij. Arnold verzekerde, dat er hulp onderweg was. Toen we bij het fietspad kwamen, zagen we ineens drie politiemannen in uniform vanuit de bosjes te voorschijn komen. Onze vracht werd over de vijf fietsen verdeeld. We konden weer rijden en het leek of we werden 'opgebracht'. Er was overigens niemand op de weg. Via de 'Weerdiel' ging het van Oldelamer naar Oldetrije en zo naar de heide onder Wolvega, waar Jan van der Tuin zich ontfemde over onze bagage. De politiemensen bleven anoniem en ieder ging vanaf dat punt weer zijn eigen weg.'

De lezer heeft natuurlijk wel begrepen, dat 'de bagage' de wapens waren en de anonieme politiemensen de eerder genoemde wachtheesters Carper, Caro en Koopmans. In die tijd was het bij illegale werkzaamheden belangrijk zo weinig mogelijk mensen bij naam en toenaam te kennen.'

De wapens van 'Sideboard' Katlijk

Zo we hebben kunnen lezen kwam een ander deel van het wapentuig uit Katlijk en ook hieraan heeft J.K. deelgenomen. Hij vertelt hierover het volgende: 'Een andere middag, enkele weken later. Ik moest naar Spin in Ter Idzard gaan om zijn paard en wagen en dan zou daar iemand mij verder de weg wijzen. Ik hielp boer Spin met het inspannen van het paard en bij het afrijden van het erf was er een politiemans die wees in de richting van De Bult (centrum Ter Idzard). Van dat moment af bleef Carper, want die was het, steeds in de buurt. Bij de kerk in Oldeholtwolde wees hij naar de Ottersweg, richting Mildam. Bij de brug over de Tjonger gingen de aanwijzingen in oostelijke richting. Het paard had er kennelijk zin in en voorbij boerderij 'Moskou' verliet ik op aanwijzing de Schoterlandseweg naar het Schar. Bij een boerderij, midden in het bos, werd halt gehouden.' Hier willen we het verslag van de heer Kroondijk even onderbreken. De genoemde boerderij in het bos werd bewoond door de familie Jelle Boersma. Deze KP-er, die behoorde tot de ontvangstploeg van het dropveld in 'Het Schar', werd op 17 maart 1945 met nog negen anderen zinloos vermoord op een boerenhof in Doniaga.

J.K. vervolgt dan: 'Nadat het paard was uitgespannen en van het nodige was voorzien, gingen de politiemans en ik naar binnen om ook even op verhaal te komen. Intussen werd de wagen geladen met de bekende pakketten. Enkele vorken half vergaan stro werd er over gespreid. We spannen in. De schemering was inmiddels gevallen. We lieten Mildam achter ons. Ter Idzard gaf nog een klein probleem. Een paar snotters wilden een eindje meerijden. Het uniform van de begeleider en de mest bewerkten dat ze van het voornemen afzagen. Via de Hamersweg bereikten we Hoofdweg 146 in Oldeholtgade.' Hier onderbreken we andermaal het verhaal van J.K. om duidelijk te maken, dat nummer 146 tevens het onderduikadres van de verteller was en ook nog een keer familie. De wagen met wapens reed namelijk het erf op van de boerderij van de familie Jan Kuiper aan de Hoofdweg te Oldeholtgade Westeinde. Het was de bedoeling dat de wapens hier werden schoongemaakt en opnieuw in de olie werden gezet om vervolgens te worden opgeslagen in het PTT gebouw achter de woning van wachtheester S. Koopmans. Tijdens de genoemde werkzaamheden in boerderij Kuiper deed zich nog een klein incident voor. Toen ze druk in de weer waren met het wapentuig stond daar eensklaps voor hun neus buurman Harm Kleistra, die melk kwam halen. Na een gesprekje met vader Kuiper verzekerde buurman Kleistra niets gezien te hebben. Dit alles vernamen we via de heer E. Kuiper te Wolvega en we vervolgen nu het relaas van Kroondijk.

Melkwagentje

'Twee onderduikers (Bouke Span, zie de Bokploeg) en ik hebben de volgende dag 'achter de koeien' de stenguns, de

brenguns en de bazooka gereinigd, geolied en opnieuw verpakt. Onder de avond moest alles naar politie Koopmans worden gebracht. Een afstand van naar schatting achthonderd meter. Ik heb alles stevig op de melklorrie van de boerderij bevestigd. Enkele zakken kaf (er was net gedorst) als camouflage er boven op en zo was het klaar voor vervoer naar het PTT-gebouw. Sietse Greydanus, theologisch kandidaat en hulpprediker te Munnekeburen, zou mij assisteren. Het was lichte maan. Sietse fietste langzaam voor mij uit met een zaklamp in de hand achter zijn rug. Hij was helemaal in stijl (voor huisbezoek) met donkere jas en een zwarte viltten hoed. Een paar gezangenboekjes in de binnenzak maakten de zaak compleet. Alle mensen van de streek waren 'safe', maar het was beter dat ze ook mij niet herkenden. Ter hoogte van de Hamersweg zag ik een rood lampje voor mij uit branden. Direct reed ik het dichtstbijzijnde erf op. De vrouw des huizes was buiten en zag me komen: 'Och lieve tijd, wat krijgen we nu?' Ik behoefde geen commentaar te geven. Sietse was er al en gaf in keurig Nederlands bescheid. Het ging om zijn bloedjes van kindertjes, die gedurende de winter ook wat te eten moesten hebben. De vrouw in kwestie was overtuigd en bood aan even achter haar huis te wachten tot het gevaar geweken was. Gelukkig was er geen onraad meer en even later konden we ons vrachttje afleveren bij Koopmans, die de zorg voor het bezwarende materiaal van ons overnam. De zakken met kaf laadde ik weer op de lorrie en ik aanvaardde opgelucht de terugtocht. Nauwelijks honderd meter daarvandaan was ik ineens omringd door een zestal 'Grünen' (SD-ers). Op hun fietsen waren ze geruisloos uit het donker tevoorschijn gekomen. De zakken werden van het wagentje gescheurd en men zocht ijverig naar een geheime bergplaats of een dubbele bodem. De chef had belangstelling voor mijn 'vervalste' persoonsbewijs. Hij wilde graag weten wat ik met de inhoud van die zakken van plan was. 'Konijnenvoer' leek niet onlogisch en blijkbaar stond ik niet zo ongunstig bekend dat aanhouding noodzakelijk was. 'Snel wegwezen' was een opdracht waaraan ik maar al te graag gevolg gaf. Ze verdwenen even geruisloos als ze gekomen waren. Politie Koopmans had gehoord dat het wagentje stilhield en de stemmen van de Duitsers op afstand. Ineens was hij weer naast me. 'Dat was op het nippertje,' merkte hij op, 'als het niet goed was afgelopen, had ik de heren wel aangesproken.' Met de lorrie kwam ik veilig terug op nummer 146. 'Kroondijk zat thuis de hele verdere avond wat wezenloos voor zich uit te staren,' aldus zijn neef, de heer Kuiper. Wij kunnen nu begrijpen dat dat waarachtig ook geen wonder was. Hij was door het oog van de naald gekropen. Maar door deze acties was het nu toch een feit, dat de KP-groepen in Weststellingwerf de beschikking hadden gekregen over twee flinke zendingen wapens die, zo we nu weten, voor een deel verborgen zaten bij de familie Jan van der Tuin op de heide onder Wolvega en voor een ander deel onder de hoede van politiemans Symen Koopmans opgeslagen lag in het PTT-gebouw in Oldeholtgade. Het opgeslagen deel bij Van der Tuin werd door de Bokploeg nog een keer behandeld en ingevet, omdat de hele handel in het water had gelegen. Er konden mensenlevens van afhangen, dus was het zaak betrouwbaar materiaal in handen te hebben. Beide depots werden in die dagen voor controle van het materiaal bezocht door Folkert Wierda (de adjudant van kapitein

Pander, de centrale leider), samen met de gemeentelijke commandant J. Kooistra (Arnold). Deze controle zou (zoals later zou blijken) gevaarlijke gevolgen hebben, omdat Pander en Wierda beiden in de nacht van drie op vier februari 1945 in Tjerkwerd door de Duitsers (uit Workum) werden gearresteerd. Hierdoor viel de inventarisatie van de wapenopslagplaatsen in Duitse handen. Pander en Wierda zouden helaas de bevrijding niet meemaken. De schurken ont deden zich van hun stoffelijke overschotten door ze bij Zwolle in de IJssel te werpen.

Een dramatische zondagmiddag in Haule

Een woning aan de Haulerdië, een woning als zo velen, met een gezin en bovendien een tweetal onderduikers. Ook die onderduikers waren in die dagen niets buitengewoons, want ook die vond je praktisch in elk huisgezin met alle risico's dienaangaande.

De fam. Kees Hofstra aan de weg naar Oosterwolde vormde hierop dus geen uitzondering, maar met de jongemannen, die hier onderdak hadden gevonden, lag het wel even anders. Niet alleen hadden ze de status van onderduiker, maar bovendien waren ze gewapend.

Op genoemde zondagmiddag, de 29e oktober 1944, verscheen er een patrouille 'Zoll-Polizei' (Grünen), gelegerd in de Balhof te Oosterwolde, op de Haule, die ook vanuit huize Hofstra werd signaleerd.

De onderduikers, die zich realiseerden, dat de Grünen het waarschijnlijk op hen voorzien hadden, verdwenen achterlangs uit de woning met medeneming van de wapens. Bij de woning van achterbuurman Jan Luik wierpen ze de schietijzers van zich af en konden ontkomen. De buurman begreep onmiddellijk het gevaar van de weggeworpen wapens, groef snel een kuiltje en liet ze onder de grond verdwijnen.

Op ditzelfde moment passeerde er een wielrijder uit Lange-dijke, de heer Havemen, die door de Polizei aangeroepen werd te stoppen. De man fietste echter door en er klonken

schoten. Het had tot gevolg dat de man gewond aan een arm op straat terecht kwam. Deze schoten hadden echter nog meer rampzalige gevolgen. Twee toevallig aanwezige Haulster passanten, de heren Eize Bandringa en Hette Stelma, die zich in de kogelbaan bevonden, reageerden op verschillende wijze en dit werd Stelma noodlottig. Bandringa sprong in een aanwezig slootje en Stelma sprong er over en hij werd door een kogel dodelijk getroffen. De in 1909 geboren Haulster werd gedood in een zaak, waarmee hij niets maar dan ook niets vandoen had.

Als represaille (omdat de onderduikers waren ontkomen) werd de heer Hofstra gearresteerd en verbleef hij twee weken in Crackstate en ook de toevallig aanwezige vriend van de dochter des huizes, de heer Jan Terpstra, onderging hetzelfde lot. Dit was tevens een afscheid voor het leven, want ze zou Jan (zoon van de plaatselijke caféhouder) nimmer weer zien. Hofstra had het geluk in zijn gezin te mogen terugkeren.

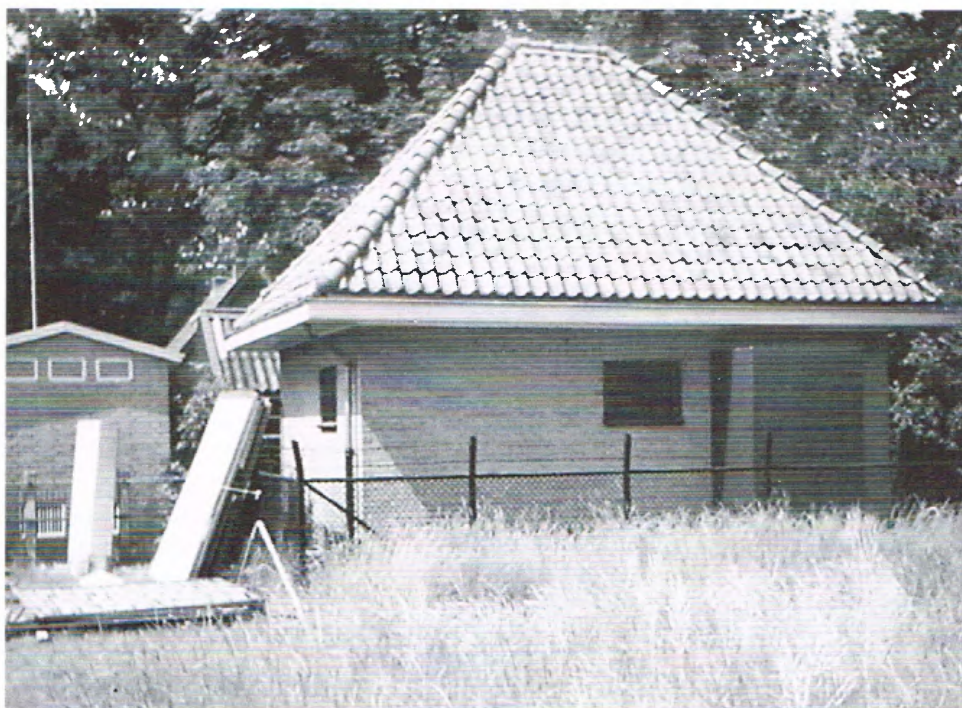
Hij had meer geluk dan de op 5 februari 1945 opgepakte L.O.-werker J.W. v.d. Hoek uit Oosterwolde, ambtenaar der belastingen, die niet in zijn gezin terugkeerde. Eén van de velen.

Overval op 'Hoeve Ter Haule'

In de nacht van 8 op 9 februari 1945 werd een overval gepleegd door de SD en de Ned. Landwacht op de boerderij van Peet de Boer, tussen Haule en Haulerwijk. Dezelfde boerderij, die zo'n belangrijke rol had gespeeld als uitvalsbasis voor de overval op de strafgevangenis te Assen op 11 december 1944. Dezelfde hoeve, die een tijdelijk onderdak had verschaft aan drie bemanningsleden van de op 26 november 1944 bij Haulerwijk neergestorte Amerikaanse bommenwerper: kortom een broeinest van extremistische activiteiten in de ogen van de Duitsers. Was hun iets ter ore gekomen, was er verraad in het spel? Onder het illustere gezelschap, dat de hoeve overviel, bevond zich een figuur die kans zag (toen de rollen waren omgedraaid), uit te wij-

Een complete wapencontainer met parachute. Aan het naar voren gerichte uiteinde is duidelijk het stootkussen te zien, waarmee de container de grond raakte.

*Het PTT-gebouwtje
de Oldeholtade.
Hier lagen de wapens
verborgen van de
illegaliteit.*

ken naar Canada, notabene het land van onze bevrijders. Jacob Luitjens uit Roden kwam alsnog in de jaren negentig voor zijn Nederlandse rechters, na uitwijzing uit Canada. Op mevr. De Boer, haar zuster en een dienstmeisje na werd niemand aangetroffen op de boerderij. Uit woede wilden de onverlaten (omdat ze Peet en de andere KP-ers niet aantreffen) de drie vrouwen arresteren, maar mevr. De Boer zag kans via een opgeschoven raam de nacht in te vluchten en te ontkomen. De beide andere vrouwen werden meegenomen en kwamen in de strafgevangenis te Assen terecht, waar de zuster tot de bevrijding heeft moeten verblijven. Voor de KP ploeg, die veel op 'Hoeve Ter Haule' had vertoefd, was dit toevluchtsoord nu weggevalen. In het laatst van februari 1945 begonnen ze met hulp van velen een schuilplaats te bouwen in de grond in de bossen van Appelscha en trokken ze zich hierop terug. Ook Peet de Boer vond een plaats in hun gelederen. Een broer van Peet overleefde de oorlog niet. Hij werd op de vlucht neergeschoten en ligt in Haulerwijk begraven. Bij de bouw werd veel hulp ondervonden van een aannemer uit Smilde, die alle bouwmaterialen leverde, o.a. hout, palen en asfalt. De groep, onder leiding van Veldman (Kees), zou later vanuit deze schuilplaats, die al gauw de 'Prins Bernhard-Kazerne' werd genoemd, veel acties ondernemen waarbij soms zelfs Duitse uniformen werden gebruikt. Ook kregen ze contacten met enige Joden die in hutten in het bos waren ondergebracht en door een vertrouwd persoon werden verzorgd. In de nacht van de 9e op de 10e oktober 1944 tijdens de wapendroppingen bij Veenhuizen, kwamen er ook vier geheime agenten per parachute naar beneden, zoals we hebben kunnen vernemen in voorgaande bladzijden. Deze agenten waren met een speciale opdracht gedropt, n.l. wapeninstructie te geven aan KP-ploegen en hen dus vertrouwd te maken met de gedropte wapens en explosieven. Eén van deze agenten, n.l. de

geparachuteerde Nederlander Willem v.d. Veer, werd hun wapeninstructeur en nam ook zijn intrek in de 'kazerne'. Op de valreep van de bevrijding was de groep van Kees uitgegroeid tot circa 20 man, waaronder o.a. Riemer Faber (Dries), nu woonachtig te Roden, die een onmisbare hulp bleek te zijn bij het samenbrengen van deze gegevens. We zullen hem verderop wederom ontmoeten, nadat hij veel had moeten ondergaan in zijn strijd voor de vrijheid. Hij was ook één van de bevrijde gevangenen uit de gevangenis te Assen op 11 december 1944 door de KP.

Van hongerkind tot moordenaar

Een hongerkind uit Duitsland wordt in de twintiger jaren liefdevol opgenomen in Oldeholtwolde. Na intrede in het Duitse leger strijdt hij in Rusland. Maar dan komt hij in 1944 in Nederland terug, in t  bekend gebied... Boswachter van Emst in Appelscha is      van zijn slachtoffers. Verder: stille werkers in Ooststellingwerf; de wapentransporten rond Wolvega; de oprichting van de BS in Noordwolde.

In het februari-nummer 1994 van 'De Ovend', het om de twee maanden verschijnende tijdschrift van de stichting 'Stellingwarver Schrieversronte', stond een artikel van de in die kringen bekende Stellingwerper Duursma uit Ter Idzard. Het verhaal van Duursma met de titel 'Een hongerkind' was uiteraard geschreven in het Stellingwerfs. Door verschillende toevalligheden werd de schrijver betrokken in een vervolg op dit voor hem in eerste instantie onbekende verslag van Duursma. Op onze vraag om gebruik te mogen maken van de pennevrucht van Duursma werd zowel door de schrijver, alsook door de redacteur van 'De Ovend' welwillend toestemming verleend. Wij zijn zeer ingenomen met die permissie. We laten nu onverkort het verhaal van de historicus Duursma volgen en hebben gemeend ook het Stellingwerfs ongemoeid te moeten laten. Vertalen zou het geheel afbreuk doen.

Duursma's verhaal

'Aj tegenworig de tillevisiebeelden zien is et ien en al ellende in de wereld: oorlogsgeweld en honger, kiender wo'n d'r vaeke de dupe van. In de eerste wereldoorlog gebeurde dit ok, zodat d'r honger - en weeskiender weren. Dit is een waar gebeurd verhaal. Et eerste stok speelt him of in de jaoren 1926-1927, et twiede stok in de jaoren 1940-1945. Et eerste heb ik mitmaekt, et twiede gelokkig niet. Ie konnen de persoon, waar et hier omme gaot, doe beter mar niet tegen kommen! We gaon vuvvenzestig jaor weeromme in de tied. Et is 13 meie, een dag nao oolde meie 1926. We wollen op 'e tied naor schoele toe in Hoolt-woolde (Oldeholtwolde), d'r zollen weer ni'je kiender op schoele kommen, kiender van meensken die hier ni'j kommen weren te wonen. We weren ben'i'd wat veur kiender dat wezen zollen, jongen of maegies. Die dag weren d'r een stok of vufe, iene d'r van vul wat op, hi'j hadde wat ere kleren an as wi'j wend weren: een broek van een grune soldaote - uniform kleur. Hi'j praotte ok aandere as wi'j. We konnen him niet zo best verstaan. Doe kregen we in de gaten dat et een Duitse jonge was. Ik kan me zien gezicht nog veurstellen: een rond, dik heufd mit een platte neuze, een wat domachtig uterlik. Zien naeme was Hans K ter, geboren in Hamburg in 1914. Zien vader die officier was, sneuvelde een jaor laeter, naodat Hans geboren was, in 1915. In 1918 doe Duutslaand de oorlog verleuren hadde, was Hans wees wodden. Zien moeke was ok deur de oorlog ommekommen. Hans wodde doe as hongerkind in

een pleeggezin opneumen in de buurt van Heeg. Pieter Wijbenga vermeldt in zien boek 'Bezetting in Friesland', dat hi'j in Hindeloopen onderbrocht wodde. In 1926 verhuusde et pleeggezin mit Hans naor Der Izzerd (Ter Idzard). Ze betrokken een klein boerespullekien in de 'Kleine Bos'. Pleegvader hadde nog wel hulpen mit verhuzen vanuut Frieslaand, waoras hi'j groot boer west hadde. Et was mit zien boerkeri'je niet zo best gaon, hi'j hadde nogal wat schulden en zoas et wel vaeke gaot mit zokke meensken, is et vaeke eigen schuld. Hi'j hadde wat mit haddraevers te maeken had, in ieder geval mos hi'j zitten, de bak in. Pleegmoeder mos heur doe redden mit een peer koenen, die ze doe hadden. Zundags gong ze mit Hans naor de karke in Hoolt-woolde as een struise boerinne, zwat in de kleren. Et schoffien dat Hans bi'j oons op schoele gong was et al een opschepper, hi'j kon alles beter as een aander, ston rap mit zien voesten klaor, hi'j durfde alles. En dat dee bliken want hi'j wol wedden, hi'j zol een peerdekeutel opeten en as tegenprestaosie wol hi'j vier appels hebben. Now, hi'j kreeg die appels want hi'j vrat een peerdekeutel op! Nao dat pleegvader uut de gevangenis ontsleugen was, verhuusden ze, pleeggoolden mit Hans, naor Ni'jschoot (Nieuweschoot), waar pleegvader broggewachter van de brogge over de Van Ingelen vaort wodde. Wat Hans begin dattiger jaoren veur wark daon het is niet dudelijk. Deur et feit dat Hans Duitser was en bleef, wodde hi'j in 1937 opreupen in militaire dienst in Duutslaand. Mit ere woorden: nazi-Duutslaand. Hans hadde de aord van zien vader: soldaot wezen, dat was heur leven. In de Twiede Wereldoorlog vocht hi'j an Duitse kaant in verschillende veldtochten mit, totdat him in 1943 in Ruslaand et linker onderbien ofscheuten wodde, daornao hadde hi'j een hoolten bien. Doe hi'j weer oplapt was, kwam hi'j begin 1944 weer naor Frieslaand in opdracht van de nazi's mar now niet as hongerkind. Hi'j wodde plaetst in Liwwadden (Leeuwarden) as commandaant van de locht-ofweer. Dit voldee him niet, hi'j hul meer van militaire akties zoas et schieten op meensken van de ondergroonse. Zo scheut hi'j op 12 augustus 1944 tiedens een razzia in Appelsche (Appelscha) de boswachter Marinus van Emst twie koegels deur et heufd, omdat die niet zeggen wol waar as ze heur onderdukere verborgen hadden. De boswachter was onderdeuken, hi'j was evenpies thuus omdat zien vrouw jaorig was. Hi'j wodde thuus arresteerd en terwi l Hans naost him leup voltrok die et vonnis. En wie zo makkelik op edele meensken schieten kon, verdiende in de ogen van de nazi's een betere

Boswachter Marinus van Emst uit Appelscha. Op 12 augustus 1944 lafhartig neergeschoten door Kuter.

baene, Hans Küter wodde benoemd as kommandant van de laandwaacht. Zo streek hi'j mit een groep laandwaachters op een dag daele in de harbarge van Hendrik Roelinga op Der Izzerd, die schrok doe beheurlik, hi'j was krek mit een klussien doende, dat de Duutsters en in dit geval de laandwaachters beter mar niet zien konnen. Et vleis was doe krap, et klussien is now wel dudelik. Roelinga trakteerde mar gauw op een pilsien en Hans, die Roelinga nog wel kende, mar opscheppen over zien heldendaoden in Ruslaand. Küter moch ok graeg opereren in Ni'jschoot, Rotstergaast daar was hi'j aorig-goed bekend, hi'j hadde daor in de buurt woond, hi'j kwam daor geregeld bi'j een boerefamilie over de vloer. Et kan soms vremd lopen. Bi'j disse boer warkte Tette Lukkes van Der Izzerd. Tette en Hans kenden mekere nog van de schoeletied in Hooitwoolde. Tette was de Duutse tael beheurlik machtig. Tette vertelde dat Hans ok bi'j die boer zat op te scheppen over zien heldendaoden in de oorlog, dat hi'j onder een regen van koegels een revier overzwommen was en daornao Paries binnentrokken was. Nao de bevrijding in 1945 wodde deur de Binnenlaanse Striedkrachten jachtmaekt op Küter, mar Hans die verschillende veldtochten overleefd hadde, leut him niet gauw pakken. Et geval dee him doe veur dat Tette aander wark kreeg en zien ark ophaelen zol. Hi'j zat goed en wel bi'j die boerefamilie an de koffie, doe de boerkeri'je omsingeld wodde deur een arrestasie-

ploeg van de Binnenlaanse Striedkrachten. D'r weren een peer meensken, die hadden een kerel naor die boer gaon zien, ze dochten dat et Küter was, mar et was Tette. Die zweerde bi'j hoge en bi'j lege dat hi'j Hans Küter niet was en de boer wodde eerst ok niet geleufd. Pas tegen de aovend moch Tette naor huus naodat d'r iene uut Oolde-schoot kommen was om te getugen dat ze de verkeerde hadden. Wat d'r veerder van Hans Küter wodden is, wie zal et zeggen. As hi'j nog leeft, dan is hi'j now 78 jaor. As hi'j al veroordield is, dan zal hi'j wel zegd hebben as zovule van dit soort: 'Es ist nicht wahr.' Aldus dit historische verhaal van Duursma in het tijdschrift 'De Ovend'.

Appelscha

Het bovenstaande verslag werd gelezen door mevrouw M. de Boer-van Emst te Appelscha, de dochter van de door Hans Küter vermoorde boswachter Marinus van Emst en haar eerste reactie was zeer ontgaan, omdat zij de juiste toedracht van de moord, en door wie gepleegd, nooit had geweten. Via de oud-Noordwoldiger de heer Henk de Vries, nu eveneens te Appelscha, kwam genoemde mevrouw met ons in contact en via haar kwamen wij in het bezit van het onderstaande op de moord betrekking hebbende proces-verbaal:

'Marechaussee Gewest Groningen, Groep Oost Stellingwerf, Oosterwolde, 14 augustus 1944. Onderwerp: Doodschieten boswachter M. van Emst. Ter bevestiging van dezerzijdsche telefonische mededeeling, d.d. 12 augustus 1944, moge ik u het volgende berichten: In den voormiddag van den 12en augustus 1944 werd door naar schatting 1000 Duitsche militairen en politie in het dorp en de bosschen te Appelscha, gemeente Oost Stellingwerf, een razia gehouden. Er hadden verschillende arrestaties plaats, onder andere werd ook gearresteerd Marinus van Emst, geboren 12 januari 1894 te Vierhouten, gemeente Ermelo, van beroep boswachter le klasse, wonende te Appelscha. Tegen 10.00 uur dien morgen werd Van Emst door Duitschers in een auto meegenomen in de richting van de jeugdherberg 'Us Blau Hiem'. Omstreeks 11.00 uur kwam een auto het erf oprijden van den veehouder Freerk Uildriks, wonende in de nabijheid van 'Us Blau Hiem'. In die auto waren eenige leden van de Deutsche Wehrmacht of Deutsche politie gezeten. Tevens zat in die auto de eerder genoemde Van Emst. Terwijl de Duitschers enkele oogenblikken in de woning van Uildriks vertoefden, bleef Van Emst in de auto zitten. Daarna zijn de Duitsers weer met Van Emst weggereiden. De echtgenoot van den boswachter Weerman, wonende te Appelscha, nr. 169, zag omstreeks 11.15 uur een auto voorbij hun woning rijden. In die auto zaten eenige Deutsche militairen en de haar wel bekende boswachter Van Emst. De auto kwam uit de richting van de boerderij van F. Uildriks en reed in de richting van het dorp Appelscha. Even later hoorde zij een auto stoppen, ongeveer een paar honderd meter van haar woning verwijderd. Dit hoorde zij aan het geluid van den motor. Zij kon niet zien, dat de auto stopte, daar het bosch ter plaatse het uitzicht belemmerde. Zij lette verder niet op die auto en ging door met haar werk. Ongeveer tien minuten later hoorde zij in het bosch ten westen van haar woning het geluid van 4 of 5 schoten. Zij lette daar verder niet op en dacht dat er misschien wel door leden van de

Duitsche Wehrmacht werd geschoten, daar zich verschillende van die leden op den weg in de nabijheid van haar woning bevonden. Omstreeks 14.30 uur werd door de echtgenoot van den postcommandant der Marechaussee Appelscha aan den opperwachtmeester Van der Sluis medegedeeld dat te 13.30 uur een Duitsch militair bij haar was gekomen met de mededeling, dat er een lijk van een manspersoon lag in de nabijheid van de woning van den boschwachter Asjes en de jeugdherberg 'Us Blau Hiem'. Tevens had deze militair haar een portefeuille met papieren en een beurs met inhoud overhandigd. Met de order, dat de politie er voor moest zorgen dat het lijk werd geborgen, had hij zich weer verwijderd. Bij nazien van de portefeuille bleek den opperwachtmeester Van der Sluis, dat deze toebehoorde aan den hem welbekenden boschwachter Marinus van Emst. Met den door hem gewaarschuwden geneesheer W.A. Gerlach heeft hij zich daarna ter plaatse begeven en een onderzoek ingesteld. In een laan, ongeveer tweehonderd meter vanaf den verhardten weg Smilde - Appelscha en tegenover de woning van den boschwachter Weerman, vonden zij in het bosch het lijk van den bij leven hen welbekenden Marinus van Emst. Het lijk lag in een groote plas bloed, welk bloed kennelijk was gevloeid uit een paar schotwonden in het hoofd. Bij onderzoek van dokter Gerlach bleek het lijk drie schotwonden in het hoofd te hebben en een schotwond in den schouder. Het lijk is vervolgens met behulp van eenige omwonenden naar de woning gedragen van den boschwachter Weerman. Het lijk is door den heer officier van justitie bij den arrondissementsrechtbank te Leeuwarden vrijgegeven en ter beschikking gesteld van den familie. De begrafenis is bepaald op 16 augustus a.s. te 13.00 uur.

De onderluitenant. Groepscommandant E. Paulusma.

Toen om 13.30 uur de Duitse militair zich vervoegde bij de echtgenote van de postcommandant, met de opdracht het stoffelijk overschot te verwijderen, was dit inmiddels gevonden door een toevallige passant. Op verzoek van mevrouw M. de Boer-van Emst is door ons voor verdere informatie een onderzoek ingesteld en gedeeltelijk met resultaat.

Resultaat onderzoek Kuter

Desgevraagd verklaarde mevr. De Boer-Van Emst dat haar vader (boswachter Van Emst te Appelscha) ondergedoken was, maar op 12 augustus 1944 even thuis was, omdat zijn vrouw jarig was en de volgende dag zijn dochtertje Marianne (onze informante). Juist die dag was er een razia, waaraan het voormalige hongerkind Kuter deelnam en hij was bij de arrestatie. De getuigen verklaren (en ook het verbaal van de G.C. Paulusma) dat de schoten achter elkaar vielen en dus door één persoon afgevuurd werden. Haar vader werd gearresteerd, omdat hij in een onderkomen in het bos Joden had verborgen, maar vooral ook omdat hij wist waar een zekere burgemeester Zwart verborgen zat. Aangezien hij dat niet wilde vertellen, schoot Kuter de ongewapende weerloze boswachter lafhartig neer. Dat was dan de dank, dat hij als hongerkind uit Duitsland door Nederlanders naar de regio was gehaald en hier een goed tehuis had gekregen.

Na het lezen van het verhaal van de heer Duursma in 'De Ovend' kwamen er bij mevrouw De Boer-Van Emst in

Appelscha twee kardinale vragen naar boven, die haar hele denken gingen beheersen, namelijk heeft de moordenaar zijn straf gehad en leeft hij nog? Het is begrijpelijk dat dat nu pas een rol gaat spelen, want ze was nog maar een kind toen het gebeurde en tot nu toe heeft ze nooit geweten wie de moordenaar van haar vader was. Met deze vragen kwam mevrouw De Boer bij ons en wij deden haar de belofte te trachten bevredigende antwoorden op die vragen te vinden, alhoewel we ons realiseerden dat dit na al die jaren zeer moeilijk zou worden.

Personalia Kuter

Hans Paul Kuter (zonder puntjes op de u, zoals door Duursma gebruikt) was geboren te Hamburg, volgens het verslag in 'De Ovend'. Dit klopt volgens de gegevens, en wel op 21 oktober 1914. Toen hij als kind wees werd kwam hij naar Nederland en kreeg onderdak bij de familie Tj. Geerligs-De Vries bij Hindeloopen. Mevrouw Geerligs was hier goed bekend in de regio, want ze had een broer in Oldeholtspade wonen, namelijk de heer Haite de Vries. Zodoende kwam zij ook naar Ter Idzard toen haar man tijdelijk ander onderdak kreeg (zie verhaal Duursma). Daar trok zij in bij de familie Hogeling. Toen haar man weer terug was, verhuisden ze naar Nieuweschoot, waar pleegvader dus brugwachter werd. Van hieruit ging Hans naar de ambachtschool in Heerenveen en leerde het schildersvak. Na verloop van tijd wilde Geerligs verhuizen en ze vestigden zich in Appelscha, eveneens als sluis-brugwachter, en woonden daar in de oorlog ook.

Toen Kuter in Rusland het linkeronderbeen werd afgeschoten, kreeg hij geen houten been maar een gummibeën, waar hij zich heel goed mee kon redden, maar hij werd afgekeurd voor frontdienst. Toen kwam hij weer naar Nederland en wel naar Leeuwarden. Daar werd hij slavendrijver voor de bezetters en een zeer gevaarlijk mens. Hij kreeg daar de functie van Opperschaarleider van de Landwacht en hij opereerde vanuit zijn hoofdkwartier hetwelk gevestigd was in school Elf te Leeuwarden. Hij was tevens begunstigend lid van de SS en werkte onder andere voor de Sicherheitsdienst (SD). Na de bevrijding werd hij door een arrestatieteam van de Binnenlandse Strijdkrachten gearresteerd en opgebracht naar het huis van bewaring te Leeuwarden. Vandaar werd hij overgebracht naar het voormalige Jodenkamp te Hooghalen/ Westerbork, dat toen tijdelijk dienst deed als onderdak voor opgepakte NSB-ers. Op doorreis naar Westerbork werd Kuter op een auto door Appelscha gereden. Het halve dorp liep uit om de misdadiger nog één keer te aanschouwen. In Westerbork simuleerde hij geestelijk niet helemaal in orde te zijn en werd geplaatst en verpleegd in de psychopatenbarak van de kampziekenafdeling. Met nog een 'patiënt' uit de afdeling, een zekere W. Mulder uit Groningen, en een gevangene uit het kamp, namelijk M. Folkema uit Delfzijl, wisten ze gedrieën uit het kamp te ontsnappen en vervolgens de Duitse grens te passeren. Zeer waarschijnlijk vestigden zij zich daar blijvend. Dit was voor Kuter natuurlijk gemakkelijk, omdat hij nog steeds Duitser was. Eén van de twee kardinale vragen van mevrouw De Boer-Van Emst is dus beantwoord, straf heeft de oorlogsmisdadiger Kuter niet gehad. Blijft over de vraag: leeft hij nog? Mocht dat zo zijn en mocht hij daar leven onder eigen naam, dan zijn er

Het in de laatste oorlogsjaren leegstaande woninkje op de Zanden onder Ter Idzard, waar ook een geheim wapendepôt was ingericht.

ook daar de wegen om dit na te gaan. Dit onderzoek kwam tot stand in nauwe samenwerking met J.K. te Leeuwarden.

Stille werkers in Oosterwolde

In 1985 werd de inmiddels overleden heer Hendrik Vondeling te Oosterwolde geïnterviewd door de Stellingwarver-Schrieversronte, bij monde van Pieter Jonker.

Ten behoeve van het orgaan 'De Ovend' werd genoemde heer Vondeling verzocht iets te vertellen over de bezettingsjaren '40-'45 en de gevaren en ongemakken daaruit voortvloeiende. De familie Vondeling dreef een boerenbedrijf aan de Compagnonsvaart tussen Oosterwolde en Appelscha en uit overtuiging raakte Hendrik al gauw vertrouwd in de kringen van de illegaliteit, met name het L.O.-werk (hulp aan onderduikers). Voor de oorlog was hij al overtuigd S.D.A.P.-er en handelde daar ook naar en waarschijnlijk mede daardoor trad hij toe tot de illegaliteit. Het interview werd gevoerd in het Stellingwerfs, en de eerste vraag was, hoe Vondeling er toe was gekomen aan verzetsactiviteiten deel te nemen.

De heer Vondeling: 'Tja hoe kwam ik in et verzet. Op een dag kwammen d'r twee mannen uut Liwwadden bi'j mi'. Ze kwammen mit de vraoge of ik ok een adres wus, waar een Jood onderduken kon. Ik verwees heur naor Van Ernst in Appelsche. Ik wus dat die fel was en misschien daor in de dunen en de bossen wel een plakken vienen kon. Hoe dat doe gaon is, weet ik niet. Van Ernst is in 1944 deur de Duitsers vermoord. Dat was mien eerste kennismaeking mit et verzet. Aj' d'r ien keer an begonnen, kwaj' d'r niet weer uut. De illegaole blaeden, die vanzels in et geheim drokt wodden mit levensgeveer bin deur et hiele laand verspreid. Ze hebben hiel wat daon om de meensen de waarheid te vertellen, die ze in de fascistische kraanten niet vienen konnen. Wi'j hadden een ploegien van een man of

veftien, die 'lid' weren van de laandelijke veriening veur et onderbrengen van onderduikers. Dat wark brocht van alles mit: zorg veur adressen, bonkaorten, valse persoonsbewiezen en gao zo mar deur.

Wat veur kontakten hadden jim mit de Joden in de kaampen Oranje en Yben-heer op 'e Fochtel? (De naam, kamp Oranje, werd hier enigszins ten onrechte gebruikt, omdat deze naam pas na de oorlog aan dit kamp is gegeven. W.H. de V.)

Mit de Joden in de kaampen op 'e Fochtel hadden wi'j hielemaol gien kontakten, al leuten de Duitsers heur wel vri'j op 'e weg naost et kaamp rondlopen. Now wol et toeval, dat wi'j die reed langes mossen om turf te haelen in et vene. Wi'j wussen wat heur te waachten ston: van De Fochtel naor Westerbork en daor weg naor ien of aander concentratiekaamp in Duutslaand. Ik nam wel es wat brood en shag mit veur heur en ze kenden mi'j al gauw.

Jow hebben altied van jezels zegd dat jow een bescheiden rolle speuld hebben in et verzet. Mar elke haandelings hul toch een risico in?

Vanzels wussen wi'j dat d'r geveer was, mar jow moe'n niet vergeten, dat wi'j daormit deurgongen, doe we mit de dictatuur in aanraeking kwammen.

Ien veurval: op een aovend in 1944 mos ik naor de smid en gong op 'e teroggereize even bi'j iene an om wat illegaole lektuur op te haelen. Ik praotte wat te lange. We mossen om acht ure binnen wezen en op een peer honderd meter van oons huus of zag ik een Duutse petrouille ankommen. Vlochten hadde gien zin, dat ik fietste rustig (uterlik) deur. 'Halt,' was et. Een Feldweibel blafte, wat ik nog zo laete op pad dee, ik wus toch wel, da'k om acht ure binnen wezen mos? Ik dee slim onneuzel en zee, da'k mien tied verpraot hadde bi'j de smid. 'Bi'j de smid? Wat mos ie daor?,' vreug de Duutser.

Ik heurde al iene van de mannen roepen: 'Gooi him in de

vaort.' Mar ik praotte mar wat zute deur in mien beste Duuts en zee, dat ik boer was en zodoende bi'j de smid wezen mos. Dat was een goeie zet. 'Boer?', zee hi', 'ik was ok boer in Duutslaand. Waor woon ie dan?'. Ik zee: 'Jow kun de boerkeri'je hier weg wel staon zien.' 'Een mooie boerkeri'je,' zee hi', 'maek mar gauw daj' thuus kommen, mar we moe'n jow niet weer treffen.' Doe ik thuus was, plofte ik op een stoel daele. Wat d'r an scheelde?

Now doe dee ik mien verhael en vertelde d'r bi'j, da'k de illegaole lektuur bi'j de sokken in hadde en da'k doodsbenauwd west hadde, dat ze mi'j mitnemen zollen en de pepieren vienen. Dan ha'k hongen. 'Boer wezen is toch een goed vak,' zee mien vrouw laeter.

L.O.-werkers in Oost-Stellingwerf

Tot de naaste medewerkers van de heer Vondeling in het L.O.-werk behoorden o.a. de heren Tonnis, Van Putten, Gorter, Slim en Bergveld. De stille werkers, die steeds weer in de nacht op pad waren om onderduikers onder dak te krijgen of met bonkaarten en vervalste persoonsbewijzen het dagelijks eten en de veiligheid van de onderduiker zo veilig mogelijk moesten maken. Deze onbaatzuchtige figuren, die alleen maar wilden bewerkstelligen dat hun medemens geholpen werd, namen zelf hierdoor verschrikkelijke risico's. Dit alles bleek weer eens te meer in de nacht van 5 februari 1945. In het holst van de nacht vervoegde de bloedploeg van Norg onder leiding van opperbeul Sannes zich aan de woning van de familie Hendrik Johannes Bergveld en eiste toegang.

De gebeurtenissen, die toen in de nacht in de ouderlijke woning plaatsvonden staan gegrift in het geheugen van de toen 5-jarige zoon Piet, nu Prof. Dr. Ir. P. Bergveld te Enschede.

'Ik kan me herinneren dat mijn vader in de nacht bij ons bed kwam om afscheid te nemen omdat hij mee moest. Gelukkig vonden ze bij de huiszoeking niets, want mijn moeder had alle bezwarende papieren op haar lichaam onder haar corset verborgen. Volgens mijn herinnering is in dezelfde nacht ook de heer J.W. v.d. Hoek opgepakt. Ze zijn toen eerst naar een boerderij gebracht, waar meer mensen werden verzameld om daarna naar Norg te worden gebracht. Later werd hij in Assen gevangen gehouden, waar verhoren plaatsvonden. Niet al te zacht, maar daar werd thuis nooit over gesproken.

Mijn vader gebruikte geen schuilnaam, maar hij had afgesproken, dat er thuis nooit over deze werkzaamheden zou worden gerept. Dan kon hij mijn moeder niet in verlegenheid brengen. Mijn vader wist door wie hij was verraden, dus kwamen ze doelbewust bij ons aan de deur. Hij werd bewust opgepakt. Hij is daarna op transport gesteld naar Duitsland waar hij terecht kwam in het kamp Wegeleben in of bij de stad Halberstadt in het latere Oost-Duitsland. Het kamp is bevrijd door de Russen en de gevangenen zijn toen te voet en later met een gekaapte boerenwagen met paard dwars door de geallieerde linies richting Nederland getrokken. Via Enschede, waar ze eerst in quarantaine werden gehouden, kwamen ze in Nederland aan en toen wisten wij thuis nog van niets. Mijn vader heeft daar met een paar vrienden een auto gecharterd, die hem op 5 mei 1945 thuisbracht.

Het kapelletje op de R.K. begraafplaats te Wolvega. Ook hier lagen tijdelijk wapens verborgen onder de vloer.

Nogmaals de wapens

Voorgaand hebben we gelezen, dat er twee wapentransporten waren geweest en wel van de 'bok' achter Oldelamer naar de familie Van der Tuin op 'de heide' onder Wolvega en vanuit de boerderij van Boersma bij Het Schar (Katlijk) naar het PTT-gebouw in Oldeholtgade. Toen we één dezer dagen samen met de heer Carper de zaken nog eens grondig op een rij hadden gezet, bleek, dat er nog een derde wapendistributietransport is geweest, namelijk van de 'bok' naar de opslagplaats in het PTT-gebouw in Oldeholtgade. Dit transport, dat geheel per fiets plaatsvond, verliep volgens de route Oldelamer-Nijelamer-Nijeholtwolve, bij de familie Van der Honing de rijksweg over, vervolgens de Scheene en over Ter Idzard naar Oldeholtgade. Wie allemaal met het transport hadden geholpen, wist de heer Carper niet meer precies: 'Maar in ieder geval waren zijn beide collega's, de wachtmeesters Caro en Koopmans, ook van de partij. Onderweg in de buurt van de Scheene meenden ze onraad te bespeuren en dook het hele transport een boswal in, maar gelukkig was het loos alarm.' Het materiaal kwam veilig in Oldeholtgade, maar eens te meer blijkt weer, dat de risico's voor de deelnemers aan dergelijke acties onnoemelijk groot waren.

Voor enige tijd konden we ook met de voormalige politie-man Koopmans over deze transporten van gedachten wis-

selen en ook hij wist zich veel te herinneren. De derde politiemans, de heer Caro, is helaas overleden. De arrestatie van twee topfiguren uit de illegaliteit, namelijk Kapitein Pander en zijn assistent Folkert Wierda, is voorgaand reeds behandeld! Dit was niet alleen triest, maar bovendien zeer gevaarlijk, omdat Wierda veel wapenopslagplaatsen had bezocht, onder andere ook de locatie op de heide en die te Oldeholtspade. Johnny (J.B.) vertelt hierover: 'Een benauwd ogenblik kregen we nog toen de G.S.O.L. (Pander) met zijn adjudant gearresteerd werd. Wierda had namelijk onze opbergplaatsen van wapens geïnspecteerd en wist als zodanig deze plaatsen. Na ontvangst van het bericht van de arrestaties zijn wij (de Bokploeg en de gevechtscapitein) direct begonnen de wapens te verslepen. De grootste hoeveelheid was in Oldeholtspade opgeslagen. Dit materiaal hebben wij 's nachts opgeladen en gebracht via boer Spin in Ter Idzard om het later op te slaan bij de familie Heida in Oldeholtwolde, waar wij enige nachten later de wapens in een grafkelder in de stal (hooivak) hebben ingegraven. 's Morgens vroeg, nadat de wapens uit het PTT-hokje gehaald waren, was de SD reeds ter plaatse met overvalwagens, de gevangenen genomen Wierda met zich mee voerende. De wapens waren weg, dus geen resultaat voor de SD.' Uit gegevens, die we kregen van de heer Carper en van de heer Kroondijk uit Zuidhorn, blijkt het volgende:

De heer Carper vertelt

'Ik heb samen met mijn beide collega's aan alle wapen-transporten meegedaan tot het moment, dat het grootste deel opgeslagen lag in het PTT-gebouw en het andere deel bij de familie J. van der Tuin op de heide onder Wollega. Na dien tijd ben ik bij deze operaties niet meer aanwezig geweest. Bij de transporten die ik meegemaakt heb, beet ik steeds de spits af, door voor het transport uit te patrouilleren. Mocht er dan onraad zijn, dan kon ik tijdig waarschuwen. Het vervoer geschiedde met paard en wagen door J.B. (Piebe) uit Nijeholtspade.' In aansluiting hierop vertelde de heer Thijs Menger eveneens uit Nijeholtspade ons dat voor dit vervoer (tenminste één keer, maar waarschijnlijk vaker) een wagen op luchtbanden van de gebroeders Menger was gebruikt. Het zal de lezer duidelijk zijn waarom dit soort wagens de voorkeur verdiende. Hoe geruislozer het transport verliep, des te kleiner de risico's en die waren toch al groot genoeg. Thijs vertelt, dat des morgens de wagen weer op zijn plaats stond.

Een incident

Over hetgeen nu volgt lopen de meningen sterk uiteen, maar volgens de heer Carper had er een klein incident plaats tijdens het wapentransport van het Schar naar het PTT-gebouw in Oldeholtspade. 'In Ter Idzard ter hoogte van de driesprong Idzardweg/Hamersweg zag ik een paar schimmen schemeren. Ik kon het transport een teken van gevaar geven en gelukkig werd dat begrepen. De voorman reed zijn materiaal het erf op van de familie Hamers en zodoende was vanaf de driesprong niets meer te zien. Uiteraard was ik in uniform en als politiemans op patrouille spoedde ik mij naar de driesprong. Daar aangekomen bleken de schimmen met glimmende knopen gelukkig twee

collega's (op patrouille) van ons te zijn, namelijk de heren hoofdwachtmeester groepscommandant A. Spiekstra en wachtmeester Jan Sijbes (in 1992 in Sneek overleden). Ik bracht hun aan het verstand, dat ze beter konden vertrekken, wat na enig tegenspreken van één van de twee ook gebeurde en de kust was weer veilig.' Nu hebben we uit het rapport van 'Johnny' gelezen, dat het opgeladen materiaal uit Oldeholtspade in de schuur werd gereden van Marinus Spin in Ter Idzard en wij kregen tevens de verzekering uit andere bron dat toen het genoemde incident had plaatsgehad. 'Dat is onmogelijk,' aldus de heer Carper. 'want daar was ik helemaal niet bij. Die transporten werden begeleid door Koopmans en Caro, mijn beide collega's. Dit werd door Koopmans bevestigd. Het materiaal heeft zeer waarschijnlijk maar één nacht onderdak gehad bij de familie Spin en is toen door dezelfde voorman met dezelfde begeleiding (K. en C.) gebracht naar een onbewoond huisje, gelegen vlak bij de boerderij van de familie Doeke Duursma op de Zanden onder Ter Idzard. Daar werden de wapens opgeslagen in een aardappelkeldertje en weggeborgen onder stapels stro. Dit moet dan begin februari 1945 zijn geweest, onmiddellijk na de arrestatie van Pander en Wierda.' (Dit bleek echter niet juist te zijn).

Duursma

Dit klopt echter niet met het verslag dat de heer Y. Duursma ons gaf, want die vertelde dat het materiaal al in november 1944 in het onbewoonde huisje werd gebracht. Zo blijven er dus verschillen en dat is moeilijk meer na te trekken. De heer Duursma vertelde, dat 's morgens wel eens bleek, dat er 's nachts in het huisje met de wapens stiekem was overnacht. 'De nachtelijke bezoekers waren vluchtelingen die door de Duitsers op vliegveld Havelte waren tewerkgesteld, afkomstig uit Sneek. Hun vluchtweg was via de Tjongerdijk en daar lag onze boerderij vlak bij. Die vluchtelingen begonnen in het stro te wroeten,' aldus de heer Duursma, 'en dat werd gevaarlijk.' Ten einde raad heeft de familie Duursma de illegaliteit verzocht de wapens weg te halen. Volgens het dagboek, dat onze informant had aangelegd, gebeurde dit op 12 februari 1945. Tevens was Duursma kort na het incident met de beide politiemensen benaderd door hoofdwachtmeester Spiekstra met de mededeling, dat het hoofd van de landwacht, L. de K., hem opdracht had gegeven een onderzoek in te stellen naar een vermeend wapentransport langs de Hamersweg. Hij had dit op de lange baan kunnen schuiven. Tevens vertelde hij tussen neus en lippen wel iets geweten te hebben van mogelijke wapens die bij de Duursma's op de Zanden hadden gezeten.

Door ons gesprek met de heer Duursma, kwamen we wel tot de gevolgtrekking, dat er wat betreft de wapendepots een kardinale vergissing was gemaakt. Steeds weer werd gesproken van twee depots in West Stellingwerf, n.l. v.d. Tuin bij Wollega en PTT gebouw Oldeholtspade. Dit nu bleek onjuist! Al sinds november 1944 functioneerde er permanent een derde wapendepot onder de hoede van Duursma op de Zanden achter Ter Idzard. Ook bleek, dat bij de controle van de depots door Wierda het depot Duursma niet was gecontroleerd, en dus is de gevolgtrekking dat Wierda niet wist waar zich dit derde depot bevond.

Toen dus ten gevolge van de arrestatie van Pander en Wierda de opslagruimten op de heide bij Wollega en Oldeholtgade moesten worden ontruimd, bleef de wapenopslaglocatie bij Duursma bestaan. Die werd pas op 12 februari 1945 ontruimd en wel op verzoek van de Duursma's, wegens nachtelijke bewoning.

Heida

Het wapenmateriaal uit Oldeholtgade werd dus nadat het één nacht was ondergebracht bij Marinus Spin op Ter Idzard vervoerd naar Oldeholtwolde en wel naar Heida, die genegen bleek te zijn het gevaarlijke materiaal op te nemen. Via de D.O.L. (de district operatieleider Dirk de Bruin uit Heerenveen) kregen ze in Oldeholtwolde de beschikking over een betonnen grafkeldertje zoals Dirk en zijn mannen zelf ook ter beschikking hadden voor het opbergen van de wapens. Op een nacht werd het betonnen grafkeldertje ingegraven op de begraafplaats van Nieuweschot en later een tweede bij Rotstergaast. De geweren en de stenguns erin en klaar was Kees. Vrij luguber en niet passend voor een begraafplaats, maar in die tijd moest nu één keer met andere maten gemeten worden, als in de meer normalere tijden. Hoe het allemaal in Oldeholtwolde toeging bij Heida, vertelt ons de heer Kroondijk uit Zuidhorn die ons ook nog mondeling toelichting verschafte uit zijn omvangrijke memoires.

Graven

'Na dat groot alarm was geslagen, moest naartig gezocht worden naar nieuwe schuilplaatsen voor de opgeslagen wapens, dus ook die van Oldeholtgade. De S.D. zou niet rusten voor ze alles haarfijn had uitgezocht. Aan de Slingerweg onder Oldeholtwolde was een boer genegen het gevaarlijke spul op te slaan. De volgende dag zou er een betonnen grafkelder worden afgeleverd. Dit zou in een leeg

hooivak moeten worden ingegraven. Bouke Span en ik moesten gedurende de nacht een gat graven van 2,5 bij 1,5 bij 1 meter. Voor twee flinke jongelui geen onoverkomelijke opgave. Er was slechts minimale verlichting maar wat erger was, op ongeveer 70 cm diepte kregen we last van het grondwater. Onze laarzen waren niet in optimale staat in het laatste oorlogsjaar en er kwam steeds minder grond naar boven. Door het vocht zakten de zijanten telkens in zodat wij maar langzaam vorderden. Tegen de morgen was de kuil gereed en in de loop van de voormiddag kon de grafkelder worden geplaatst. In de avonduren werden de wapens overgebracht naar de nieuwe grafkelder. Voor dit transport kregen Bouke en ik vrijstelling. Gelukkig dat dit deel van de wapens veilig was opgeborgen.'

Van der Tuin

De locatie bij Van der Tuin zou misschien wat moeilijker voor de S.D. te vinden zijn. Tenminste dat dachten wij aanvankelijk. Maar wie zo dacht kende de S.D. niet. De volgende morgen kwam Bouke naar me toesnellen: 'Ze zijn bij de telefooncentrale (Oldeholtgade) en die man (de gevangenen genomen Wierda) is er bij. Hij is danig toegetakeld en vertrouwt er op dat alles verwijderd is'. (Hier bedoelde Bouke natuurlijk het opgeslagen wapenmateriaal). 'Ik kan het dorp niet in, en daarom moet jij direct Van der Tuin waarschuwen'. Mijn taak was J.F. Kuipers te waarschuwen die de boodschap doorgaf aan Van der Tuin. (Volgens uw schrijver is dit zeer waarschijnlijk Kuipers van Sociale Zaken geweest). De boer heeft de wapens in de kruiwagen geladen en daarna in de sloot gekiept. Hij had nauwelijks de laatste kruiwagen leeggegooid toen de S.D. met veel vertoon op de boerderij afstormde. Ook hier vonden ze niets, doch dreigden de boerderij in vlammen te laten opgaan, als ze terugkwamen. Collega-boeren namen tijdelijk de zorg voor het vee op zich. De inboedel werd op een wagen geladen en door mij de volgende dag in Nijeholt-

Het dubbele wapenkeldertje op het dropveld Frying-Pan aan de Bisschopsweg onder Rotstergaast. Links in de bergplaats de D.O.L. Dirk de Bruin en rechts Jaap Numan.

Het boerderijtje van Jan v.d. Tuin op de Heide onder Wol-vega, waar ook een zending wapens verborgen lag.

pade afgeleverd. Van der Tuin en zijn vrouw kregen daar onderdak en waren zogenaamde vluchtelingen uit Meyel in Limburg en zouden dan fam. v.d. Laan heten.' Hier is de heer Kroondijk waarschijnlijk iets onjuist, want de familie dook onder bij Schotanus in Oldeberkoop.

Waar waren de wapens gebleven? L. de K. heeft daar volgens de geruchten persoonlijk een onderzoek naar ingesteld doch zonder resultaat. Carper vertelde ons, dat ze met een paar mensen Van der Tuin hadden geholpen de wapens in de sloot te gooien en nog juist konden verdwijnen voor de S.D. kwam. De heer Carper, die evenals de collega's Koopmans en Caro met hun gehele gezin moesten onderduiken, kwam na de oorlog als getuige terecht in de rechtszaak tegen de Belg, de S.D.-er Steylaerts. Bij de confrontatie tussen getuige en verdachte maakte de Belg de opmerking 'Zo bent u die terrorist van toen?' 'Inderdaad dat was ik', beaamde de politieman, 'maar jullie waren dikke sufferds want jullie stonden vlak voor de sloot en nog zagen jullie de ondergedoken wapens niet liggen'. De lezer zal zich herinneren, dat de zelfde wapens al eens eerder op de bodem hadden gelegen, toen de boot was gezonken bij Oldelamer.

Nu lagen ze dus ten tweede male op de bodem. Johnny (J.B.) voegt hier nog aan toe, dat nadat Van der Tuin met hulp de wapens had 'verdrongen' hij was gevluht naar een boerderij in de buurt en even later waren de S.D.-ers met de gevangenen Wierda aanwezig. Na een ingesteld onderzoek door Landwacht en Zoll-Polizei kwamen die er

evenwel achter waar deze wapens lagen. De boerderij werd dan ook geregeld bewaakt door hen. 'Toch hebben wij (de bokploeg) deze wapens onder het oog der moffen weggehaald. Een stengun en een kistje munitie was voor ons onvindbaar: dit werd evenwel de volgende middag door de Landwachters de K. en de L. boven water gehaald, die daarbij verschrikkelijk te keer gingen, vloekten en ons uitscholden voor terroristen en handlangers van Moskou enz.' Ze waren weer eens bij de neus genomen. Kroondijk vertelt, dat ze omstreeks het middernachtelijk uur de boerderij in een wijde boog waren genaderd en dat op alle toegangswegen posten waren uitgezet. Met tuinharken en ander materiaal werd toen het door Van der Tuin aangegeven slootgedeelte afgevist en gelukkig met resultaat. De heer Van der Tuin is nadat hij in Oldeberkoop ternauwernood aan een arrestatie ontkwam, verhuisd naar Ter Idzard (o.a. Spin) en maakte daar de bevrijding mee. Zo is er in de regio dus in die jaren toch wel iets meer gebeurd dan de doorsnee inwoner toen heeft bevroed. Maar gelukkig leverde diezelfde regio in die bange jaren de stille maar onverschrokken strijders die ook hier het pad schoon veegden voor de oprukkende bevrijders, de Canadezen.

Drogen

Nadat het materiaal uit de sloot was gevist, werd het bij gedeelten gebracht naar bakker Bosma op de Keiweg om te drogen en in etappes werd het uiteindelijk onderge-

bracht onder de vloer van het Rooms Katholieke kapelletje op de begraafplaats achter de R.K. kerk te Wolvega. Ook werd als zodanig de boerderij van Leenis genoemd als tussenschakel in het transport. Deze boerderij stond (nu afgebroken) achter het R.K. gymnastieklokaal.

Oprichting B.S. Noordwolde

Wij kregen een omvangrijk rapport toegezonden uit Den Helder afkomstig van de heer Hermanus Dijkers, nadat wij in zijn woonplaats al enige tijd geleden een zeer geanimeerd gesprek hadden. Inmiddels is hij evenwel overleden. Wachtmeester Dijkers, politieman met als standplaats Noordwolde (Marechausseekazerne) vertelde ons het één en ander over het ontstaan van de 3e Sectie van de B.S. afd. Noordwolde in de zomer van 1944. We volgen nu zijn verslag, waarin duidelijk tot uitdrukking komt dat hij in deze periode heel veel steun ondervond van zijn collega uit Boyl de wachtmeester J.W.H. Vinke. In juni 1944 nam ik een oudere onderduiker op in mijn woning. De man was kandidaat voor een 'Silbertanne moord' (het klakkeloos neerschieten van meestal vooraanstaande Nederlanders door de bezetter). Om voor deze man een vals persoonsbewijs te krijgen zocht ik via collega Caro te Oldeholtspade, contact met de L.O. te Wolvega. In Noordwolde speelde mij dit alles te veel aan de oppervlakte af, en voor de onderduikers en voor mijzelf gaf dit te veel risico's. Op deze wijze kwam ik in contact met Arnold Kooistra (de gem. operatieleider). Hij was het die mij verzocht om mee te helpen om een sectie van de B.S. te vormen in Noordwolde waarvan ik de sectiecommandant zou worden. Ik heb mijn medewerking toegezegd en mede met behulp van de heer Vonk (Theo Vonk) lukte het om een aantal jonge mannen bij elkaar te krijgen. Gaandeweg kreeg de organisatie meer vorm en via een koerierster kreeg ik instructies in de bekende giro-enveloppes (die dekmantel werd veelal gebezigd). De meeste meisjes kwamen uit Wolvega, die dat deden o.a. I.S., A.K. enz. In november 1944 zijn Arnold Kooistra en ik voor een dag naar Langelille gegaan. We kregen daar wapeninstructie van een voor dat doel gedropte Ned. officier (in het geheim vanuit een vliegtuig per parachute gedropt). Het was de Lt. de Koning. Hij maakte ons vertrouwd met springstoffen, handgranaten (mills no. 36), de brengun (lichte mitrailleur 0.303 inch) en de stengun (pistoolmitrailleur).

Kort hierop kreeg ik de opdracht om te Oldeholtspade van de collega's Caro en Carper wapens voor instructiedoeleinden in ontvangst te nemen. Van mijn activiteiten op B.S. gebied was collega Vinke uit Boyl alleen op de hoogte. Wederkerig wist ik ook van zijn activiteiten. In verband hiermede kon ik een beroep doen op Vinke om mij behulpzaam te zijn bij het transport. Die avond namen wij twee Lee Enfield geweren met munitie, twee stenguns met munitie, twee handgranaten en een bazooka in ontvangst. We hebben deze wapens bij mij achter 't huis verborgen (marechausseekazerne Noordwolde) in een hoop takkebossen die ik daar voor dat doel had opgestapeld. Ik woonde met mijn gezin in de woning ter rechter zijde van de kazerne. Mijn bedoeling was om samen met Vinke in één der kamers van de kazerne wapeninstructie te geven, maar mijn onmiddellijke chef, die met mij onder één dak

woonde, wilde dat niet. Uiteindelijk bleek de boswachter te Boschoord, de heer L. ten Oever, genegen een schafteket ter beschikking te stellen voor dat doel. De wapens zijn door ons overgebracht naar die hut. Aldaar hebben we tot drie keer toe instructie gegeven aan een groep B.S.-ers uit Noordwolde. Tot diegenen die daar instructie hebben ontvangen behoorden o.a. Jan Beugeling en Gijs Krol. Deze namen weet ik daarom nog zo goed, omdat zij tot de aangehouden behoord van de 29e december 1944. Toen ik van de arrestaties vernam, heb ik direct de wapens opgehaald uit de hut te Boschoord en verstoopt op de oude plek achter mijn woning in de kazerne. Gijs en Jan (en vele anderen) zouden, zo ook is gebleken, toch met de meest afschuwelijke methoden tot spreken worden gebracht. Aan de overval op de kazerne ben ik ternauwernood ontkomen. Ik moest dezelfde dag onderduiken en ben enige weken zwervende geweest (diverse plaatsen gehad). Wachtmeester Poelstra, die na een week werd vrijgelaten, waar schuwde mij, zeer voorzichtig te zijn. Men wist bij de S.D. in Crackstate uit de verhoren wat ik gedaan had en men beschouwde mij (ten onrechte volgens mij) als de grote dader. Ik verloor het contact met Arnold Kooistra, de gemeentelijke operatieleider in Wolvega. Uiteindelijk kregen we (postcommandant H. Visser en ik) van de heer Sikkema, hoofd van de school aan de Nieuweweg, het aanbod om bij hem onder te duiken. Er was in die school een onderduikplaats gemaakt die kon meten met het beste wat er was op dit gebied. Gedurende drie maanden heeft de familie Sikkema ons onderdak verleend, en van voedsel voorzien. Mevrouw Sikkema waste onze kleding en had door onze aanwezigheid een dubbele taak wat vooral in die tijd bij schaarste aan alles een grote belasting voor haar moet zijn geweest. Visser en ik mochten de weekenden ook doorbrengen in de rietvlechtschool. De heer Koerts had daar een eveneens goede schuilplaats gebouwd en hij voorzag ons dan tevens van eten. Omstreeks april 1945 eindigde onze onderduikperiode en kreeg ik opdracht om mij met de groep Noordwolde naar het verzamelpunt te begeven bij de Driewegsluis. (Hier hoopt uw schrijver later op terug te komen).

SD-terreur op De Meenthe

Pukkie ging getrouw met zijn bazen mee, maar hij kwam 's avonds alleen terug. Engelandvaarder Peter Tazelaar: een groot verzetsheld. Vet uit de slagerij van Wolvega: 'Het moest lijken op een overval.'

Via de heer Henk de Vries (voorheen de Meenthe) kregen we betreffende de razzia te Noordwolde nog enige aanvullingen. Uit deze aanvullingen blijkt weer eens te meer het brute optreden van de S.D.-ers bij de overrompeling van een drietal gezinnetjes op de Meenthe. 'Wij, fam. Roelf Hielken de Vries, woonden precies achter de driesprong op de Meenthe en op die bewuste dag in december zag mijn zus Jogina die S.D.-ers komen en ze riep tegen mijn vader: 'Verdwijen toch, want die Duitsers komen hierheen'. Mijn vader zag daar het nut niet van in, want hij had toch niets op zijn geweten, maar ze smeekte, 'ga nu want ze nemen je mee'. Dus dook mijn vader weg op de koehilde onder het stro tegen het schuine dak aan. De hond die bij het binnenstormen van 'de heren' in de weg liep kreeg een trap en mijn zus moest zeggen waar de mannen waren. Toen ze daaraan niet voldeed, werd ze door de onverlaten links en rechts om de oren geslagen. Vervolgens doorzochten ze onze boerderij en ze kwamen ook op de hilde. Ze staken met een hooivork in het stro, vlak bij mijn vader langs, maar ze hebben hem niet gevonden. Mijn moeder, die ziek te bed lag, heeft kunnen voorkomen (waarschijnlijk ook mede door haar ziek zijn) dat die lui verdere maatregelen namen en ze dropen af. Het brute onbeschofte optreden van die S.D.-ers heeft op mij als kind toendertijd een vreselijke indruk gemaakt en ik zie het nog gebeuren.'

Gebr. H. en J. de Vries

'De gebr. De Vries, zonen van Jan Eden de Vries, woonden vlak bij ons aan de overzijde, waar moeder (weduwe) de Vries samen met de ongetrouwde zoon Jan een boerderijtje bewoonde. (Jan verdiende de kost als melkrijder). In een woninkje ernaast, woonde het gezin van de getrouwde zoon Hendrik. Hendrik, die op het moment dat de S.D.-ers kwamen in het boerderijtje van zijn moeder verbleef, kroop daar weg in een donkere hoek voor de koeien. De S.D.-ers losten een schot toen ze in de stal kwamen en Hendriks vrouw die juist arriveerde riep: 'Hendrik kom daar alstublieft weg want ze schieten je dood'. Hendrik de Vries kwam te voorschijn en hij werd door de S.D. gearresteerd, evenals zijn broer Jan die in de andere woning van de familie werd aangehouden. De beide broers werden afgevoerd en het laatste wat mevr. De Vries van Hendrik haar man hoorde was: 'geef me mijn pet even vrouw'. Het hondje van de familie ging getrouw met zijn bazen mee, maar des avonds kwam Pukkie weer thuis, maar de beide broers niet. Jan de Vries zag kans uit Duitsland te vluchten en was begin maart 1945 weer thuis, maar Hendrik kwam nooit weer terug op de Meenthe.' Mevr. de Vries vertelde aan onze informant: 'Mijn man was totaal onschuldig en had nergens iets mee te maken. Mijn pogingen in Crackstate om dat die S.D.-ers aan het verstand te brengen waren vruchteloos en haalden niets uit. Ik heb destijds veel steun

aan de burens gehad, vooral van buurman Blaauw die het boerderijtje van ons verzorgde of het zijn eigen was'.

Fam. Albert Veldhuizen

De S.D.-ers kwamen ook bij de fam. Albert Veldhuizen en hierover circuleerde op de Meenthe een verhaal dat echter niet helemaal overeenstemt met de getuigenverklaring van mevr. Veldhuizen, die als 10e getuige te Leeuwarden werd gehoord. Daar verklaarde zij, dat toen de S.D.-ers bij haar woning kwamen, haar man niet thuis was, en dat ze daarom haar hadden meegenomen en ze pas na vier weken uit Crackstate werd vrijgelaten.

Een gedicht

Via een telefoontje kwamen we in contact met de fam. Rennings, sinds kort wonende in de Lennaflat te Wolvega. Mevr. Rennings, die niets maar dan ook niets moest hebben van de Duitsers en hun handlangers kwam in de oorlogsjaren al gauw in het verzet terecht in de omgeving van Dordrecht. Ze werd topkoerierster L.O. en K.P. In augustus 1944 ging het mis en ze werd gegrepen door de S.D. Toen begon voor haar een verschrikkelijke lijdensweg, want via kamp Vught, Ravensbruck en München kwam ze in concentratiekamp Dachau terecht. Het geloof hield haar staande en ze overleefde al die verschrikkingen dankzij dat geloof en de wil tot leven. Na de oorlog bleven de kamptijden haar leven beheersen en begon ze gedichten te schrijven over die vreselijke tijd en ze gaf ons toestemming tot inzage en opname van haar pennevrucht. In aansluiting op het brute optreden van de S.D. op de Meenthe, leek ons het hiervolgende gedicht van haar hand het meest sprekende!

De landwachter

*Het was een miezerige man met een zwart 'model-pak' an.
't Was nooit een echte vent, stond als een nul bekend!
Hij telde nergens mee, was lui, dom en ontevree!
Maar, nu is t'ie van het soort dat een medemens vermoord!
Neerlands 'verzet' verraad aan zijn Duitse 'Kameraad'!
En, voor dat groots vertoon ontvangt hij 'judasloon'!
Zijn ziel is zwart en slecht!
Hij is een 'moffenknecht'!*

In Memoriam

Ondanks dat het artikel 'In Memoriam' buiten de regio valt, wil de schrijver dit toch gaarne behouden als een eerbetoon aan een groot man. Uiteindelijk werd hij op hetzelfde terrein gedropt waar ook de wapens voor de regio neerkwamen.

Peter Tazelaar

Op 73-jarige leeftijd overleed in het voorjaar van 1993 te Hindeloopen de verzetsman Peter Tazelaar. Daarmee ging een groot verzetsheld heen. Tazelaar kwam als 'Engelandvaarder' tijdens de Tweede Wereldoorlog aan de overzijde van de Noordzee terecht en kreeg daar de zware gedegen opleiding als B.B.O. (bureau bijzondere opdrachten) agent. Wegens zijn vele goede werken, werd hij begiftigd met de 'Militaire Willemsorde', de Engelse onderscheiding 'The Kings Medal for courage in the cause of freedom', enz. In april 1945 werd hij in Breda benoemd als adjudant en adviseur van Koningin Wilhelmina. Peter kreeg vooral bekendheid door het boek en de film 'Soldaat van Oranje'.

Tot tweemaal toe kwam Tazelaar in de oorlogsjaren in het geheim vanuit Engeland in Nederland aan, en de tweede keer speciaal ten behoeve van het Friese verzet. In de nacht van de 1e november 1944 werden wapens gedropt vanuit een 4-motorige Halifax bommenwerper boven het dropveld 'Ingram' te Haskerhorne (codezin 'Wie de schoen past' enz.). Deze zelfde wapens kwamen voor een deel via Oudehaske en 'de bok' terecht bij de fam. v.d. Tuin en kwamen dus ook twee keer in het water terecht. De eerste keer, toen het transportbootje zonk bij Oldelamer en de tweede keer toen de heer v.d. Tuin het gevaarlijke materiaal kwijt moest en alles in de sloot kiepte. In die nacht kwamen echter boven 'Ingram' bij Haskerhorne ook twee parachutes naar beneden waaronder geen wapencontainers bungelden, maar via de caterpillar (zijderups) zijde kwamen twee geheime agenten op Friese bodem aan. De ene was Lykele Faber (Mission 'Bobsleigh') en de andere Peter Tazelaar (Mission 'Necking'). Ze kwamen beiden veilig aan de grond en konden hun bestemming bereiken. Na veel omzwervingen door Friesland kwam Tazelaar (op wiens vervalste persoonsbewijs stond vermeld dat hij arts was) in Gaastmeer terecht, waar hij via zijn zender contact legde met Engeland. Later heeft hij via de zender ook contact gehad vanuit Haskerhorne. Daarbij kwam hij in contact met een bemanningslid van een neergeschoten Engelse bommenwerper die vlak bij Stavoren in het IJsselmeer neerkwam op 15 oktober 1944. Aan dit ondergedoken bemanningslid, de radiotelegrafist Sergeant Alfred Springgate, heeft Tazelaar in die periode veel steun gehad. Na de oorlog vertoefde hij veel in Frankrijk, maar Friesland nam bij hem een speciale plaats in en bij één van zijn vele bezoeken aan de regio, had uw schrijver het genoegen met Tazelaar een zeer prettig onderhoud te mogen hebben op een afgesproken ontmoetingsplaats in Lemmer. Hij was wat je noemt een groot mens, maar de eenvoud zelve.

Het vet dat de Duitsers ontging

De heer Hein de Haan uit Wolvega vertelde ons in een uitvoerig gesprek dat hij tijdens de oorlogsjaren een administratieve functie bekleedde bij een grote slagerij in Wolvega. Het betrof hier de slagerij bij de spoorwegovergang, nu NBM. Deze slagerij werkte onder auspiciën van het produktchap van vee en vlees en verzorgde de vleesdistributie binnenlands. Uit hoofde van zijn functie gebeurde het herhaaldelijk dat na sluitingstijd van de slagerij De Haan nog aanwezig was op het kantoor van het bedrijf om de admini-

stratie bij te werken. 'Naast onze eigen werkzaamheden hadden we,' aldus de heer De Haan, 'ook nog ruimte in het bedrijf moeten creëren voor opslag van vet afkomstig van de noodslachtplaats alhier. Dit vet ging naar de smelterij en werd omgesmolten tot grote tabletten en kwam dan bij ons in opslag. Om de zoveel tijd werd de hele voorraad weggehaald en waar dit vet naar toe ging kunt u natuurlijk wel raden, naar onze oosterburen en dit was mij eigenlijk een doorn in het oog. Toen er eens weer een behoorlijke hoeveelheid vetttabletten bij ons opgeslagen lag, benaderde ik hierover de illegaliteit met de woorden, dat het toch eigenlijk zonde was dat dat allemaal naar de moffen ging. De reactie was zeer positief en ik kreeg te horen dat ik zeer binnenkort na het sluiten van de slagerij bezoekers kon verwachten, die de tabletten kwamen halen. Ik wist dus niet precies welke avond ze zouden komen, maar op zekere avond was het zo ver. Ik was nog op kantoor en plotseling had ik twee mannen bij me in het vertrek en ik heb er ook nooit meer gezien dan die twee en wat er precies gebeurd is in de slagerij weet ik niet en ook niet hoeveel personen daar waren binnengedrongen. De ene man, die in het kantoor kwam, was zeer zeker politieman Carper, maar hij was in burger. De andere kan ik mij niet meer herinneren, misschien een zekere Jonkman. Na verloop van enige tijd was waarschijnlijk het werk in de slagerij klaar, want de beide mannen wilden het kantoor verlaten. Ik heb hun toen verteld, dat ze dat niet konden maken, want het moest lijken op een overval, zonder mijn voorkennis. Het werd dus in scène gezet, zodat het leek alsof ik het slachtoffer was van een overval en ik werd stevig door Carper vastgebonden op een stoel, maar toch wel zo, dat ik na geruime tijd mezelf kon bevrijden. De afspraak was, dat ik dan mocht bellen naar de politie voor aangifte van de overval. De beide mannen verlieten het kantoor en draaiden de deur op slot en ik bleef vastgebonden op de stoel achter. Toen ik vanuit de slagerij ook geen geluiden meer hoorde begon ik me los te worstelen en na geruime tijd gelukte me dat. Ik sloeg een ruit in om er uit te komen en bracht mijzelf wat schaafwonden aan op de armen en gezicht met behulp van een glasscherf en slaagde er in via het kapotte raam naar buiten te komen. Er was niets meer te zien buiten en ik begaf mij naar de overzijde van de Rijksweg naar de boerderij van Hessel Nijenhuis en die belden voor mij op, waarschijnlijk naar de Zoll Polizei (grünen) in hotel Speckman te Wolvega. Twee van die kerels kwamen aan de slagerij en ik moest mee naar Speckman. In een kamertje op de verdieping werd ik ondervraagd door Fücks, de grote baas met zijn onafscheidelijke herdershond. Fücks wou van mij weten of ik personen had herkend, maar ik vertelde hem dat ik maar twee personen had gezien en niemand had herkend. Ook wou hij weten met wat vervoer het vet was gehaald. Ik heb maar gezegd dat ik gemeend had een auto te horen. Ze hebben me zeker twee uren vast gehouden en verhoord voor ik naar huis mocht, maar verder heb ik er nooit meer iets van gehoord.'

Wachtmeester Carper

Het rapport van de heer Carper vertelt ons ongeveer hetzelfde, namelijk: 'De exportslagerij aan de Rijksweg hebben wij eens leeggehaald. Voor het leeghalen van de cellen, waar een partij vet in zat, heb ik H. de Haan (nu nog

Een Special-Duties bemanning die wapens dropte voor de illegaliteit. Dit toestel (een Halifax) bereikte zijn bestemming echter niet. Het crashte op 15 oktober 1944 in het IJsselmeer bij Stavoren. De tweede van links is Sergeant Alfred Springgate, de technicus die Peter Tazelaar hielp met de zender.

wonende in Wolvega) flink vastgebonden op een stoel. Toen wij vertrokken waren heeft hij zich losgeworsteld, sloeg een raam stuk en ging naar de overbuurman om de SD in hotel De Kroon (Speckman) te waarschuwen. Hij vertelde dat onbekenden een overval hadden gepleegd en de cellen hadden leeggeroofd. Hij moest direct bij hotel De Kroon (Speckman) verschijnen en kon des nachts na een verhoor weer gaan'.

Vetvervoer

Tot slot vertelt ons de heer J. Kroondijk hoe en waar het vet bleef en wij volgen zijn verslag. 'Ditmaal geen wapen-transport, doch een overval op de slagerij aan de Rijksstraatweg bij de overweg in Wolvega. J.B. (Piebe) uit Nijeholtpade had weer het gerij beschikbaar gesteld. Een eenvoudige opdracht. Met paard en wagen moest ik op een dinsdagmiddag in maart 1945 tussen half vijf en vijf uur mij bevinden in de buurt van genoemde slagerij. Het was een zonnige voorjaarsdag en nog volop licht toen ik daar reed. Enkele jonge mannen (KP-ers) gingen per fiets in dezelfde richting. Ze leken na volbrachte dagtaak huiswaarts te keren. Terwijl ze passeerden gaven ze geen blijk van herkenning of saamhorigheid. Bij de slagerij was het anders, daar werd ik direct naar de achterkant gedirigeerd. Het werk 'binnenskamers' hadden ze al opgeknapt. De grote deuren gingen open en naar schatting zo'n honderdvijftig kilo gesmolten vet in grote plakken werd vlug opgeladen. Het zal duidelijk zijn dat het hier gestold vet betrof, anders was het niet te vervoeren geweest op een open wagen. Voor camouflage was er wel het één en ander aanwezig en dit werd er overheen gespreid en in de kortst mogelijke tijd was ik op de terugweg naar Ter Idzard. Het eerste gedeelte op de Rijksweg ging het in rustig tempo. Bij de afslag naar de Scheeneweg werd het tempo opgevoerd. Op zeker moment zag ik een tablet aan de glij gaan en op het wegdek terecht komen. Dat zou voor de vinder een niet te ver-smaden 'hapje' zijn in die tijd, maar tevens een aanknopingspunt voor eventuele speurders. Ik heb het vlug weer opgeladen. Even voorbij de Bult (centrum Ter Idzard) stond een boerderijtje dicht aan de straat. (Deze boerderij staat er nu nog en is wel vaker genoemd, in verband met de wapen-

transporten). Ik werd verwacht. De wagen was weldra gelost en de lading veilig opgeborgen. Tezijnertijd zou het moeten dienen als voeding voor NBS-ers als ze in actie zouden komen. De woensdag daarop was het marktdag en de Duitsers maakten zich nog meer gehaat doordat ze een groot aantal fietsen vorderden van de marktbezoekers. De 'overval' op de vetfabriek kreeg daardoor weinig aandacht in de onderlinge gesprekken. Een dergelijke gebeurtenis werd meestal opgesierd en men verkneukelde zich dan over de poets die men de Duitsers en hun handlangers had gebakken. Nu had men andere dingen aan het hoofd. Derhalve geen voedsel voor het geruchtcircuit.' Aldus het verslag van de voerman J. Kroondijk, die nu eens inplaats van wapens een lading klandestien vet vervoerde.

Razzia's

De heer De Haan vertelde ons dat hij thuis (slagerij De Haan, Westeinde te Wolvega) tweemaal een razzia heeft meegemaakt en dat hij de eerste maal kon ontkomen maar de tweede maal werd gegrepen door de landwacht en de SD. 'Bij de eerste razzia ben ik in nachtkleding (we lagen al in bed) via het platte dak en de dakgoot op het erf van buurman Verbeek terechtgekomen en over zijn mestvaalt ben ik beland in de tuin van dokter Wouda. Daar heb ik mij schuil gehouden in een zomerhuisje tot de volgende morgen. Het duurde wel een tijdje, maar eindelijk hebben ze mij daar verlost, door mij kleding te brengen en kon ik weer naar huis. Van stonde af aan heb ik niet meer thuis geslapen, maar sliep ik bij Biersma, onze overburen. Nu wil het toeval dat toen mijn vader jarig was ik één nachtje thuis bleef en prompt die nacht was er weer een razzia van de landwacht en zollpolizei. Ik zou weer dezelfde krachttoer uithalen en ik hing al aan de dakgoot gereed om weer op het erf van Verbeek te springen toen bleek dat het hele huis was omsingeld. Waarschijnlijk heeft één van de landwachters zijn geweer op mij gericht, want ik hoorde Lammert de Koe (de grote baas van de landwacht), die ook aanwezig was, schreeuwen: 'Niet schieten!' Dit commando ging met de nodige vloeken gepaard, maar toch is het zo, dat ik mis-schien aan De Koe te danken heb dat ik geen doelwit aan de dakgoot ben geworden. Ik werd gevangen genomen en

opgebracht naar het bureau van de Marechaussee kazerne aan de Eikenlaan en daar heb ik één nacht doorgebracht. Vervolgens werd ik overgebracht onder politiebegeleiding naar het politiebureau in Leeuwarden en die brachten mij naar het huis van bewaring aldaar. In die gevangenis heb ik twee weken doorgebracht en ik ben verhoord in het Burmaniahuis. Toen dat afgelopen was werd ik op transport gesteld naar het concentratiekamp Amersfoort. Vandaar zou ik (natuurlijk met velen) naar Duitsland gezonden worden. Op gegeven moment werd ik er zo uitgeroepen en ik mocht naar huis. Ik ben er nog steeds van overtuigd dat De Koe een goed woordje voor mij heeft gedaan. Dit was het relaas van de heer De Haan en wij realiseren ons terdege, dat misschien tientallen onderduikers in de regio gelijksoortige en minder prettige belevenissen hebben moeten ondergaan. Wij kunnen aan dit soort razzia's nog toevoegen, dat de Duits getinte arbeidsbureaus (Duits sympathiserende leiding) de landwacht ging instrueren om onderduikers te lokaliseren en op te sporen. Op die bureaus was men immers bekend met wie wel en wie niet aan de oproep van tewerkstelling in Duitsland of voor de arbeidsinzet (schuttersputten graven) had gevolg gegeven. Gelukkig werkten op die arbeidsbureaus ook mensen, die graag de landwacht een hak wilden zetten en de illegaliteit gingen inlichten over mogelijke razzia's. Via die goede Nederlanders was het zelfs mogelijk dat de illegaliteit de beschikking kreeg (of ter leen) over een stempel of stempels om vervalste ausweisen samen te stellen, waar de onderduikers mee konden worden geholpen.

Waarom illegaal werker?

Ter afsluiting wederom een gedicht van mevr. Rennings, waarin zij naar voren brengt wat de mensen bezielde om tot het verzet toe te treden.

Daarom!

*Neen, 't was geen lust tot avontuur,
dat mij besluiten deed Hitler's horde te bestrijden.
Het was het bittere leed
dat over ons werd uitgestort, hard en onmenselijk wreed.
Dit bracht de diepdoordachte wens ook mijn steentje bij te dragen
en daadwerkelijk mee te helpen, om dat monster te verjagen.
Voor koningin en vaderland wilden velen hun leven wagen,
want men streed voor de vrijheid en voor het mensenrecht.
Men streed voor een beter lot, niet door nazi-dom geknecht.
Men streed voor een vrede, nu door bloed en tranen beslecht.*

De opmerkelijke lezer heeft herhaaldelijk kunnen constateren welk een enorme steun uw schrijver heeft gehad aan voormalig opperwachtmeester van politie, de heer L.S. Carper. Zijn totale inbreng is zeer groot geweest en kwam veelvuldig tot uitdrukking. De illegale beweging (en dus de regio) heeft op velerlei gebied in de oorlogsjaren van zijn sympathieke steun mogen profiteren, zelfs in die mate, dat ten gevolge daarvan het gehele gezin op gegeven moment moest onderduiken. Niets was hem te veel en hij verloor nooit zijn geduld als wij weer bij hem aanklopten met onze ontelbare vragen. Het was voor ons danook een schok te ervaren dat Carper - voor ons geheel onverwacht - was overleden en wij weten zeker dat we een vriend hebben

verloren. Hij laat een leegte achter, in de eerste instantie voor zijn naasten, maar ook wij zullen hem missen. Zijn laatste woorden waren altijd: 'Gauw weerkomen hoor!' We zullen die uitnodiging nooit weer horen.

De D.O.L.

In voorgaande regels hebben we heel in het kort even aangeroerd, het functioneren van de DOL (de districts-operatieleider) van een district waartoe de Stellingwerven ook behoorden. We spreken hier in dit geval over de eerder genoemde Dirk de Bruin, die in die functie rechtstreeks de gegevens en bevelen ontving van zijn onmiddellijke chef de D.I.K. (districts commandant), de heer A. Bergsma, werkende onder de schuilnaam 'Nico'. Ook hebben we toegezegd op deze materie terug te zullen komen en we kunnen aannemen dat onder Nico en Dirk de illegaliteit van Zuid-Friesland voor en tijdens de bevrijding een grote naam heeft gekregen en dat ze deze naam met ere hebben verdiend.

Onmiddellijk na zijn benoeming begon Dirk met de organisatie van 'het strijdende' gedeelte van de binnenlandse strijdkrachten. Hij had hierbij de beschikking over KP-ers uit de gemeenten Lemsterland, de Stellingwerven, Haskerland en Heerenveen. Deze groepen moesten echter bewaard worden en Dirk kreeg de opdracht als DOL dit te organiseren, met de belofte dat de benodigde wapens vanuit Engeland met vliegtuigen zouden worden aangevoerd, zo gauw de daarvoor geschikte dropvelden waren gevonden en goedgekeurd. We weten nu, dat die goedkeuring heel wat voeten in de aarde had, want de instanties in Engeland hadden heel scherpe normen gesteld, voordat een bepaald veld hun fiat en goedkeuring verdiende, qua veiligheid en doelmatigheid, enz. Ogenblikkelijk toog Dirk er op uit om geschikte afwerpterrainen te zoeken. Het terrein alleen was niet voldoende. Tegelijkertijd moesten er in de omgeving mensen wonen (liefst boeren) die in staat en genegen waren de helpende hand te bieden en wat zeer belangrijk was, konden zwijgen. Achtereenvolgens slaagde Dirk erin vier afwerpterrainen met bijbehorende faciliteiten (geschikte aanwonenden) te vinden. Eén veld is nooit gebruikt en twee velden kennen we reeds, namelijk 'Sideboard' bij Katlijk in het Schar en 'Ingram' te Haskerhorne achter de Haulsterbossen. Nummer drie lag vlak bij de Tjonger, bij Rotstergaast. Dit was dropterrein 'Frying Pan' en hier zijn éénmaal wapens neergekomen en in totaal zijn op de drie dropterrainen van Dirk negen maal wapens gedropt. Als we alles bij elkaar optellen wat er uit de lucht kwam zweven voor de illegaliteit van district III, dan komen we op 814 stenguns (pistoolmitrailleurs), 315 Lee Enfield geweren type Mark I, 26 bazooka's (anti-tankwapens), 30 brenguns (lichte mitrailleurs), 105 coltrevolvers, 1105 handgranaten (type Mills 36) met een ruime voorraad munitie en sabotagemiddelen voor de rails, de zogenaamde mistsignalen en voor de weg de bandenbommen, enz. Verder 756 nooddrantsoenen, 986 blikken cornedbeef, 270 kilo chocolade en biscuits en 100 kilo medicamenten. Tenslotte nog vijf zendapparaten en acht radio-ontvangers. Bij elkaar opgeteld woog dit alles zeker 54 ton en de illegaliteit was in staat met deze uitrusting zeker duizend man zwaar te bewapenen.

Nico overbluft de Duitsers

Nico's papieren zijn in orde, maar in zijn fietstas vinden ze een stengun. Iedereen moet onmiddellijk van schuilplaats veranderen. Nico dwingt bij de beulen van Crackstate respect af. Zijn executie is nabij, maar de Duitsers weten ook dat de Canadezen al aan de Drents-Friese grens staan.

Op 7 april 1945 kreeg de districtscommandant Nico (A. Bergsma) opdracht om 150 man gereed te houden en te bewapenen en verdere orders af te wachten. Kwam die order, dan moesten ze de oprukkende Canadezen tegemoet trekken. Op 8 april daaropvolgend om 13.30 uur kwam de afgesproken codezin: 'De fles is leeg' door en dit betekende, dat over zesendertig uur moest worden begonnen met rail-, weg- en watersabotage. Na ontvangst van het bericht, besloot 'Nico' een stafbespreking te houden die bij bakker Bosma in Oudehaske zou worden gehouden. Toen Nico met zijn adjudant Wiebe de Jong op weg was naar de bespreking, kwam hun uit de richting Heerenveen een overvalwagen van de SD tegemoet. Op de overvalwagen zaten een vijftiental SD-ers met twee mitrailleurs schietklaar in de aanslag. En tussen hen in zaten twee politiemannen, die al enkele dagen de verschrikkingen van Crackstate hadden meegemaakt. Zij moesten zeer waarschijnlijk onder bedreiging en dwang Nico en Wiebe aanwijzen. Wie deze twee politiemannen zijn geweest was helaas niet meer te achterhalen. Uit de diverse korpsen waren op verdenking van illegaal werk zeer veel leden opgepakt en in Crackstate terechtgekomen.

Gearresteerd

Wiebe probeerde zich voorzichtig en schijnbaar argeloos te verwijderen. Nico waarschuwde nog: 'Blijf rustig, er is ons wel vaker een SD wagen voorbijgereden'. Zijn assistent was echter al om de hoek verdwenen. Onmiddellijk stopte de overvalwagen en de SD-ers sprongen eruit en enkelen renden achter De Jong aan en begonnen op hem te schieten. Wiebe sprong in een sloot en dook onder. Te laat helaas, ze hadden de duik gezien en sleurden hem uit de sloot. Tijdens deze operatie werd hij vreselijk mishandeld en geschopt en geslagen waar ze hem raken konden. Nico (De DIK) probeerde ondertussen uiterlijk rustig weg te wandelen, maar ook dat mislukte. Zijn papieren, die hij moest afgeven ter controle, waren ogenschijnlijk in orde, maar in zijn fietstas vonden ze een stengun (pistoolmitrailleur). Beiden werden ingerekend. De DOL (Dirk de Bruin) en enkele anderen hadden vanuit hun schuilplaats (de afgesproken stafbesprekingsplaats) alles zien gebeuren en waren radeloos. Dit was een ramp. Nico en assistent Wiebe waren met alle operaties op de hoogte en misschien hadden ze nog bezwarende papieren of materialen bij zich. Er moesten direct tegenmaatregelen worden getroffen. Door

het wegvallen van de districtscommandant (Nico) was Dirk - de operatieleider - de verantwoordelijke hoogste autoriteit in het district geworden en verderop zal blijken, wat voor invloed dit had in de laatste dagen voor de bevrijding. We hebben al eerder verteld, dat de roem en de gedurfdheid van Dirk zelfs tot de SD-ers van Crackstate was doorgedrongen en dat ze in die laatste dagen van hun terreurbewind zelfs innerlijk doodsbang waren voor die legendarische Dirk. De gevangen genomen Nico wist dit en heeft dit tot het uiterste uitgebuit tijdens de verhoren. Op order van Dirk verlieten ze onmiddellijk de vergaderplaats om een ieder te waarschuwen van adres te veranderen. Een koe-rierster (Nel), de latere echtgenote van Dirk, wist nog van niets, maar gelukkig werd ook zij op tijd gewaarschuwd en dook onder op een ander adres. Daar zag ze de overvalwagen van de SD voorbijrijden en ze kon waarnemen, dat Nico en Wiebe zich in de auto bevonden. Die werden naar Crackstate gebracht waar ze elk in een aparte cel werden opgesloten. Wiebe, bloedend uit vele wonden, bang dat hij bij verdere mishandelingen namen zou noemen, probeerde een weg te vinden om Nico niet tegen te spreken, door bijvoorbeeld onwetendheid voor te wenden. Bij het verhoor bleek dat de Duitsers vooral de omvang van de heer Bergsma's (Nico) macht wilden weten. Belangrijk was, dat de verklaringen van beiden elkaar in grote lijnen moesten dekken. Nico besloot sterk overdreven zoveel mogelijk de waarheid te vertellen en achteraf bleek dat hun verklaringen in pincipe aardig overeenkwamen. Nico gaf alle sabotagedaden toe, herhaalde ze bij latere verhoren en door zelf de verantwoording op zich te nemen leidde hij de aandacht af van namen, die hij niet wilde noemen. Zijn fierheid maakte indruk op de SD-ers. Het vonnis voor Bergsma luidde: doodschieten bij het aanbreken van de dag. Aan het verhoor (het laatste van een serie om de arrestant uit te putten) namen behalve de grote baas Hauptsturmführer Kronberger, ook deel de Nederlandse SS Scharführer Wamelink en waarschijnlijk ook Post. In totaal zeven ondervragers, die Bergsma echt (en niet ten onrechte overigens) beschouwden als de 'Oberterrorist'. Begrijpelijk, want hij was de districtscommandant.

Het verhoor

Hoe zich dit verhoor heeft toegedragen hebben we kunnen optekenen uit getuigenissen van het tribunaal te Leeuwarden, mondelinge getuigenissen en ook wat uit de mond van

Links de districtscom-
mandant (D.I.K.)
Bersma (schuilnaam
Nico) en rechts de dis-
trictsoperatieleider
(D.O.L.) Dirk de
Bruin.

Bergsma destijds is opgetekend door Wijbenga (schuilnaam Geale). Hieruit blijkt duidelijk de fierheid die van Bergsma afstraalde en de angst van de SD-ers, vooral voor de persoon van de DOL, Dirk de Bruin. De vragen van Kronberger waren: Is Nico je ware naam? Nee, ik heet Atse Bergsma. Wanneer kwam je bij de terroristen? Jaren geleden. Wie is je commandant? Prins Bernhard! Hilariteit en gelach van de SD-ers. Heb je veel wapens? Ja! Hoeveel? 1300 stuks (De totale hoeveelheid die op de dropvelden was neergekomen). Waar kwamen die vandaan? Uit Engelse vliegtuigen. Waar sloeg je die op? Op kerkhoven in grafkelders. Nico durfde dit gerust te bevestigen, want hij wist dat ze daar al weer weg waren. Heb je munitie? Ja, enige honderdduizenden. Hoeveel mannen heb je? Zeshonderd (hier doelde Nico op de totale sterkte in het gehele district). Wat heb je tegen ons? Heel veel, maar vooral dat jullie ons land hebben overvallen en mensen hebben vermoord. Wat zou je doen als je Duitser was? Voor mijn land vechten. Waarom vecht je dan nu tegen ons? Omdat ik

geen Duitser ben! Dit alles ging dan gepaard met veel dreigementen. Veel acties van de illegaliteit kwamen ter tafel en Nico gaf alles toe. Bij de arrestatie had je nogal veel tabak bij je. Hoe kwam je daaraan? Van jullie gestolen. Er is vet gestolen uit een slagerij (zie verslag van de heer De Haan). Dat hebben mijn mannen gedaan, aldus Nico, en we hebben op diverse plaatsen ook boter weggehaald. Er is in Joure een auto met inbeslaggenomen radio's opgebrand, weet je daar meer van? Ja door mijn jongens. Er is vannacht bij Nieuweschoot op Duitsers geschoten. Dat zullen mijn mannen wel gedaan hebben aldus Nico. Wij hebben jullie wapens in Oosterwolde gevonden, verklaarde Kronberger triomfantelijk. (Dit waren de wapens, die in het Fochteloöerveen in Duitse handen vielen). Ja, dat weet ik, pareerde Nico, dat was na een arrestatie. Maar dat is niet zo erg, want dat is al weer aangevuld en de jongens zijn alweer paraat. Zonder schroom beantwoordde Nico alle vragen, omdat hij voor zichzelf tot de conclusie was gekomen, dat dit de beste methode was om zijn ondervragers te

Begraafplaats Nieuwehorne. Het graf van de KP-er Bouwe van Ens. Hij werd op 13 april 1945 vermoord door de SD bij de Spitsendijk te Luinjeberd.

overbluffen. Het was een gevaarlijk spel dat hij speelde, maar zijn tactiek zou glansrijk overwinnen, zo zal later blijken.

Het voorgaande verhoor vond plaats op de tiende april 1945 en aan het einde daarvan kon Kronberger niet nalaten te zeggen: 'Je bent een flinke kerel Bergsma, maar het geeft je weinig want dit is het laatste verhoor geweest en morgenvroeg wordt je doodgeschoten.' Bergsma werd teruggevoerd naar zijn cel en met zijn gedachten alleen gelaten. Hij zou dus de bevrijding niet meemaken en morgen zou de laatste dag van zijn leven zijn. Toen hij ondanks alle zorgen, toch in slaap was gevallen en de volgende ochtend wakker werd hoorde hij enkele gearresteerde en opgesloten koeriersters in hun cel een oud-Hollands liedje zingen. Een vreemde ontroering kwam over hem, toen hij het gezang herkende als 'Mijn schild en de betrouwen'. Toen ging zijn celdeur open en werd hem een handdoek en zeep gegeven, met de opdracht zich te wassen. Toen hij zich gewassen had, kreeg hij van een Belgische rexsist de S.D.-er Van Mol de opdracht om mee te komen, voor een vernieuwd verhoor. Dus toch nog weer een verhoor? Dat gaf moed, en hij besloot zijn tactiek van de vorige dag tijdens het verhoor voort te zetten. Het hernieuwde onder-

zoek van Kronberger duurde bijna de gehele dag, maar toch voelde Nico dat er in de toon van de gesprekken iets veranderd was. Alsof er achter de gestelde vragen zekere angsten schuil gingen en dat die angsten zich duidelijk concentreerden op de districtsoperatieleider Dirk de Bruin, die nu de hoogste autoriteit vertegenwoordigde in het verzet, of zoals de SD-ers het noemden de terroristen of communisten. De SD-ers op Crackstate meenden nl. dat de D.O.L. Dirk een zeer felle communist was, waarvan niet veel goeds te verwachten was, en ze vreesden represaillemaatregelen, nu ze de D.I.K. Bergsma gearresteerd hadden. Nico, die wist dat Dirk helemaal geen communist was, besloot hierop in te spelen en door zijn antwoorden de angst van de SD voor Dirk nog wat aan te wakkeren. De angst van de heren van Crackstate was begrijpelijk. Dit laatste verhoor vond plaats op elf april en de Canadezen stonden al voor de Drents-Friese grens. Dientengevolge was hun macht en terreur in uren te tellen en moesten ze ook nog rekening houden met acties van de terroristen, onder leiding van Dirk. Kronberger begon zijn verhoor door Nico voor te houden, dat hij toch een overtuigd Christen was en hoe hij dan als operatieleider voor sabotagedaden een felle communist als Dirk de Bruin aan kon stellen, die nu al 'Dolle Dirk' werd genoemd. Nico toonde zich zeer verbaasd en haakte hierop in door te zeggen dat dit een ramp was en als hij dit geweten had, was dit nooit gebeurd, maar hij voerde aan, dat meestal de echte namen van de illegale werkers niet bekend waren en altijd gewerkt werd met schuilnamen. Hierdoor waren de achtergronden en doelstellingen van de strijders meestal niet bekend. Nico bracht heel diplomatiek naar voren, dat dit zijn mannen kon aanzetten tot staatsgevaarlijke avonturen en dat hij nergens voor in stond, als ze in actie kwamen. Tijdens de verdere gesprekken werden de S.D.-ers er steeds meer van overtuigd de verkeerde man te hebben gearresteerd. De leider die zijn mannen in de hand had hadden ze gearresteerd en de communist Dirk met zeshonderd zwaar bewapende volgelingen zwierf rond Heerenveen (aantal door Nico genoemd). De eerste gevolgen hadden de S.D.-ers reeds kunnen constateren na de arrestatie van Nico. Tussen Oudeschoot en Wolvega waren door middel van springstoffen drie bomen over de Rijksweg gevallen (hier komt uw schrijver op terug). Op alle belangrijke wegen waren n.l. Duitse auto's op de z.g. bandenbommen gereiden en vernielde banden waren gemeengoed geworden. Er was een aanslag op de spoorbrug over de Tjonger gepleegd, dus was vervoer per nacht niet meer mogelijk. Overdag was al zelfmoord want de geallieerde jachtvliegers schoten alles aan diggelen wat maar bewoog. Was er voor hen zelf nog wel een uitweg? Mogelijk niet meer en Nico was het daar roerend mee eens en stookte het vuur op door te zeggen dat ze van Dirk niet veel goeds te verwachten hadden. Maar ja, daar had hij nu niets meer mee te maken, nu hij vastzat en doodgeschoten zou worden. Nu was het volgens hem wel zo, dat als Dirk hoorde dat Nico was gefusilleerd, dat tevens de dood betekende voor de S.D.-ers van Crackstate. 'Julie hebben geen schijn van kans weg te komen, met je versleten materiaal en jullie rantsoentje benzine'. Een paar Nederlandse S.D.-ers (o.a. Wamelink) die bij het verhoor aanwezig waren, bedreigden Nico en probeerden nog via grootspraak en bluf hun gezicht te redden. Bergsma troefde hen af door naar voren

te brengen dat als Hauptsturmführer Kronberger goed nadacht, dan moest hij tot de conclusie komen voor de arrestant Nico meer respect te hebben dan voor hen. Uiteindelijk vecht ik voor mijn eigen land en volk, maar jullie strijden voor een vreemde mogendheid en tegen je eigen volk. Ietwat onwillig gaf Kronberger na een lichte aarzeling toe dat dit inderdaad zo was. Wamelink en Post hielden zich verder afzijdig en het gesprek werd voortgezet door Kronberger met tegenactie van Bergsma, die heel goed doorhad dat de S.D.-er aanvoelde dat hun spel uitgespeeld was en dat hun lot er alleen maar zwaarder door werd als ze op het laatste moment de districtscommandant nog zouden doodschieten. Het gevolg hiervan was dat beide partijen een hoog politiek spel begonnen te spelen. Kronberger was er van overtuigd, dat Bergsma geloofde dat Dirk een communist was en bovendien onbetrouwbaar bleek te zijn. In deze wetenschap zag hij voordelen want voor zijn eigen hachje wilde hij gaarne Bergsma vrijlaten. Nico die de gedachtengang van de schurk aanvoelde, deed alsof hij verschrikkelijk teleurgesteld was in de persoon van Dirk en zo groeiden de beide partijen ogenschijnlijk naar elkaar toe. Dit ging zo een tijdje door, met elkaars gedachten te doorgronden, tot op een gegeven moment de S.D.-er aan Bergsma een concreet voorstel deed. Hij was genegen hem vrij te laten, mits Nico beloofde daarvoor Dirk de communist op te offeren. Met andere woorden, onmiddellijke invrijheidstelling als Nico met Dirk de volgende dag op een afgesproken plaats aan de Rottumerweg zou verschijnen. Op het moment dat hij dit voorstelde waren de Canadezen de gemeente Heerenveen reeds binnengetrokken en hadden via Oldeholtwolde. Mildam reeds bevrijd. Het werd dus kort dag voor de 'heren' van Crackstate. Nico, die er niet over peinsde zijn rechterhand en goede vriend uit te leveren, had er toch weinig moeite mee de afgedwongen belofte te doen. Dat hij dit erewoord zou breken stond voor hem vast, maar dat bezwaarde hem niet het minst, want als hij al met Dirk op de Rottumerweg zou verschijnen, wie garandeerde hem dan vrije aftocht? Toch aanvaardde hij ogenschijnlijk alle voorwaarden, op voorwaarde van vrije aftocht zonder gevolgd te worden. Dat werd beloofd. Kronberger bracht hem persoonlijk tot de buitendeur van Crackstate.

In vrijheid

'Wat voelde ik me weerloos' (zou Nico later verklaren) 'toen ik de poort uitliep. Hetzelfde hoorden we van meerdere personen die door de S.D. werden vrijgelaten. Elk moment verwachtte je een schot in de rug, met de latere uitleg van de schurken: op de vlucht neergeschoten! Maar alles ging goed en wegwezen. In de omgeving van Rottergaast/ Nieuweschoot vond Nico zijn mannen en de blijdschap van het weerzien was groot en het deed hun goed te horen dat de Duitsers diep respect voor hen, de extremisten, hadden. Dirk (de D.O.L.) voerde in zijn eentje de angst van de S.D. voor de illegaliteit nog wat op, door een brief samen te stellen (naar verluidt van opgeplakte krantenletters) en zonder ondertekening, dat als de S.D.-ers een moord zouden bedrijven hij daarvoor een aantal Duitsers zou doodschieten.

Dit dreigement heeft helaas zijn uitwerking gemist. Zoals we reeds eerder hebben beschreven, werden in de vroege

morgen van de dertiende april in de bermsloot aan de Spit-sendijk de lijken gevonden van twee slachtoffers uit Crackstate, n.l. de melkrijder Bouwe van Ens uit Nieuwehorne, de man die tot zijn nek in het illegale werk zat, vooral de wapentransporten. De bikkelharde Fries, die toen er gewaarschuwd werd, dat er razzia's dreigden, antwoordde: 'Ik gean foar de poep gjin stap oan 'e kant'! (Ik ga voor de mof geen stap aan de kant). Deze uitspraak zou helaas zijn dood worden. Het andere stoffelijk overschot kon in de eerste instantie niet geïdentificeerd worden en werd te Luinjeberd opgebaard. Een broer van het slachtoffer kon het stoffelijk overschot identificeren als zijnde Sijbren Sietsma uit Hemelum en gearresteerd op 8 maart 1945 te Echtenerbrug. De lichamen bleken verschrikkelijk verminkt te zijn, en de ontsnapte gevangenen uit Crackstate (hierover later meer) waren allemaal de mening toegedaan dat deze zinloze moord was gepleegd, om de ergst gemartelde gevangenen uit de weg te ruimen. Dat waren lastige getuigen, die moesten verdwijnen, omdat ze bij een eventuele berechting van de beulen (die hen kapot hadden gebeukt) de bewijzen leverden hoe hun methodes van ondervragen waren geweest. Hieruit zou men kunnen constateren dat Sietsma die betrekkelijk toevallig en als licht geval was gearresteerd zich de woede en de moordzucht van de S.D.-ers op de hals had gehaald door zijn hardnekkig zwijgen. Rosenthal, een Hauptscharführer van de S.D. te Heerenveen, en vooral ook zijn handlangers de Belgische S.D.-er Emile Steijlaets zochten altijd bepaalde personen uit, waarop ze hun sadistische wreedheden konden botvieren.

Sabotage

In de nacht van negen op tien april begon dan eindelijk voor de illegaliteit de sabotage van wegen, spoorlijnen en waterwegen. Wegen, vooral de belangrijkste doorgaande hoofdwegen werden met bandenbommen en soms met simpele kopspijkers bestrooid. Met springstoffen werden bomen ontworteld om ze vervolgens over de rijbanen te laten vallen. Bruggen werden afgedraaid en betonningen werden verlegd. Spoorwegen werden ondermijnd met springladingen of simpelweg werden de aansluitingen losgedraaid. Het Duitse militaire verkeer werd enorm gehinderd en op menige plaats in de provincie gingen de Duitsers verschrikkelijk te keer. Bijna al deze sabotagemiddelen zijn in de regio gebruikt om het de Duitsers bij hun terugtocht (of vlucht?) zo moeilijk mogelijk te maken en ze komen verderop zeer zeker allemaal in het totaalbeeld van de Duitse terugtocht voor.

De Canadezen rukken op

'In het gesticht 'Port Natal' worden de namen afgeroepen van hen die naar Duitsland moeten. Ik stoot mijn broer aan en fluister: 'bek houden, niet reageren'. Tegen de bevrijding lopen de arbeidskampen leeg. Sommige foute Nederlanders zien de bui hangen en plegen zelfmoord. Het vliegveld Havelte wordt met 300 ton aan bommen uitgeschakeld.

Al vele jaren geleden hadden we een gesprek in Langelille met de inmiddels overleden Hendrikus de Jong (roepnaam Rikus), die samen met zijn vrouw een kruidenierswinkelje annex rijwielhandel in genoemd dorp dreef. Ons gesprek ging uiteraard over de Tweede Wereldoorlog en de illegaliteit in het bijzonder. Rikus vertelde, dat hij samen met zijn broer Hendrik in de oorlog met de illegale beweging in contact kwam, en dat hun ouderlijk huis in de oorlogsjaren in het dorpje Bantega stond. Het verhaal van De Jong kwam overeen met het verslag dat hij deed aan A.H.P.: (Albert Hendriks Publicaties) ten behoeve van de Lemster Courant en we laten het nu volgen.

'We hebben veel met wapentransporten van doen gehad, samen met Jan Visser van de Grachtsluis (mijn zwager). We verzamelden des nachts de gedropte wapens en die werden op een vrachtautootje geladen. Gevaarlijk werk, waarbij ook broer Hendrik en vader Albert werden betrokken. Op een avond worden in het oosten van de polder (N.O.P.) weer wapens op het vrachtwagentje geladen. De chauffeur is een Hollander, maar in Duits uniform. Jan Visser is er dit keer niet bij. De auto vertrekt, en wij moeten lopende zien thuis te komen. Het is november 1944 en vrij guur weer. We (vader, Hendrik en ik) lopen richting Hopweg op weg naar Bantega. We komen van Schoterbrug. Als we op de Hopweg zijn wordt de te volgen route besproken. Er zijn twee mogelijkheden om thuis te komen. Op de fiets naar de kultuurboerderij van Koopman op kavel 17 en vervolgens door de Lemster Hop naar Bantega, of lopend richting Schoterzijl. Juist als we een besluit willen nemen, buidert iemand in de donkere nacht: 'Halt!' We staan stijf van schrik. De moffen schijnen met hun sterke zaklantaarns recht in ons gezicht. Ze verdenken ons van deelname aan de wapentransporten. Hendrik legt uit, dat we arbeiden in de N.O.P. en dat we nog laat voor de polderdirectie aan het werk zijn geweest en daarom in het donker huiswaarts keren. De Duitsers geloven er geen barst van. Ze drijven ons drieën voor hun uit, richting Lemmer.

Gearresteerd

In de barak aan de Sluisweg werden we intensief verhoord. Het ging er niet zo zuinig toe. We moesten antwoorden met de revolver op de borst. We lieten weten, dat we daar niets om geven, omdat we niets met wapentransporten van doen hebben. Dat pikten de moffen niet. Ik werd bij de armen en benen gepakt en op een harde stoel gesmeten. De soldaten schopten me en mepten me met een revolver. Ook broer Hendrik kreeg een paar dreunen met een pistool. De gezichten van ons raakten bebloed en de moffen waren tevreden. Vader behandelden ze vanwege zijn leeftijd wat menselijker, maar ook hij vertikte het de juiste ant-

woorden op de Duitse vragen te geven. In het huisje van de familie De Jong aan de Bandsloot was men ondertussen ongerust geworden. Wat kon er gebeurd zijn? We bleven een nacht in Lemmer.

De volgende morgen werden we op fietsen gezet en met de handen aan het stuur gebonden. We moesten naar Heerenveen fietsen. Voor ons uit twee Duitsers en achter ons twee. In Heerenveen werden we opgesloten in de gevangenis van Crackstate, in het centrum. Vader was bang dat de moffen hem van kant wilden maken. Hij vroeg ons of het niet beter was om te zeggen wat we gedaan hadden, want hij wilde zo gauw mogelijk naar huis. We hebben moeten praten om hem daarvan te weerhouden. Gelukkig lieten ze hem na een week vrij. Probleem één was opgelost. Hendrik werd redelijk behandeld in Crackstate. Hij kreeg eten en drinken en meer hoefde hij niet van zijn vijanden. Ik werd regelmatig geslagen omdat ze mij beschouwden als de saboteur die zijn mond open moest doen. Drie weken hebben mijn broer en ik doorgebracht in Crackstate en toen zijn we beiden overgebracht naar het huis van bewaring in Leeuwarden. Dit keer gingen we per trein. We waren daar nauwelijks een week, toen we alweer op transport werden gesteld. Dit keer gingen we per trein van Leeuwarden via Groningen naar Port Natal in Assen, waar op het N.S. station een selectie volgde. Een groot deel van de gevangenen (waaronder wij beiden) moesten naar Duitsland en de rest naar een werkkamp in het dorpje Loon, N.O. van Assen. In het gesticht Port Natal werden de namen afgeroepen van hen die naar Duitsland moesten. Dit werd gedaan door een Duitse officier. Opeens horen we onze namen afroepen. Ik stootte mijn broer aan en fluisterde 'bek houden, niet reageren'. We zwegen beiden. Nog een keer en nu behoorlijk woest schreeuwde de officier: 'Gebroeders De Jong uittreden'. Weer geen reactie onzerzijds. Gelukkig voor ons, volgde er geen controle. De officier ging verder met het noemen van namen. Wij kwamen nu automatisch in de groep gevangenen terecht die bestemd waren voor Loon. Ziezo gelukkig niet naar Duitsland, glunderden we elkaar toe.

Graven

In Loon werden we bij een boer ingekwartierd. Maar een boer zagen we niet. We moesten in een schuur in het hooi slapen. Al gauw werd ons duidelijk gemaakt, dat we in Drenthe loopgraven en tankwallen en grachten moesten graven onder toezicht van Duitse bewakers. Er heerste een hard regiem, wie niet werkte, kreeg een opsodemeter van jewelste. Buiten was het bar koud. De winter van 1944 leek een echte te worden. Koning Winter zou regeren en niet Adolf Hitler. Op een nacht in december regende en

Een groep NBS-ers uit Weststellingwerf. De 2e man van links staand is Rikus de Jong uit Bantega (later Langelille). De foto is genomen in het voormalig NAD-kamp te Wolvega.

sneeuwde het tegelijkertijd. Verschrikkelijk beroerd weer. Ik maakte Hendrik wakker. 'Jongen we gaan er vandoor'. 'Wat? Dat kan niet man, overal bewakers'. Mijn broer zag het niet zitten, maar ik wel. 'Kom op, kleren aan en de schep meenemen. Wegwezen!'

Op de vlucht

We verlieten de boerenschuur en probeerden zo snel mogelijk ver weg te komen. Bewakers zagen we gelukkig niet, tenminste nog niet, want even later zagen we een landwacht lopen. Nu uitkijken! 'Als hij ons ziet, lopen we regelrecht op hem af en slaan hem met de schop de hersens in', fluisterde ik. Alles ging gelukkig goed en we zagen kans buiten het gezichtsveld van de landwachter te komen. We liepen en we liepen, door bossen en landerijen en over sloten. We wisten ongeveer de goede richting naar Bantega. Na een gedeeltelijke nacht en de volgende dag te hebben gezwoven waren we in de buurt van Appelscha aangekomen. Het was al laat in de avond toen we bij een boer aanklopten. 'Vluchtelingen? Kom er dan maar in'. Van de boerin kregen we eten en melk. Uitstekende kost, in de oorlog. We vroegen of we mochten blijven slapen. Dat mocht, maar dan wel in het hooi, want in het woongedeelte vond hij te gevaarlijk, wegens de mogelijkheid van razzia's en wij waren per slot van rekening vluchtelingen. Hij beloofde ons dat hij ons de volgende morgen om vijf uur zou wekken en dat gebeurde dan ook prompt. We kregen weer goed te eten. Het boerengezin was onvoorstelbaar gastvrij. Om enigszins te weten, welke de goede richting was, vroegen we naar de stroomrichting van de Tjonger om zodoende bij Bantega te komen. De boer wees ons de weg en we namen afscheid en vervolgden onze weg in de ijskoude buitenlucht. Het was bar koud en al gauw hadden we natte voeten en benen omdat we onze weg vervolgden via ondergelopen landerijen. Maar toch hielden we er een behoorlijk tempo in. Het moest wel, want het was een zaak van leven en dood. Het was alweer laat in de avond toen we plotseling doodmoe voor de Helomavaart stonden, en of het zo moest zijn, voor onze neus lag een roeibootje. We staken de vaart over en liepen richting Langelille, waar we steenkoud onderdak vroegen en kregen bij een veehouder. De volgende dag zetten we koers naar huis in Bantega,

waar onze ouders al, via, via, wisten dat we onderweg waren en groot was de vreugde dat wij weer heelhuids thuis waren. Lang kon de vreugde evenwel niet duren, want we werden gezocht en daarom moesten we onmiddellijk weer weg.

Onderduiken

Als zo velen in de regio, doken ook de broers De Jong onder, en hun eerste onderduikadres was bij een oom op de boerderij aan de Ringvaart. Volgens het verhaal van Rikus vertoefden ze daar verscheidene weken, maar ook hieraan kwam een eind, want via een seintje van de illegaliteit kwamen ze er achter dat de Duitsers hen op het spoor waren. 'Ijlings verlieten we de boerderij. Een nieuw onderkomen vonden we bij de ouders van de verzetsman Jan Visser (zie de bokploeg), de veehouder Willem Visser bij de Grachtsluis bezijden de Helomavaart. Vervolgens werden we door Jan gebracht naar een adres op de Zevenbuurt aan de overzijde van de Tjonger. Ook daar konden we niet blijven, want we moesten onder de vloer van het woongedeelte verblijven en dat was niet te harden. We stierven haast van de kou, want we hadden alleen wat stro tot dekking. Na een paar dagen werden we gelukkig overgeplaatst naar Oldelamer, bij een familie Elzinga. Dit gebeurde in de nacht en we volgden een smal pad langs de Helomavaart en bij een brug verlieten we dat pad. Zonder moeilijkheden kwamen we op ons adres in Oldelamer, en daar bleven we geruime tijd en zochten weer contact met de illegaliteit. Er moest gewacht worden op de Canadezen die naar het noorden oprukten.' De broers gingen des nachts wel eens ongewapend op verkenning en moeilijkheden hebben ze nooit gehad. Dit ging volgens Rikus enige weken zo, tot de Canadezen de regio naderden.

'Toen kregen we bericht, dat we ons bij de Driewegsluis moesten vervoegen. We werden ondergebracht in de boerderij van Boersma, waar we weldra met een tachtig man waren verzameld. Van daaruit zou dan de grote strijd tegen de Duitsers beginnen.' De broers namen deel aan sabotage-acties in de vorm van het plaatsen van bandenbommen op de wegen o.a. bij De Blesse. Ook waren ze van de partij bij de verkenning en de gewapende acties bij de Blessebrug en tevens probeerden ze de brug bij de driesprong

onder Langelille te behouden. Deze poging mislukte echter doordat de Lemster illegaliteit geen assistentie durfde te verlenen. De brug ging de lucht in. Aan al deze acties willen we verderop aandacht besteden. Het minst prettige contact met de illegaliteit beleefden de broers na de bevrijding toen ze goed en wel weer thuis waren in Bantega. 'We waren na de acties en de bevrijding ongeveer een week weer thuis in Bantega toen er een grote auto met leden van de illegaliteit afd. Lemsterland bij ons thuis verscheen en het pand omsingelde. Mijn broer en ik waren beiden thuis en wij kregen te horen dat we gearresteerd waren, m.a.w. 'opgepakt'! We konden redeneren, zo we wilden, we moesten mee naar Lemmer, want de heren dachten dat wij N.S.B.'ers waren. Kom je notabene zelf uit het verzet en meen je dat je je plicht hebt gedaan, en dan word je uitgemakkt voor N.S.B.'er. Kwaaier konden ze ons niet krijgen. Wat mankeerde die stomme Lemsters? We hebben de leiding van de illegaliteit in Lemmer verzocht, het verzet in Wolvega te bellen. Hier werd gevolg aan gegeven en toen hoorden ze tot hun stomme verbazing, dat ze mensen van het verzet hadden opgepakt. Ons werd geen handbreed meer in de weg gelegd, maar het fatsoen om ons excuus aan te bieden hebben ze niet eens gehad en wij mochten naar huis lopen. Thuis gekomen ben ik onmiddellijk op de fiets gesprongen, vertelde Rikus, en naar Wolvega gereden. Daar heb ik mij met de gemeentelijke gevechtscommandant Arnold Kooistra in verbinding gesteld en via hem hebben ze die lui in Lemmer de les gelezen, want dat leek toch nergens op!

Kamp N.A.D. 'De Linde'

Reeds eerder hebben we de Nederlandse Arbeidsdienst Kampen (N.A.D.) aangeroerd, en daarin naar voren gebracht, dat in het laatst van 1944 deze kampen leegliepen. Zo in de vroege herfst van genoemd jaar doken de arbeidsdienstmannen massaal onder als gevolg van de bevrijding van Zuid-Nederland, maar ook omdat in de kampen het gerucht rondwaarde dat de in het groen gestoken jonge jongens massaal naar Duitsland zouden worden afgevoerd, om daar te worden ingezet. Het N.A.D. kamp in Wolvega, gelegen aan de Breuninkslaan (nu Sportlaan) maakte op dit alles geen uitzondering. Massaal verlieten de arbeidsmannen 'Kamp de Linde' en veelal met hulp van de illegaliteit doken ze onder bij gastgezinnen tot in de wijde omgeving. In sommige huisgezinnen, veelal boeren, zaten er soms twee of drie. Ons is een gezin bekend, waar vijf onderduikers gastvrij onderdak vonden. Uitzonderingen bevestigden de regel en dus bleven enige tientallen 'Koenraads' die het onderduiken niet aandurften in het arbeidskamp achter en deze jongens o.a. uit de kampen Vledder, Donkerbroek, Fochteloo, Appelscha en Wolvega werden op last van de bezetter overgebracht naar het kamp te Dwingeloo, om daar graafwerkzaamheden te verrichten. Dit alles ten behoeve van de Duitse verdediging.

Een arbeidssoldaat

We hadden het geluk, contacten te kunnen leggen met een voormalige arbeidsdienstman uit het kamp (213 N.A.D.) te Wolvega, nl. de heer Schefman uit Berkel Enschoot en laten nu gedeelten uit zijn verslag volgen. 'De laatste lichter

arbeidsmannen voor 213 N.A.D. 'De Linde' te Wolvega waartoe ook ik behoorde, kwam op 5 juli 1944 in Wolvega aan. In de maanden juli en augustus werkten zij in de 'ontginning' bij de Linde in de buurt van de Blessebrug. Eind augustus of begin september 1944 (in elk geval voor Dolle Dinsdag) werd 213 N.A.D. overgeplaatst naar Dwingeloo om daar aan de z.g. IJssellinie, de verdedigingslinie voor de Duitsers tussen Zwolle en Assen te gaan werken. Ik heb zelf destijds met enige vrachtrijders een aantal tochten naar Dwingeloo meegemaakt, om de goederen van het kamp te verhuizen. Op dat moment liep het arbeidskamp al groten-deels leeg als gevolg van het grote aantal onderduikers. Dat gebeurde ook in de andere kampen in de omgeving. De achtergeblevenen uit die kampen werden in Wolvega verzameld, voor de overplaatsing naar Dwingeloo. Nog voor Dolle Dinsdag (5 september 1944) was dus het kamp te Wolvega al ontruimd op een klein wachtdetachement van hooguit vijftien tot twintig mensen na. Door een toevallige omstandigheid werd ik in dit detachement ingedeeld. Vlak na Dolle Dinsdag werd het kamp nog tijdelijk gebruikt voor de opvang van op de vlucht geslagen Duitse soldaten. Ik herinner mij daar wanhopige soldaten uit alle delen van het Duitsland van toen te hebben ontmoet. Eind september begin oktober ben ik toen zelf via bemiddeling ondergedoken bij de fam. 'Joseph Mulder' aan de Keiweg. Het wachtdetachement was toen, dacht ik, nog vrij compleet. Wat er daarna met 213 N.A.D. is gebeurd, weet ik niet meer exact. Voor een N.A.D.-onderduiker, die volgens de richtlijn van de bezetter als deserteur moest worden beschouwd, was de Breuninkslaan (omgeving Kamp 'De Linde') gevaarlijk gebied. Toch ging ik op 2 of 3 januari 1945 met een aantal jongelui op de IJssbaan Lindenoord aan de bedoelde laan schaatsen, en dat werd me haast noodlottig. Uit van horenzeggen wist ik, dat het kamp al enige tijd werd gebruikt door o.a. een afdeling van de z.g. Schalkhaar politie. Dat was een Duitsgezinde politie-eenheid, die in Schalkhaar werd opgeleid en naar verluid nog al wat leed heeft veroorzaakt. Op het ijs bevonden zich twee van die politiemensen, compleet met geweer. Eén er van merkte mij op en kwam tot grote schrik van ons groepje naar ons toe. Het bleek een buurtgenoot uit mijn woonplaats (Maas-tricht) te zijn, die mij had herkend. Uit het korte gesprek dat volgde, bleek me o.a. dat op dat moment in het kamp enkele Schalkhaar mensen waren. Hij vroeg mij gelukkig geen nadere bijzonderheden en toen werd het een zaak van wegwezen. Ook herinner ik mij nog, dat een arbeidsman uit Groningen (stad of provincie) genaamd Jan Hoen-dervangers, als onderduiker door de S.D. op de vlucht zou zijn doodgeschoten. Ik weet niet, waar dit gebeurd is.' Aldus het verslag, dat we mochten optekenen uit de mond van de oud-arbeidsdienstman Schefman uit N.A.D. kamp 213 te Wolvega.

De landwacht

Het was uw schrijver reeds bekend, dat nadat de arbeidsdienstkamp 'De Linde' te Wolvega had verlaten, dit ook tijdelijk als onderdak heeft gediend voor de landwacht uit het noorden van het land. Kamp 'De Linde' had namelijk een andere functie gekregen. Hierin werden landwachters uit andere kampen verzameld, die hier - was de bedoeling - een frontopleiding moesten volgen. Onder hen bevond

De arbeidsdienst aan het werk. De spade was hun wapen. Hun groene uniformen waren de door de Duitsers buitgemaakte kleding van het voormalige Nederlandse leger die via een verfbad van kleur waren veranderd.

zich ook de op 31 januari 1925 te Beilen geboren en in Assen woonachtige W. Nijboer, die op dat moment behoorde tot de 3e Compagnie (alarmcompagnie) stamde. N.A.D. TD.89-1633 en afkomstig was uit het voormalige N.A.D.-kamp 'De Lage' te Schoonloo in Drenthe, waar nu landwachters lagen. Nijboer zag het niet meer zo zitten. Hij moest destijds al in Schoonloo verklaard hebben dat hij zich van kant maakte. De oorlog was voor de Duitsers verloren, en vooral het feit, dat Koningin Wilhelmina via een rede voor de radio bekend had gemaakt, dat er na de oorlog voor de landverraders in Nederland geen plaats meer zou zijn, had diepe indruk op hem gemaakt. 'Maar ze krijgen mij niet te pakken,' was zijn uitspraak geweest, 'ik zorg wel dat ik er dan niet meer ben.' Misschien heeft ook de angst voor het front een rol gespeeld. Nijboer werd omstreeks 15 januari 1945 overgeplaatst van Schoonloo naar Wolvega. De juiste datum was niet meer na te gaan. Circa tien dagen later nl. op 25 januari 1945 des middags om half twee werd hij dood in zijn kamer in het kamp aan de Breuningslaan gevonden. Hij had zichzelf met een pistoolschot in de hartstreek gedood. Dr. Baarda verrichtte de lijkschouwing en de aangifte van het overlijden werd ten gemeentehuize te Wolvega gedaan door de opzichter (N.A.D. rang) Marinus Meelen op 27 januari 1945. Hij werd op de Zuiderbegraafplaats aan de Beilerstraat te Assen begraven. Het vreemde in deze is, dat alle papieren en ook de tekst op de grafsteen 25 januari 1945 aangeven, met uitzondering van

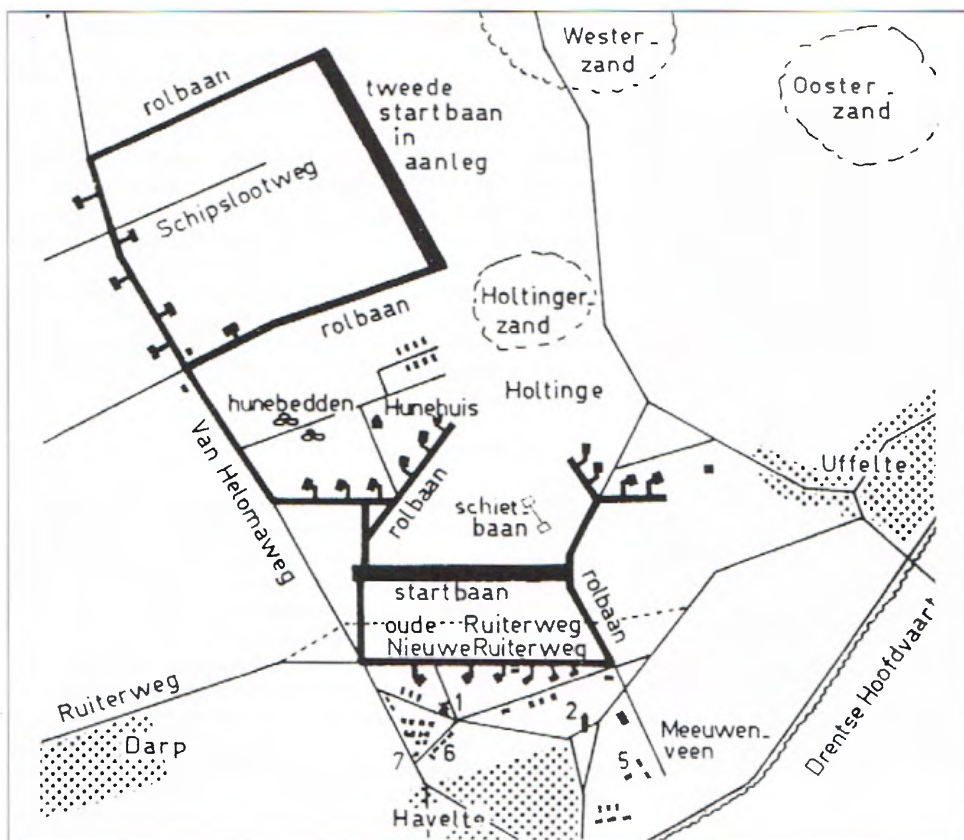
de overlijdensakte, die 26 januari als datum aangeeft. Volgens een bepaald procesverbaal was het volgens een getuige zo, dat Nijboer niets van de landwacht had willen weten, maar door zijn vader was geprest er lid van te worden. De getuigenis van mevr. Tr. v.d. M. geboren 31 juli 1898 te Assen vermeldde: 'Ik heb het gezin Nijboer goed gekend, daar zij jaren naast ons hebben gewoond. Wolter was een nette en flinke jongen die van de hele N.S.B. rommel niets hebben moest. Hij kwam vaak bij ons en vertelde dan dat zijn vader er op aan drong dat hij zijn studie afbrak en dienst moest nemen bij de landwacht. Dit heeft hij later gedaan en ik ben er van overtuigd, dat hij op het verdere aandringen van zijn vader tot deze daad is gekomen. Ik ben er van overtuigd dat Wolter zich van verdriet van het leven heeft beroofd daar in Wolvega'.

De Blessebrug

Ongeveer hetzelfde als voren omschreven vond er plaats bij de Blessebrug. De dochter van de familie Geert Gooyer aan de Linde, van beroep coupeuse, fietste op 23 maart 1945 des avonds omstreeks zes uur huiswaarts. Ongeveer tussen de woning van de familie Paulus Visser en de Blessebrug zag zij een personenauto staan, die zeer waarschijnlijk uit noordelijke richting was komen aanrijden. De wagen stond n.l. naar het zuiden gericht geparkeerd. Achter de auto zag zij een ogenschijnlijk levenloos lichaam van een man liggen. Of het lichaam geüniformeerd was, kan zij zich niet meer voorstellen. Uit onderzoek blijkt, dat het stoffelijk overschot, na lijkschouwing van dr. Brons, van Berend Aling bleek te zijn, geboren 9 mei 1925 te Bunne (Gem. Vries) en wonende aldaar. Ook hij was landwachter en ingekwartierd in het N.A.D. kamp. Of ook deze zelfdoding zelfmoord is geweest, of een ongeval is moeilijk meer na te gaan. Er was niemand bij aanwezig. Vast staat dat de dood door een pistoolschot was veroorzaakt en het pistool was aanwezig. Dit alles veroorzaakte wel dat de gezinnen Gooyer en Visser (beide wonende in de nabijheid) veront-rust tegen de situatie aankeken. Wat zouden de Duitsers, die immers op hun laatste benen liepen uit wraakgevoelens de omgeving nog kunnen aan doen? Dachten ze misschien dat de landwachter door een aanslag om het leven was gebracht? Gelukkig voor hen bleef een Duits onderzoek in de buurt uit. Het stoffelijk overschot van de landwachter Aling, werd op 28 maart 1945 in Vries ter aarde besteld.

De N.S.B.

Misschien is het hier wel op zijn plaats, even aan te roeren hoeveel Nederlanders er gemiddeld in de oorlogsjaren op de N.S.B. (Nationaal Socialistische Beweging onder leiding van Mussert) stemden. Friesland had in deze materie de primeur de minste N.S.B. stemmers te herbergen. In deze provincie stemden nl. 48 Friezen op Mussert van elke duizend inwoners. Van Friesland was Dokkum weer het laagst waar maar één inwoner per duizend zijn heil bij de N.S.B. zocht. De gemeente Weststellingwerf telde 44 leden, sympathisanten niet mee gerekend. Hiertegen stak Drenthe ietwat ongunstiger af, want hier stemden 136 per duizend op de knecht van Hitler. We zullen niet alle provincies noemen, maar van de grote steden, vielen Den Haag en Amsterdam hoog uit met respectievelijk 109 en 182

Vliegveld Havelte tijdens de Duitse bezetting. Duidelijk is de startbaan te onderkennen: parallel lopende aan de Ruitersweg richting Uffelte, thans beplant met bos. De zwarte blokjes waren de onderkomens voor vliegtuigen (nu nog terug te vinden).

N.S.B. stemmers per duizend inwoners. De gemeente Ooststellingwerf had een aanmerkelijk hoger gemiddelde NSB-stemmen dan Weststellingwerf. In procenten uitgedrukt was dit voor Oostende respectievelijk in 1937 2,9% tegen 2,2% in 1939. Voor Westende lag dat in 1937 op 1,2% tegen 1% in 1939.

We sluiten wederom met een gedicht van mevrouw Rennings, waarin ze vertelt wat ze als gevangenen moesten ondergaan in het concentratiekamp.

Ravensbrück, winter 1944

*Uit je krib geblaft,
rap opstaan of gestraft!
Lijven, die dringen, lichamen wringen...
Wat de mens 'behoeft'
moet buiten beproefd.
Grijnzend gadegeslagen
met lustig nazi-behagen!
Dan, strompelend door de sneeuw,
omdat met een krijgend geschreeuw
die 'dreck-weiberbericht'
appèl te staan, keurig gericht!
Een festijn, dat men uren
dagelijks moet verduren.
Door bittere kou bevangen
bekruipt je het verlangen
dit onmenselijke leven
liever op te geven.*

*Dat ook sterken bezweken,
is op menig appel gebleken...
Hen helpen is er niet bij,
denkt dan gelaten: wanneer voor mij.
Vervolgens sjokt men voort
in colonne, door de poort.
Hopend, dat deze keer de 'wacht'
eens niet aan zijn knuppel dacht
waarmee hij ons zo graag 'bespeelt'
omdat ie zich anders maar verveelt!
Bomen zagen, verslepen, versjouwen,
hoog opgeladen karren douwen,
puin kruien,
weg scheppen, sneller werken, niet dagschuimen!
O God, schoenen om op te lopen,
een jas, een das om om te knopen!
We zagen al zovelen gaan...
Geef ons kracht, dit te doorstaan.*

Havelte uitgeschakeld

Ondertussen kwamen de Canadese bevrijdingslegers steeds dichterbij de regio en dat was heel goed te merken, vooral in de lucht. Steeds meer zagen we de pittige, éénmotorige jagertjes van de Engels/Amerikaanse luchtmacht vrij laag over onze dorpen en landerijen scheren. Niets ontging aan hun aandacht en voor de Duitsers was het zaak alleen des nachts onder bescherming van het duister hun gammele vervoer en de broodnodige bevoorrading te regelen, voor zover er nog voorraden waren althans. Ook de

vliegvelden in het door de Duitsers beheerste gebied kregen de volle aandacht van de geallieerden. Op zaterdag 24 maart 1945 stegen in Engeland 120 viermotorige bommenwerpers op van het type Boeing 'Fortress' B17G. Gezamenlijk droegen ze ongeveer 300 ton aan explosieven met zich mee en dat betekende dat ieder toestel twee en een halve ton aan bommen achter de bomluiken had hangen. Omstreeks koffietijd zagen we ze over de regio daveren, vrij laag op een hoogte van tussen de duizend en vijftienhonderd meter. Nu waren het er nog honderdenveertien, want zes toestellen hadden wegens technische storingen de vlucht voortijdig moeten onderbreken en hadden de formatie verlaten om terug te keren. Vanuit het noordwesten naderden ze vliegveld Havelte en gooiden in korte tijd hun lading, voor het merendeel 500 ponders, boven het vliegveld uit. De parallel aan de Ruitersweg lopende startbaan werd totaal vernield. Als bijzonderheid kan worden vermeld, dat deze startbaan bij uitzondering geheel met klinkers was geplaveid. Tot op de dag van vandaag is deze vernielde startbaan bijzonder gemakkelijk in het landschap terug te vinden. Het was vanwege het vele achtergebleven puin onmogelijk de grond weer in cultuur te brengen. Er is bos op geplant en de baan is duidelijk herkenbaar. Ook zijn de aarden wallen, die de jachtvliegtuigonderkomens moesten beschermen, nog duidelijk aanwezig. In deze omgeving (veelal in de heide) zijn nog steeds te vinden de vele bomgaten en niet zichtbaar maar niettemin gevaarlijk aanwezig de vele blindgangers (niet ontplofte bommen). We weten dat ongeveer tien procent van de brisantbommen wegens technische gebreken niet ontploften. Tweeëneenhalve ton aan bommen per toestel betekende tien bommen van 250 kilo. Een bom per vliegtuig zou dus gemiddeld een blindganger worden, wat betekende dat de gemeente Havelte alleen al tijdens de aanval van 24 maart 1945 werd opgezaagd met ongeveer honderdenveertien blindgangers in de bodem. Maar dat waren zaken die toen niet belangrijk waren, maar heden ten dage wel degelijk, als bij graafwerkzaamheden de gevaarlijke Amerikanen het daglicht weer zien. Vliegveld Havelte was vernietigd en daar ging het toen om en niets herkenbaars op enkele gebouwen na herinnert nog aan die tijd. Dat de Duitsers niet gauw een zaak opgaven en de puinhopen van vliegveld Havelte nog steeds bleven verdedigen, bleek weer eens op 7 april daaropvolgend.

De Spitfire

Op die dag (een zaterdag) stegen van vliegveld Schijndel, gelegen in het vrije Noord-Brabant, 17 jachtvliegtuigen op van het 345e Franse Squadron. De toestellen van het type Supermarine Spitfire MK IX hadden als opdracht een gewapende verkenning boven Noord-Nederland. Vier van de toestellen kwamen omstreeks 15.45 uur in de omgeving van Havelte en de piloten zagen daar een vrachtauto rijden. Ze doken omlaag maar om de één of andere reden beschoten ze de auto niet en trokken weer op. Op dat moment kwam de lichte flak (2 cm kanonnen) van het vliegveld in actie en werd fataal voor de Spitfire MK 368 die zwaar werd getroffen. Het toestel stortte neer, de piloot in de dood meesleurende, en kwam terecht in een perceel land aan de Helomaweg. Heden ten dage staat op de plaats waar het toestel te pletter sloeg een kruis omgeven

door een hekwerk als herinnering aan de Franse piloot. De tekst op het kruis is op de ene zijde van het monument in het Frans gesteld, terwijl op de ommezijde een Nederlandse vertaling is aangebracht. Deze luidt: 'Hier viel voor Frankrijk en de Verenigde Naties Luitenant François d'Aligny, drager van het oorlogskruis met palmen: piloot van de jachtgroep 'Berry' van de Franse luchtmacht. Afgeschoten door de flak op 7 april 1945, oud 24 jaar'. Hij werd na de oorlog herbegraven in Frankrijk. Drie dagen later, namelijk op dinsdag 10 april 1945, stortte iets buiten de regio bij Hemrik nog een Spitfire neer, eveneens opgestegen van Schijndel, maar nu van het 341e Franse squadron. In de namiddag omstreeks vijf uur zagen ooggetuigen uit Hemrik op een hoogte onder de duizend meter uit de richting Duurswoude twee jachtvliegtuigen overvliegen. Eén der toeschouwers verklaarde dat het duidelijk te zien was dat één der toestellen in nood verkeerde en er was vuur te zien in de buurt van de motor. Opgelucht kon hij constateren, dat de piloot het toestel per parachute verliet en hij dacht, dat die wel veilig aan de grond zou komen. Op hetzelfde moment veranderde echter zijn opluchting in afgrijzen. De ontplooiende parachute werd gegrepen door het vallende toestel en de piloot werd meegesleurd. Even was het geluk met de ongelukkige piloot toen de parachute vrij kwam van het rondtollende wrak en zich toch nog enigszins ontplooiende. Toch nog veilig aan de grond? Helaas, het mocht niet meer baten, want op het zelfde moment sloeg hij tegen de grond met een veel te grote snelheid en dat kon hij nooit overleven. Op 12 april 1945 werd de piloot, 2e Lieutenant Arnoud Charles Marie de Saxcé in Hemrik begraven en op 27 juli 1949 werd hij herbegraven in Frankrijk in zijn geboorteplaats St. Jean de Braye. Een gedenksteen in de kerkmuur van Hemrik houdt de herinnering aan deze dappere Fransman levend en de tekst luidt: 'Ter nagedachtenis aan de piloot De Saxcé, Arnoud, 2e Lieutenant, geboren 10-8-1919 te St. Jean de Braye (Loiret). Gevallen te Hemrik 10-4-1945.' Het vliegtuig, de supermarine 'Spitfire' MK XVI, fabrieknummer TB 381 stortte neer aan de Harkesweg te Hemrik. De tweede Spitfire werd gevlogen door sergeant Jean Filiol. Hij vloog een paar ererondjes om het rokende wrak en vloog terug naar Schijndel.

Dit waren de trieste verslagen van het sneuvelen van een tweetal dappere Franse piloten in de omgeving van de regio. Een deel van de regio zou nog kennismaken met tientallen, zo niet honderden Franse parachutisten in de omgeving, maar dat wisten we toen nog niet.

Coevorden

Op 5 april 1945 trokken Canadese verkenningsspijtsen bij Coevorden de Nederlandse grens over en volgde een beschieting van de stad. Bij deze beschieting sneuvelen drie Duitsers, die uit de kerktoeren werden geschoten. Op 6 april werd Coevorden officieel bevrijd, door de Canadezen van het 12e Regiment Manitoba Dragoons. Commandant Kolonel Stillwell. Op dezelfde dag werd Balkbrug bevrijd. De regio leefde al in een roes met deze berichten. Toch zou het nog een kleine week duren (door onder andere bruggen die er uitlagen) voordat de regio zijn bevrijders kon begroeten en er zou nog veel leed passeren, onder andere in Diever.

Operatie Amherst

Ze moesten neergelaten worden ongeveer achtenveertig tot tweeënzeventig uur voor het oprukkende Canadese leger.

In het laatst van maart 1945 werden door de geallieerden voorbereidingen getroffen om te komen tot een parachutisten luchtlanding in Noord Nederland. Het doel van deze luchtlanding was behoud van bruggen, verwarring stichten achter de Duitse linies en ontwrichten van het Duitse verkeer door colonnes aan te vallen, enz. Ook moest contact worden gezocht met de Nederlandse illegaliteit om tot samenwerking te geraken. De generale staf besloot tot het inzetten van de regimenten nummer twee en drie van de Franse Chasseur Parachutistes. Ze moesten neergelaten worden ongeveer achtenveertig tot tweeënzeventig uur voor het oprukkende Canadese leger uit, wat wilde zeggen dat ze maximaal binnen drie dagen contact met de Canadezen moesten hebben. Tevens werd besloten dat de parachutisten in groepjes van ongeveer vijftien man moesten worden neergelaten om meerdere objecten te kunnen bestrijken. Deze groepjes werden betiteld als 'sticks' en een gedeelte van de sticks werden uitgerust met een zendontvanger voor de onderlinge verbindingen. De totale sterkte van de beide regimenten Chasseur Parachutistes was ongeveer 700 man, wat betekende dat tussen de veertig en vijftig 'sticks' zouden afspringen op even zo vele plaatsen. Uiteindelijk werd besloten dat de operatie 'Amherst' moest worden uitgevoerd in de nacht van zaterdag 7 op zondag 8 april 1945 op een moment dus dat de Canadezen de Nederlandse grens bij Coevorden waren gepasseerd. In de nacht van zaterdag op zondag stegen van de geheime basis Rivenhale bij Ipswich de beide regimenten op, verdeeld over 50 vliegtuigen. Elk vliegtuig had 15 man (een stick) zwaar bewapende Fransen aan boord en elk vliegtuig had zijn eigen doel. Onder hen bevonden zich ook drie Nederlanders, twee kapiteins en een sergeant voor de verbindingen met de illegaliteit. Het zal duidelijk zijn, dat die Franse parachutisten natuurlijk geen woord Nederlands spraken. Het weer bleek niet ideaal te zijn, wegens zware bewolking en een dikke grondmist, maar toch ging de operatie door. De BBC (British Broadcasting Corporation) meldde in de middaguitzending van zondag 8 april 1945: 'Oorlogscorrespondenten delen mede, dat geallieerde luchtlandingstroepen vanochtend vroeg werden neergelaten over een groot gebied ten oosten van de Zuiderzee, voor de vooruitgeschoven linies van de Canadezen uit. Nadere bijzonderheden ontbreken nog'. De avonduitzending gaf al iets meer nieuws. Vanmorgen vroeg zijn geallieerde valschermspringers neergelaten over een groot gebied in N.O. Nederland, voor de Canadese voorhoeden uit. Er lag een dik wolkendek en er was zware grondmist. Geen van beide hebben deze gedurfde operatie tegengehouden, die ongetwijfeld zal bijdragen tot een snellere bevrijding van het noordoostelijk deel van Nederland. Volgens de laatste berichten dringen Canadese pantserafdelin-

gen vooruit, om zo snel mogelijk contact te maken met de geallieerde valschermspringers. Aan deze luchtoperatie gingen zware bombardementen vooraf, onder andere op Duitse stellingen rond Deventer. Typhoons (jachtvliegtuigen) sneden de spoorlijn Zwolle-Groningen op diverse plaatsen door. Plaatsnamen mogen in verband met deze operaties natuurlijk nog niet genoemd worden. Uit het laatste nieuws dat vrijgegeven werd, blijkt het volgende: Sinds de zuivering van Coevorden zijn Canadese pantserafdelingen uitgezwermd, zowel in N.O., als in westelijke richting. De stoot naar het N.O. ging in de richting Ter Apel, in westelijke richting drongen de Canadezen op voorbij Dedemsvaart, waarna kolonnes verder oprukten in de richting Meppel en Zwolle. Volgens de laatste berichten biedt de vijand sterke tegenstand rond Zwolle en Meppel.

Alle Franse parachutisten kwamen in Drenthe zeer verspreid aan de grond, op één groep (stick) na, omdat hun vliegtuig defect bleek te zijn. De volgende dag werd hun toestel gerepareerd en een nacht later sprongen ook zij en ze kwamen bij Smilde aan de grond. Voor zover ons bekend ging alles in eerste instantie naar wens op één parachutist na die in de omgeving van Hooghalen aan de grond kwam maar bij de landing een been brak. De ongelukkige parachutespringer was één van de drie Nederlanders namelijk de kapitein A.D. Bestebreurtje. Hij bracht zwaar gehandicapt drie nachten in het veld door, voordat een boer hem vond en naar zijn boerderij bracht, waar hij volledig verzorgd werd.

Praktisch alle sticks kwamen neer ten oosten van de Drentse Hoofdvaart in de driehoek Meppel, Hoogeveen en Assen met uitzondering van de groepen die bij Staphorst, Haulerwijk, Appelscha, Junne/Ommen en Diever aan de grond kwamen. De landingen bij Appelscha en Diever vonden dus praktisch op de drempel van de regio plaats en zijn dientengevolge voor onze regio-geschiedschrijving de belangrijkste. De totale operatie zou uiteindelijk aan 33 Franse parachutisten het leven kosten, waarvan er één (een officier) verdrong bij Bovensmilde, drie militairen (een officier en twee soldaten 1e klas) werden door de Duitsers gevangen genomen en als gevangenen lafhartig vermoord bij Assen, twee militairen (een officier en een soldaat) werden levend verbrand in een boerenschuur bij Zeyerveld. Tenslotte werden er twee parachutisten vermist (een sergeant en een soldaat 2e klas). De sergeant Yago Ragnacci bleek later als een onbekende militair in Beilen begraven te zijn en van de soldaat 2e klas Jean Loeuillet is nooit meer iets vernomen. Tevens werd er een Franse parachutist samen met een illegale strijder doodgeschoten (door een landwachter) vanuit een woning aan de Dekkersweg onder Staphorst. De anderen sneuvelden allemaal in de gevech-

ten tegen de Duitsers, onder andere bij Westerbork, Borger, Zeyerveld, Haulerwijk, enz. De persberichten vanuit Engeland gaven op maandag 9 april nog steeds geen bijzonderheden vrij over de Franse parachutisten in Drenthe. De middageditie was zelfs heel kort en was eigenlijk een herhaling van de zondaguitzending, namelijk: 'Gisteren werd al gemeld dat Canadese patrouilles Meppel tot op 1 kilometer waren genaderd en dat zij ook oprukten in de richting van Zwolle'.

Nieuwe berichten

De avonduitzending van Radio Oranje vanuit Londen gaf wat meer nieuws. 'Hier zijn nadere bijzonderheden over de strijd in ons vaderland. Omtrent de situatie in Drenthe kan niets definitiefs worden gezegd. Het laatste officiële bericht sprak van het oprukken van Canadese pantserafdelingen vanuit Coevorden de provincie in. Vanmiddag vroeg meldde Reuter's persbureau dat Canadese troepen ergens ten zuiden van Groningen, ik herhaal, ergens ten zuiden van Groningen hun verbinding tot stand hebben gebracht met geallieerde valschermtroepen. Deze hadden reeds een belangrijke spoorbrug opgeblazen. Canadezen en valschermtroepen samen veroverden toen een belangrijk wegenknooppunt, waarvan wij de situatie nog niet kunnen geven. Ook verder hebben de parachutisten goed werk gedaan. Gisteren hebben wij reeds gemeld, dat de Canadezen voorbij Dedemsvaart waren opgerukt in de richtingen Meppel en Zwolle. Reuter meldde vanmiddag nader: Toen Canadese pantserwagenpatrouilles de buitenwijken van Meppel bereikten (vanuit De Wijk) bleezen de Duitsers een aantal dijken op, waardoor vijftig vierkante kilometer land tussen Meppel en Zwolle onderliepen. Dit betekent, dat alle Duitse troepen ten westen van de IJssel thans van Duitsland geïsoleerd zijn, op de weg over de Afsluitdijk na.' Verdere bijzonderheden werden er uit Drenthe niet gemeld via de radiouitzendingen vanuit Londen. In werkelijkheid was de situatie zo, dat op zondag 8 april reeds gevochten werd bij Oosterhesselen. Ten gevolge van deze schermutselingen gingen acht boerderijen in vlammen op. Twaalf Gestapo agenten verlieten Dwingeloo. Het gespuis vertrekt naar veiligere oorden. Hoelang nog? Bij Norg werd de landwachter Blaauw doodgeschoten door Franse parachutisten in zijn woning. Ze klopten bij hem aan de deur en hij deed in uniform open. Dit was voor de Fransen voldoende om er onmiddellijk in te branden. Franse parachutisten namen bij Ruinen een Duitse legerauto onder vuur die in hun opgestelde hinderlaag reed. De auto werd totaal vernield en de vier Wehrmachtsofficieren die de wagen bemanden werden gedood. Bij een gevecht tussen parachutisten en Duitsers bij de brug in Oranje sneuvelden twee Duitsers. De Duitsers namen éénentwintig burgers gevangen waarvan velen woonachtig in Ruinen, waaronder één vrouw. Ze werden allen gefusilleerd uit wraak voor de aanslag op de Duitse auto bij Ruinen en op verdenking van hulp aan parachutisten. In Westerbork sneuvelde de Duitse generaal Böttger, enige officieren en twaalf SS-ers in gevechten met de parachutisten. Drie Franse korporaals, Bonjean, Vognet en Marché, moesten de aanval met de dood bekopen. Bij Borger werden drie Duitsers door de illegaliteit gedood. Dit alles vond plaats op 8 april, dus enkele uren na de landing van de Fransen. In Appelscha

waren vijftien parachutisten geland in de omgeving van de jeugdherberg 'Us Blauhiem'. In de bossen bij Diever bij landgoed 'Berkenheuvel' kwamen achttien Fransen aan de grond.

Appelscha

De Franse parachutisten van de 2e Comp. onder leiding van de majoor Pierre Sicaud DSO (de hem toegekende onderscheiding Distinguished Service Order) die zich in de bossen van 'boswachterij Appelscha' bevonden kwamen in contact met de illegaliteit. Zo we weten had de illegale groep onder leiding van Kees zijn intrek genomen in de schuilplaats verborgen in de bossen van Appelscha, om vandaar uit acties te ondernemen tegen de Duitsers. Tijdens een nachtelijke tocht, terugkerende naar de schuilplaats, in de nacht van 7 op 8 april, ontdekten ze per toeval een groep Franse parachutisten die zonder wachtposten te hebben uitgezet allen lagen te slapen. Eerst werd nog verondersteld, dat de groep slapende soldaten Duitsers waren, maar door de totaal andere uitmonstering bleek hun dat ze dit niet konden zijn. De eerder genoemde geheimagent Wim v.d. Veer die de wapeninstructie van de groep van Kees verzorgde, en ook mee op nachtpatrouille was geweest, riep de Fransen in het Engels aan en toen ontstond even een hachelijke situatie. De wakker wordende Fransen zagen zich omsingeld door gewapende personen, die gedeeltelijk in Duitse uniformen waren gestoken. De koelbloedige v.d. Veer kon de situatie redden, door de commandant te vertellen, dat ze zojuist kennis hadden gemaakt met 'the Dutch underground' en bij vrienden waren. Voor beide partijen een grote opluchting en de nieuwe Franse vrienden vergezelden de K.P.-ers naar hun hol, de 'Prins Bernhard Kazerne'. Het onderkomen was echter voor zoveel gasten veel te klein en later kwamen daar nog meer bij. Per toeval kwam een groepje para's in contact met de heer Tjamme Rooks, die de groep meenam naar zijn boerderij, die vrij afgelegen lag. Veel hulp ondervonden ze ook van de burgerij van Appelscha die alles wat eetbaar was kwam aanbieden. Een tweede stick parachutisten die in de buurt rondzwierf, werd ook bij Rooks ingekwartierd en daardoor was de groep weldra uitgebreid tot ruim 25 manschappen. Deze groep was ietwat verkeerd neergekomen in de Weperpolder tussen Oosterwolde en Veenhuizen. Met hulp van een paar burgers en langs diverse sluipwegen door het Fochteloërveen kwamen ook zij bij Rooks terecht. Een derde groep die neerkwam in de omgeving van Wateren, kwam later (met twee gewonden, waaronder de commandant) ook in Appelscha aan, zodat de gevechtswaarde van de groep steeds beter werd. Tijdens de nachturen werden bliksemacties uitgevoerd op terugtrekkende Duitsers. Op de 10e april werd Appelscha afgegrendeld, daar de parachutisten de brug bij het Stokersverlaat (café Hulst) gingen bezetten. De vrij hoge in de buurt staande meelfabriek werd gebruikt als uitkijkpost en zodoende konden zowel het dorp als ook de wegen naar Smilde en naar het noorden richting Oosterwolde worden bekeken en met wapens worden bestreken. Sicaud nam zijn intrek in het genoemde café en richtte daar zijn commandopost in. Veel hulp ontvingen ze van de illegaliteit die de groep bij de brug kwam versterken. Diverse Duitse auto's reden in de opgezette val en er werden krijgsgevan-

Tweede Lieutenant James B. Dickson, de Amerikaanse piloot die met zijn Mustang neerstortte bij haulerwijk op 8 april 1944.

genen gemaakt. Een nadeel was, dat het gestrande en deels vernielde Duitse materiaal steeds verwijderd moest worden, want de brug en omgeving moesten weer 'schoon' zijn als er weer Duitsers naderden. Vernielde voermiddelen zouden voor hen een waarschuwing zijn dat er iets gaande was bij de brug. Het gevolg was, dat de groep gebrek kreeg aan munitie en Sicoud vroeg via de radioverbindingen aanvulling van het schaars wordende materiaal en die kreeg hij op donderdag 12 april in de morgenuren, terwijl op hetzelfde moment de Canadezen reeds op de grens van de regio stonden. Twee Hawker 'Typhoon' jabo's van het 193e Squadron dropten munitie, landmijnen en bobytrap materiaal op een veld vlakbij de boerderij van Rooks. De landmijnen werden gebruikt om de wegen in de omgeving van de brug scherp te stellen. Een Duitse auto met munitie vloog in brand en de inzittenden sneuvelden.

In totaal lieten zes Duitsers het leven

Op 13 april werd Appelscha bevrijd en al die tijd hadden de para's en de BS de brug kunnen behouden en diverse groepen Duitsers die voor de oprukkende Canadezen op de vlucht waren, kwamen nooit verder dan café Hulst in Appelscha. Op patrouille werd de Franse parasoldaat 2e klas Henri Jean Pierre Pintaud op 8 april in gevecht met een Duitse patrouille bij Haulerwijk gedood. Pintaud behoorde tot een groep van acht Para's, die in Haulerwijk-Oost neerkwamen en reeds vier Duitse officieren hadden neergelegd die ze in een boerderij overvielen. In de strijd tegen de te sterke Duitse patrouille werden naast het sneuvelen van Pintaud, vijf Fransen gewond waaronder de commandant. Vier werden door de Duitsers gevangen genomen en afgevoerd naar het ziekenhuis te Heerenveen. De gewonde commandant Lt. Vidoni en ook de beide para's ontkwamen naar het 'Blauwe Bos'. De laatste twee waren

ongedeerd gebleven. Uiteindelijk dook Vidoni onder bij H. Landmeter en de beide para's kwamen bij W. de Weerd terecht en daar zijn ze gebleven tot na de beëindiging van de gevechten. Toen vertrokken ze richting Oosterwolde. Een gedenksteen op de begraafplaats in Haulerwijk herinnert ons aan deze jonge Fransman die ver van huis zijn leven liet. Nog verder van huis sneuvelde de jonge Amerikaan 2e Lieutenant James B. Dickson toen hij als piloot van een jachtvliegtuig precies een jaar eerder, namelijk op 8 april 1944 bij Haulerwijk neerstortte niet ver van de Elleboogsvaart aan de Scheidingsreed. De motor van zijn toestel, een North American 'Mustang' P51 van de 355e Fighter group is nooit geborgen en ligt nog steeds in de bodem oost van de Elleboogsvaart. Ook zijn naam staat op het gedenkteken te Haulerwijk. Van de gastheer van de Franse para's in Appelscha, de heer Tj. Rooks, werd en wordt nog steeds verteld dat hij in die tijd nergens bang voor was en voor niets stond en hij was ook vindingrijk. Zo kreeg hij van boswachter Marinus van Emst een partij eigenverbouwde tabak. Op zijn vraag wat de tabak moest kosten, kreeg hij van de boswachter ten antwoord dat die tabak hem niets zou kosten, maar hij vroeg wel een tegenprestatie. Rooks was melkrijder naar de zuivelfabriek te Oosterwolde en dus veel bij de weg en op pad. De tegenprestatie die Van Emst vroeg hield in dat als Rooks onderweg naar de boeren en van en naar de fabriek iets op zou merken, bijvoorbeeld razzia's, veel Duitsers, enz., hij hem onmiddellijk telefonisch moest waarschuwen. Op een dag was er inderdaad iets gaande in of bij Oosterwolde. Bij aankomst aan de zuivelfabriek ging hij onmiddellijk naar de directeur met de boodschap: 'Ik moet direct die en die bellen met de boodschap wat ik gesignaleerd heb'. De directeur voelde hier niets voor, want hij vermoedde dat de telefoon afgeluisterd werd en dientengevolge konden ze dat wel op hem verhalen, als uit zijn fabriek dergelijke telefoontjes uitgingen. Na enig nadenken antwoordde Rooks: 'En toch moet ik bellen, want ik heb een lekke band onder de melkwagen en Van Emst heeft een auto en ook telefoon en hij moet mij een reservewiel brengen'. Als de boodschap zo gebracht wordt heb ik er niets op tegen, moet de directeur gezegd hebben. Maar ik blijf er bij staan en als je van de toegestane tekst afwijkt, is het niet best. Rooks greep de telefoon en deed zijn boodschap en na een kleine stilte aan de andere kant van de lijn moet de boswachter geantwoord hebben: 'Ik heb uw boodschap begrepen heer Rooks en bedankt'. Er waren velerlei wegen in die donkere tijd om een boodschap of waarschuwing op de plaats van bestemming te krijgen zonder dat dit door de niet ingewijde in de tekst was te volgen.

Berkenheuvel

De voor de regio eveneens belangrijke groep Franse para's (sterk achttien man) was geland in het landgoed 'Berkenheuvel' tussen Doldersum en de weg naar Wateren bij Diever. Uiteindelijk zou dit voor Diever rampzalige gevolgen hebben.

De landing bij Diever

De groep Franse para's onder bevel van luitenant Edgar Thomé had zich genesteld in de bossen van het landgoed

'Berkenheuvel'. Hier verschole maakten ze al gauw contact met de illegaliteit en ook de bevolking van Diever was al gauw volledig op de hoogte van de Franse bevrijders in de bossen en dit had tot gevolg, dat in Diever een hoerastemming ontstond van wat kan ons nog gebeuren, we zijn immers bevrijd. Deze stemming was misschien begrijpelijk, immers de Canadezen kwamen steeds dichterbij en bovendien die zwaar bewapende Fransen in de buurt. Bovendien was de minimale Duitse bezetting die nog in Diever gelegerd was, met de noorderzon vertrokken. Het enige ongevoegen was in de ogen van de Dieverse bevolking nog de aanwezigheid van de NSB-burgemeester P.O.P van Diever en een gevaarlijke Duitse vazal, een zekere v. V. Het was in deze situatie niet te voorkomen, dat ook de burgemeester op de hoogte was van de aanwezigheid van de Fransen op Berkenheuvel. Waar de man de euvele moed vandaan haalde is onbegrijpelijk, want hij was immers met zijn laatste uren als burgemeester bezig maar niettemin, hij bewoog hemel en aarde om telefonisch de Duitsers gelegerd in Steenwijk te verwittigen van de Franse aanwezigheid in de bossen van Diever. Dit mocht natuurlijk niet gebeuren, maar gelukkig verliepen alle gesprekken nog via de centrale in het postkantoor te Diever en daar was de personeelsbezetting bijzonder accuraat. Kort en goed, de afgedwaalde burgervader van de gemeente Diever kreeg geen contact met de Duitsers en via de kantoorhouder werd de illegaliteit ingelicht over de gevaarlijke pogingen van P. om de Duitsers te bereiken. Om te voorkomen, dat hij via andere wegen zou trachten Steenwijk te bereiken werd besloten de burgemeester te arresteren, welke arrestatie werd verricht door de plaatselijke illegaliteit en hij werd afgevoerd naar de bossen en daar met medeweten en hulp van de Fransen aan een boom gekneveld en onder bewaking gesteld. Die bewaking werd waargenomen door een jonge vrouw uit Diever, de dochter van de PTT-kantoorhouder de heer Schoemaker. Dit alles vond plaats op 9 april en de Fransen deden ondertussen bliksemacties gericht tegen het Duitse verkeer langs de hoofdweg Meppe/Assen en het vervoer langs de Drentse Hoofdvaart en een Duitse motorboot met opvarenden werd hiervan het slachtoffer. De illegaliteit hoopte met de arrestatie van de foute burgemeester het gevaar te hebben bezworen, maar had hierin een zware vergissing gemaakt, die fataal voor Diever zou worden. De eerder genoemde vazal, die ook gearresteerd had moeten worden, bleek nl. te zijn verdwenen en die bereikte Steenwijk wel, waar hij de Duitsers kon inlichten over de aanwezigheid van de Franse para's in de bossen van Berkenheuvel en de arrestatie en afvoering van de burgemeester door de B.S. (illegaliteit).

10 April

Het gevolg was, dat de volgende dag honderdenvijftig Duitsers in Diever arriveerden, die volgens hun eigen zeggen daar de zaak nog wel eens recht zouden zetten. De groep Duitsers werd gesplitst en ongeveer de helft trok de bossen in, om de Franse para's te zoeken. De koerier van de illegaliteit die vanuit het dorp de bossen was ingestuurd om de Fransen te waarschuwen voor de Duitse aanwezigheid werd door de achtervolgers ontdekt en even daarna was de dappere 43-jarige Jan Koning voor zijn land en Diever gesneuveld, met dien verstande dat hij eerst nog geleefd

heeft, maar door bloedverlies overleed. Een tweede koerier ontkwam, dit was Zoer. De Duitsers hadden inmiddels contact met de Franse para's gekregen, maar ondanks hun overmacht zou hun dat slecht bekomen. In een vuurgevecht dat toen ontstond met de goed verschanste Fransen werden zeker tien Duitsers bij het treffen gedood, zonder Franse verliezen. De Duitsers trokken zich op Diever terug, en begrijpelijk wegens de zware verliezen in een niet al te beste stemming, en dat kon maar één ding betekenen: 'wraak'. De andere groep Duitsers als 'orde-herstellers' waren de plaats ingetrokken en Diever werd op een verschrikkelijke manier geconfronteerd met de 'kat in het nauw' en Duitse wraak. Elf willekeurige burgers waren gearresteerd en op de brink bij de begraafplaats verzameld. Twee van de elf gearresteerden waren geëvacueerde jongemannen uit Tilburg van achttien en veertien jaar oud. Toen de Duitsers (die uit de bossen terugkeerden na het gevecht met de Fransen) arriveerden op de brink, waar ook de gevangenen met de armen boven hun hoofd vertoefden, besloot de Duitse commandant dat deze mensen louter uit wraak moesten worden doodgeschoten. Diever had de Franse para's geholpen, Diever had de burgemeester ontvoerd, mede door de hulp van Diever aan de Fransen waren er Duitsers in de bossen gesneuveld. Dit alles was genoeg om wraak te nemen op die gevangenen oordeelde die Duitser, en of die gevangenen nu wel of niet iets met dit alles uit te staan hadden was van ondergeschikt belang. Het vonnis werd op de brink voltrokken en Diever moest met een algemene verbijstering constateren dat uit Diever waren geëxecuteerd: Harm Bennen oud 53 jaar, Klaas Daleman 38 jaar, Nicolaas Houwer oud 62 jaar, Jan Houwer oud 33 jaar, Koop Houwer oud 29 jaar, Roelof Hunneman oud 46 jaar en Kornelis Kerssies oud 60 jaar. Tevens werden gedood Antonius M.G. Janssens oud 18 jaar en Joseph A.C.M. Janssens oud 14 jaar, de bovengenoemde evacués uit Tilburg. Het tiende slachtoffer was, de toen toevallig aanwezige en in de regio zeer bekende zweefmolenexploitant Hendrik Akkerman oud 41 jaar die in de vooroorlogse jaren met zijn molen vele dorpen in de regio bezocht. De elfde in deze trieste 10 april geschiedenis was Koop Westerhof uit Diever. Ook hij kreeg het vuur over zich heen, maar was (gelukkig voor hem) niet dodelijk getroffen. Er vielen stoffelijke overschotten over hem heen en hij hield zich dood. Wat de heer W. daar gewond liggende heeft doorgemaakt terwijl de beulen nog aanwezig waren, kunnen wij slechts gissen. Volgens de verklaringen moet hij zich zeker twee uren levenloos hebben gehouden, tot de Duitsers waren vertrokken. Toen moet hij zich krappende o.i.d. hebben verwijderd. Gelukkig had toch één van de elf het gered. Diep verslagen ging Diever de nacht in en de angst werd nog verergerd door het feit, dat het gerucht ging dat de Duitsers de volgende dag uit de richting Vledder terug zouden keren in Diever. Veel mannelijke inwoners gingen op de vlucht, over de Drentse Hoofdvaart (de Dieverbrug was door de Duitsers opgeblazen) richting Dwingeloo de Canadezen tegemoet.

De Canadese bevrijdingslegers

Teruggaande naar de oprukkende Canadese verkenningspitsen die we gevolgd hebben tot op 9 april 1945. Dan lezen we in de persberichten dat op die dag (maandag) van-

uit De Wijk de plaats Koekange werd bevrijd en pantserwagens verschenen reeds in de omgeving van Ruinen. De Duitsers begonnen op Havelte de gebouwen op te blazen, die het bombardement van 24 maart hadden overleefd. Door dit geweld was er veel glasschade in het dorp. Tussen de Duitsers en hun trawanten (de landwacht) ontstond ook al onenigheid want bij Roden ontmoette een patrouille Jan Hagel (landwacht) twee vluchtende en deserterende Duitsers. De ene zag kans te ontkomen, maar de andere werd door de patrouille op de vlucht doodgeschoten. We zullen niet alle schermutselingen beschrijven die die dag plaatsvonden, maar tengevolge daarvan sneuvelden die dag in Drenthe circa twintig Duitsers.

De R.C.D.

Op de 10e april werd Zuidwolde bevrijd. Bij Nrd. Barge gingen door gevechten zeventien boerderijen in vlammen op. Op de 11e april werd Ruinen officieel bevrijd en de Canadezen van de R.C.D. (Royal Canadian Dragoons) trokken richting Dwingeloo. Deze pantserverkenningseenheden van het Armoured Car regiment zouden de bevrijders van de regio worden, maar dat wisten we toen nog niet. De voornaamste vervoermiddelen van de R.C.D. waren wel de 'Staghound' pantserwagen (14 ton) van Amerikaanse makelij met een bezetting van drie, soms vijf bemanningsleden. Op deze verkenningswagens op luchtbanden was een 37 mm. kanon gemonteerd en twee Browning machinegeweren. Dan behoorde tot het wagenpark de 'Scoutcar', die voorop luchtbanden en achter rupsbanden aandrijving had. Ook hadden de R.C.D.-ers de beschikking over de Armoured White halftracks met een 75 mm kanon en tot slot de alom bekende Willy's jeep. Deze voorhoede verkenningseenheden bereikten vanuit Ruinen over Lhee de plaats Dwingeloo. Ze kwamen dus vanuit het oosten Dwingeloo binnen, en de aangelegde verdedigingsversterkingen die de Duitsers daar door geronselde arbeidskrachten hadden laten aanleggen, hadden allemaal het front naar het westen gericht. Ze waren dus als zodanig niet te verdedigen, en de Duitsers trokken gelukkig weg, voor de Canadezen uit.

De Dieverbrug

Zo was dus de toestand op 11 april 1945. Aan de ene zijde van de Drentse Hoofdvaart Diever, waar de Duitsers nog weer terug wilden komen om hun wraak waarschijnlijk voort te zetten en aan de andere zijde het reeds bevrijde Dwingeloo, met daar tussen de opgeblazen vernielde Dieverbrug. Hier hadden de Royal Canadian Dragoons (Commandant Lieutenant Colonel (overste) K. Landell) de opdracht hun positie achter de Drentse Hoofdvaart veilig te stellen (m.a.w. het achterland geheel te zuiveren van Duitsers). Hier zouden drie dagen voor uitgetrokken worden. Maar een deel van de mannelijke Dieverse bevolking vluchtte over of door de Drentse Hoofdvaart en kwam in het bevrijde Dwingeloo aan. De kreet om hulp uit Diever die Landell via de vluchtelingen bereikte woog voor hem heel zwaar, maar wat kon hij doen? Diever was voor hem niet te bereiken, want de brug lag er uit. Hij antwoordde de vluchtelingen, dat hij bereid was Diever te helpen, mits er voor de volgende morgen (12 april 1945) uiterlijk half

zeven des ochtends een noodbrug was geslagen over de vaart. Gedurende de nacht werd met materiaal van de gesloopte Wittelterbrug door vrijwilligers uit Diever en Dwingeloo onder zeer gevaarlijke omstandigheden (mogelijke Duitsers in de buurt) een noodbrug vlak naast de vernielde Dieverbrug geslagen. Om twintig minuten over zes, tien minuten voor de afgesproken tijd, was de noodbrug klaar en de weg naar de regio lag toen open voor de Royal Canadian Dragoons en de ramp van Diever zou uiteindelijk bewerkstelligen dat de regio drie dagen eerder zou worden bevrijd, dan gepland was. Even was er nog angst, dat de brug te licht was voor de pantserwagens, maar ze reden er ongehinderd over en de brug bleek bestand tegen het zware vervoer en in de vroege morgen van de 12e april 1945 werd Diever bevrijd, maar niet alleen Diever. Nog heel wat dorpen in de regio konden die dag de vlag uitsteken omdat de bezetter was verdreven.

In ons archief vond uw schrijver een verslag, dat destijds werd gepubliceerd in de Provinciale Drentsche en Asser Courant van donderdag 2 augustus 1945. Dit naoorlogse artikel is volgens ons onmisbaar als sluitstuk op het drama dat Diever trof op de valreep van de bevrijding en we laten het hier volgen.

Diever rouwt om zijn tien doden

'Men zou het uiterlijk aan het vriendelijke, vreedzame dorp Diever niet zeggen, dat het 't toneel geweest is van een vreselijk drama in de laatste dagen van de oorlog. Alles gaat er zo gewoon z'n gang, het boerenvolk is druk bezig met de oogst, en uit de hoge schoorsteen van de melkfabriek kringelt rook omhoog. De jeugd speelt in de mooie bossen en hun vrolijke lach schalt uit boven het rumoer van de werkende mensen. Om de mond van velen dier mensen echter ligt een sombere trek als bewijs van innerlijk doorleefde droefenis en nimmer te vergeten smart. Hier heeft de wrede oorlog zijn sporen achtergelaten, en ofschoon de vrede in zijn alles ontfemende goedheid ook over deze mensen is gekomen, dat, wat het gemoed en de ziel heeft geraakt, laat zich niet vergeten. De dorpingen van Diever hebben de oorlog gezien in heel zijn meedogenloze wreedheid. Het was toen men zich reeds verknauwde in zijn naderende einde. De Canadese bevrijders slopen rond in de bossen (hier werden natuurlijk de Franse para's bedoeld, W.H. de V.) en de angst van diegenen die zich aan de vijand hadden vergooid, voorspelde veel goeds, maar was tenslotte oorzaak van groot menselijk leed. In het dorp bevond zich een evacuë, die door de mensen van Diever geschuwd werd om zijn politieke gezindheid. Deze man was tegen de tijd dat de bevrijding naderde bezeten van een panische angst, omdat hij zich omringd meende van vijanden. Op de tiende april heeft hij op kortzichtige wijze getracht zich van hen te ontdoen, en de plaatselijke Duitse bevelvoerder (is niet juist, die kwam uit Steenwijk, W.H. de V.) die dronken was, bleek een willig werktuig in zijn handen. Het kostte tien eerbare onschuldige burgers het leven. Ze werden neergeschoten omdat G.v.V. zich belaagd meende en geloofde dat hij het recht had naar willekeur te beschikken over het leven van anderen. En toen ieder elders zijn vreugde uitte, over de herwonnen vrijheid, rouwde Diever om zijn doden, die nuttelos gevallen waren

Het Stokersverlaat (café Hulst) vlak na de oorlog in Appelscha. De brug, waar veel strijd om is gestreden, maar nu kan er weer gelachen worden.

als slachtoffers van 's werelds grootste onrecht. Niet om zijn wraak te bekoelen, want zo is het volk van Diever niet; maar om de mensheid te verlossen van een zeer gevaarlijk individu heeft men na het vreselijke gebeurde, dat diepe smart veroorzaakte waarin de hele dorpsgemeenschap deelde, niets nagelaten bij de plaatselijke N.B.S. (illegaliteit) en politie om G. van V. op te sporen en het is een gelukkige omstandigheid dat men hem tenslotte in het bewaarskamp te Amersfoort heeft kunnen achterhalen. Men bracht hem over naar Diever en daar had de N.B.S. hem sinds kort in veilige bewaring. Hij werd opgesloten onder de toren. Elk mens, hoe ruig van inborst ook, heeft echter een geweten, en op de plaats van het gruwelijke misdrijf, waaraan hij zich schuldig wist, is ook het geweten van V. gaan knagen en tenslotte is de wroeging hem te machtig geworden en toen men dinsdagmorgen bij zijn cel kwam, vond men zijn lijk. Hij had de hand aan zichzelf geslagen. Daarmede zijn de wonden, die deze mens in Diever maakte, niet geheeld. De doden op het vredige kerkhof zijn een eeuwige aanklacht tegen hen die dwaalden en verstrikt raakten in hoogmoed en haat.'

Vledder

In de nabuur-gemeente Vledder, hield iemand van ongeveer hetzelfde allooi zich in de oorlogsjaren eveneens bezig met het aanbrengen van Nederlanders van goede huize bij zijn nazivrienden, en ten gevolge hiervan zijn diverse rechtgeaarde gearresteerden nimmer teruggekeerd. In dezelfde courant vonden we het verslag van het tribunaal te Assen, behandelende de rechtszaak tegen dit heerschap op 20 januari 1948. De aanhef van het artikel, laat weinig te raden over, hoe de verslaggever destijds over de beklagde dacht en in welke categorie hij hem rangschikte.

Hondenslachter van Vledder

Hondenslachter van Vledder is een gevaarlijk heerschap. Het was een ernstige zaak die de derde kamer van het tribunaal te behandelen kreeg. Zaken van dergelijke omvang worden doorgaans meer geacht tot de competenties der bijzondere gerechtshoven te behoren. Terecht stond de

veertigjarige veekoopman F.M. v/d W. (naam ingekort) uit 's-Gravenhage, een sujet, dat al een buitengewoon ongunstige indruk maakte door de onsmakelijke wijze waarop hij de gekrenkte onschuld speelde. Deze houding was overigens geheel en al in overeenstemming met die tijdens de Duitse bezetting, toen dit louché manneke in de omgeving van Vledder zich de haat van de bevolking op de hals haalde. Een lange lijst van beschuldigingen was tegen hem ingebracht waarbij het zwaartepunt wel lag op zijn vriendschappelijke omgang met S.D.-ers die hij onderdak verschaft, en inlichtingen verstrekke omtrent personen voor wie de Duitsers een bepaalde interesse aan de dag legden. Grove zwarte handel dreef hij met zijn Duitse vrienden met wie hij een complete strooptocht in een Wehrmachtswagen ging maken. Die vriendjes kregen dan wel eens voor hun diensten een varken, fruit of eieren toegestopt. Al naar gelang dit voordeel kon opleveren, deed hij zich als goed Nederlander of N.S.B.-er voor. Veelzeggend genoeg is overigens een brief uit het hoofdkwartier van de N.S.B., waarin werd meegedeeld dat het zeer op prijs werd gesteld, wanneer v.d. W. en echtgenote buiten de partij werden gehouden. Een niet brandschoon zondenregister zal hieraan wel niet vreemd zijn geweest. Tijdens de oorlog toefde hij nog een tijd in het concentratiekamp te Amersfoort, wegens zwart slachten, en in de hongerwinter zag dit individu er geen been in honden en katten te slachten, om deze heerlijkheden naar de hongergebieden in het westen des lands te zenden. En de illustratie van zijn mentaliteit lijkt ons voorlopig meer dan compleet door te citeren, de woorden van een S.D.-officier die zich op zekere dag (overigens zonderling) maar veelzeggend genoeg afvroeg of er in Holland dan geen enkele flinke kerel meer was, die v.d. W. onschadelijk durfde te maken (zelfs de S.D. kreeg genoeg van hem). Verwonderlijk was het dan ook eigenlijk in 't geheel niet dat deze man op schaamteloze wijze praktisch de gehele ten lastelegging ontkende en heilige verontwaardiging huichelde over de euvelen moed dat men hem dit alles ten laste durfde leggen. Nee, verwondering mag 't slechts wekken dat de heren achter de groene tafel, op een enkele uitzondering na, zich wisten te beheersen, zelfs toen verdachte alle perken te buiten ging door zich wel op zeer laatdunkende wijze over de illegaliteit uit te laten. Verschillende

personen speelde hij de S.D. in handen, o.a. de politieman Wijnalda die in Duitse gevangenschap omkwam (bedoeld werd Wachtmeester M. Wijnalda uit Boijl). Andermaal vergezelde hij de Duitsers op een stroomtocht naar onderduikers, waarbij verdachte zo onopmerkelijk mogelijk de bewuste huizen aanwees. De ex-burgemeester Boelens van Vledder raakte bij hem in ongenade omdat deze geen werk maakte van verdachtes mededelingen omtrent een wapendropping. In deze wel zeer onverkwikkelijke zaak deed het Tribunaal nog dezelfde middag uitspraak. Het adviseerde tot een internering van acht jaar met aftrek en ontzetting uit de kiesrechten. (Zie in verband met de praktijken van v.d. W. ook 'Het hondehok van Boijl').

De Spoorbrug

Het bleek dat de luchtactiviteiten van de geallieerde jagers toenam, naarmate de Canadese bevrijdingslegers dichterbij kwamen. Deze activiteiten waren vooral gericht tegen het Duitse bevoorradingsverkeer vanuit het achterland naar de frontlijn. Een hoge prioriteit schoorden in deze hun interesse voor de spoorlijnen inclusief de eventuele spoorbruggen, want het was en is nog steeds een gegeven, gooi een spoorbrug in puin en de hele lijn is van geen enkel nut meer. In de oorlogsjaren waren de lijnen Groningen-Zwolle en Leeuwarden-Zwolle heel belangrijk voor de Duitsers en toch hadden ze op de laatstgenoemde spoorlijn een aanslag gepleegd. In opdracht van de Duitsers, was nl. de westzijde van het dubbele spoor tussen Wolvega en Steenwijk weggebroken voor gebruik elders. De beide richtingen maakten hier gebruik van dezelfde lijn en de dienstregeling moest hierop aangepast worden om botsingen te voorkomen. Zo was de toestand op zaterdag 7 april 1945 toen vanuit het bevrijde zuiden enige met bommen beladen één-motorige Hawker 'Typhoon'-toestellen opstegen voor een bomrun op spoorbruggen in het noorden van Nederland. Deze toestellen waren speciaal ontwikkeld voor doelen (tanks en bruggen) die laagvliegend werden benaderd met raketten of lichte bommen. Voor dit doel, werden bommen gebruikt met een vertraagde ontsteking, meestal elf seconden. Het zeer laag vliegende toestel was dan ver genoeg van het doel verwijderd en liep geen risico's meer. Zo kwamen op de genoemde datum Typhoons laagvliegend boven de regio, de spoorlijn volgend, en in hun vizieren verscheen de spoorbrug tussen Wolvega en De Blesse. Een druk op de knop en daar gingen de projectielen, en hoeveel dat er geweest zijn is moeilijk meer na te gaan, want tenminste één ontplofte in de Linde, en één of twee eindigden hun val als blindganger (niet ontploft) in het weiland noordwestelijk van de brug en zitten daar nog steeds. Een bijna-treffer ontplofte direct voor de brug aan de zuidzijde in het zandbed, waar de westelijke lijn was weggebroken, maar het doel was niet bereikt, de brug was nog intact. Tenminste twee bommen kwamen wel tweehonderd meter van het doel verwijderd neer en ontploften vlakbij de Rijksweg bij het boerderijtje van Paulus Visser. Alle ruiten gingen aan diggelen.

Zondag 8 april

De volgende dag trokken vele belangstellenden uit Wolvega en De Blesse naar de spoorbrug om de ravage te

Begraafplaats Diever. Op de voorgrond de graven van de tien slachtoffers die op 10 april 1945 door de Duitsers werden vermoord.

bekijken. Ten zuiden van de brug was een grote krater ontstaan, die na de oorlog door de N.S. werd gedempt. Zowel volwassenen als ook jeugd toonden belangstelling en zodoende was er een druk verkeer van vooral voetgangers op de Rijksweg en het Zwarte Weggetje naar de spoorlijn. Omstreeks 15.45 uur op die bedoelde zondagmiddag passeerde er een Duitse Wehrmachtsauto, die precies tussen de Nieuwe Aanleg en het zg. de Boer's molenlaantje plotseling werd beschoten door twee onverwacht verschijnende geallieerde jachtvliegtuigen, waarschijnlijk Spitfire's, want die waren die zondag zeer actief boven Noord-Nederland. De vrachtauto stond onmiddellijk in brand en het publiek was de spoorbrug even vergeten en spoedde zich naar de brandende auto. Op dit moment arriveerde er ook nog een motor met zijspan van de N.S.K.K. (Duits onderdeel die het vervoer regelde). Terwijl het publiek stond toe te kijken, verschenen de beide jachtvliegtuigen opnieuw en hevig geschrokken zocht iedereen dekking in de bermkant, toen nieuwe salvo's in het Duitse materiaal sloegen, en helaas ook dekkingzoekende omstanders raakten. Toen het oorlogsgeweld was gepasseerd, bleken de gevolgen rampzalig. De heer M. Hoekstra uit de Schoolstraat bleek geraakt te zijn op diverse plaatsen o.a. aan het gezicht en bovenbeen. De elfjarige Theo de Groot (nu wonende in Hoorn) werd zwaargewond aan het linkerbeen en de eveneens aanwezige tienjarige Johannes Abraham v.d. Veen werd ook fataal geraakt in een been. Door de spoedig aanwezige luchtbescherming werd eerste hulp verleend en

daarop werden de drie gewonden vervoerd naar huize Lycklama waarin een Duits oorlogslazaret was gevestigd en hier werd door een Duitse dokter hulp verleend. De heer Hoekstra werd verbonden en de beide jeugdige personen moesten helaas beiden een been missen. Voor Theo bracht dit redding, maar voor Johannes mocht dit niet meer baten. Het kind stierf aan bloedverlies. Op de valreep van de bevrijding werd nog een jong kind slachtoffer van die oorlog.

Doel: de Veenhoops- en de Witte Wijsbrug

De heer Riemer Faber (Dries) uit Roden zo we weten, één der bewoners van de schuilplaats in de bossen van Appelscha, vertelde ons over de 8e april 1945 het volgende. Op bedoelde datum, (een zondag), werd ik door onze K.P. commandant Veldman (Kees) als ordonnans uitgestuurd naar de K.P. commandant in Smilde, een zekere Janssens. Mijn mondelinge codebericht hield in, dat hem werd verzocht in samenwerking met de para's, K.P. en B.S. Smilde, de Veenhoops- en de Witte Wijsbrug te bezetten en zodoende te behouden voor de opmars van de Canadezen. Dries keerde terug met een goedkeuring en afspraken-codebericht, maar onderweg van Smilde naar Appelscha besloot hij een gewonde, maar inmiddels herstelde K.P.-er Jan Eleveld (Frits) op te pikken die onderdak had gevonden op de boerderij van Veenstra, vlak bij de Damsluis, welke boerderij een K.P. steunpunt was geworden van de eerste orde. Vanuit een naburige boerderij werd de woning van de Veenstra's steeds scherp geobserveerd, want de bewoners hiervan waren fervente aanhangers van 'de nieuwe orde'. Hier woonden de reeds eerder aangeroerde familie Berend Hartenhof, wiens zoon Cornelis (Kees) als lid van de landwacht op 12 mei 1944 in Appelscha door de K.P. Diever in een gevecht werd gedood. Maar er waren meer zonen in genoemd gezin. Toen dan ook Faber en Eleveld per fiets de boerderij van Veenstra verlieten werden ze onmiddellijk gevolgd door de landwachter Hendrik Hartenhof en de beroepslandwacht Ruinemans uit Deventer. Opeens, nog vlak bij de boerderij van de Veenstra's hoorden ze onverwachts van achteren het commando: 'Halt, afstappen landwacht!' 'Op hetzelfde moment, dat we van de fietsen sprongen,' aldus Dries, 'werd Jan door twee schoten neergeslagen. Er zijn geruchten, dat hij eerst nog geleefd moet hebben, maar ook nog een nekschot heeft gekregen. Ik zelf, aldus Dries, kreeg een schot in de borst en door een long, maar al schietende op die landwachters ben ik toch nog ontkomen, maar vraag niet hoe. Volgens andere berichten, moet hij zelfs zwaargewond dwars door een vrij brede wijk zijn gegaan. Na diverse weigeringen en ongeveer 5 kilometer voortstompelen werd hij gewond opgenomen in een gezin. Via Dr. Gerlach kwam hij in het Beatruxoord in Appelscha terecht en vervolgens in het Wilhelmagasthuis in Assen en na ongeveer zeven weken mocht hij naar huis. Eén van de velen, die alles op het spel durfden te zetten voor de goede zaak. Het retour codebericht, kwam dus niet aan bij de commandant Kees in de 'Prins Bernhard Kazerne', en toen dus de ingeseinde groep Smilde op de ontmoetingsplaats arriveerde, om van daaruit gezamenlijk op te rukken naar de bruggen, troffen ze daar niemand aan. Teleurgesteld hebben ze de terugtocht aanvaard.

Gevecht bij Veenstra's boerderij

De volgende dag, maandag de 9e april, vervoegden de beide landwachters (Hendrik Hartenhof en Hans Ruinemans) zich op de 'Balhof' in Oosterwolde-oost. Hier hadden zij een onderhoud met Sturmführer Diehl, de commandant van de daar gehuisveste Feldgendarmarie. Daar werd besloten, een aanval te doen op de boerderij van Veenstra bij de Damsluis en daartoe kregen de beide landwachters circa tien man gendarmerie mee, maar op de boerderij (waar ze allemaal nog onkundig waren van de dood van Eleveld en opgelopen verwondingen van Faber) was intussen wel iets veranderd. De avond tevoren, waren bij Veenstra twaalf man goed bewapende K.P.-ers binnengekomen en die bleven daar overnachten, en die waren nog aanwezig en paraat toen de landwachters met hun gevolg arriveerden. Dit gevolg was waarschijnlijk nog iets uitgebreid met enige landwachters. Direct ontstond een verbitterd gevecht, met als resultaat, dat de K.P.-er Oldenkamp uit Smilde dodelijk werd getroffen. Enige Duitsers en een landwachter liepen verwondingen op en de meute trok terug, naar verluid met een paar gevangenen. Na verloop van enige tijd kwamen ze met versterking terug, maar toen vonden ze de boerderij verlaten. Uit woede en haat werd toen de boerderij platgebrand.

We hebben de oprukkende Canadese bevrijdingslegers verlaten op het moment dat ze op de 12e april 1945 des morgens om twintig minuten over zes over de door burgers gebouwde noodbrug trokken bij Dieverbrug en zodoende de plaats Diever konden bevrijden, waar op de valreep van de bevrijding nog zoveel leed was gepasseerd. Op de twaalfde van die voorjaarsmaand zouden nog heel wat dorpen met hun inwoners in de regio de vreugde van de bevrijding mogen smaken. Maar toen werd niet bevroed, dat de snelheid waarmee de bevrijding van een groot deel van de regio gepaard ging, ook nog aan een andere groep nazibestrijders dan de alom toegejuichte Canadezen te danken was. We doelen hier op de strijders van de illegaliteit (de N.B.S.), die kans zagen diverse bruggen voor de Duitse aanslagen te behoeden door ze gewapenderhand in bezit te nemen en zodoende de bevrijders gelegenheid gaven snel op te rukken. Door deze acties, was het mogelijk dat de Canadese Dragoons die 's morgens om zes uur nog in Dwingeloo stonden, des avonds van dezelfde dag Mildam al hadden bevrijd. In de voorliggende dagen tussen acht en twaalf april (8 april was hun mobilisatiedatum) waren diverse aanslagen op het Duitse verkeer gepleegd, o.a. door middel van bandenbommen, mistsignalen met lading enz.

Op de valreep hebben we nog diverse belangrijke aanvullingen ter inzage aangeboden gekregen. Diverse rapporten uit die tijd laten we nu passeren, al is het ondoenlijk al het beschikbare materiaal te verwerken, wat ons ten dienste staat. Van tevoren was met volledige medewerking en toestemming van een tweetal veehouders (en hun gezinnen) overeengekomen, wat betreft de illegaliteit van West Stellingwerf, dat bij een eventuele mobilisatie hun boerderij de plaats van op- en aankomst zou zijn. Deze boerderijen lagen in die tijd vrij afgelegen en wel aan de Lindedijk bij de Driewegsluis onder Nijetrijne. We spreken over de boerderij van de familie Doede Boersma, ongeveer 600 à 700

De auteur gefotografeerd bij een Spitfire, die na de oorlog een bezoek aan Schiphol bracht. Een toestel van dit type loste de noodlottige schoten bij de Nieuwe Aanleg op 8 april 1945.

meter ten westen van de sluis en de boerderij van de familie Jongschaap, ca. 300 meter ten oosten van bedoelde kering. Vrij veilig dus en afgelegen, maar wel gescheiden door een tjalkscheepje met 5 of 6 Duitsers die met hun aak aan de benedenkant van de sluis lagen. Ook de wapens die nog steeds opgeslagen lagen bij de familie Heida in Oldeholtwolde en onder het kapelletje op de R.K. begraafplaats te Wolvega moesten daarheen getransporteerd worden. Op de 8e april, een zondag, was het eindelijk zover en via de gevechtscommandant kwam van de distriktsleiding het bevel tot mobiliseren op de afgesproken plaats. Voor ons ligt een rapport van de sectiecommandant J.B. (Johnny) betreffende die zondag. Dit luidde:

Zondag 8 april 1945

'Om ongeveer 6 uur, kreeg ik van de gevechtscommandant opdracht mijn sectie te mobiliseren op de bekende plaats (boerderij Boersma in de nabijheid van de Driewegsluis). Groepscommandant J. Kroondijk was reeds door de gevechtscommandant gewaarschuwd, daar deze met een gedeelte van zijn groep de overbrenging der wapens van de bergplaats naar de plaats van mobilisatie zou verzorgen. De groepscommandanten v.d. Vegt en Wielinga gaf ik hierna opdracht hun groepen te verzamelen. De gehele sectie was om ruim tien uur verzameld op de plaats van bestemming. Aan de oproep tot mobilisatie hadden twee man uit Wolvega geen gehoor gegeven. De eerste nacht werd, uitgezonderd de wacht, slapende doorgebracht.' De G.C. Kroondijk kreeg van de gem. gevechtscommandant opdracht de wapens naar het mobilisatiecentrum te brengen, lazen we in het voorgaande rapport. Kroondijk geeft in zijn verslag uitleg van de omstandigheden waaronder dit transport plaatsvond, in een uitgebreid rapport.

De laatste slag

'Het was begin april en de eerste zondag na Pasen. Voor dag en dauw waarschuwde Bauke (B.S.) mij dat we moesten 'opkomen'. Met twee anderen moest ik mij begeven naar het laantje naast de R.K. kerk in Wolvega. De kornuiten waren daar op dat vroege uur met hun fietsen en een

lange stevige plank aanwezig. De plank moest voor ons de bermsloot overbruggen. Eén bleef achter bij de fietsen. De andere twee bereikten via de plank de begraafplaats achter de kerk en met een meegebrachte sleutel werd de deur van het baarhuisje (kapelletje W.H. de V.) geopend. Een paar planken uit de vloer werden losgeschroefd en daar lagen de wapens die we mee moesten nemen. Vroege kerkgangers maakten de koster opmerkzaam op onbevoegden bij het kapelletje. De goede man was echter op de hoogte en verklaarde dat hij zo meteen wel eens poolshoogte zou nemen. Wij bereikten met de wapens veilig de collega bij de fietsen. De wapens werden in meegebrachte overjassen gewikkeld en zo aan de rijwielens gesjord. Je behoefde geen detective te zijn om op te merken dat hier wat bijzonders aan de hand was. Wij reden met enige afstand van elkaar als vermoeide grondwerkers in oostelijke richting voorbij Tuindorp de Bovenweg op. Hier konden we rustiger ademen. Achter een bosje stond onze voerman uit Nijeholtpade ons met paard en wagen op te wachten. De wapens werden meteen in de bak van de wagen gelegd. Een aantal takkenbossen die daar langs de kant van de weg lagen, bedekten het gevaarlijke wapentuig. Jan nam mijn fiets over en ik stuurde het paard en de wagen naar de Slingerweg (Oldeholtwolde). De beide andere jongens waren nu eens voor en dan weer achter de wagen. Zonder moeilijkheden bereikten we de boerderij (Heida) met het grafkeldertje in het hooivak. De wapens uit de kelder werden eveneens opgeladen en de takkenbossen met touw stevig vastgebonden. Het was prachtig weer. We staken ongehinderd de Rijksweg over en via 'de Windhond' door Nijeholtwolde, Nijelamer, Sonnega naar Oldetrijne. Vandaar naar Nijetrijne. We hebben geen Duitsers gezien. Blijkbaar hadden ze op dat moment andere zorgen aan hun hoofd. We sloegen een 'menninge' in die leidde naar de boerderij van Boersma aan de Lindedijk. Na veel zorgen en omzwervingen konden de wapens eindelijk uitgereikt worden aan degenen waarvoor ze indertijd gedropt waren: het strijdend gedeelte van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (N.B.S.). De voerman uit Nijeholtpade bracht zijn paard en wagen naar huis in dat dorp en keerde in de loop van de zondag per fiets terug naar de Lindedijk.

Opdrachten aan de illegaliteit

'Dat dit allemaal goed gegaan is, mag nog steeds een wonder heten. Op zondag een vracht takkenbossen vervoeren, dat moet toch opvallen.'

Over het voorgaand beschreven wapentransport had uw schrijver een geanimeerd onderhoud met mevr. Boersma, de schoondochter van de familie die toen de boerderij aan de Lindedijk bewoonde. 'Dat dit allemaal goed gegaan is,' aldus mevr. Boersma, 'mag nog steeds een wonder heten. Op zondag een vracht takkenbossen vervoeren, dat moet toch opvallen. Ze zijn precies bij bakker Boes het land ingereiden en iedereen kon bedenken dat die optocht naar ons ging. Afijn alles is gelukkig goed gegaan, alhoewel De Koe later heeft verklaard, wel geweten te hebben dat de illegaliteit enige dagen bij ons onderdak had gehad. Mijn man en ik woonden destijds op de Driewegsluis en huurden een gedeelte van de woning van de familie R. Wellinga. Bij mijn schoonouders waren ongeveer 65 strijders ondergebracht en bij de familie Jongschaap aan de andere kant van de sluis ongeveer dertig (deze boerderij is inmiddels afgebroken). Mijn echtgenoot, Albert Boersma, ging elke dag al vroeg naar de boerderij van mijn schoonouders om te melken. De boerderij werd echter beveiligd door verdekt opgestelde wachtposten, die ook een wachtwoord hadden ingesteld, wat elke dag om veiligheidsredenen werd gewijzigd. Mijn schoonvader bracht dan 's avonds het wachtwoord voor de volgende dag. Op zekere dag, herinner ik mij, was het wachtwoord 'schobbejak'. Bij het passeren op de boerderij riep mijn man het wachtwoord en kon ongehinderd passeren. Dit alles bleef natuurlijk link met die boot met Duitsers bij de sluis die notabene op de boerderij melk kwamen halen. Het is gebeurd, dat die Duitse melkhalers op de deel stonden terwijl de jongens van de illegaliteit op de koe-hilde erboven zaten. Mevr. Zondag, de echtgenote van de huisarts Dr. Zondag kwam op de boerderij om boter, en die vertelde later nooit iets vernomen te hebben. Het is ook eens een keer een beetje mis gegaan. Of ze nu met de wapens aan het schoonmaken waren, of onvoorzichtig zijn geweest, weet ik niet, maar op een gegeven moment ging een wapen af en de kogel ging dwars door het dak. In de nacht van de 11e op de 12e april zijn de mannen weer vertrokken en wij wisten niet (ik heb het tenminste nooit geweten) waar ze naar toe gingen. Om veiligheidsredenen, je weet maar nooit, zijn mijn schoonmoeder en mijn zwager die nacht bij ons op de sluis geweest, terwijl mijn schoonvader met de hond in het veld rondzwierf, om de zaak in de gaten te houden.' Aldus mevrouw Boersma te Heerenveen.

Vrachtdienst De Kroon

Bij dit bijzonder prettige en goed gedetailleerde gesprek was ook aanwezig, de heer Kees de Kroon, één der deel-

hebbers aan de destijds in Wolvega heel bekende vrachtdienst van de gebr. De Kroon. De heer De Kroon verklaarde, dat zij in die aprildagen (terwijl de illegaliteit op de Lindedijk vertoefde) benaderd werden met het verzoek om niet nader te omschrijven goederen te vervoeren naar de Lindedijk. Wij hebben deze opdracht zonder vragen aanvaard. Achter onze zaak aan de Grindweg werd een wagen neergezet met materiaal, goed ingepakt en nog beter met zeil bespannen en wat daar op zat en door wie neergezet, weet ik nu nog niet. Wij hoefden alleen maar een paard voor de wagen te spannen en weg te rijden en zolang we op de openbare weg waren, was er niets loos. We stonden immers bekend als vrachtrijders. Maar precies bij bakker Boes in Nijetrijne verlieten we de openbare weg en viel het wel op, te meer daar het diverse keren plaatsvond. Van daar was het nog wel een kilometer door het land, naar de boerderij van Doede Boersma. Wij gedroegen ons dan als boeren, die op het land aan de arbeid waren. Bij de boerderij gekomen, bleven we buiten, terwijl de wagen op de deel werd gereden en daar gelost werd. Wij namen de lege wagen in ontvangst en reden naar huis en die werd weer achter de zaak geplaatst. Die werd weer weggehaald en door wie weten we niet. En wat hebben wij vervoerd?' De schrijver heeft al in diverse gesprekken dit punt aange-roerd, maar zowel de heer De Kroon als uw schrijver weten nog steeds niet, wat de lading is geweest!

Noordwolde

Wachtmeester van politie H. Dikkers te Noordwolde schreef in zijn rapport het volgende: als commandant van de groep Noordwolde der N.B.S. kreeg ik opdracht om op 9 april 1945 mij met de groep Noordwolde naar het verzamelpunt te begeven bij de Driewegsluis. We vertrokken via de melkfabriek te Noordwolde en kregen van de daar aanwezige heer Westra nog een paar kazen mee als mondvoorraad. De tocht naar het verzamelpunt bracht ons in contact met terugtrekkende Duitsers doch dit verliep bijzonder gunstig. Bij de verzamelaars trof ik Kooistra (Gem. C) en Bosscha (S.C.). De sectie werd gecompleteerd en wapens werden uitgereikt. De daarop volgende dag werd benut met het geven van wapeninstructie. Hierna gingen de drie groepen uit elkaar. Aldus de gegevens van groepscommandant B.S. de heer Dikkers. Inderdaad is het zo, dat deze sectie één dag later op het verzamelpunt arriveerde met uitzondering van de groepscommandant Wachtmeester J.W.H. Vinke die reeds als onderduiker in Oldelamer vertoefde.

De boerderij van de familie Boersma aan de Lindedijk, waar de strijders van de NBS drie dagen vertoefden.

Een belangrijke aanvulling op het voorgaand omschreven wapentransport werd aangedragen door de heer T. Hoekstra te Oldeholtwolde. Onze informant vertelde, dat hij tijdens de oorlogsjaren in loondienst was bij de fam. Heida als boerenknecht. In dat gezin vertoefde ook een onderduiker, een zekere Haanstra. Op een avond (dit was de avond van de 5e februari 1945. W.H. de V.) kreeg de onderduiker van boer Heida te horen (nu boerderij Majoor) dat hij die nacht maar niet op de hoeve moest slapen. Ga maar naar de burens, naar Benedictus (nu een tuincentrum) en die weten er alles van dat je komt. De onderduiker, moet nog verwonderd gevraagd hebben, waar dit nu voor nodig was, maar daar wenste Heida niet op in te gaan. Tegen mij werd gezegd, aldus Hoekstra, 'dat ik de volgende ochtend moest wachten met opstaan tot de boer mij riep. Tevens kreeg ik te verstaan dat als ik die nacht iets zou horen of om dezelfde reden wakker zou worden, ik me daar niets van aan moest trekken en blijven waar ik was. Nu ik werd inderdaad wakker van het gestommel. De volgende ochtend was alles weer opgeruimd, maar een zoontje wou weten, waarom er voor de raampjes van de deel nog voederzakken hingen, die ze hadden vergeten te verwijderen. Tijdens de nachtelijke arbeid, hadden ze natuurlijk licht gebruikt en dat mocht van de bezetter niet uitstralen en ook om pottekijkers geen kans te geven iets van hun arbeid te zien. En heit, had de zoon verder geïnformeerd waar komt die hoop grond vandaan? Wij weten nu, dat het de uitgegraven grond uit het hooivak was, toen het wapenkeldertje geplaatst was maar dat mocht hij toen niet weten. Hij kreeg als antwoord, dat hij moest maken dat hij op school kwam.

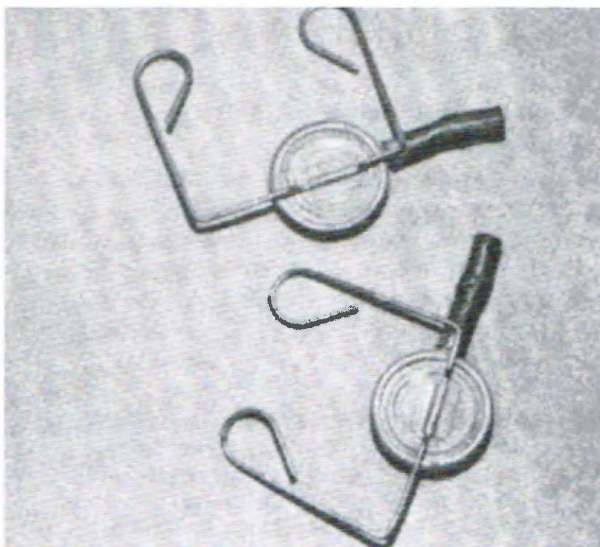
Verdachte onderduikers

'Tijdens de laatste maanden van de oorlog,' vertelde Hoekstra, 'vervoegden zich twee zwaar met bagage beladen

jonge mannen op de boerderij, die zich Rob en Henk lieten noemen. Tot hun bagage behoorden ook twee plunjezakken met een typisch militair uiterlijk. Ze wilden onderduiken en ze vroegen Heida om onderdak. Dit werd hun welwillend verleend, maar over de achtergronden van hun onderduiken werden we niets gewaar. Ook mocht niemand aan hun bagage komen. Langzamerhand vond ik het maar verdachte figuren, want toen we op de boerderij een fietsenvordering kregen van de bezetter bleken zij bij de controle maar prima legitimatiepapieren te hebben en in diezelfde dagen, toen er bij 'De Ooievaar' een Duitse legerauto vanuit de lucht werd beschoten waar o.a. vaten keukenstroop op bleken te zitten, vroeg één van de twee een emmer aan vrouw Heida. 'Ik ga er heen,' was zijn bescheid, 'en ik haal een emmer stroop.' Geen enkele onderduiker zou er ook maar aan denken zo iets te doen want je wist maar nooit wat je zou aantreffen bij zo'n stukgeschoten Wehrmachtsauto. Afijn hij kwam wel met stroop thuis. Last hebben ze nooit veroorzaakt maar toch groeide het wantrouwen. Ze kwamen waarschijnlijk uit een streek ten westen van de IJssel, want ze gingen zo nu en dan daar naar toe. Ze moesten dan bij Zwolle over de IJsselbrug en dat gelukte hen wel, ondanks dat de Duitsers die bedoelde brug hadden afgesloten en zwaar controleerden. Ook viel hun militaire houding op. Vlak voor de bevrijding, zonder dat iemand het heeft bemerkt zijn ze in de nacht vertrokken. Des morgens waren ze er niet meer. Direct na de bevrijding werden ze gearresteerd en bleken ze in het baarhuisje op de begraafplaats van Oldeholtwolde te vertoeven. Na de arrestatie werden ze opgesloten in het voormalige arbeidsdienstkamp te Wolvega. Ze bleken wel degelijk uit het verkeerde kamp te komen en uit één of andere Duitse dienst te zijn gevlucht. Ondanks deze onprettige ervaring, heeft vrouw Heida via de kampeiding een bezoek aan deze knapen gebracht, want, zo was haar pleidooi, ze waren wel van de verkeerde kant achteraf, maar last hebben we absoluut niet van hen gehad.'

Rapport 1e Groep

Over het besproken wapentransport op zondag 8 april werd door de groepscommandant Jeep K. naast het verslag van het transport ook nog een kort rapport ingeleverd, en aangezien er tussen verslag en rapport enige verschillen opduiken laten we ook het rapport volgen. Dit luidde: 'Om plm. 4.30 uur werd ik gewekt met de tijding dat we zo spoedig mogelijk ons moesten klaarmaken. De mobilisatie van de N.B.S. moest diezelfde dag om 18.00 uur een feit zijn. Aan mij werd de opdracht gegeven met mijn groep (gedeelte) een zending wapens en munitie te begeleiden vanaf de verschillende bewaarplaatsen (depots), naar de Driewegsluis. Hoewel we in het begin nogal wat moeilijkheden hadden te kampen, mocht het toch gelukken alles op te laden en zo stonden we om 10.00 uur klaar voor vertrek. Enige mannen van de gevaarlijke S.D. uit Wolvega, die op de Rijksweg onder Nijeholtwolde patrouilleerden, waren oorzaak dat het vertrek even werd uitgesteld. Doch om 10.45 uur was ook dit bezwaar opgeheven en vertrok B. met de kostbare lading. Zonder tegenslagen bereikten we omstreeks 13.00 uur de plaats van bestemming. Toen was het wapens schoonmaken en inspecteren. Geleidelijk kwamen meer personen opdagen, allen N.B.S.-

Fog-signals (mistsignalen), de raillading-ontstekers.

ers. 's Avonds om 22.00 uur de rest van onze sectie. De eerste nacht werd, uitgezonderd de wachten, slapende doorgebracht. Een merkbaar verschil tussen de verslagen en het rapport is wel, dat in het verslag van J.K. werd verklaard dat ze ongehinderd de Rijksweg passeerden terwijl het rapport van dezelfde rapporteur vermeldde, dat S.D.-ers op de Rijksweg werden aangetroffen.

Sectie 2

Sectie Commandant Jerry (G.S.) rapporteerde op de 8e april: 'Alle groepen van de 2e sectie geïnspecteerd, en in orde bevonden. De drie groepen langs drie verschillende wegen naar het aangegeven punt gestuurd. Mijn gehele sectie was om 17.30 uur aanwezig. Groep één van mijn sectie had die nacht wacht. Voor operaties waren er nog geen opdrachten.'

Maandag 9 april 1945

Johnny (J.B.) rapporteerde: 'Na de reveille werden de wapens uitgedeeld. Hierop volgde wapeninstructie en inspectie. Een keurploeg werd samengesteld onder commandant J. Kroondijk (één der groepscommandanten van mijn sectie) en deze kreeg de opdracht een twaalfstal bandenbommen te leggen in de buurt van de brug in de Rijksweg Wolvega-Steenwijk. Deze ploeg plaatste om ongeveer 02.00 uur dinsdagmorgen de bandenbommen en ging door voor een volgende opdracht naar een boerderij in Steggerda-boven (aan de Leemweg), waar zij een boerderij bezetten. De rest van mijn sectie betrok de wacht onder mijn groepscommandanten Van der Vegt en Wielinga.' Inhakende op de door Johnny genoemde bandenbommen, wil uw schrijver gaarne even duidelijk maken wat dit wapen inhield. Deze projectielen (Engelse benaming Tyre Buster) werden in een bepaald patroon op het wegdek geplaatst, zodat het misrijden niet mogelijk was. Men moet ongeveer denken aan een royaal schoenpoetsdoosje wat omvang en dikte betreft, en van metaal. Deze bommetjes

werkten op een drukontsteker (het wiel) en een detonator (slaghoedje). Reed er nu een Duitse auto op zo'n apparaatje dan konden ze meteen de banden afschrijven. Ze werden toegedekt met een dun laagje paardemest o.i.d. en het resultaat was dat diverse Duitse banden hun eindstation in de regio vonden en daar ging het om. Het Duitse verkeer zoveel mogelijk afbreuk doen. De door de S.C. genoemde boerderij in Steggerda-boven, was het pand van Jakobs. De latere groepen die arriveerden vanaf de Driewegsluis werden ingekwartierd in de boerderijen van de families Hettinga, Nijland en Van Essen. Jerry (G.S.) commandant 2e sectie meldde over de 9e april: 'Tot drie uur 's middags hield ik mij bezig met mijn sectie. Het uitreiken van de wapens aan mijn sectie, geschiedde zeer vlot aan de hand van door mij van te voren aangehouden nauwkeurige lijsten met schuilnamen. Laat in de avond pas, kwam de opdracht voor de nacht los. Het bleek dat er veel meer springstofopdrachten bij waren dan mij ooit was meegegeeld, zodat ik eerst nog even extra instructie gaf. De opdracht uitgevoerd door mijn tweede groep betrof het opblazen van de spoorlijn en het blokkeren van de Rijksweg door het met springstof laten omvallen van bomen (bedoelde locaties waren tussen de Kooiweg en de Tjonger en we komen hierop terug W.H. de V.). Groep één kreeg opdracht wapens over te brengen van het ene kwartier naar het andere in het kantonement, wat zonder bijzonderheden verliep (hier werd bedoeld wapentransport van hoeve Boersma over de Driewegsluis naar boerderij Jong-schaap waar de nog onbewapende derde sectie was ondergebracht). De derde groep kreeg opdracht de daar aanwezige sectie te helpen kwartiermaken.

De eerste sabotageopdracht

In de loop van de nacht trok Kroondijk met zijn groep vanaf Boersma helemaal langs de Linde naar de Blessebrug, waar ze om ongeveer 02.00 uur in de nacht van 9 op 10 april aankwamen en ze plaatsten de besproken bandenbommen. Verder langs de Linde gaande in oostelijke richting en daarna in zuidelijke, kwamen ze in de morgenschemering in boven Steggerda aan (boerderij Jakobs).

Actie-opdrachten

Via een koerierster werd op dezelfde 9e april de volgende opdracht overgebracht van het Districtskwartier (Oudehaske) naar de gem. Comm. Arnold (K.) die luidde: 'In aanvulling op de voorgaande order betreffende sabotage op de hoofdverkeersweg (Rijksweg) en de spoorlijn, draag ik u op tevens versperringen op de weg aan te brengen, door op vele plaatsen bomen over de weg te laten vallen met springstoffen. De sabotage moet dus op grote schaal geschieden. Ook moet de weg van Peperga, via Noordwolde naar Appelscha en Oosterwolde op dezelfde manier worden gesaboteerd.' De Duitse wachtposten te Nijelamer en Vinkega moesten ongezien worden geobserveerd. We zullen niet alle objecten noemen, die volgens het districtskwartier voor observatie in aanmerking kwamen, maar in de opsomming kwamen voor zuivelfabrieken, postkantoren, bruggen, pompstation Oldeholtpade, kamp Blesdijke enz. Ondoenlijk dus, en in de praktijk bleek dit niet te realiseren.

Sabotage bij De Tjonger

Opblazen van bommen, vernielen van de spoorlijn. Goed werk, maar link als dezelfde opdracht aan twee verschillende sabotagegroepen wordt gegeven. Radio Oranje meldt: 'De melk kookt over', dus vallen 's nachts 27 containers met wapens op het dropveld.

De opdracht voor sabotage aan de rijksweg en de spoorlijn werd uitgevoerd door de groep onder leiding van Jerry in de nacht van 9 op 10 april. Zijn rapport luidde: 'Opdracht voor het opblazen en blokkeren van de spoorlijn Wollega-Heerenveen en het blokkeren van de Rijksweg Wollega-Heerenveen door het met springstof laten vallen van bommen. Aangezien ik mij altijd voor springstoffen had geïnteresseerd en ook omdat de springstofgroep bij mijn sectie gevoegd was, en bovendien de opdracht belangrijk was nam ik zelf de leiding, en gaf eerst een tactische uiteenzetting aan de groep. Wij zouden via de spoorlijn naar de Rijksweg trekken. Bij de spoorlijn de railsopblazers achterlaten die de lading zonder de mistsignalen zouden plaatsen. Vervolgens zou de boomgroep doortrekken, de bommen laten springen met tijdpotloden, en als wij de spoorlijn bereikten, zou de railgroep de mistsignalen plaatsen en vervolgens gezamenlijk terugtrekken.'

Ten aanzien van de benaming mistsignalen de volgende uitleg. De lading oftewel de railcharge werd aangebracht en als ontstekers werden aangewend de mistsignalen (in het Engels: fog signals). Deze bestonden uit een lichaam ter grootte van een jampotdeksel, alleen iets dunner. Deze apparaatjes met een drukontsteker werden met de lading verbonden en met een stalen klem op de rails bevestigd. In plaats van tijdpotloden werden veelal strengen Nobels 808 gebruikt.

Zo we lezen in een rapport van Jerry (G. Spiele) de commandant van de 2e sectie NBS kreeg Jerry met zijn groep de opdracht om sabotagedaden te plegen aan de Rijksweg en de spoorbaan tussen de Kooiweg en de Tjonger. Deze actie zou bijna op een catastrofe uitdraaien! We vervolgen nu het rapport van Jerry, die dus vermeldt, dat ze vertrokken vanaf de Driewegsluis (boerderij Boersma) richting de Tjonger. 'Per fiets het eerste deel van de weg Driewegsluis naar de Tjonger afgelegd in het pikkedonker met veel buitelingen. Verder gelopen en dat was een zeer zware tocht. Moe en bezweet bij de Tjonger de daarin uitkomende Schipsloot overgestoken met behulp van een boot en één van de mannen bij de boot achtergelaten om een veilige terugtocht te verzekeren. Vervolgens trokken we langs de Tjonger verder en verder het oosten in tot de spoorbrug en kwamen plusminus half drie des 's nachts op de afgesproken plaats aan. We splitsten dus en lieten de railgroep bij de spoorbaan achter. Ik trok zelf met de boomgroep verder langs een zandweggetje richting de Rijksweg.' Hier onderbreken we het rapport van Jerry om duidelijk te maken

welk zandweggetje hier bedoeld werd. Bedoelde zandweggetje is er nog steeds en de officiële benaming is de Zandenreed. Dit weggetje dat de spoorlijn kruist, kwam uit bij de inmiddels voor jaren terug afgebrande boerderij van de familie Hoekstra aan de oostzijde van de Rijksweg. Voor de familie R. Hoekstra zouden er nog moeilijke momenten aanbreken. Jerry vervolgt dan: 'Plotseling echter is er een enorme ontploffing, precies op de plaats, waar ik mijn opdracht aan de Rijksweg zou uitvoeren. Iedereen zocht dekking. Het stof woei ons om de oren. Direct begreep ik, dat het hier een zeer slecht gecoördineerde NBS actie was. Even later kwamen enkele figuren opduiken en verdwenen langs de spoorlijn. Zij bleken later de sabotageploeg van Heerenveen te zijn. Om onze opdracht niet helemaal in duigen te laten vallen gaf ik de springstofgroep-rails opdracht met mij mee te gaan om toch nog de spoorlijn op te blazen. Ik plaatste zelf met nog iemand de lading. Ons leven had in de afgelopen ogenblikken aan een zijden draad gehangen, want waren we enkele minuten eerder geweest dan waren wij op het ontploffingsogenblik op dezelfde plaats geweest met alle gevolgen van dien. Bovendien was het zeer waarschijnlijk tot schietpartijen gekomen. Even later hoorden wij een trein komen, wij juichten reeds... maar de trein stopte en reed even later weer verder. Ongetwijfeld was de trein door de ontijdige ontploffing op die hoogte gewaarschuwd en controleerde men de lijn, zodat ook deze actie in de war gestuurd bleek. Met verbittering in het hart aanvaardden wij de terugweg die zeer zwaar was. Even later stootten wij op de sabotageploeg Heerenveen. Onder hen een oud-lid van mijn sectie, namelijk Jo. Tegenover hun commandant sprak ik mijn verontwaardiging uit over de slechte coördinatie van ons beider acties. Er is hier door de leiding ongetwijfeld een zeer grote fout gemaakt.

Daglicht

Voor daglicht konden wij na de late start, veroorzaakt door het zeer late doorkomen van de orders, ons kwartier niet meer bereiken. Ik zocht en vond inkwartiering bij boer Tj. Dijkstra in Oldelamer aan de Tjonger, die zeer bereidwillig was. De groep plofte doodmoe in het hooi. Ik trok zelf ongewapend verder om de gevechtscommandant rapport uit te brengen en nam toen voor het eerst na 48 uur dag en nacht werk achter elkaar vier uur bedrust. Later heb ik met de sabotagegroep de door ons geplaatste railading doorgenomen en we kwamen tot de conclusie dat we niets ver-

NBS-ers
van district III.

keerd hadden gedaan, zodat we moeten aannemen, dat het treinpersoneel de lading onschadelijk heeft gemaakt. De door de groep Heerenveen opgeblazen bommen lagen precies op de plaats waar ook wij ons werk hadden moeten doen. Conclusie: een dubbelopdracht van de districtsleiding.'

Sabotagegroep Heerenveen

De ploeg uit het 'Friese Haagje' was dus de Stellingwerfse groep voor geweest en had het werk reeds gedaan betreffende de Rijksweg sabotage, maar de gevolgen hadden voor de Stellingwerfers wel eens rampzalig kunnen zijn. Met één van de leden van de groep Heerenveen (schuilnaam Bob en afkomstig uit Blesdijke) hadden we reeds lang contacten en die vertelde ons het één en ander over de bijna noodlottige ontmoeting bij de Rijksweg/Zandenreed tussen de beide sabotagegroepen. Hij vertelde: 'Wij kregen opdracht tot boomsabotage op de Rijksweg ten zuiden van de Tjongerbrug. Dientengevolge gingen we met ons materiaal achter Nieuweschoot met een bootje naar de zuidzijde van de Tjonger en liepen vervolgens richting de Rijksweg over een zandpad (Schoterzanden-Zandenreed). We kwamen vlak bij een boerderij (Hoekstra) bij de straatweg aan en hier gingen we aan het werk. Ter weerszijden van de weg werden drie bommen van een springlading voorzien compleet met vuurkoord. Toen zijn een paar leden van onze groep naar de boerderij gegaan en voorzichtig de boer uit bed geklopt. Hem werd gezegd, dat hij maar beter de ramen open kon zetten omdat anders door de ontploffing de ruiten er wel eens uit konden gaan. Hoekstra reageerde door te zeggen dat hij terugtrekkende Duitsers in de schuur had die de avond te voren onderdak hadden gevorderd voor de nacht en hoe hij daar mee aan moest. Hem werd geadviseerd geen slapende honden wakker te maken want dan kon het wel eens verkeerd gaan. Halsoverkop trokken we terug want onze opdracht was

duidelijk alleen sabotage plegen en verder niets. We hebben nog gauw de lonten vuurkoord van de boomsabotage aangestoken en toen weggegaan in de richting van de spoorlijn. We waren al een eindje in donker op weg toen met een daverende knal de ladingen explodeerden en dit was tevens precies het moment dat de Stellingwerfse ploeg op het toneel verscheen. Doordat wij (door de aanwezige Duitsers) waarschijnlijk wat in de zenuwen zijn geweest is er waarschijnlijk iets mis gegaan, want drie bommen aan de ene zijde van de weg lagen netjes waar ze moesten liggen, namelijk midden op de rijbaan. De ladingen van de ondermijnde bommen aan de andere wegzijde hadden hun werk niet gedaan en die stonden er dus nog. Daar konden we nu echter niets meer aan doen,' aldus Bob. De gebeurtenissen die zich direct na de ontploffingen ontwikkelden, lopen volgens de diverse getuigen sterk uiteen en we durven er niet voor in te staan of het nu volgende verslag historisch verantwoord is. Mocht één der zienswijzen niet juist zijn dan is hier natuurlijk wel degelijk een excuus voor aan te voeren. Alle partijen kwamen onverwachts in een onverkwikkelijke situatie terecht en die kan je later parten spelen, ook in het herinneringsvermogen. Bob vertelde ons desgevraagd: 'Toen we ongeveer halfweg de spoorlijn waren, gingen de springladingen gedeeltelijk de lucht in en direct daarna hoorden we schieten. Dit schieten was afkomstig van de natuurlijk wakker geschrokken Duitsers en die schoten nu klakkeloos hun geweren leeg bij de boerderij van Hoekstra. Aangezien ze helemaal niet wisten en ook niet konden zien in donker welke kant wij op waren gegaan had dit natuurlijk weinig zin. Na contact met de Stellingwerfse groep zijn wij weer met het bootje de Tjonger overgegaan', aldus Bob.

Mevr. Hoekstra

Na afloop van dit alles begon de ellende voor de familie Hoekstra, die aan dit gebeuren part nog deel had en er ondanks dat op een gevaarlijke manier in betrokken wer-

De inmiddels afgebroken boerderij van de familie Tiemen Jongschaap, ten oosten van de Driewegsluis. Hier vertoefde de 3e sectie NBS tijdens de april dagen.

den. In een gesprek, dat wij destijds hadden met mevrouw Hoekstra-Bouma, verklaarde die ons uitdrukkelijk, dat de Duitsers die in de schuur van de boerderij vertoefden, absoluut niet geschoten hadden. Ik geloof zelfs, dat ze de schuur niet uit zijn geweest en ik kreeg het gevoel, dat ze alleen maar blij waren dat het einde van de oorlog in zicht was. Blijft dus over de vraag, als er al geschoten is, door wie dan wel? Ook in de Stellingwerfse rapporten konden we niets vinden wat hierin een oplossing zou kunnen geven. Mevrouw Hoekstra vertelde, dat de Duitsers, die in de schuur hadden overnacht, de volgende morgen zonder moeilijkheden te veroorzaken weer waren vertrokken in noordelijke richting. De moeilijkheden kwamen pas toen een volgend Duits transport langs de Rijksweg voor de baricade van de omgevallen bomen kwam te staan. Mijn man moest op straffe van vreselijke dingen onmiddellijk komen met materiaal en paard om die bomen weg te slepen. Zo niet, dan stonden ons vreselijke dingen te wachten. Ik zie het nog steeds zo, dat het onverantwoordelijk was om die handeling zo dicht bij de boerderij te doen, want wij liepen de risico's,' aldus mevrouw Hoekstra.

De heer Baas

Tot nog toe hebben we steeds wat betreft de acties van de NBS in de april-dagen van 1945 gebruik gemaakt van officiële rapporten en verslagen, opgesteld destijds door de Sectie- en Groepscommandanten. Hier willen we nu eens van afwijken en een soldaat van de NBS zijn persoonlijke ervaringen (die hij spontaan voor ons op papier zette) aan ons te laten doorgeven. We doelen hier op de heer Mindert Baas te Wolvega die zich in die dagen geroepen voelde ook deel te nemen aan de acties tegen die bezetter. We willen het complete verslag van de heer Baas (over die enerverende dagen) in dit boek opnemen.

18 dagen NBS

'Het is al bijna 50 jaar geleden dat Wolvega en omstreken werden bevrijd. De bezetting werd hoe langer hoe moeilij-

ker ervaren. Veel landgenoten werden gevangen genomen, gemarteld en terechtgesteld. In stilte probeerde men zich hiertegen te verzetten. In het geheim probeerde men op allerlei manieren de vijand zoveel mogelijk afbreuk te doen, nu dat nog mogelijk was, want men kon zien aankomen dat de oorlog op zijn einde liep. Om de geallieerden in hun oorlogvoering te steunen werden verschillende groepen gevormd die daadwerkelijk konden helpen en die na de bevrijding moesten voorkomen dat er geen wreedheden werden begaan tegen die landgenoten die zich hadden misdragen. Om te voorkomen dat men dan het recht in eigen hand zou gaan nemen werd de NBS in het leven geroepen (de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten), die bestonden uit oud-militairen en vrijwilligers, die hiervoor werden benaderd. Onze groep kwam uit Oldelamer, Nijelamer en de Westhoek vandaan. Toen we ons er voor opgaven werd in een huisje bij de Scheene, tussen Oldelamer en Sonnega in een nacht, onderricht gegeven in hanteren van geweer en stengun. We waren met een groep van tien man en een commandant en een ieder moest een schuilnaam aannemen, onder andere Jaap. Opoe. Mina. enz. We werden bij de NBS ingeschreven en op zondag 8 april 1945 om 14.00 uur moesten we vertrekken naar de Lindedijk, de boerderij van Doede Boersma. Des morgens waren we dus nog thuis en toen we uit de kerk kwamen passeerden we een wagen beladen met takkenbossen met een paar mannen erbij. Later zou blijken dat dit verborgen wapenvervoer was voor de NBS. 's Middags was het vertrek wel moeilijk, want de gevaren waren nog groot. Je wist nooit wat er nog kon gebeuren. We vertrokken twee aan twee. Jan van C. de onderduiker van Cnossen uit de Boelsterpolder, en ik gingen samen. We waren daar onbekend en we zijn op goed geluk een landweggetje ingeslagen om bij Boersma te komen, maar onderweg wisten we niet waar we heen moesten en ten einde raad bij een boerderij gevraagd.

Gelukkig bleek daar, dat we helemaal niet geheimzinnig hoefden te doen want ze wisten er alles van. Hun onderduiker was ook al naar Boersma vertrokken. Dit was voor ons een geruststelling.

Toen we bij Boersma aankwamen, waren er reeds zo'n veertig man aanwezig en de meesten waren vreemden voor elkaar. Dat was een bijzondere gewaarwording, maar onze doelstelling was dezelfde. Des avonds werden ons de wapens uitgereikt en deed de commandant mededelingen over de te verwachten gang van zaken. De eerstvolgende nacht (van acht op negen april) zouden er nog geen acties plaatsvinden maar er moest goed worden opgelet. De reden hiervan was de aanwezigheid van een schip met Duitsers bij de Driewegsluis. Dit bericht bleek inderdaad op waarheid te berusten, want omstreeks vijf uur kwam een Duitse soldaat om melk bij Boersma in de stal terwijl de schuur en de zolder vol zat met NBS-ers. We hielden ons muisstil en op de zolder konden we woordelijk horen wat of hij wilde. Hij heeft niets gemerkt. Ons groepje had die nacht de wacht. De volgende dag (maandag) hebben we getracht om wat te slapen en des avonds om acht uur was het tijd om te eten. Daaropvolgend, om tien uur, werden we toegesproken door de commandant en die deelde ons mede dat de operaties aan zouden vangen. Hij benadrukte dat we vooral niet moesten vertrouwen op eigen kracht, maar op de hulp van God. Harry (een marechaussee), die een half jaar gevangen had gezeten in de door de Duitsers beheerde Scheveningse strafgevangenis (het zogenaamde Oranjehotel) ging toen voor in het gebed. Op dit moment vol van spanningen werd er in alle stilte gebeden (en geluisterd) om bevrijding van ons volk en bescherming voor ons allen bij en tijdens gevaarlijke opdrachten. Harry besloot zijn gebed met 'mijn schild en de betrouwen, zijt gij o God mijn heer', enz. Dit heeft toen op allen een diepe indruk gemaakt, want de gevaren waren groot. Iedere groep kreeg een taak.'

Wapentransport

'Onze groep,' vertelt de heer Baas, 'moest wapens vervoeren van Boersma naar de boerderij van T. Jongschaap aan de andere zijde van de Driewegsluis, want daar was de derde sectie ingekwartierd en die lag daar nog geheel ongewapend. Het was die nacht zeer donker en het pad op de Lindedijk was smal en glad want het vroer die nacht. Driemaal zijn we er heen geweest en eenmaal raakte de kruiwagen met munitie bezijden de dijk en kwam in een droge sloot terecht. Het liep goed af ondanks dat er gevaarlijke projectielen bij waren, die persoonlijk gedragen moesten worden (bazooka's). Als je daarmee viel, zei de commandant, kon je het niet navertellen. Maar het is allemaal goed gegaan en we zijn behouden in de boerderij teruggekeerd. Een andere groep is de volgende avond pas teruggekeerd. Dit vervoer heeft dus plaats gehad in de nacht van maandag 9 op dinsdag 10 april. Diezelfde dinsdag in de avond passeerden er schepen met terugtrekkende Duitsers vlak voor de boerderij langs richting de Driewegsluis.'

Dinsdag 10 april

Voor ons ligt een kort rapport van de groepscommandant Jeep Kroondijk, hetwelk we nu laten volgen. 'De opdracht voor de nacht van 10 op 11 april bestond uit het omzagen van een paar bomen aan de weg naar Elsloo onder het dorp Boyl. In de voorgaande nacht hadden we reeds bij de Blessebrug onze eerste opdracht uitgevoerd en vervolgens

waren we verder getrokken naar de boerderij van Jokobs aan de Leemweg te Steggerda-boven. Van hier uit voerden we onze tweede opdracht uit en we gingen te voet en zoveel mogelijk langs binnenwegen. Om twee uur des morgens van de 11e april (woensdag) kwamen we op de plaats van bestemming aan en we begonnen direct met het omzagen van bomen. Deze actie moet grotendeels als mislukt worden beschouwd. Toen de eerste boom met veel geruis omviel kwam een boer er met de hond op af. Door de uitgezette posten werd hij naar zijn woning teruggestuurd en daarbij in het Duits aangesproken. Hierdoor ontstond enige verwarring waardoor we overhaast terugtrokken. Toen de groep weer verzameld was zijn we er nogmaals op uitgegaan en daar het te laat werd om nogmaals een boom om te zagen hebben we voor de versperring enkele bandenbommen geplaatst. Zo bereikten we na de terugweg afgelegd te hebben om ruim vijf uur woensdagmorgen weer onze tijdelijke verblijfplaats aan de Leemweg. Aan de actie bij de Blessebrug de voorgaande nacht kan nog worden toegevoegd, dat bedoelde actie vrij succesvol was geweest. De sectie inlichtingen meldde dat er tenminste één Duitse auto en één motor met gesprongen banden stonden.'

Rapport Harry (LvE)

'Ingevolge mondeling ontvangen opdracht mijner sectie commandant Jerry (Spiele) is door mij Harry, groepscommandant 1ste groep, de navolgende order uitgevoerd. Op dinsdag 10 april 1945, te ongeveer 23 uur, begaf ik mij, vanaf de Lindedijk, met mijn groep naar de plaats van bestemming, welke wij te ongeveer 24 uur bereikten. Ter plaatse (een bepaald gedeelte der straatweg Munnekeburen - Oldelamer) aangekomen hebben we met de nodige voorzorgen aangebracht twee series bandenbommen, totaal achttien stuks in een voorgeschreven patroon, welke taak te ongeveer 0.30 uur in die nacht was voltooid. Twee mijner manschappen gaf ik opdracht de aangebrachte en toegedekte series bommen vanuit dekking te blijven observeren en zo mogelijk tegen ochtendkrieken wederom weg te nemen, doch zo, dat van een terugkeer in het kwartier voor daglicht sprake kon zijn.' (Dit weer wegnemen van bedoelde explosieven was natuurlijk een maatregel om te voorkomen dat burgers overdag op bedoelde ladingen zouden stranden met alle gevolgen van dien. (WHdV). 'De beide bewakers hebben gepost bij de bommen van 0.30 uur tot 4.15 uur, waarna zij de ladingen weer hebben verwijderd en te 5.35 uur wederom in het kwartier terugkeerden. In die tijd had zich geen Duits voertuig vertoond en derhalve had geen der geplaatste bandenbommen productief werk verricht.' Aldus Harry. Het rapport van de groepscommandant Van der Vegt van de tweede groep, eerste sectie, vermeldt voor dezelfde nacht het volgende. 'Om ongeveer twaalf uur middernacht opgehouden tijdens onze nachtelijke tocht naar de plaats van bestemming. Ook wij waren vertrokken vanaf de Lindedijk maar in het westen van Blesdijke moesten we in dekking vanwege het passeren van enige Duitse auto's en andere voertuigen in oostelijke richting. Daarna werd alles rustig tot het bereiken van de plaats van bestemming, iets zuidelijk van het dorp De Blesse. Hier eerst nogal enige tijd een afwachterende houding aangenomen, vanwege het passeren van een vrij

grote groep paarden en wagens. Daarna passeerde nog een Duitse trailer in zuidelijke richting, waarna het een kwartier rustig bleef, waarvan wij gebruik maakten om onze achttien bandenbommen te plaatsen. De laatsten van de partij moesten haastig geplaatst worden vanwege het naderen uit zuidelijke richting van een zware Duitse wagen. Na het plaatsen snel met de groep teruggetrokken. Toen wij ongeveer vijftig meter van de plek verwijderd waren reed de grote Duitse trailer, met een andere wagen op sleeptouw, op de geplaatste bommen. Verschillende explosies volgden elkaar op. Waarschijnlijk een achttal. De auto met sleep stond direct stil waarna nog twee bommen ontploften. Waarschijnlijk doordat de inzittenden op de geplaatste explosieven traptten. Op hetzelfde ogenblik naderde er weer een auto met grote snelheid uit zuidelijke richting, maar die kon echter tijdig stoppen. De inzittenden losten verschillende schoten in het wilde weg die voor ons echter vrij ongevaarlijk waren omdat we al tweehonderd meter verwijderd waren, terwijl de Duitsers niet wisten in welke richting we verdwenen waren. Hierna volgde de terugtocht langs een andere weg zonder bijzonderheden. De GC. Th. van de Vegt.

Aansluitende hierop vonden we in ons archief nog een klein rapportje van de hand van A. de G. Uit dit verslag zou men kunnen constateren dat de geplaatste bandenbommen ten zuiden van De Blesse een hoger rendement hebben gehad dan in het rapport van Van der Vegt tot uitdrukking komt. Hier wordt namelijk gewag gemaakt van het naderen van een colonne van drie Duitse vrachtwagens en een personenauto, waarvan één werd gesleept. Het resultaat van de actie volgens dit verslagje zou zijn geweest, dat twee vrachtwagens en de personenwagen met gesprongen banden waren gestrand. Het rapport sluit namelijk als volgt: 'De luxe wagen met kapotte banden is door de Duitsers ondergebracht in de garage van Van der Veen en de beide getroffen vrachtwagens staan op straat in het dorp. De derde vrachtauto staat buiten het dorp, richting Wol Vega'. Via omwegen kwam er bij Arnold (Kooistra), de gemeentelijke commandant NBS, een berichtje binnen van een inwoner uit De Blesse. De goede man meldde uit dat dorp dat hij van de hele oorlogvoering nu helemaal niets meer begreep. Hij meende stellig overtuigd te zijn van het feit, dat de Duitsers bezig waren met handgranaten hun eigen banden op te blazen. Van de voorgaande actie (van de groep van Van der Vegt) inhoudende de plaatsing van de explosieven had hij natuurlijk niets gemerkt, dus was deze gedachtengang helemaal niet zo verwonderlijk. Hij hoorde alleen ontploffingen midden op de weg en zenuwachtige Duitsers die schoten losten. Toen daar bovendien later bij daglicht diverse Duitse auto's op de velgen stonden geloofde hij zijn eigen ogen niet.

11 april 1945

De GC Kroondijk meldde vanuit zijn tijdelijke onderkomen bij Jakobs aan de Leemweg over die datum: 'Na onze boomactie tussen Boyl en Elsloo in de afgelopen nacht werden er geen nieuwe opdrachten meer uitgevoerd, uitgezonderd natuurlijk de verplichte wachtdiensten.' Hij rapporteerde over de volgende dag (donderdag): 'In de morgenschemering van de 12e april veranderden we van kwartier en werden weer met de rest van onze sectie verenigd

(boerderij Hettinga ook aan de Leemweg). De rest van de sectie was namelijk opgerukt vanuit het westen (Lindedijk) naar het zuidoosten van de gemeente.' Volgens het rapport van Jerry (GS) werd er die woensdag besloten om het kantonnement in zijn geheel te verplaatsen van de Driewegsluis naar diverse bivakkeringen aan de Leemweg en Turfhoekweg achter Steggerda, waar de eerste groep reeds vertoefde. De verplaatsing naar de zuid-oosthoek bleek noodzakelijk, omdat de Canadezen dit deel van de gemeente steeds meer naderden. Volgens Jerry was deze tocht in het nachtelijk duister om wanhopig van te worden en er werd veel gekankerd. Het rapport vervolgt: 'Het was niet verantwoord om de troep het nieuwe kwartier van tevoren bekend te maken aangezien we heel goed beseften, dat ongeoefenden, zelfs burgers erbij, geen nachtelijk colonnerijden (c.q. lopen) beheersten, zodat er kans bestond, dat er afdwalers zouden komen. Bij eventuele gevangenneming door de Duitsers zouden gevangenen ons kwartier mogelijk in groot gevaar kunnen brengen. Door de buitengewoon grote vermoeienis en de wetenschap dat ze eigenlijk niet alles mochten weten en bovendien een zekere zenuwachtigheid tengevolge van het nog door de Duitsers bezet gebied te moeten trekken van een nachtelijke colonne van ongeveer 75 man was het moreel beneden peil. Dit moet eerlijkheidshalve erkend worden. De leiding had steun van de wetenschap dat we de Canadezen tegemoet gingen, wat de troep ontbeerde. Helaas moesten we wat dit alles betrof om veiligheidsredenen van ons allen (en ook degenen die ons onderdak zouden verschaffen) hun nog even in het ongewisse laten.'

Op de valreep hebben we nu pas kunnen reconstrueren, dat er voor de bewapening van de Stellingwerfse ploeg N.B.S. nog een wapentransport is geweest, en wel in de nacht van 8 op 9 april 1945. Dit was de eerste nacht dus, dat de drie secties compleet op de Lindedijk vertoefden. In ons archief vonden we hierover een klein rapportje van de hand van de sectiecommandant Jerry (G.S.), maar verder dan dat waren we nooit gekomen omdat niemand dienaangaande daar ook maar iets over kon mededelen. Het korte rapportje van Jerry vermeldde: 'Afgezien van het wachtlopen moest er nog voor een complete sectie wapens gehaald worden van de centrale opslagplaats (wat later het afwerpterrein zelf bleek te zijn) van het district. Aangezien ik de meeste ervaring had in wapentransporten vroeg en verkreeg ik de opdracht. Ik had een berichtje meegekregen van de D.O.L. (districts operatieleider) waarmee ik de plaats moest vinden. Na een hopeloos gezoek tengevolge van de onvolledige schriftelijke aanwijzingen vonden we eindelijk de juiste plaats. Ik nam aan de hand van de lijst de wapens in ontvangst, waarvoor ik een boerenwagen moest lenen, aangezien wij met de boot niet op de aangewezen plaats konden komen. Van wat ik in ontvangst had te nemen, ontbraken de bijbehoren van de bazooka (antitankwapen) en voorts alle brenhouders (de bren of brengun was een lichte mitrailleur en de houders waren patroonmagazijnen voor maximaal 28 tot 32 patronen, W.H. de V.). Zonder deze houders is de bren waardeloos. Ik liet dus alles zeer nauwkeurig nagaan, maar ze bleken niet aanwezig. We hebben dit uit onze eigen middelen moeten aanvullen. Ik stuurde hierover een rapport naar Arnold, de Gem. Comm., met het verzoek het naar de D.O.L. door te stu-

De terugtocht van de Duitsers ging gepaard met moedwillige vernielingen die militair gezien geen nut hadden. Dit was het resultaat na het doorsteken van dijken.

ren, maar nooit een reactie gehad. Maandagmorgen om 9.00 uur kwamen we na een zware tocht met de boot aan en hebben de wapens bij vol daglicht tussen de rietkragen overgeladen op een boerenwagen die ons tegemoet was gekomen.' Aldus het rapport van Jerry. Waar ze naar toe moesten voor de wapens, vermeldde het rapport niet, en dus bleef deze actie voor ons een compleet raadsel en is dit gebleven tot voor kort. Nu echter, na diverse gesprekken, hebben we dit raadsel volledig tot een oplossing kunnen brengen, mede door de gegevens vanuit Engeland.

Frying Pan

In de nacht van 30 op 31 maart 1945 stond de ontvangstploeg van het dropveld 'Frying Pan' gelegen tussen de Bisschopsweg en de Tjonger (en behorende tot het dorp Rotstergaast) in spanning op het genoemde veld te wachten op de dingen die hopelijk gebeuren gingen. Des middags om 13.15 uur was via de Belgische uitzending van de B.B.C. de afgesproken codezin doorgelopen, die luidde: 'de melk kookt over', welke volzin des avonds door Radio Oranje vanuit Londen werd herhaald. Op het veld werden de Rood-wit-Rood lampen afgeschermd ontstoken, geflankeerd door de code-seinlamp. Precies op de afgesproken tijd daverde de viermotorige Halifax bommenwerper op lage hoogte over en de codelamp gaf het teken. Dit was voor de piloot het sein, dat hij 'goed' zat en dat alles veilig was. Drie rondes werden over het 'pinpoint' gevlogen en tegen de wind in werden vervolgens 27 containers aan parachutes neergelaten. De helft van de ontvangen wapens werden ondergebracht bij de fam. Hendrik Eizema aan de Bisschopsweg voor verder transport en het andere deel werd ondergebracht in twee grafkeldertjes ingegraven op het dropterrein, eigendom van de gebr. Waslander en in gebruik door veehouder J. de Jong. De lege containers werden als gevaarlijke getuigen gedropt in een uitgeveend watergat en liggen daar nog steeds. Aldus werd ons duide-

lijk in een gesprek met zowel de fam. Eizema als ook met de heer De Jong. De opgeslagen materialen in de grafkeldertjes op het dropveld nu waren bestemd voor West Stellingwerf en zo dus nu bleek, moest Jerry met zijn groep naar de overzijde van de Tjonger bij de Bisschopsweg zijn, wat hij na veel zoeken ook vond. Ze klopten bij de fam. De Jong aan om een melklorrie te lenen, daar ze niet met de boot tot het dropveld konden komen. Dit werd door De Jong afgeraden wegens het vrij zachte weiland en het gewicht van de vracht. De Jong bood hulp en met wagen en paard werd de hele handel naar de boot gebracht. Bij de keldertjes troffen ze ook de afgiftegroepe en volgens de heer De Jong lieten de Stellingwerfers zich hier ontvallen, dat de vracht naar Nijetrijne-Lindedijk moest. Dit nu moest toen gezien worden als een onvergeeflijke fout, die verschrikkelijke gevolgen had kunnen hebben. Zwijgen over alles wat je weet was het parool, en ook hier gold 'je verklikker' (soms uit nood) slaapt nooit, of zoals in Engeland in die dagen in de briefingrooms op de vliegvelden stond aangeplakt: 'Remember the enemy is listening'.

Rapport van Wolf

Over de nachtelijke verplaatsing van de drie secties naar een ander kantonnement, is veel materiaal beschikbaar en dientengevolge moeten we een keuze maken. De groepscommandant Wolf (J.G.) rapporteerde hierover: 'In de namiddag van de 11e april hebben we onze bivakkering bij Boersma opgebroken en ingepakt en na inspectie zijn we des avonds omstreeks tien uur vertrokken het oosten in richting de boerderij van Jongschaap waar de 3e sectie gelegerd was. Het transport over de Driewegsluis was werkelijk wanhopig, temeer daar het roetdonker was, en we geen drie meter vooruit konden zien. Daar de leiding echter was doorgelopen, zonder op zijn troep te wachten, raakte de hele groep uit elkaar. Sommige mannen waren alweer op de terugreis, daar ze heg nog steg wisten en

Een groep van de KP Vollenhove/St. Jans-klooster. Diverse KP-ers van deze groep waren op 16 april 1945 betrokken bij de gevechten om Schoterzijl.

bovendien het einddoel ook niet kenden. Via de boerderij van Jongschaap waar de daar gelegeerden zich ook bij ons aansloten, trokken we over de Sas naar de Blesdijkerweg. Hier kreeg ik opdracht om met mijn groep vooruit te gaan en voorbij het kerkje bij het fietspad de troep verder te beveiligen. Hier begon een wanhopige tocht. Het was aarddonker en iets of wat regenachtig. Je kon je voorman bijna niet zien en de weg was met zijn klaphekjes en zijn heggen en sloten aan de kanten bijna onbegaanbaar, vooral door de omvangrijke bagage die velen bij zich hadden. Op gegeven moment hadden wij wederom het contact met de voorgaande groep verloren. Ik heb één mijner mannen (Tijp) naar voren gestuurd en ben zelf teruggegaan om de verspreide manschappen bij elkaar te zoeken. Velen moest ik overreden om verder te trekken daar ze alle vrouwen in de leiding hadden verloren. Toen we dan eindelijk de boel weer bij elkaar hadden, hebben we de dichtstbijzijnde boerderij gewekt om ons de weg te wijzen. We hadden nl. iets horen fluisteren over Steggerda, maar zeker wisten we niets. De boer wou ons wel inlichten, maar niet uit huis komen. We hebben toen geprobeerd om volgens zijn aanwijzingen de weg te vinden, maar zonder resultaat. Onze stemming zakte merkbaar. Nadat we het nog eens bij de boer geprobeerd hadden, om hem naar buiten te krijgen, hebben we de staldeur geforceerd en de zoon (andere bron vermeldt de knecht) van de boer bij zijn lurven gepakt en als gids meegenomen. We vertelden de boer wat voor mannen we waren, en later bleek dit landbouwer W.S. te zijn (naam ingekort W.H. de V.). We zijn toen weer terechtgekomen op de Blesdijkerweg, waar we toen op de fiets zijn gesprongen, in de richting van de Rijksweg. Twee man werden vooruitgestuurd om het kruispunt te verkennen. Ze gingen vooruit tot ongeveer honderd meter voor de kruising en kwamen terug met het bericht dat er Duitsers op de hoek stonden. Niemand durfde de zaak verder te verkennen, zodat ik zelf naar het kruispunt ben geslopen. Op vijftien meter afstand van de hoek gekomen, hoorde ik iemand stappen en zag hem licht maken. Ik ben toen teruggegaan en heb dit bericht aan de jongens doorgegeven waarop ze terugtrokken, op twee man na. Met z'n drieën

weer voorzichtig naar de hoek. Ik heb toen in het Duits de persoon op de hoek gesommeerd bij mij te komen, waarop ook in het Duits geantwoord werd. De persoon kwam dichterbij en het bleek Jan Sijbes te zijn, wat voor ons een hele opluchting was (bedoelde Jan Sijbes was de inmiddels in Sneek overleden Wachtmeester van politie Sijbes uit Wollega, W.H. de V.). Ook Sijbes zelf was zielsblij dat wij hem niet de nodige kogels door zijn body hadden gejaagd. Ik heb toen de mensen weer verzameld, wat gelukte op zeven na, die in het donker onvindbaar waren. We zijn toen op aanwijzing van de politieman verder getrokken via de Bovenweg naar Steggerda-boven. Daar het dreigde licht te worden voor we daar aankwamen, zijn Tommy en ik vooruit gegaan om de weg te verkennen. We hebben toen zelf kwartier gezocht bij boerderij Nijland, vanwaar we toevalligerwijze contact met Arnold (gem. C.) konden maken. De tocht was verschrikkelijk zwaar geweest, en zeven van mijn mannen zwierven nog rond. Hopelijk hadden zij zich bij de andere groepen aangesloten. Veel van mijn mannen waren teleurgesteld in de leiding en doodmoe in het hooi gekropen.

Memoires Baas

Uit de rapporten en artikelen, die ons ten dienste staan, blijkt overduidelijk dat de diverse groepen tijdens hun nachtelijke tocht niet exact dezelfde route hebben gevolgd, en onderweg ook niet dezelfde ontmoetingen hebben gehad. De genoteerde herinneringen van de heer Baas vertellen ons over de verhuizing van het kantonnement het volgende: 'Om acht uur werd alles ingepakt en op de fietsen vastgemaakt, en we kregen een dubbel rantsoen eten uitgereikt. Vervolgens werd er gespannen afgewacht wat er te gebeuren stond, maar om tien uur kregen we het sein om te vertrekken. We moesten lopen, met de bepakte fietsen aan de hand. Een colonne van ruim veertig man passeerde de Driewegluis, waar vervolgens bij Jongschaap zich nogmaals ruim twintig man aansloten. Eerst lag het tempo veel te hoog en bovendien was het aarddonker. In de lucht boven ons daverden de Engelse R.A.F. bommen-

werpers over ons heen. Ongeveer halfweg de Lindedijk, richting de Sas werd plotseling door de vliegtuigen een grote hoeveelheid lichtfakkels uitgeworpen. Het werd van pikdonker plotseling volkomen dag. Het was een prachtig gezicht en toen ze uitgedoofd waren, gingen we weer verder. Om met de zwaarbeladen fietsen in donker over de smalle hoge brug van de Sas te komen was een heel karwei, maar met hulp lukte het toch. Vervolgens gingen we richting Blesdijke en daar aangekomen moest onze groep toen voor dekking zorgen bij het passeren van de weg, zodat de karavaan ongehinderd kon oversteken. Door dit alles, kwamen wij automatisch in de achterhoede terecht op totaal vreemd terrein. Een heel smal pad, met op de ene kant prikkeldraad en de andere kant een droge sloot, en dat werd in donker enkelen noodlottig. Ze raakten met fiets en al van het pad af en kwamen in de sloot terecht. We moesten ze helpen en raakten daardoor het contact met de colonne kwijt. Na verloop van tijd waren we met twintig man het spoor totaal bijster en begonnen we te dwalen. Het einddoel was om veiligheidsredenen niet verteld, en op goed geluk zijn we langzaam verder gegaan. Op gegeven moment kwamen we op een boerenerf terecht en dat bleek bij Smale te zijn. Die heeft ons verder geholpen en we kwamen bij de Rijksstraatweg uit.

Er was, ondanks het nachtelijk uur, nog veel verkeer van Duitse auto's en zodoende duurde het nog al enige tijd voordat we konden oversteken. Toen we klaar stonden voor de overtocht, werden we plotseling (uit het niets) beschenen door een paar felle lampen. We schrokken behoorlijk en dachten aan verraad en dat we in een hinderlaag waren gelopen. Onmiddellijk werden de fietsen aan de kant gesmeten en zocht een ieder voor zich een goed heenkomen. Gelukkig werd er door niemand geschoten, want achteraf bleken het twee van ons eigen mannen te zijn van een andere groep. Voorgaande groepen waren tot de ontdekking gekomen, dat in de duisternis de verbindingen

waren verbroken en hadden twee man achtergelaten voor de opvang en oversteek van de gevaarlijke rijksweg. Toen we dan eindelijk de oversteek hadden volbracht, bleken we vier man te missen, die echter de volgende dag bij ons in de Turfhoek terugkeerden. We gingen verder, via de Bovenweg. Dat was weer een zware tocht, fietsende met zwaar beladen fietsen in het losse zand, waarbij enkelen ook nog een extra fiets aan de hand moesten meevoeren. Toen het schemerig werd, was het niet langer verantwoord om verder te gaan en dat bleek ook niet nodig, want we kregen onderdak bij de fam. Nijland aan de Turfhoekweg. We werden reusachtig ontvangen en van eten en drinken voorzien. Er werden wachten uitgezet en de rest van de groep zocht, doodmoe van de nachtelijke tocht, het hooi op om uit te rusten en slapen. We waren nog maar nauwelijks op het hooi, toen er plotseling een oorverdovend lawaai los brak. Het dreunde zo erg, dat de gordijnen in het woongedeelte van de boerderij heen en weer bewogen. Het bleek dat de Duitsers in de bossen van De Eese hun munitiebunkers opbliezen, om te voorkomen dat die voorraden in geallieerde handen zouden vallen. Dit geweld duurde circa drie uren en toen werd het stil.'

12 April 1945

In de morgen, van genoemde datum, werd er ook kwartier gemaakt in de boerderij van de fam. Marinus van Essen eveneens aan de Leemweg, zodat de totale groep nu de beschikking had over vier uitvalsplaatsen in die omgeving. Volgens rapport Jerry 'enige uren geslapen en zeer veel doorgelopen voeten, vanwege de zware mars, maar niemand op ziekenrapport. Er was wel wat anders te doen. De Canadezen waren kennelijk al in de buurt, want we hoorden schieten en dat deed alle ellende van de laatste nacht vergeten.'

Het dubbele grafkeldertje, ingegraven op het wapenterrein Frying-Pan bij de Bisschopsweg onder Rotstergaast. Op deze plek nam Jerry met zijn groep de wapens in ontvangst die hierin opgeslagen hadden gelegen.

De Blessebrug, donderdag 12 april

Van twee kanten de wachtposten aanvallen en dan van de verwarring gebruik maken om de brug te nemen.

Over deze datum, is uit het rapport van de sectiecommandant Johnny (J.B.) op te maken, dat hij omstreeks twaalf uur opdracht kreeg om één zijner groepen te zamen met een groep uit de 2e sectie uit te zenden vanuit de kwartieren om de spoorlijn en de beide bruggen (spoor- en Blessebrug) te verkennen en zo mogelijk onbeschadigd in handen te krijgen. Tot uitvoering van deze opdracht werd belast groepscommandant Kroondijk en we citeren uit zijn verslag: 'Om ongeveer twaalf uur kreeg ik van mijn sectiecommandant (Johnny) opdracht om met mijn groep de spoor- en de verkeersbrug over te Linde onder het dorp De Blesse te verkennen en zo mogelijk in handen te krijgen. Langs binnenwegen bereikten wij de Linde, ter hoogte van de R.K. Kerk te Steggerda, ongeveer twee kilometer ten oosten van de spoorbrug. Ter plaatse lagen twee schepen, die door ons werden onderzocht of er zich ook Duitsers op bevonden. Van één van de schippers hoorden wij dat de bruggen onbezet waren, tenminste op het moment dat de schipper passeerde. Er waren een paar uren verlopen, zodat voorzichtigheid noodzakelijk bleef. Vanaf de schepen zijn we met veiligheidsmaatregelen gemarcheerd naar het boerderijtje van Gooyer (ten oosten van de spoorlijn, W.H. de V.).

Herman en Henk gingen als verkenners vooruit tot de spoorlijn en door hun werd geconstateerd dat de spoorbrug niet bezet was. Tegelijkertijd had ik vanaf het dak van de boerderij door een verrekijker duidelijk een patrouille op en bij de verkeersbrug waargenomen. De groep kwam toen in stelling langs de spoorlijn. De brengun (mitrailleur) werd zodanig opgesteld dat wij de verkeersbrug onder vuur konden nemen. De overige geweer- en stengenschutters werden over een afstand van ongeveer honderd meter verdeeld. Vervolgens gingen Herman en Henk weer voorwaarts in de richting van de Rijksweg. In het enigszins bedekte terrein kon de tweemans patrouille tot nabij de brug doordringen. Ze rapporteerden, dat de brug bewaakt werd door een groepje Duitsers (andere bron meldt landwachters) van ongeveer tien man, waarvan één op de brug post had gehad. Daar oprukken in het front ons onder het vuur zou brengen van de wacht bij de verkeersbrug, gingen wij over tot een ander plan, nl. door middel van een omtrekkende beweging de vijand in de rug aan te vallen. Herman ging zijn bevindingen rapporteren bij de sectiecommandant in het kwartier, met het verzoek nog een groep te zenden voor versterking. Het leek er echter op dat na het vertrek van de ordonnans de moffen op de brug hun afwachtende houding lieten varen. Zo waren er op een zeker moment zes man aan de zuidzijde van de brug en trokken van dekking tot dekking in de richting van De Blesse. Wij wisten de sterkte van de wacht, maar konden er niet achterkomen of er zich ook reserves bevonden in de ontruimde woningen in de omgeving van de brug (dit waren de woningen van de families Geert Gooyer en Pau-

lus Visser, die op last van de Duitsers ontruimd moesten worden, W.H. de V.). Door de activiteiten van de moffen werden we geprikkeld om nog bij daglicht onze actie uit te voeren. De bazooka en een stengenschutter hielden de wacht aan de spoorlijn en zouden om 19.30 uur vuren in de richting van de verkeersbrug. Om 17.30 uur vertrokken wij met de rest van de groep en de bedoeling was, dat wij dan tezelfdertijd de wacht in de rug zouden aanvallen. Van het ogenblik van verwarring zouden wij gebruik maken om de brug te nemen. Het begin van de omtrekkende beweging verliep vlot. Doch toen wij onder het dorp Wolvega de Rijksweg wilden oversteken naar de westzijde, zagen wij enkele Duitsers rechts in de flank.' (Hier onderbreken we het rapport van Kroondijk, om duidelijk te maken, wat deze actie inhield. De groep trachtte vanuit de nieuwe aanleg de Rijksweg over te steken, om de brug vanuit het noordwesten aan te vallen. De oversteek lukte echter niet, omdat zich op dat moment Duitsers ophielden bij de nu verdwenen boerderij van de fam. K.H. de Boer. Volgens de verklaringen van omstanders hebben beide partijen elkaar gezien, want dit kon men afleiden uit de reacties van de Duitsers). 'Om eigen mensen te sparen, zijn we teruggetrokken. Harry was inmiddels met zijn groep als versterking aangekomen. We hebben toen eerst wat gegeten en om 21.30 uur zijn we wederom op weg gegaan. Daar we door de duisternis veel langzamer vooruit konden komen, werd de tijd ook veel ruimer genomen en werd twee uur vrijdagmorgen als tijdstip genoemd waarop de brug zou worden bestormd. De bazooka en twee stenschutters bleven hun plaats aan de spoorlijn innemen. Harry (v. Egmond) en vijf man zouden langs de zuidkant van de Linde de brug naderen en twaalf man, waaronder de brengenschutter, zouden met mij vanuit het noordwesten op de brug aantrekken. Een eind stroomopwaarts vervoerde boer Gooyer (woonde aan de Linde oost van de spoorlijn) ons per boot naar de noordelijke oever van de Linde. Na een lange tocht door veenplassen en weiden, over sloten en prikkeldraad, waarbij het water ons meermalen tot de knieën kwam, stonden we om één uur op onze uitgangsstelling, ongeveer 150 meter ten noordwesten van de Rijkswegbrug.

De actie op de brug

Harry was toen met zijn mannen de brug tot ongeveer vijftig meter genaderd vanuit het zuiden. B. en V. gingen vanuit onze opstelling de brug en naaste omgeving verkennen en kwamen met de verheugende tijding terug dat de brug waarschijnlijk onbezet was. Harry had aan de zuidzijde vanuit hun dekking om ongeveer elf uur nog voetstappen gehoord, zodat de bezetting het niet tot een gevecht heeft laten komen. Vermoedelijk vanuit Wolvega gewaarschuwd, dat er 'terroristen' in de buurt in actie waren. (Volgens uw schrijver is deze gevolgtrekking inderdaad zeer

Een groep soldaten van de Weststellingwerfse NBS, vlak na de oorlog bij barak 20 op het vliegveld te Leeuwarden.

logisch, want de Duitsers hadden de groep illegalen immers gezien bij de nieuwe aanleg maar niettemin was voorzichtigheid geboden, want het kon ook een hinderlaag zijn). Afspraak was, dat wij zouden laten horen wanneer wij op de plaats van bestemming waren aangekomen. Daarop werd het vuur geopend, dat van de twee andere kanten beantwoord werd. Toen het vuren werd gestaakt, is Harry met zijn mannen tot de bestorming van de brug overgegaan. Tegelijkertijd kwamen wij met de groep uit het noorden langs de Rijksweg. De bezetting had de brug inderdaad verlaten. Direct hebben wij onderzocht of er zich ook springladingen e.d. onder de brug bevonden. Er was niets te vinden. We konden toen volstaan met een bewaking van de brug, waarbij van twee kanten vuur kon worden gegeven, en toen het lichter werd, het plaatsen van een uitkijkpost in de molen van Gooyer. Tot zover het rapport van de groepscommandant J. Kroondijk.

Rapport Harry

Groepscommandant Harry die met zijn groep werd uitgezonden om Kroondijk bij de Blessebrug bij te staan, vertelt ons hierover: 'Ik kreeg van Arnold bericht, dat mijn groep ter versterking moest uitrukken om groep Jeep van Sectie 1, die de Blessebrug moest nemen, te assisteren. Ik besloot terstond te vertrekken. Door middel van een gids, via binnenwegen kwamen we achter de spoorbrug. Na een onderhoud met de groepscommandant Jeep (Kroondijk), die vertelde dat de eerste poging was mislukt, omdat ze Duitsers op hun weg vonden, werd het aanvalsplan uitgewerkt. Er werd besloten, de schutters met respectievelijk veertien stenguns, zeven karabijnen, één mitrailleur (bren) en de bazooka zo te verdelen in drie groepen, dat na nadering van drie zijden vuur kon worden gegeven op de brug. Ter uitvoering hiervan gingen tegen tien uur drie groepen uiteen en ging Jeep met zes stenguns, de mitrailleur en vier karabijnen geruisloos over de Linde om vervolgens de Duitse bezetting van achteren te benaderen. De bazooka, één stengun en één geweerschutter bleven achter de spoordijk om afleidingsvuur te geven, terwijl ik met zes man langs de straatweg Steenwijk-Wolvega vanuit het zuiden de brug benaderde en wij nestelden ons langs het talud op circa 30 meter van het object. Om ongeveer 11.30 uur

vernamen we nog voetstappen op de brug van de wacht. Op het afgesproken tijdstip, om twee uur, gaf de groep van Jeep vuur, van twee salvo's, hetwelk vanaf de spoorlijn werd beantwoord. Direct daarop gaf onze groep vanuit de zuidzijde eveneens spervuur, waarna we sprongsgewijze opdrongen tot aan het brugdek. Daar aangekomen, kregen we van Jeep het sein, alles veilig, vijand vertrokken. Bedacht op een hinderlaag met o.a. truchbommen, hebben we het brugdek meter voor meter onderzocht. Eerst het bovendek en vervolgens met een roeibootje de onderzijde. Toen geen springstof of anderszins aanwezig bleek te zijn en geen vijand in de naaste omgeving, werd volstaan met bewaking van de brug.' Aldus de rapporten van Jeep en Harry. De kostbare verbinding over de Linde was door deze actie behouden gebleven, en nog dezelfde dag reden onze Canadese bevrijders met hun pantserwagens over de Blessebrug. Terwijl uw schrijver deze laatste volzin aan het papier toevertrouwde, moest hij onwillekeurig denken aan de uitspraak van die Canadese soldaat (één van de dragoons.. van Kolonel Landell). 'Friesland liberated herself'.

De sectiecommandant Peter (pseudoniem van de wachtmeester van politie H. Dikkers), meldt ons in zijn rapport over de derde sectie N.B.S.: 'Na de verhuizing van het kantonnement werd mijn sectie gelegd in een boerderij aan de Leemweg ergens in de buurt van het landgoed 'De Eese'. De opdracht was, om de bewegingen van de Duitsers die daar in de bossen vertoefden te observeren. De luide explosies, die uit die richting klonken, waren duidelijke bewijzen, dat daar een springcommando bezig was hun aftocht voor te bereiden, en doende was alles van waarde op te blazen. Enige leden van de sectie wilden de Duitsers meer van nabij bespioneren, maar ik heb dit verboden daar dit totaal geen nut had. De oorlog was nagenoeg ten einde en mijn mensen hadden zo goed als geen ervaring in tegenstelling tot de Duitsers die vijf jaar vechtend door Europa hadden getrokken. Nadat we enige tijd in de omgeving van De Eese hadden doorgebracht, kreeg ik opdracht om te verzamelen bij de brug te De Blesse. Ik heb daar kwartier gemaakt in de molen van Gooyer en mede de bewaking van de brug op mij genomen.' Tot zover voor eerst het rapport van Peter.

Daar zijn de Canadezen

Op 12 april komen de eerste Canadezen van The Royal Canadian Dragoons bij Noordwolde de Friese grens over. Van ver over zee gekomen om ons uit de ellende te verlossen. Wat een genot, zo'n echte Player-sigaret.

Toch wordt het op De Meenthe nog dreigend, als de Canadezen een Duitse concentratie ontdekken. In Steggerda dreigen feestende burgers ingeklemd te raken tussen de schietende partijen.

Nadat dus in de vroege morgen van de 12e april 1945 het rouwende Diever via de door burgers gebouwde noodbrug over de Drentse Hoofdvaart werd bevrijd, begonnen de pantserspitsen door te stoten richting Wapse om vervolgens in het juichende en wuivende Vledder aan te komen. Ook hier was de ontvangst overweldigend en diverse inwoners zagen kans met krijt hun groeten uit Vledder op de Staghound-pantserwagens aan te brengen. Na de nodige plaatsen gepasseerd te zijn, waren de wagens totaal volgekrast en de goedlachse Canadezen vonden het prima en menig Wild Woodbine of Player-sigaret veranderde van eigenaar. Wat een genot, na al die Amersfoortse eigenbouw tabak in het schroeiende, stinkende verpakkingspapier. Om ongeveer 10.45 uur passeerden de eerste verkenningswagens de Drents-Friese grens bij de Friese brug in Noordwolde-Zuid. Volgens bepaalde geschriften zouden er op 11 april reeds Canadezen in Frederiksoord gesignaleerd zijn, maar de schrijver heeft hierover helemaal geen bevestiging kunnen vinden. Ten eerste lagen de Dieverbrug en de Wittelterbrug er uit, dus via Vledder konden ze onmogelijk gekomen zijn. Ook de Havelterbrug was vernield en Havelte werd pas op 13 april bevrijd, evenals Steenwijk, dus waren op 11 april 1945 alle toegangswegen naar Frederiksoord nog Duits.

Noordwolde

Via de Friese brug, kwamen op 12 april de eerste Canadezen Noordwolde binnen. Hiermede was Noordwolde tevens de eerste plaats in Friesland die van het Duitse juk werd bevrijd. Hoe dat toeging is het beste te begrijpen als we het artikel lezen, dat O.A. destijds in de roes van de bevrijding in het Noordwoldiger 'Aanpakken' publiceerde: '12 April 1945 ca. 11.00 uur. Er wordt geschreeuwd, gejuicht. Niet door enkelen, maar door velen. Het geluid wordt sterker. Wat kan dat betekenen? Ieder rent naar de straat. En aarzelend... hier en daar stilstaand, komen er vier gevechtswagens uit de richting van de Friese brug. De inzittenden informeren dan hier en dan daar. Maar pas wanneer we 't woord 'Germans'? (zijn hier Duitsers) opvangen, begrijpen we, dat dit onze bevrijders zijn. Ze hebben lang op zich laten wachten, we twijfelden alweer en daar zijn ze zo uit de lucht komen vallen, deze eenvoudige, vriendelijke Canadese jongens. Ze trekken door ons dorp en verdwijnen weer. En laten we eerlijk zijn, we gaan weer twijfelen. Zijn ze het wel? De gedachte aan de bevrijding

overweldigt en drukt ons. Maar wanneer om ca. één uur weer vier Canadese gevechtswagens voorbij trekken, of beter gezegd, zich een weg banen door de menigte bij de brug, dan wordt 't ons duidelijk: 'Wij zijn bevrijd.' Deze bestofte en bezwete Canadezen zijn van ver over zee gekomen om ons uit de ellende te verlossen. Maar, terwijl 't enthousiasme zich van ieder meester maakt, terwijl ieder zijn huis en werk in de steek laat om niets van dit grote gebeuren te missen, klinken ons als waarschuwingskreten de explosies van het vliegveld Havelte en De Eese in de oren, waar de Duitsers de zaak opblazen. Nog even rilt 't in ons na, als... Maar gelukkig blijkt deze vrees ongegrond. In Noordwolde zijn hun praktijken uitgespeeld. En overal ziet men ze tevoorschijn komen, de onderduikers, de vogelvrij-verklaarden, vele bekenden en ook zeer vele onbekenden; sommigen blozend en gezond, anderen bleek, lichtschuw, nog wat schrikachtig, onwennig zich bewegend tussen de menigte. Voor hen en voor hun pleegouders betekent deze bevrijding zo ontzaglijk veel. De vreugde is voor hen zo overstelpend, dat enkelen 't te kwaad krijgen met zichzelf. Ze huilen van geluk. Na maanden, ja soms jaren binnenshuis, soms in trieste schuilplaatsen te hebben doorgebracht, is de zuivere voorjaarslucht hun te sterk. Er is reden tot grote dankbaarheid voor ons... 'Noordwoldigers'. Laten we daar even bij stilstaan: Ons dorp is geen gevechtsterrein geworden, niemand heeft zijn leven er bij gelaten, en niets is beschadigd. Wij hebben honderden onderduikers en andere 'staats-gevaarlijke' personen geherbergd. We hebben waarschijnlijk de eer gehad 't eerste Friese dorp te zijn geweest, dat bevrijd is geworden. Maar bovenal, wij hebben de bevrijding met elkaar beleefd, wij zijn allen door één grote vreugde aangegrepen geweest, wij zijn één ogenblik één geweest. Dit is een vingerwijzing voor de toekomst.

Maar daar spreken wij nog wel eens over. En toch.... 's avonds bij een kopje koffie, terwijl men een ogenblik tussen de stofwolken die de Canadese gevechtswagens omhoog doen dwarrelen, 't vrije veld kan zien, gaan onze gedachten onwillekeurig naar die gezinnen in ons midden, waar de vreugde niet onverdeeld is. Hoeveel zullen daarvan terugkomen? Van hoeveel weet men zeker, dat ze niet terug zullen komen? Waar zijn zij, die op die beruchte 29 december 1944 en daarna zijn gearresteerd? Zullen wij ze weer zien en wanneer? Van één weten wij zeker dat wij hem niet weer zullen zien, hij heeft zijn leven voor onze bevrijding gelaten, dus ook voor ons. Laten wij dit niet vergeten. Wij

Twaalf april 1945. De Canadezen in Noordwolde. Een driekwartonner terreinwagen.

hopen van ganser harte, dat de onzekerheid, die bovengenoemde gezinnen drukt, spoedig in een blijde zekerheid mag verkeren.'

Dit artikel van O.A. in 'Aanpakken' was van 27 april 1945. Met die ene, die met zekerheid niet zou terugkeren, werd bedoeld de huisarts Verdenius. Op terugkeer van de anderen kon men toen nog hopen, omdat er dienaangaande nog niet de minste zekerheid was.

De Meenthe

Zonder oorlogshandelingen was dus gelukkig Noordwolde bevrijd gebied geworden. Even anders liep het echter op De Meenthe. Daarover hadden wij een geanimeerd gesprek met de heer M. ten Wolde te Noordwolde: 'Mijn ouders, de fam. Roelof ten Wolde, dreven een boerderij op De Meenthe onder Noordwolde. Op de bevrijdingsdag van ons dorp, nl. op de 12e april omstreeks 15.30 uur, vervoegden zich drie vluchtende Duitsers op de boerderij, die zich verplaatsten op twee fietsen. Het ene rijwiel was duidelijk een Duitse legerfiets en de andere een transportmodel. Ze deden zich voor als ten behoeve van de Duitse Wehrmacht geronselde Polen. Ze wilden gaarne op de boerderij blijven en werken, in wezen dus onderduiken. Even later, omstreeks 16.15 uur, kwamen er zeventien Duitsers het hek binnen die zich lopende aan de boerderij vervoegden en die een motorfiets met zijspan op defecte banden meezeulden. Op dat moment hadden we dus al twintig Duitsers om de boerderij. Enigszins verontrust, hoorden ze het gemotoriseerde Canadese vervoer op de Oldeberkoperweg naar het noorden en ze gingen in dekking aan de westzijde van de boerderij. In angst, hebben wij afgewacht, wat er zou gebeuren. Waar wij voor vreesden, voltrok zich even later. Vanaf de Oldeberkoperweg kwamen vier Canadezen in een jeep de toen nog zandweg van

De Meenthe oprijden en ontdekten de Duitsers bij onze boerderij. De bevrijders nestelden zich aan de oostzijde van de boerderij, maar ze waren natuurlijk ver in de minderheid, want ze hadden een vijfvoudige overmacht tegenover zich. Maar wij zaten er wel tussen in. De Duitsers wilden niet vertrekken, zich niet overgeven en ze zouden alles dan wel eens kapotschieten. De Canadezen zagen ook in, dat de overmacht te groot was en dat dit zo niets werd. Zo gauw ze gekomen waren, verdwenen ze ook weer in de jeep richting oost. Waar wij op hoopten gebeurde niet, de Duitsers (inclusief de drie zogenaamde Polen) bleven waar ze zaten en toen gebeurde het. De Canadezen kwamen terug, maar nu in gezelschap van een zwaar bewapende pantserwagen. Ons gezin zag het nu niet meer zitten en wij zijn weggevlucht, maar we zagen nog dat een grote Canadese soldaat vanaf de oostkant granaten over de boerderij wierp, voor het merendeel rookhandgranaten, maar ook enkele splinterexplosieven. Later was het aan de muur op de westkant nog te zien. Gelukkig voor ons en onze boerderij zagen de Duitsers het nu ook niet meer zitten en trokken overhaast terug, met achterlating van al hun materiaal, in de richting van de woning van L. Maat. Ze zijn waarschijnlijk via de Barten (ijzeren draaibrug over de Linde) vertrokken. De oorlogsbuit bestond uit: twee fietsen, een motorfiets met zijspan en een Panzerfaust. De illegaliteit heeft alles ingenomen. Voor ons leek het heel even kritiek, maar gelukkig liep het nog goed af.'

Illegaliteit Oldeberkoop

Een gebeurtenis, die hier zeer waarschijnlijk op aansloot, werd ons destijds medegedeeld door de helaas inmiddels overleden heer A. Ploeg te Oldeberkoop, lid van de N.B.S. aldaar. 'We (politieaan Still en ik) trokken via de Singel de Canadezen tegemoet en zagen een aantal Duitsers vluch-

ten richting de Linde, en die zijn waarschijnlijk via de Barten ontkomen. We konden ze niet benaderen, omdat ze te ver weg waren. We inspecteerden hun vluchtroute en vonden in een sloot op De Meenthe een in een beddesprei gewikkelde radio en een serie handgranaten. Mogelijk heeft één van deze Duitsers zijn karabijn en overjas achtergelaten in een droge sloot aan de toengeheten Bovenweg te Nijeholtpade, vlakbij het boerderijtje van de gebroeders Krol. Eén der gebroeders van die naam deed de vondst vlak naast zijn woning en wist niet goed wat hij ermee aan moest. Hij liet het geweer ophalen door de plaatselijke smid, de heer Donker die via de illegaliteit zorg droeg dat het vuurwapen op de juiste plek kwam. De Duitse overjas werd de heer Krol geschonken en die heeft er waarschijnlijk nog wel profijt van gehad. Op dezelfde dag werden door een jonge man in Oldeberkoop twee Duitsers in de bossen aldaar waargenomen. Maar even later bleken bij controle de Duitsers verdwenen te zijn.

Rapport Johnny

Johnny's rapport over de 12e april 1945 vermeldt het volgende: 'In mijn kantonement te Steggerda-boven (boerderij Hettinga) kreeg ik zelf de opdracht contact te maken met de Canadezen in de richting Willemsoord, terwijl de sectiecommandant der 2e sectie opdracht kreeg hetzelfde te doen in noordelijke richting. In het begin der middag gelukte het mij contact te krijgen met Canadese pantsers op het kruispunt in Willemsoord, en bij de spoorwegovergang in die plaats. Afsproken werd met de Canadezen, dat wij de volgende morgen om zeven uur ter plaatse zouden zijn met de leider der inlichtingendienst en van hun zijde zou er een verbindingsofficier aanwezig zijn. De groep van Theo en die van Wielinga ontdekten drie Duitsers in het veld. Deze werden omsingeld en ofschoon zij er niet veel voor voelden, moesten zij zich in het laatst toch overgeven en werden krijgsgevangen gemaakt en doorgegeven

aan de Canadezen.

Naderhand werd onder mijn leiding nog een mof (valschermjager) gevangen genomen. Door de Canadezen in Willemsoord was even buiten De Eese (bij 'de Pol', W. H. de V.) een mofse munitiewagen stukgeschoten. Van hen kreeg ik opdracht deze munitie veilig te stellen, wat dan ook geschiedde door jongens van mijn sectie. Veel munitie enz. werd medegenomen naar ons kantonement, met medewerking van boeren die het vervoer regelden door middel van paard en wagen.'

Lazaret

Het Duitse lazaret met bezetting dat in huize 'Lycklama' vertoefde, vertrok op 12 april in de middag met de Noorderzon en liet een kist met materialen achter (potloden enz.) waar de R.K.-school nog lang plezier van heeft gehad, vertelde ons de heer J. van Schoot. Landwachters probeerden nog aanspraak te maken op de kist met inhoud, maar het werd hun aan het verstand gebracht dat hun rechten uitgespeeld waren. Het kamp te Wolvega en de posten te Nijelamer en Vinkega werden ook door de Germanen verlaten, waarbij de post te Vinkega in vlammen opging.

Richting Steggerda

Na de bevrijding van Noordwolde trokken de verkenningspitsen van de Canadese bevrijdingslegers niet alleen richting Oldeberkoop, maar ging een deel van de Royal Canadian Dragoons van het eerste Armoured Car Regiment het westen in, om via Vinkega naar Steggerda op te rukken. Wat er tijdens het oprukken richting Steggerda vervolgens plaatsvond op die donderdagmorgen in april 1945, kunnen we het beste laten vertellen door mevr. Schulting te Steggerda, met wie we destijds dienaangaande een gesprek hadden. Het verhaal van mevr. Schulting, zo nu en

Eveneens Noordwolde. Een lachende Canadese driver in zijn drietonner.

Het volgende dorp dat werd bevrijd was Oldeberkoop. Ook hier dolgelukkige dorpelingen die de pantserwagens bestormden.

dan aangevuld door haar ook aanwezige zoon, ontwikkelde zich als volgt:

'We dreven destijds - dus ook nog in de oorlogsjaren - een kruidenierszaak in Steggerda en wel op de viersprong Turfhoekweg en de weg naar De Hoeve. Vanuit het oosten kwamen enige Canadese pantserwagens en passeerden de hoek, luid toegejuicht door een groepje onderduikers e.a. die in het bleekje voor de winkel vertoefden. Toen kwam er een onderbreking in de colonne en op dat moment, omstreeks elf uur des morgens, kwamen er enkele Duitse auto's (o.a. een autobus) van de springploeg van 'De Eese' de Turfhoekweg afrijden. Ze stopten vlak voor de kruising, enkele Duitsers stapten uit en één knoopte een gesprek aan met de toevallig aanwezige wegwerker Jaap v.d. Wey, die hij naar de weg vroeg. Tegelijkertijd verscheen er om de flauwe bocht bij Trompetter een Canadese gevechtswagen die daar bleef staan. De Duitser zag de pantserwagen, schouderde zijn geweer en schoot op de Staghound-verkenner. De onderduikers in de bleek stoven uit elkaar en ook de wegwerker maakte dat hij weg kwam. Hij dook in één van de aanwezige éénmans-schuttersputten. Een groot deel van de aanwezigen stormde bij ons binnen en dook de kelder in. Hierop openden de Canadezen van twee kanten het vuur op de Duitse colonne, want één der pantserwagens was via een reed achteruit gereden bij de woning van fam. Petersen richting de Bovenweg. De autobus van de Duitsers kreeg vele treffers en raakte in brand. Een Duitser die net het voertuig wilde verlaten, werd in de deuropening

gedood en hing half uit het brandende voertuig. Een deel van de bemanning vluchtte weg, richting De Hoeve. Tijdens dit gevecht waren al veel omwonenden weggevlucht, richting de boerderij van Van Dalen. Een tweetal Duitsers kwam gillende bij ons binnen en riepen om water. Toen ontstond het gevecht opnieuw, totdat de meeste Duitsers richting De Hoeve waren ontkomen met achterlating van een uitgebrande autobus en een gesneuvelde Duitser.' Over het laatste deel van het gevecht wisten de omwonenden weinig te vertellen omdat men was weggevlucht of weggekropen. Toen de rust iets of wat was weergekeerd, bleek er in het winkelhuis van de fam. Schulting geen ruit meer heel te zijn en ook de fiets van de heer Schulting bleek te zijn verdwenen. Gestolen door de Duitsers, maar hij werd later op De Meenthe teruggevonden (dit was één der fietsen die bij de fam. Ten Wolde werden achtergelaten). 'Naderhand,' (vertelde mevr. Schulting) 'werd een Duitser in burger gevangen genomen en zijn uniform werd aangetroffen in de kelder van de fam. L. Schulting verderop. Achter de winkel vonden wij naderhand bij het hakblok een Duitse karabijn, die met de bijl was kapotgehakt, en wel een half jaar later vonden we bij het schoonmaken van de regenbak op de bodem een hoeveelheid Duitse patronen.' Aldus het verslag van de fam. R. Schulting. De eveneens in de buurt wonende fam. De Vries voegde hieraan in een gesprek nog toe, dat tijdens de beschieting van de Canadezen niet alleen een autobus van de Duitsers was uitgebrand, maar ook een vrachtwagen met munitie

Een Staghound pantserwagen van de R.C.D. in Oldeberkoop. Let op de 'Vehicle-marking no. 44' op de pantserwagen. Dit was het herkenningsteken (of nummer) van het 1e Armoured Car Regiment (The Royal Canadian Dragoons). De witte streep betekkende: Army troops.

was geëxplodeerd. Door die ontplofing waren al de ruiten gesprongen. Veel van de ontplofte granaten werden later gedumpt in een veengat en begraven in een zandkuil. Het enige waar de ontvluchte Duitsers mee waren ontkomen was een DKW luxe wagen en een motorrijwiel op lekke banden. Ditzelfde motorrijwiel werd even later op De Hoeve gesignaleerd door de fam. Lenstra, de plaatselijke timmerman en was ook het zelfde vervoermiddel dat werd achtergelaten bij de fam. Ten Wolde op De Meenthe. Bij de fam. Joh. de Vries werden later de kogels in de paardenstal in de groep gevonden en in het woongedeelte had een kogel een spiegel doorboord. Deze projectielen waren uit het oosten gekomen en waren dus van Canadese oorsprong. Een Duitse kogel had daarentegen bij onze informanten (eveneens De Vries) een stuk uit de muur geslagen. Bij Menger sloegen de kogels in de stal, en bij zijn ouders aan de overzijde van de weg werd de kapstok en een daaraan hangende pantalon doorboord. De gesneuvelde Duitser werd tijdelijk in de berm van de Turfhoekweg begraven. Later is het deerlijk verbrande stoffelijk overschot herbegraven op de centrale Duitse begraafplaats te IJsselstein (gem. Venray). De overbrenging naar een definitief graf vond plaats op 20 oktober 1949. Het stoffelijk overschot moet dus ruim vier jaar in de berm begraven hebben gelegen. Lange tijd heeft er een Duitse helm op gelegen en ook de militair zijn geweer heeft er tijdelijk op gestaan. Nog steeds is de naam van deze Duitser niet bekend, maar waarschijnlijk heeft hij tot een vliegerregiment behoord, want alles wat men op het identiteitsplaatje kon ontcijferen, was: 2/Flg. Regt. 263/91, Feldpostn. 38170. Toen het stoffelijk overschot werd opgegraven moest wegwerker V.d. Wey de juiste plaats aanwijzen. De schrijver wil aan dit alles nog toevoegen, dat bepaalde geschriften ons willen doen geloven, dat de Canadezen die op de hoek van Schulting met de Duitsers in gevecht raakten, zich verplaatsten in zgn. brenguncarriers. Dit was een open, licht gepantserd infanterie-vervoermiddel op rupskettingen, en die kwamen

absoluut niet voor in de allereerste verkenningsspitsen van de R.C.D.-ers. Daarvoor produceerden ze veel te veel lawaai, en het effect van de onverwacht verschijnende en weer verdwijnende pantserwagens was een sterk wapen in handen van de eerste verkenners. Voor dit werk werd de (op zware ballonbanden) 14-tons Staghound en de kleinere 'Humber' scoutcar pantserwagen gebruikt. In de tweede linie verschenen dan de Loyd of Windsor carriers in samenwerking met de driekwart en drietonner vrachtwagens. De heer Dirk Menger, veehouder (eveneens wonende op de hoek Schulting te Steggerda), vond na afloop van de gevechten aldaar in het slootje aan de Hoeve een Duits militair zakboekje. Dit zakboekje compleet met foto, behoorde aan Martin Franzen, een Duitse soldaat van de bewakingsdienst. Hij behoorde tot de springploeg van 'De Eese' en fungeerde nu in de colonne als motor-ordonnans. Juist toen Franzen (die met een tweede motorrijder de spits van de colonne vormde) de hoek was gepasseerd richting De Hoeve, begonnen de Canadezen te schieten. Hij verliet ijlings zijn motor en dook genoemd slootje in. Hier moet hij zijn zakboekje hebben verloren. Tientallen jaren later, na de oorlog, schreef de thans in Oldemarkt wonende zoon T. Menger naar het adres, dat in het boekje vermeld stond. Franzen was inmiddels verhuisd naar een naburige plaats, maar via de Duitse Bundespost was het contact gauw gelegd. Een hevig geëmotioneerde Duitse ex-soldaat kreeg via Menger zijn zakboekje terug dat hij op 12 april 1945 in een slootje in Steggerda had verloren. Toen Franzen in 1990 overleed, wierp zijn weduwe het boekje in het open graf op de kist met de woorden: 'Nun ist alles definitiv vorbei!'

Contact Canadezen NBS

Het rapport van Jerry (S.C. van de 2e sectie B.S.) vermeldt over de 12e april vanuit het kantonnement aan de Leemweg het volgende: 'Veel pantserwagenvuur en mitrailleur-

vuur sedert de vroege morgen in de omgeving van ons kwartier. Eindelijk het meest suprême ogenblik van mijn (en ons) leven... Na vijf jaar onderdrukking en onderduiking eindelijk: de eerste geallieerde pantserwagens! Altijd had ik mij voorgesteld (en gehoopt): 'Ik zal de eerste zijn die contact met ze maakt.' De gevechtscommandant (Kooistra) had ik met die wens op de hoogte gebracht en tenslotte kreeg ik de begeerde opdracht.

Mijn groepen bleven in het kwartier. Zo kreeg ik dus opdracht om contact te zoeken (in noordelijke richting) met de sinds de morgenuren zich in onze omgeving bevindende pantserwagenspitsen der Canadezen, teneinde een directe samenwerking tot stand te brengen tussen de NBS Weststellingwerf en deze voorhoede Dragoons. Kay Kuipers (een der soldaten uit de sectie) vergezelde mij. Eerst bracht ik de eerste pantserwagengroep na legitimatie op de hoogte van de ligging van ons kantonnement, waar ze dan ook naar toe gingen. Vervolgens zocht ik contact met de pantserwagengroep van Luitenant Graham waarmee ik sindsdien nauw heb samengewerkt. Graham had de hoofdweg Steenwijk-Wolvega onder vuur en schoot vier auto's in brand (dit is niet helemaal juist en de schrijver komt hier op terug). Ik stond op zijn pantserwagen en liet op order van Graham een burger de uitwerking van zijn vuur controleren (dit vond plaats bij de spoorwegovergang in Peperga, W.H. de V.). Op order van Graham ging ik op zijn pantserwagens mee naar het hoofdkwartier in Noordwolde om met de bevelvoerende officieren de samenwerking te regelen. Onderweg een gevangene gemaakt op aanwijzing van de bevolking. Het was een NSKK-man, uit één der auto's die door Graham in brand waren geschoten en die zich snel in burgerkleding had gestoken. Aangezien na aankomst op het hoofdkwartier der Canadezen alle officieren nog niet aanwezig waren en de Intelligence Service bij de pantserwagengroep belangstelling had voor alle inlichtingen die ik kon geven, werd ik daarheen gebracht. Tegelijkertijd leverde ik daar de gevangene af. Na de vergadering van de pantserwagenstaf werd ik verzocht te blijven overnachten, teneinde de volgende dag met hen naar ons hoofdkwartier te rijden, wat ook gebeurde.' Tot zover vooreerst Jerry (G.S.).

Rapport Jeep

'De morgen verliep op de gewone wijze. Eten en rusten en wachtverzorgen. Toen plotseling omstreeks elf uur mitrailleurvuur werd gehoord, gevolgd door grotere en kleinere ontploffingen, begonnen we te begrijpen, dat we in de frontlijn waren aangekomen. Spoedig daarna daverden de eerste pantserwagens door Steggerda en toen drong het tot ons door dat de bevrijding, waarop we zo lang hadden gewacht, een feit was geworden. Ook dit werd gemeld vanaf de Leemweg Steggerda-boven.'

Het Districts commando meldde:

'Heden vernamen wij, dat er reeds enige tanks op verkenning in de buurt van Wolvega zijn gesignaleerd. Houdt de hoofden koel! Het duurt niet lang meer, dan is het actie geblazen. Wij moeten ons houden aan de orders, die ons van hogerhand worden gegeven en geen ondoordachte dingen doen, want dat doet onze goede zaak schade. De

gevechtscommandanten moeten verkenners uitzenden, zonodig door de landerijen, als de wegen onbetrouwbaar zijn. Gedraag je b.v. als eierzoekers, dan val je niet op. Het hoofd koel, maar vooral ogen open en meldt alles wat betreft de vijand. Dan een heel belangrijk punt! Het is een gegeven, dat wij van de NBS elkaar niet allemaal kennen, en diensgevolge is het voorgekomen, dat enige NBS-ers die in een kantonnement van een andere sectie kwamen, niet werden vertrouwd. Zij moesten daar zijn, voor een opdracht en om moeilijkheden in de toekomst te voorkomen, zullen wij voor het hele district (waar de Stellingwerf toe behoren) een gelijkluidend wachtwoord uitgeven, dat een etmaal geldt. Voor nu is dat 'School!' Verder moet alles op alles worden gezet om (op het laatste moment) het springen van bruggen door de Duitsers te voorkomen. Ondertekening de DOL (Districtsoperatieleider) District III.'

Vervolg relaas Baas

(Eveneens bivak Leemweg). 'Plotseling zagen we een motor met zijspan en vier auto's (waaronder een autobus) uit De Eese tevoorschijn komen en in spanning werd afgewacht, wat er zou gebeuren. Ze reden langzaam voor de boerderij langs. De motor voorop, en een munitieauto sloot de rij. Ze reden via de Turfhoekweg richting hoek Schulting. Circa 100, 150 meter voor de hoek werd de Duitse colonne onder vuur genomen door een Canadese tank. De munitiewagen werd geraakt en de één na de andere munitiekist ontplofte en er bleef niets van de gehele auto over. De autobus vloog in brand, en één Duitse soldaat werd gedood, en twee paarden bij de boswal moesten worden afgemaakt, wegens verwondingen. Vijf Duitsers die nog in de omgeving vertoefden, wilden zich niet aan ons overgeven, want ze zagen ons voor partizanen aan. Toen de Canadezen bij ons kantonnement aankwamen, gaven de Duitsers zich over. De volgende morgen zijn we met Commandant Wolf (Gevers) naar de Blesbrug gemarcheerd om de anderen af te lossen. De wacht aldaar moest voorlopig nog functioneren, om mogelijke vernieling te voorkomen. Bij de spoorlijn zagen we twee personen lopen in zuidelijke richting. In Peperga, bij de overweg werden ze door mensen van ons opgewacht en gearresteerd. Het bleken twee in burger gestoken Duitsers te zijn. Des middags passeerde de eerste Canadese colonne, en toen was Wolvega bevrijd. 's Avonds (het was een mooie stille avond), konden we het feestgedruis van de uitgelaten Wolvegasters horen.'

Hoofdkwartier Oldeberkoop

Vuur van twee kanten in De Blesse. De Engelse luchtmacht neemt Duitse auto's onder vuur. De Canadezen vestigen hun hoofdkwartier in Oldeberkoop. Zij rukken op tot de grens van Wolvega en steken bij Mildam de Tjonger over.

We hebben gezien (gelezen), dat het eerste deel van het eskadron pantserwagens van de Canadezen ongehinderd de hoek van Schulting in Steggerda-Oost kon passeren, omdat de Duitsers op de hoek arriveerden tijdens een onderbreking in de colonne. De voorste spits trok ongehinderd door Steggerda (dorp) en ging in stelling bij de spoorwegovergang in Peperga, aan de westzijde van de lijn op de brede oprijt en spoorwegberm. Deze locatie werd door zijn vorm door de omwonenden het 'driehoekje' genoemd, aldus de toen in de omgeving wonende heer Koning. Zeer waarschijnlijk werd deze positie ingenomen, omreden verkennings-Spitfire's in hun vlucht hadden geseind, dat er nog Duits verkeer in noordelijke richting op de Rijksstraatweg plaatsvond. Dit Duitse verkeer hadden de troopers van Lt. Graham echter nog niet waargenomen, omdat twee met munitie en springstoffen geladen Duitse vrachtwagens precies bij de provinciegrens bij Willemsoord waren gestopt en onder de toen nog aanwezige bomen stonden weggescholen. Op hetzelfde moment (aldus de heer B. Jansen aan de Steenwijkerweg) was ik op ons land samen met de bij ons ondergedoken clandestiene gast Visser uit Amsterdam bezig voederbieten te zaaien. Ons land liep toen helemaal tot de dorpskern van De Blesse en is nu ingeplant met bos. Omstreeks elf uur in de morgen (we waren druk bezig), vlogen ons ineens de kogels om de oren en we kregen het behoorlijk te kwaad. We doken beiden halsoverkop een diepe greppel langs het bouwland in, en drukten ons plat, terwijl de kogels over onze schuilplaats zwiepten. Ons paard was niet meer te houden en ging er in galop vandoor. Later vernamen we dat het in de kom van Willemsoord was gegrepen en tot stilstand gebracht. Een wonder dat het niet is geraakt. De kogels kwamen uit de richting van de spoorwegovergang in Peperga en op een gegeven moment plofte er een vrij groot projectiel bij ons in het zand. Toen ik het later oppakte, bleek de punt van de kogel helemaal krom te zijn. In zijn baan is het waarschijnlijk ergens tegenaan gevlogen en zodoende plofte het neer. Ik heb het nog lang bewaard, als aandenken aan een angstig moment. Wij beiden kregen echt het gevoel, dat de Canadezen vanaf de spoorwegovergang bewust op ons schoten en ons voor Duitsers aanzagen.

De werkelijke reden

Wat was nu werkelijk de echte reden, dat de Canadezen vanuit Peperga het dorp De Blesse onder vuur namen? De Duitsers bij de Friese Paal waren absoluut vanuit dit punt niet waar te nemen en de kogelbanen lagen ook absoluut

niet die richting uit. Die lagen precies in de richting van het toenmalige voetbalveld van De Blesse. Dit veld lag iets zuidelijker dan het tegenwoordige. Maar in die lijn stond (en staat) wel de boerderij van de fam. Mulder aan de Bovenweg en bij die boerderij stond toen een iets of wat vreemd bouwwerk van stropakken. Het is een gegeven, dat op alles wat de Canadezen vreemd of verdacht vonden werd geschoten, tot bieten en aardappelkuilen toe. Ze hadden al te veel van hun jongens verloren, vanuit onschuldig uitziende opstellingen. Zodoende vlogen de heer Jansen en zijn onderduiker de kogels om de oren, die zeer waarschijnlijk voor de stropakken aan de Bovenweg bestemd waren. De heer Jansen en zijn clandestiene gast waren ondertussen via de greppel een heel eind richting de ouderlijke boerderij gekropen. 'Daar ontmoetten we mijn moeder en ook mijn beide zusters, die achteruit waren gevlucht. Onze buurvrouw (mevr. Kors) vluchtte ook achteruit, maar de Duitsers bij de Friese Paal zagen in de verte al die vluchtelingen, hoorden natuurlijk het schieten vanuit Peperga en dachten waarschijnlijk dat wij allemaal extremisten waren. Nu kwamen we zodoende van de regen in de drup, want nu begonnen de Duitsers op ons te schieten. Buurvrouw Kors die net onder een prikkeldraad door wou kruipen, werd geraakt door een kogel in haar bovenbeen en is later vervoerd naar de Voorzienigheid in Gelderingen. Ondertussen kwamen de Duitsers onze richting uit. Twee kropen achter een hooiberg, en schoten op ons en onder dekking van dat vuur kwam nummer drie richting de greppel waarin wij waren gedoken. Op twintig meter van ons vandaan, bleef hij staan en riep: 'Aufstehen und schnell!' We begrepen dat het verkeerd ging en met de handen in de hoogte kwamen we overeind, en we riepen 'Wir sind bauer.' Zijn antwoord was: 'Nichts mit zu machen, wir sind angegriffen.' Hij dacht dat wij hem hadden beschoten, maar na fouillering geloofde hij ons en we werden met rust gelaten. Vervolgens gingen ze terug naar de munitieauto's en reden voorzichtig richting De Blesse.' Aldus het verslag van de heer Jansen. Vlak voor De Blesse kwamen ze enigszins in het schootsveld van de Canadezen bij de spoorwegovergang en daarom stopten ze weer en bleven staan in dekking van de bebouwing aan de oostzijde in de Konijnenbergen. Hier waren ze wederom onbereikbaar voor de Canadezen en die riepen via de radioverbinding om luchtsteun.

De ontploffing

Die hulp kwam na enige tijd inderdaad. De jagers die boven De Blesse verschenen, waren van het type 'Super Marine

*De Blesse,
12 april 1945.
Uw aandacht voor de
onderbreking in de
bomenrij en de afge-
draaide stronken op
de andere foto*

Spitfire'. De schrijver heeft dit kunnen achterhalen doordat hij beslag heeft kunnen leggen op rapporten van de R.A.F. (de Engelse Luchtmacht) betreffende de 12e april. Uit die rapporten citeren we enige punten, betrekking hebbende op de regio, nl. '2nd Tactical Air Force, the 12th april 1945.' Vertaald het volgende: 'Jagers en jabo's (jachtbommenwerpers) boven het noordelijke frontgebied, met aanvallen op geschutopstellingen, spoorlijnen en vooral het Duitse vervoer langs de weg. Veel Duitse vrachtwagens vernield, veel met munitie, o.a. bij Grijpskerk.' Jammer genoeg wisten de piloten niet altijd precies de naam van de plaats waarboven geopereerd werd. Een beschieting boven De Blesse kon dus best vermeld zijn als: ten noorden van Zwolle of Meppel. R.A.F. Fighter Command meldde op dezelfde datum, tussen 07.00 uur en 18.40 uur, vlogen zes Spitfires verkennende storingsaanvallen boven het frontgebied Noord-Nederland. Slaan we een Duits rapportje over de Duitse luchtmacht open van dezelfde datum, dan kunnen we uit de inhoud al constateren, dat de Duitse luchtmacht uitgespeeld was nl.: 12-4- '45 Deutsche Luftwaffe en dan kort maar krachtig 'Keine Luftaktions und Angriffe.' Er verschenen dus Spitfires boven De Blesse, om de Canadezen bij de spoorwegovergang te assisteren in de strijd tegen de Duitse auto's op de Rijksstraatweg. Bij het zien van de jagers zochten de Duitsers onmiddellijk een goed heenkomen. Eén hiervan moet later krijgsgevangen zijn gemaakt. Over het aantal jagers lopen de meningen uiteen. Diverse bronnen houden het op twee, maar een andere getuige die vanaf een hoog punt de aanval volgen kon, weet zich pertinent te herinneren, dat er drie toestellen waren. Op de valreep hebben we over deze materie nog wat gesprekjes met diverse getuigen gehad. Hieruit blijkt dat de jachtvliegtuigen, uit het noorden komende, ongeveer de Van Helomavaart hebben gevolgd en bij Oldemarkt naar links zijn afgedraaid. Vervolgens hebben ze vanuit het westen de Duitse auto's onder vuur genomen. Hieruit blijkt overduidelijk dat het de ter ondersteuning gevraagde jagers zijn geweest, die de doellocatie dus wisten. Toevallig passerende jachtpiloten hadden boven Oldemarkt nooit die twee Duitse auto's onder de bomen van de

straatweg bij De Blesse kunnen waarnemen. Kort en goed, ze knalden er met hun 2 cm-boordgeschut in en de onmiddellijke gevolgen waren voor de bewoners van de Konijnenbergen desastreus. De hele zaak ging met een daverende explosie de lucht in, omdat de ladingen detoneerden. De schokgolf was zo groot, dat drie woningen aan de oostzijde van de straatweg geheel in elkaar werden gedrukt en er ruïnes van overbleven. Stukken auto vlogen alle kanten uit. Na de explosie was er een grote krater in de straatweg en flarden en brokstukken was alles wat er van het Duitse materiaal was overgebleven. Diverse eikebomen waren afgeknapt als luciferhoutjes en ontelbare ruiten gesneuveld. Het was zo erg geweest, vertelde de heer Koning, dat van zijn boerderij vlakbij de spoorwegovergang aan de achterzijde zeker zestig dakpannen waren weggeblazen. Gelukkig waren er geen slachtoffers, omdat de bewoners de woningen tijdig hadden verlaten. Alleen een geit aan de Bovenweg legde het loodje. Wel waren er drie gezinnen dakloos; dit waren de families Brugge, Wolfs en Schreur. Later zijn er bij de opruiming van de explosieoverblijfselen, die, zo werd verteld, in de Konijnenbergen onschadelijk zijn gemaakt, nog (door waarschijnlijk onvoorzichtigheid) enige ongelukken gepasseerd. De heer C. liep hierdoor een handverwonding op, en de heer M. moet zelfs een hand hebben verloren. Overigens was het wel vaker raak geweest in die omgeving. Ongeveer een maand voor de bevrijding (juiste datum niet meer te achterhalen) werd er bij de boerderij van de heer B. Jansen voornoemd een kaasauto lens geschoten. Het voertuig was niet meer tot rijden in staat en werd bij onze informant op de deel geschoven. Tijdens de beschieting drongen de kogels de woning van de familie Bakker binnen. Eén der projectielen miste op een haar na de schouder van mevr. Bakker, de kopjes aan het wandrek sneuvelden en ook de naaimachine werd niet gespaard. Op zaterdag de 31e maart 1945 schaduwde een geallieerd jachtvliegtuig een Duitse auto, die de piloot echter uit het gezicht verloor in de bebouwde kom van Willemsoord en dus geen kans kreeg het vervoermiddel te beschieten. De piloot draaide een volgende ronde om het object terug te vinden, en heeft waarschijnlijk gezien dat de

En dit bleef er over van de legerauto met explosieven.

grote baanderdeuren van de grote losstaande schuur van de familie Wardenier wijd open stonden. Zijn gevolgtrekking is zeker geweest dat het object de schuur was ingereken (wat helemaal niet zo was) want even later joeg hij zijn salvo's in de boerschuur, die geheel verloren ging.

Een gerucht

Dan is er een gerucht, maar dat heeft uw schrijver niet kunnen verifiëren op deugdelijkheid. Het gerucht hield in, dat er precies tussen De Blesse en de woning van de fam. Paulus Visser op hetzelfde tijdstip ook een Duitse auto was gestrand, om de één of andere reden (ten noorden van De Blesse). Dezelfde Canadese pantserwagen bij de spoorwegovergang in Peperga nam ook deze Duitse auto onder vuur, maar dat lukte niet al te best. Schuin achter café Spoorzicht stond namelijk een pereboom, en die boom blokkeerde het vrije uitzicht langs de westelijke kant van het

genoemde café op de Rijksstraatweg naar het noorden. Een Canadese soldaat was gauw beraden en hij greep een pistool-mitrailleur. Hij zette het wapen op automatisch en richtte op de stam. Vervolgens haalde hij de trekker over en schoot net zo lang, tot hij de stam als het ware had doorgezaagd en het zicht vrij was. Over eventuele resultaten kon de in de buurt wonende ooggetuige geen verslag uitbrengen.

Verdachte figuur

Dan is er nog het verhaal van een verdacht figuur in Steggerda, die door accurate inwoners van hetzelfde dorp werd gevangen genomen. Na de gevangennamen wisten de kortdurende burgers echter niet precies wat er nu moest gebeuren, want de louche figuur mocht natuurlijk niet weer ontsnappen. Na een behandeling was dit ook niet meer mogelijk, want toen zat de Hitler-vereerder geketend aan het aam-

De ruïnes in de Konijnenbergen na de ontploffing.

beeld van Nijk. Later werd hij verlost door de illegaliteit en als verdacht van collaboratie met de vijand gevangen genomen. Dit verhaal kwam de schrijver diverse keren tegen tijdens gesprekken in en om Steggerda.

Aanvulling gegevens De Blesse

Deze aanvulling van gegevens bereikte ons via mevr. Wijngaard-Mulder te Wolvega (toen De Blesse), die ons dienaangaande mededeelde dat ongeveer tegelijkertijd dat de explosie bij de 'Konijnenbergen' plaatsvond, enige Duitsers per fiets uit de richting Willemsoord naderden. Toen de vliegtuigen naderden, namen ze het wisse voor het ongewisse en smeten hun fietsen aan de kant (die in de sloot terecht kwamen) en gingen terug van waar ze waren gekomen.

De fietsen bleven achter en die vonden in De Blesse een gretig onthaal. In ons gezin kwam er ook één terecht en mijn moeder heeft er nog lang op gefietst (is dus waarschijnlijk een damesfiets geweest). De Duitsers zonder fiets weken uiteindelijk uit, richting Oldemarkt. Dit klopt weer met het verslag dat wij optekenden uit de mond van mevr. Ter Haar-Bijl, eveneens te De Blesse. Die verklaarde ons desgevraagd, dat haar ouders destijds op de Driewegsluis woonden, waar haar vader (Jochum Bijl) als hoofdsluiswachter was aangesteld. Zij vertelde dat, toen de secties N.B.S. die gelegerd waren bij Boersma en Jongschaap in de nacht waren vertrokken, bij de sluis een praam achterbleef waarin toegedekt nog munitie aanwezig was die door genoemde secties was achtergelaten. Deze praam lag aan de oostzijde van de sluis in de Linde aan de noordoever. 'Op een gegeven moment zagen wij uit de richting Oldemarkt enige Duitsers naderen, die te voet op de sluis toekwamen en waarvan later bleek dat één gewond was aan een been. Onze onderduiker, Jo S. uit Heerenveen, zag ze ook komen en onze eerste gedachte was: Laat die Duitsers alstublieft niet in de praam kijken! Als ze daar die munitie en springstoffen vonden, was voor ons misschien het leed niet te overzien. Jo vergat het gevaar als onderduiker en stormde naar buiten. Daar wenkte hij naar de Duitsers en wou het doen voorkomen alsof hij hen wou helpen. Zodoende werd hun aandacht van de praam afgeleid en hij hielp hen over de sluis. Luttele uren eerder had hij de secties N.B.S., gelegerd bij Boersma, geholpen de sluis te passeren. De Duitsers vertrokken zonder moeilijkheden richting Lemmer, maar zover zijn ze niet gekomen, want volgens de berichtgeving werden ze ergens bij Echten-Echterbrug gevangen genomen.

Bij de fam. Jochum Bijl op de Driewegsluis was in de loop van de oorlog ook een onderduiker ondergebracht, die later in de illegaliteit van dit district een zeer grote rol zou gaan spelen, nl. de latere D.O.L. (Districts Operatieleider) Dirk de Bruin uit Den Helder.

Oldeberkoop

De Canadezen van de R.C.D., die op de 12e april in Oldeberkoop aankwamen, namen op uiterst vreedzame manier bezit van de opkamer in de boerderij van de fam. Heida en daar werd hun (H.Q) hoofdkwartier annex verbindingsafdeling ingericht. Bij deze eerste verkenningspits van de Dragons was een Nederlandse Luitenant ingedeeld, die

Twee Ford 'Linx' scoutcars rijden in westelijke richting bij bakkerij Molenbuur in Oldeholtgade.

ook in Oldeberkoop is geweest. Deze 1e Lt. v.d. Klei, was ingedeeld om de contacten met de Nederlandse N.B.S. - of zoals de Canadezen het noemden: 'the underground' - te vergemakkelijken. De opmarsroute van het 1st Armoured Car-Regiment (R.C.D.) lag onmiskenbaar naar het noorden gericht. Zo gauw mogelijk de Waddenzee bereiken om zodoende de vluchtroute voor de Duitsers via de Afsluitdijk te verhinderen. Vanuit Oldeberkoop waren er echter weinig mogelijkheden om naar het noorden op te rukken, omdat de Duitsers op hun terugtocht de Tjongerbrug richting Oudehorne hadden laten springen. Hetzelfde lot onderging ook de Tjongerbrug bij Oudeschoot, en aangezien de eerste spitsen niet direct de beschikking hadden over pioniers van de R.C.E. (Royal Canadian Engineers) moesten er andere wegen gezocht worden. En die andere weg was er! De Tjongerbrug bij Mildam was nog intact en dus was het zaak dat die brug nog dezelfde dag werd bereikt. Maar in Oranjewoud en ook ten noorden van Mildam, aan de weg naar Katlijk, zaten nog Duitsers. Maar de Canadezen in Oldeberkoop met hun verdragende geschut wisten wel een middel om de Duitsers daar te verdrijven. In het weiland ten zuiden van de Wolvegasterweg, bij de Sin-

Staghound pantserwagen rijdt in oostelijke richting voor hij afslaat de Hamersweg op naar Ter Idzard.

gel, werd een pantservoertuig met een 75 mm-verdragend stuk geschut opgesteld, die zijn granaten via het Tjongerland richting Oranjewoud lanceerde. De beschieting werd geleid door een Auster-verkenningsvliegtuigje, die de inslagen controleerde, en via de radioverbindingen de nodige correcties kon doorgeven. Deze Austers behoorden tot de Royal Canadian Air Force en wel van het 664e of het 665e A.Op. Squadron. Soms, en in dit geval zeker, werden granaten gebezigd (en richting Oranjewoud geschoten) met zg. 'Canister' (anti-infanterie)-lading. De Canadezen hadden zelfs de beschikking over zg. gescheiden ladingen voor hun stukken. Dit wilde zeggen dat eerst de granaat in de wapenkamer werd aangebracht en daar achteraan de huls met een los aangebrachte lading cordiet, die afgestemd werd op de schietafstand naar het doel. De schrijver vertoefde tijdens de beschieting op de Vriesburgerweg achter Nijeholtpade en ervoer daar de vreemde gewaarwording dat je vaag het ietwat fluitende geluid van de granaat over de Tjongerlanden kon waarnemen, even later gevolgd door de knal van de afschieting uit de richting Oldeberkoop. Vervolgens, weer wat later, kwam dan de explosiedreun uit de richting Oranjewoud.

Richting Nije- en Oldeholtpade

In Oldeberkoop kregen de Canadezen van het escadron pantserwagens in de loop van de middag opdracht om zo snel mogelijk de Mildamsterbrug veilig te stellen, m.a.w. de brug te nemen voordat de Duitsers kans zouden zien de verbinding op te blazen. De kortst aangewezen weg was bij café Veurman in Nijeholtpade rechtdoor en via Ter Idzard-Oldeholtwolde naar Mildam. Dit gebeurde echter niet en ze hielden de bredere betere weg door Nijeholtpade. Zo kon het gebeuren dat op die 12e april (een donderdag) des middags om ruim drie uur een colonne van circa veertig Staghound- en Humber-pantserwagens de 'hoek' bij Lapstra passeerde, enthousiast toegejuicht door de omwonenden. De colonne reed vervolgens door Oldeholtpade en passeerde de Hamersweg. Ze vervolgden hun weg richting Wollega, tot precies bij het Scheenebospad, bij het boer-

derijtje van Henderikus de Vries (nu afgebroken). Hier ontdekten ze dat ter hoogte van waar nu het nieuwe 'Frankena'-viaduct is, Duitsers in stelling lagen. De colonne stopte onmiddellijk en verkende vervolgens het Scheenebospad, omdat een bieten- of aardappelhoop die toegevoegd was, hun argwaan opwekte. Vervolgens draaide de hele colonne in de beschikbare boerendammen, wat heel moeilijk ging omdat de bermen ter weerszijden waren vergraven voor de in opdracht van de Duitsers aangebrachte éénmans schuil- en schuttersputten. De hekpaal voor de boerderij van de fam. Kuiper werd dan ook omgereden. Terug in Oldeholtpade sloegen de Dragoons bij de Hamersweg linksaf en via Ter Idzard bereikten ze Mildam. De Duitsers bij boerderij Frankena State rukten vervolgens op richting Oldeholtpade en kwamen op het erf bij genoemde heer De Vries die daar aan de arbeid was. Hij werd zeer verbolgen door de Duitsers aangesproken, omdat ze hem beschuldigden de Canadezen gewaarschuwd te hebben op hun aanwezigheid bij Frankena. Kort en goed, en hoe dan ook, het liep voor hem gelukkig met een sissers af.

Hinderlaag in Oldeholtgade

'Verslagen keken we de Canadeze pantserwagen na en we begrepen dat deze jongens in een val waren gereden.' Het stoffelijk overschot van Wilfred Berry wordt aanvankelijk in Oldeberkoop begraven. Veel later zal Oldeholtgade een straat naar hem noemen. Maar de Canadezen trekken verder. Donkerbroek en Wolvega zijn aan de beurt.

Twee van de Duitsers fietsten direct daarop om circa vier uur richting Oldeholtgade, met elk een Panzerfaust (antitankwapen) aan hun rijwiel. Ze stopten bij de zg. 'Dubbele laan' waar een Duitse auto met pech versholen stond. De beide Duitsers, de N.S.K.K.-ers (National Sozialistisches Kraftfahr Korps) die bij die auto behoorden, vertoefden op het erf van Haite de Vries. De tot tweemaal toe passerende Canadezen hebben hen niet opgemerkt en zij hebben zich wijselijk stil gehouden. Deze beide NSKK-ers zijn later, door de landerijen lopende, richting Oldeholtwolde vertrokken. De echtgenote van Kees Bakker kreeg te horen bij het vertrek: 'Wir kommen zurück!' De auto bleef achter in het laantje. Eén van de Duitsers (die per fiets arriveerden) kroop met zijn Panzerfaust onder het voetbruggetje voor de boerderij van Haite de Vries (inmiddels afgebroken) en de andere kroop achter een dikke boom in het laantje bij de Duitse auto. Ook hij ging daar in stelling met zijn antitankwapen. Ongeveer een kwartier of 20 minuten na het afdraaien van de Canadese pantserwagens de Hamersweg op, arriveerden er vanuit het oosten nog drie 14 tons Staghoundwagens in Oldeholtgade, waarvan de voorste werd bestuurd door de trooper-driver Wilfred Ribart George Berry, R.C.A.C. Ook deze drie wagens reden bij de Hamersweg rechtdoor. Deze tragische bijkomstigheid nu, zou de jonge vrijwilliger Berry het leven kosten. De in 1920 geboren Canadees die door huiselijke omstandigheden bij familie was grootgebracht en ook nog trouwplannen had, moest op de valreep nog sneuvelen. De beide versholene Duitsers hoorden de voertuigen naderen. Toen de eerste wagen de winkel van Sjouke de Groot passeerde, werd de eerste Panzerfaust afgeschoten (vanuit de sloot). Het projectiel miste de wagen en explodeerde in de heg voor genoemde winkel. De heggestruiken vlogen door de geopende zolderkamerramen en werden daar later gevonden. De muurbeschadigingen van het voormalige winkelpand zijn nog steeds terug te vinden en vele ruiten sneuvelen. De pantserwagen schoot door zijn snelheid nog iets door en toen werd de tweede Panzerfaust (vanuit de laan) afgeschoten en die trof helaas doel. Precies onder de zitplaats van Berry sloeg het projectiel een gat in de bodem en één der ballonbanden werd opengescheurd. De Duitser die raak had geschoten, was Obersturmführer Fucks, de chef van de Zoll-Polizei, die met zijn vazallen vanuit hotel Speckman (bij de markt) opereerde. De zeer zwaar gewonde Berry moet nog even hebben geleefd, maar de nu onbestuurbare pantserwagen schoot van de weg en kantele in de berm aan de zuidzijde van de weg iets schuin voor de woning van de bejaarde Andriesje Dekker. De tweede ver-

kenningswagen begon onmiddellijk een trommelvuur af te geven op de verdekt opgestelde Duitsers, en onder dekking van dat vuur zagen de beide andere troopers kans uit de stukgeschoten pantser te kruipen en achter de huizen langs bij de andere beide verkenningswagens te komen en er op te klimmen. Hun vriend Wilfred moesten ze helaas achterlaten en de terugtocht werd direct ingezet. Eén der pantsers draaide de Hamersweg op achter de colonne aan, na eerst enige salvo's afgeschoten te hebben in het verlengde van genoemde weg. De andere verkenners reed terug richting Oldeberkoop en passeerde op die terugtocht even later wederom de 'hoeke' in Nijeholtgade.

De beide kameraden van Berry zaten boven op de pantserwagen, omdat er binnen voor hen geen ruimte was. Wat uw schrijver altijd bij zal blijven, is dat één van de beide Canadezen op de wagen gewond was aan arm en pols en hij omklemdde zijn hand waar hij zwaar uit bloedde. Wij hadden natuurlijk het schieten vanuit Oldeholtgade gehoord en we begrepen dat deze jongens in een val waren gereden. Verslagen keken we de pantser na. De bejaarde Andriesje Dekker moet begrepen hebben dat er nog een Canadees in de Staghound was achtergebleven, want toen het wat rustiger werd, moet zij ondanks het gevaar bij de gekantelde wagen zijn geweest, zelfs met drinken voor de gewonde. Dit verhaal duikt steeds weer op in de gesprekken aangaande de tragedie Berry en dan is Andriesje waarschijnlijk de enige en ook de laatste die in Oldeholtgade Berry nog levend heeft gezien. Hulde voor deze kranige vrouw!

Op hetzelfde moment dat de drie pantserwagens passeerden, zou veekoopman Lammert Heida uit Nijeholtgade, die bij de gebroeders Lourens vertoefde, op zijn fiets stappen om weg te rijden. Hij keek de pantserwagens na en op hetzelfde moment ontplofte de eerste afgeschoten Panzerfaust in de heg van Sjouke de Groot. Hij gooide zijn fiets aan de kant en achter de heg langs rende hij terug, richting boerderij Lourens. De Canadezen van de tweede of de derde pantserwagen hebben waarschijnlijk gedacht, dat hij een Duitser was, want de salvo's vlogen Heida achterna. Ze hebben hem toen gelukkig niet geraakt, maar het was op het nippertje. Wel vlogen de kogels in de muur en door het kozijn de slaapkamer binnen van de fam. J.B. Hoekstra. Ook een houten schuurtje van veehouder Kees Bakker kreeg de volle laag. Later bij afbraak, vonden ze kogels terug in de balken, vertelde de heer Th. Bakker, PTT-ambtenaar en broer van de veehouder.

De trooper/driver Wilfred Ribart George Berry.

Een getuige

Iemand die dit alles van nabij meemaakte, was de heer Bouke de Jong (inmiddels overleden) en zoon van de destijds bekende schoenhandelaar De Jong in Oldeholtgade. Hij vertelde ons destijds: 'Nadat de pantserwagen van Berry was stukgeschoten en gekanteld, volgde er een periode van schieten, die ongeveer een kwartier heeft geduurd. Al die tijd hebben wij in de kelder van ons huis doorgebracht. We komen dan voorzichtig naar buiten. Staande in de deuropening, om gewaar te worden wat er nu eigenlijk is gebeurd, komt op de fiets (en druipend van het slootwater) één van de Duitsers, vanuit Oldeholtgade rijdend naar Wolvega, voorbij en roept triomfantelijk: 'Wir haben ein Tank mit dem Panzerfaust kaput gemacht!' De andere Duitser verliet Oldeholtgade per fiets, via de Dubbele Laene en de Bovenweg. Wij durven dan de straat op te gaan en zien een paar honderd meter verder het voertuig liggen, ongeveer op de plaats waar nu het monument is. Dichterbij wonende buurtgenoten vertellen dan dat zich in het voertuig een dode soldaat bevindt en dat de radio nog aanstaat. Echter, de angst doet ons weer in huis gaan, want vanuit de richting Wolvega komt opnieuw een aantal Duitsers. Naar ik schat tussen de tien en vijftien man met behalve Panzerfausten ook bewapend met geweren en minstens één mitrailleur. Wanneer deze patrouille voor de woning van H.P. Lantinga, rijwielhandelaar, is aangekomen zien ze het pantservoertuig liggen en verspreiden ze zich. Vervolgens beginnen ze te schieten, richting de

gestrande wagen. Dit is nog te zien aan de woning waar Andriesje Dekker destijds woonde. Een kogel nam een halve klinkersteen uit de hoek van de muur mee. Een mitrailleur wordt door de Duitsers in stelling gebracht achter de woning van weduwe K. Lantinga op de stoep van de oostelijke deur die wijdopen staat. Vanaf de stoep, door de kamer en via het raam wordt langdurig met tussenpozen op het voertuig geschoten. Rondom de woningen wordt veelvuldig gepatrouilleerd, vermoedelijk om te zoeken naar de bemanning van het voertuig die behalve de gesneuvelde Berry, allang verdwenen zijn in de richting Oldeberkoop met één van de andere pantservoertuigen. Het is tussen 17.30 en 18.00 uur geweest als het schieten wordt beëindigd en de Duitsers de pantserwagens benaderen. Wat los zit en ze kunnen gebruiken, wordt meegenomen richting Wolvega. De meeste buurtbewoners hebben de nacht die daarop volgt niet thuis, maar bij familie of kennissen doorgebracht, uit veiligheidsoogpunt. Omdat wij de nacht bij familie in Ter Idzard wilden doorbrengen, haalde ik de handkar van buurman E. Kanon. De laatste Duitser zag mij en dwong mij zijn 'buit uit de tank' op de kar richting Wolvega te brengen. Die buit bestond uit een tas patronen en een jerrycan. Na ongeveer vijfenzeventig meter vond hij in de berm een busje cacao poeder en stak dit in zijn zak. Deze cacao was waarschijnlijk door de eerstgenoemde colonne Canadezen uitgeworpen. Ik heb de Duitser gebracht tot de sloot die in noordelijke richting loopt tussen de huidige nummers Hoofdweg 45B en Hoofdweg 47. Daar lag zijn fiets en hij is richting Wolvega vertrokken. Omdat de bus cacao hem hinderde, kreeg ik die van hem. Bij mijn oom in de Scheenebos hebben we na jaren weer chocolademelk gedronken. Pikant detail! Toen ik enige dagen later bij Canadezen rondscharrelde waar nu Motorgarage Schram (toen S. de Vries) is, waar de Canadezen toen jerrycans vulden vanuit een tankauto, vroeg een soldaat mij hem wat jerrycans aan te reiken en hem te helpen. Ik zag toen dat er twee soorten waren, nl. met grote en kleine vulopening. Ik bracht jerrycans met een grote opening, want zo één had ik op de kar gehad. De Canadees maakte mij duidelijk dat jerrycans met de grote opening drinkwatercans waren.

De conclusie: de laatste mof was er met gestolen drinkwater vandoor gegaan, terwijl hij meende uitermate kostbare benzine te hebben bemachtigd. Wijlen de heer De Jong besloot zijn verslag van 12 april met de opmerking: 'Ik wil hiermee niet ontkennen, dat het alleen de Duitsers waren, die de tank hebben beroofd.' De schrijver sluit zich hierbij aan. Want ook hij kwam dit kwalijke onderwerp diverse keren tegen dat materiaal van onze bevrijders werd ontvreemd. De heer De Jong vertelde tot slot dat in zijn ouderlijke woning een kogel door het venster was geketst en diverse beschadigingen in de woonkamer had aangericht, terwijl bij fietsmaker Lantinga in de kelder in een pakje boter een kogel werd gevonden. Bij wed. Lantinga en het aanwonende gezin Woudberg-Lantinga waren de Canadese kogels dwars door het huis gegaan en hadden kleding en boeken doorboord. De hele familie vluchtte weg, richting de Scheene en was afwezig, toen de Duitsers vanuit hun woning op de pantserwagens schoten. De volgende dag, vrijdag 13 april, des morgens omstreeks half twaalf is de vernielde Staghound door een takelwagen naar Oldeberkoop gesleept, waar het voertuig lang heeft gestaan.

Berry's graf te Oldeberkoop. Deze foto werd genomen in augustus 1945 tijdens de optochten en kranslegging, uitgaande van de bevrijdingsfeesten te Nijeholtpade.

Het stoffelijk overschot van Berry werd per Rode Kruis jeep ook naar Oldeberkoop vervoerd en tijdelijk begraven op het erf van Heida naast het transformatorgebouw. Later is zijn stoffelijk overschot overgebracht naar de Holten Canadian War Cemetery, Index No NL 370. Hij rust daar in graf XII, D10. In Oldeholtpade werd een permanent monument opgericht ter nagedachtenis aan één onzer bevrijders, die op de valreep nog moest sneuvelen. Tevens zal zijn naam voortleven in ons midden door de Wilfred Berrystraat. Door de één of andere oorzaak is er echter (ook op het monument bij Oldeholtpade) een fout in de tekst geslopen. De tweede voornaam van de trooper-driver Berry B/204 is niet Robert maar Ribart. Dit via navraag bij 'The War dead of the British Commonwealth and Empire'. Op dezelfde dag dat Berry in Oldeberkoop werd begraven, werd daar nog een gewonde Canadese soldaat binnengebracht. De eerste gewonde die hier aankwam, was gewond geraakt in Oldeholtpade. De tweede gekwetste kwam waarschijnlijk uit Scharsterbrug, waar bij de plaatselijke zuivelfabriek vrij zwaar is gevochten. Via Ter Idzard werd deze gewonde vervoerd op een draagbaar die op een takelauto was geplaatst. Bij het boerderijtje van Albert Schreur te Nijeholtpade werd de gekwetste in de schaduw van de bomen op het erf geplaatst in afwachting van beter vervoer naar Oldeberkoop. Tevens maakte genoemde heer Schreur ons deelgenoot van een klein voorval dat vlak voor de bevrijding op zijn erf plaatsvond. 'Ik was (aldus Schreur) op het land bezig, niet ver van mijn woning, toen vanuit het westen enige zwart-geüniformeerde personen (W.A. of Landwacht) naderden. Ze verplaatsten zich te voet, terwijl ze fietsen aan de hand meevoerden. Het groepje betrad mijn erf, ging de schuur binnen en even later kwamen ze met mijn fiets naar buiten. Ik begreep, dat het tijd werd om zo mogelijk in te grijpen en spoedde me naar huis. Hier bracht ik hen aan het verstand dat dit zo maar niet ging en dat dit mijn fiets was. Zij hadden een fiets met een lekke band en die mocht ik dan houden. Ik liet mij echter niet vermurwen en had daardoor geluk. De fiets werd weer in de

schuur geschoven en toen vroegen ze om melk. Die heb ik hun gegeven en ze betaalden waarachtig ook nog. Toen hadden ze interesse voor de fietsen van een dorpsgenoot, die aan de overzijde van de weg tegen een hek stonden. Die lieten ze ook staan vanwege de 'antiplof'-banden. (Dit waren massieve ondingen, gesneden uit afgekeurde autobanden; soms ook waren het houten hoepels die om het wiel pasten; dat de fiets, en ook de berijder bijkans uit elkaar rammelden, behoeft natuurlijk geen betoog). Later moeten ze in Oldeberkoop-West een fiets hebben gevonden,' aldus Schreur.

Een gedicht

Al die tijd (tot de overbrenging naar Holten) dat Wilfred Ribart George Berry in Oldeberkoop op een boeren-erf begraven is geweest, heeft het graf van die jonge Canadees in de warme belangstelling gestaan van de Berkopers. De vele bloemen en het nette onderhoud van het graf bewezen dat. Mevr. Jansen-v.d. Weide uit Oldeberkoop maakte een gedicht over dit graf en noemde het 'Voor hen die vielen'.

*Ergens in ons kleine dorpje staat
een wit geschilderd kruis,
Wij lezen de naam van de onbekende
die hier rust, zo ver van huis.
Eén van Canada's dappere zonen
rust hier ver van huis en haard,
Hij heeft voor ons land gestreden,
Voor onze vrijheid onvervaard.
Misschien heeft hij ginds een moeder,
die vergeefs nu op hem wacht,
Die met zoveel liefde en zorgen
haar zoon heeft grootgebracht.
Misschien had hij vrouw en kinderen,
Maar hij keert tot hen niet weer.
En ik buig mijn knie naar d'aarde:
Schenk hun sterkte ginds, O Heer!*

*'Ik heb mijn wagen
volgeladen.' De
Canadian-Dragoons
in Wolvega op de
Rijksweg (Steenwij-
kerweg).*

Dit gedicht bereikte ons via de familie Van Buiten te De Hoeve.

Oldeholtgade

In september 1966 kwam de verslaggever Alan Edmonds uit Canada naar Oldeholtgade om via diverse interviews met ingezetenen het tragische gebeuren van de 12e april 1945 te reconstrueren ten behoeve van het Canadese blad 'Macleans'. Hij sprak onder andere met het toenmalige hoofd der school J. de Leeuw en de heren J. Dekker en H. Kromkamp. In aansluiting op het artikel in het Canadese blad verscheen er op zaterdag 10 juni 1967 een vervolgsverslag in de toenmalige Friese Koerier. Na lezing van beide artikelen kwam de schrijver toch tot de conclusie dat bedoelde geschriften historisch niet helemaal de juiste weergave van de werkelijkheid geven, evenals de tijdstippen van passering die niet correct zijn. Enige jaren later is Jean (een zuster van Wilfred) ook in Oldeholtgade geweest. We willen het tragische sneuvelen van Wilfred R.G. Berry besluiten met het derde en laatste couplet van het gedicht van mevrouw Jansen-v.d. Weide te Oldeberkoop:

*Loop ik dan voorbij dat plekje,
Gaan mijn blikken naar dat graf,
Want ik kan het niet vergeten,
Dat hij voor ons zijn leven gaf.
Pluk eens een bouquetje bloemen,
En leg ze op dat graf dan neer.
Eert hen die voor ons vielen,
Zij gaven ons de vrijheid weer!*

Bivak in de Mildamsterpolder

De colonne Canadese pantserwagens die via Oldeholtgade. Ter Idzard en Oldeholtwolde bij Mildam aangekomen waren, troffen daar de Tjongerbrug nog geheel intact aan. Snel werd de brugomgeving bezet en na voltooiing van die actie trok het grootste deel van de dragoons terug

op de boerderij van De Vries in de polder en ging daar in bivak. In de avonduren van dezelfde dag kwam een tweede colonne vanuit Oldeberkoop, maar nu via de Vriesburgerweg en Ter Idzard, in de Mildamsterpolder aan. De pantserwagens werden gestald bij onder andere de boerderijen van Bakker, Heida en Fochteloo en in de betreffende boereenschuren werd de nacht doorgebracht. In Mildam ontstond die avond een gespannen situatie, want terwijl de Canadezen in de omgeving van de Tjongerbrug in bivak waren gegaan, lagen de Duitsers nog in stelling langs de weg van Oranjewoud naar Katlijk op ruim een kilometer ten noorden van Mildam. Waarschijnlijk heeft de vermoedenis de Canadezen parten gespeeld, zodat de accuratesse even een moment verslapt is geweest. Duitse infiltranten maakten hiervan in de voornacht dankbaar gebruik en zagen kans een Canadese pantserwagen op te blazen, althans onbruikbaar te maken. Gelukkig was er hulp voor de Canadezen in aantocht in de vorm van ongeveer 65 man Binnenlandse Strijdkrachten vanuit Heerenveen, Oude- en Nieuweschoot. Ten zuiden van Nieuweschoot werden ze over de Tjonger gezet om vervolgens via de Kooiweg de Rijksweg te kruisen. Dit ging echter niet, want via verspieters kwamen ze er achter dat op de driesprong Duitse wachtposten vertoefden (einde Kooiweg dus). Om confrontatie te vermijden ging de colonne ongeveer 500 meter langs de spoorlijn naar het zuiden en kwam toen precies voor de Stelweg uit. Via die weg (toen nog zandweg) en de Ottersweg kwamen ze in de omgeving van de ophaalbrug van Mildam aan, die door de Canadezen opgetrokken bleek te zijn. Nu ontstond een uitermate gevaarlijke situatie. Hoe zouden de Canadese wachtposten reageren als uit het donker plotseling tientallen schimmen zouden opduiken? Ze hadden al een pantserwagen verloren door sluipers, dus was het voor hen oppassen en de vinger dicht bij de trekker houden. Een paar honderd meter ten zuiden van de brug werd fluisterend kriegsraad gehouden en, hopende op de goede afloop, werd de brug benaderd onder het zingen (of neuriën voor degene die de tekst niet onder de knie had) van het lied, bekend uit de Eerste Wereldoorlog: 'It's a long way to Tripperary. It is a long

De Canadezen trekken door De Blesse.

way to go'. De hoogst verbaasde Canadezen, die natuurlijk de melodie kenden, kregen door met de 'underground' te maken te hebben en de brug werd neergelaten. De mannen van de illegaliteit namen voor de rest van de nacht de wacht over van de Canadezen.

Boerderij H.W. Fortuin

De volgende dag, vrijdag 13 april, hebben de Dragoons niet verder vanuit Mildam kunnen doorstoten richting Heerenveen. Hiervoor waren er nog teveel Duitsers in de omgeving en bovendien bestond de kans dat ze last van hun eigen trommelvuur vanuit Oldeberkoop zouden krijgen. Wel schoten ze geregeld hun mitrailleursalvo's vanuit Mildam richting Oranjewoud en naar de bosjes bezijden de Schoterlandseweg naar Oudeschoot. Dit om te voorkomen dat zich daar Duitsers zouden nestelen, die dan gevaarlijk konden worden. Ter ondersteuning werd precies tussen de Ottersweg en de boerderij van Fortuin een Armoured White half-track opgesteld bewapend met een 75 mm-kanon (een z.g. SP75). De Duitsers in de bossen werden nu van twee zijden met 75 mm-granaten bestookt. Later vond men nog op de bedoelde locatie in de Mildamsterpolder in een sloot een complete 75 mm-granaat. De boerderij van Fortuin (nu afgebroken) stond ongeveer 200 tot 250 meter schuin achter de boerderij van Bakker (nu Koen). In diezelfde dagen raakten er twee tanks, zeer waarschijnlijk van 'The Sherbrooke Fusiliers', vast in de omgeving van Oldeholtwolde. De ene zakte tot de assen weg in de veengrond van de toen nog onverharde Slingerweg voor het boerderijtje van Veenhouwer. De andere raakte uit de bocht (bocht is later verlegd) van de Ottersweg bij de boerderij van Bakker en ploegde de hele berm naar de sloot in. Beide tanks werden later weggesleept.

Centrum Donkerbroek

Op 12 april, toen het oostelijk deel van Weststellingwerf al

was bevrijd, zuchtte Stellingwerf-Oosteinde, op Oldeberkoop na, nog onder de Duitse overheersing. Zo ook in Donkerbroek, waar een vrij grote groep Duitsers de brug in het centrum bezet hield. Deze brugbezetting werd op een gegeven moment door de B.S. vanachter de omliggende gebouwen onder vuur genomen. Misschien voor Donkerbroek een geluk bij een ongeluk dat alle Duitsers het overleefden. De Duitsers, voor het merendeel jonge en nog steeds fanatieke knapen, namen onmiddellijk tegenmaatregelen. Ze namen omwonende Donkerbroekers in gijzeling en plaatsten die op de brug. De B.S. werd het ultimatum gesteld dat, als er weer geschoten werd, deze buurtbewoners zouden worden neergeschoten. Het risico was te groot om de beschieting te hervatten en dus werd dit nagelaten. De Duitsers trokken terug, het noorden in langs de vaart, na de gijzelaars te hebben vrijgelaten. Even ten noorden van Donkerbroek schoten de wijkende Duitsers op de omliggende woningen, omdat ze de betreffende gebouwen wantrouwden. Een meisje werd gewond door een treffer en een boerderij brandde uit. Enige andere woningen kregen vrij veel schade. De dertiende werd ook Donkerbroek en omgeving bevrijd. In de nacht van 13 april hadden er in Haulerwijk nog gevechten plaats, met verspreid optredende Duitsers. Hierbij werd een vrouw (v.d.M.) in haar bed dodelijk getroffen. In dezelfde nacht ontmoette de politieman Tump in Haulerwijk-beneden (nu Waskemeer) enige Duitsers. Menende, dat het Canadezen of Franse parachutisten waren, sprak hij hen aan. Hij werd zonder vorm van proces neergeschoten.

Wolvega, 13 april

Wolvega is vrij. Vanuit het zuiden over de behouden Blessebrug, kwamen de Canadezen Wolvega binnen. De Duitsers die vertoefden in de RK-school, hotel Bijl, manufacturen Dijk en huize Lycklama (lazarret), waren daags tevoren met de Noorderzon vertrokken. Het Canadese materiaal

werd op sportpark 'Lindenoord' gereden en trok natuurlijk veel bekijks van de enthousiaste menigte. Later, toen de eerste verkenningsspitsen van de Dragoons verder waren getrokken, kwamen de meer geregelde troepen van de 3e Canadian Infantry Division vanuit het zuiden in Wolvega aan om vervolgens verder op te rukken richting Heerenveen-Joure-Lemmer.

Van deze troepen hebben er diverse onderdelen tijdelijk gebivakkeerd in de omgeving van het NS-station en hotel Speckman. Hun tanks enz. stonden in lange colonnes langs de Spoorsingel. Deze 3e Division (de zogenaamde 'Water Rats') die via Wolvega oprukte, bestond uit The 17th Duke of York's Royal Hussars, de Canadian Highland Brigade, bestaande uit The Highland Light Infantry, The Dundas and Glengary Highlanders en tot slot The North Nova Scotia Highlanders. Tot deze geregelde troepen behoorden ook kleine afdelingen Engelsen. Zo kon het toen gebeuren dat in de gevorderde garage van Lammert de Koe een groepje Engelse Tommies was ingekwartierd.

De Koerier

Voor ons ligt het bevrijdingsnummer van het illegale krantje 'De Koerier' dat destijds in het geheim in de Stellingwerven circuleerde. Het in het bezit hebben van dergelijke lectuur was in die dagen bij controle een gevaarlijke zaak. De bezitter werd zonder meer opgepakt. De datum van het koeriertje geeft aan 14 april 1945. Eén dag na de bevrijding van Wolvega dus. We citeren even wat dit bevrijdingsnummer de juichende en feestvierende Stellingwerfers had te vertellen: 'We zijn bevrijd en we hebben onze Canadese vrienden hartelijk begroet. Geeft hun alle mogelijke hulp en steun. Weest niet opdringerig. Orde en rust in deze gemeente worden tot nader order gehandhaafd door de politie en door de mannen van de NBS. Deze zijn kenbaar aan hun armbanden en oranje legitimatiekaart. Volgt hun aanwijzingen stipt op. Het verbod zich niet op straat te mogen begeven in verboden tijd blijft van kracht. De uren zijn veranderd! Het wordt nu van 9 uur des avonds tot 6 uur 's morgens. We rekenen erop, dat hieraan stipt de hand zal

worden gehouden. De gemeentelijke commandant der NBS.' De samenstellers van 'De Koerier' hadden een onderhoud met een Canadese Warrant Officer (hoogste onderofficiersrang): 'Interview (especially for the Koerier). We, Canadians, are very pleased to be here. The people turned out in thousands to welcome us. The people are the finest we have ever met and it is a great pleasure for us to help them and their great country, signed. R.W. Deeming SSM, R.C.D.' De letters SSM staan voor Staff Sergeant Major (Warrant Officer) en de afkortingen RCD betekenen natuurlijk Royal Canadian Dragoons. In dezelfde Koerier werd ook aangeroerd dat er tijdens de intocht van onze bevrijders in Wolvega een klein incident had plaatsgevonden. Onder de bloemenhulde aan de Dragoons was een boeket, dat niet de waardering van de omstanders kon opbrengen en dit werd de gevers op niet mis te verstane wijze duidelijk gemaakt. De oorzaak van dit incident was de houding van de gevers tijdens de bezetting. Ook werd via deze Koerier naar voren gebracht, dat er een onderzoek zou plaatshebben betreffende het ontvreemden van materialen uit de stukgeschoten pantserwagens te Oldeholtgade door burgers. De eerste legale Koerier sloot met de toepasselijke woorden 'We deden ons best, zonder er op te boffen en toch hebben we ze gekregen. de Moffen!'

's Avonds werd nog uit Wolvega gemeld dat in het gebied ten oosten van de spoorlijn in de gemeente nu waarschijnlijk helemaal geen Duitsers meer voorwamen. 'Echter (aldus het bericht) bevinden zich in Nijelamer nog al enkele Duitsers, die waarschijnlijk afkomstig zijn uit stukgeschoten auto's.' Een rapport van de gevechtscommandant III sectie IV Anton de Groot vermeldde de resultaten van verkenningstochten, waar nog Duitsers opereerden: 'Brug over de Tjonger, naar Echten van springladingen voorzien, evenals de brug bij het stoomgemaal te Langelille (dit is niet juist, dit was al een elektrisch gemaal). Bij elk der bruggen circa 10 Duitsers (ook bij boerderij Kok te Langelille). Bij het gemaal te Langelille staan drie mitrailleurs opgesteld, evenals bij de brug naar Echten. Door Oldelamer zijn ongeveer tien Duitsers getrokken in de richting van Oudeschoot. De brug bij Schoterzijl is opgeblazen. Achter de

Hier worden de Dragoons toegejuicht in Peperga.

Een Canadese brenguncarrier met bemanning op het Westeinde in Wolvega bij kruidenierszaak Popma.

brug bij Oudeschoot liggen nog Duitsers in stelling en daar hebben ze mitrailleurnesten ingericht.' Johnny meldde vanuit het kantonnement op de Leemweg over de 13e april: 'Groepscommandant Van de Vegt kreeg opdracht van mij om de groep van Kroondijk, welke in de afgelopen nacht, in samenwerking met een groep der 2e sectie, de belangrijke verkeersbrug over de Linde genomen had, af te lossen. Om ongeveer 10 uur in de morgen had deze aflossing plaats. De groep van Wielinga betrok de wacht in de kwartieren en moesten de gevangenen bewaken, namelijk een krijgsgevangene en twee NSB-ers. In de avond vertrok een groep onder mijn leiding om in samenwerking met politie NSB-ers te arresteren in Blesdijke. De Blesse en Steggerda. Het resultaat was een 14-tal arrestanten.' Tot zover Johnny. In Noordwolde-Zuid werd in een woning aan de Nieuweweg een Duitser gevangen genomen en afgevoerd. Eveneens bleek er in één van de drie huisjes bij 'de Nieuwe Aanleg' (nu afgebroken) op de zolder nog een Duitser weggekropen te zijn. Ook hij werd ingerekend en krijgsgevangene gemaakt. Hij bleek nog in uniform te zijn, toen hij van de zolder werd gehaald.

De sectie-comm. Jerry

Jerry deed ons verslag van zijn ontmoeting met de Canadezen en tevens dat hij met enige pantserwagens van luitenant Graham vertrok naar het tijdelijke hoofdkwartier van de Dragoons in Noordwolde. Hij smaakte daar de eer een bespreking van de Intelligence Service te mogen bijwonen en hij kon zelfs belangrijke inlichtingen verstrekken over de regio. Hij bracht de nacht van 12 op 13 april bij de bevrijders door en was vol lof over hun onthaal. Voor het eerst sinds jaren weer een ontbijt met Canadees witbrood. 'De volgende morgen reed ik met de pantserwagengroep naar ons kwartier aan de Leemweg, waar wij om ongeveer zeven uur aankwamen. Direct begonnen de besprekingen met Lt. Graham en ik stelde hem voor aan onze gemeentelijke commandant, die toevallig aanwezig was. Tevens werden aan Graham de beide groepscommandanten voorgesteld, die des nachts met hun groepen de Blessebrug had-

den veroverd. Aangezien wij tevens konden melden, dat Wolvega door de Duitsers was verlaten, trok des middags de tankgroep langs de grote weg over de Blessebrug Wolvega binnen. Graham liet zich buitengewoon waarderen uit over ons werk. Ook gaf ik Graham het adres van een Amerikaanse piloot die in de regio ondergedoken zat en waarmee ik in mijn ondergrondse werk contact had gemaakt. (Dit was de radio operator Technical Sergeant Steve Reiter, die verbleef bij de familie Stuiver op het pompstation te Oldeholtspade (W.H. de V.). 's Middags laat waren er verschillende opdrachten voor het opsporen van kleine groepjes molken in de buurt en het arresteren van Duitse sympathisanten. Bij deze laatste diensten werd gebruik gemaakt van een ondergedoken vrachtauto die ons ten dienste stond. Groep 1 hield die dag een patrouilletocht in de richting van Lombok (Noordwolde) en nam een jachtgeweer in beslag.'

Noordwolde na de bevrijding

De sectie-comm. Peter (schuilnaam van wachtmeester Dikkers) schreef ons het volgende: 'De volgende opdracht was die (in afspraak destijds gemaakt met Kooistra, de Gem. Comm.) van ordehandhaving en arrestaties van verdachte figuren in Noordwolde en omgeving. Met de sectie ben ik daarop naar Noordwolde gegaan en heb ik kwartier gemaakt in het toenmalige hotel Ten Oever op de viersprong in het centrum van het dorp. Het bleek al spoedig dat de coördinatie van de werkzaamheden te wensen overliet en moeilijk onder volledige controle te plaatsen was. Groepen, al of niet behorende tot de NBS, trokken in de omgeving rond, druk bezig om politie te spelen of zo men wil, 'de krenten uit de pap te plukken'. Het gevolg was, dat er vervelende dingen gebeurd zijn in de eerste dagen na de bevrijding. De sectie, waarover Vinke (wachtmeester Vinke uit Boyl) en ik het bevel voerden, heeft zich daar niet aan schuldig gemaakt. Excessen heb ik niet toegelaten en zijn niet gepasseerd. Huzarenstukjes heeft de 3e sectie niet geleverd, maar wel degelijk goed politiewerk, zoals de Koninklijke Marechaussee gewend was te doen. Tot aan

het opheffen van de NBS is de sectie in Noordwolde gebleven. Een deel ervan is met Johnny (Bosscha) naar Leeuwarden vertrokken voor bewakingsdiensten op het vliegveld. Terugkijkende op Noordwolde in de oorlogsjaren moet me het volgende nog van het hart: Het dorp was een onderduikparadijs en de onderduikers hadden het geluk dat de politie altijd de verkeerde kant op wilde kijken. Als er werkelijk verkeerde figuren te Noordwolde waren geweest onder de bevolking dan was een overval van de SD op de zondagavondse bioscoopvoorstelling voldoende geweest voor enige tientallen onderduikers. Dat zulks niet is gebeurd, pleit voor de eensgezindheid van de bewoners.

Slot memoires Baas

De groep waartoe de heer M. Baas behoorde had onder commando van 'Wolf' (Gevers) de wacht betrokken bij de Blessebrug. 'Tijdens deze nachtwake,' aldus de verteller, 'passeerde er een vrachtwagen met NSB-ers die de ergste misdaden hadden begaan en door politie en illegaliteit waren opgepakt en afgevoerd werden. We hebben om beurten geslapen in de molen van Gooyer en de volgende morgen werden we afgelost. De groep is teruggemarcheerd naar de Turfhoek en 's middags zijn we op de fiets via Konternans en Oldeholtade naar Wolvega gegaan. Ons hele hebben en houden werd op een vrachtauto van Schaper geladen, zodat de tocht nu gemakkelijker voor ons verliep. We namen onze intrek in het voormalige arbeidsdienstkamp 'De Linde' met ongeveer dertig man. (De naam van dit kamp werd direct na de bevrijding omgedoopt in 'Kamp Wierda', naar de drie broers Wierda die vlak voor de bevrijding werden vermoord bij Dronrijp. W.H. de V.). De bevrijding was voor Wolvega een feit, grote colonnes Canadezen passeerden om elders in Friesland strijd te leveren. Van zaterdag op zondag moesten we wachtdienst verzorgen in de gereformeerde school aan de Rijksweg, waar de politie en NBS gevangen genomen Duitsgezinde burgers hadden ondergebracht in twee leslokalen. Zowel mannen als vrouwen waren in deze ruimtes gescheiden opgesloten, in afwachting van wat er met hen moest gebeuren. Op de daarop volgende zondagmorgen kregen we verlof om naar de kerk te gaan. Onder grote belangstelling werd een kerkdienst gehouden, die werd geleid door ds. Streefkerk. Er was veel om voor te danken, want Wolvega was zonder oorlogshandelingen bevrijd; en ook om te gedenken de vele slachtoffers die in die vijf oorlogsjaren hun leven hadden gegeven voor ons. Ook ging de dominee voor in het gebed voor hen, die geliefden hadden te betreuren en behoud voor hen die de strijd verder voerden om Duitsland te verslaan. Zondagsmiddags werd op het plein voor café Bijl (nu Amro Bank) onder grote belangstelling door ons de dood van president Roosevelt herdacht. De huisarts dr. Brons voerde als tijdelijke gemeentecommandant het woord en er werd enige minuten stilte in acht genomen. Onze taak was nu om de overgang naar een geordende maatschappij zo goed mogelijk te laten verlopen, zonder excessen en strubbelingen. Zowel overdag als des nachts werden er per fiets in en om Wolvega patrouilles gereden en werden er verdachte personen gearresteerd. Tevens was onze samenleving zo dat we weer konden vertoeven in een geordende en veilige maatschappij, vrij van vrees en angst. We zijn toen verhuisd van het

kamp aan de Breuningslaan naar Oldelamer en we werden ingekwartierd in café Van der Molen, voor controle op het buitengebied, namelijk de Westhoek. Op één van die controletochten kregen we te horen, dat bij J. Oosting in Munnekeburen vier Waffen SS-ers zich hadden verschanst in de schuur. Onder de nodige voorzorgsmaatregelen en onder leiding van onze Groepscommandant Harry (schuilnaam van de marechaussee L. van Egmond. W.H. de V.) zijn we naar de betrokken boerderij gegaan. Harry ging voorzichtig met een paar man naar binnen en vond ze, slapend in het hooi. Zonder tegenstand en bij verrassing werden ze gevangen genomen en afgevoerd. Ze hadden een mitrailleur op de zolder staan, gericht op de deuren van de schuur. We hebben ze meegenomen naar Oldelamer en 's middags hebben we ze opgebracht naar Wolvega. Ongeveer ter hoogte van de woning van dr. Wouda (nu dr. Coster. W.H. de V.) wilde één van die SS-ers niet meer lopen en ging op de weg liggen. Harry, die een half jaar gevangen had gezeten in de Duitse gevangenis 'het Oranjehotel' te Scheveningen en het daar niet zo best had gehad, heeft hem daar midden op straat even hardhandig aan het verstand gebracht dat lijdelijk verzet niet werd geduld, vergezeld gaande van de woorden: Ik heb al lang genoeg last van jullie gehad. Tijdens een verhoor bleek, dat ze dienst bij de Waffen-SS hadden gedaan. Ze hadden liniebouw verricht en frontarbeid geleverd. Toen waren ze volgens hun verklaringen gevluht en in Lemmer terechtgekomen. Daar bleken ze te hebben gestolen en moesten naar elders uitwijken. Opsluiting in de gereformeerde school was ook voor hen het einde van hun praktijken. Wat er verder met hen is gebeurd, is ons nooit bekend geworden.' Tot afsluiting van het verslag van de heer Baas besluit de schrijver: 'De bevrijding van Friesland had zijn beslag gekregen en overal maakten de geallieerden snelle vorderingen. Het Duitse front stortte overal in elkaar en duizenden Duitsers werden gevangen genomen en ontwapend. Na een week zijn we van Oldelamer naar Wolvega teruggegaan en aan ons die in de landbouw werkzaam waren werd ontslag verleend. De wapens moesten worden ingeleverd en, op een enkele na die zich vrijwillig opgaf voor de politionele acties in Nederlands-Indië, konden we in het burgerleven terugkeren. We hebben achttien dagen op een bescheiden wijze ons steentje bijgedragen aan de bevrijding van Weststellingwerf, en er is van de totale sterkte van drie secties gelukkig niet één gesneuveld of gewond geraakt. De regio is van vijanden gezuiverd en mede door de inzet van de NBS is het weer vrij worden van deze gemeente zonder ernstige incidenten rustig verlopen en rancunehandelingen zijn gelukkig uitgebleven. De gebeden om bewaring zijn verhoord en, Gode dankbaar, mocht eenieder uit onze groep naar zijn familie terugkeren. Dat voorrecht om terug te keren was helaas niet voor iedere Stellingwerwer weggelegd. Ook hier had de oorlog tientallen offers geëist.'

Een Friese Amerikaan

'Kinne wy et sa goed meitsje?' vraagt een Amerikaan die in Wolvega met z'n drietonner een groentekar raakt. De groenteboer is blij met de aangereikte echte sigaretten: 'Daarvoor mag je er nog wel een keer overheenrijden!'

Een Friese jongeman verliet in de vooroorlogse crisisjaren het ouderlijk huis en trok naar Amerika, waarschijnlijk omdat hij hier moeilijk aan de slag kon komen in het land van overvloedige werklozen. Maar Amerika raakte op zondag 7 december 1941 door de verraderlijke aanval van de Japanners op Pearl Harbor in de oorlog betrokken en de jongeman werd soldaat in het Amerikaanse leger. Op hetzelfde moment dat Friesland bijna geheel was bevrijd en de Canadezen en de illegaliteit nog strijd leverden tegen de Duitsers bij Dokkumer Nieuwe Zijlen, vertoefde de Fries-Amerikaanse soldaat in de omgeving van Nijmegen. Daar hoorde hij, dat Friesland bijna geheel was bevrijd en dus zijn ouders ook, die hij in jaren niet had gezien. Hij vervoegde zich bij zijn onmiddellijke commandant met het verzoek een bezoek aan zijn ouders te mogen brengen. Dit verzoek werd toegestaan, op voorwaarde dat hij zelf de moeite zou nemen om vervoer naar Friesland te vinden. Dit was niet tegen dovemansoren gezegd en in de kortste keren vond hij een Canadese chauffeur die met een lading munitie en springstoffen naar de omgeving van de Lauwerszee moest. Met z'n tweeën in hun drietonner passeerden ze het sinds kort bevrijde Wolvega en daar gebeurde het. De passerende Canadese vrachtauto met de grote witte sterren erop werd natuurlijk door de Wolvegasters op de Rijksweg luid toegejuicht. Of het hierdoor kwam is niet bekend, maar de drietonner raakte een groentekar of -wagen. Het vervoermiddel moet geheel of gedeeltelijk gekanteld zijn en de inhoud ging gedeeltelijk over de straat. De militaire wagen stopte onmiddellijk en met hun houding

geen raad wetende, stapten de beide soldaten uit. De 'Amerikaan', die wist dat ze in Friesland waren, redde de situatie door een paar pakjes echte sigaretten te trekken die hij de groenteboer aanbood. Op het zelfde moment waren de toegestroomde omstanders en ook de groenteboer met stomheid geslagen, want de gift ging vergezeld van de woorden: 'Kinne wy et sa goed meitsje?' in de Friese taal. Een Amerikaan die Fries sprak? De spontane groenteman, heel bekend destijds in Wolvega, antwoordde: 'Daarvoor mag je er nog wel een keer overheenrijden'. De naam van de Amerikaan, zowel als van de groenteboer is de schrijver bekend. De eerste woont weer in Nederland, zelfs in Friesland, en de tweede is inmiddels helaas overleden. Wij hadden ze graag nog eens bij elkaar gebracht!

De Westhoek

In aansluiting op het uitvoerige rapport van de heer Baas, betrekking hebbende op de gevangenneming van een viertal SS-ers in De Westhoek, vonden we in ons archief nog een verslag van zijn Gr. Comm. Harry betreffende deze actie. Vanwege de aanvullende gegevens dienaangaande meenden we dit rapport alsnog op te moeten nemen. Harry (L. van E.) rapporteerde: 'Ingevolge mondelinge opdracht mijner Sectie-commandant Jerry (G. Spiele) begaf ik mij als groepscommandant van de 2e groep op patrouille met tien man in de richting Spanga, over de wegen Oldelamer, Munnekeburen, Scherpenzeel. Onge-

Zware tanks trekken door Wolvega. Hier een 'Sherman' op weg naar het noorden.

Canadese 'Sherman' tank op het West in Wolvega. Deze zware tank was uitgerust met een zeventien-ponder-kanon en werd aangeduid als een 'Firefly'.

veer ter hoogte van de Munnekebuurster kerk ontving ik op mijn vraag aan de burgerij de mededeling dat in de boerderij van Jan Oosting zijnde de laatste boerderij aan de rechterzijde voor de viersprong Nijelamer- (moet zijn Nijetrijne, W.H. de V.) Munnekeburen-Scherpenzeel-Langelille, een viertal in burgerkleding geklede personen, zwaar bewapend, vertoefden. In verband hiermede gaf ik mijn mannen instructie tot overrompeling der boerderij, ingeval van verzet. Vier mannen posteerden zich op de hoeken der boerderij en de overige, verdeeld in twee groepen, drongen gelijktijdig de voor- en achterzijde van de boerderij binnen. Na enig vruchteloos zoeken in kamers begaf ik mij naar de stal en de bovenzolder daarvan. Daar aangekomen (met één mijner mannen), zag ik vier personen in blauwe broek en kiel gekleed enigszins onder stro en anderszijds boven het hooi liggen. Met de stengun gewapend sprong ik van de stalzolder in het hooivak en gelastte: de handen hoog! Het bleek dat de heren hun wapens geladen in de kamer hadden achtergelaten. Met inmiddels toegeschoten groepsleden gelastte ik één dezer mannen onder bedreiging met onveilig gestelde stengun deze wapens te ontladen. In hun bezit bleken te zijn: 1 machinegeweer (geladen gericht op de schuurdeur), drie geweren en drie handgranaten, waarvan twee van het Hollandse type en één van Duitse makelij, benevens een ijzeren munitiekistje met banden patronen (voor de mitrailleur) en losse patronen voor de geweren. Na ontwapening en inbeslagname der wapens liet ik twee mijner mannen achter ter bewaking en versjouwwing der wapens. De gevangenen voerden we mede in de colonne en we vervolgden onze neventaak van verkenning. Na inbeslagname van enige fietsen hebben we de terugtocht aanvaard naar het kwartier, waar ik de gevangenen en de in beslag genomen wapens overdroeg aan mijn sectiecommandant Jerry. Ter verdere inlichting dient vermeld te worden dat deze vier personen zich uitgaven voor gevluchte arbeiders uit Lemmer, waar zij vier onbeheerd staande fietsen hadden weggenomen. Aan de fietsen waren de wapens bevestigd geweest en zodoende waren ze volgens hun zeggen aan de wapens gekomen. Zeer ongehoofwaardig en bovendien bekende één der gevangenen,

dat twee Panzerfausten door hen waren weggeworpen in het water bij de sluis te Lemmer. Tenslotte bleken allen met de in hun bezit zijnde wapens van Duitse oorsprong goed overweg te kunnen. Ondertekening, Groeps-Commandant Harry.

Sectiecommandant Jerry (Spiele)

De tweede sectie nam een Duitse spoorwegman gevangen. Ook de andere secties maakten bijna allemaal een paar gevangenen, die aan een streng verhoor werden onderworpen en waarvan nauwkeurige rapporten werden opge maakt en vertaald in het Engels. Deze rapporten werden overhandigd aan de Canadezen, zodat zij direct alle gegevens in hun bezit hadden. Maar toch, naar mijn smaak hebben we in de laatste dagen veel te weinig belangrijks gedaan, terwijl overal berichten over rondzwervende moffen doorkwamen en nog NSB-ers vrij rondliepen.

Sectie-Commandant Johnny meldde: 'Van de groep van Jeep Kroondijk stuurde ik bedoelde SC met vier van zijn leden naar Wolvega, waar zij als de eerste leden der NBS (afdeling sectie operatiën) aankwamen en waar zij de wacht betrokken in het gemeentehuis en waar zij de behulpzame hand boden bij het arresteren van de Gestapo-agent HB, en van een ongeveer even gevaarlijk sujet W.J.V. uit de gemeente Heerenveen. De groep van v/d Vegt keerde van de brug terug (Blessebrug) naar hun kwartier in Steggerda en maakte nog twee Duitsers krijgsgevangenen die in burgerkleding gestoken waren. Met de sectie, welke gedeeltelijk per fiets en gedeeltelijk per vrachtauto naar Wolvega vertrok, hebben wij daarna kwartier gemaakt in het voormalig NAD-kamp. Aldaar get. opvolgend gevechtscommandant Johnny.' De schrijver wil nog even benadrukken dat hier door Johnny bedoeld wordt, dat de secties de bivakken aan de Leemweg verlieten om zich vervolgens in het kamp aan de Breuningslaan te installeren.

Executies bij Oldeberkoop

Waarom worden foute Nederlanders aan de Bovenweg zonder proces neergeschoten? Terugtrekkende Duitsers laten de Tjonger-sluis van Nijeberkoop springen, evenals de brug bij Schoterzijl. Bij dit laatste buurtschap wordt opperwachtmeester Harmen Visser één der laatste slachtoffers van de SS; de illegaliteit rouwt. Een steen in Appelscha met een naam, maar zonder stoffelijk overschot...

We hebben reeds gezien, c.q. gelezen, dat de Canadezen na hun intocht op 12 april in Oldeberkoop hun hoofdkwartier tijdelijk hadden ingericht in de opkamer van de boerderij van de fam. Heida, waar ook het stoffelijk overschot van de gesneuvelde driver Berry werd begraven op het erf. Al redelijk gauw werden op de dag erna, 13 april, des morgens de eerste krijgsgevangenen aangevoerd en overgegeven aan de Canadezen op het erf van Heida. Ze werden onder bewaking gesteld op het grasveld voor de boerderij, precies voor de opkamer waar de Canadezen vertoefden, aldus de heer E. Heida te Oldeberkoop. Zo werden onder andere vanuit het noorden aangevoerd tien Nederlanders in Duitse dienst van wie, toen ze gevangen genomen werden, acht tot de landwacht hadden behoord en twee tot de Waffen-SS. De bewaking op het erf werd waargenomen door F.K. en L. v.d. W. en volgens diverse Berkopers hadden die ze ook als gevangenen aangevoerd. Na enige uren op het erf te hebben vertoefd vertrokken de gevangenen onder bewaking per legerauto in zuidelijke richting en werden even later zonder vorm van proces neergeschoten aan de Bovenweg, iets westelijk van het nu bestaande hertenkamp en zijn daar ook tijdelijk begraven geweest. Het graf werd gegraven en ook weer geslecht door drie Berkoper jongemannen; hun beloning bestond uit vele pakjes sigaretten. De namen van de jonge Berkopers, evenals de naam van de schutter en zijn getuigen, zijn de schrijver bekend.

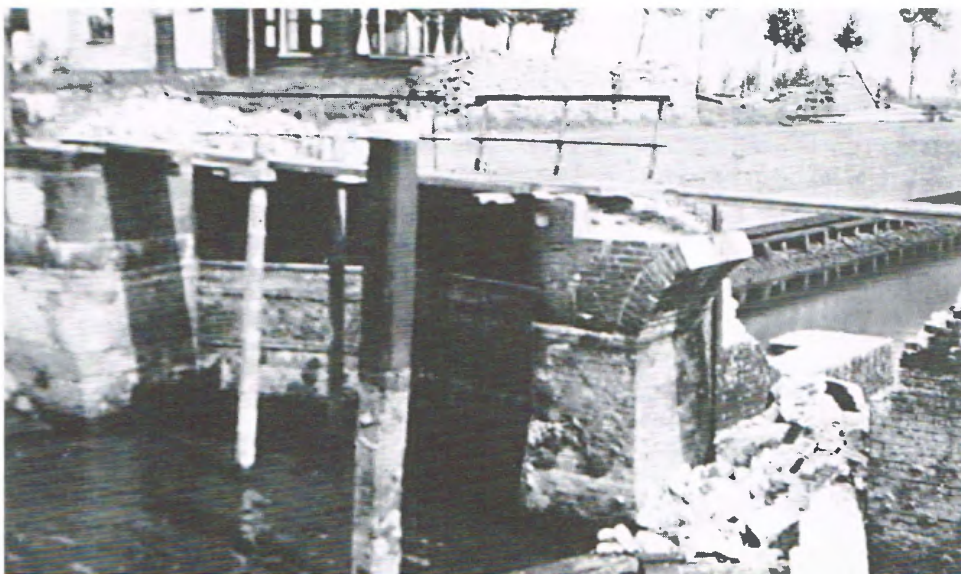
Waarom?

Blijft over de vraag: Waarom werden deze foute Nederlanders daar aan de Bovenweg zomaar zonder proces neergeschoten? Wat was de reden? In antwoord hierop kan de schrijver alleen maar aanvoeren wat hem bij geruchte ter ore is gekomen. Volgens het ene gerucht zou iemand van de bewaking wat zorgeloos met zijn wapen hebben omgesprongen, zodat het schot afging. Dit nu zou de nodige hilariteit bij de gevangenen hebben opgewekt en een gevangene zou geopperd hebben dat hun zoiets als echte soldaten niet zou overkomen. Een ander gerucht (misschien iets dichter bij de werkelijkheid) verhaalt, dat ondanks de fouillering één der tien gevangenen nog een pistooltje bij zich bleek te hebben. Of hij daar na zijn overgave alleen maar mee heeft gedreigd of werkelijk heeft geschoten op zijn bewakers is niet uit de verf gekomen. Wat wel bewezen is, is dat de Canadese chauffeur na terugkomst van de Bovenweg in Oldeberkoop een pistooltje bij zich had dat hij voor de terechtstelling niet had. Dit werd

ons verzekerd door wijlen de heer Ploeg die, toen hij de chauffeur in het dorp ontmoette, de vraag stelde of hij dat pistooltje mocht hebben. De Canadees wilde het echter niet afstaan en wilde het wapen als souvenir meenemen naar Canada. 'Dit gaf mij te denken,' aldus de heer Ploeg. Blijft ook nog open de vraag, wie de tien foute Nederlanders waren die daar enige tijd in de berm van de Bovenweg begraven hebben gelegen. Ze zijn na enige maanden opgegraven en op diverse plaatsen herbegraven. Over de herkomst van de slachtoffers is voorzover wij weten niets terug te vinden in archieven of iets dergelijks. Toch is het ons gelukt na veel speurwerk (in onder andere gemeentehuizen) van de tien stoffelijke overschotten uit Oldeberkoop er zes te kunnen identificeren. Dit waren G.J. Seevinck, H. Dales, H. Ham, O. Frikken, Jonkman en E. Hommes. De laatste vier kwamen respectievelijk uit Musselkanaal, Emmen, Vlagtwedde en Steenwijk. De laatste heeft behoord tot een familie die oorspronkelijk een café dreef in Noordwolde vlakbij het tramstation, maar in de loop van de oorlog naar Steenwijk is verhuisd. De vier nog onbekende stoffelijke overschotten werden na de opgraving overgebracht naar de gemeentelijke begraafplaats in Haulerwijk, waarna ieder spoor ontbreekt. Van deze vier personen moeten twee de namen Jansen en Heck hebben gedragen. Het terechtstellen van de tien bij Oldeberkoop (en geen dertien, zo een politiemann in de oorlogsjaren beweerde) werd met een paar woorden ook even aangeroerd in het boekje 'Kamptoestanden', welk geschrift in 1949 van de persen kwam bij uitgeverij De Keizerskroon te Haarlem. Deze serie rapporten behandelen de toestanden zoals die na de oorlog ontstonden in de interneringskampen waar NSB-ers opgesloten zaten. De schrijver, dr. H.W. van der Vaart-Smit, noemde de terechtstelling bij Oldeberkoop een veelvoudige moord in koelen bloede op een afgelegen landweggetje. Inderdaad zijn er na de oorlog in de interneringskampen dingen gebeurd die niet door de beugel konden, maar een dergelijke uitspraak doet toch wel vermoeden, welke groepering Nederlanders tijdens en ook nog na de oorlog zijn sympathie had.

Het kerkje

Direct na de bevrijding werden, zoals in praktisch alle steden en dorpen in Nederland, ook in Oldeberkoop een aantal personen in arrest genomen door de illegaliteit, die toch wel enigszins de gramschap hadden opgewekt bij het andere deel van de bevolking. Ze werden tijdelijk ingesloten in het kerkje aan het Molenlaantje. Op een enkeling na

De vernielingen aan Sluis no. 2 in de Tjonger tussen Nijberkoop en Hoonsterzwaag na het laten springen door terugtrekkende Duitsers.

waren ze in de kortste keren weer vrij. Veel Nederlanders werden uit nood in die jaren in de armen van de bezetter gedreven. Wat bovendien nog goed afliep in Oldeberkoop en gelukkig geen slachtoffers eiste, was een verdwaald projectiel afkomstig uit een Canadees wapen. Wat er heeft plaatsgevonden is ons niet helemaal duidelijk, maar duidelijk of niet, het bedoelde projectiel drong de woning binnen van bakker S. de Vos, met materiële schade als gevolg.

Sluis nr. 2

De eerder genoemde sluis nr. 2 tussen Nijberkoop en Hoonsterzwaag, die zoals we weten het bombardement goed doorstond, omdat de bommen allen missers waren, overleefde de bevrijding niet. Terugtrekkende Duitsers lieten op 13 april 1945 de deuren springen en de Tjonger liep leeg. Tijdens deze operatie moeten de Duitsers ook nog contact hebben gehad met een van Nijberkoop komende pantserwagen, die op hen moet hebben geschoten en zich daarna weer terugtrok. Enige in de Tjonger liggende pramen moesten het ook ontgelden, want er werden handgranaten ingeworpen. Ondergedoken schepen (omdat de eigenaars niet voor de Duitsers wilden varen), die in de draaikom boven de sluis lagen, kwamen droog te liggen. Pas in de zomer konden ze uit hun isolement worden verlost, doordat een damwand werd opgeworpen, waardoor de waterstand weer begon te stijgen.

Repatriëren van de Wehrmacht

Toen in mei 1945 de oorlog was afgelopen, moesten meer dan honderdduizend Duitse soldaten als krijgsgevangene vanuit de vesting Holland over de Afsluitdijk onder bewaking naar Duitsland worden afgevoerd. Voor dit doel werden in de noordelijke provincies op onderlinge afstanden van 25 km (lengte dagmars) kampementen ingericht. In gedeelten werden de gevangenen zo in dagmarsen naar Duitsland getransporteerd. Tussen Haulerwijk-Boven en Een was ook een dergelijk doorgangskamp gecreëerd. Ten behoeve van de bewaking en begeleiding was er in Hauler-

wijk een klein detachement Canadezen gedetacheerd, dat tussentijds ook veelvuldig werd vervangen. Op de 22e juni 1945 moest een Canadees militair per pantserwagen een patrouille rijden en zoals wel meer gebeurde, reden twee jeugdige inwoners een eindje mee. Dit zou noodlottige gevolgen hebben, want door een verkeerde handeling kwam de carrier in de vaart terecht en de drie inzittenden raakten beklemd en verdrongen. Buitengewoon tragisch was het feit, dat de beide Haulerwijksters ook nog uit één gezin afkomstig waren. Het gezin Roffel had in één klap twee van haar kinderen verloren. Op de grafsteen op de begraafplaats in Haulerwijk lazen we de namen van de zusjes, die zo intragisch hun leven moesten beëindigen, en wel Timmie (de oudste) die 15 jaar oud is geworden en haar zusje Riekje, die 11 jaar oud mocht worden. De omgekomen Canadese chauffeur hebben we vrij zeker kunnen identificeren als Major Frederick Shawcross (R.C.I.C. West-Minster Regt).

Begraafplaats Appelscha

De gemeente Ooststellingwerf besluitende, blijkt het toch nog noodzakelijk even stil te staan bij een graf op de begraafplaats te Appelscha. We lezen op de bedoelde steen twee namen, namelijk van de broers Kornelis (Kees) Hartenhof, overleden 12 mei 1944 en Hielke Hartenhof, overleden 18 april 1945 (5 dagen na de bevrijding van Appelscha). Het overlijden van de eerste op bovengenoemde datum is ons bekend, toen het tot een gevecht kwam op de driesprong van de beide Essen en de Boerestreek in Appelscha tussen de K.P. Diever en de Landwacht. Dit treffen is beschreven in voorgaande bladzijden en werpt dientengevolge geen raadsels meer op. Het overlijden van de broer Hielke ligt wel even anders. Na enig onderzoek blijkt, dat bedoelde Hielke helemaal niet in Appelscha begraven ligt en de naam op de steen dus gefingeerd is. Om een stoffelijk overschot te begraven, is een gemeentelijke vergunning noodzakelijk en die is nimmer aangevraagd en dientengevolge ook nooit afgegeven. De reden hiervan is, dat het stoffelijk overschot van Hielke

*Schoterzijk.
Zo was het. De niet
meer bestaande sluis-
wachterswoning van
Toorn, die zwaar
werd beschadigd.*

Hartenhof, die volgens geruchten ook in Rusland moet hebben vertoefd, elders ligt begraven. Volgens een familie-verklaring is hij op 18 april 1945 in gevecht met de illegaliteit (of volksgericht) op de Veluwe gedood en moet zijn onbekende graf zich bevinden in of bij het dorp Ter Schuur, ten noordwesten van Barneveld. Pas op 5 maart 1952 kwam in Oosterwolde het bericht van zijn vermissing binnen.

Brug naar Echten

Op de 15e april werd gemeld dat de Tjongerbrug op de driesprong Langelille-Echtenerbrug door de Duitsers van springladingen was voorzien en dat op de avond van dezelfde dag de ladingen waren ontstoken en de brug gesprongen. Via verdeckte observatie was komen vast te staan dat de brug wel gesprongen was, maar dat passering per fiets en te voet nog wel mogelijk was. Ook meldde een zekere Giel, dat de moffen in de nacht de vernielde brug hadden verlaten en waren vertrokken richting Lemmer. Ook bij Kuinre ging een brug de lucht in en van die springploeg Duitsers zou één sneuvelen bij Schoterzijk.

Schoterzijk, 14 april 1945

Een groepje Duitsers van vijf à zes man dat zich op de 13e april nog ophield in de omgeving van Kuinre, blies daar, voor zij zich verder terugtrokken richting Lemmer, nog gauw even een brug op. Na deze actie verplaatsten ze zich via de Kuinderse polder naar Schoterzijk, waar zij zich verschansten in een rietveld tussen het genoemde dorp en de

Tussenlinde, aan de westzijde van de Statendijk. In de middag van de 14e april (een zaterdag) arriveerden een drietal 'Staghound'-verkenningswagens van de Dragoons vanuit Scherpenzeel via de Nieuweweg op de driesprong bij de boerderij van de familie Postma. Zo we voorgaand reeds beschreven, waren de heer Postma en zijn drie zoons afgevoerd naar Crackstate, waar ze nog steeds gevangen werden gehouden. Moeder Postma kon met hulp met moeite het boerenbedrijf draaiende houden. Toen de naderende Canadese verkenningswagens door de Duitsers in het rietveld werden opgemerkt, openden zij het vuur op de voertuigen. De voorste Staghound die inmiddels al op de Statendijk (zeedijk) was aangekomen, was toen nog ongeveer honderdvijftig meter van de Duitsers verwijderd. De bemanning beantwoordde onmiddellijk het vuur en joeg salvo na salvo het rietveld in met de boordmitrailleur. Een boerderij aan de overzijde van de Tussenlinde, bewoond door de familie De Haan, raakte in brand, maar die kon tijdig worden geblust. De Duitsers in het rietveld kregen het behoorlijk te kwaad door het geconcentreerde vuur van de Canadezen en kwamen tevoorschijn om zich over te geven. De Canadezen trokken weer terug op Scherpenzeel en de gevangengenomen Duitsers werden afgevoerd. Toch zou deze kortstondige strijd nabij Schoterzijk nog een vervolg hebben. Op de 30e april, ruim twee weken na dit treffen, vertoefde de plaatselijke caféhouder Van der Bijl in het rietveld, waarschijnlijk om een eitje te verschalken. Tijdens die speurtocht deed hij een lugubere vondst. Hij werd namelijk geconfronteerd met het stoffelijk overschot van een gesneuvelde Duitser, vooroverliggend in het water en gedeeltelijk op de wal van de Tussenlinde. Doordat het

Opmerwachtmeester der Marechaussee Harmen Visser sneuvelde op 16 april 1945 bij Schoterzijl.

Lichaam daar al ruim twee weken had gelegen en de temperatuur voor die tijd van het jaar ongewoon hoog was geweest, was de aanblik van het overschot voor de onverwachte vinder zonder meer afschuwelijk. Via de heer Van der Bijl werd de politie van het vinden van het stoffelijk overschot in kennis gesteld. Het rapport van de wachtmeesters De Vries en Gruben vertelt ons, dat het lichaam op een boerenwagen werd geladen en naar Scherpenzeel werd gereden. Op de begraafplaats aldaar werd de toen nog onbekende Duitse soldaat begraven, vlakbij het lijkenhuisje tussen de nummerpalen 70 en 71, in grafnummer 358. Bij onze navraag bleek ook inderdaad dat de betreffende grafregisters spreken van een onbekende Duitser. Er was nergens in genoemde papieren te vinden of er overbrenging had plaatsgevonden. Deze onzekerheid is inmiddels weggefallen, want na onderzoek bleek dat het stoffelijk overschot destijds is overgebracht naar de centrale Duitse begraafplaats te IJsselstein (gemeente Venray), waar ruim dertigduizend Duitsers zijn herbegraven. Dit alles werd ons duidelijk na een onderhoud met de heren D. Brouwer te Ossenzijl en Steringa te Scherpenzeel, respectievelijk beheerder en grafdelver van de genoemde begraafplaats. Een juiste datum van overbrenging was niet meer te achterhalen, maar volgens een schrijven van het Ministerie van Oorlog aan de burgemeester van West Stellingwerf d.d. 23 juli 1957 was dit toen nog niet geschied. Uit de briefwisseling met het ministerie blijkt nu ook, dat de onbekende in IJsselstein is geïdentificeerd als Obergefreiter Gerhard Morlak, 4e Fl.regiment, geboren 13-2-1921.

Nijetrijne Lindedijk

De heer Brouwer te Ossenzijl maakte ons tevens deelgenoot van een heel klein stukje oorlogsgeschiedenis, dat plaats vond op de ouderlijke boerderij aan de Lindedijk onder Nijetrijne (nu boerderij Nova Trinda). Op dezelfde zaterdag dat de Duitser Morlak sneuvelde in het riet bij Schoterzijl, gaven de grootouders van de heer Brouwer te kennen toch heel graag de Canadezen te willen zien en verwelkomen die op die dag in groten getale door Wollega trokken. De heer Brouwer, als altijd de behulpzame kleinzoon, spande een paard voor de tilbury en verzocht zijn grootouders alvast maar in te stappen. Voor ze vertrokken wilde hij echter eerst nog iets anders doen. Ze waren bevrijd, dus de Nederlandse driekleur moest aan de schoorsteen op de boerderij en dus krom hij met vlag en stok naar boven. Toen ze vertrokken, wapperde de vlag fier in de wind. Toen ze terugkwamen, bleek de toestand drastisch veranderd te zijn. Vanuit de richting Schoterzijl-Slijkenburg klonk mitrailleur- en geweervuur en de vlag op de boerderij was verdwenen. 'Toen we het erf opreden,' aldus de heer Brouwer, 'stond mijn vader ons al op te wachten. Zijn eerste vraag was (terwijl hij in de richting van Schoterzijl wees): Hoor je dat? De Duitsers komen terug! Jij met je vlag op het dak. Als die Duitsers dat hadden gezien, was de wereld hier te klein geweest. De uitdrukkingen die vader Brouwer in werkelijkheid bezigde, waren even anders, maar minder geschikt voor publikatie. Dit werd ook mede veroorzaakt door het feit dat hijzelf de vlag niet kon of had durven verwijderen. Er was een timmerman uit Ossenzijl aan te pas gekomen om dit vreugdebetoon te verwijderen. Duitsers zijn er aan de Lindedijk gelukkig niet meer geweest.

Schoterzijl, 15 april

Een groepje Nederlandse SS-ers op weg naar de Afsluitdijk kwam op die zondag via Slijkenburg in Schoterzijl aan en nestelde zich in de omgeving van de sluis en achter de Tus-senlinde. Nu ontstond in de omgeving van de sluis wederom dezelfde situatie als op de voorgaande dag, want nogmaals verschenen de Canadezen in hun pantserwagens via de Nieuweweg vanuit Scherpenzeel bij de sluis op de Statendijk. Er ontstond een zwaar vuurgevecht tussen de Canadezen en de SS-ers en de gevolgen aan materiële schade waren voor de omwonenden groot. De boerderij van de familie Poepjes werd herhaaldelijk geraakt en de schuur brandde tot de grond toe af. De boerderij van de familie Van Aarssen, staande in de zogenaamde 'Oude Ziel' aan de overzijde van de Tjonger, raakte eveneens in brand, maar er kon tijdig worden geblust. De sluiswachterswoning van de familie Toorn (staat er nu niet meer) kreeg vele treffers en zat vol kogelgaten. Het café van Van der Bijl aan de overzijde van de sluis werd eveneens zwaar beschadigd. In een toevallig gesprek dat wij hadden met de heer Bos sr., de latere exploitant, werd ons duidelijk, hoe erg de schade aan het café is geweest. Genoemde heer vertelde dat de zolderverdieping, bestaande uit slaapkamertjes, was betimmerd met een slecht soort kartonachtig oorlogsboard, dat na de beschieting was aangebracht. Dit materiaal werd door ons verwijderd, maar dat bleek niet te kunnen. Het dakmateriaal was totaal versplinterd. Op de begane grond (het café) was het niet veel beter. Volgens

Het houten gedenkteken aan de Statendijk dat door verval geheel verdween.

zeggen zaten de kogelgaten in de tapkast. Bij de familie Oosting vond men kogels in het hout van een kinderledikantje. De Canadezen trokken wederom terug op Scherpenzeel.

Schoterzijl, 16 april

Op de morgen van de 16e april vertoefden de Nederlandse SS-ers nog steeds in de omgeving van Schoterzijl. Ze hadden zich nu geheel teruggetrokken achter de Tussenlinde en vertoefden daar bij een windmolen op een zware bovengrondse betonnen fundering. Schuilgaand achter die fundering was men onkwetsbaar, althans met uitzondering van beschietingen vanuit vliegtuigen. Kuinre was inmiddels bevrijd door de Canadezen, met medewerking van de KP Vollenhove-St. Jansklooster. De KP-groep die de Canadezen assisteerden bestond uit acht mannen, inclusief de commandant, Oppervachtmeester van politie Harmen Visser (Oom Willem). De KP-ers waren Rozema, Rodermond, twee broers Buimer, Van Loon, De Koning en Jalink. In Kuinre kwam de tijding door dat er in of bij de boerderij van Dubbelt Postma nog Duitsers of SS-ers vertoefden. In overleg met de Canadezen werd besloten op te rukken naar Schoterzijl (Statendijk-Scherpenzeel) om deze SS-ers te bewegen zich over te geven. In de voorhoede reed een Canadese brencarrier, gevolgd door commandant Visser op een motorrijwiel. Naar verluidt had hij een wit vlaggetje bij zich als onderhandelaar. Vervolgens sloot de colonne met nog een carrier en een personenwagen,

waarin de volledige groep van commandant Visser had plaats genomen. Om ongeveer 10.00 uur arriveerde de colonne op de dijk en stopte ongeveer honderd meter voor de driesprong bij genoemde boerderij. Door deze manoeuvre raakte commandant Visser in moeilijkheden, want zijn motorrijwiel raakte de rupsketting van de voorgaande carrier. Hij kwam ten val en ging in dekking aan de oostzijde van de dijk. Leden van zijn groep gingen onder dekking van de dijk naar voren, richting boerderij Postma om te verkennen of zich daar SS-ers hadden genesteld. Op hetzelfde moment klom Visser tegen de dijk op om te controleren of de motor schadevrij was gebleven. Toen hij zich over de gevallen motor boog, werd hij beschoten vanaf de windmolen aan de overzijde van de Tussenlinde. Een schot trof hem dodelijk in de slaap en in plaats van overgave, hadden de SS-ers nog een slachtoffer gemaakt. De colonne verzamelde onmiddellijk en trok terug via Kuinre richting Blokzijl, met achterlating van de gesneuvelde commandant Visser en diens motor. De tevoorschijn gekomen SS-ers gaven de burgerij opdracht het stoffelijk overschot van Visser te begraven langs de dijk en namen de motor mee als oorlogsbuit. Die werd later in beslag genomen in Noord-Holland, nog in bezit van een SS-er. Het lichaam van de gesneuvelde KP-er heeft 24 uur in de berm begraven gelegen. Toen is het opgegraven (na vertrek van de SS-ers), gereinigd en overgebracht naar het baarhuisje op de begraafplaats te Kuinre. Visser is in eerste instantie begraven te Vollenhove en later herbegraven in Oudemirdum. Hij werd op 25 november 1894 geboren in Skarl, een klein dorpje bij Stavoren, en was gehuwd. Hij had een dochter en een pleegzoon.

Kuinre

Direct na het vertrek van de Canadezen en de illegaliteit rukten de SS-ers weer op en namen andermaal bezit van Kuinre. De angstige bevolking trok vliegensvlug de enkele vlag weer in die al uit hing en wachtte af. De SS-ers namen bezit van een boerderij met het zicht op de dijk naar Blankenham, want in die richting waren de Canadezen vertrokken. Ze sloegen de schuurruiten er uit om de wapens er door te richten op bedoelde dijk. Ook eisten ze van de beheerder van de watertoren van Kuinre de sleutels van genoemd gebouw. Zij wilden de toren gebruiken als waarnemingspost. De beheerder stond duizend angsten uit, want de vlag die de toren had gesierd, had hij hals over kop ingetrokken en verstopt in een fietstas van een rijwiel dat onder in de toren stond. Als die gevonden werd! Gelukkig voor hem en Kuinre ging het goed en de SS-ers trokken weg, richting Lemmer.

Op de plaats waar Harmen Visser op de oude zeedijk is gesneuveld, heeft jaren lang een withouten kruis gestaan. Door de jaren heen en de tand des tijds raakte het kruis in verval en van lieverlee verdween het geheel. Na gesprekken die wij hadden met dochter en schoonzoon van wijlen de heer Visser en na welwillende toezeggingen van B. en W. van Weststellingwerf en Domeinen (als beheerder van de grond), werd in april 1992 het sinds jaren verdwenen gedenkteken in ere hersteld door de plaatsing van een permanent monument ter herinnering aan een man als Visser. Een held!

Het permanente monument heden ten dage ter nagedachtenis aan een moedig man.

Een telefoontje dat ons uit Scherpenzeel bereikte, bleek wat betreft de strijd bij Schoterzijl nog enkele kleine, maar waardevolle gegevens te brengen. De heer A. v.d. Linde uit genoemde plaats memoreerde, dat na het vuurgevecht bij de zeedijk een zeer zwaar aan de arm gewonde Duitser hun toentertijdse woonplaats Slijkenburg kwam binnenstrompelen en volgens zijn herinneringen doorgesluisd werd naar de dokter in Kuinre. Waarschijnlijk heeft de Duitser tot dezelfde groep behoord als de gesneuvelde Morlak, aangezien deze Duitsers een veel kwetsbaardere positie in het riet innamen dan de SS-ers een dag later achter de Tussenlinde.

'Mijn ouders,' aldus Van der Linde, 'dreven een boerderij aan de Lindedijk vlakbij Slijkenburg en zodoende had mijn vader kans gezien een groot stuk buitendijks land bezijden de zeedijk richting Schoterzijl te huren van Domeinen. Mijn vader, Roelof v.d. Linde, vond daar enige tijd later weggestopt in het riet, grenzende aan de Tussenlinde (met nog een plaatsgenoot Van der Sluis) vijf Duitse karabijnen. Via de officiële wegen werden de gevonden wapens ingeleverd bij de instanties.'

In memoriam H. Visser

Voor ons ligt het oorspronkelijk illegale blad 'Strijdend Nederland', no 209, d.d. 26 april 1945. In dit blad werd een groot artikel ter herinnering en nagedachtenis (en

tevens van de begrafenis) aan Oom Willem opgenomen. We willen als besluit van zijn strijden en sterven dit geschrift onverkort weergeven, hopende op de instemming van de nog levende leden van de KP-groep Vollenhove-St. Jans-klooster. Namens de groep Vollenhove van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten schrijft men ons: 'Het is ons een zeer zware en droeve plicht te moeten melden dat de afdelings- en plaatselijke commandant der NBS, onze Harm Visser (Oom Willem), bij de uitoefening van zijn plicht is gesneuveld. Na Kuinre te hebben bevrijd, trokken onze mannen naar Schoterzijl, vergezeld van de Canadese pantserwagens en daar kwam het tot een gevecht met de daar aanwezige vijandelijke strijdkrachten. Daar is hij gevallen. Degenen die hem ook maar enigszins van nabij hebben gekend, zullen begrijpen wat wij in hem verliezen. Een man uit één stuk, die met overtuiging de zaak van ons Vaderland heeft gediend. Die daarvoor alles waagde. Hoe heeft hij gehunkerd naar de grote dag van de bevrijding. Wat hebben wij over hem in de zorg gezeten toen hij in handen viel van de SD te Steenwijk. Wat waren wij dankbaar dat hij aan hun handen heeft weten te ontsnappen. En in deze grote dagen heeft hij het offer van zijn leven nog moeten brengen en heeft hij de tol moeten betalen van de gevaren, waaraan onze strijders bloot staan. Wij herdenken hem, die de heldendood stierf, met diepe eerbied en dankbaarheid. Wij danken God voor wat hij ons in onze commandant heeft geschonken, en dat was veel, zeer veel.'

Onze gedachten gaan uit naar zijn vrouw en dochter en pleegkind. Moge God hen sterken in dit zware verlies. Mogen zij, evenals wij, hierin troost vinden, dat hij is opgenomen in het Vaderhuis met de vele woningen. Want één ding is zeker, hij was een groot Christen en een man van een groot en diep geloof. Wij staren hem na met diepe weemoed en grote smart, maar wij zijn niet als degenen die geen hoop hebben. Hij is thuis. Op ons rust de plicht het zwaard op te nemen dat aan zijn hand is ontvallen en verder te strijden tot de victorie, die zeker is.'

De teraardebestelling

'Vollenhove. De NBS te Vollenhove heeft onder grote belangstelling van de bevolking zijn commandant H. Visser (Oom Willem) ten grave gedragen. Het stoffelijk overschot was opgebaard in de Nederlands Hervormde kerk en gedekt door de Nederlandse driekleur. De rouwdienst werd geleid door ds. J.P. Honnef, die sprak naar aanleiding van ps 91:1. Als een donderslag trof ons midden in de feestvreugde: 'Oom Willem is gesneuveld'. Vrolijk en opgeruimd was hij vertrokken. Kuinre moest nog bevrijd worden, dan was zijn gevechtstaak afgelopen en juist toen zijn taak beëindigd was, trof hem de wrede dood. Als hij zijn dood had mogen kiezen, zou hij hem zo gekozen hebben: in de strijd voor de zaak, waarvoor hij lang had gestreden. Hij was een man uit één stuk. Wie in zijn ogen lezen kon, zag daar de glans van mildheid, goedheid en begrip, maar ook zijn harde onverzettelijkheid. Hij had een open hart voor ieder die leed onder kommer en druk. Trouw, tot het uiterste bereid om te helpen, dag en nacht. Vol van zorg voor anderen en daarom zelf vooraan op de gevaarlijkste plaatsen. De onbetwiste leider van ons allen. Gods wegen zijn ondoorgroendelijk. Wat God doet is altijd goed. Wie door Hem bewaard wordt, is altijd bewaard in de schuilplaats des Allerhoogsten. Waar zou men dan beter kunnen rusten van de vermoeiende taak om op te roeien tegen zonde en ongerechtigheid in eigen leven en in de maatschappij dan onder de vleugels des Almachtigen? Hij wist zich geroepen tot deze dienst, wist zich geborgen in Gods trouw en was daarom gerust. Hij had zich Gode bevolen. Ook toen hij uitbrak uit de SD gevangenis te Steenwijk: ook op de dijk bij Kuinre, waar de dood hem trof. Dat maakt het toch ook weer licht. Jezus is voor ons in de dood gegaan, zodat zondige mensen altijd in Gods vaderhanden geborgen zouden kunnen zijn. Dwars door de dood nam Hij hem op in zijn schoot. God heeft hem de palmtak der overwinning gegeven, niet omdat hij streed voor zijn vaderland, maar omdat hij streed voor zijn geloof. Het woord werd nog gevoerd door de plaatselijke commandant Bob, terwijl ook de heer Metz van Urk, evenals ds. Pietersma en dr. Zwarteveen woorden van herdenking en troost spraken. Aan het graf vormde de KP het vuurpeloton en een groep uit de politie de erewacht. Tal van tegenwoordigers uit de illegaliteit en de NBS waren aanwezig.' Tot zover 'Strijdend Nederland'.

Zo we weten is later het stoffelijk overschot van Oom Willem overgebracht van Vollenhove naar Oudemirdum, dichtbij zijn geboorteplaats Skarl.

Toen de Nederlandse SS-ers na de strijd van 14,15 en 16 april bij de Statendijk zich terugtrokken en de omgeving van Kuinre en Slijkenburg-Schoterzijl verlieten, was de

gehele regio bevrijd. Toch was dit nog minder snel gegaan dan we hadden gehoopt. Alleen al in de gemeente Weststellingwerf had het nog vier dagen gekost om dit gebied van Duitsers te zuiveren. Het uiterst oostelijk deel, inclusief een deel van Ooststellingwerf en de gemeenten Diever en Vledder, op 12 april, terwijl het centrale deel van de beide Stellingwerfen de bevrijders op 13 april mocht begroeten. Heel toepasselijk is er in Oosterwolde nog steeds een Dertien April-sstraat. Het westen van Weststellingwerf was daarentegen pas op 17 april zijn gehate bezetter kwijt en de tol, die voor die bevrijding moest worden betaald, was zeer hoog. Nog steeds hebben wij in ons midden de graven van hen die hebben geholpen en meegewerkt aan de bevrijding van onze regio, onder andere in Diever, Noordwolde, Wollega, Kuinre en Nieuwehorne. Dit betreft allemaal vliegend personeel van de geallieerde luchtmacht. De in onze regio gesneuvelde Amerikanen zijn allen overgebracht naar de centrale begraafplaats te Margraten. Uw historicus heeft zich er aan gewaagd een voorzichtige telling vast te leggen van alle door toedoen van de tweede wereldoorlog in de regio (Diever, Vledder en de Stellingwerfen) gesneuvelde of anderszins niet teruggekeerde en dus gestorven of vermiste inwoners uit genoemde gemeenten. Dit betreft dus militairen die na de strijd tegen de Duitsers in de meidagen 1940 niet zijn teruggekeerd in hun gezinnen, Joodse inwoners waar nooit meer iets van is vernomen, razia-slachtoffers die in de concentratiekampen zijn omgekomen, regio-inwoners, in Duitsland tewerkgesteld (Arbeidsinzet) of door bombardementen gedood, vermist of door ongelukken omgekomen, slachtoffers die lafhartig als represaille in de regio zijn neergeschoten (de zogenaamde Silbertanne-moorden), mensen die door beschietingen van onder andere treinen en auto's in de regio zijn gedood, regio-inwoners die elders in Nederland tegen de bezetter streden en de dood vonden of op de vlucht werden neergeschoten, enz. Indien we aan deze droeve opsomming zouden toevoegen de Engelsen, Canadezen, Australiërs, enz. wier graven hier te vinden zijn en bovendien de in dit gebied gesneuvelde Duitsers en de in Duitse dienst gesneuvelde regio-inwoners (SS, Landwacht, enz.) onder andere in Rusland, en tot slot de Nederlandse regio-soldaten die in Indonesië zijn achtergebleven, dan, geachte lezer, komen we bij een getal aan doden dat ruim de driehonderd haalt. Velen van deze slachtoffers zijn met naam genoemd in dit boek. Het offer van de niet-genoemden is natuurlijk even groot geweest en voor de nabestaanden even erg. Toen wij in december 1989 met de publicaties begonnen (ruim vijf jaar geleden) kreeg de schrijver van veel lezers het bescheid: Waar moet je dan over schrijven, hier is op een kleinigheid na toch niets gebeurd? Deze opmerkingen nu tekenen wel schril af bij een dodental van ruim driehonderd slachtoffers waar wij tijdens ons onderzoek mee werden geconfronteerd.

Bevrijding van Crackstate

Bakker De Wolf kent de weg in Crackstate van zijn dagelijkse bevoorrading. De Duitse beulen lijken de wijk te hebben genomen. Maar hebben ze springstoffen aangebracht? Door een kapot ruitje wordt de gevangenen moed ingesproken: 'De Canadezen zijn al in Oranjewoud'. Maar wie durft de gevangenis in, wie trotseert de eventuele valstrikken of tijdbommen?

Tijdens de trieste opsomming van al die slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog in de jaren 1940-1945 zijn we voorbijgegaan aan een andere groep van slachtoffers, die nog steeds vastzaten en nog gebukt gingen onder de terreur van de bezetter. We doelen hier op de gijzelaars die nog steeds vastzaten op Crackstate in Heerenveen. We kunnen nu zeggen, zij hadden tenminste nog het leven en hadden nog een gereede kans de oorlog te overleven nu het einde in zicht was. Inderdaad is dit een gegeven, maar we weten nu, dat de angst onder de ongeveer zestig gevangenen van Crackstate in de laatste uren voor de bevrijding zeer groot is geweest. Allerlei geruchten deden de ronde onder de gevangenen in het sombere gebouw. Men meende te horen in de afdelingen op de begane grond dat er gegraven werd onder het gebouw. Wat betekende dat? Werden er explosieven geplaatst? Zou er dan toch op het laatste moment geen redding meer zijn? In de laatste uren voor de bevrijding van Heerenveen bestonden de ingesloten alleen nog uit mannen. Voordien hadden ook vrouwen tot de slachtoffers van Crackstate behoord. Ook de koeriers (veelal jonge vrouwen) hadden onnoemelijke risico's gelopen; diversen werden door de SD gesnapt en zij kwamen ook in Crackstate terecht. De vrouwelijke gevangenen waren op het laatste moment vrijgelaten door de Gestapo.

Om enigszins een beeld te vormen van de toestand en het reilen en zeilen van Crackstate het volgende: De minst zware gevallen, de zogenaamde 'onderduikers' waren ondergebracht in de afdeling op de begane grond. Deze gevangenen deden corveediensten en als dat zo uitkwam met werkzaamheden, dan kwamen ze ook wel buiten onder bewaking op het terrein om Crackstate. De (in de ogen van de SD) zware gevallen, de politieke gevangenen, enz., zaten in de bovenverdieping van het nu niet meer bestaande cellingebouw. Het eten voor de gevangenen werd bereid in de gaarkeuken en via de illegaliteit werd die keuken nog wel eens stiekem van iets extra's voorzien, onder andere schapevet, om zodoende te bewerkstelligen dat de arrestanten kwalitatief iets beter te eten kregen. De SD was hier natuurlijk niet van op de hoogte. Elke dag werd het klaargemaakte eten (stampot) vanaf de gaarkeuken naar Crackstate gebracht door bakker Gerlof de Wolf, die een bakkerij dreef aan de Begoniastraat 2, vlak achter Crackstate. Deze bakker De Wolf en diens knecht Hendrik Kooi zouden samen in de laatste angstige uren van de gevangenen van Crackstate een zeer grote rol gaan spelen.

Na de oorlog werd bakker Gerlof de Wolf door oud-strijders van de ex-illegaliteit met een speciaal verzoek benaderd. Dit verzoek hield in een getuigenverslag van de laatste enerverende uren van de heerschappij der SD/Gestapo op Crackstate. Die laatste uren van dit schrikbewind speelden zich af in de voormiddag van zaterdag 14 april 1945, terwijl de bevrijders (de Canadezen) steeds dichterbij kwamen en de SD-bewaking van de sinistere gevangenis dientengevolge steeds nerveuzer werd. Dit had tot gevolg dat de angst van de opgesloten gevangenen steeds groter werd. Het alom bekende gezegde van de kat in het nauw was hier zeer zeker van toepassing; er kon van alles gebeuren.

Verslag bakker De Wolf

Genoemde heer De Wolf voldeed gaarne aan dit verzoek en in zijn eigen woorden vertelde hij zijn aangrijpende verhaal: 'Het is mij een genoegen enige woorden te mogen neerpennen, woorden, die als een dankbare herinnering voor ons en voor ons nageslacht bewaard mogen blijven. In de laatste uren voor de bevrijding durfde niemand zich te wagen in de omgeving van de gevangenis Crackstate, het beruchte Duitse moordhol. Doch God zij dank zijn uiteindelijk allen er uitgekomen, zonder het gebruik van vuurwapens en zonder de dood van mensenlevens. Reeds lang hield de gedachte mij bezig: kwam er maar eens een gelegenheid om die arme onschuldige lijdens te verlossen. (Zo we weten, kwam bakker De Wolf elke dag bij het wachtlokaal van Crackstate om het door de gaarkeuken klaargemaakte eten voor de gevangenen te bezorgen. Hij gaf altijd de ogen goed de kost en zodoende wist hij veel van het reilen en zeilen in de SD/Gestapo-gevangenis. W.H. de V.). Hoe meer de Canadezen onze plaats naderden, hoe groter de angst werd. 'Zaterdag komen de Canadezen in Heerenveen', zo deelde een medewerker van de ondergrondse mij mede. Bange voor gevoelens maakten zich van mij meester. Wat zullen de Duitsers op het laatste moment nog doen met de gevangenen in Crackstate? Wat zullen ze doen met Crackstate zelf en met het telefoongebouw? De lucht in? Hetzelfde lot dus als onze bruggen? Of zullen er in Crackstate misschien tijdbommen liggen? De mensen maakten elkander bang en bevreesd. Reeds vaak hadden wij vanuit onze woonkamer op de loer gelegen en met een toneelkijker de zijkant van het cellingebouw waarop we precies het gezicht hebben bekeken. De spanning werd groter naarmate het schieten en de ontploffingen van bruggen toena-

Gerlof de Wolf.

men. We stonden weer op de loer, juist op het moment dat de Gestapo-mannen bericht ontvingen om Crackstate te gaan verlaten. Tenminste, zo was onze veronderstelling, en het bleef bij een veronderstelling. Weten deden we niets. Ga aan de kant, mensen, Crackstate gaat zo de lucht in, o, die arme, onschuldige slachtoffers voor het vaderland! De lont is zeker aangestoken en smeult kalmaan verder. Wat zal er gebeuren? Eerst maar eten, tenminste, proberen te eten. Het was twee uur. De tijd kroop om. Ongeveer half twee waren ze gegaan, de Gestapo-mannen. Van één der hoekcellen der gevangenis op de begane grond was een ruitje stuk. Niemand durfde het te wagen, op een kleine honderd meter afstand een enkel gebaar of teken te geven. Eerst maar even één van mijn eigen kleine jongens naar dat kapotte ruitje sturen. 'Zeg maar: de Canadezen zijn in Oranjewoud, de bevrijding is heel dicht bij.' Och blijf nog even bij ons, mijn jongen, sprak een der gevangenen. Ja, het was niet om uit te houden. Weer iemand er heen sturen, nu Hendrik Kooi, mijn bediende (Hendrik was toentertijd 16 jaar. W.H. de V.). Henk ging er heen en sprak de gevangenen moed in. Zeg hun, dat ze vandaag vast komen en dat de bevrijding nabij is.

De sleutels

Toen kwam me ter ore dat er sleutels vooraan in de gang van het voorportaal moesten liggen. Zou het waar zijn? Men zei, dat het door de man verteld was, die het eten de gevangenis binnenbracht. De lont was zeker opgesmeuld en de gevangenis niet de lucht ingegaan. Maar, hoe zat het

nu dan met die tijdbommen, die hier en daar nog moesten liggen? Lagen die er wel? De lont was toch ook al opgesmeuld? (Hier maakt de heer De Wolf een vergissing. Een tijdbom werkt niet op een lont. Deze explosieven werden afgesteld met een tijdmechaniek. W.H. de V.). Je wilt toch een goed Nederlander zijn. Kun je nog langer wachten? Vragen die mijn moede hoofd pijnigden. Half drie! Och, de tijd komt er niet op aan, laat het tussen half drie en drie uur geweest zijn. Maar het was de tijd! Eten ging niet best, de trek was over. Het ongeduld werd groter. De tijd was er nu! Henk, hoor eens (ik wist, dat hij wat durfde, dat had zijn tweejarig verblijf bij mij wel bewezen), hoor eens, Henk. Zullen we eens gaan kijken? Zullen we ze er uit halen, proberen althans? Zeg Henk, durf je? Ja, ikke wel, was het antwoord. Dat was genoeg. Toen gingen we. Voordat ik het wist, was de jongen al in het park (dit bevond zich rondom Crackstate). Bij de gevangenis gekomen, liep ik voetje voor voetje, ietwat onverschillig met de handen in de zakken naar het celledgebouw. Eerst nog eens, dacht ik, de gevangenen bij het kapotte ruitje ondervragen. Zeg hallo! Weet je zeker dat er zich niemand meer in de gevangenis bij de cellen bevindt? Hier, bij de cellen is niemand meer, maar wat daar voor is, weten wij natuurlijk niet. Haal ons er maar gauw uit, was het antwoord. Ja, zei ik, als het enigszins kan, gebeurt het. Ik liep kalm verder, in de buurt van de schuilkelder, scheef tegenover de gevangenis, waar Henk stond te wachten. Ineens schreeuwde hij: Baas, baas, een moffe-auto met machinegeweren erop in de K.R. Poststraat. Die auto kan ook hierheen komen. Vlug, achter de schuilkelder! Erin, schreeuwde ik. Maar ik kon de ingang zo vlug niet ontdekken en bleef toen maar staan, waar ik stond. Het had reeds de gehele dag aangereden met moffe-auto's bij Crackstate, dus ook deze kon hierheen komen. Even wachten, een moment. Nu gauw kijken waar de auto is heengereden. Blijkbaar de Fok op want hij was in geen velden of wegen meer te zien. Nu de stoute schoenen maar aan. Henk, hoor je wat, zie je wat? Is alles veilig? Schoorvoetend, met Henk op een afstand, liep ik tweemaal heen en terug voor het gebouw op en neer, in afwachting van wat komen zou. Zou er iemand naar buiten komen, of zou er direct geschoten worden? Er gebeurde niets, het bleef gelukkig stil. Nog weer kijken. Niets meer te zien, dan maar verder. Kalm maar zeker liepen we om het gebouw, waar zich onder andere het kantongerecht en de Raad van Arbeid bevonden. Maar, daar stonden nog twee rijwielen, aan iedere kant van de gevangenis één. Dat is gevaarlijk, want laten de moffen wel eens iets staan of achter? Het was, alsof die fietsen tot mij zeiden: 'Denk er om, jong, onze berijders kunnen hier nog binnen zijn en op het laatste moment de eerste de beste die het gebouw betreedt, neerknallen. Maar doorzetten moesten we, niets kon ons meer weerhouden. Maar weer dezelfde techniek. Tweemaal heen en weer gelopen voor de gevangenisdeuren langs. Mochten er nog Duitsers binnen zijn, dat zouden ze zeker op ons geroezemoes naar buiten gekomen zijn, om ons in te rekenen of dood te schieten. Niet aan denken!

In het gebouw

Gelukkig, er kwam niemand naar buiten en geen schot werd er gelost. Daar stonden we nu, voor het hol van de leeuw. Nu het elektrische apparaat nog, dat aan de deur

Hendrik Kooi.

met een batterij was bevestigd en dan het mogelijke dynamiet nog aan of bij de sleutels (De Wolf verwachtte, dat de sleutels die op een tafel lagen, met een boobytrap waren verbonden. Deze verscholen lading met een trek of drukschakelaar ontplofte, zodra het begeerde voorwerp werd beroerd. W.H. de V.). Heel, heel... voorzichtig de deur openen, niets gebeurde er, ja, daar lagen de sleutels, zoals men ons verteld had, in een handdoek met een punt over de sleutels heen geslagen. Henk, op een afstand, jong! En ik pakte de punt van de handdoek heel voorzichtig beet, een millimeter omhoog, voorzichtig, nog een, nog een. Ieder ogenblik zouden we de lucht in kunnen gaan. Zie je iets, Henk? Goed kijken, jong! Zie je niks? Neen, nog niets, nog niets, enkel sleutels. Dan vooruit en ik pakte de verschillende ringen met sleutels en twee losse grote sleutels uit de doek vandaan. Nog even in de kamers naast het voorportaal kijken, niets meer te zien, steeds geluk. Nu vlug. Ik stak één der grote sleutels in het sleutelgat, paste en... twee grote deuren gingen voor ons open. Even verder kwamen we voor een ijzeren hekdeur te staan. Ik probeerde de andere grote sleutel in dit slot, maar deze deur ging niet open. We konden nu de gevangenen horen spreken. Even luisteren... Daar ging Henk weer terug naar de voordeur. Baas, ik hoor Duits spreken, baas, ik doe het niet, ik ga weerom. Ik ook weer terug, wat ééndeels goed was, want toen kwam ik op het idee om de voordeur van binnen op het slot te draaien. Nog even wachten. Nog Duitse stemmen? Geen geluid werd gehoord. Het kon achteraf ook niet, want de Duitser, althans iemand met een Duitse tongval, behoorde tot de gevangenen en zat achter de tralies. Die hadden wij gehoord. Nu maar weer terug naar de gevangenen. Zij zullen en zij moeten er uit. Henk kreeg weer moed. We gingen terug naar de ijzeren deur. Ik

draaide weer de sleutel om. Nee, de deur ging niet open. Vervolgens haalde ik toen de handel over naar beneden welke er aan bevestigd zat, en daar ging hij open. Nu niet meer denken aan narigheden. Zo vlug mogelijk handelen, eerst naar boven, de trappen opgehoud, naar de verste cel. (Hier vertelt de heer De Wolf, dat dit de cel was met het kapotte ruitje. Dit nu moet een vergissing zijn want noch zijn zoon, noch de knecht konden de hierin opgesloten gevangenen via de kapotte ruit moed inspreken vanaf de begane grond. W.H. de V.).

Vrij

Daar komen ze aan, daar komen ze aan, hoorden we de gevangenen uitroepen. Ze schreeuwden zo luid, dat alle gevangenen het konden horen. Ze hadden een balkje tussen de deur gewrikt en door de kier konden ze ons zien aankomen. Willekeurig namen we één der sleutels uit de ring en zonder dat we het wisten had God het zo beschikt, dat ook deze de bestemde sleutel was voor de cel die we open zouden doen. Wat een blijdschap toen de deur ontsloten was en... en handgeklap, handen drukken, op de schouders kloppen, ja zelfs omhelzingen volgden. Maar er moest vlug afgewerkt worden. Eén der eerst bevrijden wist dat de sleutels genummerd waren. Ik overhandigde hem de verschillende sleutelringen. Een oorverdovend geluid kwam ons tegemoet, de zwaarste (terroristen) die hun geduld niet meer konden beheersen, daar ze elk ogenblik de dood voor ogen hadden gehad, vloegen bij de deuren op en schopten. zodat uit één der cellen het slot finaal was uitgesprongen. Ik probeerde hen wat te kalmeren. 'Hoor eens vrienden, als jullie zo doorgaan, breng je ons leven in gevaar. Wij zijn dit nu begonnen en hopen het ook tot een goed einde te brengen. Dus jongens, wees alstublieft kalm en gebruik het verstand. Jullie komen er allemaal uit, niemand blijft achter. Wij zijn nog lang niet zonder gevaar en zitten nog midden in het vuur. Ik ga nu naar beneden en blijf bij de voordeur staan, totdat jullie allemaal verlost zijn. Allemaal... of geen één.'

Naar de vrijheid

'Ik snelde bij de trappen neer en vloog naar de voordeur, waar ik de sleutels krampachtig vasthield, bang dat het ongeordend toe zou gaan. 'Allemaal of geen één,' dacht ik bij de deur staande, en dan wij er bij inbegrepen. Zij hadden mij werkelijk iets bang gemaakt met al dat lawaai. Waren wij vijf minuten later geweest (werd mij later door vaderlanders verteld, die tegenover Crackstate woonden) dan waren we allen verloren geweest. (De heer De Wolf bedoelt hier dat vlak nadat alle gevangenen het gebouw hadden verlaten plotseling weer Duitsers ter plaatse verschenen; dit wordt ook door voormalige gevangenen bevestigd. W.H. de V.) Gelukkig dat wij dit niet wisten, ook niet dat ze bij mij thuis doodsangsten uitstonden, dat twee van mijn jongens bij de muur opvloegen en één in de kelder wou springen en het uitschreeuwden: 'De Duitsers hebben onze vader, ze hebben onze vader.' Door het hels lawaai der gevangenen (wat ze thuis konden horen) die hun leven in het laatst trachtten te redden in een combinatie van angst en blijheid, waren ook zij angstig en bevreesd geworden. De burens waren allemaal buiten en op de Paul Krügerkade

De Engelse engineers. De 'Bailey' bruggenbouwers die o.a. de brug over de Tjonger bouwden. Hier gefotografeerd voor hotel Speckman in Wolvega (nu afgebroken).

stonden de mensen achter de vensterruiten of in de deur te kijken, krampachtig en vol spanning wachtende hoe de afloop zou zijn. De cellen stroomden leeg en de 'Hollands Glorie-boeven' liepen als hazen naar beneden, de koelbloedigsten zochten eerst nog hun papieren en eigendommen bijeen. Zij die het eerst bevrijd waren hadden iets meer tijd dan de laatsten. 'Allen er uit?', riep ik. 'Niemand vergeten? Neen! Weten jullie het zeker? Ja, alles leeg, was het antwoord. Nog even luisteren... alles stil. Mannen, denk nu niet dat je naar huis kunt gaan, dat is niet vertrouwd, want we zitten nog midden in de vijanden, zo zei ik. De Canadezen komen van Oranjewoud, Luinjeberd en Oldeboorn dus vuur van alle kanten. 'Volg mij nu allemaal en mocht er iemand hier in de buurt eerder plaats kunnen krijgen, dat kan natuurlijk ook, maar kijk uit je ogen!' 'Goed begrepen!' 'Afgesproken.' 'Henk, ga jij nu eerst kijken of de kust veilig is'. Zachtjes liet ik hem uit en binnen enkele ogenblikken was hij alweer terug. 'Alles veilig!' En daar ging het, allen achter ons aan, hoeveel weet ik niet precies, zo ongeveer een zestig man, want voor kennismaking was geen tijd dat kon later nog wel. Wij moesten nu vooruit, weg uit dit boze hol, dwars door het park naar huis toe, op een holletje'. Verschillenden zochten een heenkomen in de omgeving van Crackstate waar ze bij eenieder met open armen werden ontvangen en in veiligheid gebracht. Toen wij thuis waren, hadden we nog een kleine twintig man bij ons, die ook verder in de buurt een goed tehuis werd aangeboden, zodat er tenslotte bij ons nog twee man overbleef. Bij ons allen vloeide het hart over van dankbaarheid en vooral die bewuste zondagmorgen de 15e april 1945, toen we bij het ochtendgloren reeds de plaats inliepen en hoorden dat we vrij waren, verlost van de Duitse tyran. Nu kunnen ze ons niets meer maken, een pak van ons hart. Overstelt van dankbaarheid waren we. Laten we hopen dat we nog lang en gelukkig in een nieuw herrezen Nederland in ware harmonie en vrede mogen leven voor God en Vaderland'. De dappere bakker De Wolf sluit dan zijn verslag, ook namens zijn wakkere bediende Henk, met een gedicht, waarin de diepgelovige man alle eer van zich afschuift en toebedeelt aan een hogere macht:

Geachte ex-gevangenen, Nederlanders en Heerenveners:

*Geeft Gode alleen de eer,
gedenk niet meer aan bakker Wolf,
en ook niet aan zijn knecht,
gedenk uw Heiland meer,
hij was het die het dee,
wij waren enkel instrument,
hij gaf ons ook de vree,
vergeet dat nimmer meer!*

Heerenveen, april 1946.

Oorkonde

In oktober 1945 werd aan de dappere bevrijders uit naam van de ex-gevangenen een oorkonde uitgereikt met de tekst: 'Op 14 april 1945, 's namiddags half drie, terwijl de Duitsers nog heer en meester waren in Heerenveen, hebben Gerlof de Wolf, oud 42 jaar, en Hendrik Kooi, oud 16 jaar, tezamen, zonder verdere hulp, het stoutste stuk begaan, ongeveer 60 politieke gevangenen uit de gevangenis van Crackstate te verlossen, waarvan aan hun deze oorkonde als herinnering en blijk van dankbaarheid is uitgereikt. Een stoffelijk bewijs van erkentelijkheid zal later volgen. Uit naam van de bevrijden.' In ontelbare gesprekken, betreffende het leed dat in Crackstate is geleden, kwam het de schrijver ter ore, dat een Belgische SD'er, een zogenaamde rexisit (die elders veel is genoemd), in de laatste dagen van zijn tirannie in Crackstate begon aan te pappen met een vrouwelijke gevangene. Deze koerierster werd door hem benaderd met het toch wel vreemde verzoek met hem te willen onderduiken. De bedoelde jonge vrouw had hier natuurlijk helemaal geen oren naar en wist hem dit op een bijzonder diplomatieke manier aan zijn verstand te brengen. Ze deed namelijk in eerste instantie voorkomen hier wel iets voor te voelen en stelde een ontvluchttingsplan op, er wel voor zorgende dat dit voor de SD'er onuitvoerbaar was.

De 'Bailey'-brug bij Oudeschoot, als vervanger van de door de Duitsers opgeblazen Schoterbrug.

Een gevangene

De heer H. Postma te Oldeholtpade, die tezamen met zijn vader D. Postma en zijn beide broers Hendrik en Jo al sinds 8 maart 1945 in Crackstate gevangen zaten, vertelt ons nu hoe hun bevrijding op die zaterdagmiddag in zijn werk ging. Zo we nu weten werden zij op genoemde datum in hun boerderij in Schoterzijl gegrepen en naar Crackstate gevoerd. Moeder bleef in eerste instantie alleen achter op de boerderij, maar kreeg al gauw hulp van twee mannen uit Hemrik. Toen de gevechten tussen de Duitsers en de SS-ers enerzijds en de Canadezen en de illegaliteit anderzijds in Schoterzijl ieder keer weer oplaaiden moest moeder Postma de boerderij verlaten en vluchtte naar Spanga (Spanhoek). De beide veeverzorgers, De Jong en diens zwager, bleven op de boerderij achter.

Hessel vertelt

'Toen wij in onze cel (die wij met meerdere gevangenen moesten delen) doorkregen dat de SD-ers waren vertrokken en begrepen dat er pogingen werden gedaan om ons te bevrijden, hebben we zelf al het mogelijke gedaan om er zo gauw mogelijk uit te komen. Toen onze redders met de sleutels verschenen en de eerste cel ontsloten, zagen wij kans om een metalen hekwerkdeur die onze cel in tweeën deelde uit zijn hengsels te lichten en daarmee de celdeur te kraken, zodat het hele slot er uitsprong en een verdieping lager terecht kwam. Mijn broer Jo kreeg daarop de sleutels van bakker De Wolf om de andere deuren los te maken. Toen we allemaal uit de cellen waren, moesten we eerst nog een paar mensen (onder andere mijn vader) uit het ziekenzaaltje verlossen. Gelukkig waren ze niet ernstig ziek. In het verhoorkamertje vond mijn broer ook nog afgenomen eigendommen van mij terug, onder andere mijn horloge en

zakmes. Toen allemaal eruit. Bij de poort moesten we direct linksom werd ons verteld, en dat deden we, en zo vlug mogelijk. Ik was één van de voorsten en na een honderd meter zag ik daar twee jongemannen die wenkten een smal steegje in te gaan wat ik ook deed. Op het eind van het gangetje was een schutting waar al een trapje of ladderje tegen aan stond. Er vlug over en aan de andere kant kwam ik op een ashoop terecht en ik stond op het erf van een bakker. Een naam weet ik absoluut niet. Waar mijn vader en mijn beide broers op dat moment gebleven waren, was mij absoluut onbekend, maar ze bleken achteraf vlak in de buurt te zitten, want de volgende dag waren we alle vier weer bij elkaar. Ik werd heel hartelijk ontvangen door het bakkersgezin en op mijn gemak gebracht, want de zenuwen waren mij behoorlijk de baas. Ik was nog maar nauwelijks bij dit gezin binnen, toen de SD-ers in een paar auto's bij Crackstate terug kwamen, maar toen ze de vogels gevlogen zagen zijn ze snel weer vertrokken. Ik kreeg een schuilplaats onder de dakpannen en door een kier kon ik dit waarnemen.

Zondag

De volgende dag zijn we met z'n vieren het vrije Heerenveen in geweest en dat was een hele gewaarwording, weer vrij op straat te kunnen lopen. Naar huis konden we nog niet, omdat Schoterzijl nog niet vrij was. Dus gingen we lopen via de Rottumerdijk en in Rottum hadden we het geluk een melkrijder te treffen die ons met de wagen bracht naar Delfstrahuizen aan de Tjonger naar familie. Na voor het eerst daar weer eens lekker gegeten te hebben werden we met een bootje over de Tjonger gezet. Dit was noodzakelijk, want de brug bij de driesprong Langelille Noord was nog in Duitse handen. Aan de zuidzijde van de Tjonger bracht boer Ziel ons door de polder naar Oldelamer waar we bij een boer fietsen leenden, waarop we naar Spanga

Bevrijdingsfeesten Wolvega. Als laatste foto een onttakelde Duitse Wehrmachtsauto, omdat die het beste de ondergang van Hitler-Duitsland symboliseert.

fietsten waar we moeder aantroffen. Hier brachten we de nacht door van vijftien op zestien april.

Naar het vee

De volgende dag (maandag) vertrokken mijn vader en broer Jo al in de vroege morgen (omstreeks melkerstijd) vanuit Spanga naar onze boerderij aan de Statendijk om te kijken hoe het met ons vee was gesteld. Ze moesten uiterst voorzichtig te werk gaan, want de Nederlandse SS-ers hielden nog steeds Schoterzijl bezet. Het vee liep al in het land en bij de boerderij kwamen ze ook in contact met de beide veeverzorgers Kees en Pieter. Toen vader en zoon Postma zich naar de buitenlopende koeien begaven, klonken plotseling schoten vanaf de Statendijk, die, zo bleek, later afgevuurd werden door de SS-ers en voor hen bedoeld waren. Dit werd voor de Postma's een hachelijke situatie, maar dankzij de beide zaakwaarnemers/verzorgers liep dit incident verder gelukkig goed af. Zij maakten contact met de Nederlandse SS-ers en konden hun vertellen dat ze dat schieten niet konden maken, omdat ze op vrienden schoten: 'Deze mensen (zo werd hun duidelijk gemaakt) zijn zelf op de vlucht voor de Canadezen. Zij moeten vluchten omdat ze voor jullie zijn.' De SS-ers geloofden deze waan-zin en daar ging het maar om. Met een leugen om bestwil werd ook deze situatie gered.

Hiermede zijn we dan tevens aan het eind gekomen van de tragedie Crackstate. Op hun weg naar de vrijheid hebben we helaas maar vier van de ruim zestig vrijgekomen gevangenen kunnen volgen, maar we weten dat ze allen met hun familie zijn herenigd. 'Naast ons vieren,' vertelde Hessel, 'werden op die zaterdagmiddag nog twee Weststellingwerfers uit Crackstate bevrijd, met wie wij ook veel contact hebben gehad tijdens onze gevangenschap. Dit waren de heren L. ten Wolde en A. Miedema. Een koerierster van de illegaliteit uit Wolvega, namelijk Bonny Biersma (Jopie), die ook gegrepen was door de SD, was dezelfde dag dat wij door De Wolf en Kooi werden bevrijd, al door de SD vrijgelaten.' Ze waren allen weer thuis. Over het lot van velen was nog niets bekend, en zo we helaas later zouden moe-

ten ervaren kwamen velen van die velen nooit weer terug. Vermoord in de concentratiekampen van het 'Derde Rijk' omdat ze het toevallig niet eens waren met hun zienswijze of omdat ze Jood waren, enz. Vijf jaren van veel leed en angst lagen achter ons en we konden bevrijding vieren, bevrijding van het Nazi-beest en zijn tirannie. Naast dit feestvieren mag echter het gedenken niet worden vergeten. Zij die wij gedenken hadden toen graag in ons midden willen blijven, omdat ze ook veelal jong waren, maar zij kregen de kans niet. De vele niet teruggekeerde inwoners van de regio zijn goeddeels allen genoemd en we hopen er aan te hebben meegewerkt de vergetelheid een halt toe te roepen.

Mogen we dan besluiten met een coupletje uit een gedicht van mevrouw Rennings, die de verschrikkingen van de Duitse concentratiekampen over zich heen heeft moeten laten gaan:

*Het is fijn,
echt weer vrij te zijn.
Zonder hekken te leven
of deuren, die gesloten bleven.*

Verantwoording

Tijdens de bijna vijf jaren, dat delen van dit boek in krante-publicaties verscheen, heeft de schrijver veel hulp onder-vonden van onderstaande personen en instellingen. Zon-der de hulp van deze velen, was het zeer zeker niet gelukt een boek van deze omvang samen te stellen over de regio tijdens de bange jaren 1940-1945. Veel dank zijn wij ver-schuldigd aan onderstaande ex-politie(korps)leden:

L.S. Carper (†) - Wolvega
H. Dijkers (†) - Den Helder
J. Gruben - Assen
S. Koopmans - Emmen
M. Olivier (†) - Canada
F. Onbelet (†) - Wolvega
G. Reinders - Beilen
G. Sinnema - Zwolle
G. Temmingh - Gieter
J.W.H. Vinke - Neede
mevr. wed. Wijnalda - Wolvega

Veel hulp hebben we ondervonden van diverse gemeente-lijke archieven in de regio. Niet mag worden vergeten de afdeling bevolking en onderwijs van de gemeente Weststel-lingwerf, alsook de Luchtoorlogdocumentatiegroep 40-45 te Leiden, en het inhaken van de 'Stellingwarver Schrie-versronte' die een aanmerkelijke steun bleek te zijn, toen de plannen tot boekvorming ter tafel kwamen. Tot slot wil-len we 'Meester Drukkers' te Wolvega, die ook de uitgave van dit boek verzorgde, bedanken voor het in ons gestelde vertrouwen.

Een steun in de rug tijdens de samenstelling van de serie afleveringen waren:

J. Bosscha - De Blesse
M. Baas - Wolvega
F. Brouwer - Norg
D. Brouwer - Ossenzijl
Mevr. De Boer-Van Emst - Appelscha
W. Bruins - Emmen
J. Beugeling - Heerenveen
Mevr. De Boer-Adema - Oldeberkoop
F. de Boer - Nieuwehorne
L. Boonstra - Heerenveen
Mevr. Boersma - Heerenveen
Mevr. De Bruin - Lemmer
B. Dragtsma - Vledder
G. Damstra - Groningen
J. Dijk - Oldeberkoop
C. Eichhorn - IJmuiden
R. Faber - Roden
Mevr. A. Groen-Kruiper - Meppel
Mevr. ter Haar-Bijl - De Blesse
H. de Haan - Wolvega
J. Hachmer - Noordwolde-Zuid
F. Heida - Oldeholt-pade
B. Jansen - De Blesse
B. de Jong (†) - Wolvega
J. Kooistra - Leeuwarden
J. Kroondijk - Zuidhorn
E. Kuiper - Wolvega
K. de Kroon (†) - Wolvega
G. Koster - Diever
B. Land - Jelsum
J. de Lange - Eerbeek
Th. Menger - Nijeholtpade
S. Marks - Noordwolde
H. Postma - Oldeholt-pade
S.J. Pen - Wolvega
A. Ploeg (†) - Oldeberkoop
Mevr. J. Raggers - Noordwolde-Zuid
R. Russchen - Espel
Fam. Schulting - Steggerda
Fam. Slot-Visser - Opende
P. Schefman - Berkel Enschoot
Spikman Sr. - Frederiksoord
Gj. de Vries - Slagharen
P. Vredenburg - De Blesse
H. de Vries - Appelscha
De Vries - Groningen
R. Veenstra - Oldeberkoop
A. v.d. Vegt - De Blesse
Mevr. Wagter - Wolvega
M. ten Wolde - Noordwolde
Fam. Woudberg-Lantinga - Wolvega
Mevr. B. Wapstra-Oosterhof - Noordwolde
D. Wouters - Hoornsterzwaag
A. Zandstra - Vledder
K. Ziel (†) - Wolvega

Tenslotte voor het fotowerk mijn hartelijke dank aan de collega van de documentatie '40-'45 J. de Groot uit Mid-woud (Museum 1940-1945).

Correcties en aanvullingen op de eerste druk van **DE REGIO tijdens de Tweede Wereldoorlog**

Vijf jaar na vijftig jaar van de hand van W.H. de Vries

Pag. 13, kolom 1, r. 11 v.d. *Hoef* moet zijn v.d. *Hoeff*.

Pag. 30, kolom 2, *Mijnenlegger*. De Wellington bommenwerper die op 31 oktober 1942 neerstortte bij Willemsoord bleek achteraf geen mijnenlegger te zijn, maar was met drie andere Wellingtons op weg naar Essen voor een bomvlucht. De BK360 werd neergeschoten door een Duitse FW190 van de 5e staffel, Jagdgeschwader 1.

Pag. 39, kolom 2, r. 11 v.o. de heer G.J. Lebbink is in het politierapport aangeduid als *gemeente-werkman*, volgens een oud-inwoner van Kuinre moet dit zijn *ambtenaar ter gemeentesecretarie*.

Pag. 41, kolom 2, r. 4 v.o. *Eisler* moet zijn *Eichler*.

Pag. 55, kolom 1, r. 4/5 *een zondagmiddag* moet zijn *8 april 1945 omstreeks 13.30 uur*. (zie ook supplement 6).

Pag. 55, kolom 2, r. 2 *de ene landwachter* moet zijn *de landwachter H. B. uit Fochteloo*.

Pag. 68, kolom 2, r. 7 v.o. Uit een nader gesprek met de heer W. v.d. Veen bleek dat niet zijn kaak stuk was, maar dat de klap wel vreselijk hard is geweest.

Pag. 68, kolom 2, r. 6 landwachter K.T. uit *Makkinge* moet zijn landwachter K. T. van *De Knolle, noordelijk van Fochteloo*.

Pag. 71, kolom 1, r. 1 Eerst nu is mij bekend dat de heer Emanuel Mendels, geboren 2 november 1878 te West-Stellingwerf, is omgekomen op 1 januari 1944 in Birkenau. Zijn echtgenote Elsje (Eva) Mendels-Davidson, geboren 13 maart 1884 in Lemsterland is precies een week na haar verjaardag op 20 maart 1943 omgekomen in Sobibor.

Pag. 88, kolom 1, r. 14 *Hendrik Willem Dijkzma* moet zijn *Hendrik Willem Dijkert*.

Pag. 89, kolom 1, r. 25 *Dijkzma* moet zijn *Dijkert*.

Pag. 157, kolom 1, r. 26 Wiepke Hof groenteboer moet zijn Wiepke Hof koopman in galanterieën en boerengerief.

Pag. 161 in bijschrift bij foto moet *17 april*

1945 zijn 17 maart 1945.

Pag. 173 onder Duursma's verhaal. Tijdens de onderduikersperiode van boswachter Van Emst werd hij opgenomen in het ziekenhuis te Assen. Wat de reden hiervan was, was niet meer te achterhalen, maar het is mogelijk dat hij niets mankeerde maar dat deze locatie was gekozen als veilige duikplaats. Dat bleek allerminst waar te zijn, want op zekere dag, stond de S.D. voor zijn bed. Ze wilden Van Emst het doodschieten van de landwachter Hartenhof in de schoenen schuiven (zie ook pag. 55 onder Gevecht in Appelscha). Ze waren moeilijk van hun ongelijk te overtuigen, maar lieten Van Emst verder met rust, die onmiddellijk moest verkassen.

Pag. 175, kolom 2 als toevoeging bij persona-lia Kuter kan gelden mijn navraag bij de Deutsche Dienststelle für die Benachrichtigung der nächsten Angehörigen von Gefallenen der ehemaligen Deutschen Wehrmacht in Berlin de mededeling dat Obergefreiter Hans Kuter op 19 maart 1980 in Gütersloh is overleden.

Pag. 189, kolom 2, r. 12 *Sietsma* moet zijn *Sytsma*.

Pag. 196, kolom 2, r. 5. v.o. Jean Loeuillet werd vermist, maar naar later bleek dat de vermiste Loeuillet gevangen werd genomen in het Drentse dorp Elp en door de Duitsers is vermoord en als onbekende werd begraven in Assen. Hij werd in 1987 geïdentificeerd en herbegraven op de Franse erebegraafplaats te Capelle.

Pag. 198, kolom 1, r. 11 v.o. Henri Jean Pierre Pintaud moet zijn Henri Jean Louis Pintaud.

Pag. 198, kolom 1, r. 8 v.o. Officiëren moet zijn onder-officiëren, nl. Uffz. Alfred Huber, Fhr. Hans Aderhold, Obergefreiter Heinrich Timmermann en Obergefreiter Josef Gerbl. Zij werden in Haulerwijk begraven en op 27 november 1947 overgebracht naar de centrale Duitse begraafplaats in IJsselsteyn (gem. Venray).

Supplement no. 1

De melkstaking van mei 1943 (in aansluiting op Jonge doden in Munnekeburen en Appelscha, pag. 35).

Ook in Oosterwolde werd zo goed als geen melk meer geleverd aan de fabriek en de plaatselijke politie kreeg de onplezierige opdracht de melkvervoerders tijdens hun rit naar de boeren te begeleiden, maar de wagens bleven leeg en een auto met toch nog enige bussen melk uit Appelscha werd door een stelletje jonge knapen voor de fabriek in het water geduwd. Ook op een ander terrein werd het roerig in de omgeving. Zo stonden op een gegeven moment op drie plaatsen de bossen in Appelscha in brand. Toen de zaak geblust was, bleek 250 hectare bos te zijn verbrand.

In Donkerbroek lag op een gegeven moment zomaar een tramwagen uit de rails en in Haule werden enkele bussen melk die klaar stonden voor de fabriek van de berm in de sloot getrapt.

In de nacht van drie op vier mei werd de tramlijn tussen Oosterwolde en Makkinga ondergraven, want de haat tegen de Duitse bezetter werd steeds groter.

Zo dachten vier jongemannen uit Oosterwolde er ook over en dan kunnen er soms dingen gebeuren die niet meer te overzien zijn. En die in dit geval voor deze vier jongemannen vreselijke gevolgen met zich meebrachten. Ze trokken met z'n vieren naar Prandinga en drie van de vier werden geïnstalleerd als uitkijkpost en de vierde deed zijn werk bij de boerderij van de N.S.B.-boer Kl. van Apeldoorn. Het gevolg was dat de boerderij geheel afbrandde. Wie van de vier de lucifers heeft gebruikt, moet maar in het midden worden gelaten en was het daar maar bij gebleven, dan was er verder misschien niets gebeurd. Volgens de geruchten, die circuleren, heeft één van de vier jongemannen onder invloed van een pilsje teveel losgelaten en dit kwam ter ore van iemand van het verkeerde stempel. Het gevolg was dat hij met twee van zijn kameraden werd opgepakt en via het beruchte Scholtenshuis in

Groningen en kamp Vught in Duitsland terecht kwam. Dit waren Lute Nijholt, Hendrik Stoker en Bart Sikkema. De vierde van de ploeg was ondertussen tezamen met zijn tweeling-broer Marten (via de de arbeidsinzet) naar Duitsland gestuurd en allebei werden te werk gesteld bij de Duitse boer Johannes Basse, onder de rook van Kassel. Dit was Hatte Prins, die in september bij zijn boer in Duitsland door de politie werd opgepakt en hiermee was het gehele dappere ploegje in verkeerde handen gevallen, waarvan uiteindelijk alleen Nijholt terug zou keren. Van de andere drie is vanuit Duitsland nooit meer iets vernomen en de familie moest dus aannemen, dat ze niet meer leefden. Dit bleek mij ook uit de lijsten die voorhanden zijn in het Voorlichtingscentrum van het voormalige Kamp Westerbork. Hier staat geschreven dat Bart Sikkema geboren 20 mei 1921 in Oosterwolde, overleden was op 12 februari 1945 in Kdo. Nordhausen. Hendrik Stoker, geboren 6 november 1921 eveneens in Oosterwolde, overleed op 23 april 1945 in Buchenwald. Van Hatte Prins, geboren 11 oktober 1924 in Groningen, was alleen bekend dat hij in Duitsland was overleden op 17 februari 1945, maar niet waar.

Ondertussen begon het in Fochteloo tijdens die meidagen ook roerig te worden. Voor de boerderij van de familie Bult, naast het arbeidsdienstkamp, stond een groep van zeker vijftien man te redeneren en volgens de geruchten waren de gemoederen niet bepaald rustig op het Noordeinde. Er gingen zelfs stemmen op om het kamp (het latere kamp Oranje) maar in brand te steken. Op een gegeven moment kwam iemand van het hogere kader uit het kamp de menigte waarschuwen om uitelkaar te gaan, want er was een Duitse overvalwagen op komst. Dit moet een zeker Victor le Poutre zijn geweest en we kunnen ons nu afvragen hoe of hij dat wist. Had hij misschien zelf gebeld? In ieder geval is hij na de oorlog veroordeeld vanwege kolloberatie met de vijand. Direkt na de waarschuwing kwam uit de richting van De Knolle een Duitse auto met soldaten, die direct begonnen te schieten op de verza-

melde menigte en de hele groep vloog in paniek uit elkaar en het sparrebosje in en in de richting van het Diep. Enkelen zijn dwars door het Diep gegaan en dat heeft weinig gescheeld of zij zouden zijn verdronken, omdat ze vast raakten in de weke bodem. Vr. Timmer was door een sloot gebaggerd en had natte voeten en door die natte voeten liep ze bij de Duitse controle tegen de lamp en ze moest mee. Een andere Fochteloo liep vast in een kippenren en werd ook gegrepen. Twee keer hadden 'de helden' raak geschoten, want Roelf van der Velde had een schot in de arm en Kuiper was geraakt in de heup. Een paard van Jan Betten legde het loodje en dat is een heel gedoe geweest, want het Paardenfonds wilde eerst niet betalen. Volgens verklaringen van getuigen werden uiteindelijk drie mannen en één vrouw meegenomen maar die waren gelukkig snel weer thuis. Een andere inwoner van Fochteloo wilde de Duitsers niet in huis hebben, maar kreeg een trap tegen zijn achterwerk en veehouder Bult raakte zijn fiets kwijt aan de Duitsers. Vanuit zijn huis kon hij zien dat de sleepkevers de fiets aan de auto hingen en meenamen.

Supplement no. 2

Anne van der Horst, die in Duitsland te werk werd gesteld, overleed op 9 december 1943 in Debstedt. Na de oorlog werd zijn stoffelijk overschot overgebracht en in Oosterwolde herbegraven.

Supplement no. 3

In augustus 1944 liet een Engelse bommenwerper in de late avond brandbommen vallen die neerkwamen in Laag Duurswoude op bouwland van de familie V.d. Boer. Enige schoven rogge (die al gemaaid waren) gingen in vlammen op.

Supplement no. 4

De landwachter A. T. uit Oosterwolde werd op 28 maart 1945 in Veneburen onder Makkinga door de illegaliteit via het standrecht door

middel van de kogel gedood. Hij werd in Oosterwolde begraven.

Supplement no. 5

De politiemann in opleiding Geert Hemminga uit Fochteloo moest van de Duitsers de loyaliteitsverklaring tekenen. Hij voelde daar niets voor. Hij werd vastgezet, waarschijnlijk in Ommen. Vlak voor de bevrijding zag hij kans te ontvluchten en op weg naar huis bij Zwolle kreeg hij een lift. Helaas werd dit voertuig op 7 april 1945 bij genoemde plaats door een vliegtuigbeschieting geraakt. Geert overleed ten gevolge van de beschieting. Zijn vader, sluiswachter aan de Compagnonsvaart moest het stoffelijk overschot per bakfiets uit Zwolle halen. Geert werd in Fochteloo begraven.

Supplement no. 6

In dezelfde nacht, nl. van 7 op 8 april 1945, dat de Franse parachutisten waren geland in Drente, passeerde er een klein Duits transport het dorp Nijeholtpade, van west naar oost. Mijn ouderlijk huis stond destijds vlakbij de viersprong (café Lapstra) in genoemd dorp en we hoorden het transport passeren. Uit hoeveel wagens het transport bestond, was niet na te gaan, ook al omdat het 'spertijd' was. De spertijd-uren mocht men beslist niet buitenshuis vertoeven. In dat transport was tenminste één truck die een aanhangwagen meevoerde. Deze aanhangwagen kreeg precies op de dorpsgrens Nijeholtpade/Oldeberkoop een lekke band. Hier werd de aanhangwagen afgekoppeld en tegen de morgen reed alleen de truck door naar Oldeberkoop, waar het materiaal in de steeg naast café Tjalma werd gereden. Eén van de militairen bleef bij de aanhanger achter als bewaker. Achteraf bleek dat dit geen Duitsers waren maar vrijwillige Nederlanders van de N.S.K.K. (National Sozialistischer Krafftahrer Korps). De N.S.K.K.-er bij de aanhanger voelde zich bepaald niet lekker omdat in de omgeving 700 Franse parachutisten waren geland en bovendien waren de Canadezen al

dichtbij. Hij en de chauffeur hebben dan ook bijna slaande ruzie gehad omdat hij niet alleen bij de aanhanger wilde blijven. Om ongeveer 13.30 uur sloeg het noodlot toe voor de gestrande wagen. In het Engelse Report of the 2nd. Tactical Air Force van de 8e april 1945 staat te lezen: Jabo's (jachtbommenwerpers) boven het noordelijke frontgebied (dit waren éénmotorige Hawker "Typhoon" jagers, W.H. de V.) . Aanvallen op spoorwegen en vrachtauto's. Vernietigd: tientallen auto's, zeven locomotieven, vijfendertig spoorwagens en zeven Duitse jachtvliegtuigen neergeschoten. Eén van die tientallen auto's was de aanhanger op de grens van de beide Stellingwerven. Na de aanval brandde de aanhangwagen volledig uit. Verbrand zijn o.a. twee motorfietsen, vaten met olie, fietsen, gereedschap en veel serviesgoed.

Supplement no. 7

Op 13 april 1945, de dag van de bevrijding van Appelscha, kwam in kamp Aeekinga op dramatische manier om het leven de N.B.S.-er (Nederlandse Bevrijdingsstrijdkrachten), de 27-jarige gehuwde Henk J. Bergsma. Bergsma werd in Oosterwolde begraven.

Supplement no. 8

Op de 27e april 1945 hield de bewaker V. een dramatisch ongeluk met een wapen in het toenmalige bewakingskamp Oranje te Fochteloo. De kogel raakte de jonge 18-jarige vrijwilligster Jeltje (Jellie) Dolstra. Zwaar gewond werd Jeltje overgebracht naar het ziekenhuis te Assen, waar ze dezelfde dag overleed. Ze werd in Oosterwolde begraven.

Supplement no. 9

Pagina 126/verklaring mevrouw Verdenius. Na de bevrijding werd de praktijk door mevrouw Verdenius verkocht en dokter Lemain deed zijn intrede in Noordwolde, die in 1957 werd opgevolgd door het echtpaar Postma, die evenals dokter Lemain de praktijk konden voortzetten in hetzelfde pand waarin

ook dokter Verdenius praktijk hield. Nu was het genoegzaam bekend dat in de oorlogsjaren bij de fam. Verdenius diverse onderduikers een liefdevol onderdak hadden gevonden en ook ging het verhaal in Noordwolde dat vlak voor de razzia in december 1944 door een zekere heer Krol de onderduikers bij de fam. Verdenius waren weggehaald en elders waren ondergebracht.

Wie deze onderduikers zijn geweest, is nog steeds niet duidelijk en bedoelde heer Krol kan het ons niet vertellen, want die leeft helaas niet meer. Ook was nooit duidelijk geworden, waar die onderduikers dan huishielden in dit voor die tijd zeer grote moderne pand aan de Hoofdstraat West in Noordwolde.

Ook dokter Verdenius had de artsenpraktijk aan huis en hij was ook nog praktiserend huisapotheker en dat betekende veel vreemd volk over de vloer. Het zal duidelijk zijn dat patiënten en onderduikers uit elkaars nabijheid moesten blijven in die angstige en ongewisse tijd. Door een toeval kwam het in 1962 uit, waar deze mensen in de oorlogsjaren vele uren hadden doorgebracht. In genoemd jaar (juiste datum onbekend) kreeg de familie Postma last van kortsluiting in de elektrische installatie van hun woning en het toen nog bestaande installatiebedrijf Krips werd geconsulteerd. Zij stuurden twee monteurs, o.a. de monteur Germ Mollema die na veel gemeet en na controle de sluiting niet konden vinden, maar op de bovenverdieping wel een leiding verdachten, die door de wand ergens naar toeliep.

Op de vraag waar die leiding naar toeliep, kon de familie Postma geen uitsluitsel geven, dus werd besloten enige planken weg te nemen en het resultaat was dat via de opening een ruimte zichtbaar werd van circa twee bij twee meter en ongeveer een meter hoog. Het geheime onderduikershol uit de oorlog was gevonden door een toeval. De heer Mollema liet zich in de ruimte zakken en vond daar o.a. een spel kaarten met afbeeldingen van gedeeltelijk ontkleede modellen van pinup-girls, lucifers en diverse flessen met restanten bedorven wijn. Na enig zoeken een gesloten

fles wijn, die volgens dokter Postma nog goed was geweest ook. Toen de aanwezigen de ontdekte ruimte van binnenuit inspecteerden bleek, dat de eigenlijke ingang in een slaapkamer lag, maar door een laag balatum werd afgeschermd. Na verwijdering van de bedekking bleek dat dan nog aan de vloer niet zichtbaar was dat hier een geheime ruimte was. Ook bleek dat er nog een ingang was, en dat vanuit een soort bergzoldertje een afgeschermd doorgang naar deze ruimte was gemaakt door om een dakbalk heen te kruipen.

Dit alles volledig aan het oog onttrokken. Henk de Vries uit Noordwolde, die dit verhaal vernam, maakte een afspraak met familie Postma om de onderduikruimte nog eens te bekijken. In die verborgen ruimte kwam bij mij onwillekeurig de gedachte op: 'Waarom heeft de heer Verdenius zelf geen gebruik van deze ruimte gemaakt, toen de S.D.-ers bij hem voor de deur stonden?' Een drama was dan waarschijnlijk voorkomen. Langs de oprijlaan naar de garage van de familie Postma staan links drie berken in de tuin, die volgens de heer Postma, afgaande op een verklaring van een zoon van dokter Verdenius eerst op het graf van Verdenius hebben gestaan, maar daar te veel ruimte innamen en verplant zijn naar genoemde lokatie.

Supplement 10

De tragedie van het Joodse gezin Muller in de oorlogsjaren.

In augustus 1939 vestigde het Joodse gezin Izak Muller (vanuit Groningen) zich in Noordwolde en ging wonen in de Nieuwbuurt (nu Nieuwstraat). De ouders van Izak hadden in de stad Groningen een zaak in huden, die geleverd werden aan de groothandel voor verwerking tot leder enz. Izak zette de handel in Noordwolde voort en daarvoor liet hij achter de woning, die hij huurde van de woningstichting in Wolvega een schuur bouwen, waarin hij zijn handel onderbracht.

Tevens begon hij een handel in lompen en ten behoeve van dit alles bleek, dat een auto nodig was die er dan ook kwam. Toen in mei

1940 de Duitsers ons land binnen trokken, begon voor het gezin de ellende. De invoering van de Jodenster die goed zichtbaar op de kleding moest worden gedragen was het begin van de willekeur en onderdrukking (lees mishandeling) die deze Nederlanders straffeloos moesten ondergaan.

Ook de benzine en olie, die de heer Muller voor zijn auto nodig was, werden schaars en werden alleen op toewijzing verstrekt, hetwelk aangevraagd moest worden op het gemeentehuis in Wolvega.

Ook Muller ging in Wolvega zijn rantsoen brandstof aanvragen, ondanks zijn kwetsbare positie als Jood met de ster op de jaskraag. De eerste die daar zijn pad kruiste, was Lammert de Koe, de leider van de landwacht, die hem toebeet: "Ga jij maar naar huis, want jij krijgt toch niks." De heer Muller liet zich niet ontmoedigen en vroeg een gesprek aan met de toenmalige burgemeester E.N.W. Maas. Daar kreeg hij te horen, dat aan de Ortscommandant in Heerenveen moest worden gevraagd of de toewijzing brandstof verstrekt kon worden. Maas kreeg per telefoon verbinding met Heerenveen, maar kreeg als antwoord dat geen brandstof verstrekt mocht worden aan een Joodse handelaar. Muller die honderd liter benzine en dertig liter olie vroeg, vroeg de burgemeester hem de telefoon aan te reiken. Hij deed dat wonderlijk genoeg. De Ortscommandant kreeg te horen, dat Muller dan de zaak liet verrotten en daar waren de Duitsers zeer gevoelig voor, want huden betekende leer en leer betekende schoenen, koppels, kortom materialen voor het Duitse leger. Het resultaat was dat Muller zijn toewijzing kreeg en verder bleek in de gesprekken met de heer Muller, dat de soort handel die hij dreef hem een tijdlang heeft beschermd tegen deportatie. Soms was het wel kanteboord want Muller maakte een razzia mee in Wolvega, waar op de markt een drijfjacht werd gehouden op onderduikers. Zijn Ausweis, dat hij voor de handel had, werd ingenomen. Na een paar dagen krijg hij het wonderlijk genoeg weer terug. Doordat Muller in het bezit van een auto was, hielp hij wel eens kooplieden, die niet zo gelukkig waren.

En dat kwam zijn handel natuurlijk ook weer ten goede. Ook in Steenwijk werd het een keer heel riskant toen bij een controle de heren controleurs in de auto bloed ontdekten. Ook nu kon verklaard worden dat dit bloed was van dierenhuiden.

In februari 1943 werd de situatie zo riskant dat zelf het Ausweis de familie Muller niet meer beschermde en verliet het gezin de woning in de Nieuwbuurt met achterlating van alles en de familie dook onder. Het echtpaar had toen een dochtertje, dat werd ondergebracht bij de familie Bronswijk op de Oostvierdeparten, na eerst naar de plaatselijke dominee te zijn gebracht. Het echtpaar kreeg onderdak bij Klaas Kraan aan de Hellingstraat, waar al meerdere onderduikers verbleven. Bovendien verhuurde Kraan een gedeelte van de woning aan een jong gezin waarvan tot overmaat van ramp de vader van de jonge vrouw ook nog landwachter was, en als die dus in de buurt was, moest je dubbel voorzichtig zijn. Om de tijd te doden verrichtte Muller wat knutselarbeid. Toen het aan de Hellingstraat ook weer te gevaarlijk werd, ging mevrouw Muller via dokter Verdenius naar Steggerda en werd ondergebracht bij de familie De Vries. Tegen de avond ging ook Muller zelf via dezelfde weg naar Steggerda en voegde zich weer bij zijn vrouw. Daar konden ze echter ook niet blijven en ze verhuisden naar de burens onder het mom van dat ze evacués waren. Die vlieger ging niet op, want een schooljongen herkende hem en smeed Muller voor de voeten: "Jij bent helemaal geen evacué maar de Jood van Noordwolde." Het gevolg was dat het echtpaar weer moest verhuizen, en nu kwamen ze terecht bij de familie S. Visser op De Hoeve. Inmiddels was het al zomer 1944 geworden en na verloop van tijd zijn ze toch weer bij de familie Kraan op de Hellingstraat terecht gekomen, waar ze tot het einde van de bezetting zijn gebleven. Ondanks het gevaar van zich op de openbare weg te bevinden, ging de heer Muller van hieruit op pad om het dagelijks menu wat aan te vullen. Op De Hoeve zag hij kans een hoeveelheid rogge op de kop te tikken en in Boijl bij slager Hoeksema vlees en evenzo bij

de zuivelfabriek "Deli" de nodige zuivelproducten. Hij kreeg wel overal te horen dat hij nooit weer mocht komen, omdat dit voor beide partijen veel te gevaarlijk was. Hij hoefde maar een briefje te laten bezorgen en het kwam in orde. Op het eind van de lijdensperiode kwam mevrouw Verdenius op de 13e april op het adres aan de Hellingstraat met een bloemetje en Muller stak persoonlijk de vlag uit aan de woning van de familie Kraan. We hadden het leven gered, aldus de heer Muller, maar verder waren we alles kwijt, want onze woning in De Nieuwbuurt was aan een ander verhuurd en mijn schuur heeft de overheid ingepikt. De ouders van de heer Muller uit Groningen hadden niet het geluk de oorlog te mogen overleven en zij stierven in het concentratiekamp in Duitsland.

Supplement 11

Rinze Hankel werd geboren op 30 december 1919 te Vinkega, als zoon van Johannes Hankel en Sjoukje de Groot. Het gezin verhuisde nog al eens en kwam in de beginjaren van de Duitse bezetting terecht op de Meenthe onder Noordwolde in een woninkje wat achteraf tussen de IJkenweg en de Linde en gemeentelijk bekend als IJkenweg nr. A 86.

Op het gemeentehuis stond Rinze ingeschreven als boerenknecht en hoe het ook zij of hij het op de Meenthe niet kon vinden of dat hij onder invloed van derden handelde is niet bekend, maar in ieder geval zocht hij zijn heil en zijn sieg bij de Duitsers. Van een ieder, die we gesproken hebben, hoorden we dat Rinze gemakkelijk te beïnvloeden was en ook wat onstabiel was. Hij liet zich op 22 februari 1941 op het gemeentehuis in Wolvega uitschrijven uit Weststellingwerf en vertrok naar Duitsland en vestigde zich in de omgeving van Hannover. Daar moet hij een vrouw hebben ontmoet, die het met hem aan durfde en uit dit huwelijk moet een zoon zijn geboren. Toen beging hij de grote fout en tekende voor de S.S. en na een harde opleiding volgde het onvermijdelijke: de frontdienst (waarschijnlijk in Rusland). Dit heeft hij waarschijnlijk niet

zien zitten en hij dook onder met medeneming van een wapen. Op de Meenthe heeft hij hiermee geschoten. Zo kwam hij dus terug op de Meenthe en dook onder bij zijn ouders en werd zodoende deserteur van het elitecorps S.S. Dit kon natuurlijk niet goed gaan en op een dag verschenen er twee Duitse militaire auto's op de Meenthe met acht tot tien man bezetting, die de woning van de Hankels en de omgeving uitkamd. Gelukkig voor Rinze vonden ze hem niet, want hij had zich goed verstopt in het hooi. Een tijdje ging het goed maar zo omstreeks begin tot half november 1944 (een juiste datum is na alle speurwerk niet te achterhalen) vervoegden zich twee mannen bij huize Hankel, die omstreeks koffietijd met Rinze tussen zich in, te voet vertrokken (door burens waargenomen) in westelijke richting en vervolgens het Battenpad insloegen. Deze heren waren zeer zeker geen Duitsers maar nadien is van Rinze nimmer meer iets vernomen. Alle connecties die zijn benaderd beweren éénparig dat hij is omgebracht en tenminste drie mogelijke locaties zijn te berde gebracht van mogelijke grafligging. Mogelijk komt er ooit nog eens klaarheid in de verdwijning van deze gemakkelijk te beïnvloeden jonge Stellingwerper.

Supplement 12

Coöperatieve zuivelfabriek Langelille. De chef-kaasmaker R. Hoekstra, als zodanig in dienst bij bovengenoemde zuivelfabriek, kreeg zo omstreeks maart 1945 via de illegaliteit de waarschuwing om onder te duiken want de landwacht was hem op het spoor. De heer Hoekstra hield zich bezig met L.O.-werk en dat hield in dat hij o.a. onderduikers onderbracht. Zijn woning bevond zich zich enigszins buiten de bebouwde kom van Langelille en circa 250 meter van de openbare weg verwijderd. Het gehele gezin dook onder en vertrok naar Echten, aan de andere zijde van het Tjongerkanaal. Toen de landwacht verscheen waren de vogels gevlogen, maar alle meubilair stond nog wel in de woning. De landwacht sprak de

inwoners van Langelille aan en stelde hun verantwoordelijk voor de woning met de inventaris. Hen werd opdracht gegeven des nachts in de woning per toerbeurt met enige personen wacht te leveren en van de goederen mocht niets de woning verlaten. Zo kon het gebeuren dat op een nacht de wachtploeg weer aanwezig was en de heer Hoekstra zelf met een paar kameraden stiekem in de nacht naar zijn huis kwam om nog iets uit de woning te halen. Dat werd hem helaas door de wachtploeg geweigerd, want zij waren verantwoordelijk voor de inventaris. Hoe de heer Hoekstra hierop heeft gereageerd, is niet bekend. Wel namen zij een paar wapens mee, die verstopt lagen in een bij de woning staand kippenhok. Dit heeft zo enige weken geduurd en toen heeft de landwacht de woning leeggehaald. Na de bevrijding werd de volledige inboedel teruggevonden in de garage van Lammert de Koe, de regionale leider van de landwacht. De familie Hoekstra kon weer over hun spullen beschikken.

Toevoeging bij de verantwoording

Bij het verschijnen van de tweede druk heb ik helaas moeten constateren dat velen genoemd in de verantwoording van de eerste druk (die onveranderd is overgenomen) inmiddels zijn overleden. Dat zij mogen rusten in vrede.

De tweede druk is uitgebreid met een aantal supplementen. Daarbij gaat mijn speciale dank uit naar de heer L.E. van Nieuwenhoven uit Noordwolde-Zuid.

De schrijver.

